

Ιωσήφ Χατζηκυριάκος

«Τα υφάσματα και οι ενδυμασίες στην Ευρωπαϊκή κοινότητα της
Οθωμανικής Λάρνακας του 18^{ου} αιώνα, μέσα από τα ανέκδοτα
έγγραφα του Κρατικού Αρχείου Βενετίας»

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία-Λαογραφία»

Ημερομηνία αίτησης του Ιωσήφ Χατζηκυριάκου, 12-12-2007

Ορισμός Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής: Γ.Σ. 293/12-03-2008 Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής

Επιβλέπων

Βασιλική Ρόκου, Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Μέλη

Κωνσταντίνα Μπάδα, Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Ορισμός Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: Γ.Σ.387/ 17-01-2017

Μέλη Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής

Βασιλική Ρόκου, τ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Κωνσταντίνα Μπάδα, Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Μαρίνα Βρέλλη-Ζάχου, Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Ιωαννίνων

Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, Καθηγήτρια του Τμήματος Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας Χαροκόπειου Παν/μίου

Ευφροσύνη Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου, Ομότιμη Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Παν/μίου Κύπρου

Πασχάλης Κιτρομηλίδης, Καθηγητής του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης Εθνικού και Καποδιστριακού Παν/μίου Αθηνών

Νικόλαος Καραπιδάκης, Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας Ιονίου Παν/μίου

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης 16 Μαρτίου 2017 **Βαθμός** «Άριστα»

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα (Ν.5343/32 αρθρ. 202 παρ. 2).

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία, αποτέλεσμα μακροχρόνιας έρευνας στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας, ολοκληρώθηκε κάτω από την επίβλεψη της καθηγήτριας Βασιλικής Ρόκου την οποία και ευχαριστώ για τον χρόνο, την αφοσίωση και τη συμβολή της στη διαμόρφωση της τελικής μορφής της. Ευχαριστώ επίσης τις καθηγήτριες Κωνσταντίνα Μπάδα και Μαρίνα Ζάχου Βρέλλη για τις επιστημονικές συμβουλές και τις γόνιμες παρατηρήσεις που μου έκαναν.

Ευχαριστίες οφείλω και τους τέσσερεις καθηγητές που συμπληρώνουν την εφταμελή εξεταστική επιτροπή του παρόντος: την καθηγήτρια κ. Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, τον καθηγητή κ. Νικόλαο Καραπιδάκη, τον καθηγητή κ. Πασχάλη Κητρομηλίδη και την ομότιμη καθηγήτρια κ. Ευφροσύνη Ριζοπούλου – Ηγουμενίδου για την πολύτιμη συμβολή τους.

Μεγάλη βοήθεια μου έδωσαν οι άνθρωποι που συνάντησα στην πορεία της έρευνάς μου, οι φίλοι και συνάδελφοι που συνέβαλαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στην τελική δομή της εργασίας μου. Από τη θέση αυτή, ευχαριστώ για την παραχώρηση υλικού, τον διευθυντή του Μουσείου Πιερίδη, Πήτερ Ατσζιάν, τη διευθύντρια του Μουσείου Λεβέντη, Δήμητρα Παπανικόλα Μπακιριτζή, τον Διευθυντή του Μουσείου Μπενάκη, Άγγελο Δεληβοριά, την διευθύντρια του Μουσείου Palazzo Mocenigo, Chiara Squarcina.

Για τις πολύτιμες συζητήσεις ευχαριστώ τον Αντώνη Χατζηκυριάκου, τον καθ. Θεοχάρη Σταυρίδη, τον καθ. Θεοδόση Νικολαΐδη, τον καθ. Matthias Kappler, τον καθ. Giovanni Levi.

Η παρούσα εργασία είναι αποτέλεσμα της στήριξης και του συνεχούς διαλόγου με την σύζυγό μου Mia Gaia Trentin. Δικός της, και του γιου μας Ανδρέα Πέτρου, είναι ο χρόνος που αφιέρωσα στην εργασία που ακολουθεί και που σε αυτούς την αφιερώνω.

ΤΟΜΟΣ Α΄

<u>ΠΡΟΛΟΓΟΣ</u>	<u>11</u>
-----------------	-----------

<u>ΕΙΣΑΣΩΓΗ</u>	<u>13</u>
-----------------	-----------

Μέρος Α΄

Το αρχειακό υλικό και η επιλογή του

Το αρχειακό υλικό και η επιλογή του	<u>21</u>
--	-----------

α. Η δομή του αρχείου	<u>21</u>
------------------------------	-----------

β. Τύποι εγγράφων και επιλογές	<u>22</u>
---------------------------------------	-----------

1 Δημόσια έγγραφα	<u>23</u>
-------------------	-----------

1.α. Βιβλία εισαγόμενων εμπορευμάτων	<u>23</u>
--------------------------------------	-----------

1.β. Φορτωτικές	<u>26</u>
-----------------	-----------

1.γ. Βεβαιώσεις	<u>29</u>
-----------------	-----------

2 Δημόσια έγγραφα ιδιωτικού περιεχομένου	<u>29</u>
--	-----------

2.α. Προίκες	<u>30</u>
--------------	-----------

2.β. Διαθήκες	<u>31</u>
---------------	-----------

2.γ. Καταγραφές περιουσιών	<u>32</u>
----------------------------	-----------

2.δ. Δημοπρασίες	<u>35</u>
------------------	-----------

γ. Οι γραφείς και η γλώσσα τους

1. Η γλώσσα	<u>38</u>
-------------	-----------

2. Τα μέτρα	<u>39</u>
-------------	-----------

Μέρος Β΄

Ιστορικό Πλαίσιο

α. Η Κύπρος κατά τον 18^ο αιώνα, θεσμοί και κοινωνία	41
β. Η Λάρνακα του 18ου αιώνα	47

Μέρος Γ΄

Η Κοινωνία των Βενετών και το εμπόριο

α. Η παρουσία των Βενετών	57
Το βενετικό προξενείο	58
Ο πρόξενος	58
Ο υποπρόξενος	60
Ο καγκελάριος	61
Ο δραγομάνος.	61
β. Οικονομία και Εμπόριο στην Κύπρο των Οθωμανών και των Ευρωπαίων	65
1. Οι εξαγωγές	66
2. Οι εισαγωγές	70
Τα μεταλλικά είδη	71
Ξύλινα είδη	72
Τα γυάλινα	74
Το χαρτί	75
Τα υφάσματα	75

Μέρος Δ΄

Κύπρος της Ανατολής και της Δύσης : υφάσματα και ενδυματολογικές επιλογές

1. Τα υφάσματα	77
α. Βενετικά Υφάσματα και Υφαντουργία	77
β. Τα βενετικά υφάσματα στην Κύπρο	80
γ. Κυπριακά Υφάσματα και Υφαντουργία	85
δ. Τα Κυπριακά υφάσματα του 18ου αιώνα	86
2. Ενδύματα και ενδυματολογικές επιλογές	
α. Η μόδα ως πηγή ιστορίας	91
β. Η εξέλιξη της ιστοριογραφικής αντιμετώπισης: ενδυμασία και μόδα	92
γ. Τα δεδομένα ανάλυσης	95
δ. Ενδυμασία και Βεστιάριο	97
1. Στο ερμάρι του Πρόξενου	98
2. Στα δωμάτια των αστών	109
Giorgio Venier	110
Giovanni Andrea Comis	113
Evangelista Peristiani	116
Niccolò Voltolina	121
Niccolò Smaievjch	127
Giovanni Antonio Zener	133
Γιωργής Γουλέλιος, Zorzi Ghulleglio	136
Niccolò Dapovich	139

Νικολής Αρβανιτάκης	142
Giovanni Carlo Mantovani	146
Martin Crelich	148
Cattarina Calergù	155
Μαρία Γιωρκή	157
Μαριού Περιστιάνη	159
Μαρουδιά της Αζιζούς	162
Παγώνα Περιστιάνη	165
Tommasina Palma	166
Teresa Majioli	168
Συμπεράσματα	170
ΠΗΓΕΣ	184
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	187
<u>ΤΟΜΟΣ Β΄</u>	
Παράρτημα 1, Λήμματα υφασμάτων	2
Παράρτημα 2, Εικόνες	

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη είναι καρπός μιας μακροχρόνιας αρχαιακής έρευνας αφιερωμένης στα υφάσματα, αντικείμενα του εμπορίου Βενετίας - Κύπρου και στη χρήση τους από τους κατοίκους της Λάρνακας τον 18^ο αιώνα. Η έρευνα επικεντρώθηκε στα αρχεία της Βενετίας και στη μελέτη του αρχαιακού υλικού του Βενετικού Προξενείου της Κύπρου (Consolato Veneto del Regno di Cipro) που σήμερα φυλάσσεται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας.

Το περιεχόμενο του αρχείου για το βενετο-κυπριακό εμπόριο υφασμάτων του 18^{ου} αιώνα, αποτελεί ένα τμήμα μεγάλης σημασίας για την κυπριακή ιστορία του υφάσματος και του ενδύματος, στην οποία αντανακλώνται οι κοινωνικές συνθήκες της εποχής και σκιαγραφούνται οι κοινωνικές συμπεριφορές και οι νοοτροπίες του κόσμου που συνδέεται με το εμπόριο και την κοινωνική άνοδο, ενώ αφήνει περιθώρια για την κατανόηση όλων των κοινωνικών στρωμάτων της Κύπρου κατά τον 18ο αιώνα.

Επιχείρησα να παρακολουθήσω τη διαδρομή των υφασμάτων από την παραγωγή

μέχρι την εμπορία τους, τη διάθεση και τη χρήση τους από μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα που περιστρεφόταν γύρω από τα ευρωπαϊκά προξενεία της Λάρνακας. Η έρευνα για τα υφάσματα και τα ενδύματα έδειξε ότι στην Κύπρο δεν σώζεται κανένα που με βεβαιότητα να ανήκει στον 18ο αιώνα, γεγονός που έθεσε το ζήτημα μιας έρευνας, ταυτοποίησης και τεκμηρίωσης στα μουσεία και τις συλλογές ενδυμάτων πέραν των κυπριακών συνόρων.

Η ιστορική ανάλυση των στοιχείων της μόδας της εποχής οδήγησε στην εμβάθυνση των τεχνικών πτυχών του αντικειμένου, επιτρέποντας τη διείσδυση στις γραπτές πηγές και τη διευκρίνιση των σχετικών όρων με τα χαρακτηριστικά των υφασμάτων και των ενδυμάτων, και προσφέροντας μεγαλύτερες δυνατότητες ερμηνείας. Με βάση τη συγκριτική έρευνα των κοινωνιών που χρησιμοποίησαν αυτά τα ενδύματα και της τεχνολογίας που διέθεταν, αναδύθηκαν οι απαντήσεις που ανταποκρίνονται στις γραπτές και εικονογραφικές μαρτυρίες της εποχής.

Το ταξίδι της έρευνας στον χώρο του βενετικού εμπορίου υφασμάτων, από τα βενετικά υφαντουργεία, στο λιμάνι και τα εμπορικά κέντρα της Βενετίας με οδήγησαν στην Κύπρο. Ταξίδεψα, μέσα από τα έγγραφα, στα πλοία με πληρώματα Ελλήνων, Δαλματών και Βενετών και κατέληξα στη πόλη μου, τη Λάρνακα, που γνώρισα, ή αναγνώρισα, μέσα από ιστορικές και κοινωνικές διαστάσεις, διαφορετικές και ανάλογες με αυτές που έζησα εκεί.

Στο εγχείρημά μου αυτό, η κατανόηση του 18^{ου} αιώνα στην Ανατολική Μεσόγειο, η πολιτική και η οικονομική κατάσταση της Κύπρου την εποχή αυτή και ο ρόλος των ευρωπαϊκών προξενείων ήταν η προϋπόθεση για την τεκμηρίωση της κοινωνικής αξίας των υφασμάτων και της κοινωνικής χρήσης των ενδυμάτων που κατασκευάζονταν από αυτά. Για τον λόγο αυτό, η ανάλυση των αρχαιακών πηγών τοποθετήθηκε στην αρχή της μελέτης, ώστε να διευκολύνει την ανάγνωση, την κατανόηση και την τεκμηρίωση των μεθοδολογικών επιλογών. Για τον ίδιο λόγο, με τον ίδιο στόχο, τα *Λήμματα υφασμάτων* και *Εικόνες*, παρατίθενται ως παραρτήματα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ύφασμα, ένδυμα και μόδα¹ ως αντικείμενο μελέτης

Η “ένδυμασία”, ως σύνολο κοινωνικής αισθητικής, κοινωνικών επιλογών και δυνατοτήτων, συνδέεται με την οικονομία και αντανακλά την ιστορική εξέλιξη των κοινωνιών. Αποτελεί ένα ερευνητικό αντικείμενο αλλά και ένα μεθοδολογικό εργαλείο για την ανάγνωση των κοινωνικών συμπεριφορών και των νοοτροπιών της κάθε εποχής. Αν όμως η ένδυμασία αποτελεί έναν τρόπο ανάγνωσης των νοοτροπιών που διέπουν τις σύγχρονες κοινωνίες, μπορεί να αποτελέσει και μια ιστορική πηγή ανάλυσης των κοινωνικών συμπεριφορών του παρελθόντος. Το πεδίο της μόδας, των υφασμάτων και των ενδυμάτων στη θεώρησή τους ως άμεσων ιστορικών πηγών, ισότιμων με τα αρχαιακά έγγραφα και τα αρχαιολογικά ευρήματα, αλλά και η κατάρτιση τυπολογίας της ένδυμασίας και η κατανόηση των ατομικών ενδυματολογικών επιλογών μέσα από τη χρήση των υφασμάτων και τις αισθητικές επιλογές των ανθρώπων, συγκροτούν μέρος της κοινωνικής ιστορίας του γούστου και της αισθητικής των κοινωνιών.

Η μελέτη εστιάστηκε στη χρήση των υφασμάτων στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της Λάρνακας του 18ου αιώνα με σκοπό την ανίχνευση των ενδυματολογικών τύπων και των τάσεων της εποχής, όπως εμφανίζονται στο εμπόριο Κύπρου - Βενετίας και τη διάκριση των τάσεων και των νοοτροπιών της εποχής, με απώτερο στόχο την ανάδειξη της κοινωνικής διάστασης που αποκτούν τα ενδύματα, ανάλογα με τα υφάσματα και τα άλλα υλικά κατασκευής τους καθώς και μέσα από τα εμβληματικά κοσμήματα που τα συνόδευαν.

Η προβληματική της μελέτης εκπονήθηκε στο κλίμα της ιστορίας και της αρχαιολογίας του υφάσματος και οι σχετικές ιστοριογραφικές μελέτες συνέβαλαν στη διαμόρφωση της μεθοδολογίας της παρούσας έρευνας, με τη συμβολή τόσο της κυπριακής και ελλαδικής λαογραφίας όσο και της ευρωπαϊκής εθνολογίας, αλλά και της ιστοριογραφίας που ενδιαφέρθηκε για το ζήτημα των αρχαιολογικών υφασμάτων.

Διάρθρωση και μέθοδος εργασίας

Η επιλογή των εγγράφων βασίστηκε στον τύπο, στη δομή και στο περιεχόμενο του υλικού του αρχείου. Η κατανόηση των αρχαιακών εγγράφων ήταν ο μόνος δρόμος για τη συλλογή και την αξιοποίηση των πληροφοριών που μπορούσαν να παρέχουν. Το υλικό της έρευνας εντοπίστηκε με την αναγνώριση και τον χαρακτηρισμό των τύπων των εγγράφων. Ανάλογα με τον κάθε τύπο εγγράφου, συνελέγη διαφορετικό υλικό ή συμπληρωματικές πληροφορίες για το ίδιο. Οι ιδιαιτερότητες της συγγραφής τους (ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούσαν) και της γλώσσας που γράφτηκαν καθιστούσαν δυσπρόσιτη την ανάγνωση. Καταγράφηκαν όλες οι πληροφορίες με βάση τα μέτρα και το νόμισμα που χρησιμοποιούσαν οι

---

¹ Ο όρος «μόδα», σε αυτή την εργασία, εννοείται ως το σύνολο των τάσεων και των νοοτροπιών της οποιασδήποτε κοινωνίας, είτε αυτές αφορούν στην αισθητική είτε αφορούν σε όποια άλλη κοινωνική συμπεριφορά και που επαναλαμβάνεται για ένα χρονικό διάστημα από το κοινωνικό σύνολο ή από μέρος του και αποτελούν στοιχείο διάκρισης ή ταυτοποίησης.

βενετικές και οι οθωμανικές αρχές και μεταφράστηκαν σε τρέχοντα δεδομένα για την καλύτερη κατανόηση του όγκου του υλικού. Η μεγαλύτερη, ίσως, ιδιαιτερότητα του υλικού –θεμελιώδους σημασίας– ήταν η σχετική με τους γραφείς που τα συνέταξαν. Η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν και η προσωπική τους κουλτούρα ήταν η βασική συνθήκη για την ανάγνωση των δεδομένων. Η γλώσσα ήταν αυτή της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας, η Βενετική. Οι περιγραφές των αντικειμένων ήταν δοσμένες στη γλώσσα αυτή, αν και συχνά αναφέρονται με το όνομα που ο κάθε γραφέας γνώριζε το εκάστοτε αντικείμενο. Έτσι, συναντούμε λέξεις γαλλικές, ισπανικές, ιταλικές, ελληνικές, τουρκικές, αραβικές οι οποίες περιγράφουν συχνά τα ίδια αντικείμενα. Η αρχική ταύτισή τους δεν ήταν απλή αλλά το αποτέλεσμά της είναι μεγάλης σημασίας ως προς την κοινωνική διάσταση των λέξεων και των προσώπων που τις χρησιμοποίησαν. Οι απαντήσεις, που προέκυψαν από την ανάλυση, θέτουν νέα στοιχεία στις γνώσεις μας για την ιστορική έρευνα της περιόδου και παρέχουν μια νέα οπτική αναφορικά με την κοινωνία της οθωμανικής νησιωτικής επαρχίας στην ανατολική γωνιά της Μεσόγειου.

Η έρευνα δεν περιορίστηκε στην εμπορία και τη διάθεση των εισαγόμενων υφασμάτων στο νησί μέσα από τους τύπους, τα μεγέθη και τις τιμές τους, ούτε και στην απλή καταγραφή και συστηματική ανάλυση των υφασμάτων και των ενδυματολογικών τάσεων. Το σύνολο των πληροφοριών που συνελέχθη έδωσε το ζητούμενο αποτέλεσμα μόνο όταν καταφέραμε να καταλάβουμε την τεχνική και τη θεωρητική διάσταση των αντικειμένων. Οι ελλιπείς περιγραφές των ανθρώπων που έζησαν με τα αντικείμενα αυτά, η μεγάλη χρονική απόσταση και οι γλωσσικές περιπλοκές που συχνά οδηγούν σε αδιέξοδο την έρευνα, κατέστησαν απαραίτητη την προσωπική επαφή με το υλικό. Η προσωπική επαφή με τα υφάσματα και τα ενδύματα των διαφόρων ιδιωτικών συλλογών και των μουσείων αποτέλεσε το κλειδί για την κατανόηση του υλικού. Η αφή και η παρατήρηση των λεπτομερειών συνέβαλαν στην κατανόηση σε βάθος του υλικού που περιέγραφαν οι γραπτές πηγές, η προσπέλαση των οποίων συνέδραμε στην τεκμηρίωση των απόψεων που είχαν διαμορφωθεί για το υλικό της έρευνας. Τα μεγέθη, ο τρόπος κοψίματος των ενδυμάτων, τα χρώματά τους, ο διάκοσμος των υφασμάτων και η μικροσκοπική μελέτη της υφαντικής δομής τους μας προετοίμασαν για την επεξεργασία των πληροφοριών.

Ξεκινώντας από την καταγραφή, την περιγραφή και τη συστηματική ανάλυση των υφασμάτων, ήρθαν στο φως οι ενδυματολογικές τάσεις της εποχής, αλλά και η εμπορία και η διάθεση, οι τύποι, τα μεγέθη και οι τιμές των εισαγόμενων υφασμάτων στην Κύπρο.

Έγινε προσπάθεια να συγκριθεί η χρήση των βενετικών υφασμάτων με τα υφάσματα της τοπικής παραγωγής και τα υφάσματα που εισάγονται από άλλες χώρες και αναλύθηκε, όπου ήταν δυνατό, η σχέση τους με την ενδυμασία και τους χρήστες τους.

Το λεξικό υφασμάτων

Η επεξεργασία των πληροφοριών απαιτούσε την καταγραφή και την κατανόηση όλων των ονομάτων, των τύπων και των ποιοτήτων των υφασμάτων που καταγράφονταν στα βενετικά αρχειακά έγγραφα. Τα ονόματα αυτά καταγράφηκαν από τους γραφείς του προξενείου σε καταλόγους εμπορευμάτων, σε διαθήκες, σε προίκες, σε καταγραφές περιουσιών κ.ο.κ.. Με βάση τις ανάγκες του εγγράφου και τις γνώσεις του γραφέα (τεχνικές και γλωσσικές), τα ονόματα των υφασμάτων καταγράφονταν συνοδευόμενα από συμπληρωματικές πληροφορίες. Αν και όλα τα έγγραφα ήταν

καταγεγραμμένα στη βενετική διάλεκτο, τα ονόματα των υφασμάτων, όπως και πολλών άλλων αντικειμένων, καταγράφονται συχνά όπως τα πρόφεραν οι ντόπιοι. Το γεγονός αυτό προκάλεσε αρκετά προβλήματα στην ταυτοποίηση των υφασμάτων και στην κατανόηση του ακριβούς τύπου ύφανσης. Τα ονόματα που δηλώνουν υφάσματα, σε γενικές γραμμές, μπορούν να διακριθούν σε ονόματα καταγωγής, ονόματα πρώτης κλωστικής ύλης, ονόματα υφάνσεων και ονόματα υφαντικού διακόσμου. Τα αποτελέσματα της αποκρυπτογράφησης και ταύτισης των υφασμάτων τύπων συγκρότησαν καταλόγους όπου αναφέρονται ο αριθμός του κάθε εγγράφου στο οποίο σημειώνεται ο συγκεκριμένος τύπος, το είδος του εγγράφου, η χρονολογία καταγραφής του, το είδος, η ποσότητα και τα χαρακτηριστικά του υφάσματος, ο ιδιοκτήτης ή ο εισαγωγέας και η τιμή του.

Καταγράφηκαν, ταυτίστηκαν και αναλύθηκαν περισσότεροι από 80 υφαντικοί τύποι τοπικής, ευρωπαϊκής, ασιατικής και αφρικανικής προέλευσης. Το λεξικό που δημιουργήθηκε είχε στόχο να συμπεριλάβει όλα τα υφάσματα που εμφανίζονται στα έγγραφα της γραμματείας του Βενετικού Προξενείου και αποτελούν τη μεγάλη πλειοψηφία των υφασμάτων που κυκλοφορούσαν στην Κύπρο κατά τον 18ο αιώνα.

Τα ερμάρια και οι άνθρωποι

Η λεπτομερής εξέταση κάθε μιας περίπτωσης “ερμαρίου”, περιλαμβάνει τον ιδιοκτήτη, την προέλευση, τη θρησκεία, το επάγγελμα, την κοινωνική θέση, τον περίγυρο, και έχει σκοπό να δώσει στα αντικείμενα την κοινωνική τους εκδοχή και τη δημόσια και ιδιωτική διάσταση. Έτσι, προτιμήθηκε να αναλυθούν **τα ερμάρια ως σύνολο προσωπικών επιλογών και όχι η ενδυμασία ως συλλογικό φαινόμενο ένδυσης.**

Τα δεδομένα της έρευνας δόθηκαν μέσα από τις ζωές και από την ιματιοθήκη των 19 ανθρώπων, μέσα από τις σχέσεις των ενδυμάτων με τα υφάσματα και τους τύπους των ενδυμάτων που βρίσκονταν στο ίδιο ερμάρι, μέσα από τη σύγκρισή τους με το περιεχόμενο των άλλων ερμαριών, τη σχέση τους με τον οικιακό διάκοσμο και την επίπλωση των εσωτερικών των σπιτιών, καθώς και μέσα από τις σχέσεις των ιδιοκτητών τους με το περιβάλλον τους. Τα ερωτήματα που θέσαμε σχετικά με τις κοινωνικές νοοτροπίες και τις αισθητικές τάσεις που πηγάζουν μέσα από τον ρόλο των υφασμάτων και των ενδυμάτων, απαντήθηκαν σε κάθε μια από τις 19 περιπτώσεις. Αναγνώστηκαν οι προσωπικές επιλογές και καταγράφηκαν οι σχέσεις που τις προκάλεσαν και τις διατηρούσαν ή τις ανέπτυξαν. Τα 19 σύνολα των απαντήσεων σκιαγραφούν ένα κοινωνικό τοπίο, συμπαγές και ρευστό μέσα στο οποίο τα γούστα, τα σχήματα και τα χρώματα περνούν, χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες, από τη μία κοινωνική ομάδα στην άλλη με τις ανάλογες τροποποιήσεις, έτσι όπως φαίνεται αναλυτικά στην εργασία που ακολουθεί.

Αφού ταυτίστηκαν και αναλύθηκαν, τα υφάσματα αποκάλυψαν ενδιαφέρουσες πληροφορίες και σημαίνουσες λεπτομέρειες σχετικές με την εμπορική κίνηση στην Κύπρο και τη χρήση ειδών πολυτελείας στο νησί. Αναφέρονται, μεταξύ άλλων, πολυτελή υφάσματα από χρυσή κλωστή, ολομέταξα μπροκάρ μεγάλης χρηματικής αξίας, ακριβές γούνες, μπορντούρες και γαλόνια από χρυσό και ασήμι. Επιπλέον, η ποσοτική και οικονομική σύγκρισή τους δηλώνει την κλίμακα προτίμησης και μια ιεραρχία στη χρήση τους, ανάλογα με την κοινωνική τάξη του χρήστη τους. Προστίθενται σε αυτές τις πληροφορίες εκείνες που αφορούν στους εμπόρους και τις οικονομικές τους δραστηριότητες, τις εμπορικές αποκλειστικότητές τους και τις

προτιμήσεις τους με βάση την τοπική ζήτηση. Η σύγκριση των τιμών των ίδιων υφασμάτων στα 70 χρόνια που μελετήσαμε, αναδεικνύει την οικονομική κατάσταση των ντόπιων και των Βενετών, τις αλλαγές του γούστου και τις σταθερές εμπορικές αξίες. Τα ονόματα των ιδιοκτητών ή/και των νέων ιδιοκτητών σε περίπτωση δημόσιας πώλησης ή κληροδοτήματος, σκιαγραφούν την κοινωνική δομή και επέτρεψαν μια σαφή αναπαράσταση των αισθητικών τους επιλογών και της εμφάνισής τους.

Η καταγραφή του αρχειακού υλικού, η περιγραφή και η ανάλυση

Στα αρχειακά έγγραφα, εμφανίζονται 19 περιπτώσεις ατόμων (δώδεκα άνδρες και επτά γυναίκες) που χρονικά τοποθετούνται στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και κατάγονται από την Κύπρο, τη Βενετία, τη Δαλματική Ακτή και τα νησιά του Ιονίου, είναι όλοι Βενετοί υπήκοοι λόγω προέλευσης ή λόγω γάμου και προέρχονται στο μεγαλύτερο μέρος από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα. Περιλαμβάνονται περιπτώσεις εμπόρων, εμπόρων/καταστηματαρχών, γιατρών και προξενικών υπαλλήλων, θυγατέρων και συζύγων Βενετών υπηκόων.

Για την αναπαράσταση των επιλεγμένων περιπτώσεων ήταν αναγκαία η διασταύρωση των εγγράφων και η σύγκρισή τους με άλλες αρχειακές και βιβλιογραφικές πηγές. Επίσης, έγινε προσπάθεια, όταν το υλικό το επέτρεπε, να ανασυγκροτηθούν οι οικογενειακές σχέσεις, οι συγγένειες και ο κοινωνικός περίγυρος των ανθρώπων για να σχηματιστεί η εικόνα της ακριβούς κοινωνικής τους θέσης.

Στην παρούσα μελέτη παρατίθενται τα βιογραφικά δεδομένα κάθε εξεταζόμενου ατόμου, τα ενδύματά τους, τα διακοσμητικά συνοδευτικά στοιχεία της ένδυσής τους, τα υφάσματα που τυχόν φύλασσαν στο σπίτι και τον οικιακό υφαντό εξοπλισμό τους. Καταγράφονται τα ενδύματα, τα αξεσουάρ, τα υφάσματα και τα υφαντά του σπιτιού με αυτή τη σειρά και το καθένα ξεχωριστά. Κάθε περίπτωση τελειώνει με τα ειδικά πορίσματα και τη σύγκρισή της με τις άλλες περιπτώσεις.

Στη συνέχεια, όλες οι περιπτώσεις καταγράφηκαν με χρονολογική σειρά για να φανεί, αν ήταν δυνατό, η εξέλιξη των αισθητικών επιλογών. Παρουσιάζονται οι άνδρες χωριστά από τις γυναίκες για λόγους σύγκρισης και ομοιογένειας του υλικού, αν και στη συνέχεια η σύγκριση μεταξύ των δύο φύλων πραγματοποιήθηκε ως ανάγκη της ανάλυσης. Κάθε περίπτωση προηγούνται τα αρχειακά στοιχεία που καθορίζουν το υλικό και τα βιογραφικά δεδομένα έτσι όπως πηγάζουν από τα έγγραφα. Τα ενδύματα παρουσιάζονται, με βάση το αρχειακό υλικό που χρησιμοποιήθηκε κάθε φορά, ξεκινώντας από τα εσώρουχα και προχωρώντας στα εξωτερικά ενδύματα και καταλήγοντας στα πανωφόρια. Τα ονόματα των ενδυμάτων καταγράφονται στα έγγραφα με την ίδια ποικιλία γλωσσικών παραλλαγών που προαναφέραμε για τα ονόματα των υφασμάτων. Η ταύτισή τους δεν ήταν πάντα εύκολη και η μεγάλη ποικιλία τους οδήγησε στην ανάγκη επεξήγησης κάθε ενδύματος με μικρή περιγραφή και βιβλιογραφικές παραπομπές. Αυτό συμβαίνει την πρώτη φορά που αναφέρεται το κάθε είδος ενδύματος στο κείμενο. Τα ενδύματα, συχνά, συνοδεύονται από συμπληρωματικές πληροφορίες, όπως το ύφασμα, ο διάκοσμος, το χρώμα και η κατάστασή του, ενώ σπανιότερα αναφέρεται και η οικονομική τους αξία. Στη συνέχεια καταγράφονται τα αξεσουάρ ένδυσης, αναπόσπαστα στοιχεία της εμφάνισης και οικονομικοί δείκτες του κατόχου τους, ξεκινώντας από τα καλύμματα της κεφαλής και τελειώνοντας με τα κοσμήματα.

Σημαντικό ρόλο στην όλη εικόνα του ανθρώπου έχουν τα υφαντά που χρησιμοποιούνται στον εξοπλισμό/επίπλωση του σπιτιού του, που δεν λειτουργεί ποτέ

μόνο ως ιδιωτικός χώρος. Για τον λόγο αυτό καταγράφεται ξεχωριστά ο οικιακός ρουχισμός δηλ. τα σεντόνια, οι πετσέτες, τα καλύμματα των ντιβανιών και οι κουρτίνες. Τέλος, και όπου αυτά συναντώνται, καταγράφονται οι ποσότητες και οι ποιότητες των άραφτων υφασμάτων που φυλάσσονταν στο σπίτι. Αν το σπίτι ήταν και κατάστημα ή και αποθηκευτικός χώρος εμπορευμάτων και αν στα εμπορεύματα συμπεριλαμβάνονται υφάσματα και ενδύματα, αυτά καταγράφονται χωριστά.

Σε μια περίπτωση καταγράφεται μόνο το περιεχόμενο του καταστήματος, αφού απουσιάζουν τα προσωπικά αντικείμενα του ιδιοκτήτη. Η σημασία του υλικού αυτού είναι πολύ μεγάλη, αφού αποτελεί τον καθρέφτη των αισθητικών επιλογών της πελατείας του βενετού καταστηματούχου. Αν και δεν επρόκειτο για ανάλυση προσωπικών επιλογών, επιλέχθηκε η συμπερίληψη και αυτής της περίπτωσης ως επαλήθευση των ενδυματολογικών τάσεων.

Κυπριακά και βενετικά υφάσματα

Το θέμα της κυπριακής ενδυμασίας κατά τον 18ο και 19ο αιώνα έχει μελετηθεί αναλυτικά. Σε αυτή τη μελέτη αναγνωρίζονται όλοι οι τύποι ενδυμάτων που αναφέρονται στα κυπριακά αρχαικά έγγραφα, δημιουργώντας ένα θεματικό λεξικό βασισμένο στη μορφολογική αλλά και την κοινωνική διάστασή τους. Η παρούσα έρευνα επικεντρώθηκε στα υφάσματα, στην εμπορία και στη χρήση τους στην ενδυμασία, με ιδιαίτερη προσοχή στην κοινωνική διάσταση.

Τα πιο σημαντικά νέα στοιχεία που αναδύονται από την έρευνα αυτή για την ενδυμασία των Βενετών της Κύπρου, πέρα από την αισθητική ‘διγλωσσία’, αφορούν τις ποικιλίες, τις ποσότητες και τη χρήση των βενετικών, κυρίως, υφασμάτων που εμφανίζονται στην Κύπρο.

Αναφέρθηκε προηγουμένως η σημασία της δημιουργίας και της εδω παρουσίας του λεξικού των υφασμάτων, το οποίο δεν θα μπορούσε να υποστηριχτεί χωρίς τη μελέτη και της υφαντουργίας της Βενετίας και της Κύπρου, πριν και κατά τη διάρκεια της περιόδου την οποία εξετάζει η έρευνα. Με τον τρόπο αυτό, καθώς και με συνεχείς συγκρίσεις των υφαντικών ποιοτήτων και της χρήσης τους, οι εισαγόμενες παραγωγές ταυτοποιούνται με τη συγκεκριμένη κοινωνική θέση των φορέων τους, σε σχέση με τις ντόπιες δημιουργίες και σε σχέση με την εγχώρια χρήση τους στα ενδύματα και τα νοικοκυριά.

Η ιστορική μελέτη της υφαντουργίας και της εξέλιξής της στην Κύπρο και τη Βενετία, οι τύποι, οι ποιότητες και τα χαρακτηριστικά των υφασμάτων που παρήγαγαν αλλά και η εμπορική σημασία (εσωτερικής κατανάλωσης και εξαγωγής) που είχαν κατά καιρούς αυτά τα υφάσματα, αποδίδουν την οικονομική και κοινωνική τους αξία.

Μέσα από τα είδη, τα μεγέθη, τις τιμές, τους εισαγωγείς, τους χρήστες και τα ενδύματα που ράβονται από το κάθε ύφασμα για το οποίο γίνεται αναφορά στα ανέκδοτα αρχαικά έγγραφα, αναδεικνύουν αναλυτικά την παρουσία των βενετικών, των κυπριακών και των άλλων υφαντικών παραγωγών στην Κύπρο του 18ου αιώνα. Τα υφάσματα εμφανίζονται στο κείμενο ανάλογα με το υλικό κατασκευής τους και για το καθένα αναφέρονται όλες οι σχετικές πληροφορίες που πηγάζουν από τα έγγραφα και από την ήδη υπάρχουσα βιβλιογραφία. Με αυτό τον τρόπο, το ύφασμα τοποθετείται στο ιστορικό, κοινωνικό και γεωγραφικό του πλαίσιο. Αυτό είναι το πλαίσιο της ανάλυσης των ενδυμάτων και της χρήσης των υφασμάτων από τις ατομικές περιπτώσεις των ανθρώπων στην τέταρτη και τελευταία ενότητα της εργασίας.

Οι Βενετοί και η Κύπρος: οικονομία και κοινωνία

Η τρίτη ενότητα αφορά εξ ολοκλήρου την παρουσία και τον ρόλο των Βενετών στην κυπριακή πολιτική και οικονομική ζωή κατά τον τελευταίο αιώνα της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας. Αναλύεται η παρουσία αυτή μέσα από το ευρύτερο οικονομικό και κοινωνικό κλίμα που επικρατεί στην Ανατολική Μεσόγειο και τις σχέσεις των ευρωπαϊκών χωρών με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Η αναφορά στους Βενετούς και η εξέταση της παρουσίας τους στην Κύπρο ήταν αναγκαίες αφού μόνο έτσι υποστηριζόταν το κοινωνικό κύρος και η σημασία που είχαν τα προϊόντα τους καθώς και η τοπική τους χρήση. Πέρα από αυτό, το υλικό που αναλύσαμε αναφέρεται ακριβώς σε αυτό το σύνολο ανθρώπων και η εξέταση των ιματιοφυλακίων τους θα ήταν ελλιπής χωρίς την ακριβή τοποθέτησή τους στον φυσικό χώρο.

Η ιστοριογραφία που αφορούσε το βενετικό προξενείο στην Κύπρο και γενικά τα βενετικά προξενεία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία δεν ήταν πλούσια και οι σχετικές πληροφορίες ήταν πολύ γενικές ή αφορούσαν μόνο κάποιες από τις πτυχές που με ενδιέφεραν. Το υλικό προσέφερε τα στοιχεία εκείνα που μας επέτρεψαν να κατανοήσουμε τον ρόλο των ανθρώπων του προξενείου και των εμπόρων που προστατεύονταν από αυτό. Έτσι, παραθέτουμε στο κείμενο τους ρόλους των πρωταγωνιστών της έρευνάς, δίδοντας ιδιαίτερη σημασία στον επίσημο ρόλο τους και στις σχέσεις τους με τους άλλους Ευρωπαίους, τους ντόπιους αλλά και τις διοικητικές αρχές του νησιού. Στη συνέχεια και με βάση τα όσα οι Βενετοί πρέσβευαν, καταγράφεται με λεπτομέρεια το σύνολο των εμπορικών τους συναλλαγών στο νησί. Ο λόγος της παρουσίας του κεφαλαίου αυτού στο κείμενο ήταν η απάντηση στο ερώτημα που αφορά την ακριβή τοποθέτηση των υφασμάτων στο σύνολο των οικονομικών επιχειρήσεων και στο αισθητικό πλαίσιο των εμπορικών επιλογών των εισαγωγέων. Στο κεφάλαιο αναφέρονται τα εμπορεύματα τα οποία εξάγουν οι Βενετοί από την Κύπρο, ακριβώς για να διαπιστωθεί η σημασία και η φύση των εμπορικών συναλλαγών, ενώ στη συνέχεια παρατίθενται αναλυτικότερα οι βενετικές εισαγωγές στη χώρα της Κύπρου. Και αυτή η πτυχή ήταν αποσπασματικά και ελλιπώς γνωστή και η παρουσία της εδώ αποτελεί σημαντική αναφορά σχετική με την οικονομική ιστορία και τη μελέτη του υλικού πολιτισμού. Καταγράφονται τα είδη εισαγωγής που φορτώνονταν στη Βενετία και ξεφορτώνονταν στην Κύπρο και με βάση το υλικό κατασκευής τους παρατίθενται με σειρά τα μεταλλικά, τα ξύλινα, τα γυάλινα και τα υφαντικά προϊόντα. Ο όγκος και η ποικιλία των εισαγόμενων ειδών δηλώνει μια ευρεία και απόλυτα αναγκαία παρουσία των εμπορευμάτων στην τοπική κοινωνία, αφού αφορούν όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής και όλα τα κοινωνικά επίπεδα χωρίς εξαιρέσεις καταγωγής και θρησκείας.

Στην ενότητα αυτή, διαγράφεται ο γενικός ρόλος των Ευρωπαίων στην Κύπρο και επισημαίνονται οι σχέσεις τους με τους κατοίκους της νήσου.

Αισθητικές επιλογές και πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο

Η δεύτερη ενότητα της εργασίας αφορά το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο

διαδραματίζονταν τα όσα αναλύονται στη συνέχεια. Εδώ απαντάται το βασικό ερώτημα που περιστρέφεται γύρω από τον τρόπο διαμόρφωσης των αισθητικών επιλογών και της δημόσιας εμφάνισης των ανθρώπων. Το πρώτο κεφάλαιο της ενότητας πραγματεύεται τη διοικητική, πολιτική, και οικονομική κατάσταση στην Κύπρο. Τέλος αναλύεται η κατάσταση που επικρατεί στη Λάρνακα, το ιδιαίτερο σκηνικό της έρευνάς. Σχετικά με την πόλη, επικεντρωθήκαμε στην πολεοδομική της διάσταση με βάση τις εθνικές και θρησκευτικές ομάδες που την κατοικούσαν και τα εμπορικά της κέντρα, τις ανοικτές αγορές και το λιμάνι. Η παρουσία στον χώρο των ανθρώπων που αναλύσαμε ήταν ουσιώδης για την ένταξή τους στην κοινωνία της πόλης και μαρτυρεί μια σειρά από δικτυώσεις και σχέσεις που διέπουν την κοινότητά τους με τις άλλες κοινότητες της Λάρνακας. Το μεγαλύτερο μέρος των πληροφοριών που συνθέτουν το τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της δεύτερης ενότητας ήταν αποτέλεσμα των ανέκδοτων πληροφοριών που προσέφερε το αρχαιακό υλικό διασταυρωμένο με την υπάρχουσα σχετική βιβλιογραφία.

Και στην ενότητα αυτή επέλεξα να αναφερθώ, όπου και όσο ήταν δυνατό, στους ανθρώπους που συνθέταν τις κοινωνικές, πολιτικές και άλλες ομάδες, παραμένοντας συνεπείς στη φύση των ερωτημάτων που θέσαμε αρχικά, στο υλικό μας και στη μεθοδολογία που επιλέξαμε να ακολουθήσουμε.

Οι αρχαιακές, βιβλιογραφικές και εικονογραφικές πηγές

Το σύνολο των επιλογών μας όπως και η επιλεγμένη μέθοδος ανάλυσης, τα ερωτήματα που θέσαμε και ο τρόπος με τον οποίο απαντήσαμε, μας υποβλήθηκαν από το υλικό που είχαμε στη διάθεσή μας. Όπως συμβαίνει συχνά, έτσι και στη δική μας περίπτωση, η αρχική ιδέα αναφορικά με το θέμα μελέτης αναθεωρήθηκε και συγκεκριμενοποιήθηκε κατά τα δύομισι χρόνια που αφιερώσαμε στην ανάγνωση, επιλογή και μεταγραφή των αρχαιακών πηγών. Αυτές εμπλουτίστηκαν με τις ιστοριογραφικές μελέτες και την ευρύτερη βιβλιογραφία που αφορά στις πτυχές της έρευνας. Βασικό ρόλο έπαιξαν τόσο οι εικονογραφικές πηγές όσο και η προσωπική εξέταση του φυσικού υλικού, το οποίο φυλάσσεται σε ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω.

Η βιβλιογραφία και η γενική κατάσταση της εξειδικευμένης ιστοριογραφίας που αφορά την περίοδο, τον χώρο και τις οικονομικές/κοινωνικές πτυχές δεν ήταν πάντα επαρκής για την απάντηση των ερωτημάτων.

Στο σύνολο των ερευνών που αναφέρονται την ιστορία της Οθωμανικής διακυβέρνησης της Κύπρου, δεν συγκαταλέγονται έργα που αφορούν την κοινωνική και τεχνική ανάλυση των υφασμάτων και των ενδυμάτων. Έτσι, για το θέμα αυτό προσφύγαμε στην αναζήτηση συμπληρωματικών πληροφοριών, που αντλούνται από αναφορές στη βενετική παραγωγή υφασμάτων και στα λεξικά μόδας τα οποία συμβάλλουν στη διασάφηση ιστορικών δεδομένων.

Οι εικονογραφικές πηγές για την ενδυμασία και τα υφάσματα στην Κύπρο τον 18ο αιώνα είναι πολύ περιορισμένες σε αριθμό. Πρόκειται για λίγες φορητές εικόνες και μερικές νωπογραφίες οι οποίες παρατίθενται στο ανάλογο λήμμα του κειμένου που ακολουθεί και αφορούν, με μια μόνο εξαίρεση, μορφές ντόπιων ντυμένων με τις παραλλαγές των τοπικών ενδυματολογικών τύπων και ιδιαιτεροτήτων. Η εξεύρεση εικονογραφικού υλικού για την καλύτερη δυνατή ταύτιση και κατανόηση των υφασμάτων και των ενδυμάτων επιτεύχθηκε μέσα από μια προσεχτική επιλογή εικόνων, ζωγραφικών έργων τέχνης και χαρακτηριστικών της εποχής. Η επιλογή να

συμπεριληφθούν ως δεύτερο και τελευταίο παράρτημα (μετά από το λεξικό των υφασμάτων) το εικονογραφικό υλικό δεν αφορά την εικονογράφηση και τον αισθητικό εμπλουτισμό των περιγραφών του κειμένου. Η ταύτιση των ονομάτων των ενδυμάτων και των υφασμάτων με μια ή περισσότερες εικόνες με ενδιαφέρει στον βαθμό που αυτή ενισχύει την κατανόηση του υλικού και συντείνει στην καλύτερη δυνατή απάντηση των ερωτημάτων. Σχετικά με τα υφάσματα, αλλά και μέρος των ενδυμάτων, πολύ χρήσιμο ήταν το πρωτογενές φωτογραφικό υλικό από τους χώρους όπου φυλάσσονται τα αντικείμενα αυτά, παρά το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις η φωτογραφική διάθεσή τους είναι δύσκολη ή αδύνατη.

Η εμπειρία που αποκτήθηκε από την επαφή με τα ίδια τα αντικείμενα προσέφερε την επίγνωση της σημασίας της άμεσης, προσωπικής, υλικής και τεχνικής ανάλυσης του εξεταζόμενου υλικού. Οι πληροφορίες που συλλέχτηκαν κατά τις επισκέψεις στα μουσεία και τις ιδιωτικές συλλογές, σε συνδυασμό με τις γραπτές περιγραφές, επέτρεψαν την κατανόηση των αντικειμένων στην πραγματική τους διάσταση. Μεταξύ άλλων, μελετήθηκε το υλικό του *Musée des Arts Décoratifs* του Παρισιού, του *Centro Internazionale di studi del Costume e del Tessile* στο *Palazzo Mocenigo* στη Βενετία και το *Victoria and Albert Museum* του Λονδίνου.

Στην παρούσα μελέτη, τα συμπεράσματα συντάχθηκαν με τη σειρά που προέκυψαν από την ανάλυση του περιεχομένου των εγγράφων.

Μέρος Πρώτο

Το αρχειακό υλικό και η επιλογή του

Το αρχειακό υλικό που επιλέχθηκε για την παρούσα έρευνα παρέχει πληροφορίες για τη διακίνηση, τη χρήση και την αισθητική των υφασμάτων στην Κύπρο. Πρόκειται για το υλικό του Βενετικού Προξενείου του Βασιλείου της Κύπρου (*Consolato Veneto del Regno di Cipro*), που φυλασσόταν από το 1882 στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας² και αρχειοθετήθηκε εκατό χρόνια αργότερα από την αρχειονόμο *Giustiniana Migliardi O’Riordan*.³ Το υλικό φυλάσσεται σε 28 φακέλους, *buste*, που αποτελούν το σύνολο του αρχείου, αλλά δεν καλύπτει ούτε όλο το χρονικό φάσμα ούτε και το έργο της δράσης του Προξενείου.⁴ Τα έγγραφα που χρονολογούνται προ του 1745 είναι περιορισμένα και δεν αποδίδουν τη σύνθετη συμβολή του Προξενείου στο εμπόριο και την κοινωνία του νησιού. Από τον διορισμό του *Girolamo Brigati* το 1745 στη θέση του προξένου και τη σταθεροποίηση της προξενικής έδρας στη Λάρνακα, τα έγγραφα αποκτούν μια σχετική συνέχεια. Από την περίοδο αυτή μέχρι και την κατάλυση του Βενετικού Κράτους, τα έγγραφα που έφτασαν έως τις μέρες μας καλύπτουν όλες τις πτυχές της προξενικής δραστηριότητας στην Κύπρο. Δεν είναι βέβαιο πως έχουν σωθεί όλα τα έγγραφα της περιόδου μετά το 1745· κάποια ίσως έχουν χαθεί ή καταστραφεί κατά τις πολλαπλές μεταφορές του αρχείου και λόγω της φθοράς που προκύπτει από τον χρόνο.

α) δομή του αρχείου

Οι πρώτοι 19 φάκελοι του αρχείου περιέχουν έγγραφα γραμμένα σε τρεις γλώσσες: στα ιταλικά, στα αγγλικά και στα γαλλικά. Ο 20ος φάκελος περιέχει έγγραφα στα ελληνικά ενώ οι φάκελοι με αριθμό 21 μέχρι και το 28 διασώζουν έγγραφα γραμμένα στο αραβικό αλφάβητο. Σε όλους τους φακέλους η κατάταξη των εγγράφων είναι χρονολογική (εικόνα 1-3).

Αναλυτικά περιλαμβάνονται:

Στον φάκελο αριθ. 1 έγγραφα της γραμματείας του προξενείου (*cancelleria*), γενικού χαρακτήρα με αποφάσεις του προξένου σχετικές με τους ομοεθνείς του καθώς και ανακοινώσεις των βενετικών αρχών προς τον πρόξενο. Στη συνέχεια, σε τρεις δέσμες περιέχονται τα μητρώα (*attestati e fedì*) που παρήγαγε η γραμματεία για τους ομοεθνείς και τις ανάγκες τους, οι οποίες σχετίζονται ειδικότερα με το εμπόριο και τα ταξίδια.

Στους επόμενους πέντε φακέλους φυλάσσονται τα πρακτικά της γραμματείας (*verbali*). Στους φακέλους αυτούς περιέχονται έγγραφα που αφορούν ιδιώτες Βενετούς υπηκόους και τις σχέσεις τους με άλλους ιδιώτες, ομοεθνείς, ξένους ή ντόπιους, καθώς και τις σχέσεις τους με τις τοπικές αρχές. Συμπεριλαμβάνονται ειδικότερα καταθέσεις, διαθήκες, προίκες, καταγραφές περιουσιών, δημοπρασίες, ιδιωτικές εμπορικές

---

² Για την ιστορία του αρχείου και του προξενείου βλέπε G. Migliardi O’Riordan, *Archivio del Consolato Veneto a Cipro*, Βενετία 1990, σ. 19, και το πιο πρόσφατο, N. E. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre. Documents inédits 1719-1749*, Centre de recherche scientifique, Λευκωσία, 2013, σσ. 1-41.

³ ό.π.

⁴ Για την ιστορία του προξενείου και την δράση του βλέπε μέρος Γ, Α1.

συμφωνίες κατατεθειμένες στο προξενείο, καταγραφές ναυαγίων, κατηγορίες και διαμαρτυρίες (κυρίως οικονομικής φύσης), πιστοποιητικά δανείων, υποθηκών, προπληρωμών και χρεώσεων. Πολλά από τα έγγραφα είναι ακόμα συνημμένα καθώς αφορούν την ίδια υπόθεση και κάποια από αυτά είναι γραμμένα στα ελληνικά ή στα τουρκικά, συχνά με τις ανάλογες μεταφράσεις.

Στον φάκελο αριθ. 7 φυλάσσονται οι καταγραφές των πλοίων που έφταναν και που αναχωρούσαν από το λιμάνι της Σκάλας της Λάρνακας. Φυλάσσονται επιπλέον, ασφάλιστρα εμπορευμάτων, φορτωτικές (polize di carico), άδειες ναυσιπλοίας (patenti) πιστοποιητικά (fedi) και ιδιαίτερος πιστοποιητικός υγείας του πλοίου, των ναυτικών και των εμπορευμάτων (patenti di sanità).

Της ίδιας κατηγορίας είναι και τα έγγραφα του φακέλου με αριθ. 8, ενώ στον φάκελο με αριθ. 9 φυλάσσονται τα έγγραφα που καλούνται ruoli di equipaggio, και αφορούν την καταγραφή του πληρώματος των πλοίων.

Στον φάκελο με αριθ. 10 βρίσκεται ένα ημερολόγιο καταστρώματος του έτους 1800 που ανήκε στον καπετάνιο *Leonardo Pacassi* και το πλοίο του *Nuova Sorte*. Στον ίδιο φάκελο φυλάσσεται και το βιβλίο με τα έξοδα ενός ταξιδιού. Στη συνέχεια ακολουθεί σειρά εγγράφων με διάφορους λογαριασμούς. Οικονομικούς λογαριασμούς περιέχει και ο επόμενος φάκελος με αριθ. 11.

Στους επόμενους τρεις φακέλους βρίσκονται σημαντικά έγγραφα σχετικά με το εμπόριο, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές. Στον φάκελο 12 φυλάσσονται τα βιβλία καταγραφής των εισαγωγών και των βενετικών εξαγωγών από το λιμάνι της Σκάλας της Λάρνακας, κατά πλοίο και κατά έμπορο. Στις καταγραφές αυτές αναφέρονται αναλυτικά οι ποσότητες και οι αξίες των εμπορευμάτων, συχνά και η ποιότητά τους. Ο λόγος της λεπτομερούς καταγραφής ήταν η δασμολόγηση των εμπορευμάτων από το προξενείο, που ανερχόταν στο 2% της συνολικής τους αξίας.

Στους φακέλους με αριθ. 13 και 14 είναι καταχωρημένα τα *manifesti di entrata* και τα *manifesti di uscita*, δηλαδή οι φορτωτικές που μετέφεραν τα πλοία φτάνοντας ή αναχωρώντας από τη Σκάλα με καταγραμμένα τα εμπορεύματα που μετέφεραν τις ποσότητες, τους αποστολείς και τους παραλήπτες τους από το 1745 μέχρι το 1799.

Από τον φάκελο με αριθ. 15 μέχρι και τον φάκελο με αριθ. 19 είναι αρχειοθετημένη η αλληλογραφία του προξενείου της Λάρνακας και μέρος της αλληλογραφίας του προξενείου της περιόδου που βρισκόταν στο Χαλέπι. Μεταξύ των επιστολών βρίσκεται και η αλληλογραφία του προξενείου με τον Βάιλο της Κωνσταντινούπολης και με την αρμόδια διοικητική αρχή της Βενετίας για το εμπόριο, *V Savi alla Mercanzia*.

β) τύποι εγγράφων και επιλογές

Για την παρούσα έρευνά εξετάστηκε όλο το αρχειακό υλικό που φυλάσσεται στους πρώτους 19 φακέλους. Η επιλογή να μην συμπεριληφθούν στη μελέτη οι φάκελοι με τα οθωμανικά έγγραφα καθώς και ο φάκελος των ελληνικών εγγράφων προέκυψε από τη φύση του ίδιου του αρχειακού υλικού. Τα ελληνικά και τα οθωμανικά έγγραφα είναι ανομοιογενή, δεν έχουν καμιά λογική συνέχεια και κυρίως δεν αφορούν άμεσα και καθοριστικά τον τομέα του εμπορίου των υφασμάτων και της μόδας που αποτελούν αντικείμενο της παρούσας μελέτης.

Συνοπτικά, τα έγγραφα που επιλέχθηκαν, μπορούμε να τα χωρίσουμε σε δημόσια και ιδιωτικά.

1. Δημόσια έγγραφα

Πρόκειται για τα έγγραφα που αφορούν συλλογικές ενέργειες ιδιωτών που ελέγχονται και καταγράφονται από τα κρατικά όργανα και περιορίζονται στη δημόσια λειτουργία. Αυτά συντάσσονται από τη γραμματεία του προξενείου ή τις λιμενικές αρχές της Βενετίας για επίσημη χρήση και αφορούν το περιεχόμενο, τον όγκο και την αξία των εμπορευμάτων που εισάγονται ή εξάγονται. Σκοπός των εγγράφων αυτών είναι ο έλεγχος, από την πλευρά του κράτους, της εμπορικής κίνησης που σχετίζεται με την πόλη της Βενετίας, τα πλοία και τους υπηκόους της. Με τον τρόπο αυτό οι βενετικές αρχές προσπαθούσαν να αποτρέψουν την φοροδιαφυγή και να αποκομίσουν το μεγαλύτερο δυνατό κέρδος από τους φόρους και τα δικαιώματα που αναλογούσαν στα κρατικά ταμεία και στις προξενικές αρχές.⁵ Η «δημόσια» και οικονομική φύση τους τα καθιστά πολύτιμες πηγές για τη γνώση των εμπορευμάτων που φτάνουν στην Κύπρο, τις ποσότητες και τους εισαγωγείς τους.

1.α. Βιβλία εισαγόμενων εμπορευμάτων (Registri di merce in entrata)

Στο φάκελο αριθ. 12 φυλάσσονται τα βιβλία με τις καταγραφές των εμπορευμάτων που εξάγονται και εισάγονται στο λιμάνι της Σκάλας της Λάρνακας. Για τους σκοπούς της έρευνάς μας επικεντρωθήκαμε στα βιβλία καλούμενα *Registri di merce in entrata* που καταχωρούν αναλυτικά και με χρονολογική σειρά τις εισόδους των πλοίων στο λιμάνι, το όνομα του κάθε σκάφους και τον καπετάνιο του. Για κάθε πλοίο αναφέρονται τα εμπορεύματα που εκφόρτωσε διαιρεμένα κατά τον έμπορο που τα παρέλαβε. Αναγράφονται αναλυτικά η φύση, το βάρος ή/και η ποσότητα, καθώς και το ειδικό ή/και το ολικό κόστος με βάση την απόδειξη (*fattura*) που ο κάθε έμπορος επιδεικνυε στον καγκελάριο. Δίπλα από κάθε εμπόρευμα που αναγράφεται, εμφανίζεται το εμπορικό σύμβολο, η «μάρκα», που αναγράφεται και στη συσκευασία του (εικόνα 4). Με βάση τη συνολική αξία των εμπορευμάτων που εισήγε ο κάθε έμπορος, πλήρωνε το 2% στο προξενείο για τις υπηρεσίες που του παρείχε.⁶

Η καταγραφή τελείωνε με τη συνολική είσπραξη του προξενείου από όλα τα εμπορεύματα που μετέφερε κάθε πλοίο. Στο τέλος του χρόνου γινόταν καταγραφή των πλοίων με το όνομα κάθε σκάφους και με τον καπετάνιο του, καθώς και το συνολικό ποσό το οποίο καταβλήθηκε στις προξενικές αρχές.

Παρατίθεται εδώ ένα παράδειγμα μεταγραφής από την καταγραφή ενός πλοίου που φτάνει τον Ιούνιο του 1754 στο λιμάνι της Σκάλας της Λάρνακας. Πρόκειται για το οπλισμένο σκάφος (*nave atta*) ονόματι *San Giuseppe*, με καπετάνιο τον *Giovanni Battista Filetto*.⁷

Conto di quanto deve Lucca Perovich per il con/solato d'entrata delle mercanzie portate da/ Venezia con la nave Atta San Giuseppe capitano Giovan / Battista Filetto cioe'

LP 2 balle carta tre lune risme 100 a piastre/ 2 la risma 20

1 barril laton ocche 140 a piastre 1 ½ l'occha 210
1 cassone specchi contenendo/
20 specchi valutati per piastre 20

⁵ Για τα δικαιώματα του προξενείου βλέπε μέρος Γ, Α1.

⁶ Για τις υπηρεσίες του προξενείου ό.π.

⁷ Archivio di Stato di Venezia (ASVe), *Consolato Veneto del Regno di Cipro* (C.V.R.C.), busta 12, Registro 1754-1764, c. 1.

48 detti detti per piastre	36	
48 detti luce dell-ebreo dette	24	in tutto piastre 80
1 casson detto contenendo come sopra		80
1 detto pure spechi dice aver venduto in /		
Alessandria per piastre		60
5 barili chiodi miliera 80 a piastre 1 ½ il milier	120	
1 detto manere		60
1 cassa merci contenendo/		
azzalini di scioppo numero 53 per piastre	40	
rasadori dozene numero 80 per piastre	40	
aghi da pomolo mazzi 80 per piastre	60	
aghi da cuser miliera 24 per piastre 18		per piastre 158
1 cassa lime mazzi	200	
Raso e e lime piccole detti 14		in tutto per piastre 55
2 schize brittole valutate per		25

Colli 16 in tutto fa la summa di	piastre 1048
A due per cento di consolato fa	piastre 20.96
Saldato/ adi 10 giugno 1754 in Larnaca di Cipro//	

Trasportato la di contra summa	piastre 20.96
Conto di quando deve Lucca Erzacovich per il con/solato d'entrata delle mercanzie portate da Ve/nezia con la nave atta san Giuseppe capitan Giovan Battista/ Filetto cioe'	

LE 6 casse specchi	
1 casson detti valutati per piastre	571
2 casse contarie contenendo	
40 dozene pironi valutati per piastre	13
10 dette rasadori detto per piastre	5
2 detti coltelli detti per piastre	6
29 migliara ami detto per piastre	10
60 dozene spechi di camella detto per piastre	30
198 azalini detto per piastre	148
2 barili chiodi miliera 40 detto per piastre	53
ocche 30 di Triacha detto per piastre	60

-----

colli 11 in tutto fa la summa di	896
a due per cento di consolato fa piastre	17.92
saldato adi 10 giugno 1754 Larnaca di Cipro	

Conto del consolato d'entrata dovutoi dall'illustrissimo/ signor Girolamo Wakeman per le mercanzie pervenute/ da Venezia con la nave atta san Giuseppe capitano Giovan Battista/ Filetto come segue

F/RG/S/ n.3 1 cassa rasi pezze 20 barzza 1534 che fa/	
Picchi 1410 a piastre 1, 5/8 per picho fa piastre	2291,10
A due per cento fa	45.82
SA n.1 1 una cassa merci valutata piastre 150 a 2 per cento fa piastre	3
AD 1 una cassa con un quadro n.1 nulla	00.00
In tutto fa	piastre 48.82
Saldato adi 26 giugno 1754 Larnaca di Cipro	-----

87.70//

Trasportato la di contra summa	87.70
--------------------------------	-------

Conto di quanto devono li signori S.t Amand e compagni/ per il consolato d'entrata delle mercanzie pervenu/teli da Venezia con la nave atta san Giuseppe capitano/ Giovan Battista Filetto come segue

ZB n. 1 a 9 9 balle panni scarlatti pezze 18 in/	
Tagli 36 a raggion di piastre 250 la pezza fa piastre/	
4500 a 2 per cento fa	90
SB n.1 a 2 2 Balle detti peze 4 in tagli 8 a ragon/	

	Come sopra fa 1000 a 2 per cento fa piastre	20	
Detto n.1	1 cassa rasi pezze 23 brazza 1585/ Che fa pichi 1466 a raggion di piastre 1, 5/8 per pico/ Fa piastre 2382,10 a 2 per cento fa	29.96	
			-----
	in tuto fa la summa di piastre	187.60	
	saldato adi 27 Giugno 1754 Larnaca di Cipro		
Conto di quando deve signor Alvise Maruffi per il consolato/ d'entrata delle mercanzie caricate da Bernardo Paladin/ alla consegna di esso Maruffi sopra la nave atta san/ Giuseppe capitano Giovan Battista Filetto come segue			
LM/CP/ n.1 a 7	1 una cassa barette dizine 100 valutata per piastre 350		
	1 un baril lime dette 150 detto per piastre	52	
	1 cassetta cere oche 30 detto per piastre	69	
	1 una cassetta fiori di setta deto per piastre	40	
	1 un cassoncin candelieri e vasi di legno/ indorati detto per piastre	60	
	2 sporte cazze di ferro dozene 50/ a piastre 1 ½ la dozena	75	
	colli 7 in tytto fa la summa di piastre		-----
			646
	a due per cento di consolato fa piastre	12.92	saldato adi 20 agosto
	1754 Larnaca di Cipro		

			288.22//
	trasportato la di contra summa di piastre	288.22	
Conto di quando deve il signor Giovan Batista Longhin / per il consolato d'entrata delle mercanzie perv/enuteli da Venezia con la nave atta san Giuseppe/ capitano Giovan Battista Filetto come segue			
ST	1 una pezza panno paragon in tagli 2 a raggion/ Di piastre 250 la pezza a 2 percento fa piastre	5	
	Saldato adi 28 giugno 1754 Larnaca di Cipro		
Conto di quando deve paron Trifon Perovich per le mercan/zie d'entrata pervenuteli ga Venezia con la nave atta/ San Giuseppe capitano Giovan Battista filetto come segue			
TP	11 barili chiodi contenendo migliara 176 A piastre 1 ½ il miglar fa	piastre 264	
	1 una cassetta lime mazze 150 valutata per piastre 50 in tutto piastre	314	
	a 2 percento fa	-----	6.28
	saldato adi 20 agosto 1754 Larnaca di Cipro		
Conto di quando devono Zorzi Petrovich e Mattio/ Miovich per per il consolato d'entrata delle mercanzie/ portate da Venezia con la nave atta san Giuseppe/ capitano Giovan Battista Filetto come segue			
ZP/C	1 un casson specchi luce dell'ebreo n. 200 valutati per	piastre 200	
	2 colli due casse di noghiera grande piastre 22		
	1 una cassa di tutta noghiera grande per piastre 15 entrovvi barette dozene 50 valutate	200	
	in tutto fa	437	
	il 2 percento di consolato fa piastre	8.74	
	saldato adi 20 agosto 1754 Larnaca di Cipro		

			308.24
	trasportato la di contra summa di piastre	308.24	

Conto di quando deve il signor Pietro Miche per il/ consolato delle mercanzie d'entrata pervenuteli/ da Venezia con la nave atta san Giuseppe capitano Giovan/ Battista Filetto come segue

M	4 balloni quatro carta a tre lune ris/me	
	200 ad piastre 2 per risma valutate piastre	400
	20 colli casse noghera detto per piastre	220
+M	1 botte una sbiacca detto per piastre	103
PM	20 barilli vinti chiodi detto per piastre	510
	4 casse quatro azzali detto per piastre	150
	20 casse vinti supiadì detto per piastre	152
	le dette casse detto per piastre	80
	30 casse trenta fanali detto per piastre	35
	10 casse dieci lastre a piastre 20 per cassa	200
	3 cassoni tre specchi di diverse qualita'/	
	e prezzi in tutto piastre	324
	20 canavette di noghera piastre	100
	200 dette di legno con bozze 400 per piastre	67
	51 dozana barette di lana soprafine/	
	a piastre 5 la dozana piastre	255
	54 ½ dozana dette mezzefine a piastre 3 la dozana	163.50
		-----
	in tuto fa piastre	2759.50
	a 2 per cento di consolato fa piastre	55.19
	saldato/ adi 2 settembre 1754 Larnaca di Cipro	

		363.43//
	Trasportato la di contra summa di piastre	363.43

Conto di quanto deve il signor Zuanne Bizzarro per/ il consolato d'entrata delle mercanzie pervenu/teli da venezia con la nave atta san Giuseppe/ capitano Giovan Battista Filetto cioe'

S	1 casa damascheti pezze 13 pichi 645	
	A piastre 3 ½ per pico fa piastre 2257.50 a 2 per cento	45.15
Detto	1 cassetta rasi pezze 12 pichi 713/	
	Piastre 1, 5/8 per pico fa piastre 1158.60 a/ 2 per cento fa	23.17
Colli 2		-----
	In tutto fa piastre	68.32
	Saldato adi 27 settembre 1754 Larnaca di Cipro	

La nave atta san Giuseppe capitano Giovan/ Battista Filetto ha fatto consolato d'entrata in tutto la summa di piastre

431.75

1.β. Φορτωτικές (manifesti)

Συμπληρωματικά των βιβλίων εισαγόμενων εμπορευμάτων (*registri*) είναι οι φορτωτικές (*manifesti*). Πρόκειται για τα έγγραφα που συντάσσονται από τις λιμενικές αρχές του τόπου από όπου αναχωρούν τα πλοία, και στα οποία αναγράφονται το όνομα του σκάφους και του καπετάνιου του, η ημερομηνία αναχώρησής του και το εμπόρευμα που μεταφέρει, οι αποστολείς, οι παραλήπτες και η ποσότητα του κάθε είδους εμπορεύματος.

Στα προξενεία, εμφανιζόταν ο καπετάνιος και παρουσίαζε τα *manifesti* μαζί με τα ασφάλιστρα (*polizze di carico*) για τη μεταγραφή τους στα βιβλία της γραμματείας. Στον φάκελο 13 φυλάσσονται τα βιβλία με τις μεταγραφές της γραμματείας ενώ στον φάκελο 14 τα *manifesti*, έτσι όπως παραδίδονταν από τους καπετάνιους. Τα ασφάλιστρα δεν μεταγράφονταν και δεν παραδίδονταν στη γραμματεία. Σκοπός της

επίδειξής τους ήταν ο διασταυρωμένος έλεγχος εμπορευμάτων που μεταφέρονταν καθώς και ο έλεγχος της ποσότητάς τους.

Παρατίθεται ένα παράδειγμα το οποίο αφορά την καταγραφή του *manifesto* του πλοίου *Nuova Sorte* που είδαμε στο προηγούμενο παράδειγμα.⁸

Cipro adi primo Giugno 1754/ manifesto delle mercanzie caricate / sopra la Nave Atta San Giuseppe / capitano Giovan Battista Filetto, proveniente / da Venezia per consegnar in Cipro / alli signori seguenti cioè

<i>Ha caricato signor Sebastian Battaggio/ per suo conto/ Alla consegna de sudetti</i>	
SB 2. Balle panni scarlati piastre 4 in tagli 8	n. 1a2
<i>Ha caricato Isaac Dalaman per ordine/ conto e rischio di chi attiene/</i>	
M 4 balloni carta tre lune risme n.50 l'una	n. 1a4
+M 5 colli casse di noghiera di casse 3 il collo	n.5a9
PM 20 barrili chiodi, Canali, Terni, Cesena	n. 10 a 29
4 casse azali	n. 30 a 33
20 casse noghera supiadi	n.34 a 53
10 dette lastre da 600	n.64 a 73
2 dette specchi	n. 74 a 75
15 colli casse noghera di casse 3 l'uno	n.76 a 90
20 canavette di noghera	n. 91 a 110
200 canavette dipinte	
30 casse fanali da 3 per cassa	
<i>Ha caricato signor Giuseppe Le Roy d'ordine / A conto de signori Hermitte e compagni</i>	
H 1 cassa un specchio	n. 1
1 detta tre quantiere	n.2
<i>Ha caricato signor Giacomo Giuson alla / Consegna di sirgor Giorgio Wakeman</i>	
AD 1 cassa merci dico un quadro	n. 1
<i>Ha caricato David Mendes alla consegna/ Del sudetto</i>	
SA 1 cassa merci	n. 1
<i>Ha caricato Triffon Perovich/ Alla consegna di Nicolò Smajevich</i>	
TP 11 barili chiodi	n. 1 a 11
1 cassa lime	n. 12
<i>Segue manifesto// Segue/</i>	
<i>Ha caricato Bernardo Paladin/ Alla consegna di chi presenterà</i>	
LM 2 casse cazze di ferro	
CP 1 cassoncin specchi	
1baril lime	
1 cassa barette	
1 detta cera	
1 detta fiori	n. 1 a 7
<i>Ha caricato Lucca Erzecovich7</i>	

⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 13, Manifesti 1754-1764, c. 2.

A chi presenterà
LE 6. *Casse Noghera specchi*
1 *cassoncin detti*
Ha caricato Lucca Perovich/
A chi presenta
LP 2 *balle carta*
1 *barril latton*
2 *cassoni specchi*
1 *cassa noghera detti*
5 *barrili chiodi*
2 *casse merci*
1 *baril manere*
Ha caricato Zorzi Petrovich e Mattio/ Micovich a medesimi
ZP/C 1 *Cassa specchi*
1 *cassa insteorata merci*
2 *colli casse*

Ha caricato signor Giovan Battista Sola/
A chi presenterà
S 2 *casse sedarie*

Ha caricato signor Francesco Driuzzi/
Alla consegna di signori Amand e compagni
FD 1 *cassa damascetti pezze sette*

Ha caricato signor Spiridion Taraculli/
Alla consegna di signor Giovan Battista Longhini
ST 1 *pezza parangon in tagli 2* n.1

Capitano Giovan Battista Filetto

Όπως διαφαίνεται από τα δύο πιο πάνω παραδείγματα, η χρήση των δύο εγγράφων και η συσχέτισή τους είναι αναγκαία αφού τα στοιχεία που μεταφέρονται, αν και παρόμοια, για λόγους αμέλειας ή άλλους λόγους ανάγκης, δεν είναι πάντα τα ίδια. Για παράδειγμα, στα εμπορεύματα του εμπόρου *Amand*, ένα δέμα που στο πρώτο έγγραφο αναγράφεται ως περιέχον *damaschetti*, στο δεύτερο έγγραφο το περιεχόμενό του περιγράφεται ως *rasi*.⁹ Τα πρώτα υφάσματα *damaschetti*, ανήκουν στην κατηγορία των δευτέρων, *rasi*, άρα η καταγραφή δεν είναι λανθασμένη. Στην πρώτη περίπτωση αντιλαμβανόμαστε τον διάκοσμο του υφάσματος, αφού ο όρος *damacshetto* δηλώνει ακριβώς έναν τρόπο υφαντής διακόσμησης, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πληροφορούμαστε πως τα *damaschetti* μπορούν να καλούνται και *rasi*,¹⁰ δηλαδή απλώς με την ονομασία του υφαντικού τύπου. Επίσης, με τη σύγκριση των δύο εγγράφων αποκτούμε μια πλήρη εικόνα των ανθρώπων που δραστηριοποιούνται σε αυτό τον χώρο. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του *Isaac Dalaman*, βενετού έμπορου που στέλνει μια ποσότητα εμπορευμάτων στην Κύπρο, δεν διαθέτουμε το όνομα του αντιπροσώπου του στην Κύπρο που θα τα παραλάβει και θα τα μεταπουλήσει. Στο *registro*, αν και δεν αναφέρεται ο *Isaac Dalaman*, συγκρίνοντας την ποσότητα και τη φύση των εμπορευμάτων με αυτά που αναφέρονται στο *manifesto*, αντιλαμβανόμαστε πως πρόκειται για τα εμπορεύματά του που αποστέλλονται στον *Pietro Michiel*.

⁹ Για τα υφάσματα βλέπε παράρτημα και ανάλογο λήμμα.

¹⁰ Για τα υφάσματα βλέπε παράρτημα και ανάλογο λήμμα.

Κάποιες φορές, ορισμένα εμπορεύματα παραλείπονται σε ένα από τα δυο έγγραφα για λόγους που αγνοούμε. Στα παραδείγματα που μεταφέρουμε φαίνεται ότι ο *Luca Erzeconich* πληρώνει φόρο για δύο κιβώτια με γυάλινες πέρλες, (*contarie*) που δεν εμφανίζονται στη φορτωτική (*manifesto*)· το ίδιο και ο *Wakeman* για ένα κιβώτιο με *rasì*. Στο *manifesto*, εμφανίζονται και δύο ονόματα που δεν φαίνεται να πληρώνουν, βάση του *registro*, φόρο εισαγωγής. Πρόκειται για τους *Mandes* και *Le Roy* ενώ στο ίδιο *manifesto* δεν αναγράφεται ο *Bizzaro* που μεταφέρει και πληρώνει φόρο για δύο κάσες με υφάσματα.

Επειδή ήταν αναγκαία η σύγκριση των δύο πηγών, για ένα βεβαιότερο δείγμα, επιλέξαμε να περικλείσουμε στην έρευνά μας μόνο τα στοιχεία που αφορούν τα χρόνια 1754-1764 και 1777-1787. Για την περίοδο 1769-1777 δεν υπάρχουν *registri*, ενώ δεν συμπεριλάβαμε τα χρόνια 1764-1769 για να διατηρήσουμε δυο συγκρίσιμες ποσοτικά περιόδους.

1.γ. Βεβαιώσεις (*attestati*)

Μια άλλη κατηγορία δημοσίων ευάριθμων εγγράφων, στον φάκελο αριθ. 1, περιλαμβάνει αντιγραφές βεβαιώσεων, συνοδευτικών εγγράφων και άλλων διαφόρων πιστοποιητικών, τα οποία ζητούσαν οι Βενετοί υπήκοοι για ιδιωτικούς λόγους και η γραμματεία του προξενείου όφειλε να τους τα παραχωρήσει, σύμφωνα με τον Κώδικα για το Εμπορικό Ναυτικό της Βενετικής Δημοκρατίας.¹¹

2. Δημόσια έγγραφα ιδιωτικού περιεχομένου

Τα «δημόσια έγγραφα ιδιωτικού περιεχομένου» φυλάσσονται στους φακέλους του βενετικού προξενείου και αφορούν ιδιωτικές υποθέσεις που έχουν συνταχτεί, αντιγραφεί ή κατατεθεί στη γραμματεία του προξενείου για να επιστημοποιηθούν. Πρόκειται για έγγραφα που αφορούν Βενετούς υπηκόους ή Οθωμανούς που σχετίζονται με το προξενείο. Τα έγγραφα αυτά συνιστούν μια πολύ σημαντική πηγή πληροφοριών τόσο για τον υλικό πολιτισμό όσο και για την κοινωνική δομή της πόλης της Λάρνακας την περίοδο αυτή, σύμφωνα με την οπτική των Ευρωπαίων κατοίκων της. Ειδικότερα για την έρευνά μας, τα έγγραφα ιδιωτικού ενδιαφέροντος, προσφέρουν μια εξαιρετική ευκαιρία εντοπισμού των υφασμάτων και των σπιτιών στα οποία αυτά κυκλοφορούν στο νησί, αλλά και της χρήσης που τους επιφυλάσσουν οι ιδιοκτήτες τους. Εντοπίζονται επίσης τα ενδύματα που ράβονται με αυτά, η χρησιμότητά τους, τα ονόματα των κατά καιρούς ιδιοκτητών τους και η οικονομική αξία που αυτοί προτίθενται να πληρώσουν για να τα αποκτήσουν. Μπορούμε να διακρίνουμε την αξία που τα αντικείμενα αυτά κατέχουν στο κοινωνικό σύνολο, αξία οικονομική αλλά και κοινωνική. Την προέλευση των κατόχων τους, την κοινωνική τους θέση, τη θρησκεία τους και τη σχέση τους με τις τοπικές και τις ξένες Αρχές. Η ιδιαίτερη φύση των εγγράφων της κατηγορίας καθιστά το υλικό τους βάση στην οποία στηριζόμαστε για τη μελέτη του υφάσματος και της μόδας στην Κύπρο του 18ου αιώνα. Τα στοιχεία που προσφέρουν τα έγγραφα δημόσιου ενδιαφέροντος, σχετικά με το εμπόριο, την οικονομική κατάσταση στην Ανατολική Μεσόγειο και την παραγωγική εξέλιξη της Βενετίας, επιτρέπουν να διακρίνουμε τη διάθεση του

¹¹ *Codice per la Veneta Mercantile Marina*, Βενετία 1786, ιδιαίτερα τα άρθρα 10, 12, 18, 32 και 33.

εισαχθέντος εμπορεύματος και τον ρόλο που διαδραμάτισε στο εσωτερικό της χώρας. Μέσα από τα έγγραφα αυτά παρουσιάζεται και η σχέση των εισαχθέντων βενετικών υφασμάτων με τα τοπικά καθώς και με τα υφάσματα από άλλες χώρες αναφορικά με τις ποσότητες και τη χρήση τους. Με τα στοιχεία που παρέχονται μπορούμε να τοποθετήσουμε το εμπόρευμα στην πραγματική του διάσταση μέσα στην αγορά της Κύπρου και να σχεδιάσουμε τον χάρτη των υφασμάτων που χρησιμοποιούνται στο νησί κατά την περίοδο που μας αφορά.

Αναλυτικά στην κατηγορία των εγγράφων αυτών συμπεριλαμβάνονται:

2.α. Προίκες

Διαθέτουμε συνολικά εννέα έγγραφα καταγραφής προικών ή μεριδίων προικών, που αναφέρονται σε ζευγάρια των οποίων η μια ή και οι δυο οικογένειες είναι βενετικής υπηκοότητας¹². Στα έγγραφα αυτά εμφανίζονται τα ονόματα των κηδεμόνων που δωρίζουν στις κόρες ή στους γαμπρούς τους ακίνητα ή κινητά αγαθά. Τα ονόματα των νεόνυμφων και των μαρτύρων δηλώνονται επίσης σε όλα τα έγγραφα. Το συμφωνητικό περιλαμβάνει πάντα την κατάσταση των αντικειμένων που παραχωρούνται με, συχνά, λεπτομερή περιγραφή και αναφορά στη χρηματική αξία τους. Τα υφάσματα, συνήθως ραμμένα, περιγράφονται με προσοχή και με ακριβή αναφορά στο οικονομικό τους κόστος. Όπως π.χ. στην περίπτωση της προίκας της *Tomasina Palma* που παντρεύεται τον *Donà Beati* το 1782¹³ και λαμβάνει από τη μητέρα της, *Anna*, μεταξύ άλλων τα παρακάτω:

pelliccie -----24
1 detta sopra bordato d'Aleppo-----28.20
1 sarto di stoffa-----40
1 detto inferiore-----20
1 condoni di panno -----40
1 giubbè di Bellacosa -----20
1 detto di Saja -----8
1 zimbuni di bordato -----35
1 detto di sattarie -----20
1 detto di bordato bianco----10
2 altri detti diversi-----20
4 zimbuni bianchi -----5
11 camicie si seta ----- 110
5 dette di coccili -----25
4 dette di lino -----6
3 sottovestiti bordato da donna-----10.20
9 detti diversi-----27
10 paja scarpe di velluto e 2 paja gialle -----6
23 fazzoletti di seta et 1 detto con fra/nge d'oro ----- 60
1 detto brocato o scialli -----3.10

Η σαφήνεια της περιγραφής, οι σχετικές με την ποιότητα των υφασμάτων λεπτομέριες (*saja*, *bordato*, *seta* κ.τ.λ.) η προέλευσή τους (*Aleppo*) και τα ενδύματα που κατασκευάζονται από αυτά (*giubbè*, *zimbuni*, *camice* κ.τ.λ.), όπως και η ακριβής

¹² ASVe, , C.V.R.C, busta 2, Verballi 1772-1778, c.128; Verballi 1782-1784, c. 86; busta 3, Atti del Consolato 1787-1794, 5; c. 210; busta 4 c. 87; busta 6, cc. 54, 55, 57, 135.

¹³ ASVe, , C.V.R.C, busta 3, Atti del Consolato 1787-1794, c. 5.

εκτίμησή τους, καθιστούν τα έγγραφα των προικών μια ανεκτίμητη πηγή πληροφοριών.

2.β. Διαθήκες

Είκοσι έγγραφα αναφέρονται σε διαθήκες βενετών υπηκόων, κατατεθειμένα στη γραμματεία του προξενείου για την επισημοποίηση ή και τον έλεγχο της ορθής εκτέλεσής τους.¹⁴ Στα έγγραφα αυτού του τύπου καταγράφονται οι τρόποι με τους οποίους πρόκειται να διανεμηθεί η περιουσία ενός ατόμου, τα πρόσωπα που εμπλέκονται σε αυτή τη διανομή, οι τελευταίες επιθυμίες του διαθέτη και το όνομα του εκτελεστή της διαθήκης. Σε αυτή την κατηγορία εγγράφων δεν αναφέρονται με ακρίβεια τα ενδύματα, τα υφάσματα ή τα αντικείμενα, αλλά συχνά συναντάμε αναφορές όπως: «τα ρούχα μου», «τα εσώρουχά μου» ή «τα κοσμήματά μου». Σπανιότερα γίνονται ακριβείς αναφορές σε υφάσματα ή σε ενδύματα, όταν αυτά αποτελούν εμπορεύματα και όχι ιδιωτική περιουσία ή γίνονται αντικείμενα καταγραφής από τον ίδιο τον καγκελάριο. Τέτοια είναι η περίπτωση του *Pietro Posupovich* ο οποίος ζητά να καταγραφούν τα υπάρχοντά του, που βρίσκονται σε κασέλες κοντά στο κρεβάτι του και να του διαβαστούν για να τα διανεμίει:¹⁵

3 tre tapetti di Caramania, detti chillimi uno da tavola, e due / da divano

2 due pezze di boradati di Damasco, con striche large da vinti / pichi l'uno

2 due guarnimenti da pipa di argento

2 due bocchini di avoglio da pipa del valor di un zecchino zarmabub, l'uno

2 due pipe Mussa guarnite di argento, quali pero le lascia alla / casa delli signori Palma e Castellano

1 un armer di tavola con le sue porte con lastre di vetro, entrovi / christalli di Bohemia capi 60, ciò è bozze con manico, e coper/chio di stagno, gotti piccoli e grandi, bottiglie schizze con il suo/ coperchio di stagno, una gran tazza pure di christallo per servir / il Ponz, in somma in tutti pezzi sessanta di christallo, quali / sono in mano del signor Leonardo (Palma) come pure /

1 un specchio grande e un specchio piccolo inglese

8 otto careghe 8 otto quadri di pittura di prospettive con / cornice dorata

Idem manca delle sue casse 61 sessanta un bottoni d'argento / piccoli a filla grana di tre qualità

2 due bottoni d'argento grandi simili da 30 parà l'uno

Di più si aggunge

1 una pignatta nuova di rame

2 due cunghome da caffè di rame

2 due proche o sia ibrichi da lavar le mani, uno usato e l'altro / vecchio rotto. E dice questo esser il tutto che li appar/tiene e che non si era inventariato nelli sudetti inventarj. /

Στη συνέχεια οι συνέταιροί του, που εμφανίζονται στο πιο πάνω έγγραφο, οι *Leonardo Palma* και *Pietro Castellano*, ζητούν να τους παραδοθούν τα παρακάτω από τον ιερέα που τα φυλάσσει για λογαριασμό του *Posupovich* στην Αμμόχωστο:¹⁶

¹⁴ ASVe, , C.V.R.C, busta 3, cc. 246, 248, 249; busta 5, cc. 223, 249, 253; busta 6, cc. 42 a-f, 47 a,b, 63 a-c, 72, 82, 124.

¹⁵ ASVe, , C.V.R.C, busta 5, c. 253.

¹⁶ ASVe, , C.V.R.C, busta 5, c. 249.

cento ottanta pichi di cordone / di oro falso, li quaranta pichi di panno e le quatro pezze di beldo/ri come pure sette ghermesutti, tre orecchini e tre anelli / d'oro il tutto rimessoli al medemo curato in Famagosta.

Υφάσματα και κοσμήματα καταγράφονται χωρίς την οικονομική αξία τους και με συνοπτικές περιγραφές. Η παρουσία τους όμως στα έγγραφα, όπως στο παραπάνω παράδειγμα, δηλώνει το ενδιαφέρον (οικονομικής φύσης) των εμπόρων για το αντικείμενο, καθώς και τη γνώση τους για τις ποιότητες των εμπορευμάτων και για τα ονόματά τους¹⁷.

Εντούτοις οι διαθήκες, έστω και όταν αναφέρονται με γενικό τρόπο στα υφάσματα και στα ενδύματα, αναδεικνύουν την κοινωνική σημασία τους αφού δωρίζονται από ένα άτομο σε ένα άλλο για να συνεχίσουν τη χρήση τους μέσα στον χρόνο. Ένα παράδειγμα είναι αυτό της κόρης του πρόξενου *Bernardo Caprara* και της κόμισσας *Marta Anggiuri, Anna*, συζύγου του γιατρού *Pier Paolo Vondiziano*, που αφήνει στις αδελφές (*Madalena* και *Elena*) και την μάνα της τα ρούχα της και τα εσώρουχά της (*abiti e biancheria da dona*) και στη μικρότερη αδελφή της *Marianna*, κουμπιά από χρυσό και σμαράγδια:¹⁸

Secondo. Idem lascia alla sudetta illustrissima Marta sua madre ed alle / signore Madalena ed Elena sue sorelle tutti li di lei abbiti e bian/cheria da dona. /

Terzo. Idem lascia all'altra sorella signora Marianna (Caprara) moglie del signor / Salesio Rizzini d'Alessandria un paio di manini di smeraldi / ligati in oro.

2.γ. Καταγραφές περιουσιών

Οι καταγραφές περιουσιών, σε συνδυασμό με τις καταγραφές των δημοπρασιών, αποτελούν τη βασικότερη πηγή άντλησης πληροφοριών σχετικών με την παρούσα έρευνα. Πρόκειται για έγγραφα που συντάσσονται ή πιστοποιούνται από τον καγκελάριο του προξενείου και αποσκοπούν στη λεπτομερή καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων προσώπων, που για διάφορους λόγους τα κινητά τους υπάρχοντα τίθενται υπό τον έλεγχο του προξενείου.

Ο συνολικός αριθμός αυτών των εγγράφων είναι αρκετά μεγάλος, αφού ανέρχεται σε ενενήντα μία,¹⁹ ενώ η κλίμακα των προσώπων στα οποία αναφέρονται είναι επίσης μεγάλη. Το γεγονός αυτό μας επιτρέπει να σχηματίσουμε μια σφαιρική άποψη για τον υλικό βίο των ανθρώπων της κυπριακής κοινωνίας στη Λάρνακα του 18ου αιώνα. Ο χαρακτήρας των εγγράφων είναι τέτοιος που η λεπτομέρεια στην περιγραφή αποκτά βασικό ρόλο για την ορθότερη αξιολόγηση και για τον έλεγχο των αντικειμένων που καταγράφονται σε αυτά. Οι ποσότητες, οι ποιότητες και η φυσική κατάσταση των αγαθών είναι στοιχεία που συναντούνται σχεδόν σε όλες τις καταγραφές. Τα ενδύματα και τα υφάσματα καταγράφονται σε μεγάλο αριθμό αφού αποτελούν τη βάση των υπάρχοντων των ανθρώπων κάθε εποχής. Αυτά είναι ο καθρέφτης της οικονομικής τους κατάστασης, της κοινωνικής τους θέσης, της γεωγραφικής προέλευσής τους και του προσωπικού τους γούστου.

Μέσα από τις καταστάσεις αυτές είμαστε σε θέση να αναπαραστήσουμε το πορτρέτο ενός ατόμου με αξιοπρόσεκτες λεπτομέρειες, καθώς μας υποδεικνύουν τα

¹⁷ Για τα ονόματα των υφασμάτων βλέπε ανάλογα λήμματα.

¹⁸ ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 72.

¹⁹ ASVe, , C.V.R.C, busta 2, cc. 5 r-v, 6 r, 211 r, 251 v, 279 r-v; busta 3, 1784-1787, c. 250 r; busta 5, cc.162,163, 212, 221, 229; busta 6, cc. 28 a, 30, 32 a, 34 a, d, e, g, 36 a, 37 a, b, c, d, 38, 39, 44, 45, 46, 47 a, b, c, d, 48, 49, 50, 50/9, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65 a, b, c, 69, 70, 71,73 a, b, c, 74 b, 75, 77, 84 a, b, 75, 77, 84 b, 98, 99, 102, 105 a, c, 106 a, b, 107 a, 108, 109, 111, 112, 114 a, 115 a, 118 a, 119, 120, 121, 122, 126, 134.

χρώματα που προτιμούσε, τον διάκοσμο των υφασμάτων που φορούσε, το κόσμημα των ενδυμάτων του, την ποιότητα των εσωρούχων του, ακόμα και την αισθητική του.

Ο γραφέας των καταγραφών συνιστά τον μεσάζοντα που μεταφέρει αυτό που βλέπει και καταγράφει με βάση τις γνώσεις και την εμπειρία του. Με γνώμονα αυτό το στοιχείο μπορούμε να διαχωρίσουμε τα έγγραφα σε δύο κατηγορίες:

1. Αυτά που συντάσσονται από τον καγκελάριο ή κάποιο άλλο όργανο του προξενείου, όπως ο υποπρόξενος ή ο δραγομάνος. Αυτού του τύπου οι καταγραφές εκτελούνταν κατόπιν διαταγής του προξένου, «*dopo ordine dell' Illustrissimo signor Console*» και συνήθως μετά από ενημέρωσή του από κάποιο τρίτο πρόσωπο, σχετικά με την ανάγκη επέμβασής του «*dopo che si è recato presso il consolato e informato circa l'accaduto*». Η άμεση παρουσία του προξενείου επιβάλλει πολλές φορές το σφράγισμα των χώρων που φυλάσσονται τα προς καταγραφή αγαθά. Η καταμέτρηση και καταγραφή τους, σε τέτοια περίπτωση, γίνεται μια ή δυο μέρες μετά και αφού αφαιρεθούν τα σφραγίσματα. Ο πρόλογος των εγγράφων είναι σχεδόν πάντα ο ίδιος: αναφέρει την ημερομηνία και το αντικείμενο της καταγραφής μαζί με το όνομα του ιδιοκτήτη.

L'anno di nostro Signore mille settecento settanta otto, indizione romana XI / il di tre del mese di giugno giorno di mercoledì avanti il mezzo giorno. Qui appres/so si registra l'inventario del fu Giorgho Valsamachi da Ceffalonia suddito / veneto qual è del tenor come segue. /²⁰

Στη συνέχεια επαναλαμβάνεται η ημερομηνία και περιγράφεται ο τρόπος με τον οποίο το προξενείο έλαβε γνώση του γεγονότος, π.χ. από το στόμα κάποιου αγνώστου. Περιγράφεται το γεγονός που απαιτεί την επέμβαση του προξενείου και ακολουθεί η διαταγή του προξένου για την ολοκλήρωση της διαδικασίας. Στο μέρος αυτό αναγράφονται και ο τόπος όπου πρέπει να γίνει η καταγραφή καθώς και τα άτομα που εμπλέκονται σε αυτή. Στο παράδειγμα που δίνουμε αναφέρεται ο θάνατος του Ιερώνυμου Βαλσαμάκη από την Κεφαλλονιά που απεβίωσε στο σπίτι της χήρας του Φωτίου. Ο πρόξενος διατάζει την καταγραφή των υπάρχοντων του νεκρού, αφού πρώτα σφραγιστούν και μεταφερθούν στο προξενείο.

L'anno di nostro Signore mille settecento settanta otto, indizione romana XI, il di / 27 del mese di maggio giorno di mercoledì dopo il mezzo giorno venuto l'avviso in / consolato d'esser passato all'altra vita poche ore sono il nomato Giorgho Valsamachi / suddito veneto da Ceffalonia, ch'attrovavasi ammalato in Marina nella casa della ve/dova Fozzio, d'ordine dell'illustrissimo signor Salesio Rizzini, pro console veneto et cetera, noi cancelliere, / trasferitici colà, abbiamo fatto levare il cadavere e da dagliene la dovuta sepoltura, / posimo il bollo alle di lui robe quali, fatte trasportare in consolato, procediamo all' // inventario delle dette che è del tenor come segue: /²¹

Στη συνέχεια, η καταγραφή των αντικειμένων ακολουθεί τη θέση τους στον χώρο. Οι καταγραφές καταμετρούν τα αντικείμενα, τα δοχεία, τις κασέλες, τα αρμάρια, τα συρτάρια και σε μερικές περιπτώσεις τα δωμάτια.

Τα έγγραφα που συντάσσονται από το προξενείο παρουσιάζουν ομοιογένεια και δίνουν λεπτομέρειες.

²⁰ ASVe, , C.V.R.C, busta 2, c. 279 r-v.

²¹ ASVe, , C.V.R.C, busta 2, c. 279 r-v.

2. Τα έγγραφα συντάσσονται από τρίτα, εκτός του προξενείου, πρόσωπα που κατέχουν τη διοικητική ή την κοινωνική υπόσταση η οποία τους επιτρέπει να υπογράφουν με φερεγγυότητα. Σε περιπτώσεις που είναι αναγκαία η καταγραφή των υπαρχόντων ενός προσώπου και η παρουσία του απεσταλμένου του προξενείου είναι αδύνατη, ένας κληρικός ή ένα σημαίνον μέλος της κοινωνίας, αναλαμβάνει τη σύνταξη της. Χαρακτηριστικά είναι τα έγγραφα που συντάσσονται από τον γραμματικό ή τον καπετάνιο του πλοίου πάνω στο οποίο απεβίωσε κάποιος. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η κατάθεση του εγγράφου στη γραμματεία πρέπει να επικυρωθεί από τον καγκελάριο του προξενείου, ο οποίος είτε μεταβαίνει στο πλοίο για να εξακριβώσει τον κατάλογο (*da me medesimo esaminato e confermato*), είτε εμπιστεύεται τον συντάκτη και τους μάρτυρες (*come da scrittura presentataci*).

Σε αυτές τις έκτακτες περιπτώσεις, οι καταγραφές είναι λιγότερο ακριβείς και κατά τη σύνταξη τους απουσιάζει η ημερομηνία, ενώ δεν δίδονται λεπτομέρειες για την αλληλουχία των γεγονότων ή το περιεχόμενο της καταγραφής.

Λαμβάνοντας υπόψη τους λόγους καταγραφής των περιουσιακών στοιχείων, μπορούμε να υποδιαιρέσουμε τα έγγραφα σε άλλες δύο κατηγορίες:

A. Καταγραφή περιουσιακών στοιχείων τεθνεώτων. Είναι η πιο κοινή μορφή των καταγραφών αυτών και αντιπροσωπεύει τη μεγαλύτερη, αριθμητικά, ομάδα των εγγράφων. Στις πηγές αυτές αναφέρεται το όνομα του εκλιπόντος, η αιτία θανάτου, η ημερομηνία και ο χώρος θανάτου, τα άτομα που συνδέονται με την καταγραφή ως μάρτυρες ή ως συγγενείς, οικοδεσπότες, καπετάνιοι κ.τ.λ.

Στις καταγραφές αυτές, τα αντικείμενα που παρατίθενται, όπως είδαμε παραπάνω, κατά τη θέση τους στον χώρο και σημειώνονται με τις σχετικές λεπτομέρειες:

- 2. *barilotti una canevetta con borcia e due bottiglie*
- 1. *cassa con seratura e chiave entrovi ciò che segue:*
  - 1. *saan imbianchito*
  - 1. *camicia una vecchia*
  - 1. *para calzoni uno vecchi*
  - 1. *capello uno*
  - 8. *camicie otto usate*
  - 4. *para quattro calze di cotone*
  - 2. *detti due di seta*
  - 2. *para due guanti di lana*
  - 4. *berette quattro di cotone.* ²²

Όπως είναι φυσικό, η κοινωνική θέση του προσώπου καθορίζει και τον χώρο του, άρα και τον τρόπο καταγραφής των υπαρχόντων του. Οι ναύτες, λόγω της εργασίας τους, έχουν κασέλες με ρούχα και λίγα, μικρά εμπορεύματα. Οι καπετάνιοι έχουν περισσότερες κασέλες αλλά και υπάρχοντα σε σπίτια στην πόλη, εμπορεύματα και ρουχισμό αποθηκευμένο σε δικά τους σπίτια ή σε σπίτια άλλων. Οι έμποροι έχουν τις αποθήκες τους (μαγαζιά), συχνά στο ισόγειο του σπιτιού τους. Εκεί η καταγραφή αναγκαστικά περιλαμβάνει τα εμπορεύματα, τα γραφεία και τους ιδιωτικούς τους χώρους.

B. Η καταγραφή περιουσιακών στοιχείων ατόμων που είχαν χαθεί είναι σπανιότερη και πιο ενδιαφέρουσα. Στο πρώτο μέρος του εγγράφου αναφέρονται οι λόγοι ή τα περιστατικά της «εξαφάνισης» και βεβαίως οι λόγοι της καταγραφής. Οι

---

²² ASVe, C.V.R.C, busta 6, c. 77.

καταγραφές αυτές, λόγω της άμεσης και «βίαιης» επέμβασής τους στον ιδιωτικό χώρο, αποτελούν πολύ καθαρές τομές στη ζωή και τον υλικό βίο των ανθρώπων. Αποτελούν ευδιάκριτα και καθαρά φωτογράμματα της ιδιωτικής ζωής, αν κρίνουμε από την οικονομική αξία των αντικειμένων. Η καταγραφή τους, έτσι, γίνεται πιο λεπτομερής και σε περιπτώσεις ιδιαίτερες, όπως αυτή του Ευάγγελου Περισιτιάνη,²³ που τα υπάρχοντά του φυλάσσονταν στο σπίτι του μαζί με αυτά της γυναίκας του, σημειώνεται σε ποιόν από τους δυο ανήκε το κάθε αντικείμενο:

4 quatro lenzoli di bombaso della moglie

1 un lenzolo di tela di lino della moglie

1 una tovaglia di bombaso del marito

4 quatro tovaglioli di bombaso del marito

1 un sugamano di bombaso della moglie

1 una tovaglia di tela di lino del marito

Due sugamani //

Segue l'inventario:

2 due sugamani di bombaso di Nicosia del marito

2 due camise vecchie di lino della moglie

3 tre futtà per il bagno con il suo involto della moglie

1 futtà per il bagno con setta del marito

4 quatro pari di sotto calze di bombaso del marito

1 un sacchetto con fillati di lino della moglie

1 un sacchetto con bavelle di setta dell moglie

*1 una baretta di bombaso del marito.*²⁴

Λεπτομέρειες αυτού του τύπου προσφέρουν ένα ανεκτίμητο υλικό για την οικιακή οικονομία και τις οικογενειακές δομές κατά την υπό εξέταση περίοδο και, συνεπώς, τοποθετούν το αντικείμενο της έρευνας σε ένα πολύ πιο συγκεκριμένο πλαίσιο.

2.δ. Δημοπρασίες

Οι καταγραφές των περιουσιακών στοιχείων έχουν συχνά ως σκοπό την προστασία των κινητών περιουσιών υπάρχοντων προσώπων, που για διάφορους λόγους δεν ήταν σε θέση να τις προστατεύσουν από μόνοι τους. Η επέμβαση του προξενείου εξασφαλίζει τα αντικείμενα και τα χρησιμοποιεί συχνά για να καλύψει τις υποχρεώσεις των ατόμων αυτών. Η ρευστοποίηση των περιουσιών γίνεται σε δημόσια αγορά, με τη δημοπρασία (εικόνα 5).

²³ Για τον Ε. Περισιτιάνη βλέπε Μέρος Β, Γ2 Μέρος Δ, Β2.2.

²⁴ ASVe, C.V.R.C, busta 5, c. 212.

Τα έγγραφα που διαθέτουμε και τα οποία αναφέρονται σε δημοπρασίες είναι τριανταένα²⁵ και συνήθως συνοδεύουν τα κατάστιχα των αντικειμένων προς πώληση. Η σύνταξη των πρακτικών των δημοπρασιών διενεργείται πάντα από τον καγκελάριο του προξενείου και ακολουθεί πάντα τον ίδιο τρόπο καταγραφής:

Nel nome di Dio questo di sedicci del mese di luglio mille / settecento settantauno. D'ordine dell'illustrissimo signor Bernardo / Caprara console nel Regno di Cipro, e scale annesse, noi cancelliere sostituto alla presenza delli infrascritti testimoni / abbiamo proceduto alla vendita nel pubblico bazarò di Ma/rina, della casa e vestiti che furono di raggione del quondam / Spiro Caligà detto Paramono suddito veneto di Ceffalonia, / annegatosi nelle vicinanze di Lattachia con il battello / del quondam Antonio Glesi ditto Malo giusto all'inventario da / noi fatto delli medemi il di 31 del mese di maggio ultimo passato esistente in filza della minuta di questa veneta / cancelleria come segue: /²⁶

Η ημερομηνία της δημοπρασίας, εδώ το 1771, προηγείται όλων και ακολουθεί η διαταγή του προξένου, *Bernardo Caprara*, για τη δημοπράτηση των αγαθών και των ενδυμάτων στο έγγραφο, που αφορά τον Σπύρου Καλλιγά, επονομαζόμενο Παράνομο, Βενετό υπήκοο από την Κεφαλλονιά στην αγορά της Σκάλας της Λάρνακας. Αναφέρει, παρακάτω, πως ο εν λόγω Καλλιγάς πνίγηκε στα νερά της Λατάκιας ταξιδεύοντας με το πλοίο του Αντώνιου Γκλέση επονομαζόμενου Μάλο. Ο καγκελάριος σημειώνει πως η δημοπρασία γίνεται με βάση την καταγραφή που ο ίδιος σύνταξε την 31η Μαΐου και κατέθεσε στη γραμματεία.

Τα έγγραφα σε αυτό το σημείο συνεχίζουν πάντα με τον έλεγχο των αντικειμένων, την τιμή της πώλησής τους και τα ονόματα των αγοραστών τους:

Un paro braghoni di panno color cenerino alla levantina / usato, venduto a Hagi Giorgi candioto piastre 6.1

Un detto di bottana color d'uliva a reis Elia arabo piastre 1.38

Un corpetto di panno senza maniche color capelli/no venduto a Liassi greco piastre 2.39

Un zipone di bordato a ricche scuro a Giorgi sartore / del signor Vassallo piastre 2.21

Un detto di panno color oliva a Gianni Hagi Vassili piastre 3.32

Un corpetto con il d'avanti di bordato e la schiena / di tela al servitore del signor Mondaini piastre 1.7

Due detti di tela rigatti al signor Elia Valsamachi piastre 0.18

Un detto di panno rosso a Gentilini piastre 0.36

Sei paia di calze di bombaso al sudetto piastre 1.18

Sei camise di tela a un cingano piastre 2.3

Tre sugamani rigatti a Gianni piastre 0.15

Cinque mazzetti tabacco al sudetto piastre 1

Due libri stampati in idioma Greco al sudetto piastre 1

Un sachetto incenso a Gentilini piastre 0.5

Piastre 25.31 //

Somma attergo piastre 25.31

Un scartocio di polvere da schioppo, una saliera di le/gno, tre botiglie vuote una simile con tabacco, tre / chiccare ordinarie, un scacia mosche, il tutto ven/duto a Gianachi piastre 0.27

Un sachetto con cotone ed altre bagatelle a Gentilini piastre 0.08

Una cassa alla marinera a Pietro piastre 2.20

Piastre 29.39.²⁷

²⁵ ASVe, , C.V.R.C, busta 2, cc. 6v, 7v, 62v, 191r, 293r, registro1782-1784, σ. 41; busta 3, c. 298; busta 5, cc. 44, 159, 207, 237, 264; busta 6, cc. 32b-c, 37 a, b, c, d, 50/6, 50/12, 50/14, 51, 66 a, 67, 68, 105 a, c, 110, 113; busta 11, cc. 84, 108.

²⁶ ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 67.

²⁷ ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 67.

Όπως φαίνεται από το παράδειγμα, οι καταγραφές των αντικειμένων είναι πολύ ακριβείς· αναφέρουν το αντικείμενο, *bragoni*, τον αριθμό του, *uno*, το υλικό κατασκευής του, *di bottana*, και επιπρόσθετα χαρακτηριστικά όπως το χρώμα *color d'uliva*. Συνεχίζει με το όνομα και την ιδιότητα του αγοραστή, *reis Elia arabo*, και την τιμή αγοράς, *piastre 1.38*.

Το έγγραφο τελειώνει με την υπογραφή του καγκελάριου και των μαρτύρων:
Terminato il presente incanto li signori Pietro / Corella e Giorgio Destuni che furono allo stesso testimonii hanno sottoscritto con noi cancelliere sostituto. /
Pietro Corella testimonio. /
Giacomo Caprara cancelliere / sostituto.

Στη συνέχεια αναφέρονται τα έξοδα της δημοπρασίας και το ποσοστό το οποίο θα λάβει η γραμματεία το τελικό ποσό τίθεται στη διάθεση του προξένου:

Spese da dedursi dal ricavato del sudetto in/canto / per nollo del trasporto della sudetta roba in /
Marina piastre 4
All'incantatore 2% piastre 0.23
Idem alla cancelleria per l'incanto fatto 2% piastre 0.23
Idem dritto del deposito 2% piastre 0.23
Per l'inventario fatto della sudetta robba / sotto il di 31 maggio ultimo passato piastre 1
Piastre 2.33
Dedote le sudette spese restano nelle ritratte / alla disposizione del sudetto illustrissimo signor console
piastre 27.6 /
A cui rimesso
Giacomo Caprara cancelliere sostituto.

Το έγγραφο κλείνει με την παράδοση των χρημάτων στον νόμιμο δικαιούχο:

Le sudette piastre 27.6 furono pagate a Battistino Caligà come appare da sua ricevuta in li/bro bollato lettera B a carta 26 tergo questo di 3 agosto 1772.
Giacomo Caprara cancelliere sostituto.

Οι καταγραφές των δημοπρασιών είναι, όπως είδαμε, το σημείο της διαδρομής του ενδύματος, και η εκκίνηση μιας νέας ζωής για αυτό. Οιαγοραστές, οι οποίοι προέρχονται από όλα τα κοινωνικά στρώματα της πόλης, διαθέτουν ένα ποσό, μικρό ή μεγάλο, για να αποκτήσουν ένα αντικείμενο που στο παρελθόν ανήκε σε κάποιον άλλο και εκφράζουν έτσι οικονομικά την επιθυμία να το κάνουν δικό τους. Το τίμημα που διαθέτουν και το κοινωνικό τους *status* σε συνδυασμό με την φύση του αντικειμένου και την κατάσταση στην οποία βρίσκεται αποτελεί, για τα μάτια του ερευνητή, μια καθαρή εικόνα του υλικού βίου της εποχής και του χώρου.

γ) Οι γραφείς και η γλώσσα τους

Αυτού του τύπου οι πηγές που αναφέραμε, συντάχτηκαν από ανθρώπους οι οποίοι, εκτός από πολύ λίγες εξαιρέσεις, κατείχαν τη θέση του γραμματέα του προξενείου (*cancelliere*) ή του γραφέα. Τα άτομα αυτά εργάζονταν και στο λιμάνι της Σκάλας²⁸ και φυσικά στο προξενείο.²⁹

²⁸ Στην περίπτωση των εγγράφων δημόσιου ενδιαφέροντος.

²⁹ Στην περίπτωση των ιδιωτικών εγγράφων.

Όπως είδαμε παραπάνω, οι πληροφορίες που μας μεταφέρουν τα έγγραφα είναι ανάλογες με τις ανάγκες που προκάλεσαν τη σύνταξή τους. Έγγραφα, όμως, του ίδιου τύπου μπορούν να μεταφέρουν πληροφορίες διαφορετικής ποιότητας, ανάλογα με τον συντάκτη τους, την κουλτούρα και την ευαισθησία τους. Στην πραγματικότητα οι συντάκτες των εγγράφων, τα μάτια τους και τα χέρια τους, είναι το μέσον που μας μεταφέρει την πληροφορία. Είναι κατά κάποιο τρόπο οι αφηγητές μιας πραγματικότητας, απομακρυσμένης χρονικά από εμάς, που την καθιστούν κοντινή. Η μετάδοση των πληροφοριών ήταν σκοπός της γραμματείας των προξενείων και, όπως και σήμερα, η αρχειοθέτησή τους ήταν απόλυτα αναγκαία και επιβαλλόταν από το κράτος.³⁰ Για αυτό τον λόγο θεωρήσαμε σημαντική τη μικρή παρένθεση που αφιερώνεται στους γραφείς και στη γλώσσα τους καθώς και στα σταθμά που χρησιμοποιούσαν.

1. Η γλώσσα

Η γλώσσα στην οποία γράφτηκαν τα έγγραφα που μελετήσαμε είναι η ιταλική ή καλύτερα η βενετική γλώσσα του 18ου αιώνα. Πρόκειται για μια γλώσσα που σήμερα δεν χρησιμοποιείται πλέον, ενώ κατά την εποχή που μας απασχολεί ήταν η επίσημη γλώσσα ενός κράτους. Η απόσταση της γλώσσας αυτής από τη σημερινή ιταλική κατέστησε την ανάγνωση πιο δύσκολη και πιο περίπλοκη. Η γραφή των εγγράφων, όπως και η γλώσσα, ανήκει σε μια άλλη εποχή, μια άλλη αισθητική και έναν άλλο από τον σημερινό τύπο καλλιγραφίας. Γίνεται ακόμα πιο περίπλοκη αν προσθέσουμε τις ιδιαιτερότητες που είχε ο κάθε γραφέας, τους δικούς του τρόπους έκφρασης, το δικό του λεξιλόγιο και τον δικό του γραφικό τύπο.

Πέρα από τα προκαθορισμένα μέρη που είχαν τα έγγραφα, έτσι όπως τα είδαμε πιο πάνω, η κύρια πληροφορία τους αποτυπωνόταν σε «ελεύθερη γραφή» από τον γραφέα. Σε αυτό το πλαίσιο, τα ονόματα και τα επίθετα των αντικειμένων που αναγράφονται, είναι υπόλογα της υποκειμενικότητας του ανθρώπου που τα είδε, τα αναγνώρισε και τα κατέγραψε. Τα υφάσματα, οι ονομασίες τους και τα χαρακτηριστικά τους, μεταφέρονται αναλόγως με την εμπειρία του κάθε γραφέα τη σχετική με το αντικείμενο που περιγράφει και την ευαισθησία του ως προς αυτό. Παρουσιάζονται έτσι διάφορα προβλήματα ταυτοποίησης των αντικειμένων που δυσκολεύουν το έργο της ανάλυσης του υλικού. Όπως βλέπουμε και στα λήμματα, οι ονομασίες των υφασμάτων αποτελούν τη μόνη πηγή για την αναγνώρισή τους. Το υλικό κατασκευής τους, ο τρόπος ύφανσής τους, ο διάκοσμος, το χρώμα τους και η προέλευση τους είναι τα στοιχεία, βάσει των οποίων ονομάζονται και καταγράφονται.

Τα προβλήματα ξεκινούν όταν οι αναφορές αυτές δεν είναι ακριβείς ή είναι πολύ γενικόλογες. Για παράδειγμα, τα *damaschetti*³¹ είναι συγκεκριμένα υφάσματα με συγκεκριμένη ύφανση, διάκοσμο και τιμή. Η υφαντική οικογένεια στην οποία ανήκουν, όπως είδαμε πιο πάνω, είναι το ατλάζι, *raso*, και το υλικό κατασκευής τους είναι το μετάξι, *seta*. Τα υφάσματα αυτά, σε ορισμένα έγγραφα, ανάλογα με το επίπεδο περιγραφής που μπορεί ή θέλει να μεταδώσει ο γραφέας, μπορούν να αποκαλούνται *sete*, *rasi* ή *damaschetti*.³² Η πόλη από όπου προέρχεται το ύφασμα συχνά γίνεται μετωνυμικά συνώνυμο του υφάσματος, λ.χ. η *Damiata*, *Damasco*, *Rouen*, *Siviglia*.³³

³⁰ *Codice per la Mercantile Marina*, Βενετία, 1786, ιδιαίτερα τα άρθρα 10, 12.

³¹ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³² Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³³ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

Κατά τον ίδιο τρόπο τα *indiana, stampato, cecekli, caroton, rigato, occhietti*³⁴ είναι υφάσματα που παίρνουν το όνομά τους από την τεχνική του διακόσμου που φέρουν.

Η γενικότητα που πολλές φορές χαρακτηρίζει τις καταγραφές, παράγει ονόματα υφασμάτων όπως *stoffa*³⁵ που δεν σημαίνουν παρά 'υφάσματα'. Άλλοτε αναφέρουν μόνο το όνομα του κλωστικού υλικού *bombaso, cotone, lino* και *seta*,³⁶ ή μόνο τον τρόπο ύφανσης *raso, sagia* και *tafta*. Με τον γενικό όρο *panno*³⁷ (χονδρό ύφασμα) δηλώνεται το μάλλινο ύφασμα, που συχνά συνοδεύεται από τα επίθετα *paragon* και *scarlato*,³⁸ αυτά δε, από μόνα τους πολλές φορές αποτελούν ονόματα υφασμάτων και όχι επιθετικούς προσδιορισμούς.

Ο μόνος τρόπος για να διακρίνουμε και να ταξινομήσουμε τα υφάσματα είναι διασταυρώνοντας τις διαθέσιμες πληροφορίες, όπου αυτό είναι δυνατόν. Είδαμε ένα παράδειγμα στα έγγραφα εισαγωγής εμπορευμάτων, όπου ακριβώς το ύφασμα ονομαζόταν *damaschetto* στη μια πηγή, στο κατάστιχο καταγραφής, και *raso* στην άλλη, στην φορτωτική.³⁹ Με τον ίδιο τρόπο συμπληρώνουμε τις πληροφορίες και στις καταγραφές περιουσιών, των οποίων ακολουθεί δημοπρασία. Όταν δεν έχουμε τη δυνατότητα να διασταυρώσουμε πληροφορίες, παραμένει μόνο η βιβλιογραφική και η αρχειακή έρευνα, που πολλές φορές δεν αρκούν, με αποτέλεσμα ένα μικρό μέρος των υφασμάτων που αναφέρονται στα έγγραφα να μην μπορεί να ταυτοποιηθεί.

2. Τα μέτρα

Τα μέτρα που εμφανίζονται στις αρχειακές πηγές και αφορούν τα υφάσματα, είναι πολύ συγκεκριμένα και παραμένουν τα ίδια σε όλη τη χρονική διάρκεια του 18ου αιώνα.

Αυτό που ενδιέφερε το προξενείο δεν ήταν τόσο η ποσότητα των υφασμάτων ή η ποιότητα αλλά η αξία τους. Οι πληροφορίες οι σχετικές με τα χαρακτηριστικά και το μήκος των υφασμάτων στόχευαν μόνο στον προσδιορισμό της τιμής τους και την αξιοποίησή τους. Για τον λόγο αυτό τα υφάσματα παρουσιάζονται στα έγγραφα είτε με αναλυτική αναφορά του μήκους τους είτε με μια γενική αναφορά σε κομμάτια ή δέματα. Το ίδιο συμβαίνει και με τις τιμές: άλλοτε αυτές αναφέρονται αναλυτικά ανά μονάδα μέτρησης του μήκους και άλλοτε γενικά στο σύνολο του εμπορεύματος.

Πιο συγκεκριμένα, οι μονάδες μέτρησης μήκους των υφασμάτων που χρησιμοποιούνται στη Βενετία, άρα και στα προξενεία της, είναι ο πήχης (*ricco*) και το «μπράτσο» (*brazzo*). Αν και το ανατομικό μέρος του χεριού στο οποίο αναφέρονται τα δύο μέτρα είναι το ίδιο, στην πραγματικότητα έχουν μια μικρή διαφορά σε εκατοστά του μέτρου. Η διαφορά είναι ανάλογη με τον τύπο του υφάσματος που μετρείται. Ένας πήχης μάλλινου υφάσματος αντιστοιχούσε σε 67.18 εκ.⁴⁰ Ένας πήχης οποιασδήποτε άλλης υφαντικής κλωστής αντιστοιχούσε σε 65 εκ.⁴¹ Αναλόγως, τα μπράτσα είναι 68.2

³⁴ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³⁵ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³⁶ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³⁷ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³⁸ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

³⁹ Βλέπε παραδείγματα και παραπομπές στα υποκεφάλαια *Registri di entrata* και *Manifesti*.

⁴⁰ A. Martini, *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente e anticamente presso tutti i popoli*, Ρώμη, 1976 (1883), σ. 412.

⁴¹ A. Martini, *Manuale di metrologia* ... Σήμερα ο πήχης είναι 64 εκ.

εκ. για τα μάλλινα και 63.8 εκ. για τα υπόλοιπα υφαντά.⁴² Ας αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι στις φορτωτικές η μέτρηση περνά από τα «μπράτσα» στους πήχεις. Ο λόγος της «μετάφρασης» αυτής δεν μας είναι γνωστός. Πιθανόν οφείλεται στο γεγονός ότι τα τιμολόγια συντάσσονταν υποχρεωτικά σ' αυτό το μέτρο, και να ήταν μια διαταγή του προξένου ή του βαΐλου της Κωνσταντινούπολης, η οποία πάντως δεν βρέθηκε. Γεγονός είναι πως τα «μπράτσα», ως μονάδα μέτρησης μήκους που καταγράφεται στη Βενετία, στην Κύπρο μεταφράζεται από τις βενετικές αρχές σε πήχεις.

Οι γενικότερες ενδείξεις ποσότητας είναι συχνές, και εκφράζονται σε κομμάτια (*pezza* ή *taglio*⁴³) ή σε δέματα (*balle*), ή ακόμα σε κιβώτια (*casse*). Σε καμία περίπτωση δεν αντιληφθήκαμε μια από αυτές τις ποσοτικές μονάδες μέτρησης να αντιστοιχεί σε ένα συγκεκριμένο και συνεπές μέτρο μήκους, βάρους ή ποσότητας.

Οι τιμές είναι ένα άλλο αριθμητικό μέγεθος που συναντάμε στα έγγραφα. Το νόμισμα που χρησιμοποιείται στα έγγραφα και με βάση το οποίο εκφράζονται οι αξίες των εμπορευμάτων, είναι η οθωμανική πιάστρα (*riastra*), το γρόσι. Ακολουθεί ο παράς (*parà*), υποδιαίρεση της πιάστρας σε αναλογία 1/40. Τα φράγκα (*franchi*), οι λίρες (*lire*), τα μεδίνια (*medini*) και τα σόλντι (*soldi*) εμφανίζονται αραιότερα και μόνο ως θεωρητικές τιμές των αγαθών. Όλες οι αξίες εμπορευμάτων που φτάνουν στο νησί μετατρέπονται σε πιάστρες αφού «στην Κύπρο δεν ισχύουν νομίσματα εκτός από αυτά των νομισματοκοπείων του Μεγάλου Κυρίου (Σουλτάνου)».⁴⁴

---

⁴² D. Davanzo Poli, *I Mestieri della Moda a Venezia dal XIII al XVIII secolo*, Βενετία, 1988, σ. 306; Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα*, Λευκωσία 1996, σ. 270, όπου αναφέρεται στα υφάσματα, δηλώνει πως ο πήχης είναι 72 εκ.

⁴³ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, Υποσ. 743.

⁴⁴ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina fatti da Giovanni Mariti fiorentino dall'anno MDCCLX al MDCCLXVIII*, 1769, τομ. 1, σ. 297.

Μέρος Δεύτερο

Ιστορικό Πλαίσιο

α) Η Κύπρος κατά τον 18ο αιώνα, θεσμοί και κοινωνία

Η διοίκηση του νησιού αποτέλεσε τον παράγοντα εκείνο που επέτρεψε ή απέτρεψε την παρουσία και την εξέλιξη των οικονομικών, και άρα των κοινωνικών δεδομένων στο νησί.⁴⁵ Θετικές περιόδους, όπως η περίοδος της διοικητικής αυτονομίας της Κύπρου (1745-50)⁴⁶ εναλλάσσονταν με σκληρές και δυσμενείς περιόδους. Ως μέρος της διοικητικής περιφέρειας του Μεγάλου Βεζίρη (1703-1785), η Κύπρος διοικούταν από αξιωματούχους που ενοικίαζαν το δικαίωμα εκμετάλλευσης του νησιού⁴⁷. Το γεγονός αυτό έφερε στο νησί μια αλληλουχία διοικητών που ως στόχο τους είχαν τη μεγαλύτερη δυνατή συλλογή φόρων χωρίς κανένα ενδιαφέρον για την περιφέρειά τους ή για τον πληθυσμό της.⁴⁸ Τα πρόσωπα αυτά, γνωστά ως Μουχασίληδες, *Muhassil*, έπαιρναν μέρος σε δημόσιο πλειστηριασμό του αξιώματός τους το οποίο ενοικίαζε σε δημοπρασία ο Μεγάλος Βεζίρης. Ο πλειοδότης έπαιρνε τον τίτλο και το δικαίωμα της οικονομικής εκμετάλλευσης του νησιού.⁴⁹

Το κεντρικό διοικητικό όργανο ήταν το «Ντιβάνι της Κύπρου», *Kibris Divani*, και αποτελούνταν από τους υψηλότερους αξιωματούχους του νησιού. Δηλαδή από τον διοικητή που είχε τον τίτλο του Μπεηλέρμπεη, *Beylerbeyi*, τέσσερις αγάδες υπεύθυνους για τη συλλογή φόρων και τη φύλαξη του θησαυροφυλακίου, καθώς και τους στρατιωτικούς διοικητές του ιππικού και των γενίτσαρων, *Alay Bey Yeniçeri Ağası*.⁵⁰ Έδρα του κυπριακού ντιβανιού ήταν η Λευκωσία, *Nicosia*, που παρέμεινε πρωτεύουσα του νησιού και μετά την οθωμανική κατάκτηση.

Η Κύπρος ήταν χωρισμένη σε δεκαέξι περιφέρειες, *kaza*, στις οποίες έδρευαν άλλοι τόσοι Καδήδες, *Kadi*, που υπάγονταν στον Καδή ή Μουλλά, *Molla*, της Λευκωσίας.⁵¹ Ο διορισμός του Καδή της Λευκωσίας γινόταν από την Κωνσταντινούπολη ενώ ο διορισμός των ομολόγων τους στους κυπριακούς καζάδες γινόταν από τη Λευκωσία. Οι θρησκευτικοί αυτοί αξιωματούχοι είχαν το δικαίωμα και την υποχρέωση να εφαρμόζουν τον Ισλαμικό Νόμο.⁵² Οι δικαστικές τους αρμοδιότητες περιορίζονταν, στην περίπτωση των ραγιαδών, στα ποινικά αδικήματα. Για υποθέσεις οικονομικού και αστικού δικαίου των χριστιανών, αρμοδιότητα είχε η Εκκλησία.⁵³ Το 1785, η Κύπρος, περνά από τη διοίκηση του Μεγάλου Βεζίρη σε αυτή του Ντιβανιού της Κωνσταντινούπολης, *Divani-i Hümayum*, γεγονός που σημαίνει μια απλή αλλαγή

⁴⁵ Γενικά για την διοίκηση και τις σχέσεις της με την οικονομία του νησιού βλέπε: T. Stavrides, «Cyprus 1750-1830», in M. Michael, M. Kappler, E. Gavriel (επιμ.), *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden 2009, σσ. 89-106; A. C. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus, a Province of the Ottoman Empire (1571-1878)*, Λονδίνο, 1990, σσ. 94-109, 175-180; G. Hill, *A History of Cyprus*, τομ. 4, Cambridge, 1952, σσ. 1-33.

⁴⁶ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σσ. 75-77; A. C. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...*, σσ. 138-141.

⁴⁷ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σσ. 73-75; A. C. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...*, σ. 97

⁴⁸ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σ. 73; A. G. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...* σ. 97.

⁴⁹ T. Stavrides, «Cyprus 1750-1830»... σσ. 89-90.

⁵⁰ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...* σ. 16; G. Hill, *A History of Cyprus...* σσ. 2-6; A. G. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...*, σ. 109.

⁵¹ Για τα kazas βλέπε G. Hill, *A History of Cyprus...*, σ. 7.

⁵² G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 18-20

⁵³ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σ. 167. Για τον ρόλο των δικαστηρίων και του καδή, βλ. Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York and London 1993, σσ. 76-80.

στον τελικό προορισμό των φόρων που συλλέγονταν.⁵⁴ Για πολλούς ιστορικούς, η αλλαγή αυτή ήταν το αποτέλεσμα πιέσεων από μέρους της Εκκλησίας της Κύπρου και ως συνέπεια είχε την αύξηση της δύναμής της καθώς και αυτής του Δραγομάνου.⁵⁵

Η Εκκλησία αποτελούσε τη μοναδική αυτόχθονη διοικητική αρχή της εποχής και έχαιρε κοινής κοινωνικής αποδοχής από μέρους των κατοίκων, χριστιανών και μη χριστιανών.⁵⁶ Μετά από σχεδόν τρεις αιώνες υποταγής στην Καθολική Εκκλησία, επιβεβλημένης από την κυριαρχία των Λουζιανών και της Ενετικής Δημοκρατίας, η Εκκλησία της Κύπρου απέκτησε εκ νέου το *status* της Αυτοκέφαλου Εκκλησίας που της προσέδωσε κύρος, ισχύ και αξιοπρέπεια.⁵⁷ Ήδη από τα τέλη του 16ου αιώνα, η Εκκλησία ασκούσε λειτουργίες φοροεισπράκτορα⁵⁸ που μαρτυρούνται από τους περιηγητές της εποχής,⁵⁹ αλλά αυτό φαίνεται πως συνέβαινε ανεπίσημα εκ μέρους ορισμένων κληρικών και όχι επίσημα από την Εκκλησία.⁶⁰ Το έτος 1660, κατά τη μαρτυρία του αρχιμανδρίτη Κυπριανού, η Εκκλησία αναλαμβάνει ωστόσο επίσημα την κατανομή και την είσπραξη των φόρων στην Κύπρο,⁶¹ γεγονός που επιβεβαιώνει ότι από τη χώρα απουσίαζε μια τοπική πολιτική εξουσία με οργάνωση και κύρος, ικανή να την ασκεί και να φέρνει σε πέρας αυτή τη λειτουργία. Η ανάληψή της εκ μέρους της Εκκλησίας, σε συνδυασμό με την απουσία άλλων θεσμών στο νησί, θα της εξασφαλίσει κυριαρχία, πολιτική, κοινωνική και οικονομική μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα.

Η πρόσληψη του κλήρου, ως πολιτικής και οικονομικής δύναμης, και ως διοικητικής αρχής, δεν πήγαζε μόνο από τους ποιμενόμενους πιστούς που ήταν συνδεδεμένοι μαζί του πνευματικά και οικονομικά, αλλά και από τις οθωμανικές αρχές. Όσο ο κρατικός μηχανισμός της Αυτοκρατορίας αποδυναμωνόταν, τόσο η επίδραση του αντιπρόσωπου μιας καλά εδραιωμένης αρχής, όπως ο Αρχιεπίσκοπος, αύξανε. Η Πύλη και ο Σουλτάνος θεωρούσαν τους αρχιερείς αντιπροσώπους του λαού ή καλύτερα συνεργάτες τους, απαραίτητους για τη διοίκησή του. Από το 1754 δόθηκε στους Κύπριους αρχιερείς ο τίτλος του Κοτζάμπαση εκ μέρους της Πύλης. Το καθήκον της απονομής δικαιοσύνης αποτελούσε βασικό στοιχείο για την κοινωνική και πολιτική θέση της Εκκλησίας, ή των ιεραρχών της, αφού το Οθωμανικό κράτος δεν αναγνώριζε δικαστική εξουσία στην Εκκλησία αλλά μόνο στα άτομα που την υπηρετούσαν.⁶² Η άσκηση της λειτουργίας της δικαιοσύνης εκ μέρους της Εκκλησίας, αφορούσε και τους κληρικούς και το ποίμνιό τους και κατοχυρωνόταν μέσα από επίσημες αποφάσεις της Πύλης, τα βεράτια. Τα βεράτια αυτά εμπεριέχουν μέρος των εκκλησιαστικών κανονισμών, ανάγοντάς τους στο επίπεδο νόμου και δηλώνουν τη λεπτή αλλά σημαντική θεωρητική θέση που ταυτίζει την τήρηση των πνευματικών αξιών με την τήρηση των κρατικών νόμων. Κατά το ίδιο πνεύμα, η μη τήρηση των εκκλησιαστικών κανόνων αποτελούσε για την Οθωμανική αρχή παραβίαση κρατικού νόμου, και άρα

⁵⁴ Για την αλλαγή και τα επακόλουθα της βλέπε Α. G. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...*, σ. 98.

⁵⁵ Ο.π. Για το ίδιο θέμα βλέπε G. Hill, *A History of Cyprus...*, κεφάλαιο 4.

⁵⁶ Για τον ρόλο της Εκκλησίας στην Κύπρο κατά την περίοδο που μας αφορά βλέπε Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την Οθωμανική Περίοδο (1571-1878)*, Λευκωσία 2005.

⁵⁷ Για το αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Κύπρου βλέπε G. Hill, *A History of Cyprus...*, σσ. 305-400; Β. Τζωρτζάτος, *Οι βασικοί θεσμοί διοικήσεως της αυτοκέφαλου Εκκλησίας της Κύπρου μετά ιστορικής ανασκοπήσεως*, Αθήνα 1974.

⁵⁸ Κ. Κύρρης, «Ανατομία του οθωμανικού καθεστώτος στην Κύπρο 1570-1878», στο *Η ζωή στην Κύπρο τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, Λευκωσία 1984, σ. 70.

⁵⁹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria: materials for a history of Cyprus; with an appendix on the bibliography of Cyprus*, Cambridge University Press, Cambridge, 1908, σσ. 173, 182.

⁶⁰ Για το ζήτημα αυτό βλέπε Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 142-143.

⁶¹ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία της νήσου Κύπρου*, Βενετία, 1778 (reprint: Λευκωσία 1933), σσ. 461-462.

⁶² S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968, σ. 168. Για τον προσωπικό χαρακτήρα των βερατίων και της σχέσης των αρχιερέων με τις οθωμανικές αρχές, βλ. Παρασκευάς Κονόρτας, *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο*, Αθήνα, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1998, σσ. 53-54, 318-320.

αδίκημα.⁶³ Η αντίληψη αυτή, αληθής ή προσποιητή, εξασφάλιζε στο κράτος τη «θρησκευτική» τήρηση του νόμου και στους Αρχιερείς την εξουσία τους, την κρατική προστασία και την αυθεντία τους.

Η αύξηση της δύναμης της Εκκλησίας συμπίπτει με τη συσσώρευση του πλούτου της και ιδιαίτερα της ακίνητης περιουσίας της. Οι περιουσίες της Αρχιεπισκοπής, των Μητροπόλεων, των μοναστηριών και των εκκλησιών θεωρούνταν από τον οθωμανικό Ιερό Νόμο περιουσίες φιλανθρωπικών ιερών ιδρυμάτων, άρα από την πλευρά του Οθωμανικού κράτους κατατάσσονταν στην κατηγορία των Βακουφίων.⁶⁴ Όπως τα ισλαμικά ιδρύματα, μπορούσαν να κατέχουν ακίνητη περιουσία, έτσι και τα χριστιανικά κατείχαν γαίες που, τουλάχιστον θεωρητικά, προστατεύονταν από το κράτος.⁶⁵ Η οικονομική αξιοποίησή τους ήταν πολύ σημαντική για την οικονομία της Εκκλησίας και μετέτρεψε ακόμη και μικρά μοναστήρια σε οικονομικούς φορείς της υπαίθρου.⁶⁶ Η περιουσία αυτή συγκεντρωνόταν στα πρόσωπα των ιεραρχών λόγω του περιεχομένου του επίσημου εγγράφου που ανανέωνε το status του βακουφίου, δηλαδή του βερατίου, που έπρεπε να αναφέρεται σε άτομα. Το γεγονός προσέθεσε κύρος στο ιερατικό σχήμα, είτε επρόκειτο για μητροπολίτες είτε για ηγουμένους, μεταφέροντας στην κοινωνία τη λειτουργία του κράτους. Το άτομο που εκπροσωπεί την Εκκλησία, και όχι η ίδια η Εκκλησία ως αφηρημένη έννοια, συγκεντρώνει τώρα τα δικαιώματα, τη δύναμη και το κύρος του αξιώματος. Αν και πλήρης αποχρώσεων, η διαφορά αυτή μέτρησε για την πολιτική υπόσταση των ιεραρχών που τους επέτρεπε να λειτουργούν ως άτομα και όχι μόνο ως λειτουργοί ενός αφηρημένου θεσμού.

Οι επιδράσεις του γαλλικού Διαφωτισμού στις αρχές του 19ου αιώνα και της ελληνικής Επανάστασης, προκαλούν μια σειρά συγκρούσεων, που συχνά συνοδεύεται με αιματοχυσίες και κορυφώνεται με τα γεγονότα του 1821, κατά τη διάρκεια των οποίων οι ιεράρχες καταδικάζονται και θανατώνονται ως ηγέτες της εθνικής εξέγερσης.⁶⁷ Ο τίτλος του Εθνάρχη εξελίσσεται κατ' αυτόν τον τρόπο για να ταυτιστεί με τον εκπρόσωπο του λαού, ιδίως απέναντι στις διοικητικές αρχές. Η επιθυμία ανεξαρτησίας προϋπέθετε, εκ μέρους των χριστιανών Κυπρίων, τη δημιουργία μιας εθνικής συνείδησης,⁶⁸ που θα εξελιχθεί καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και μέρους του 20ου, περνώντας από τους Οθωμανούς στους Βρετανούς και στην Κυπριακή Δημοκρατία. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας μάλιστα, η Κύπρος κυβερνήθηκε για είκοσι χρόνια από τον επικεφαλής της Εκκλησίας.

Ο θεσμός του δραγομάνου ακολουθεί μια παράλληλη εξέλιξη με αυτή της Εκκλησίας, με τη διαφορά ότι ο δραγομάνος αποτελούσε επίσημο αξιωματούχο της οθωμανικής διοίκησης. Το αξίωμα αυτό υπήρχε στο νησί τουλάχιστον από τις αρχές του 17ου αιώνα και κατά τον 18ο αιώνα, την περίοδο δηλαδή με την οποία καταπιάνεται η παρούσα έρευνα. Σε αυτό το διάστημα ο δραγομάνος αναπτύσσεται σε λειτουργό διοικητικού και οικονομικού χαρακτήρα πέρα από τον χαρακτήρα του

⁶³ Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 85-93.

⁶⁴ Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 163-168.

⁶⁵ Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 163-168.

⁶⁶ Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 202-206.

⁶⁷ Για την περίοδο και το επαναστατικό κίνημα βλέπε: J. Koumouliides, *Cyprus and the War of Greek Independence, 1821-1829*, Λονδίνο, 1974. G. Hill, *A History of Cyprus...*, σσ. 119-156; Μ. Μιχαήλ, *Η Εκκλησία της Κύπρου...*, σσ. 215-243.

⁶⁸ Για το έθνος και τον εθνικισμό βλέπε Α. Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα 2000, Ε. J. Hobsbawm, *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, 1994. Για την νεότερη φάση της Κυπριακής ιστορίας αναφορικά με το θέμα, R. Bryant, *Imagining the Modern, The Cultures of Nationalism in Cyprus*, Λονδίνο, 2004.

επίσημου μεσολαβητή.⁶⁹ Ο πρώτος των δραγομάνων της περιόδου που μας απασχολεί ήταν ο Χριστοφάκης Κωνσταντίνου⁷⁰ που δολοφονήθηκε το 1750 από τον μετέπειτα Μουχασήλη (1777-1783) *el-Hac Abdalbaki*. Ο Χατζή Ιωσήφ είναι ο πρώτος δραγομάνος που μας μεταφέρει την εικόνα της πολιτικής και οικονομικής δύναμης του αξιώματος και τούτο χάρη στις αναφορές του χρονογράφου αρχιμανδρίτη Κυπριανού. Ο αρχιμανδρίτης αναφέρει πως η εκτίμηση και η δόξα που κέρδισε ο Χατζή Ιωσήφ μεταξύ των χριστιανών του νησιού αλλά και των μουσουλμάνων ήταν «τόση όση και η συσσώρευση του πλούτου που μάζεψε».⁷¹ Ο γνωστότερος δραγομάνος της Κύπρου, ο Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, διορίζεται το 1779 με την υποστήριξη του κυβερνήτη του νησιού *el-Hac Abdalbaki*.⁷² Η πολιτική διάσταση της καριέρας του, όμως, ξεκινά μετά από τη συμβολή του στην καθαίρεση και στην εξορία του Οθωμανού διοικητή που τον είχε διορίσει.⁷³ Ο ισχυρός δραγομάνος εξασφάλισε δύο επίσημες εξουσιοδοτήσεις, *hatt-i humaynum*, από δύο σουλτάνους: τον *Abdul Hamid* τον Α' (1774-1789) και τον *Selim* τον Γ' (1789-1808). Το γεγονός αυτό του επέτρεψε να χειρίζεται το σύνολο των δημόσιων υποθέσεων της Κύπρου, καθιστώντας τον ισχυρότερο όχι μόνο από τον Αρχιεπίσκοπο, αλλά και από τον ίδιο τον Οθωμανό διοικητή του νησιού, εντάσσοντάς τον εκ των πραγμάτων στην κοινωνία των ανωτέρων διοικητικών αξιωματούχων. Η θέση αυτή, του προσέδωσε μεγάλη αίγλη και του προσπόρισε μεγάλο πλούτο. Η περιουσία του, που αναλύεται σε κινητά και σε ακίνητα, προερχόταν από τη συλλογή φόρων αλλά και από τις εμπορικές του δραστηριότητες, οι οποίες θεωρούνταν από τις μεγαλύτερες της εποχής.⁷⁴ Η χλιδή μέσα στην οποία είχε τη δυνατότητα να ζει, εκφραζόταν στην καθημερινότητά του μέσα από τα ενδύματά του, έτσι όπως απεικονίζονται στις προσωπογραφίες του, αλλά και όπως φαίνονται μέσα από την επίπλωση της κατοικίας του.⁷⁵ Οι σύγχρονοί του συχνά εξέφραζαν τη δυσαρέσκειά τους για τον πλούτο του, ιδιαίτερα οι μουσουλμάνοι κάτοικοι του νησιού.⁷⁶ Με την πρώτη αφορμή, που ήταν το σκάνδαλο της πώλησης σιτηρών στο εξωτερικό σε περίοδο λιμού το 1804, οι πολιτικοί και οικονομικοί του αντίπαλοι οργάνωσαν εξεγέρσεις εναντίον του στη Λευκωσία.⁷⁷ Ο δραγομάνος δραπέτευσε στην Κωνσταντινούπολη και έπεισε τις αρχές να στείλουν στρατιωτικές δυνάμεις για να καταβάλουν τις εκδηλώσεις δυσαρέσκειας εναντίον του.⁷⁸ Ωστόσο, η δύναμη των γνωριμιών του δεν κατάφερε να τον σώσει πέντε χρόνια αργότερα, το 1809, όταν οι πολιτικές συγκυρίες των ρωσοτουρκικών πολέμων και η πίεση των αντιπάλων του

⁶⁹ Α. Ιντιάνος, «Περί του Θεσμού της δραγομανίας εν Κύπρω», *Κυπριακά Σπουδαί* 2, Λευκωσία 1938.

⁷⁰ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σ. 77; Π. Μ. Κιτρομηλίδης, *Κοινωνικές σχέσεις και νοσοτροπίες στην Κύπρο του δεκάτου ογδόου αιώνα*, Λευκωσία 1992, σ. 21; Π. Μ. Κιτρομηλίδης, «Η ανωνυμία μιας 'επώνυμης' γυναίκας στην Κύπρο του 18^{ου} αιώνα», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 27 (2006), σσ. 511-516; Ι. Π. Θεοχαρίδης, «Το μπεράτι του δραγομάνου Χριστοφάκη», στο Γ. Σαλακίδης (επιμ.), *Τουρκολογικά. Τιμητικός Τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, Θεσσαλονίκη, Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη, 2011, σσ. 243-252.

⁷¹ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία της νήσου Κύπρου...* σ. 482; G. Hill, *A History of Cyprus...*, σ. 95.

⁷² Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών υπηκόων στην Κύπρο στα μέσα του 18ου αιώνα και τοπικές αντιδράσεις: Ένα οθωμανικό έγγραφο του 1757», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXXV, Λευκωσία, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, 2010, σ. 96.

⁷³ Ι.Κ. Μυριανθόπουλος, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ο Διερχομάνος της Κύπρου 1779-1809, ήτοι συμβολαί εις την ιστορίαν της Κύπρου επί τουρκοκρατίας*, Λευκωσία, 1934, σσ. 164-165.

⁷⁴ Ι. Π. Θεοχαρίδης, *Σύμμεκτα δραγομανικά της Κύπρου*, Ιωάννινα, 1988, σσ. 13-14; Ε. Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου, «Ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός», στο Χ. Χατζηχριστοδούλου, Κ. Γερασίμου και Ε. Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου, *Νέα εικόνα και ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός*, Λευκωσία, 1995, σσ. 19-46.

⁷⁵ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος και η εποχή του*, Λευκωσία 1995 και Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 119.

⁷⁶ T. Stavrides, «Cyprus 1750-1830»..., σ. 97.

⁷⁷ Μυριανθόπουλος, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος...*, σσ. 109-117.

⁷⁸ G. Hill, *A History of Cyprus...*, σσ. 105-109.

έπεισαν την Πύλη για την άμεση εκτέλεσή του.⁷⁹

Σημαντικές αλλαγές σημειώνονται κατά τον 18ο αιώνα για τον ντόπιο πληθυσμό. Οι αλλαγές αυτές προέκυψαν από την αλλαγή του κοινωνικού και θρησκευτικού status των κατοίκων κάτω από την οθωμανική διοίκηση. Για πρώτη φορά χαίρουν του δικαιώματος της κατοχής γης και του δικαιώματος μεταβίβασής της σε τρίτους μέσω πώλησης, κληρονομιάς ή δωρεάς.⁸⁰ Επιπλέον, για πρώτη φορά, μετά από την κυριαρχία των Λουζινιάν, οι χριστιανοί του νησιού είχαν το δικαίωμα της εξάσκησης των θρησκευτικών τους καθηκόντων, χωρίς κανένα περιορισμό στη θρησκευτική ζωή τους και στις κοινωνικές εκδηλώσεις της εκτός από το χτύπημα της καμπάνας.⁸¹ Βεβαίως, το τίμημα του να είσαι Οθωμανός υπήκοος και να μην είσαι μουσουλμάνος, «ζιμμί», zimmi, κατά τον ισλαμικό νόμο, καθοριζόταν από την καταβολή του κεφαλικού φόρου που όλοι οι αλλόθρησκοι όφειλαν στον σουλτάνο.⁸²

Ωστόσο η σχετική ανασυγκρότηση της παιδείας και της οικονομίας, η βελτίωση των δικαιωμάτων της Εκκλησίας, καθώς και η βελτίωση της θέσης της Εκκλησίας, φαίνεται να αδυνατούν να επηρεάσουν τα όσα προκαλούσε η κακή διοίκηση του νησιού.⁸³ Οι αναφορές των περιηγητών της εποχής, που θα δούμε στη συνέχεια, μνημονεύουν μια γενική δυστροπία καθώς και μια παρακμή σε όλους τους τομείς παραγωγής. Αυτές οι ιστορικές πηγές δίνουν σημαντικές πληροφορίες σχετικές με τα δεδομένα και τα γεγονότα, πάνω από όλα για τον τρόπο που αυτά αντιμετωπιζόνταν και για το κλίμα μέσα στο οποίο δρούσαν οι κάτοικοι. Οι εντυπώσεις των ανθρώπων της εποχής, που έζησαν ή πέρασαν από το νησί μεταφέρουν ένα βαρύ πολιτικό και οικονομικό κλίμα. Μέσα από τις αναφορές τους, τη διήγηση των γεγονότων και των πληροφοριών τους προσπαθούμε να συλλάβουμε την άποψη του συγγραφέα που μπορεί να είναι υποκειμενική και να βασίζεται σε προσωπικές εμπειρίες, προδιαθέσεις και προκαταλήψεις, παραμένει όμως μια άμεση και ευαίσθητη πηγή ιστορικής γνώσης. Οι άνθρωποι αυτοί «αφηγούνται» μια Κύπρο καταστραμμένη, εγκαταλελειμμένη στα χέρια ανάξιων διοικητών.

Ο *Giovanni Mariti*, διπλωματικός εκπρόσωπος του Δούκα της Φλωρεντίας, αναφέρεται στην οθωμανική διοίκηση της Κύπρου θεωρώντας την ως τον λόγο «της έκπτωσης του νησιού από την αρχαία του λάμψη».⁸⁴ Αναφέρεται στα έξοδα που βαραίνουν τον πληθυσμό και στην κακή διακυβέρνηση των διοικητών, που κάποτε οι εντόπιοι «πίστευαν λιγότερο κακή».⁸⁵ Ο *Mariti* κρίνει τον τρόπο με τον οποίο διορίζονται οι διοικητές του νησιού, τη δημοπρασία του τίτλου και του δικαιώματος οικονομικής εκμετάλλευσης, και δηλώνει πως αυτός είναι ο λόγος που κανένα έργο και καμία επένδυση δεν γίνεται, καθώς «[οι διοικητές] μαζεύουν πρώτα τα λεφτά που πλήρωσαν για τον τίτλο και μετά μαζεύουν ποσά για να πλουτίσουν αυτοί και όλη η

⁷⁹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος...*, σσ. 15-16; T. Stavrides, «Cyprus 1750-1830», σσ. 97-98.

⁸⁰ Για λεπτομέρειες αναφορικά με τους νόμους κατοχής γης και την διάθεσή της βλέπε Α. G. Gazioğlu, *The Turks in Cyprus...*, σσ. 120-128. Για το προηγούμενο καθεστώς βλ. E. Skoufari, *Cipro veneziana (1473-1571). Istituzioni e culture nel regno della Serenissima*, (collana Interadria – Culture dell'Adriatico), Viella, Roma 2011.

⁸¹ Θ. Παπαδόπουλλος, «Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας», στο Θ. Παπαδόπουλλος (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, том. Δ, Μεσαιωνικών Βασιλείων, Ενετοκρατία, μέρος Α', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία, 1995, σσ. 543-665.

⁸² Για τον φόρο και τις εφαρμογές του βλέπε λήμμα *Dijzya* στο Cahen Cl., Inalcik H., Hardy, P., «*Dijzya*», στο Bearman P., Bianquis Th., Bosworth C.E., van Donzel E., Heinrichs W.P. (επιμ.) *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Brill Online, 2016. <http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/dijzya-COM_0192> [18/2/2016].

⁸³ Για την περίοδο βλέπε Π.Μ. Κιτρομηλίδη, «Τα συλλογικά πεπρωμένα του Κυπριακού Ελληνισμού τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα» στο *Η ζωή στην Κύπρο τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, Λευκωσία 1984, σσ. 3-13.

⁸⁴ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 13.

⁸⁵ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 13.

αυλή τους αφού σε 12 μήνες στην Κωνσταντινούπολη θα βρεθεί άλλος έτοιμος να πληρώσει τον Βεζίρη ένα μεγαλύτερο ποσό». ⁸⁶ Ο διπλωματικός εκπρόσωπος από την Τοσκάνη, επικρίνοντας την οικονομική καχεξία του τόπου, επιρρίπτει μεγάλες ευθύνες και σ' εκείνους τους κατοίκους του που εγκατέλειψαν κατά χιλιάδες τη χώρα τους και παρατηρεί πως αυτή είναι «μια από τις χειρότερες καταστροφές ενός κράτους». ⁸⁷ Ευθύνες για την κατάσταση αποδίδει και στους αρχιερείς, διαμεσολαβητές μεταξύ του λαού και των διοικητικών αρχών, που αν δεν ήταν τόσο υποχωρητικοί στις απαιτήσεις του Μουχασίλη «για λόγους πολιτικής ή συμφέροντος», ⁸⁸ ο λαός θα υπέφερε λιγότερο. Μνημονεύει τις ακαλλιέργητες περιουσίες και τις οικονομικές δυνατότητες που προσφέρουν και υπογραμμίζει πως η αδιαφορία των αρχών προκάλεσε «ό,τι χειρότερο μπορούσε να συμβεί». ⁸⁹

Την ίδια γνώμη για τη διοίκηση του νησιού, που δεν ήταν σε θέση και δεν ενδιαφερόταν να καλλιεργήσει τις εκτάσεις της γης και να επενδύσει σε έργα, είχαν και οι *Deinborg* και *Hayman* που επισκέπτονται το νησί λίγο πριν από τον *Mariti*. ⁹⁰ Για την ερήμωση των σημαντικών κτηρίων, των εκκλησιών και των τειχών καθώς και για τη μεγάλη δυστυχία του κόσμου, γράφει στα ημερολόγιά του και ο ρώσος μοναχός Βασίλειος Γρηγόροβιτς Μπάρσκυ, που επισκέφτηκε την Κύπρο δύο φορές και στην οποία έζησε συνολικά πάνω από τρία χρόνια. ⁹¹ Υπογραμμίζει την εξαθλίωση τόσο των χριστιανών του νησιού όσο και της Εκκλησίας τους. Για «δεσποτική εξουσία» των Οθωμανών αξιωματούχων στο νησί και για «παντελή αμέλεια για κάθε κοινό καλό» κάνει λόγο ο Άγγλος πρόξενος *Alexander Drummond*. ⁹² Στις επιστολές του, ο Άγγλος ευγενής, αναφέρεται στο τρόπο διακυβέρνησης του νησιού και δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει σκληρά επίθετα και χαρακτηρισμούς για τον μουχασίλη και την μόνη του πραγματική ιδιότητα, την είσπραξη των φόρων. ⁹³ Σημειώνει πως η κακή οργάνωση και η οκνηρία των διοικητικών αρχών είναι τέτοια που το εμπόριο και η εγχώρια παραγωγή φτάνουν μόνο στο ένα δέκατο των δυνατοτήτων τους. ⁹⁴

Σημαντική μορφή της εποχής και βασικός παροχέας ιστορικών πληροφοριών είναι ο αρχιμανδρίτης Κυπριανός. Ο ιερωμένος καταγόταν από οικογένεια με σημαντική προσφορά στα θρησκευτικά πράγματα της Ορθοδοξίας. ⁹⁵ Οι οικογενειακές και φιλικές σχέσεις του με αρχιερείς του νησιού τον βοήθησαν να γνωρίζει τα γεγονότα από κοντά και ως προς το βάθος τους, πάντα βέβαια από τη σκοπιά της Εκκλησίας. Η Ιστορία του ξεκινά, όπως αναφέρει και η προμετωπίδα του έργου, ⁹⁶ από τον Κατακλυσμό και φτάνει μέχρι και τις ημέρες του συγγραφέα. ⁹⁷ Το σημαντικότερο μέρος του έργου περικλείεται στις σελίδες 300 και 331, όπου περιγράφονται όσα αφορούν

---

⁸⁶ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 14.

⁸⁷ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 14.

⁸⁸ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 18.

⁸⁹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 22.

⁹⁰ Α. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τομ. 2, Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1994, σσ. 664-674.

⁹¹ Το κείμενο του μοναχού μεταφρασμένο στα ελληνικά, Α. Στυλιανού, *Αί περιηγήσεις του Ρώσσου μοναχού Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρσκυ εν Κύπρω*, Λευκωσία, 1957.

⁹² C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σσ. 271-305.

⁹³ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σ. 272.

⁹⁴ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σ. 278.

⁹⁵ Για τον Κυπριανό βλέπε, Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία της νήσου Κύπρου...*, Θ. Παπαδόπουλλος, «Πρόλογος» στο *Αρχιμανδρίτης Κυπριανός: Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, φωτομηχανική ανατύπωση, Λευκωσία, 1971; Α. Παυλίδη, «εισαγωγή» στην *Αρχιμανδρίτης Κυπριανός: Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, Λευκωσία, 1997.

⁹⁶ «Αρχομένη από του κατακλυσμού μέχρι του παρόντος...», Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*

⁹⁷ Τέλος δεκάτου ογδόου αιώνα.

την Οθωμανική διοίκηση, γεγονότα και εντυπώσεις που σε μεγάλο μέρος έζησε ο ίδιος από κοντά. Σε αυτό το κεφάλαιο, «τα μετά την Άλωση της Νήσου υπό των Οθωμανών»,⁹⁸ ο Κυπριανός αφηγείται μια πολύ σκληρή πραγματικότητα, γεμάτη βία, οικονομικά συμφέροντα και πολιτικές δολοπλοκίες. Διαφαίνεται μια πικρία στα λόγια του μοναχού για την κατάσταση της χώρας και για την μη επαναφορά της σε ευρωπαϊκή κηδεμονία. Ο λόγος του είναι πιο μετρημένος σε σχέση με τους ξένους παρατηρητές, που αναφέραμε προηγουμένως και η οπτική του δεν είναι τόσο αρνητική και γενικευτική ως προς την τοπική κοινωνία· εντούτοις, τίποτα στα γραπτά του δεν αναιρεί τα όσα έντονα και δυστυχή περιγράφουν όσοι είδαν την Κύπρο τον 18ο αιώνα.

β) Στη Λάρνακα του 18ου αιώνα

Η πόλη στην οποία δρουν τα άτομα που αφορούν την έρευνά μας, ο χώρος στον οποίο φτάνουν τα εμπορεύματα και ξεφορτώνονται, οι δρόμοι που δουλεύουν τα «κουμέρκια», τα καταστήματα και οι μεταπωλητές, οι γειτονίες με τα σπίτια των ντόπιων χριστιανών και των μουσουλμάνων, τα προξενεία και οι προξενικές οικίες, δεν είναι απλά το πλαίσιο ή το σκηνικό μιας ιστορικής αναπαράστασης. Η γεωγραφική θέση της πόλης, η διοίκησή της, η δομή της, η εικόνα και ο ιστός της, κοινωνικός και πολεοδομικός, αποτελούν τους λόγους της παρουσίας των ξένων εμπόρων και προξένων (εικόνα 6).

Αποτελεί τον χώρο διάδρασης μέσα στον οποίο κάθε απόφαση δεν αποτελεί αυτόνομη και αυτόβουλη ενέργεια αλλά μια πολυεδρική προσπάθεια βασισμένη στη δράση και στην αντίδραση του κοινωνικού πλαισίου.

Η Λάρνακα του 18ου αιώνα⁹⁹ ήταν η πόλη που εδραίωσαν οι Βενετοί¹⁰⁰ κοντά στα ερείπια του αρχαίου Κιτίου¹⁰¹ και που μετέτρεψαν οι ξένοι έμποροι σε «κέντρο όλου του νησιού». ¹⁰² Σήμερα, στην πόλη, αναγνωρίζεται με μεγάλη δυσκολία ο ιστός της Οθωμανικής περιόδου και διαφαίνεται μόνο στα μνημεία που επιβίωσαν της πολεοδομικής αλλοίωσης, στις εκκλησίες και σε ελάχιστες κατοικίες. Οι γραπτές μαρτυρίες της εποχής, ιδιαίτερα αυτές των ανθρώπων που έζησαν στη Λάρνακα, αποτελούν τη βασική πηγή άντλησης πληροφοριών, σχετικών με την πόλη, τους κατοίκους και τον τρόπο ζωής τους.

Τοποθετημένη στον νοτιοανατολικό κόλπο του νησιού της Κύπρου, η Λάρνακα προστατεύεται, βλέποντάς την από τη θάλασσα, από τα «φυσικά» τείχη του θαλασσίου κόλπου, που απλώνεται από το ακρωτήριο Πύλα μέχρι και το ακρωτήριο Κίτι και από την πλευρά της στεριάς, από τους λόφους στους πρόποδες του βουνού Σταυροβούνι. Στα νότια της σημερινής πόλης εκτείνονται για πέντε τ.χ. οι αλυκές που κατά την αρχαιότητα συγκοινωνούσαν με τη θάλασσα, δημιουργώντας ένα φυσικό

⁹⁸ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*, σσ. 300-331.

⁹⁹ Για την οθωμανική Λάρνακα του 19ου αιώνα βλέπε Ε. Μπαλτα, Θ. Σταυρίδης, Ι. Θεοχαρίδης, *Histories of Ottoman Larnaca*, Κωνσταντινούπολη, 2012.

¹⁰⁰ Για τη βενετική προσφορά στην μετατροπή του μικρού χωριού στα ερείπια του Κιτίου σε οικονομικό κόμβο από πλευράς των βενετών βλέπε Β. Arbel, «Η Κύπρος υπό Ενετική κυριαρχία», στο Θ. Παπαδόπουλλος (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου, τομ. Δ, Μεσαιωνικόν Βασίλειον, Ενετοκρατία, μέρος Α', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία, 1995*, σσ. 455-536. Ν. Παταπίου, «Οι Αλυκές της Λάρνακας και οι Βενετικές πηγές», *Ο Πολίτης*, 31.05.2009.

¹⁰¹ Γενικά για την ιστορία του αρχαίου Κιτίου βλέπε Β. Καραγιώργης, *Kition: Mycenaean and Phoenician discoveries in Cyprus*, Λονδίνο, 1974; G. Hill, *A History of Cyprus, vol. 1, To the Conquest by Richard Lion Heart*, Cambridge University Press, Cambridge, 1940.

¹⁰² Από επιστολή του Vondiziano, βλέπε, Η. Luke, *Cyprus under the Turks (1571-1878): A record based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and after*, Oxford University Press, Λονδίνο, 1921, σ.146.

καταφύγιο το οποίο αποτέλεσε το πρώτο λιμάνι της αρχαίας πόλης.¹⁰³ Η σημερινή πόλη απέχει από τις αλυκές μόλις 500 μέτρα. Άγνωστο ακριβώς πότε, το αρχαίο λιμάνι επιχωματώθηκε από φυσικούς παράγοντες και μεταφέρθηκε, μαζί με ολόκληρο τον οικισμό, τρία μίλια βορειότερα, όπου μια φυσική εσοχή αποτέλεσε το κατάλληλο μέρος για τη δημιουργία του νέου λιμανιού και ενός ναυπηγείου την περίοδο της φοινικικής παρουσίας.¹⁰⁴ Η πόλη του Κιτίου, γνωρίζει το απόγειό της αυτήν ακριβώς την εποχή μέχρι και την Ελληνιστική περίοδο, μετά από την οποία για λόγους άγνωστους μέχρι σήμερα, αρχίζει η ύφεση. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές βεβαιώνουν πως ένας μεγάλος σεισμός τα βυζαντινά χρόνια κατέστρεψε μέρος της πόλης, ενώ ταυτόχρονα οι ποτάμιες προσχώσεις, στόμωσαν το λιμάνι.¹⁰⁵ Οι αραβικές επιδρομές στα ανατολικά και στα νότια παράλια της Κύπρου ολοκλήρωσαν τον αφανισμό όσων παρέμεναν από μια μεγάλη αρχαία αστική δύναμη.¹⁰⁶ Έτσι, το εμπορικό κέντρο της Κύπρου, το φυσικό λιμάνι που ένωνε το νησί με την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, κατέρρευσε και περιορίστηκε, κατά τον Μεσαίωνα, σε ένα μικρό χωριό, μακριά από τη θάλασσα, πίσω από τα ερείπια της αρχαίας πόλης και διατηρώντας μόνο ένα σύμπλεγμα ψαροκάλυβων στο παραλιακό μέτωπο.¹⁰⁷

Με την είσοδο των Λουζινιάν στο νησί, η Λάρνακα φαίνεται να αναβαθμίζεται σχετικώς, εξαιτίας του αλατιού των αλυκών και του σημαντικού πλούτου που αυτό προσέφερε. Η πόλη πρέπει όμως να περιμένει μέχρι και τα μέσα του 14ου αιώνα, όταν οι Γενουάτες παίρνουν τον έλεγχο της Αμμοχώστου και του πολύ σημαντικού λιμανιού της, για να ξεκινήσει μια νέα, αργή και σταθερή άνοδος γι' αυτή.¹⁰⁸ Η ανάγκη ενός λιμανιού ώθησε τους Φράγκους να επενδύσουν στη Λάρνακα ή καλύτερα στο παραθαλάσσιο μέρος της, που εν τω μεταξύ πήρε το όνομα *Saline*, από την παρουσία των αλυκών. Το πραγματικό άλμα για τη Λάρνακα γίνεται τον καιρό της βενετικής κυριαρχίας, στα τέλη του 15ου και τις αρχές του 16ου αιώνα, όταν οι τοπικοί διοικητές της Γαληνοτάτης, επενδύουν σε έργα υποδομής και άμυνας για τη συλλογή και την εξαγωγή του αλατιού, ενός αγαθού που καθόρισε για αιώνες την οικονομία της θαλασσοκράτειρας.¹⁰⁹

Η εμπορική σημασία της πόλης παρέμεινε αμετάβλητη, καθ' όλη τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας και κατάφερε να προσαρμοστεί στις νέες εμπορικές ανάγκες.¹¹⁰

Εκείνοι που έζησαν και έγραψαν την εποχή αυτή, αναφέρονται στην πόλη ως το σημαντικότερο λιμάνι του νησιού στο οποίο σταθμεύουν πλοία από την Ευρώπη αλλά και την Ανατολή και στην οποία διεξάγονται όλες οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ Κυπρίων και ξένων.¹¹¹ Το επίγειο της πόλης, η Σκάλα,¹¹² καλούμενο και Σαλίνες,

¹⁰³ Β. Καραγιώργης, *Excavations at Kition V, The pre-Phoenician levels*, Department of Antiquities of Cyprus, Λευκωσία, 1985.

¹⁰⁴ Β. Καραγιώργης, *Excavations at Kition I, The Tombs*, Department of Antiquities of Cyprus, Λευκωσία, 1974.

¹⁰⁵ Κ. Νικολάου, «The Historical Topography of Kition», *Studies in Mediterranean Archaeology*, Τόμ. 43, 1976 σσ. 71-86.

¹⁰⁶ Κ. Νικολάου, «The Historical Topography of Kition»..., σ. 335.

¹⁰⁷ Με τα λόγια αυτά μνημονεύεται από τον S. Lusignano, *Chorografia: et breve historia universale dell'Isola de Cipro principiando al tempo di Noè per in sino al 1572*, Μπολόνια, 1572, σ. 2.

¹⁰⁸ Α. Παυλίδης, «Φραγκοκρατία», στο Σ. Γ. Μιχαηλίδης (επιμ.), *Ιστορία της Λάρνακας*, Δήμος Λάρνακας, Λάρνακα 2005 σ. 69.

¹⁰⁹ F. Lane, *Venice, a Maritime Republic*, Johns Hopkins University Press, Maryland 1973, σσ. 56-60.

¹¹⁰ V. Costantini, «From Greek village to Levantine city: The transformation of Larnaca under the Ottoman rule», στο Ε. Μπαλιτά, Θ. Σταυρίδης, Ι. Θεοχαρίδης, *Histories of Ottoman Larnaca...*, σσ. 25-32.

¹¹¹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 39; H. Luke, *Cyprus under the Turks...*, σσ. 89-94, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σ. 371.

¹¹² *Scala di Larnaca* (από το ιταλικό *scalo*, ελλ. λιμάνι), όνομα που παραμένει μέχρι τις μέρες μας και αναφέρεται ακριβώς στο παραλιακό μέτωπο της πόλης μέχρι την εκκλησία του Αγίου Λαζάρου.

εκτεινόταν τρία μίλια κατά μήκος της ακτής. Το μεσαιωνικό φρούριο, τοποθετημένο στην ακτή, βρισκόταν σε πολύ κακή κατάσταση. Φιλοξενούσε ένα σώμα γενιτσάρων και ήταν εξοπλισμένο με κανόνια τα οποία χρησιμοποιούνταν όχι για την άμυνα αλλά για την επικοινωνία με άλλα στρατόπεδα και πλοία, όπως και για τον χαιρετισμό των τελευταίων όταν μετέφεραν σημαντικές προσωπικότητες.¹¹³ Στην ακτή βρίσκονταν επίσης κτήρια που φιλοξενούσαν προξενικά γραφεία και εμπορικούς οίκους. Διακόσια μέτρα από την ακτή, πίσω και γύρω από το χάνι της πόλης βρισκόταν το παζάρι, το εμπορικό κέντρο που θεωρούνταν το μεγαλύτερο του νησιού σε μέγεθος και σε όγκο συναλλαγών.¹¹⁴ Σε αυτό «βρίσκονται όλα τα είδη διατροφής σε καλές τιμές και στα καταστήματα όλα τα (εμπορικά) είδη από την Ευρώπη».¹¹⁵ Δίπλα από το παζάρι βρισκόταν το τελωνείο και πιο πίσω οι αποθήκες, τα μαγκαζένα, με τα προϊόντα προς εξαγωγή: το βαμβάκι, το μετάξι, το κρασί κ.ο.κ. Στη Σκάλα της Λάρνακας βρισκόταν μια μόνο εκκλησία και ένα τζαμί.¹¹⁶ Η εκκλησία ήταν εκείνη του Αγίου Λαζάρου, το σημαντικότερο χριστιανικό μνημείο της πόλης, βυζαντινής αρχιτεκτονικής, κτισμένο επί Λέοντος του Σοφού πάνω σε αρχαιότερο ναό, όπου φυλάσσονταν η σαρκοφάγος και μια από τις τρεις αποδιδόμενες στον Άγιο, κάρες.¹¹⁷ Στον ναό, κατά την περίοδο της λατινικής διακυβέρνησης του νησιού, λειτουργούσαν αμφότερες οι μεγάλες χριστιανικές κοινότητες της Σκάλας, ορθόδοξοι και καθολικοί, και στο πίσω μέρος του λειτουργούσε κοιμητήριο και για τις δύο κοινότητες.¹¹⁸ Το μπροστινό μέρος του αυλόγυρου και τα πλάγια ήταν περιτειχισμένα από μικρά πωλητήρια κατά την ανατολική, ισλαμική, συνήθεια.¹¹⁹ Το Τζαμί Kebir βρίσκεται μεταξύ του μεσαιωνικού φρουρίου και του ναού του Αγίου Λαζάρου, είναι μεγάλων διαστάσεων και κτίστηκε πάνω από τη βενετική εκκλησία την αφιερωμένη στην Αγία Αικατερίνη.¹²⁰ Διοικητικώς η Σκάλα υπάγεται στον *Iskele Ağası*, τον διοικητή του λιμανιού και του τελωνείου, ο οποίος υπάγεται στη διοίκηση της Λάρνακας.¹²¹

Η πόλη της Λάρνακας διοικείται από τον Οθωμανό τοποτηρητή, *Digdaban*, και από τον δικαστικό αξιωματούχο, τον καδή. Ο *Digdaban* διορίζεται από τον διοικητή του νησιού και κατέχει τη δεύτερη υψηλότερη διοικητική θέση μετά από τον ίδιο στην Κύπρο. Ο καδής ήταν διορισμένος από την κεντρική δικαστική εξουσία της Λευκωσίας και αποτελούσε σημείο αναφοράς για τους ντόπιους, χριστιανούς και μουσουλμάνους αλλά και για τους ξένους αφού από αυτόν εξαρτιόταν η νομική εγκυρότητα της κάθε δημόσιας αλλά και ιδιωτικής ενέργειας.

Σημαντικές είναι και οι εκκλησιαστικές προσωπικότητες που άσκησαν την εξουσία τους στην πόλη τον αιώνα που μας αφορά. Προσωπικότητες όπως ο πνευματικός Ιωαννίκιος Α΄ ο Ζωγράφος (1679-1704), ο Συλβέστρος (1709-1718) μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος, ο λόγιος Ιωαννίκιος Γ΄ (1727-1737) ο ιδρυτής της πρώτης

¹¹³ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 40, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σ. 370.

¹¹⁴ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 40-41. C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σσ. 281-282.

¹¹⁵ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 41.

¹¹⁶ Το δεύτερο τζαμί, το *Mouhourí*, κτίστηκε τον 19^ο αιώνα.

¹¹⁷ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 69, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria.....*, σσ. 250, 253, 276, Α. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες...*, том 2, σ. 670; Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Μητρόπολις Κιτίου, Λάρνακα, 1992, σσ. 522-525.

¹¹⁸ Α. Στυλιανού, *Αί περιηγήσεις του Ρώσσου μοναχού.....*, σ. 114.

¹¹⁹ Για τη χρήση και τη διαμάχη μεταξύ ορθοδόξων και καθολικών αναφορικά με τον Άγιο Λάζαρο, για την ιστορία του ναού κατά τον 18^ο αιώνα και τις ανακατασκευές του βλέπε Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...* σσ. 107-108.

¹²⁰ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σ. 55.

¹²¹ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σ. 45.

Ελληνικής Σχολής στην Κύπρο το 1733,¹²² ο Μακάριος Α΄ (1737-1776), ο Μελέτιος Α΄ (1776-1797) και ο αδελφός του, Χρυσάνθος Α΄ (1797-1810), σημάδεψαν τη θρησκευτική, την οικονομική και την πολιτική ζωή της Λάρνακας.¹²³ Ιδιαίτερα οι τρεις τελευταίοι που με το ανακαινιστικό και το οικοδομικό του έργο πολλαπλασίασαν τις εκκλησίες της επαρχίας, προικίζοντάς τις με ακίνητη και κινητή περιουσία. Με την πολιτική τους δράση και τη συμβολή τους στις αποστολές στην Κωνσταντινούπολη, συνέβαλαν στην πολιτική καθιέρωση του ανώτερου κλήρου, συνεργάστηκαν με τις ξένες κοινότητες της πόλης, ιδιαίτερα με τη βενετική, χάρη στην παρουσία των Επτανησίων, ορθοδόξων χριστιανών και συνάμα Βενετών υπηκόων.

Η πόλη της Λάρνακας βρίσκεται ενάμισι μίλι βορειοδυτικά από την Σκάλα, στις δυτικές άκρες του αρχαίου Κιτίου και κατά μήκος του δρόμου που οδηγεί στο εσωτερικό του νησιού.¹²⁴ Ήταν σαφώς μεγαλύτερη από την Σκάλα και φιλοξενούσε μεγάλο αριθμό κατοίκων, μέρος των οποίων ήταν Ευρωπαίοι.¹²⁵ Στην πόλη υπήρχαν τρεις ορθόδοξες εκκλησίες, δύο μοναστηριακοί καθολικοί ναοί¹²⁶ και ένα τζαμί εγκατεστημένο στο κτήριο του γοθικού ναού του Αγίου Σταυρού, μετόχι της Μονής του Σταυροβουνίου.¹²⁷ Ο ναός του Αγίου Ιωάννη του Ευαγγελιστή¹²⁸ ήταν η έδρα του Μητροπολίτη Κιτίου πριν αυτή μετατεθεί στον Ναό του Σωτήρα στα μέσα του 18ου αιώνα.¹²⁹ Η Παναγία η Χρυσοπολίτισσα, ο τρίτος ορθόδοξος ναός και ενορία, είναι κτισμένος στο πιο ψηλό σημείο της πόλης, την αρχαία ακρόπολη.¹³⁰ Οι εκκλησίες είναι τοποθετημένες σε μια ακτίνα πεντακοσίων μέτρων από το κέντρο της Λάρνακας και δηλώνουν το σχετικά μικρό εμβαδόν του πολεοδομικού χώρου. Στην ίδια περίμετρο βρίσκεται και το μοναστήρι της Παναγίας της Λάρνακας, *Santa Maria di Larnaca*, ή Παναγία των Χαρίτων, *Santa Maria delle Grazie*, που ανήκει στους φραγκισκανούς μοναχούς των Αγίων Τόπων, εξού και το όνομά του μοναστικού συμπλέγματος ως *Terra Santa*.¹³¹ Το μοναστήρι είναι τοποθετημένο στην κεντρική πλατεία της πόλης, *Piazza del Mercato*, και έναντι του αγγλικού προξενείου. Το πρώτο κτίσμα του ναού χρονολογείται από το 1596, ενώ το 1724 με την άνθηση της καθολικής κοινότητας ο παλαιός ναός θα κατεδαφιστεί και στη θέση του θα ανεγερθεί ένας κατά πολύ μεγαλύτερος. Ο ναός του μοναστηριού λειτουργούσε ως ενοριακός ναός για όλη τη ρωμαιοκαθολική και μαρωνίτικη κοινότητα της Λάρνακας και της Σκάλας.¹³² Το μοναστήρι χρηματοδοτούνταν από την ευκατάστατη καθολική κοινότητα και ιδιαίτερα τους πρόξενους και τους μεγαλέμπορους, αλλά και από τις προσφορές των προσκυνητών, των περαστικών πλοίων, που το θεωρούσαν το τελευταίο προσκύνημα πριν την αποβίβασή τους στους Αγίους Τόπους. Το μοναστήρι ήταν γνωστό για το καλό φαρμακείο του, τον βοτανικό κήπο του και την πλούσια βιβλιοθήκη του.¹³³

¹²² Κ. Κοκκινόφτας, «Η ίδρυση του πρώτου ελληνορθόδοξου σχολείου στην Λάρνακα (1733)», στο Ε. Μπαλτα, Θ. Σταυριδής, Ι. Θεοχαρίδης, *Histories of Ottoman Larnaca...*, σσ. 55-68.

¹²³ Για το έργο των μητροπολιτών Κιτίου της περιόδου αυτής, τη ζωή και τη συμβολή τους βλέπε Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σσ. 121-179.

¹²⁴ Για την τοποθεσία της Λάρνακας, την απόσταση από τη Σκάλα και τα ερείπια του Κιτίου την περίοδο αυτή βλέπε C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σσ. 249, 253, 313, 370, 419, 423, 427.

¹²⁵ Γενικά για το θέμα βλέπε R. Katsiaounis, «European presence in Cyprus during the seventeenth and eighteenth centuries», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 23, 1997, σσ. 223-244.

¹²⁶ Για τις εκκλησίες της πόλης την περίοδο αυτή και ιδιαίτερα τις καθολικές βλέπε, G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 63-65, Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*, σσ. 64, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σσ. 254, 273.

¹²⁷ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σσ. 555.

¹²⁸ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σ. 525.

¹²⁹ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σ. 527, πληροφορίες για την Παλαιά Μητρόπολη σ. 142.

¹³⁰ Σ. Γ. Μιχαηλίδης, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας...*, σ. 525.

¹³¹ Φραγκισκανοί Αδελφοί, *Καθολική εκκλησία Παναγία των Χαρίτων*, Λάρνακα, 1990.

¹³² Με εξαίρεση τον ναό του Αγίου Λαζάρου στη Σκάλα, που όμως δεν λειτουργούσε τακτικά για τους καθολικούς.

¹³³ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...* σ. 65.

Το δεύτερο μοναστήρι απείχε μισό μίλι από το πρώτο και ήταν κτισμένο απέναντι από την εκκλησία της Χρυσοπολίτισσας. Το μοναστήρι ανήκε στο τάγμα των Καπουκίνων και σ' αυτό κατείχε προσωπικό παρεκκλήσιο «*cappella*» ο Γάλλος πρόξενος που συχνά εκκλησιαζόταν εκεί, χωριστά από τους άλλους Ευρωπαίους, με ομοεθνείς του. Στο μοναστήρι λειτουργούσε *ospitio*, ξενοδοχείο για πιστούς και σχολείο για τα παιδιά των Ευρωπαίων.¹³⁴

Οι ναοί της Λάρνακας και της Σκάλας είναι κτισμένοι από πέτρα όπως ακριβώς και τα μεγάλα μαγκαζένα, οι αποθήκες. Τα σπίτια, που δεν ξεπερνούν τον ένα όροφο, ήταν οικονομημένα από μια μικρή βάση από ασβεστολιθική πέτρα και τοιχώματα από πλιθάρια, άψητα τούβλα από αργιλούχα χώματα και σανό ή φύκια, στεγνωμένα στον ήλιο.¹³⁵ «Κάθε σπίτι έχει αυλή και μαντρότοιχο και η εξωτερική του εμφάνιση είναι μελαγχολική από το χρώμα του χώματος. Τα εσωτερικά είναι άνετα, ευρύχωρα και ευάερα, κάτασπρα από τον ασβέστη της περιοχής».¹³⁶

Οι ξένοι υπήκοοι ευρωπαϊκών κρατών που διέμεναν στην πόλη, πάντα κατά τις περιγραφές των σύγχρονων τους αλλά και σύμφωνα με όσα διαφαίνονται από τα αρχειακά έγγραφα, ήταν Γάλλοι, Άγγλοι, Ναπολιτάνοι, Βενετοί και Ραγουζαίοι, Τοσκάνοι, Γενουάτες, Δανοί, Σουηδοί και Ολλανδοί.¹³⁷ Οι περιγραφές των σπιτιών τους είναι συχνές στα γραπτά των περιηγητών, όπου υπογραμμίζεται η μεγάλη διαφορά τους σε σχέση με τις κατοικίες των ντόπιων σε τεχνική, μέγεθος και αισθητική. Το σπίτι του Άγγλου¹³⁸ και του Γάλλου προξένου αναφέρονται ως τα μεγαλύτερα και τα σημαντικότερα μαζί με αυτά των Γάλλων εμπόρων *Pory*, *Saint Amand* και *Montagne*, του Βενετού προξένου και του έμπορα *Zambelli*.¹³⁹ Οι προξενικές κατοικίες, λέει ο *Mariti*, έχουν όλες ιστούς όπου αναρτάται η σημαία του κράτους που πρεσβεύουν.¹⁴⁰ Αυτό συμβαίνει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις που αναφέρει ο συγγραφέας για να υπογραμμίσει το βάρος και τη σημασία του πρωτοκόλλου και του συμβολισμού του. Οι σημαίες, κατά τον Φλωρεντινό, υψώνονται «κατά τις θρησκευτικές εορτές, κατά τη γέννηση ενός πρίγκιπα του βασιλείου τους και κατά την αγκυροβόληση ομοεθνών πλοίων. Ακόμα, με την είσοδο στο λιμάνι πολεμικών πλοίων του Μεγάλου Κυρίου και των άλλων ηγεμόνων καθώς και κατά τις επίσημες επισκέψεις αξιωματούχων του κράτους τους και άλλων ευρωπαϊκών κρατών. Το ίδιο συμβαίνει και με τον θάνατο ενός προξένου, αξιωματούχου ή έμπορα, υψώνοντάς την μεσίστια. Τέλος, σε περιόδους ταραχών για να προφυλάξουν τις περιοχές που διαμένουν»¹⁴¹.

Στα αρχειακά έγγραφα η πόλη δεν περιγράφεται ποτέ με λεπτομερή τρόπο. Αναφέρεται συχνά η Σκάλα, το λιμάνι και οι εμπορικές αποθήκες, τα προξενεία και τα καταστήματα, αλλά συχνά χωρίς να τοποθετούνται στον χώρο. Η Λάρνακα, η πόλη που φιλοξενεί το Προξενείο, αναφέρεται ελάχιστα. Στις περιπτώσεις των δημοπρασιών κατονομάζεται η κεντρική πλατεία, *piazza del mercato*, που εκτείνεται από το μοναστήρι των Φραγκισκανών μέχρι και το αγγλικό προξενείο. Στα έγγραφα που αφορούν ακίνητες περιουσίες μπορούμε να εντοπίσουμε, ή καλύτερα να υποπτευθούμε, το δίκτυο των Ευρωπαίων κατοίκων της πόλης. Στην περιοχή της

¹³⁴ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 66-67.

¹³⁵ Γ. Χ. Παπαχαραλάμπους, *Κυπριακή Οικία*, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1968.

¹³⁶ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 68-69.

¹³⁷ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 74; Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία της νήσου Κύπρου...*, σ. 64; C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 249; Α. Παυλιδής, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες...*, том 2, σ. 680.

¹³⁸ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 253.

¹³⁹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 70-71; C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 249.

¹⁴⁰ Για το ίδιο θέμα βλέπε και Hayman, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 250.

¹⁴¹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σσ. 71-72.

Χρυσοπολίτισσας κατοικεί ο Χατζή Λιπέρτης, δραγομάνος του βενετικού προξενείου, όπου αγοράζει ένα κατάστημα, *bottega*, από την Κατερίνα *Mollena*¹⁴² και όπου ο *Andrea Contarini* πουλά στους μοναχούς της Terra Santa το σπίτι της μάνας του, της Αναστασούς, στην ίδια περιοχή. Στην ενορία της Χρυσοπολίτισσας έχει την κατοικία του και ο βενετός υπήκοος δόκτορας *Giorgio Coedan* (Γεώργιος Χοϊδός), ανιψιός του επίσης γιατρού *Paolo Vondiziano* από την Κεφαλλονιά, που μαζί μοιράζονταν ένα φαρμακείο στη Σκάλα μέχρι το 1762, όταν χωρίζουν για λόγους «τιμής» σχετικούς με τη σύζυγο του *Coedan*.¹⁴³ Ο τελευταίος παντρεύτηκε μια Κυπρία μαρωνίτισσα, τη Μαρία του Πετρή, τη λεγόμενη Αζιζού, χήρα του Μάρκου με ένα παιδί και παρελθόν «*vergognoso*» που μόνο προβλήματα προκάλεσε στον νέο σύζυγό της.¹⁴⁴

Στη Λάρνακα, κοντά στον ανιψιό του, έμενε και ο γιατρός *Vondiziano* στο σπίτι της γυναίκας του, της κόρης του προξένου *Bernardo Caprara, Anna*, που θα πεθάνει νέα και θα κληροδοτήσει το σπίτι της Λάρνακας, αυτό της Σκάλας και τα μαγαζένα, στους γονείς και τους αδελφούς της.¹⁴⁵

Στην ίδια γειτονιά, για 900 πιάστρες ο Βενετός *Donà Beati* και η σύζυγος του *Tomasina*, κόρη του Ναπολιτάνου *Leonardo Palma*, πουλούν το σπίτι τους με αυλή στον *Giuseppe Fugas*.¹⁴⁶ Ο *Palma* και ο συμπατριώτης του *Pietro Castellano* διέμεναν στη Λάρνακα όπως και η κόρη του πρώτου. Αυτό μαρτυρείται από το έγγραφο της καταγραφής του μακαρίτη *Piero Posupovich*, πλοιοκτήτη από την Κέρσο της Δαλματίας που φιλοξενήθηκε στο σπίτι των δύο Ναπολιτάνων λίγο πριν πεθάνει.¹⁴⁷ Στην ίδια περιοχή μένει και ο Βενετός έμπορος *Niccolò Smajevich*. Το σπίτι του συνορεύει με αυτό του δραγομάνου Λιπέρτη και μετά τον θάνατό του, ο *Trifon Perovich*, συνεταιίρος και εκτελεστής της διαθήκης του, το πουλά στους αδελφούς Μιχαήλ και Γιάννη, παιδιά του Ιωσήφ, μαρωνίτες από τη Λάρνακα.¹⁴⁸

Στην ενορία του Σωτήρος, *contrada di San Salvador*, οι αδελφές *Ciciliù* και *Caterina*, κόρες του βενετού έμπορα *Giuseppe Molena*, πουλούν το σπίτι τους που βρίσκεται απέναντι από το σπίτι του Γάλλου έμπορα *Mourchou*, στη θεία τους *Catterina Bernudhà*. Στην ίδια περιοχή κατοικεί και ο Ευάγγελος Περισιτιάνης με τη σύζυγό του Μαριού και ο εξάδελφός του, δόκτωρ Καρύδης.¹⁴⁹

Στη Λάρνακα διέμενε και ο έμπορας *Nicolò Voltolina*, έτσι όπως δηλώνει η απογραφή των υπαρχόντων του, που μέρος τους ήταν φυλαγμένο στο σπίτι των *Pory*, επίσης κατοίκων Λάρνακας.¹⁵⁰

Στη Σκάλα της Λάρνακας, καλούμενη και *Marina*¹⁵¹, πληροφορούμαστε πως κατοικούν οι Βενετοί υπήκοοι *Zuane Destuni* και *Elia Cavadia*,¹⁵² όπως και ο *Pier Paolo Vondiziano* πριν παντρευτεί την *Anna Caprara* και ο *Donà Beati* πριν παντρευτεί την *Tommasina*.¹⁵³ Ο Βενετός υπήκοος *Battista* από την Κέρκυρα, διέμενε κι αυτός παραθαλάσσια και στο σπίτι του φιλοξενούσε τον επίσης επτανήσιο Θεοδωρή από τη Ζάκυνθο. Ήταν και οι δυο τους καλαφάτηδες, επαγγελματιες που τους ανάγκαζε να μένουν κοντά στο λιμάνι. Υπάρχοντα του Θεοδωρή βρίσκονται και στο σπίτι του *Suleiman*

¹⁴² ASVe, C.V.R.C, busta 4, c. 47.

¹⁴³ Το έγγραφο διαχωρισμού της περιουσίας των δύο γιατρών, ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 56.

¹⁴⁴ ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 55. Για τα σκάνδαλα της οικογένειας και το τέλος του κεφαλωνίτη βλέπε busta 1, c. 7.

¹⁴⁵ Για την οικογένεια βλέπε το επόμενο κεφάλαιο. Για τη διαθήκη της *Anna*, ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 72.

¹⁴⁶ ASVe, , C.V.R.C, busta 3, c. 231 v.

¹⁴⁷ ASVe, , C.V.R.C, busta 6, c. 63 b.

¹⁴⁸ ASVe, , C.V.R.C, busta 5, c. 263.

¹⁴⁹ ASVe, , C.V.R.C, busta 5, c. 212.

¹⁵⁰ Αναφορά για την οικογένεια των γάλλων εμπόρων *Pory* βρίσκουμε στον κώδικα Α της Ι. Μ. Κιτίου σ. 6.

¹⁵¹ It. *Marina*, ελλ. Θαλασσινή, Παραθαλάσσια.

¹⁵² ASVe, , C.V.R.C, busta 2, c. 185 v-r.

¹⁵³ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 5.

Rais, του Τούρκου караβοκύρη που έμενε κοντά στο σπίτι των καλαφατών.¹⁵⁴ Από τη Ζάκυνθο ήταν και ο *Nicoletto Spiri* που πέθανε στην πόλη της Πάφου και άφησε στη γραμματεία του προξενείου και στον πρόξενο τη διαδικασία της εξόφλησης των χρεών του.¹⁵⁵ Από τα Ιόνια Νήσια καταγόταν και ο ποτέ Κωνσταντίνος Μαρμαρινός, ναύτης από την Κεφαλονιά που διέμενε στη Σκάλα και απεβίωσε μαζί με τον καπετάνιο του, τον Κύπριο Διαμαντή του Αντώνη, επίσης από τη Σκάλα. Το ναυτικό ατύχημά τους καταγράφηκε από τις συριακές αρχές και μεταφέρθηκε εγγράφως στο προξενείο.¹⁵⁶ Ο Μαρμαρινός δεν κατείχε σπίτι αλλά νοίκιαζε δωμάτιο στη Μαρίνα της Λάρνακας στο σπίτι κάποιου Χριστοδουλή που θα συνεργαστεί, μετά το θλιβερό γεγονός, με τον *Giacomo Caprara*, αναπληρωτή καγκελάριο του προξενείου, για την καταγραφή της κινητής περιουσίας του άτυχου ναύτη.

Το έγγραφο πώλησης του σπιτιού του Ευάγγελου Ευαγγελάτου, στη Σκάλα, στην *Caterina Palicuchia*, χρονολογείται από το 1774 και περιγράφει με λεπτομέρεια τα όρια του ακινήτου ονομάζοντας τους κατόχους των περιουσιών, γύρω από αυτό. Το σπίτι συνορεύει «ανατολικά με το σπίτι του κυρίου Ηλία Βαλσαμάκη και της *Biatrù* (Βεατρού, Βεατρίκης;), χήρας του ποτέ *Giovanni* από την *Santa Maura* (Λευκάδα), δυτικά με το σπίτι της *Resje*, Τουρκάλας, νότια με το σπίτι της *Mariù Chirati* (Μαρίας χήρας;) και βόρεια με τον δημόσιο δρόμο».¹⁵⁷ Η τιμή πώλησης ήταν εκατό πιάστρες. Για το σπίτι του Βαλσαμάκη πληροφορούμαστε από ένα άλλο έγγραφο πως συμπεριλάμβανε και κατάστημα στο ισόγειο¹⁵⁸. Το γεγονός δηλώνει πως τα σπίτια αυτά όχι μόνο ήταν τοποθετημένα στην εμπορική ζώνη αλλά ήταν, επίσης, συνδεδεμένα οικοδομικά με τα καταστήματα. Το ίδιο σύμπλεγμα κατοικίας/καταστήματος στη Μαρίνα της Λάρνακας, συναντούμε και στην περίπτωση του Βενετού *Giorgio Venier*.¹⁵⁹

Στην ίδια περιοχή αγοράζει σπίτι και ο γνωστός έμπορος *Gian Carlo Mantovani*, πιθανόν από έναν Γάλλο, αφού το έγγραφο αγοραπωλησίας που καταθέτει στη γραμματεία του βενετικού προξενείου συντάχτηκε από τη γραμματεία του γαλλικού προξενείου.¹⁶⁰ Και σε αυτή την περίπτωση, πρόκειται για κατοικία με κατάστημα έτσι όπως μας παρουσιάζεται χρόνια αργότερα στη μετά θάνατον απογραφή υπαρχόντων του έμπορα.¹⁶¹

Στο σπίτι της Αγαπητίνας Βαλσαμάκη στη Σκάλα, γυναίκας που αναφέρεται άνευ θρησκευμάτων (*senza alcuna confessione*), έμενε ο Βενετός ναύτης *Christoforo Gregovich*, επωνομαζόμενος *Crilasco* από το *Perasto* του Μαυροβουνίου.

Ο Γεώργιος Βαλσαμάκης, Βενετός υπήκοος και αυτός, έμενε στο σπίτι της χήρας *Fozzio*, του γνωστού έμπορα *Nicolò*.¹⁶² Πληροφορίες για διαμονή στη Σκάλα της Λάρνακας και όχι στη Λάρνακα έχουμε και για τον βενετικής υπηκοότητας έμπορα Νικολή Αρβανιτάκη, έτσι όπως φαίνεται από την καταγραφή της περιουσίας του το 1783.¹⁶³

Βενετός της Αλεξανδρέτας ήταν ο καπετάνιος *Giovanni Papafalco* (-1760), ο λεγόμενος *Aghalò*, που διέμενε μέχρι τον θάνατό του στη Σκάλα, στο σπίτι της συζύγου

¹⁵⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 6 b.

¹⁵⁵ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 50/10.

¹⁵⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 70.

¹⁵⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 135 r.

¹⁵⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 83r.

¹⁵⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 36.

¹⁶⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 141.

¹⁶¹ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 250 r.

¹⁶² ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 279.

¹⁶³ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 41.

του *Renia*.¹⁶⁴ Ο Σύριος καπετάνιος ήταν ορθόδοξος και είχε ενταφιαστεί στον Άγιο Λάζαρο, ενώ τα υπάρχοντά του, ως Βενετού υπηκόου, καταγράφηκαν από τη γραμματεία και χάρη στην καταγραφή αυτή είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την περίπλοκη ιστορία ενός ανθρώπου, ενδεικτική για την εποχή.

Στη Σκάλα της Λάρνακας διαμένει και ο δραγομάνος της Σουηδίας, Χατζή Κυριάκος Βασίλη.¹⁶⁵ Δεν γνωρίζουμε πού ήταν το προξενείο της Σουηδίας πριν μεταφερθεί στο σπίτι του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη το 1801¹⁶⁶ και στη συνέχεια στο σπίτι Κορέλλα (Πιερίδη) όπου βρίσκεται μέχρι σήμερα. Πολύ πιθανόν να βρισκόταν και στη Σκάλα, όπως τα προξενεία της Γαλλίας και της Ρωσίας¹⁶⁷ που μετακινήθηκαν κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα από τη Λάρνακα στη Σκάλα, σε συνδυασμό με την κατασκευή του υδραγωγείου που τροφοδοτούσε τον οικισμό με νερό.

Κοντά στη θάλασσα έμενε και ο βενετός γιατρός *Paolo Ziminiun* για τον οποίο δεν έχουμε καμία άλλη πληροφορία στα αρχαικά έγγραφα πέρα από τον θάνατό του το 1792.¹⁶⁸

Στις πληροφορίες που διαθέτουμε για τη Μαρίνα πρέπει να προστεθούν και οι τριάντα σχεδόν αναφορές σε μαγαζένα. Τα κτήρια αυτά λόγω του μεγέθους που κατείχαν και της αδυναμίας μετατροπής τους σε κατοικήσιμη στέγη, κατεδαφίστηκαν όταν έπαψαν να χρησιμοποιούνται. Στην πόλη παρέμεινε μόνο ένα, πίσω από την εκκλησία του Αγίου Λαζάρου και αποτελεί το δείγμα, βάση του οποίου υπολογίζουμε το μέγεθος και την κατασκευή των υπολοίπων.¹⁶⁹ Στην ίδια περιοχή πρέπει να τοποθετηθούν και τα υπόλοιπα αποθηκευτικά κτήρια που αναφέρονται, ιδιαίτερα τα μεγαλύτερα απ' αυτά. Η θέση τους παρείχε άμεση πρόσβαση στη θάλασσα, που απέχει 300 μέτρα περίπου από την οδό Παύλου Βαλσαμάκη και αποτελεί συνάμα μια απόσταση ασφαλείας από το παραλιακό μέτωπο. Τα κτήρια αυτά ήταν στο εσωτερικό άκρο της πόλης έτσι ώστε να μπορούν να μεταφέρονται εύκολα τα εμπορεύματα από και προς το εσωτερικό του νησιού.

Έτσι, όπως διαφαίνεται από τα στοιχεία τα σχετικά με τις κατοικίες και τους κατοίκους τους, μπορούμε να βεβαιωθούμε πως δεν υπάρχει καμία συνοικία αποκλειστικά κατοικημένη από ευρωπαίους, γεγονός που θέτει σε αμφισβήτηση τη βασιμότητα των κατηγοριών που έγιναν από μουσουλμάνους της πόλης για τη δημιουργία συνοικίας Επτανησίων.¹⁷⁰ Σε καμία συνοικία της Λάρνακας ή της Σκάλας δεν συναντούμε μόνο ξένους ή μόνο ομόθησκους. Αυτή είναι η εικόνα που διαγράφεται και από τις ιστορικές περιγραφές και που επιβεβαιώνεται από τα έγγραφα. Αυτό πιθανόν να οφειλόταν μερικώς στη διαγώνια παρουσία των ευρωπαίων στα κοινωνικά στρώματα. Πιθανόν να είναι ακριβώς αυτό το κλειδί για την ανάγνωση της πόλης και των κατοίκων της. Είναι η κοινωνική θέση, η εργασία και το οικονομικό εύρος που καθορίζουν τη γειτονιά που κατοικούν και όχι τόσο η θρησκεία και η εθνικότητα. Είδαμε ότι οι Βενετοί ναύτες μένουν μαζί με ντόπιους χριστιανούς και μουσουλμάνους συναδέλφους τους, καλαφάτες και μικροκαπετανέους στη Σκάλα. Στη Σκάλα πάλι, αλλά πιθανόν σε άλλη γειτονιά, έχουν σπίτια που συνορεύουν μεταξύ τους

¹⁶⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 163.

¹⁶⁵ ASVe, C.V.R.C., Busta 5, 264

¹⁶⁶ Α. Μιχαηλίδης, «Η ανακάλυψη νεκροταφείου στο ρωσικό – σουηδικό προξενείο στη Λάρνακα και το φαινόμενο των αυτόκλητων τιμωρών», άρθρο προς έκδοση.

¹⁶⁷ Ν. Κυριαζής, *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων της Πόλεως Λάρνακα – Σκάλα*, Λάρνακα, 1956, σ. 41.

¹⁶⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 109.

¹⁶⁹ Το κτήριο βρίσκεται στη γωνία της οδού Αγίου Λαζάρου και Αφροδίτης και καλύπτει ένα εμβαδόν 400 τ.μ

¹⁷⁰ Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών υπηκόων στην Κύπρο στα μέσα του 18ου αιώνα και τοπικές αντιδράσεις: Ένα οθωμανικό έγγραφο του 1757», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXXV, Λευκωσία, 2010, σσ. 93-122.

μεγαλέμποροι και σημαντικοί καπετάνιοι, ντόπιοι και ξένοι. Όπως προαναφέραμε, στην ίδια περιοχή βρίσκεται και το σημαντικό προξενείο της Γαλλίας και της Ρωσίας, πιθανόν και αυτό της Σουηδίας, που σίγουρα δεν γειτνιάζαν με τα σπίτια των ναυτών. Το ίδιο βλέπουμε, όπου είναι δυνατό και στη Λάρνακα: ο Χατζή Λιπέρτης, τοπικός προύχοντας, διαμένει κοντά σε ευκατάστατους Βενετούς και Γάλλους. Στη Λάρνακα, ίσως ο αριθμός των ξένων από χαμηλά κοινωνικά στρώματα να ήταν μικρότερος, λόγω της απόστασης από την θάλασσα και τις εργασίες της αλλά σίγουρα θα διέμεναν σε περιοχές με λιγότερο κύρος.

Μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως οι ευρωπαϊκές και θρησκευτικές μειονότητες δεν αποτελούσαν κανενός είδους γκέτο. Αντίθετα συναντούνται σε όλο το οικοδομικό δίκτυο του χώρου και οι επιλογές οικοδόμησης ή αγοράς κατοικίας δεν ήταν τόσο βασισμένες στην προτίμηση των ομοεθνών ή των ομοθρήσκων τους αλλά, όπως είπαμε, στην αίγλη της ίδιας της συνοικίας. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερης σημασίας για την έρευνά μας αφού καθορίζει την ποιότητα και τη συχνότητα της επαφής των ντόπιων με τους ξένους και την επιρροή που τα ενδύματα των τελευταίων είχαν στους πρώτους. Με τον ίδιο τρόπο κοινωνούνται όλες τους οι συνήθειες και όσα σχετίζονταν με τους ξένους νεωτερισμούς, έτσι όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Μέρος Τρίτο

Η Κοινωνία των Βενετών και το Εμπόριο

α) Η παρουσία των Βενετών στην Κύπρο

Η παρουσία των βενετών και των υπηκόων¹⁷¹ στην Κύπρο είναι αδιάκοπη, από τον Μεσαίωνα μέχρι και τις μέρες μας.¹⁷² Αυτό που αλλάζει είναι ο αριθμός των ανθρώπων και η κοινωνική τους θέση. Μετά το πέρας της βενετικής διοίκησης του νησιού (1570-1), οι Βενετοί δεν απομακρύνθηκαν εντελώς από την Κύπρο όπως είχε υποστηριχθεί στο παρελθόν. Είναι βέβαιο ότι οι πόλεμοι μεταξύ της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της Βενετίας, μέχρι και την πτώση της Κρήτης, δεν επαρκούσαν για να απαλείψουν από το νησί τη σταθερή και έντονη παρουσία των Βενετών που, όπως θα δούμε, επηρέασαν σε μεγάλο βαθμό το εμπόριο. Κατά τον 17ο αιώνα η συμμετοχή τους στα εμπορικά δρώμενα ήταν σποραδική και δικαιολογεί την απουσία ενός σταθερού προξενείου, με εξαίρεση τα χρόνια 1588-1603 και 1670-1687.¹⁷³ Στα μέσα του ίδιου αιώνα, οι Βενετοί έμποροι, μαζί με τους Γάλλους και τους Ολλανδούς, εξυπηρετούνταν από το αγγλικό προξενείο.¹⁷⁴ Κατά το δεύτερο μισό του αιώνα η γαλλική παρουσία αυξάνεται αισθητά στην περιοχή, μετά απο πρωτοβουλία του τότε υπουργού εμπορίου *Colbert* και οι κοινότητες των Γάλλων εμπόρων σταθεροποιούνται στις πόλεις-κέντρα του ανατολικού εμπορίου, όπως το Χαλέπι και τη Λάρνακα.¹⁷⁵ Έτσι ήταν η σειρά της Γαλλίας, αφού απουσίαζε το αγγλικό προξενείο, να εξυπηρετεί τους Ευρωπαίους εμπόρους με το υποπροξενείο της Λάρνακας, εξαρτώμενο από το προξενείο στο Χαλέπι.¹⁷⁶ Η δύναμη και η επιρροή των Γάλλων της περιόδου αυτής είναι πολύ μεγάλη και αφορά όλες τις πτυχές της τοπικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό που παρουσιάζει στο άρθρο του ο Μάριος Χατζηναστάσης σχετικά με τον έμπορα υφασμάτων *Marin* και τη σχέση του με τη γαλλική κυβέρνηση, τις τοπικές οθωμανικές αρχές και την Εκκλησία.¹⁷⁷

Ο 18ος αιώνας συμπίπτει με την οικονομική ανάπτυξη στη Μέση Ανατολή και τη σταθεροποίηση των ευρωπαϊκών κοινοτήτων των εμπόρων και των εμπορικών πρακτόρων στην περιοχή.¹⁷⁸ Τα προξενεία και τα υποπροξενεία των δυτικών κρατών εγκαταστάθηκαν στις πόλεις-κέντρα και εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα των συμπατριωτών τους στο οθωμανικό έδαφος. Στη Λάρνακα τα προξενεία της Βενετίας,

¹⁷¹ Στο σύγγραμμα αυτό διαχωρίζουμε τους Βενετούς, καταγωγής βενετικής, από τους υπηκόους ή καλύτερα σουδίτους, ιτ. *suddito*, οι οποίοι κατάγονται από περιοχές που ελέγχονται από τη Γαληνότατη και υπόκεινται στο βενετικό δίκαιο.

¹⁷² Για την παρουσία των Βενετών βλέπε Β. Arbel, *Cyprus, the Franks and Venice*, Ashgate, 2000. Ε. Skoufari, *La Serenissima e Cipro. Incontri di culture nel cinquecento*, Viella, Roma, 2013. Η βενετική κοινότητα, σήμερα, ενσωματώθηκε με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές εθνικότητες καθολικού δόγματος και αναγνωρίζεται από το σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας σαν μειονότητα με αντιπρόσωπο στο κοινοβούλιο.

¹⁷³ Ν. Ε. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre. Documents inédits 1719-1749*, Centre de Recherche Scientifique, Λευκωσία, 2013, σσ. 10-11.

¹⁷⁴ Μ. Hadjianastasis, «Cyprus in the Ottoman Period, Consolidation of the Cypro – Ottoman Elite, 1650-1750», στο Μ. Michael, Μ. Kappler, Ε. Gavriel (επιμ.) *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden 2009, σ. 68.

¹⁷⁵ Ε. Eldem, «Franch Trade and Commerce Policy in the Levant in the eighteenth century», στο Κ. Fleet (επιμ.) *The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Oriente Moderno, LXXIX, 1999, σσ. 27-47.

¹⁷⁶ Α. Pouradier Duteil Loizidou, *Consulat de France à Larnaca, 1660-1696*, Centre de Recherche Scientifique, Λευκωσία, 1991, τομ.1, σσ. 15-21.

¹⁷⁷ Μ. Hadjianastasis, «Cyprus in the Ottoman Period...», σσ. 69-70.

¹⁷⁸ Β. Masters, *The Origin of Western Economic Dominance in the Middle East, Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750*, Νέα Υόρκη, 1988, σ. 76

της Αγγλίας και της Γαλλίας, που λειτουργούσαν ήδη, περιστοιχίζονταν από αυτά της Ραγούζας, της Αυστρίας, της Ισπανίας και της Ρωσίας.¹⁷⁹ Το αποτέλεσμα ήταν η δημιουργία μιας νέας πραγματικότητας στις οθωμανικές περιφέρειες της Μεσογείου που χαρακτηριζόταν από ένα κλίμα κοσμοπολιτισμού και οικονομικής άνθισης, έντονα συνδεδεμένης με τη Δύση. Αυτές οι πραγματικότητες ήταν φυσικά διαφορετικές σε κάθε πόλη, Αλεξάνδρεια,¹⁸⁰ Θεσσαλονίκη,¹⁸¹ Σμύρνη,¹⁸² Χαλέπι,¹⁸³ Λάρνακα, αλλά είχαν και πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Τα κοινά τους στοιχεία προέρχονταν από πρόσωπα που μοιράζονταν την ίδια κουλτούρα και μετοικούσαν στις πόλεις αυτές, οι οποίες, με τη σειρά τους, παρουσίαζαν στοιχεία μιας κοινής νοοτροπίας. Αυτή η αλλαγή καθόρισε το μέλλον των πόλεων αυτών και θα μπορούσαμε να πούμε πως οι συνέπειές της είναι αισθητές μέχρι και τις μέρες μας.

Το βενετικό προξενείο

Τα προξενεία των Βενετών ήταν το κέντρο γύρω από το οποίο περιστρεφόταν η βενετική οικονομία της Ανατολικής Μεσογείου, οι έμποροι και οι εμπορικοί πράκτορες, οι τοπικές αρχές και τοπικοί συνεργάτες τους. Καθήκον του προξένου ήταν η παροχή πληροφοριών και η μεταβίβαση πληροφοριών στη Βενετία, η οποία βοηθούσε στην υλοποίηση της εξωτερικής πολιτικής της Γαληνότατης από το ένα μέρος, και από το άλλο, η υποστήριξη των Βενετών υπηκόων στην εξάσκηση του εμπορίου. Το προξενείο εξασφάλιζε, επίσης, την έγκυρη επικοινωνία των Βενετών με το κεντρικό βενετικό κράτος και με τις τοπικές οθωμανικές αρχές συνιστώντας μια επίσημη διπλωματική οδό. Ο κάθε πρόξενος διοριζόταν, από τα μέσα περίπου του 18ου αιώνα, μετά από ψηφοφορία του κεντρικού όργανου ελέγχου του εμπορίου, τους *Cinque Savi alla Mercanzia*, διαλέγοντας ανάμεσα από τους υποψήφιους που του προτείνονταν από το προξενείο ή και από τον Bailo της Κωνσταντινούπολης, τον σημαντικότερο διπλωματικό αξιωματούχο της Γαληνότατης στην Οθωμανική Αυτοκρατορία (εικόνα 7).

Με τον διορισμό τους, οι **πρόξενοι** παρελάμβαναν γραπτώς από τη Βενετία τους στόχους της αποστολής τους που ήταν:¹⁸⁴

- η προστασία των Βενετών (εμπόρων). Αυτή δεν περιοριζόταν στην προστασία του δικαιώματος των Βενετών να ασκούν κάτω από ειδικές συνθήκες τις εμπορικές τους εργασίες. Σκοπός του προξενείου ήταν να προστατεύει τους Βενετούς από έμπορους άλλων εθνικοτήτων που, λόγω συναγωνισμού, συχνά προκαλούσαν προβλήματα, ιδιαίτερα στο λιμάνι αλλά και στα εμπορικά καταστήματα. Ανάλογα προβλήματα προκαλούσαν και οι Βενετοί και το προξενείο καλούνταν να τους καλύψει. Το ίδιο καλούνταν να κάνει όταν οι Βενετοί βρισκόταν σε αντιδικία με την τοπική δικαιοσύνη. Συχνές ήταν οι παρακλήσεις του προξένου ώστε να απαλλαγούν από τον φόρο *haraç* Βενετοί που παντρεύονταν Κύπριες. Κανονικά ο φόρος αυτός δεν πληρωνόταν από τους Βενετούς αλλά, κατά τον οθωμανικό νόμο, ο άνδρας που

¹⁷⁹ Για τα προξενεία της Λάρνακας και την λειτουργία τους βλέπε G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 327-330; C. D. Cobham, *Excœpta Cypria...*, σσ. 370-371.

¹⁸⁰ D. Panzac «International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century», *International Journal of Middle East Studies*, 24, 1992, σσ. 189-206.

¹⁸¹ Ν. Σβορώνος, *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα*, Θεμέλιο, 1996.

¹⁸² E. Frangakis-Syrett, P. Brummett, «The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)», *The International History Review*, 16.2, May, 1994, σσ. 353-356.

¹⁸³ A. Marcus, *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York, 1989.

¹⁸⁴ ASVe, *Cinque Savi alla Mercanzia*, I serie, busta 648, 15 aprile 1769.

παντρευόταν Οθωμανή σύζυγο θεωρούνταν Οθωμανός άρα υπόκειτο στον κεφαλικό φόρο.¹⁸⁵

- η προστασία των δικαιωμάτων (όπως το *ahd*) και του *status* της Γαληνότατης απέναντι σε τρίτους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του παραπόνου του Luca Perovich από το Perasto, που στις 27 Σεπτεμβρίου του 1774 δηλώνει πως υπέστη κουρσάρικη καταδρομή στο καράβι του εκ μέρους μιας ρώσικης γαλέρας, στα ανοικτά της Καρπασίας, και ζητούσε αποζημίωση για τα κλοπιμαία και όλες τις ζημιές και τα έξοδα, με την καταβολή και των ανάλογων τόκων.¹⁸⁶ Σημειώνουμε πως το 1774 συνεχίζεται ακόμα ο Ε΄ ρωσο-τουρκικός πόλεμος, που τερματίστηκε λίγους μήνες αργότερα με την προσάρτηση της νότιας Ουκρανίας, του βορείου Καυκάσου και της Κριμαίας από την Τσαρική Αυτοκρατορία. Κατά τη διάρκεια του πολέμου αυτού τα πλοία με σημαία μη εμπλεκόμενης χώρας ήταν, θεωρητικώς, ασφαλή.¹⁸⁷ Το καϊκι του Δαλματού εντούτοις υπέστη καταδρομή απο Ρώσους και τα εμπορεύματα που μετέφερε για λογαριασμό τρίτων χάθηκαν για πάντα. Για τον λόγο αυτό ζητά να καταγραφεί το επεισόδιο στα πρακτικά του προξενείου με μάρτυρες όλο το πλήρωμα, και τους έμπορους *Zuane Destuni* και τον *Niccolò Fozio*.

- η εκπροσώπηση του βενετικού έθνους απέναντι στις τοπικές αρχές και τους ξένους ομολόγους του. Η τήρηση του πρωτοκόλλου ήταν μεγάλης σημασίας και ιδιαίτερα η τήρησή του σε εδάφη όπου ο κώδικας συμπεριφοράς ήταν εντελώς διαφορετικός απο αυτόν της Δύσης. Ο πρόξενος, «για το καλό τον συμπατριωτών του και των σχέσεων της χώρας του με την Πύλη όφειλε να ακολουθεί μια σειρά διαδικασιών πρωτοκόλλου κατά τις συναντήσεις του με τους τοπικούς άρχοντες απο τη στιγμή της άφιξής του μέχρι και το τέλος της θητείας του».¹⁸⁸ Ανάλογες υποχρεώσεις είχε και απέναντι στους συναδέλφους του, εκπρόσωπους των άλλων εθνών, βάσει ενός πρωτοκόλου συναφέστερου προς το ευρωπαϊκό.¹⁸⁹

Το αξίωμα διαρκούσε πέντε χρόνια και δεν ήταν έμμισθο. Οι πρόξενοι είχαν τη δυνατότητα να παίρνουν ένα ποσοστό από τα έσοδα που εισέπραττε το προξενείο τους αφού το κράτος δεν τους εξασφάλιζε ένα μισθό. Το γεγονός αυτό τους ξεχώριζε από τους άλλους συναδέλφους τους, που ήταν όλοι κρατικοί υπάλληλοι του στέμματος που εκπροσωπούσαν.¹⁹⁰ Για το αξίωμα του προξένου προτείονταν και επιλέγονταν άτομα που για προσωπικούς τους λόγους διέμεναν στην περιοχή και πάνω από όλα διέθεταν εμπειρία στα διπλωματικά και ιδιαίτερως στα εμπορικά θέματα. Το γεγονός αυτό, συνδυασμένο με την παράδοση της κληρονομικότητας των διπλωματικών αξιωμάτων στη Βενετία, όπως και στη Γαλλία και την Αγγλία, προκάλεσε την παρουσία οικογενειακών «δυναστειών», των οποίων τα μέλη κατείχαν τις θέσεις κλειδιά στα προξενεία της περιοχής. Τυπικό παράδειγμα είναι η βενετική οικογένεια των *Caprara*:¹⁹¹ ο πατέρας του *Bernardo Caprara*, *Antonio Giuseppe Gioacchino* ήταν διπλωματικός εκπρόσωπος της Γαληνοτάτης στο δουκάτο της Φλωρεντίας. Ο *Bernardo*, μετά τον θάνατο του πατέρα του, ταξιδεύει στη δυτική Ευρώπη και στην Ανατολή για να μάθει τις γλώσσες και να μπορέσει να ενταχθεί στην πατρίδα του. Το

¹⁸⁵ Παραδείγματα βρίσκουμε στις buste 16 και 18 όπου φυλάσσονται οι παρακλήσεις και η αλληλογραφία με τον *Bailo* της Πόλης και τις αρχές των *Cinque Savi alla Mercanzia* του κεντρικού κράτους.

¹⁸⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 138 r.

¹⁸⁷ *Enciclopedia Treccani*, λήμμα *Impero Ottomano* [[http://www.treccani.it/enciclopedia/impero-ottomano_\(Dizionario-di-Storia\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/impero-ottomano_(Dizionario-di-Storia)/)] [(13.1.2016)]

¹⁸⁸ Για τα χρέη του προξένου και το πρωτόκολλο βλέπε G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 308-326.

¹⁸⁹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 314.

¹⁹⁰ De Vezen στον C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σ. 370; F. Lane, *Storia di Venezia*, Einaudi, Torino, 1978, σσ. 127-129.

¹⁹¹ A. Valente, *Cenni sui Conti Caprara di Montalba*, C. Ferrari, Βενετία, 1938.

1748 διορίζεται δραγομάνος, έπειτα καγκελάριος του προξενείου του Καΐρου και στη συνέχεια υποπρόξενος στην Αλεξάνδρεια. Το 1765 διορίζεται πρόξενος στη Λάρνακα, θέση στην οποία θα παραμείνει μέχρι το 1778. Οι γιοι του ήταν παρόντες στο προξενείο κατά τη διάρκεια της θητείας του πατέρα τους. Ο *Giacomo* διαδέχεται τον *Antonio Crutta* στη γραμματεία του προξενείου και γίνεται έτσι ο νέος καγκελάριος· παντρεύεται την αδελφή της συζύγου του *Giuseppe Picherni* που ήταν υποπρόξενος στην Αλεξανδρέτα. Διορίζεται υποπρόξενος μετά τον θάνατο του πατέρα του και αργότερα πρόξενος στη Λάρνακα. Ο *Niccolò*, ο μικρότερος γιος του *Bernardo*, παντρεύτηκε την *Teresina Maggioli*, την κόρη του υποπρόξενου της Γαληνότατης στην Ακρά. Η Μαριάννα, κόρη του *Bernardo*, παντρεύτηκε τον έμπορο *Salesio Rizzini* που θα γίνει πρόξενος στο Χαλέπι λίγα χρόνια αργότερα, ενώ η Μαγδαληνή, η δεύτερη κόρη, παντρεύτηκε τον *Giacomo Calimeri*, υποπρόξενο της Νάπολης στη Λάρνακα.¹⁹² Η μικρότερη κόρη του, Άννα, παντρεύτηκε τον γιατρό *Pietro Palolo Vontiziano* και πέθανε σε νεαρή ηλικία στις 5 Σεπτεμβρίου του 1774.¹⁹³

Όπως είδαμε, το αξίωμα του βενετού προξένου δεν ήταν έμμισθο και η εισπραξη του 2% με τη μορφή ενός δασμού από τα εμπορεύματα των Βενετών συχνά δεν επαρκούσε για να καλύψει τα έξοδα του Προξενείου και τους μισθούς του προξένου και των υπαλλήλων του. Για τον λόγο αυτό οι πρόξενοι, αν και αυτό απαγορευόταν αυστηρά από το βενετικό κράτος,¹⁹⁴ ασκούσαν συχνά την εμπορική δραστηριότητά τους υπό την κάλυψη ενός εμπορικού οίκου. Ο *Domenico Seriolì*, υποπρόξενος το 1758 συνεργάζεται με τον *Andrea Pelli* δημιουργώντας την εταιρία *Seriolì e Pelli*, που κατέχει ένα μεγάλο μέρος από τις εμπορικές συναλλαγές στην περιοχή. Η συνεργασία αυτή συνεχίζεται και μετά τον τερματισμό των καθηκόντων του *Seriolì*. Το ίδιο συμβαίνει και με την εταιρία *Salesio e Gianantonio Rizzini*: ο *Salesio* ήταν πρόξενος στη Λάρνακα ενώ ο έμπορος αδελφός του διεύθυνε τον εμπορικό οίκο στο όνομα αμφοτέρων. Με τον ίδιο τρόπο ο πρόξενος *Emanuel Vassallo*, με τη βοήθεια του Δαλματού έμπορα και καπετάνιου *Giachich*, ιδρύει τον οίκο *Vassallo e Giachich*.

Ο **υποπρόξενος** επιτελούσε μια σημαντική λειτουργία για το προξενείο και για τον ίδιο τον πρόξενο. Ήταν ο εκπρόσωπός του στα λιμάνια-σκάλες ενώ κατά την απουσία του προξένου ασκούσε τα καθήκοντά του. Όντας άμισθος και ο υποπρόξενος, το αξίωμα καταλάμβανε ένας Βενετός της περιοχής που όπως και ο πρόξενος, όφειλε να είναι εγκρατής στα περί του εμπορίου. Η αμοιβή του από τον δασμό επί των εισαγωγών και των εξαγωγών, ανερχόταν στο ήμισυ της αμοιβής του προξένου (1%).

Επειδή τα ποσοστά αυτά δεν επαρκούσαν για τη συντήρηση του υποπροξενείου, ο υποπρόξενος συχνά εργαζόταν και ως εμπορικός πράκτορας, εκπρόσωπος, δηλαδή, άλλων εμπόρων για τους οποίους διεκπεραίωνε τις φορτωτικές τους, τις δασμολογικές υποχρεώσεις κ.ά. Τα καθήκοντά του ήταν ίδια με αυτά του προξενείου αλλά σε έναν απομακρυσμένο από το κεντρικό προξενείο τόπο: προστάτευε, δηλαδή, τους Βενετούς εμπόρους, τους εκπροσωπούσε στις τοπικές αρχές, αναλάμβανε τις υποθέσεις διαιτησίας μεταξύ τους, καθώς και τις διαδικασίες σε περιπτώσεις ναυαγίων ή θανάτων.

Οι υποθέσεις του προξενείου Λάρνακας δεν δικαιολογούσαν τόσο την ανάγκη διατήρησης ενός υποπροξένου, σε σχέση με τις υποθέσεις στο Χαλέπι, για

¹⁹² Πληροφορίες για την οικογένεια εμφανίζονται σε πολλά έγγραφα του προξενείου. Πληροφορίες για τον πρόξενο και την οικογένειά του βλέπε και στο Ν. Γ. Κυριαζής, «Τσελεπής Χατζηπετράκης Κυθέρειος», *Κυπριακά Χρονικά*, 1, 1923, σσ. 208-210, μικρή σύνθεση των πληροφοριών στο Ε. Ianiro, *Il Commercio Veneziano nel Mediterraneo Orientale del Settecento*, διδακτορική διατριβή, Università Ca' Foscari di Venezia, 2011, σ. 95. [<http://hdl.handle.net/10579/1045>]

¹⁹³ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 72 (1774).

¹⁹⁴ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 325.

παράδειγμα. Το λιμάνι της Λάρνακας απείχε μόνο ένα μίλι από το προξενείο, ενώ τα λιμάνια της Αμμοχώστου και της Λεμεσού παρουσίαζαν τόσο μικρή κίνηση που η παρουσία υποπροξένου δεν συνέφερε πάντα.¹⁹⁵

Ο **Καγκελάριος**, ο γραμματέας δηλαδή, κατείχε τη δεύτερη θέση στο προξενείο μετά τον πρόξενο.¹⁹⁶ Ο διορισμός του γινόταν κατευθείαν από την κεντρική διοίκηση, τη βασιλική στην περίπτωση της Γαλλίας και της Αγγλίας, από τον Δόγη στην περίπτωση της Βενετίας. Στη περίπτωση του βενετού καγκελάριου, έπρεπε να είναι βενετικής καταγωγής και, όπως αναφέρει ο *Mariti*, καθόσον ο γραμματέας εκπροσωπούσε την εγκυρότητα του κράτους, ήταν ο μόνος προξενικός υπάλληλος που πληρωνόταν από την κεντρική κυβέρνηση.¹⁹⁷ Δεν γνωρίζουμε ωστόσο από πότε ξεκίνησε ο θεσμός του διορισμού του κατευθείαν από την κεντρική διοίκηση. Υποχρέωση του καγκελάριου ήταν η οργάνωση της γραμματείας και η επισημοποίηση όλων των ενεργειών του προξενείου μέσω της υπογραφής του και της σφραγίδας του κράτους του (εικόνα 8).

Όφειλε ιδιαίτερα να ελέγχει τις άδειες (*patenti*) των καπετάνιων,¹⁹⁸ τις καταστάσεις φόρτωσης και εκφόρτωσης των εμπορευμάτων από τα πλοία (*manifesti in entrata* και *manifesti in uscita*),¹⁹⁹ την υγειονομική τους άδεια (*patente di sanità*) όπου βεβαιώνονταν η υγειονομική ασφάλεια του πλοίου,²⁰⁰ τα βιβλία καταβολής των δασμών υπέρ του προξενείου από τα εμπορεύματα εισαγωγής και εξαγωγής (*merce in entrata* και *merce in uscita*).²⁰¹ Επιπλέον, ήταν ο αρμόδιος σε θέματα σύνταξης συμβολαίων, προικίων, διαθηκών, πρακτικών πτωχεύσεων, καταγραφών περιουσιών και δημοπρασιών.²⁰² Η υπογραφή του και η σφραγίδα του αποτελούσαν τον όρο επισημοποίησης κάθε ενέργειάς του, της γραμματείας και του προξενείου "*in indubitata fede in quorum*".²⁰³ Και μόνο η εναπόθεση της σφραγίδας του και η υπογραφή του πάνω σε κιβώτια ή στις πόρτες κατοικιών, αρκούσε για να δηλώσει πως το περιεχόμενο ετίθετο, έστω προσωρινά, υπό τη δικαιοδοσία του βενετικού κράτους.²⁰⁴

Σημαντικό ρόλο στα προξενεία κατείχε ο **δραγομάνος**, δηλαδή ο διερμηνέας (εικόνα 7). Ο αξιωματούχος αυτός ήταν απαραίτητος για τις συνομιλίες, τις συναλλαγές και τις συμφωνίες που συνάπτονταν με τους Τούρκους, τους Άραβες, τους Πέρσες και τους νομάδες της Αραβικής Χερσονήσου και της Αφρικής. Για τον λόγο αυτό στη Βενετία ήδη από τον 17ο αιώνα, λειτουργούσε σχολή εκμάθησης των ανατολικών γλωσσών.²⁰⁵ Ο όρος δραγομάνος, σήμαινε τον μεταφραστή και διερμηνέα, ιστορικά δε, αναφερόταν στους μεταφραστές ανατολικών γλωσσών, από τα αραβικά, τα περσικά και τα τουρκικά, στις ευρωπαϊκές.²⁰⁶ Πέρα από τους δραγομάνους της Υψηλής Πύλης και αυτούς της περιφέρειας, που ασκούσαν το λειτούργημα του συνδέσμου,

¹⁹⁵ Για τη λειτουργία των υποπροξενείων της Λεμεσού και της Αμμοχώστου βλέπε Ν. Ε. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre...*, σ. 33, υποσημειώσεις 142 και 144.

¹⁹⁶ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 301.

¹⁹⁷ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 305.

¹⁹⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 5.

¹⁹⁹ ASVe, C.V.R.C., buste 13, 14.

²⁰⁰ ASVe, C.V.R.C., buste 7, 8.

²⁰¹ ASVe, C.V.R.C., busta 12.

²⁰² ASVe, C.V.R.C., buste 3, 4, 5, 6.

²⁰³ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 72, (1774), έγγραφο υπογεγραμμένο από τον πρόξενο που ποιοτοποιεί πως προσωρινός καγκελάριος είναι ο δραγομάνος *Pietro Corella*.

²⁰⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 126 (1796).

²⁰⁵ Για τον ρόλο και την ιστορία των Δραγομάνων στη Βενετία: I. Palumbo Fossati Casa, «L'ecole des "Giovani di Lingua"» στο F. Hitzel, *Istanbul et les langues orientales, Varia Turcica*, Παρίσι, 1997, σσ. 109-122.

²⁰⁶ Γενικά για τον Δραγομάνο, την ιστορία και τον ρόλο του βλέπε B. Lewis, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Oxford University Press, 2004; P. Mansel, «Viziers and Dragomans» στο G. A. H. Gordon; P. Mansel (επιμ.), *Constantinople: City of the World's Desire 1453-1924*, Λονδίνο 1995, σσ. 133-162.

γλωσσικού και κοινωνικού των αρχομένων λαών με την Κωνσταντινούπολη, δραγομάνους είχαν και όλα τα ξένα προξενεία της Ανατολής. Η παρουσία τους φαίνεται να είχε σημαντικό βάρος στην καλή επικοινωνία τους με τις τοπικές αρχές και τους τις τοπικές κοινωνίες. Το αξίωμα του δραγομάνου ήταν το τρίτο στη σειρά, μετά τον πρόξενο και τον καγκελάριο και η ενδυμασία του ήταν οθωμανικού τύπου αλλά χωρίς τουρμπάνι· για κάλυμμα κεφαλής χρησιμοποιούσαν το λεγόμενο *calpac*, μαύρο γούνινο ψηλό καπέλο.²⁰⁷

Υποχρέωση του δραγομάνου ήταν να βρίσκεται στο προξενείο για να βοηθά στην επικοινωνία με τους αλλόγλωσσους, να μεταφράζει για λογαριασμό του προξένου και του προξενείου έγγραφα, ιδιωτικά και δημόσια. Είχε επιπλέον την υποχρέωση να συνοδεύει τον πρόξενο σε όλες τους τις επίσημες εμφανίσεις και επισκέψεις στις τοπικές αρχές.²⁰⁸ Για την κάλυψη των εξόδων του συνεισέφεραν αυτοί που προσέτρεχαν στις υπηρεσίες του, όπως αναφέρει ο *Mariti*.²⁰⁹ Τον δραγομάνο του αγγλικού προξενείου πλήρωνε η Εταιρεία της Ανατολής (*Levant Company*) ως προς τις υπηρεσίες που παρείχε στο προξενείο του προξενείου, ενώ για τις υπηρεσίες που προσέφερε σε υπηκόους άλλων εθνών που εξυπηρετούνταν από το προξενείο, ελάμβανε μια επιπλέον αμοιβή από τον πρόξενο.²¹⁰ Την ανταμοιβή του βενετού δραγομάνου, σύμφωνα με την ίδια πηγή, εξασφάλιζε εξολοκλήρου ο πρόξενός του.²¹¹

Υπήρχαν δύο είδη δραγομάνων: οι αλλοδαποί, αυτοί δηλαδή που κατάγονταν από την χώρα που εκπροσωπούσε το προξενείο ή από μια άλλη δυτική χώρα και οι ημεδαποί, λεγόμενοι και βερατλήδες ή *barattari*. Οι τελευταίοι, με την εξουσιοδότηση της Πόρτας μέσω έκδοσης ενός βερατίου (εξ' ου και το επίθετο βερατλήδες) περνούσαν στην υπηρεσία του προξενείου, παίρνοντας την υπηκοότητα της χώρας που υπηρετούσαν καθ' όλη τη διάρκεια της θητείας τους.²¹² Ο *Demiryurek* ανέσυρε από τα έγγραφα του οθωμανικού κράτους, που φυλάσσονταν στην Κωνσταντινούπολη, τα ονόματα ορισμένων δραγομάνων του βενετικού προξενείου όπως τον Πιερί ή Πιεράκι, γιο του Πέτρου Κορέλλα (1761), τον Χατζή Φραγκίσκο Λιπέρτη (1753) και τον αντικαταστάτη του, τον Χατζή Στέφανο (1773), γιο του Βάβου²¹³ (Παρασκευά;). Τα ονόματα αυτά αναφέρονται σπανίως στα έγγραφα του βενετικού προξενείου και συχνά μάλιστα χωρίς να αναφέρεται το αξίωμά τους,²¹⁴ παρουσιάζονται όμως ως μάρτυρες σε επίσημα έγγραφα, ως παραλήπτες εμπορευμάτων και ως πλειοδότες αγαθών σε δημοπρασίες.²¹⁵

Η οθωμανική διοίκηση επέβαλλε όρους στον διορισμό των δραγομάνων σύμφωνα με τους οποίους ο θάνατός του ή η παύση του δεν έδιναν το δικαίωμα στο προξενείο να προσλάβει έναν νέο δραγομάνο στη θέση του. Μόνο μετά από παρέμβαση και επίσημη διαταγή της οθωμανικής διοίκησης, μπορούσε να εξασφαλιστεί ένας νέος δραγομάνος για το προξενείο.²¹⁶ Η αιτία αυτού του στενού

²⁰⁷ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 330.

²⁰⁸ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 328

²⁰⁹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 302

²¹⁰ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 303.

²¹¹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 304.

²¹² G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 329.

²¹³ M. Demiryurek, «The Commercial Relations between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest», *Levant* 8/2010, 42(2), σ. 249.

²¹⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 56 (1762), c. 64 (1764) ο Κορέλλα υπογράφει σαν δεύτερος δραγομάνος, busta 6, cc. 73, 75 (1775) ο ίδιος υπογράφει σαν αναπληρωτής καγκελάριος, cancelliere sostituto. Ο Φραγκίσκος Λιπέρτης αναφέρεται *Dragomanno Veneto*, busta 5, c. 47 (1753).

²¹⁵ ASVe, C.V.R.C., busta 2, cc. 86 v (1773), 88 r (1773), busta 3, c. 256 r (1785), busta 5, cc. 47 (1753), 207 (1762), 253 (1764), 263 (1764), 264 (1764), busta 6, cc. 36 a (1751), 50/6 (1760), 50/14 (1760), 54 (1762), 56 (1762), 65 b (1764), 66 (1764), 67 (1771), 70 (1771), 73 (1775), 75 (1775), 78c (1777), 113 (1793), busta 11, c. 108 (1764).

²¹⁶ M. Demiryurek, «The Commercial Relations...», σ. 248.

ελέγχου δεν ήταν άσχετη με τα δικαιώματα που το αξίωμα αυτό εξασφάλιζε στον κάτοχό της. Στο βεράτι του Χατζή Στέφανου αναγράφονται μεταξύ άλλων τα παρακάτω προνόμια:²¹⁷

1. ο δραγομάνος, οι γιοι του και οι υπηρέτες του δεν ενοχλούνται από τις τοπικές αρχές και δεν υπόκεινται σε φόρους όπως ο κεφαλικός.
2. δεν πληρώνουν φόρους για τους δούλους και την παραγωγή οινοπνευματωδών ή την ακίνητη περιουσία τους.
3. μπορούν να τρωνε, να πίνουν, να ντύνονται και να επιπλώνουν τον οίκο τους με τον τρόπο που θέλουν.
4. ο οίκος τους θεωρείται άσυλο.
5. μπορεί να κινείται ελεύθερα σε ξηρά και θάλασσα μαζί με τη συνοδεία του, χωρίς κανέναν να μπορεί να ελέγξει τα ενδύματά του και τις κατοικίες όπου διαμένει.
6. όταν θεωρείτο αναγκαίο από τις περιστάσεις, μπορεί να ντύνεται σαν Οθωμανός, να φέρει σπαθί, τόξο και βέλη.
7. ο καδήδες και οι διοικητές (Beylerbeyis) δεν έχουν καμιά δικαιοδοσία πάνω του, αντιθέτως δε, οφείλουν να τον προστατεύουν.

Μετά από μια πενταετή λειτουργία του βενετικού προξενείου στην Κύπρο, μεταξύ του 1720 και του 1725, και τη διακοπή της μέχρι το 1745, το βενετικό προξενείο επανιδρύεται αυτόν τον χρόνο.²¹⁸ Το εμπορικό ενδιαφέρον της Βενετίας αναθερμάνθηκε στην Κύπρο, οι καιρικές συνθήκες βελτίωσαν την ποιότητα του βαμβακιού και οι ισορροπίες μεταξύ των επινείων του Χαλεπιού, της Αιγύπτου και του λιμανιού της Σμύρνης ευνόησαν τις προϋποθέσεις για επενδύσεις στην Κύπρο.²¹⁹ Το 1754, μετά από πρόταση του ίδιου του προξένου, το προξενείο μεταφέρθηκε στο Χαλέπι ενώ στη Λάρνακα παρέμεινε μόνο ένα υποπροξενείο. Ο λόγος ήταν πρακτικός: στην Κύπρο λειτουργούσε μόνο μια βενετική εταιρία ενώ στο Χαλέπι η εμπορική κίνηση ήταν σαφώς ανώτερη.²²⁰ Ο πρόξενος *Brigadi* διόρισε υποπρόξενο στη Λάρνακα τον βενετό έμπορο *Zuane Bizzaro*. Μετά τη λήξη της θητείας του αντικαταστάθηκε από τον *Domenico Serioli*. Ο *Serioli*, έμπορος αλλά όχι άριστης φήμης, ήταν συνέταιρος του *Andrea Pelli* και συχνά κατηγορήθηκε από τους συμπατριώτες του ότι εκμεταλλευόμενος την προξενική του θέση, εξασφάλιζε τα δικά του συμφέροντα.²²¹ Ο πρόξενος, θέλοντας να τον απομακρύνει από τη Λάρνακα, τον διορίζει το 1760, εκπρόσωπό του (*deputato*) στο Χαλέπι.²²² Ο υποπρόξενος δεν παρουσιάζεται ποτέ στο Χαλέπι κι έτσι, μετά από δύο χρόνια ο πρόξενος *Bizzaro* αποφασίζει να επιστρέψει στην Κύπρο και να στείλει τον *Serioli* στο Χαλέπι σαν υποπρόξενο. Ο πρόξενος επιστρέφει στη Λάρνακα το 1762, μεταφέροντας και το προξενείο. Το 1764 οι βενετικές αρχές αποφασίζουν να αντικαταστήσουν τον *Brigadi* με τον *Bernardo Caprara*. Ο νέος πρόξενος ανέλαβε τα καθήκοντά του την 4^η Ιουνίου του 1765 και παρέμεινε στη θέση αυτή μετά και την τρίτη ανανέωση της θητείας του, πεθαίνοντας το 1778.²²³ Κατά τη θητεία του απομακρύνθηκε μόνο δύο φορές από την Κύπρο, για να επισκεφθεί τη

²¹⁷ M. Demiryurek, «The Commercial Relations...», σ. 249.

²¹⁸ E. Ianiro, «Notes on Venetian Commerces...» σσ.185-198; N. E. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre...*, σ. 26.

²¹⁹ M. Costantini, «Commercio e marina», στο *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*, τομ. VIII, *L'ultima fase della Serenissima*, P. Del Negro (επιμ.), Istituto della Enciclopedia Italiana, Ρώμη, 1998, σσ. 605-8; M. Tuchscherer, M. P. Pedani, *Alexandrie Ottomane I*, Etudes Alexandrines 19, Institut Français d'Archéologie Orientale, Le Caire 2011, σσ. 67-70

²²⁰ V. Costantini, «Il commercio Veneziano ad Aleppo nel Settecento», *Studi Veneziani*, 42, 2001, σ.150.

²²¹ E. Ianiro, *Il Commercio Veneziano nel Mediterraneo Orientale...*, σ. 194.

²²² E. Ianiro, *Il Commercio Veneziano nel Mediterraneo Orientale...*, σ. 194.

²²³ ASVe, *V Savi alla Mercanzia*, busta 650, c. 18 Novembre 1778.

Βενετία. Η πρώτη ήταν από τον Δεκέμβριο του 1769 μέχρι τον Απρίλιο του 1771 και η δεύτερη από τον Οκτώβριο του 1777 μέχρι και τον Αύγουστο του 1778. Κατά την πρώτη απουσία του είχε αντικατασταθεί από τον *Antonio Zambelli* και κατά τη δεύτερη από τον γαμπρό του, τον έμπορα *Salesio Rizzini*. Ο *Caprara* συμπίπτει με μια σημαντική περίοδο άνθησης των βενετο-κυπριακών δοσοληψιών, γεγονός που αποδεικνύεται με την επανίδρυση²²⁴ του υποπροξενείου της Λεμεσού το 1772, αφού οι εμπορικές σχέσεις ήταν τόσες που απαιτούσαν συνεχή προξενική βοήθεια και παρουσία. Δεν διασώζονται έγγραφα που να μαρτυρούν τις ασχολίες του υποπροξένου στη Λεμεσό, ή τα εμπορεύματα που φτάνουν και φεύγουν από το λιμάνι. Μπορούμε ωστόσο να υποθέσουμε ότι, με βάση τη γεωγραφική και κοινωνική κατάσταση της περιοχής, οι εισαγωγές εκεί πρέπει να ήταν πολύ περιορισμένες. Από την άλλη οι εξαγωγές, ιδιαίτερα του βαμβακιού που παραγόταν στην περιοχή μεταξύ Λεμεσού και Πάφου, καθώς και του κρασιού, θα ήταν ιδιαίτερα υψηλές, αφού το κόστος μεταφοράς από τους χώρους παραγωγής ήταν σαφώς χαμηλότερο σε σύγκριση με το κόστος της μεταφοράς τους στη Λάρνακα.

Μετά τον θάνατο του πρόξενου *Bernardo Caprara* ο εικοσθετράχρονος γιος του *Giacomo* παίρνει την θέση του προσωρινά, μέχρι να εκλεγεί ο νέος πρόξενος από τα αρμόδια όργανα της Βενετίας. Ο νεότερος *Caprara*, που εκτελούσε και τα καθήκοντα του καγκελάρου, υποστηρίζεται στα νέα του καθήκοντα από τους εμπόρους *Andrea Pelli* και *Emanuel Vassalo*, ενώ τη θέση του στη γραμματεία παίρνει ο μικρός του αδελφός *Nicolò*.

Αυτή η δομή ισχύει για έναν περίπου χρόνο στο προξενείο της Λάρνακας, μέχρι που φτάνει η σχετική απόφαση από τη Βενετία. Νέος πρόξενος ήταν ο *Emanuel Vassalo*, ο οποίος παραμένει στη θέση αυτή μέχρι να ζητήσει την προσωρινή αντικατάστασή του, το 1793, για λόγους υγείας. Αντικαταστάτης του ζήτησε να είναι ο *Giacomo*, γιος του *Bernardo Caprara*.²²⁵ Μετά από λίγους μήνες ο πρόξενος *Vassalo* απεβίωσε και ο αναπληρωτής του έθεσε υποψηφιότητα για την εκλογή του στη θέση του προξένου, αλλά ούτε και αυτή τη φορά κατάφερε να εκλεγεί. Τη θέση πήρε ο κόμης *Angelo Rosalem*, πρώην πρόξενος στην Πάτρα και γιος του προξένου της Σμύρνης. Έφτασε στη Λάρνακα με ένα χρόνο καθυστέρηση και μετά από δύο χρόνια πέθανε από φυματίωση. Τη θέση του πήρε προσωρινά ο Ιερώνυμος Βαρλαάμ μέχρι τον διορισμό του νέου προξένου. Ο διορισμός φτάνει αρκετά γρήγορα και, αυτή τη φορά, αφορά τον *Giacomo Caprara* που μετά από δεκαετίες καταφέρνει να πάρει το αξίωμα του πατέρα του. Τα γεγονότα όμως δεν του επιτρέπουν να ασκήσει το λειτουργημά του, αφού σε μικρό διάστημα μετά από την εκλογή του τα στρατεύματα του Ναπολέοντα εισβάλλουν στο Βένετο και με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο, την 17^η του Οκτώβρη του 1797, καταργείται το κράτος της Γαληνότατης²²⁶ και μαζί του, το προξενείο της Λάρνακας και το αξίωμα του άτυχου *Caprara*.

β) Οικονομία και Εμπόριο στην Κύπρο των Οθωμανών και των Ευρωπαίων

Ο 18ος αιώνας αποτελεί μια μεταβατική περίοδο για την κοινωνία της Κύπρου όπως και για την ευρύτερη λεκάνη της Μεσογείου. Οι ιδέες που γέννησε ο 16ος αιώνας

²²⁴ N. E. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre...*, σσ. 27-30.

²²⁵ E. Ianiro, *Il Commercio Veneziano nel Mediterraneo Orientale...*, σ. 196.

²²⁶ G. Galasso, *Corso di Storia*, Μιλάνο, 1999, σ. 634.

ωριμάζουν αυτή την περίοδο. Οι εμπορικοί δρόμοι, οι πολιτικές και οικονομικές αλλαγές μεταμορφώνουν τον ευρωπαϊκό χώρο και κατ' επέκταση την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ιδιαίτερα τα σημεία στα οποία υπήρχε μεγαλύτερη συγκέντρωση Ευρωπαίων, όπως ήταν η Κύπρος. Ο αιώνας που μας αφορά αδιαμφισβήτητα ήταν αυτός της μεγάλης εξόδου και της σταθεροποίησης των Ευρωπαίων στην Ανατολική Μεσόγειο, ειδικότερα μάλιστα στα εδάφη της Αυτοκρατορίας. Οι Γάλλοι, το έθνος με την μεγαλύτερη παρουσία στον χώρο, εξασφάλιζαν μεγάλο μερίδιο από τις οικονομικές συναλλαγές των εδαφών αυτών.²²⁷ Όπως και τα άλλα έθνη, εξήγαν πρώτες ύλες, μπαχαρικά και σε μικρές ποσότητες επεξεργασμένα εμπορεύματα. Εισήγαν δε, στις περιοχές αυτές κατεργασμένα αντικείμενα, ως επί το πλείστον εμπορεύματα μέσου και υψηλού οικονομικού κόστους όπως ακριβά υφάσματα, έπιπλα, κρύσταλλα αλλά και μεταλλικά εργαλεία, ξυλεία, κασέλες και βαρέλια.²²⁸ Δεύτερη ως προς την ένταση της παρουσίας τους στην περιοχή ήταν οι Βενετοί, ακολουθούμενοι από τους Βρετανούς, τους Ολλανδούς, τους Τοσκανούς και τους Ραγουζαίους. Οι σχέσεις μεταξύ των ξένων εμπόρων δεν ήταν πάντα ομαλές. Ο ανταγωνισμός μεταξύ τους για την εξασφάλιση χαμηλών τιμών στα προϊόντα και μειωμένων ποσοστών στους δασμούς, συχνά προκαλούσε προβλήματα μεταξύ των μελών των διαφόρων κοινοτήτων αλλά και μεταξύ των εμπόρων και της κεντρικής διοίκησης του έθνους τους.²²⁹ Βασικό ρόλο για την ομαλή διεξαγωγή των εμπορικών ενεργειών και για την εξασφάλιση των ιδιαίτερων δικαιωμάτων του κάθε έθνους, είχαν τα προξενεία και τα υποπροξενεία, έτσι όπως είδαμε παραπάνω. Ο σκοπός των προξενείων ήταν αυτός της διαφύλαξης των δικαιωμάτων των υπηκόων τους απέναντι στις τοπικές οθωμανικές αρχές, αλλά και απέναντι στον αδυσώπητο ανταγωνισμό μεταξύ ομοεθνών και μεταξύ των ξένων εμπόρων που δραστηριοποιούνταν στην περιοχή.²³⁰

Η δυνατότητα άσκησης εμπορικών συναλλαγών μεταξύ ξένων και Οθωμανών, όπως και μεταξύ ξένων σε οθωμανικό έδαφος, επιτρεπόταν από την Πύλη και καθοριζόταν με την απονομή του ονόματος *ahd* στους υπηκόους των εθνών με τα οποία η ίδια η Πύλη συνήπτε εμπορικές συμφωνίες. Μέχρι το 1569 οι κάτοχοι του τίτλου ήταν οι Βενετοί, οι Γενουάτες και οι Φλωρεντινοί,²³¹ ενώ το έτος αυτό τον τίτλο αποκτούν οι Γάλλοι ακολουθούμενοι από τους Βρετανούς και τους Δανούς. Μετά από μια μικρή διακοπή που σχετιζόταν με τον πόλεμο στην Κύπρο (1570-71) και τη ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571), οι Βενετοί κατείχαν τα δικαιώματα που απέρρεαν από τον τίτλο του *ahd*. Μετά την επαναφορά του δικαιώματος το 1573, καθορίστηκε από την Πύλη πως σε περίοδο ειρήνης μεταξύ των δύο Δυνάμενων, οι έμποροι θα ήταν ελεύθεροι να ασκούν τις δραστηριότητές τους. Οι συμφωνίες μεταξύ των δύο Δυνάμενων ήταν οικονομικής αλλά και διπλωματικής φύσης και ανανεώνονταν κατά βάση με την ανάδειξη του νέου Σουλτάνου.²³² Γεγονότα όπως ο πόλεμος στην Κρήτη στα μέσα του 17ου αιώνα και ο πόλεμος της Βιέννης, στο τέλος του ίδιου αιώνα, διέκοπταν τις εμπορικές σχέσεις αλλά μόνο κατά τη διάρκεια των πολεμικών

²²⁷ S. Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World around it*, Library of Ottoman Studies, τομ. 7, Λονδίνο 2005, σσ. 146-148.

²²⁸ Στη συνέχεια θα έχουμε την ευκαιρία να εκθέσουμε λεπτομερώς τις εισαγωγές των Βενετών στην Κύπρο. Να σημειωθεί πως η ίδια πραγματικότητα επικρατούσε στη Συρία και την Αίγυπτο με ποσοστά εμπορευμάτων όπως οι περιπτώσεις της Κύπρου. Αυτό που συχνά αλλάζει είναι οι ποσότητες.

²²⁹ S. Faroqhi, «The Venetian Presence in the Ottoman Empire», στο H. Isamoglu-Inan (επιμ.), *The Ottoman Empire and The World Economy*, Cambridge, 1987, σ. 314.

²³⁰ Για τα καθήκοντα του βενετού πρόξενου βλέπε ASVe, Cinque Savi alle Mercanzie, I serie, busta 648, 15 Aprile 1769.

²³¹ H. Inalcik, D. Quateart, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, τομ. 2, 1600-1914, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

²³² M. Demiryurek, «The Commercial Relations...», σ. 238.

επιχειρήσεων. Τα εμπορικά δικαιώματα που παρείχε η Πύλη έδιναν την δυνατότητα στους Βενετούς να διαμένουν στα οθωμανικά εδάφη χωρίς να υπόκεινται στον κεφαλικό φόρο *harâç*, καθώς και να διακινούνται ελεύθερα στην Αυτοκρατορία εφοδιασμένοι με συστατική επιστολή του προξένου τους. Σε περίπτωση θανάτου τους, τόσο η συστατική επιστολή όσο και τα εμπορεύματά τους και η περιουσία τους έπρεπε να κατατίθεται στις προξενικές αρχές της χώρας τους και, σε περίπτωση που εκκρεμούσαν διαφορές με συμπατριώτες τους, ο διακανονισμός γινόταν σύμφωνα με τους νόμους του έθνους τους.²³³ Το δικαίωμα ελεύθερης εμπορικής διακίνησης συνεχίστηκε μεταξύ των δύο Δυνάμεων μέχρι και το τέλος της Γαληνότατης Δημοκρατίας με λίγες διαφοροποιήσεις κάθε φορά, αναφορικά με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των δύο πλευρών.

1. Οι εξαγωγές

Στην Κύπρο τα δικαιώματα αυτά εφαρμόστηκαν με τον ίδιο τρόπο που εφαρμόστηκαν και στα υπόλοιπα λιμάνια και πόλεις της Αυτοκρατορίας, όπου λειτουργούσαν εμπορικά γραφεία ευρωπαϊκών κρατών. Σημειώνουμε ότι οι Βενετοί ασκούσαν εμπορικές δραστηριότητες πολύ πριν την ενσωμάτωση του νησιού στα εδάφη της Γαληνότατης το 1489. Η συστηματικότητα με την οποία το βενετικό κράτος ανέπτυξε τα εμπορικά δίκτυα του νησιού βασιζόταν στις ανάγκες της ίδιας της Βενετίας και της οικονομίας της. Το ζαχαροκάλαμο, το κρασί και το αλάτι αποτελούσαν βασικούς οικονομικούς πόρους για τα ταμεία του κράτους και η απώλειά τους, το 1570, στοίχισε στη Δημοκρατία όχι μόνο την απώλεια του ανατολικότερα προωθημένου σημείου της, αλλά και μιας σημαντικής πηγής οικονομικού οφέλους. Τα εμπορικά δικαιώματα, όπως είδαμε παραπάνω, ξαναδόθηκαν στους Βενετούς λίγο καιρό μετά την πτώση της Αμμοχώστου και το πρώτο βενετικό προξενείο εμφανίζεται να λειτουργεί για πρώτη φορά στις 13 Ιουνίου του 1588, μόλις δεκαεφτά χρόνια μετά την οθωμανική κατάκτηση.²³⁴ Το γεγονός δηλώνει τη θέληση από την πλευρά των Βενετών και την πρόθεση από την πλευρά των Οθωμανών να ξεκινήσουν στο νησί μια νέα εμπορική συνεργασία. Τα δεδομένα ήταν αυτά που ορίζει το *ahd*, όπως είδαμε, με αλλαγές κατά καιρούς, ανάλογα με τις περιστάσεις.²³⁵

Τον 18ο αιώνα τα εμπορεύσιμα προϊόντα που μπορούσαν να εξάγουν οι Βενετοί από την Κύπρο αλλάζουν. Το ζαχαροκάλαμο δεν αποτελεί πλέον προϊόν εκτεταμένης παραγωγής στο νησί²³⁶ και η ζήτησή του μειώνεται δραστικά εξαιτίας και του ανοίγματος των ατλαντικών εμπορικών οδών και της καλλιέργειάς του στα νησιά του ωκεανού.²³⁷ Τη θέση του παίρνει το βαμβάκι, το υλικό που κυριαρχεί στην υφαντική παραγωγή του 18ου αιώνα και αλλάζει άρδην την ιδέα του υφάσματος στην Ευρώπη αλλά και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Βαμβακερά ινδικού και αιγυπτιακού τύπου παράγονταν σε όλες τις πόλεις της Αυτοκρατορίας, οι οποίες βασιζόνταν στην υφαντική βιομηχανία και μεγάλο μέρος της παραγωγής τους προοριζόταν για τα ευρωπαϊκά εμπόρια.²³⁸ Εκτός αυτών, το βαμβάκι της Συρίας ήταν γνωστό στους

²³³ M. Demiryurek, «The Commercial Relations...», σ. 238.

²³⁴ E. Ianiro, «Notes on Venetian Commerces...», σ. 184; N. E. Karapidakis, *Le consulat de Venise à Chypre...*, σσ. 9-12.

²³⁵ Αλλαγές και περιορισμοί στα εξαγόμενα προϊόντα, βλέπε M. Demiryurek, «The Commercial Relations...», σ. 238.

²³⁶ D. Sella, *Commerci e industrie a Venezia nel XVII secolo*, Istituto Per La Collaborazione Culturale Venezia-Roma, Φλωρεντία, 1961, σ. 56.

²³⁷ J. Galloway, *The Sugar Cane Industry, an Historical Geography from its origins to 1914*, Cambridge, 1989.

²³⁸ S. Faroqhi, *Peasants, dervishes, and traders in the Ottoman Empire*, Variorum, Λονδίνο 1986, σσ. 60-75.

Ευρωπαίους από τον μεσαίωνα και η ποιότητά του ήταν τέτοια που, μαζί με το αιγυπτιακό, αποτελούσαν τη βάση της υφαντουργίας βάμβακα της Δύσης και ιδιαίτερα της Βενετίας.²³⁹ Η αλλαγή των εμπορικών δρόμων και του εμπορικού ενδιαφέροντος εισήγαγε στην Κύπρο την καλλιέργεια βαμβακιού σε μεγάλη κλίμακα. Η Λάρνακα έφτασε στο σημείο να γίνει, μαζί με την Αλεξανδρέτα, το κυριότερο λιμάνι εξαγωγής αυτής της φυτικής ίνας κατά τον 18ο αιώνα σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο.²⁴⁰ Ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα το κυπριακό βαμβάκι εμφανίζεται στην αγγλική αγορά.²⁴¹ Η παρουσία αυτή συστηματικοποιείται κατά το τέλος του αιώνα και επικρατεί, λόγω της υψηλής του ποιότητας, στα υφαντουργεία του *Lancashire* καθ' όλη τη διάρκεια του 17ου αιώνα²⁴². Κατά τα μέσα του ίδιου αιώνα, οι εξαγωγές του κυπριακού βαμβακιού επεκτείνονταν στην Ολλανδία και τη Γαλλία με την ίδια συστηματικότητα που επεκτάθηκαν στην Αγγλία αλλά και τη Βενετία.²⁴³

Η χρήση του βαμβακιού στη μόδα, όπως και στην υφαντουργία, ακολουθώντας μια διαγώνια και διαστρωματική κοινωνική αποδοχή, ξεκίνησε από τη Φλάνδρα τον 17ο αιώνα και επηρέασε άμεσα την Αγγλία, τη Γαλλία και την Ιταλία. Η χρήση του στα ενδύματα των ανώτερων τάξεων καθόρισε την εμπορική του τύχη και συνέτεινε στην τεχνική και τη διακοσμητική τελειοποίηση της ύφανσής του. Σημείο περαιτέρω εδραίωσής του ήταν η στροφή της Αγγλίας εναντίον της εισαγωγής γαλλικών μεταξωτών στα τέλη του 17ου αιώνα.²⁴⁴ Το γεγονός αυτό οδήγησε στην επικέντρωση της προσοχής της αγγλικής μόδας στα βαμβακερά υφάσματα που εμπορευόταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία μέσω της *Levant* και της *East Indian Company*.²⁴⁵ Τα υφάσματα αυτά, κινέζικα και ινδικά, ήταν πολύχρωμα, συχνά σταμπωτά, και η εκρηκτική αποδοχή που γνώρισαν²⁴⁶ γέννησε τη μεγάλη βρετανική βιομηχανία βαμβακερών σταμπωτών υφαντών, που κυριάρχησε στην Ευρώπη και την Αμερική το δεύτερο μισό του 18ου και όλο τον 19ο αιώνα.²⁴⁷

Το γεγονός αυτό συμπίπτει και με την υποβάθμιση του οθωμανικού άσπρου, που επέτρεψε στους ξένους να διαθέτουν μια μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη όταν επρόκειτο να αγοράσουν οθωμανικά προϊόντα.²⁴⁸ Αυτό βέβαια δεν ίσχυε για όσους εφήρμοζαν τη μέθοδο της ανταλλαγής αγαθών, όπως ήταν η περίπτωση των Βενετών.²⁴⁹ Οι υπήκοοι της Γαληνότατης εισήγαν στη χώρα τους πρώτες ύλες, όπως το βαμβάκι και το μετάξι και εξήγαν προς την Ανατολική Μεσόγειο υφάσματα κατασκευασμένα από τα υλικά αυτά.²⁵⁰ Το κλίμα της Κύπρου ήταν ιδανικό για την καλλιέργεια του βαμβακιού που η ποιότητά του ήταν βασισμένη στη μεγάλη και ανθεκτική ίνα του άνθους, η οποία με τη σειρά της έδινε καλής ποιότητας νήματα. Το υλικό αυτό ήταν η βάση της ντόπιας παραγωγής και της τοπικής ενδυματολογίας.

---

²³⁹ E. Ashtor, *The Venetian Cotton Trade in Syria in the Late Middle Ages, Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton, 1985.

²⁴⁰ E. Ashtor, *The Venetian Cotton Trade...*, σ. 166.

²⁴¹ T. Ellison, *The Cotton Trade of Great Britain*, Λονδίνο, 1886, σ. 6.

²⁴² A. Wordsworth, J. De Lacy, *The cotton trade and Industrial Lancashire 1600-1780*, Λονδίνο 1999, σ. 15.

²⁴³ Γ. Τριανταφυλλίδου, «Το βαμβάκι στην Κύπρο, καλλιέργεια, ανάπτυξη, εκμετάλλευση στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 22, Λευκωσία, 1996, σ. 229.

²⁴⁴ W. Reinhard, *Storia dell'espansione europea*, Νάπολη, 1987, σ. 227.

²⁴⁵ B. Lamire, *Fashion's favorite, the cotton trade and the consumer in Britain*, Οξφόρδη 1991

²⁴⁶ F. Braudel, *Civiltà materiale, economia e capitalismo. Le strutture del quotidiano*, Τορίνο, 2006, σ. 296. Βλέπε και λήμμα *stampati*.

²⁴⁷ A. P. Wadsworth, *The cotton trade and Industrial Lancashire 1600/1780*, Manchester University Press, Manchester, 1965.

²⁴⁸ H. Inalcik, D. Quateart, *An Economic and Social History...*, σ. 966.

²⁴⁹ F. Lane, *Storia di Venezia...*, σ. 465.

²⁵⁰ Αναφορά στα υφάσματα και στα υλικά κατασκευής τους, όπως και στα εισαγόμενα στην Κύπρο βενετικά μεταξωτά και βαμβακερά, βλέπε το παράρτημα με το λεξικό των υφασμάτων.

Μόνο το ένα πέμπτο της παραγωγής παρέμενε στην Κύπρο²⁵¹ για τις τοπικές ανάγκες, ενώ τα μεγάλα πλεονάσματα πωλούνταν στους ξένους σε πολύ χαμηλές τιμές.²⁵² Μέρος της κυπριακής παραγωγής υφαντών ήταν επίσης αντικείμενο εμπορικού ενδιαφέροντος από την πλευρά της Βενετίας, έτσι όπως δείχνουν οι φορτωτικές καταστάσεις των πλοίων²⁵³ αλλά και από την πλευρά της Γαλλίας και της Αγγλίας, αν στηριχθούμε στις αναφορές των εμπορικών αναλυτών της εποχής.²⁵⁴ Στα έγγραφα εξαγωγής²⁵⁵ και στις καταστάσεις των φορτωτικών των πλοίων, η παρουσία του βαμβακιού, πέρα από τα κυπριακά κρασιά, είναι εμφανής και σταθερή σε όλη τη διάρκεια του αιώνα. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τα ιδιωτικά έγγραφα με αναφορές στις πιστώσεις και τις χρεώσεις των Βενετών εμπόρων. Στα έγγραφά του ο σουδίτος Αντώνιος Σπέλτος,²⁵⁶ αναφέρεται σε πολλούς χρεώστες του, μεταξύ των οποίων πολλοί σχετίζονται με αγορές βαμβακιού. Ακόμα περισσότερους βρίσκουμε στις καταστάσεις του *Giorgio Venier*, του Βενετού έμπορου και καταστηματάρχη της Λάρνακας που πεθαίνει το 1751.²⁵⁷ Οι χρεώστες αυτοί προέρχονται από τη Μεσαορία, την πεδιάδα του νησιού στην οποία η γεωργία αποτελούσε τη μόνη οικονομική πηγή μαζί με την κτηνοτροφία. Η μεγάλη πλειοψηφία τους είναι χριστιανοί αλλά δεν λείπουν και οι μουσουλμάνοι. Όπου αναφέρονται οι ποσότητες αυτές, δίνεται το βάρος τους σε καντάρια και ο όγκος τους σε σακιά. Οι τιμές διαφέρουν από περίπτωση σε περίπτωση και πιθανόν να βασίζονταν στην ποιότητα του βαμβακιού αλλά και στην ημερομηνία παράδοσής του.²⁵⁸

Τα κατάστιχα που αφορούν τα εμπορεύματα στα καταστήματα και τις αποθήκες των Βενετών βρίσκονται σε απόλυτη συνέπεια με τα προηγούμενα έγγραφα. Πέρα από ακατέργαστη ύλη ως εμπορικά προϊόντα, βρίσκουμε και κυπριακά υφαντά από βαμβάκι στις αποθήκες των υπηκόων. Τα παραδείγματα είναι πολλά και όλα επιβεβαιώνουν τη σημασία του κυπριακού βαμβακιού για το βενετικό εμπόριο. Στο ίδιο κατάστιχο του *Giorgio Venier* του 1751 σημειώνεται μια ποσότητα υφασμάτων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και κυπριακά βαμβακερά. Το 1752, με τον θάνατο του κεφαλονίτη καπετάνιου και εμπόρου Γρηγόριου Γκλέση, ο πρόξενος *Girolamo Brigati* διατάζει καταγραφή των υπαρχόντων και των εμπορευμάτων του και στη συνέχεια εγκρίνει και διατάζει την πώλησή τους σε δημοπρασία.²⁵⁹ Μεταξύ των υπαρχόντων του βρίσκουμε ποσότητες του βαμβακερού υφάσματος μποττάνα (*bottana*) καθώς και δίμιτου κυπριακής παραγωγής.²⁶⁰ Αντικείμενα του ίδιου τύπου και σταμπωτά της Λευκωσίας συναντούμε και στο κατάστιχο του καπετάνιου και εμπόρου *Niccolò Voltolina* του 1762. Ο καπετάνιος κατοικούσε στη Λάρνακα αλλά τα εμπορεύματά του βρίσκονταν στα σπίτια και τις αποθήκες πολλών Βενετών της πόλης, που χρησιμοποιούνταν ως σημεία μεταπώλησης. Βαμβακερά δίμιτα και σταμπωτά της

²⁵¹ Γ. Τριανταφυλλίδου, «Το βαμβάκι στην Κύπρο...», σ. 125.

²⁵² Για τη χρήση του βαμβακιού στην Κύπρο βλέπε στη συνέχεια το μέρος Δ, Α2. Η. Inalcik, D. Quateart, *An Economic and Social History...*, σ. 727.

²⁵³ ASVe, C.V.R.C., buste 12-13.

²⁵⁴ Αναλυτική κατάσταση για τα προϊόντα εξαγωγής από την Κύπρο το 1745 μας δίνει στις επιστολές του ο Άγγλος ευγενής *Drummond*, C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σσ 281-282; J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce contenant tout ce qui concerne le commerce qui se fait dans les quatre parties du monde*, Παρίσι, 1741, S. Faroqhi, *Declines and revivals in textile production*, στο *S. N. Faroqhi, K. Fleet, The Cambridge History of Turkey: The Later Ottoman Empire, 1603–1839*, τομ. 3, Cambridge University Press, 2006, σ. 366.

²⁵⁵ ASVe, C.V.R.C., buste 12 -13.

²⁵⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 136.

²⁵⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 36 a/g.

²⁵⁸ Οι παραδόσεις στις αρχές του Μάρτη έχουν ψηλότερη τιμή.

²⁵⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 44.

²⁶⁰ Για τα υφάσματα βλέπε τα ανάλογα λήμματα.

Λευκωσίας βρίσκουμε και στην κασέλα του επίσης κεφαλονίτη εμπόρου και πλοιοκτήτη Ηλία Καββαδία, που φυλασσόταν στο σπίτι του Βαγγέλη Λαγούση στη Μαρίνα της Λάρνακας, έτσι όπως αναγράφεται στην απογραφή αγαθών, συνταγμένη την 29^η Αυγούστου του 1763.²⁶¹ Το ίδιο έτος συναντούμε μεγάλη ποσότητα βαμβακερών αλλά και μεταξωτών υφασμάτων και στο κατάστιχο του ποτέ *Niccolò Smajevich* από το *Perasto* της Δαλματίας, Βενετού υπηκόου και εμπόρου στη Λάρνακα.²⁶² Μεταξύ των εμπορευμάτων του βρίσκουμε ποσότητες από μεταξωτό *ραζέππο* Λευκωσίας,²⁶³ κυπριακά βαμβακερά, σταμπωτά, δίμιτα, μουσελίνες και μποτάνες. Εμπορεύματα της ίδιας φύσης εντοπίζουμε στα κατάστιχα του Βενετού εμπόρου *Gian Carlo Mantovani*, κατοίκου Μαρίνας της Λάρνακας, που πεθαίνει το 1785.²⁶⁴ Η απογραφή των αγαθών του συντάσσεται μετά από διαταγή του προξένου και ενώπιον μαρτύρων αλλά και του απεσταλμένου του ίδιου του προξένου. Καταγράφονται στις αποθήκες του ποσότητες μποτάνας, ράζι Λευκωσίας, σταμπωτά και διάφορα βαμβακερά. Παρόμοια εμπορεύματα σημειώνονται στη δημοπρασία των αντικειμένων που βρέθηκαν σε κασέλα η οποία ανήκε στον αδελφό του *Mantovani*, *Angelo* που πεθαίνει στο πλοίο του *Amabili Camilla* κατά τη διάρκεια ενός εμπορικού ταξιδιού.²⁶⁵ Τέλος, μέχρι και το 1795 συναντούμε το ίδιο ενδιαφέρον των Βενετών εμπόρων, όπως στο κατάστιχο του ποτέ *Martin Clerich*, συμπληρωμένο στο κατάστημα και την αποθήκη του στις 18 Αυγούστου, όπου σημειώνονται ποσότητες από ακατέργαστο βαμβάκι και μετάξι, δίμιτα, μποτάνες, ράζα, σταμπωτά και βαμβακερά.²⁶⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα κατάστιχα των καπετάνιων που παράλληλα ασκούν εμπορικές πράξεις και μεταφέρουν στα πλοία τους ποσότητες αγαθών από και προς την Κύπρο. Η δυνατότητα αυτή τους δινόταν από την ίδια τη βενετική νομοθεσία και τα συμβόλαια που υπέγραφαν με τους πλοιοκτήτες. Τα ίδια δικαιώματα μεταφοράς και εμπορίας αγαθών είχαν και τα μέλη του πληρώματος αλλά σε μικρότερη κλίμακα. Το γεγονός αυτό δηλώνει τη δυνατότητα των ναυτών, για παράδειγμα, να μεταφέρουν αγαθά τα οποία δεν καταλαμβάνουν πολύ χώρο αλλά η ζήτησή τους ήταν τέτοια που τους εξασφάλιζε κέρδος. Τέτοια αγαθά ήταν συχνά κυπριακά υφάσματα, όπως δηλώνει η αναγραφή των υπαρχόντων των μελών του πληρώματος του πλοίου *Madonna di Casopo e Sant'Antonio di Padova*, το οποίο ναυάγησε στις 14 Μαρτίου του 1782, στις ξέρες της Αμμοχώστου. Σε αυτό το έγγραφο σημειώνονται μεταξύ άλλων:

[...] Στην κασέλα του καπετάνιου *Francesco Vaxanovich*

7. κομμάτια πολύχρωμα από ριγέ βαμβακερό
2. κομμάτια πολύχρωμα μικτό βαμβάκι με μετάξι από το Χαλέπτι
2. κομμάτια κερμεζούτι (*ghermesul*) Χαλεπίου πολύχρωμα
2. κομμάτια τα ίδια με άνθινο διάκοσμο
1. κομμάτι *bocassin di bavella*
1. δωδεκάδα μαντίλια μεταξωτά με άνθινο διάκοσμο Χαλεπίου
5. μπορντούρες κουβέρτας από σταμπωτά Κύπρου με άνθινο διάκοσμο
1. κομμάτι *bottana* Κύπρου βαμβακερή λευκή
1. κομμάτι πανί Ολλανδίας
1. κομμάτι (ύφασμα με τυπωμένα) μαντίλια βαμβακερά και πολύχρωμα (Λευκωσίας ;)

²⁶¹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 229.

²⁶² ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 60.

²⁶³ Βλέπε λήμμα.

²⁶⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 250 r.

²⁶⁵ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 106b.

²⁶⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 120.

Στη κασέλα του λοστρόμου *Luca Macinich*

2. κομμάτι από δίμιτο και ένα από *piassa*

Κασέλα του ναύτη *Panai Bosich*

1. κομμάτι *bottana*

2. κομμάτι *bordato*

2. κομμάτι μεταξωτό

Στην κασέλα του ναύτη *Niccolò Mussich*

36. κομμάτια *tela* Κύπρου για πουκάμισα

5. μπορντούρες για κουβέρτες (σταμπωτά Λευκωσίας ;)

Αυτού του τύπου το εμπόριο δεν μπορεί να θεωρηθεί βασικό για τα οικονομικά ενδιαφέροντα της Βενετίας στην Κύπρο αλλά μπορεί να δώσει, καλύτερα από άλλους τύπους εμπορίου, μια εικόνα της ζήτησης και του κέρδους που εξασφάλιζαν τα κυπριακά υφαντά και οι κυπριακές πρώτες ύλες. Το παράδειγμα αυτό μεταφέρει το ελάχιστο της ποσότητας και της ποικιλίας εμπορευμάτων που μπορούσαν να μεταπωλούν τα πληρώματα. Για τον λόγο αυτό μπορούμε να υποθέσουμε πως αφορά το απόλυτα απαραίτητο, τον πυρήνα των εξαγωγών με βάση τη ζήτηση και την απόδοση κέρδους μιας περιορισμένης ομάδας εμπορευομένων, των πληρωμάτων των πλοίων. Ο καπετάνιος του σκάφους, *Francesco Vaxanovich*, πέρα από τα προσωπικά του αντικείμενα, μετέφερε από την Κύπρο ποσότητα βαμβακερών υφασμάτων, πολύχρωμων (*colorati*), μεταξωτά δεύτερης ποιότητας (*bocassin di bavella*) και σταμπωτά (*stampa*).²⁶⁷ Τα κυπριακά υφάσματα συνοδεύονται από συριακά βαμβακερά και μεταξωτά, επιβεβαιώνοντας με τον τρόπο αυτό την εμπορική σύνθεση της αγοράς των υφασμάτων στην Ανατολική Μεσόγειο.²⁶⁸ Στα μπαούλα των πληρωμάτων βρίσκουμε μικρότερες ποσότητες υφασμάτων, βαμβακερών κυπριακής κατασκευής του τύπου *μποτάτα* (*bottana*) και δίμιτα, χωρίς να λείπει και ένα μεταξωτό κομμάτι. Η αναγραφή συμπληρώνεται με τα εμπορεύματα που περισυλλέχτηκαν μετά το ναυάγιο και τα οποία επιβεβαιώνουν τη φύση των εξαγωγικών προϊόντων: βαμβάκι, λάδι, καφέ και ρύζι.

2. Οι εισαγωγές

Οι εξαγωγές των κυπριακών πρώτων υλών και παραγωγών προς την Βενετία αλλά και προς τις άλλες χώρες, ιδιαίτερα την Αγγλία, τη Γαλλία και την Ολλανδία, μαρτυρούνται στις περιηγητικές και τις διπλωματικές αναφορές της εποχής.²⁶⁹ Το γεγονός αυτό εξηγεί από τη μια πλευρά, το ενδιαφέρον των ανθρώπων της εποχής για την καταγραφή, τη μελέτη και την ανάλυση των οικονομικών δυνατοτήτων των ξένων χωρών και από την άλλη, είναι χρήσιμο για την έρευνα των ιστορικών για τις εξαγωγές. Η σύγχρονη ιστοριογραφία, συχνά, προτιμά να αναφέρεται και να αναλύει μόνο τις πληροφορίες αυτών των πηγών. Το εμπόριο όμως, και ιδιαίτερα το εμπόριο της εποχής, δεν ήταν μονόπλευρο ή μονοδιάστατο. Τα οικονομικά συμφέροντα των χωρών που εισήγαν προϊόντα από την Κύπρο απλώνονταν και στο εμπόριο προς τις χώρες από τις οποίες εξάγονταν πρώτες ύλες ή άλλα προϊόντα. Η παρουσία των προξενείων, των προξένων–εμπόρων, των εμπόρων–καταστηματαρχών, των

²⁶⁷ Για τις ποιότητες των υφασμάτων βλέπε ανάλογο λήμμα.

²⁶⁸ S. Faroqi, C.K Neumann, *Ottoman Costumes, From Textiles to Identity*, Κωνσταντινούπολη, 2004, σσ 237-240.

²⁶⁹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σσ. 166, 177, 189, 310, 324, 371, 372, 425.

εμπόρων–πλοιοκτητών και των εμπόρων–καπετάνιων στα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου, συγκροτούσε ένα κατάλληλο δίκτυο για τις εμπορικές συναλλαγές από και προς τις χώρες αυτές. Σε διαφορετική περίπτωση, η εμπορία μόνο πρώτων υλών θα αποτελούσε μια περιορισμένη πηγή εσόδων.

Η μελέτη των αρχείων του βενετικού προξενείου έδειξε ότι αυτού του είδους η εμπορία αποτελούσε αιτία μεγάλης οικονομικής κίνησης και οι επιπτώσεις της στην οικονομία της Βενετίας αλλά και της Κύπρου ήταν μεγάλες. Ιδιαίτερα αισθητή ήταν η κοινωνική συμβολή του εμπορίου αυτού στο νησί και μπορούμε εύκολα να το κατανοήσουμε αν αναλογιστούμε τις διάφορες ποιότητες των εμπορευμάτων που εισάγονται αλλά και τις ποσότητές τους, οι οποίες συχνά είναι τέτοιες που να αλλάζουν την οπτική που έχουμε σήμερα σχετικά με την καθημερινή ζωή. Η φύση των εμπορευμάτων είναι ποικίλη, αλλά **τα μέταλλα, τα ξύλα, τα γυαλικά, το χαρτί και τα υφάσματα** αποτελούν τις πέντε μεγάλες κατηγορίες των βενετικών εξαγωγών προς την Ανατολική Μεσόγειο, κατ' επέκταση και προς την Κύπρο. Τα έγγραφα του βενετικού προξενείου που αναφέρονται στις εισαγωγές και τις εξαγωγές περιορίζονται στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα και το δείγμα των δεκαετιών 54-64 και 77-78 είναι αντιπροσωπευτικό.

1. Τα μεταλλικά είδη που εισάγονται στο νησί, στις περιπτώσεις όπου αυτά καταγράφονται με το όνομά τους,²⁷⁰ είναι:

A. Αντικείμενα καθημερινής οικιακής χρήσης όπως βελόνες, βελόνια, καρφίτσες, κηροπήγια, κουτιά, λάμπες, κατσαρόλες, καζάνια, ταψιά, μαχαίρια, πιρούνια, κουτάλια, κουτάλες, κλειδιά, ψαλίδια, ξυράφια και μεταλλικά φανάρια.

B. Εργαλεία για επαγγελματική χρήση όπως φτυάρια, αξίνες, καρφιά, τσεκούρια, τσάπες, σφυριά, λεπίδες, λίμες, πιεστήρες, συρματοσκοίνα, από σίδηρο και από μπρούντζο, ποτίστρες, κουδουνίστρες, χωνιά, πάλες, γραδέλλες, αγκίστρια, άγκυρες, ελατήρια, στεφάνια για βαρέλια, κλειδιά, κλειδαριές και πρόκες για καρέκλες.

Γ. Είδη οπλισμού όπως κάνες όπλων, κόκορες και σκανδάλες, ανταλλακτικά σε όπλα, όπλα, πιστόλια και σκάγια

Δ. Ακατέργαστο ή ημικατεργασμένο μέταλλο όπως τις μεταλλικές ταινίες για την κατασκευή και τη συντήρηση των βαρκών, ράβδοι κασιτέρου για το γάνωμα των οικιακών σκευών κτλ.

Ε. Εκκλησιαστικά αντικείμενα όπως καντήλια, θυμιατά, καμπάνες, μανουάλια, φύλλα χρυσού και ασημιού για την επένδυση των εικόνων και των εικονοστασίων.

Οι ποσότητες είναι διαφορετικές και ανάλογες με το είδος εισαγωγής και τη ζήτησή του στο τοπικό εμπόριο. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως κατά τη διάρκεια των δύο δεκαετιών που μελετήσαμε, φτάνουν στο νησί πέραν των εκατόν χιλιάδων βελονιών, πέρα του εκατομμυρίου καρφίτσες, διακόσιες χιλιάδες αγκίστρια, τρεις χιλιάδες φτυάρια, ενάμισι εκατομμύριο πρόκες, περισσότερο από δέκα χιλιάδες οκάδες χαλκού για καζάνια και πέραν των χιλίων κανών για όπλα.

Οι αριθμοί αυτοί μπορούν από μόνοι τους να δώσουν μια εικόνα του οικονομικού μεγέθους που αντιπροσώπευαν. Αντανακλούν επίσης την εξάρτηση της κυπριακής κοινωνίας από το βενετικό εμπόριο ως προς τα συγκεκριμένα είδη.

Η Βενετία διέθετε έναν αριθμό μεταλλουργείων στις προαλπικές οροσειρές που εκτείνονται από το Μπέργκαμο και τη Μπρέσσια μέχρι την κοιλάδα του Τζόλντο

²⁷⁰ Συχνά τα μεταλλικά εμπορεύματα αναφέρονται σαν ασάλι ή ασάλι επεξεργασμένο, σίδηρο και σιδηρικό, μπρούντζος και μπρούντζινα, χαλκός και χάλκινα χωρίς άλλες μορφολογικές λεπτομέρειες.

και της Φάσσα.²⁷¹ Εκεί παράγονταν τα εργαλεία για την επεξεργασία του ξύλου το οποίο ήταν απαραίτητο για τα ναυπηγεία, αλλά και τα μεταλλικά είδη για τον εξοπλισμό των πλοίων της. Η παραγωγή δεν ήταν αρκετή για να καλύψει τις ανάγκες της πόλης ήδη από τον 16ο αιώνα και έτσι θεωρήθηκαν απαραίτητες οι εισαγωγές από τη Γερμανία και σε μικρότερο ποσοστό από την Αγγλία. Στην Κύπρο εισάγονται βενετικά μεταλλικά αντικείμενα αλλά και εμπορεύματα που η Βενετία εισάγει από αλλού και εξάγει με τη σειρά της σε άλλες περιοχές. Παράδειγμα είναι τα γερμανικά σφυρήλατα αντικείμενα που μαρτυρείται να εισαγάγει το 1762 ο *Diodato di Michiel* σε τέσσερα κιβώτια.

2. Ανάλογα στοιχεία συναντάμε και στα **ξύλινα** είδη που εισάγονται με σταθερό ρυθμό και ποσότητες καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα. Οι εισαγωγές είναι δύο τύπων:

A. Ξυλεία ακατέργαστη και ημικατεργασμένη όπως ξυλοδοκάρια, ορθογωνικής τομής δοκοί και σανίδια από έλατο και από λάρικα,²⁷² σανίδια από καρυδιά, σανίδες για σκαλωσιές, σφήνες από έλατο, χειρολαβές για μεταλλικά εργαλεία, κυρτές λωρίδες σανίδας για βαρέλια, άδετα κομμάτια κασελών αλλά και τροπική ξυλεία που χρησίμευε ως βαφική ουσία για τα υφάσματα. Αναφέρουμε τα δύο βασικότερα ξύλα που εισάγονταν για τη βαφή των υφασμάτων και των κλωστών: το μεξικανικό *campreggio* (*Haematoxylum Camprechianum*) και το βραζιλιάνικο *fernambucco* (*Caesalpinia Echinata*). Το πρώτο παρήγε ένα βαθύ μαύρο χρώμα πολύ ανθεκτικό, το δεύτερο είναι γνωστό στον ελληνικό χώρο σαν «μπεραμππούκι» και χρησιμοποιήθηκε ευρέως στην κατασκευή μουσικών οργάνων. Η κύρια όμως χρήση του ήταν αυτή της βαφής υφασμάτων, το χρώμα του ήταν ένα κόκκινο/φούξια βαθύ.

B. Ολοκληρωμένα έπιπλα όπως τα πολύτιμα *bureau*, έπιπλα με μεγάλα παράλληλα συρτάρια που στο πάνω μέρος τους είχαν πτυσσόμενο γραφείο (εικόνα 9, 10), καθώς και τα *comò* (σιφονιέρες) από καρυδιά, καρέκλες (εικόνα 11), σκαμνιά, πολυθρόνες, τραπεζάκια, κασέλες, μικρές, μέτριες και μεγάλες, φτιαγμένες εξολοκλήρου ή επενδυμένες από καρυδιά, κάσες από έλατο(εικόνα 12-13), κηροπήγια, μουσικά όργανα, κορνίζες για πίνακες, χαρακτηριστικά και καθρέφτες(εικόνα 14-15), καναβέτες,²⁷³ μικρές και μεγάλες, από καρυδιά ή επενδυμένες με το ίδιο ξύλο και τέλος, βαρέλια.

Η Κύπρος της πρόσφατης ιστορίας, σε αντίθεση με την αρχαία Αλάσια, δεν φημιζόταν για τη ξυλεία της. Τα φρουτόδεντρα ήταν λίγα και καλλιεργούνταν για τους καρπούς τους και όχι για τη ξυλεία τους. Τα κωνοφόρα, από την άλλη, λόγω του ξηρού και ζεστού κλίματος είναι γεμάτα γόμη και, λόγω της περιορισμένης και αραιής βλαστοφορίας τους, είχαν πολλούς ρόζους. Το ξύλο το χρησιμοποιούσαν κυρίως για την παραγωγή κάρβουνου.²⁷⁴ Η κυπριακή παραγωγή ξύλινων κατασκευών από τον Μεσαίωνα και μετά δεν έχει μελετηθεί. Η τοπική βιβλιογραφία ασχολήθηκε πολύ λίγο με το ξύλο και περιορίστηκε στη συλλογή φωτογραφικού υλικού και στις σύγχρονες, ως προς τη συλλογή του υλικού, μαρτυρίες των ξυλουργών.²⁷⁵ Το ίδιο ισχύει και για τις καταγραφές των διακοσμητικών μοτίβων, που περιορίστηκαν στη συλλογή εικόνων

²⁷¹ S. Petruccioli, (επιμ.), *Storia della Scienza, L'Età dei lumi*, Τομ. 6, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2002, σ. 217.

²⁷² Επιστ. όνομα *Larix*, η λάριξ (ή σε αρσενικό γένος, ο λάρικας) είναι κωνοφόρο δέντρο της οικογένειας των πευκοειδών.

²⁷³ Πρόκειται για ξύλινες θήκες μέσα στις οποίες τοποθετούνται μπουκάλια με αλκοολούχα ποτά. Αρχικά, ήταν απλές προθήκες μεταφοράς και προστασίας των γυάλινων μπουκαλιών, στη συνέχεια μετατράπηκαν σε μικρά έπιπλα που εκτίθονταν στα σπίτια και στα καταστήματα.

²⁷⁴ Συχνά συναντούμε σε φορτωτικές πλοίων την ένδειξη 'κυπριακό κάρβουνο'.

²⁷⁵ Ε. Παπαδημητρίου, *Η τέχνη του ξύλου στην Κύπρο*, Πολιτιστικές Υπηρεσίες Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού, Λευκωσία, 2003.

χωρίς κανένα συσχετισμό, χωρίς σύγκριση και ιστορικές αναφορές. Το υλικό κατασκευής των αντικειμένων δεν θεωρήθηκε ποτέ σημαντικό στοιχείο και αναφέρεται σποραδικά. Ήταν πάγιο δεδομένο πως η πρώτη ύλη ήταν ντόπια και η πιθανή εισαγωγή της δεν αποτέλεσε ποτέ υπόθεση μελέτης, αφού δεν επηρέαζε την ουσία των μελετών αυτών. Οι πληροφορίες που δίδονται από τα έγγραφα του βενετικού προξενείου ως προς την εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων ξυλείας και επεξεργασμένων επίπλων, όπως και εργαλείων επεξεργασίας του ξύλου, ανοίγουν νέους δρόμους για τη μελέτη του τομέα αυτού και προσθέτουν τις απαραίτητες πληροφορίες για την τεχνική και την κατανόηση των μορφών της ξυλουργικής και της ξυλογλυπτικής τέχνης της Κύπρου.

Στο διάστημα των είκοσι χρόνων που μελετούμε έφτασαν στην Κύπρο συνολικά 800 κασέλες. Η πλειοψηφία τους ήταν από ξύλο καρυδιάς ή ήταν επενδυμένες από αυτό. Για να εκμεταλλευτούν οι έμποροι τον άδειο χώρο του εσωτερικού τους, έφταναν γεμάτες με άλλα προϊόντα, συνήθως γυάλινα. Σε κάποιες περιπτώσεις, για τον ίδιο λόγο φτάνουν λυμένες και σε λιγότερες περιπτώσεις αναφέρονται ως μισοτελειωμένες, *da spiumar*. Τα δεδομένα αυτά, δεν μπορούν να μην προκαλέσουν ερωτηματικά σχετικά με τη χρήση τους. Πιστεύουμε ότι οι λεγόμενες κυπριακές κασέλες του 18ου αιώνα είναι στην πλειοψηφία τους βενετικές κατασκευές διακοσμημένες στην Κύπρο. Μεγάλος είναι και ο αριθμός των βαρελιών, 750 σε δέκα χρόνια, ενώ για τη δεκαετία 1754/64 δεν υπάρχουν αναφορές για την εισαγωγή τους. Μεγάλος αριθμός επίπλων και αρχιτεκτονικών στοιχείων κατασκευασμένων στο νησί ήταν από βενετικά ξύλα. Οι ποσότητες δοκαριών και σανίδων από διάφορες ποικιλίες ξύλων δηλώνουν πως δύσκολα χρησιμοποιούνταν άλλα σχετικά υλικά, εκτός από αυτά, στις κατασκευές. Ο αριθμός των δοκαριών με ορθογωνική τομή που εισήχθησαν σε είκοσι χρόνια είναι 4 750 και των σανίδων δέκα φορές μεγαλύτερος, 45 000.

Η παρουσία των βενετικών επίπλων στο νησί δεν περιορίζεται στις αναφορές των εγγράφων του προξενείου αλλά αφορά και στα αντικείμενα που σήμερα σώζονται σε μουσεία, εκκλησίες και ιδιωτικές συλλογές. Μέρος των επίπλων του σπιτιού του δραγομάνου Χατζηγιωργάκι,²⁷⁶ έπιπλα της συλλογής Πιερίδη²⁷⁷ και της συλλογής των κληρονόμων Περιστιάνη²⁷⁸ μαρτυρούν τη βενετική τους προέλευση. Βενετική επιρροή έχουν δεχτεί και πολλά έπιπλα κυπριακής κατασκευής που οι δημιουργοί τους τα εμπνεύστηκαν από το αισθητικό ρεύμα του ροκοκό όπως καθρέφτες, καρέκλες, κονσόλες και κρεβάτια.

Αντιλαμβανόμαστε ότι η ύπαρξη ξύλων στην καθημερινή ζωή των Κυπρίων οφειλόταν ως επί το πλείστον σε βενετικές εισαγωγές και, καθώς ήταν απαραίτητα, το εμπόριό τους έγινε βασικά για την τοπική κοινωνία και οικονομία.

3. Τα γυάλινα είδη, η σημαντική αυτή τέχνη της Βενετίας από τον Μεσαίωνα, έφταναν στην Κύπρο σε δύο μορφές, σε τελειωμένα αντικείμενα έτοιμα για να μπουν στα κυπριακά νοικοκυριά και σε κομμάτια διάφανα ή επενδυμένα με ασήμι (καθρέφτες) για να χρησιμοποιηθούν σε τοπικές κατασκευές.

Ειδικότερα φτάνουν στην Κύπρο:

Α Έτοιμα προϊόντα, τελειωμένα στη Βενετία που προορίζονταν για τα νοικοκυριά,

---

²⁷⁶ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος...*

²⁷⁷ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η Εθνογραφική Συλλογή του Ομίλου Λαϊκής*, Λευκωσία, 2006.

²⁷⁸ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Κινητά και ακίνητα πράγματα του Ευαγγέλη Περιστιάνου, Σουδίου Βένετου του κατά την Σκάλαν της Λάρνακας*, Λάρνακα, 1998.

όπως ποτήρια απλά και τύπου *zuccharino*,²⁷⁹ φλιτζάνια, μπουκάλια διαφόρων μεγεθών και ποιοτήτων, νταμιτζάνες, καθρέφτες με κορνίζα, λάμπες, λυχνίες, πολυέλαιοι και φωτιστικά. Όχι σπάνια, τα αντικείμενα αυτά δηλώνονται στα έγγραφα με τους γενικούς όρους «κρύσταλλα δουλεμένα, σταμπωτά και φυσητά» (εικόνα 16).

B. Μέρος των εισαγωγών των γυάλινων ειδών προορίζεται για τα τοπικά εργαστήρια όπου θα δουλευτεί και θα εφαρμοστεί σε κατασκευές εγχώριας παραγωγής. Αυτά είναι τα τζάμια για τα παράθυρα, οι καθρέφτες σε διάφορα μεγέθη και οι γυάλινες πέρλες, μικρές και μεγάλες, συχνά κόκκινες και καθρεφτίζουσες.

Με τον γενικό όρο γυαλικά, *vetrami*, αναφέρεται ποσότητα εισαγωγών (πέρα από 300 κάσες σε είκοσι χρόνια) και δηλώνει όλες τις προαναφερθείσες κατηγορίες χωρίς καμία περαιτέρω πληροφορία.

Οι χώροι παραγωγής, έτσι όπως εμφανίζονται στα έγγραφα, είναι το νησί του *Burano* στη Βενετία και η περιοχή της Βοημίας.

Οι τεχνικές παραγωγής που παρουσιάζονται είναι τρεις:

- η τεχνική του φυσητού γυαλιού, που βασίζεται στη μορφοποίηση του αγγείου μέσω της παροχής αέρα στο εσωτερικό μάζας ρευστού γυαλιού με τη βοήθεια μεταλλικού σωλήνα

- η τεχνική του σταμπωτού, χυτού σε πήλινα καλούπια, γυαλιού

- η τεχνική του τζαμιού όπου το υγρό γυαλί, αφού φυσηθεί και γίνει ένα μεγάλο μπαλόνι με λεπτά τοιχώματα, στρώνεται σε μεγάλο μαρμάρινο τραπέζι και πιέζεται από ένα μαρμάρινο κύλινδρο που το κάνει επίπεδο.

Σημειώνουμε πως οι εισαγωγές εμφανίζονται με σταθερούς αριθμούς και εκτείνονται σε όλη τη διάρκεια της περιόδου που μελετάμε ενώ οι ποσότητες είναι, και σε αυτή την περίπτωση, τέτοιες που δεν αφήνουν αμφιβολίες αναφορικά με τη σημασία του εμπορίου αυτού στην κυπριακή κοινωνία: 520 κάσες φυσητού γυαλιού, 300 κάσες γυαλικών, 2127 καθρέφτες συν 235 κάσες γεμάτες από διάφορα μεγέθη κατόπτρων, 820 καθρέφτες για καμήλες, 228 κάσες τζάμια, γυάλινες πέρλες: στα βενετικά *contarie* παρουσιάζονται σε μορφή δεμένων κλωστών 6270 δέσμες στις οποίες προστίθενται 12400 λίβρες και 229 κάσες. Οι αριθμοί αυτοί αναφέρονται σε εισαγωγές είκοσι χρόνων.

4. Το **χαρτί** ήταν ένα από τα σημαντικά εμπορεύματα που οι Βενετοί εισήγαν στην Ανατολική Μεσόγειο. Μετά την πτώση της αγοράς του γαλλικού χαρτιού, οι Βενετοί εκμεταλλεύτηκαν την ευκαιρία και, ταυτόχρονα με τους Γενουάτες, αύξησαν την παραγωγή στις πόλεις τους για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της νέας αγοράς.²⁸⁰ Το χαρτί ήταν απολύτως απαραίτητο για όλες τις επίσημες και ανεπίσημες συναλλαγές και αρχειοθετήσεις τον τοπικών και των ξένων αρχών στο νησί, της Εκκλησίας όπως και των ιδιωτών, εμπόρων, γιατρών, φαρμακοποιών²⁸¹ αλλά και ραφτάδων, παπουτσήδων, επιπλοποιών,²⁸² ακόμα και ψαράδων.²⁸³ Στην Κύπρο οι ποσότητες χαρτιού που φτάνουν είναι τέτοιες που δηλώνουν τον απόλυτο έλεγχο της αγοράς του αγαθού αυτού από τους Βενετούς: 14709 ρίσμες συν 75 δέματα χαρτιού σε είκοσι χρόνια, είναι το αποτέλεσμα που τεκμαίρεται από τα έγγραφα εισαγωγής και φορολογίας του βενετικού προξενείου. Οι τύποι χαρτιού που εισάγονται

²⁷⁹ Διακοσμητική παρέμβαση στην εξωτερική επιφάνεια του γυαλιού που δίνει την αίσθηση της ζάχαρης, ιτ. *Zucchero*.

²⁸⁰ I. Mattozzi, *Produzione e commercio della carta nello stato veneziano nel settecento*, Μπολόνια 1975 σσ. 8-16.

²⁸¹ Όχι μόνο έγραφαν τις συνταγές τους και τα ονόματα των φαρμάκων τους, αλλά τύλιγαν τα φάρμακα, σκόνες και υγρά σε χάρτινα περιτυλιγμένα.

²⁸² Το χαρτί ήταν η βάση κατασκευής καλουπιών και μόλων.

²⁸³ Η λιανική αγορά ψαριού γινόταν βάζοντας τα ψάρια σε χάρτινο χωνί.

είναι τρεις:

- strazzia* ή *comunella*, το χαρτί καθημερινής χρήσης, χοντρό και σκληρό,
- da navegar, da scriver* ή *corsiva*, το χαρτί για γραφή, για επιστολές και τετράδια συχνά της μάρκας *tre lune*,²⁸⁴
- διακοσμητικά και πολύτιμα χαρτιά επιχρυσωμένα, *dorata*, και βαμμένα, *bruna*.

5. Τα υφάσματα αποτέλεσαν ένα άλλο μεγάλο εμπορικό κεφάλαιο της Βενετίας, όχι μόνο στην Ανατολή αλλά και στη Δύση. Από τον Μεσαίωνα τα υφαντουργεία της πόλης ήταν γνωστά για την ποιότητα και την αισθητική των προϊόντων τους. Εξίσου γνωστοί ήταν και οι έμποροι που τα διένειμαν στα παζάρια όλου του τότε γνωστού κόσμου (εικόνα 17). Η αναλυτική διάθεση των υφασμάτων στο νησί, ακολουθεί. Εδώ περιοριζόμαστε να σκιαγραφήσουμε την εμπορική λειτουργία και τον οικονομικό ρόλο του αντικειμένου. Όπως είδαμε πιο πάνω, η ίδια η Κύπρος παράγει υφάσματα και ένα μέρος από αυτά το εξάγει. Τα υφάσματα αυτά είναι καθημερινής χρήσης, απλά και ανθεκτικά. Ακόμα και τα μεταξωτά υφάσματα της Κύπρου δεν υφαίνονται με ιδιαίτερα περίπλοκους τρόπους και η αισθητική τους περιορίζεται στη βαφή και τη λάμψη τους. Τα βενετικά υφάσματα που εισάγονται στην Κύπρο, με βάση την πρώτη ύλη τους διακρίνονται σε δυο κατηγορίες, τα μάλλινα και τα μεταξωτά. Είναι όλα καλής ποιότητας, η τιμή τους καθόλου χαμηλή και ο διάκοσμος τους συχνά πλούσιος. Μαζί με τα υφάσματα, τα έγγραφα αναφέρουν και διακοσμητικές ταινίες “γαρνιτούρες” (*galloni*, σειρήτια) για τα ενδύματα και ορισμένα αντικείμενα. Ειδικότερα οι ονομασίες των προϊόντων εισαγωγής παρουσιάζονται ως εξής:

Μάλλινα: *Amner, camelotti, londrina padovanelle, rassa, panni, panni scarlati, panni paragon*.

Μεταξωτά: *seta, damaschetti, ganzo, lastra, rasi, saglia, siviglie, velludo brocatelli, tabinetto*.

Οι ποσότητες των υφασμάτων είναι τέτοιες που καθιστούν το εμπόριό τους το σημαντικότερο της εποχής, από όλες τις απόψεις. Το μέγεθος σε πήχες των πολύτιμων μεταξωτών και μάλλινων υφαντών είναι εντυπωσιακό²⁸⁵ και οι τιμές τους τόσο ψηλές που προκαλούν έκπληξη για την οικονομική δυνατότητα των εμπόρων του νησιού και των πελατών τους.

Μαζί με τα υφάσματα, και για την αρτιότερη κατασκευή των ενδυμάτων, εισάγονται και διακοσμητικές λεπτομέρειες σε μεγάλες ποσότητες και σε πολύ καλές ποιότητες. Από χρυσή ή/και ασημένια κλωστή κατασκευάζονται και στέλλονται σειρήτια (μπορντούρες) του τύπου *galloni d'oro, galloni d'argento*. Δαντέλες από ασήμι ή/και από χρυσό *merli d'oro, merli d'argento*, φούντες (φράντζες) από τα ίδια μέταλλα, *franza d'oro, franze d'argento* αλλά και μεταξωτά λουλούδια για τα μαλλιά και τα ενδύματα, *fiori di seta*.

Κατασκευασμένα αντικείμενα είναι οι σκούφοι, *berette*, τα καπέλα, *capelli*, τα μαξιλάρια, *cuscini*, κάποια ενδύματα με σειρήτια (γαλόνια), *abito con galloni, manto con riccamo*, παπούτσια, *scarpe* και μεταξωτά μαντίλια, *fazzoletti di seta*. Οι σκούφοι είναι τα μόνα εμπορεύματα που φτάνουν σε μεγάλη ποσότητα, 2670 δωδεκάδες και 6 κάσες στα 20 χρόνια που μελετήσαμε. Οι ποιότητες των σκούφων είναι δύο, κανονικοί και λεπτοί. Τα υπόλοιπα αντικείμενα φτάνουν σε μικρές ποσότητες, έτσι που να φαίνεται πως είναι για πολύ ειδική χρήση, πιθανόν του ίδιου εισαγωγέα.

²⁸⁴ C. M. Briquet, *Les Filigranes, Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, 1968, σ. 537

²⁸⁵ Βλέπε αναλυτικά για το κάθε ύφασμα το ανάλογο λήμμα και γενικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Μέρος Τέταρτο

Κύπρος της Ανατολής και της Δύσης: υφάσματα και ενδυματολογικές επιλογές

1. Τα υφάσματα

α) Βενετικά Υφάσματα και Υφαντουργία

Η κατασκευή και η εμπορία των υφασμάτων στη Βενετία αποτέλεσε μια από τις βασικότερες και μακροβιότερες πηγές της οικονομικής ευμάρειας της Γαληνότατης Δημοκρατίας. Η υφαντική τέχνη πιστεύεται πως διδάχθηκε στους κατοίκους της πόλης από βυζαντινούς μάστορες, όπως και το μεγαλύτερο μέρος των τεχνών που ασκήθηκαν στην πόλη.²⁸⁶ Η σχεδόν μυθική άποψη της βυζαντινής πατρότητας των βενετικών τεχνών βασίζεται σε ιστορικά δεδομένα και στις στενές οικονομικές σχέσεις της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με το νησί της Αδριατικής λιμνοθάλασσας, χωρίς αυτό να αποκλείει τη μεταφορά τεχνικών γνώσεων από την Τερραφέρμα της ιταλικής ενδοχώρας ή και από αλλού.²⁸⁷ Η πρώτη γνωστή πηγή η οποία αναφέρεται στη βενετική υφαντουργία ανάγεται στο 1265 και στο έγγραφο των «νέων» κανονισμών που επρόκειτο να διέπουν τη συντεχνία των υφαντουργών του «εξαμίτου»,²⁸⁸ γεγονός που βεβαιώνει την ύπαρξη της συντεχνίας ήδη από τις αρχές του 13ου αιώνα.²⁸⁹ Τα ταξίδια του Μάρκο Πόλο και των άλλων Βενετών εμπόρων στην Ανατολή εμπλούτισαν τις τεχνικές γνώσεις των υφαντουργών, όπως και τη φαντασία τους που, σε μικρό χρονικό διάστημα, θα δημιουργήσει νέα αισθητικά και τεχνικά μέσα τα οποία θα κατακτήσουν το δυτικό εμπόριο.²⁹⁰ Η ποιότητα των βενετικών υφασμάτων ήταν ιδιαίτερα υψηλή και βασιζόταν στην υφαντική τεχνική (για αιώνες κρατικό μυστικό της Γαληνότατης), τις αισθητικές αναμειξίες ξένων στοιχείων που γίνονται γρήγορα μόδα στην Ευρώπη και τέλος, στην πολύ υψηλή ποιότητα των πρώτων υλών.²⁹¹ Οι τελευταίες δεν μπορούσαν να παραχθούν στα νησιά της Λιμνοθάλασσας και γι' αυτό οι Βενετοί αναγκάζονταν να τις αναζητήσουν αλλού, επιλέγοντας με μεγάλη προσοχή την ποιότητα και τα χαρακτηριστικά του κάθε υλικού.

Σταθμός στην ιστορία της βενετικής υφαντικής ήταν η υιοθέτηση της τεχνικής του βελούδου²⁹² και η γρήγορη εξέλιξη και εκμετάλλευσή της, ήδη από τον 13ο αιώνα. Το απόγειο της υφαντουργίας της Βενετίας βρίσκεται κάπου μεταξύ του τέλους του

²⁸⁶ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni dei Veneziani*, Βενετία 2001, σσ. 25-30.

²⁸⁷ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 14; D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σσ. 31-34.

²⁸⁸ Πρόκειται για το ύφασμα που φαίνεται με έξη κλωστές, γνωστό στη Μέση Ανατολή και ιδιαίτερα αγαπητό στους Βυζαντινούς. ASVe, *Capitolariibus de Tinctorum*, busta 25, serie LXXVI.

²⁸⁹ B. Ceccetti, «La industria in Venezia nel sec. XIII», *Archivio Veneto*, IV, Βενετία, 1872.

²⁹⁰ Davanzo Poli D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σσ. 20-22.

²⁹¹ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 31-45.

²⁹² Για το βελούδο και τη γένεσή του έγιναν πολλές υποθέσεις: Κίνα και Τοσκάνη θεωρούνται οι πιο ρεαλιστικές των υποθέσεων D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 32.

14ου και των μέσων του 15ου αιώνα, όταν η πόλη γίνεται συνώνυμο της υψηλής υφαντικής παραγωγής, κυριαρχώντας στο εμπόριο όλων των δυτικών αυλών²⁹³ και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας,²⁹⁴ μέχρι και το τέλος του 17ου αιώνα.

Ο 18ος αιώνας, ή καλύτερα το τέλος του προηγούμενου αιώνα, χαρακτηρίζονται από μια δραστική αλλαγή στη μόδα και στις ιδέες που αυτή εκφράζει.²⁹⁵ Η γαλλική αυλή αντιλαμβάνεται πως η συχνή αλλαγή στην αισθητική, όπως αυτή αποτυπώνεται στην εμφάνιση, καθόριζε ένα *status* για την αριστοκρατία που υποτιμούσε το χρήμα και ξόδευε ανεξέλεγκτα ποσά για να ενδύσει το σώμα και να επενδύσει στην κοινωνική του εικόνα²⁹⁶. Το γεγονός έθεσε τους Γάλλους αυλικούς ράφτες σε εγρήγορση, υποχρεώνοντάς τους να αλλάζουν τα σχέδια των ενδυμάτων το λιγότερο δυο φορές τον χρόνο²⁹⁷. Την ίδια πίεση δέχθηκαν και τα γαλλικά υφαντουργεία τα οποία έπρεπε να παράγουν μεγάλες ποσότητες υφασμάτων σε ελάχιστα χρονικά διαστήματα.²⁹⁸ Ταυτόχρονα η υφαντική ποιότητα άλλαξε επειδή άλλαξαν οι ανάγκες που τα υφάσματα καλούνταν να ικανοποιήσουν. Τα νέα ενδύματα είχαν μια ζωή που δεν διαρκούσε περισσότερο από έξη μήνες και τα περισσότερα δεν χρησιμοποιούνταν περισσότερο από δυο με τρεις φορές.²⁹⁹ Ως εκ τούτου, η ανθεκτικότητα των (γαλλικών) υφασμάτων περιορίστηκε δραστικά, τα υφάσματα λέπυναν και οι κλωστές δεν ήταν της καλύτερης ποιότητας, όπως και το δέσιμό τους στο υφαντουργείο. Με αυτό τον τρόπο οι χρόνοι και το κόστος μειώθηκαν, ενώ αντιθέτως αυξήθηκαν τα σχέδια, τα χρώματα και οι παραλλαγές τους.³⁰⁰

Σε αυτό το νέο εμπορικό και αισθητικό πλαίσιο η βενετική παραγωγή δεν κατάφερε ποτέ να διαδραματίσει έναν σημαίνοντα ρόλο. Η αισθητική της τείνει προς τα γαλλικά πρότυπα αλλά με αισθητή χρονική καθυστέρηση και χωρίς να αλλάξει η υψηλή ποιότητα των υφαντών. Τα βενετικά υφάσματα παραμένουν χοντρά, καλά υφασμένα και πολύ ανθεκτικά, πλην όμως ακριβά.³⁰¹ Οι παλιές τιμές δεν ανταποκρίνονταν στο νέο εμπόριο και ενώ οι παραγωγοί αναγκάζονταν να μειώσουν τις τιμές οι εργάτες παρέμεναν υψηλόμισθοι.³⁰² Υπήρξαν πολλές προσπάθειες εκσυγχρονισμού των τεχνικών που χρησιμοποιούνταν, για ανανέωση της αισθητικής των υφασμάτων και αναδιοργάνωση των «συντεχνιακών» όρων, ώστε να σώσουν τη βενετική υφαντική βιομηχανία.³⁰³ Ωστόσο, από τους 1000 αργαλειούς που λειτουργούσαν στην πόλη το 1735, παρέμειναν ενεργοί το 1795 μόνο οι 160.³⁰⁴ Ως αιτία για όλα αυτά δηλώνεται «η αλλαγή του γούστου της άρχουσας τάξης που

²⁹³ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 61-75.

²⁹⁴ Κατάλογος έκθεσης *At the Court of the Great Turk: Kaftans from Topkapi Palace*, Musée du Louvre Editions, Παρίσι, 2009.

²⁹⁵ Rosita Levi Pisetzky, *Storia del Costume in Italia*, τομ. II, σ. 117.

²⁹⁶ F. Piponnier, *Costume et vie social. La cour d'Anjou. XIVe- XVe siècles*, Mouton, Παρίσι 1970 ; D. Roche, *Il linguaggio della moda. Alle origini dell'industria dell'abbigliamento*, Einaudi, Torino 1991, (*La Culture des apparences : Une histoire du vêtement, XVIIe-XVIIIe siècle*, Fayard, Παρίσι, 1989), σσ., 183-189.

²⁹⁷ D. Roche, *Il linguaggio della moda...*, σσ. 92-97.

²⁹⁸ Jun Kanai, «Un Desir de Plus: ceux qui vécurent une époque dramatique a travers le vetement», στο J. Starobinsky, P. Duboy et alii, *La mode en France 1715-1815 : de Louis XV à Napoléon Ier*, La Bibliothèque des Arts, Παρίσι 1989, σσ. 118-122.

²⁹⁹ Γενικά για την υφαντική της περιόδου και τη ματαιοδοξία της μόδας στη Γαλλία της εποχής: D. Roche, *Il linguaggio della moda...*, σσ. 262-264.

³⁰⁰ J. Arnold, «La Coupe et la Fabrication des Vetements feminins au XVIII siecle», στο J. Starobinsky, P. Duboy et alii, *La mode en France 1715-1815 : de Louis XV à Napoléon Ier*, La Bibliothèque des Arts, Παρίσι 1989, σσ. 133.

³⁰¹ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 77-78.

³⁰² D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 87.

³⁰³ Βλέπε την προσπάθεια του Pietro D'Avanzo 1753, του γνωστότερου ίσως σχεδιαστή υφασμάτων της πόλης, το χειρόγραφο του *Regole per la meccanica del telaio da seta*, που φυλάσσεται στο Κέντρο μελέτης του υφάσματος και του ενδύματος της Βενετίας. P. D'Avanzo, *Regole per la meccanica del telaio da seta, 1753*, I. Chiappini di Sorio (επιμ.), Cassa di Risparmio di Venezia - Corbo e Fiore, Βενετία, 1981.

³⁰⁴ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, D. Sella, *Commerci e industrie a Venezia...*, σ. 129.

ακολουθεί τον γαλλικό συρμό και προτιμά το επιφανειακό και το εφήμερο από το άριστο και το διαρκές».³⁰⁵

Το πρόβλημα της αλλαγής του γούστου και της κρίσης του εμπορίου δεν περιορίζεται στις μειωμένες εξαγωγές στην Ευρώπη αλλά και στο εσωτερικό εμπόριο. Η γαλλική μόδα κατακτά την αισθητική των Βενετών αλλά και τη νοοτροπία τους σχετικά με το ντύσιμο, αφού ράβουν κάθε χρόνο τουλάχιστον ένα ενδυματολογικό σύνολο, ένα παλτό και μια μάσκα.³⁰⁶ Στο παρελθόν, αυτού του τύπου οι παραγγελίες γίνονταν κάθε τρία με πέντε χρόνια. Τα διακοσμητικά μοτίβα δεν αναπαράγονται με την ίδια ταχύτητα που υφαίνονται στη Λυών, αφού ο σχεδιασμός και η παραγωγή στη Βενετία κινούνταν με πολύ πιο αργούς ρυθμούς σε σχέση με τη Γαλλία. Δεν βοήθησε την παραγωγή νέων υφασμάτων ούτε και η ισχύουσα νομοθεσία της πόλης που επέμενε στις αρετές του υφάσματος, *solidita' corporita' resistenza*: σταθερότητα, γερό υφαντικό σώμα και ανθεκτικότητα. Οι βενετικές αρχές περιορίστηκαν σε ένα πιο αυστηρό έλεγχο της ποιότητας και στην απαγόρευση της εισαγωγής και της πώλησης υφασμάτων από το εξωτερικό.³⁰⁷ Η απόλυτη καταστροφή φτάνει στα βενετικά υφαντουργεία με την είσοδο των Γάλλων στη Λιμνοθάλασσα και την κατάρρευση της Γαληνότατης Δημοκρατίας του Αγίου Μάρκου τον Μάιο του 1797.

Η παραγωγή μάλλινων υφασμάτων μειώθηκε δραστικά και υποβιβάσθηκε κατά πολύ η ποιότητά τους.³⁰⁸ Η δομή του μάλλινου υφάσματος είναι τέτοια που η κακή ή φτηνή του πλέξη επηρεάζει τη διάρκεια ζωής και την εμφάνισή του. Η είσοδος των υφαντουργείων της Τερραφέρμα: του Τρεβίζο, της Πάδουα και της Μπρέσια στο βενετικό εμπόριο υφασμάτων δεν βοήθησε καθόλου την ήδη κακή κατάσταση και ανάγκασε τις τοπικές αρχές να αναθεωρήσουν τους νόμους τους σχετικούς με τα υλικά ύφανσης και το πλάτος των κομματιών των υφασμάτων.³⁰⁹ Το μαλλί, λέει ο νόμος, πρέπει να είναι αναγκαστικά ισπανικό και ο τρόπος ύφανσης ολλανδικός (*all'ollandese, uso d'Ollanda*), το πλάτος αυξήθηκε κατά λίγα εκατοστά: αύξησης έτυχαν και τα μήκη των κομματιών, ειδικά αυτών που προορίζονταν για τις εξαγωγές.³¹⁰ Οι μικρές αλλαγές στη νομοθεσία έφτασαν πολύ αργά και η αλλαγή που επέφεραν δεν ήταν αρκετή για να βοηθήσει την επιβίωση των υφαντικών προϊόντων του μαλλιού.

Η παραγωγή των λινών και των βαμβακερών δεν ήταν ποτέ μεγάλης σημασίας για τη Βενετία, η παραγωγή τους ήταν πάντα περιορισμένη και παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη κατά τη διάρκεια της κρίσης του 18ου αιώνα.

Αντίθετα, το μετάξι και η ύφανσή του αποτέλεσαν ανέκαθεν την ανώτερη και σημαντικότερη παραγωγή της Βενετίας και, ως εκ τούτου, ήταν αυτή που δέχτηκε το μεγαλύτερο πλήγμα της εμπορικής και παραγωγικής κρίσης. Τα υφάσματα που κατά την περίοδο αυτή παράγονται στη Βενετία και εμπίπτουν στην αισθητική του 18ου αιώνα³¹¹, είναι τα χρυσοϋφαντα μεταξωτά όπως το *ganzo*³¹² και το *lastra*,³¹³ λιγότερο τα μπροκάρ σε μεταξωτά ατλάζια, *raso*.³¹⁴ Τα υπόλοιπα μεταξωτά, που αποτελούν τη βάση της μόδας της εποχής αλλά και τη βάση του εμπορίου των υφασμάτων,

³⁰⁵ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 77.

³⁰⁶ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda a Venezia nei secoli XIII-XVIII: documenti*, Mestre, Edizioni del Gazzettino, 1984, τομ. I, σσ. 83-4.

³⁰⁷ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 88-89.

³⁰⁸ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 78-80.

³⁰⁹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, τομ. II σσ. 130-131.

³¹⁰ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 80.

³¹¹ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 81.

³¹² Βλέπε λήμμα *ganzo*.

³¹³ Βλέπε λήμμα *lastra*.

³¹⁴ Βλέπε λήμμα *raso*.

βυθίζονται σε μια βαθιά κρίση που θα τα συμπαρασύρει σε λίγο χρονικό διάστημα στο τέλος τους.

Το μόνο εμπόριο που εξακολούθησε καθ' όλη την διάρκεια του κρίσιμου 18ου αιώνα να απορροφά τη βενετική παραγωγή υφασμάτων είναι εκείνο της Ανατολής. Αυτό είναι εμφανές στα έγγραφα που αναλύσαμε και που εμφανίζουν την εμπορική κίνηση των υφασμάτων από τη Βενετία στην Κύπρο αλλά και στην Αίγυπτο και τη Συρία.³¹⁵ Οι αισθητικές και ποιοτικές ανάγκες των Οθωμανών, των υπηκόων τους και των Ευρωπαίων που έμεναν εκεί ήταν σαφώς διαφορετικές. Οι συντηρητικές κοινωνίες της Ανατολής αποδίδουν στην ποιότητα μεγάλη αξία όπως και στην προέλευση των εμπορευμάτων. Αυτό που ενδιέφερε τους χρήστες της Ανατολικής Μεσογείου ήταν η μεγάλη διάρκεια ζωής και η ευρωπαϊκή προέλευση των υφασμάτων εφόσον έφεραν μοτίβα που δήλωναν καθαρά την καταγωγή τους. Το αν τα μοτίβα ανταποκρίνονταν ή όχι στη μόδα του τελευταίου εξαμήνου της γαλλικής αυλής δεν φαίνεται να τους αφορά και τόσο. Σημασία γι' αυτούς είχε να προέρχονται από τη Δύση και ακόμα προτιμότερο από τη Βενετία, η οποία κατάφερε να συνδέσει το όνομά της με τα ποιοτικά υφάσματα για περισσότερο από τρεις αιώνες.

β) Τα βενετικά υφάσματα στην Κύπρο

Στην Κύπρο έφταναν υφάσματα υψηλής ποιότητας που δεν ανταγωνίζονταν την τοπική παραγωγή και ανταποκρίνονταν σε ανάγκες, πρακτικές και αισθητικές, ενός διαφορετικού τύπου κοινού. Τα βενετικά υφάσματα προορίζονταν για ένα κοινό με δυτικό γούστο ή δυτικότροπη ανατολική αισθητική. Χρησιμοποιούνταν για να ραφτούν ενδύματα αμφοτέρων των αισθητικών τάσεων αλλά αποκλειστικά ως εξωτερική επένδυση, με τρόπο που να φαίνονται και να συνομιλούν με το κοινωνικό σύνολο που τα περιέβαλλε. Στη συνέχεια θα έχουμε την ευκαιρία να τα δούμε πιο αναλυτικά και θα αναφέρουμε με λεπτομέρεια τα ενδυματολογικά τους χαρακτηριστικά.

Τα βενετικά υφάσματα που φτάνουν στην Κύπρο παρουσιάζονται στα έγγραφα εισαγωγής ως φορτία πλοίων που ξεκινούν από τη Βενετία και διακινούνται από την Κύπρο. Πληροφορίες για υφάσματα βενετικής προέλευσης έχουμε και από τα ιδιωτικά έγγραφα τα οποία περιγράφουν την παρουσία και τη χρήση τους στην καθημερινή ζωή των κατοίκων.

Τα μεταξωτά αποτελούσαν τον μεγαλύτερο αριθμό ποιοτήτων και ποσοτήτων, που εισάγονται από Βενετούς εμπόρους στο νησί. Το γεγονός της ιδιαίτερης αξίας του υλικού πολλές φορές περιορίζει τις περιγραφές και μας στερεί το όνομα του υφαντικού τύπου. Με τον γενικό όρο *seta*, μετάξι, καταγράφονται στις εισαγωγές ποσότητες υφασμάτων από το 1755 μέχρι και το 1786, χωρίς αναφορά σε όνομα υφάσματος ή υφαντικής δομής, αν και τα περισσότερα είναι διακοσμημένα με χρυσό και ασήμι, άρα του τύπου μπροκάρ. Στα ιδιωτικά έγγραφα η παρουσία του όρου είναι έντονη και συχνά συνοδεύεται από τον υφαντικό του τύπο (*bordato*, *camelotto*, *care*, *gheilan*, *brugundi*). Από το 1745 μέχρι και το 1805 γίνονται αναφορές σε μεταξωτά υφάσματα που προέρχονται από την Κύπρο, τη Μεσσηνία, τη Βηρυτό, τη Χίο, την Κωνσταντινούπολη και τη Γαλλία. Μεγάλος αριθμός αφορά κάλτσες, *fascie* (ζωνάρια), μαντίλια, καπέλα αλλά και διακοσμητικά λουλουδία, κορδέλες για τον λαιμό και τσάντες. Τα ενδύματα χωρίς αναφορά στον τύπο ύφανσης είναι *εσώρουχα*, *σοκάρδια*,

³¹⁵ Τα έγγραφα σχετικά με την Αίγυπτο και τη Συρία βρίσκονται στους φακέλους με τις φορτωτικές των πλοίων που περνούσαν από την Κύπρο. ASVe, C.V.R.C., buste 12-14.

πουκάμισα, γιλέκα οθωμανικού τύπου και γιλέκα τύπου *camisiola*,³¹⁶ ζιπούνια, φουστάνια, περισκέλια των τύπων *braghese* και *calzone*, σάκοι, κούρα και *vellade*,³¹⁷ επενδύσεις σε γούνες και σε πινίσια. Επίσης, οικιακά είδη όπως σεντόνια, μαξιλαροθήκες, πετσέτες, κουρτίνες. Ακόμα, πολυθρόνες ράβονται ή επενδύονται από την πολύτιμη ζωική ίνα του μεταξιού.

Τα πιο περίπλοκα υφάσματα είναι αυτά που εισάγονται σε μεγαλύτερες ποσότητες λόγω της ζήτησής τους και της φήμης τους. Το *broccadello* για παράδειγμα είναι ένα μεταξωτό ύφασμα που παράγεται στη Βενετία και παρουσιάζει ένα ξεχωριστό διάκοσμο (βλέπε λήμμα), ξεπερασμένο στην Ευρώπη, αλλά που συνεχίζει να παράγεται και να εξάγεται στην Ανατολή. Το ύφασμα αυτό ήταν κατάλληλο για την επένδυση επίπλων και τοίχων αλλά και για το ράψιμο ενδυμάτων, ιδιαίτερα γυναικείων.

Το *broccado*³¹⁸ αποτελεί την κυριότερη τεχνική ένθετης υφαντικής διακόσμησης και η χρήση του στα βενετικά υφάσματα ήταν ευρέως διαδεδομένη. Στην Κύπρο πολλά από τα μεταξωτά υφάσματα που φτάνουν από τη Βενετία έφεραν αυτού του τύπου τον διάκοσμο. Όλα τα *damasco con oro e argento*, *raso con oro* και με *naturali* ή *fiori d'oro* καθώς και τα *seta con oro e argento* είναι της διακοσμητικής οικογένειας του μπροκάρ. Στα μεταξωτά βενετικά υφάσματα κατατάσσεται και το *cannavasso* που παίρνει το όνομά του από τα στημόνια του τα οποία ήταν από κλωστές καναβάτσου, φυτικές ίνες δουλεμένες σε κτένα από το *Arundo Donax*, την κοινή κάλαμο. Είναι ένα μπροκάρ με χρυσές και ασημένιες κλωστές και στην Κύπρο (με αυτό το όνομα) κυκλοφόρησε πολύ λίγο. Από αυτό φαίνεται να κατασκευάζονται περισκέλια.³¹⁹

Ένα από τα υφάσματα με μεγαλύτερη εμπορική επιτυχία ήταν το μεταξωτό *damaschetto*, της οικογένειας των *damasco*, με μπροκάρ διάκοσμο σε φυτικά μοτίβα με προσθήκες κλωστών από χρυσό και ασήμι.³²⁰ Στην Κύπρο εισάγεται σε μεγάλες ποσότητες (σε είκοσι χρόνια σχεδόν 13.500 πήχεις) και η τιμή του είναι πολύ ψηλή (2,5-5 πιάστρες ο πήχης). Από το ύφασμα αυτό στην Κύπρο κυκλοφορούν «ζιμπούνια» (*zipponi alla Ciprota*), *crosati*, *camisiolini*, *vestiti*, φόδρες παλτών και γουνών και καλύμματα μαξιλαριών.

Σε σχέση με το *damaschetto*, το όνομα *damasco* το συναντούμε σε πολύ λιγότερα ενδύματα, πιθανόν γιατί αναφέρεται πιο συχνά σαν μεταξωτό με φυτικό διάκοσμο, κυρίως με λουλούδια, *seta con naturali*. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται από το 1751 μέχρι και το 1793 και χρησιμοποιείται για επενδύσεις καρεκλών και πολυθρόνων, για πανωφόρια όπως ο κούρτος (*curta*), *ζιμπούνια*, *περισκέλια τύπου braghese* και πανωφόρια.

Τα κατεξοχήν πολύτιμα υφάσματα είναι το χρυσοϋφαντο *lastra* και το μεταξωτό μπροκάρ, *ganzo*. Το τελευταίο είναι κοσμημένο με έγχρωμες και μεταλλικές (χρυσές και αργυρές) προσθήκες που γράφουν ένα μεγάλοσχημο ανθώδη διάκοσμο. Στην Κύπρο, κατά το διάστημα 1754-1786, υφάσματα με το όνομα αυτό εισάγεται τρεις φορές, το 1754, το 1762 και το 1765.³²¹ Συνολικά φτάνουν στην Κύπρο 692.5 πήχεις και στοιχίζουν στους εισαγωγείς τους το αξιοσημείωτο ποσό των 3760 πιάστρων.

Το *lastra* είναι ολόκληρο με χρυσό υφάδι και στην Κύπρο φτάνει συνολικά σε 387 πήχες. Η τιμή του είναι 5,5 πιάστρες τον πήχη και εισάγεται μόνο από έναν

³¹⁶ Βλέπε Μέρος Δ, Β2.1.

³¹⁷ Βλέπε Βλέπε Μέρος Δ, Β2.1 και Β. 2.2.

³¹⁸ Για την ιστορία και τεχνική του βλέπε λήμμα *broccado*.

³¹⁹ Βλέπε ανάλογο λήμμα και πίνακες.

³²⁰ Βλέπε λήμμα *damaschetto*.

³²¹ Για λεπτομερή αναφορά στην τεχνική και τις εισαγωγές, όπως και τη χρήση των υφασμάτων στην Κύπρο βλέπε τα ανάλογα λήμματα.

έμπορο, τον Vassallo (βλέπε λήμμα και πίνακα), που πιθανόν να είχε την αποκλειστικότητα στις εισαγωγές ή πιο απλά την οικονομική δυνατότητα και τα σωστά εμπορικά κανάλια για τη διοχέτευσή του. Δεν έχουμε καμιά ένδειξη για τη χρήση των υφασμάτων αυτών στην τοπική ενδυμασία ούτε και για τυχόν εξαγωγή τους από την Κύπρο σε άλλες χώρες της Ανατολικής Μεσογείου. Η παρουσία του όμως, ως εισαγόμενου προϊόντος, δηλώνει πως στο νησί υπήρχε ζήτηση τέτοιας ποιότητας υφασμάτων και πως μέρος του πληθυσμού που κατοικούσε στην Κύπρο ντυνόταν με ενδύματα ραμμένα από τα υφάσματα αυτά. Πιθανόν οι τελικοί αγοραστές να ήταν εύποροι Οθωμανοί των οποίων οι απογραφές της περιουσίας τους δεν μας είναι γνωστές.

Το ύφασμα *rasetto* είναι ένα άλλο μεταξωτό με αρκετά μεγάλη παραγωγή στην Κύπρο. Πρόκειται για ένα μεταξωτό ύφασμα του τύπου *raso*, κάποτε μικτό με λινό ή βαμβάκι στα στημόνια, που παραγόταν στη Βενετία αλλά, όπως είπαμε παραπάνω, και στην Κύπρο.³²² Δεν έχουμε καμιά ένδειξη εισαγωγής του και πιστεύουμε ότι αυτό οφειλόταν στην τοπική παραγωγή του (βλέπε λήμμα). Σε αντίθεση με το *rasetto*, το *raso* εισάγεται στο νησί από τη Βενετία, αποτελεί το βασικό μεταξωτό ύφασμα βενετικής παραγωγής και απαντά στην Κύπρο σε μεγάλες ποσότητες και σε πολλές ποιότητες (βλέπε λήμμα). Η παρουσία του μεταξύ του 1754 και του 1764 υπολογίζεται στους 24.543 πήχεις ενώ την περίοδο 1778-1786 σε λιγότερο από 9.000. Το γεγονός της δραστηκής μείωσης των εισαγωγών σχετίζεται με την ύφεση της βενετικής παραγωγής³²³ και με την αύξηση της τοπικής, κυπριακής υφαντουργίας.³²⁴ Δεν συναντάμε την ίδια μείωση στη χρήση του υφάσματος και στα ιδιωτικά έγγραφα και η παρατήρηση επιβεβαιώνει πως δεν πρόκειται για αλλαγή προτιμήσεων αλλά για αλλαγή της πηγής προέλευσης του εμπορεύματος. Σε αυτό το σημείο, πέρα από την αύξηση της κυπριακής παραγωγής, μπορούμε να κάνουμε την υπόθεση για την εισαγωγή του και από άλλες χώρες εκτός από τη Βενετία, όπως η Γαλλία. Η υπόθεση αυτή δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί αφού η έκδοση του αρχείου του γαλλικού προξενείου δεν έφτασε μέχρι σήμερα στις ημερομηνίες που μας ενδιαφέρουν και στα έγγραφα που αναλύσαμε δεν αναφέρεται πουθενά σαν προέλευση του *raso* η Γαλλία. Από αυτό το ύφασμα ράβονται μαντίλια, εσώρουχα, γιλέκα οθωμανικά και δυτικού τύπου (*camisirole*), τσάντες, *ζιμπούνια*, *αντεριά*, επενδύτες όπως οι *τσουπέδες*, περισκέλια τύπου *bragoni* και *calzone*, πλαίσια σε κουβέρτες και σκεπάσματα.

Μεταξωτό, σπανίως μάλλινο, είναι το *amner* ή *amoer*, ένα βενετικής παραγωγής ύφασμα του τύπου *taffetas* που χαρακτηρίζεται από ένα ιδιόμορφο διάκοσμο.³²⁵ Χρησιμοποιείται, κρίνοντας από τα έγγραφα, για το ράψιμο των παλτών τύπου *curto*, *gombas* και *doliman*. Το 1755 ο έμπορος *Pietro Vassallo* μεταφέρει 97 πήχεις μεταξωτού υφάσματος, ενώ το 1762 ο έμπορος *Andrea Pelli* εισάγει στην Κύπρο από την Βενετία 59 πήχεις και 1/5 του πήχου. Δύο μικρά κομμάτια από *amner* βρίσκουμε και στο κατάστιχο του ποτέ *Gian Carlo Mantovani* το 1785.

Η *bellacosa* είναι ένα άλλο μεταξωτό ύφασμα που παράγεται στη Βενετία και που συναντάμε στην Κύπρο. Αν και δεν αναφέρεται στα έγγραφα εισαγωγής (ίσως αναφέρεται με άλλο όνομα, βλέπε λήμμα), ο Παύλος Βοντισιάνος (*Paolo Vondiziano*),

³²² Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική*,...σ. 366, Α. Αριστειδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου από την Αρχαιότητα μέχρι τον 20ό αιώνα και η συμβολή του Κώστα Χριστοδούλου*, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, LIV, Λευκωσία, 2006, σσ. 69-73.

³²³ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani*..., σσ. 88-89.

³²⁴ Αναφορικά με την κυπριακή παραγωγή, την αύξηση και την ποιότητα των μεταξωτών της περιόδου αυτής βλέπε Α. Αριστειδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου*..., τομ. Ι, σ.

³²⁵ Για τον διάκοσμό του και την ιστορία του βλέπε λήμμα.

το 1782 δίνει στον Χριστόδουλο Κοντογούρη (*Cristoduli Condoguri*) τέσσερα κομμάτια για να τα πουλήσει. Τον ίδιο χρόνο η *Tommasina Palma* διαθέτει ως μέρος της προίκας της ένα *giubbè* (τσουπέ) καμωμένο από το ύφασμα αυτό.

Το *cremese* (σαν ύφασμα και όχι σαν χρώμα) είναι πιθανόν ένα μεταξωτό βαμμένο με το ομώνυμο πολύτιμο κόκκινο. Η υπόθεση του μεταξιού ως υλικού ύφανσης βασίζεται στα αντικείμενα που είναι κατασκευασμένα από αυτό, μαντίλια, *fasce* και *braghese*.

Μεταξωτής ύφανσης είναι και το βενετικό ύφασμα *siviglia* το οποίο είναι κατασκευασμένο κατά τον τρόπο της Σεβίλης. Το ύφασμα αυτό αναφέρεται ονομαστικά μόνο μια φορά, το 1755 (βλέπε λήμμα).

Με τον γενικό όρο *raħno*, τα βενετικά έγγραφα αναφέρονται στα μάλλινα υφάσματα,³²⁶ τα περισσότερα από τα οποία είναι του υφαντικού τύπου *saglia* (βλέπε τα αντίστοιχα λήμματα). Αν και η Κύπρος παρήγε μάλλινα υφάσματα, υποθέτουμε πως αυτά ήταν χαμηλότερης ποιότητας και χρησιμοποιούνταν για πιο μαζικές και γενικές χρήσεις. Τα έγγραφα εισαγωγής αναφέρουν μια αρκετά σημαντική ποσότητα αυτών των υφασμάτων και στις περισσότερες περιπτώσεις σημειώνεται η υψηλή ποιότητά τους με τον όρο *paragon* (βλέπε λήμμα) και το χρώμα τους, *scarlato* (βλέπε λήμμα). Από το *raħno*, σύμφωνα πάντα με τα έγγραφα, κατασκευάζονται τα ακόλουθα ενδύματα: εσώρουχα, *γιλέκα οθωμανικά και ευρωπαϊκά, πουκάμισα και commesso, crosati, ζιμπούνια, περισκελία τύπου braghese και calzone, φουφουλωτά περισκελία τύπου τσακτζήρια (zakjir) επανωφόρια τύπου vellada, τσουπέδες, πινίσια, tabbarri, milliordini, κοντογούνια, σαλβάρια, sopratodos, φούστες, φορέματα, επενδύσεις γούνινων πανωφοριών, ακόμα παπούτσια και χαλιά.*

Θα μπορούσαμε να πούμε πως η υφανση που καταλήγει να είναι συνώνυμο τους³²⁷ είναι η *saglia, sargia, sarza και sajia*.³²⁸ Στην Κύπρο το ύφασμα αυτό εισάγεται σε σημαντικές ποσότητες και η παρουσία του στα ιδιωτικά έγγραφα είναι ιδιαίτερως συχνή. Μέρος των υφασμάτων αυτών είναι της πιο υψηλής ποιότητας, *paragon*,³²⁹ και τα περισσότερα είναι σε πολύτιμο βαθυκόκκινο χρώμα *scarlato*.³³⁰ Οι τιμές του κυμαίνονται από τρία μέχρι επτά πιάστρες τον πήχη και βασίζονται στην ποιότητα των πρώτων υλών³³¹ και στο χρώμα.³³² Οι χώρες που δηλώνονται στα ιδιωτικά έγγραφα σαν παραγωγί του υφάσματος αυτού είναι η Αγγλία, η Αίγυπτος και βέβαια η Βενετία. Οι βενετικές παραγωγές *sajia* ήταν διαδεδομένες σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία και έχαιραν μεγάλης εκτίμησης στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα των Οθωμανών.³³³ Από το *saglia* ύφασμα συναντάμε ενδύματα του τύπου *abiti, corpetti, giubbè, curto, πινίσια, sottovesti, vellade, braghese* και λεπτομέρειες σε γούνες.

Το ύφασμα *londrina* ήταν ένας τύπος υφάσματος βενετικής αλλά και γαλλικής παραγωγής, παρόν στην Κύπρο ήδη από τις αρχές του 18ου αιώνα έτσι όπως δηλώνουν τα αρχεία του γαλλικού προξενείου.³³⁴

³²⁶ Boerio G., *Dizionario del Dialetto Veneziano*, Βενετία, 1856, σ. 468.

³²⁷ Boerio G., *Dizionario...*, σ. 592.

³²⁸ Για τεχνικές πληροφορίες αναφορικά με τον υφαντικό τύπο βλέπε λήμμα *saglia* και ανάλογη βιβλιογραφία.

³²⁹ *Paragon* είναι ο τίτλος που το βενετικό κράτος αποδίδει στα προϊόντα που απαντούν σε όλες τις ποιοτικές ενδείξεις τις οποίες θέτουν οι τοπικοί νόμοι, στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, βλέπε λήμμα.

³³⁰ *Scarlato* είναι το σημαντικότερο και ακριβότερο χρώμα των βενετικών βαφείων. Για τη σύσταση, την τεχνική και τη χρήση του βλέπε λήμμα.

³³¹ Δεν ήταν σπάνιο τα υφάσματα αυτά να ήταν υφασμένα από διαφορετικών ποιοτήτων μαλλί και να ήταν μικτά, στα στημόνια, με βαμβάκι ή μετάξι.

³³² Πέρα από το κόκκινο *scarlato*, μας αναφέρονται και υφάσματα βαμμένα μαύρα, πράσινα, άσπρα, *rosa, turchino* και *raonazzo*.

³³³ *At the Court of the Great Turk ...*, σ. 36.

³³⁴ A. Pouradier Duteil-Λοϊζίδου, *Consulat de France a Larnaca. Documents inedits pour servir a l'histoire de Chypre, 1700-1702*, τομ. III, Text And Studies In The History Of Cyprus, Cyprus Research Center, Λευκωσία, 1999 και

Στα εκκλησιαστικά κατάστιχα διαπιστώνεται ότι καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα, εμφανίζεται το γαλλικής προέλευσης μάλλινο ύφασμα.

Η Ηγουμενίδου διαπιστώνει την ύπαρξή του στα εκκλησιαστικά κατάστιχα καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα, ως γαλλικής προέλευσης.³³⁵ Στα έγγραφα του βενετικού προξενείου παρουσιάζονται νέα στοιχεία που βεβαιώνουν την εισαγωγή του και από την πόλη των Δόγηδων. Συνολικά σε είκοσι χρόνια φτάνουν στο νησί 2334 πήχεις μετρήσιμης ποσότητας υφάσματος³³⁶ και για ένα ποσό που ξεπερνά τις 3500 πιάστρες. Το μάλλινο προϊόν υφαίνεται στη Βενετία κατά τον γαλλικό τρόπο, *uso di Francia*, και η παραγωγή του στη Βενετία αποτελεί μια από τις προσπάθειες της βενετικής υφαντικής βιομηχανίας να εισχωρήσει στο εμπόριο προϊόντων που κατασκεύασαν πρώτα τα γαλλικά υφαντουργεία. Αν και σχετικά περιορισμένη η παρουσία του υφάσματος αυτού στις κυπριακές εισαγωγές, επιβεβαιώνει την επιδίωξη των Βενετών παραγωγών αλλά και εμπόρων να διαδώσουν, μαζί με τις κλασικές εμπορικές τους προτάσεις³³⁷ τα νέα υφάσματα που παρήγαν, ιδιαίτερα σε αγορές όπως της Κύπρου, όπου το εμπόριο των υφασμάτων αυτών ήταν ήδη αναπτυσσόμενο από τους Γάλλους. Τα ιδιωτικά έγγραφα³³⁸ μας πληροφορούν πως από το ύφασμα *londrina* κυκλοφορούσαν στην Κύπρο διάφορων τύπων ενδύματα όπως γιλέκα, αντεριά, *corpetti*, και επενδύσεις για γούνες.

Από ζωικό νήμα είναι και το ύφασμα το οποίο πρώτο κατατάσσεται στο σύνολο των τεχνικών αλλαγών που οι Βενετοί προσπάθησαν να υιοθετήσουν δανειζόμενοι από τη γαλλική υφαντική δημιουργία, η *padovanella* (λ.). Όπως δείχνει και το όνομά του, το ύφασμα αυτό κατασκευαζόταν στην πόλη της Πάδουας και υφαινόταν αποκλειστικά από ισπανικό μαλλί, όπως καθόριζε ο αναθεωρημένος βενετικός νόμος.³³⁹ Στην Κύπρο, σύμφωνα με τις αρχαικές αναφορές, εισάγεται σε μικρή ποσότητα (616 πήχεις σε είκοσι χρόνια 1745/1755 και 1776/1786) και όταν σημειώνεται το χρώμα του αυτό είναι *scarlato* (λ.). Το ύφασμα αυτό είναι πιθανόν να ονομάζεται και *pezza di Spagna* (βλέπε λήμμα).

Μάλλινο ύφασμα απλής ύφανσης με πολύ υψηλής ποιότητας νήμα, που εισάγεται στην Κύπρο, είναι το *camelotto* (λ.). Πρόκειται για μάλλινο και μεταξωτό ύφασμα που φτάνει σε μεγάλες ποσότητες στο νησί από το 1760 μέχρι και το 1781. Στα ιδιωτικά έγγραφα η παρουσία του είναι συχνή, ενώ χρησιμοποιείται για την κατασκευή παντελονιών, τσακτζηριών, πουκαμίσων, γιλέκων, ζιμπουνιών, *sottovesti*, *camisiole*, και *corpetti*.

Στην οικογένεια των μάλλινων υφασμάτων και ειδικότερα σε αυτή των *rassa* (λ.) ανήκει και το ύφασμα καλούμενο *perpetuana*, που συναντάται μόνο μια φορά και αφορά σταμπωτές μαξιλαροθήκες (λ.), ενώ το ύφασμα *rassa* συναντάται περισσότερες φορές. Από αυτό, σύμφωνα με τη μαρτυρία των εγγράφων, κατασκευάζονται περικέλια τύπου *calzoni*, *braghese* και *bragoni* και ενδύματα για το πάνω μέρος του σώματος, όπως ζιμπούνια και *crosati*. Κανένα από τα δύο υφάσματα δεν εμφανίζεται στα έγγραφα εισαγωγής με τα ονόματα που αναφέρονται στα ιδιωτικά έγγραφα, αφού πιθανόν να καταγράφονταν κατά τη φόρτωσή τους με το γενικό όνομα *panni*.

Consulat de France a Larnaca. Documents inedits pour servir a l'histoire de Chypre, 1703-1705, τομ. IV, Text And Studies In The History Of Cyprus, Cyprus Research Center, Λευκωσία, 2002.

³³⁵ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η ασπική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 170.

³³⁶ Σε αυτές προστίθενται ποσότητες αδήλωτες στα έγγραφα, βλέπε λήμμα.

³³⁷ Σαν 'κλασσικές εμπορικές προτάσεις' εννοούμε κατά βάση τα μεταξωτά μπροκάρ.

³³⁸ Βλέπε λήμμα

³³⁹ Βλέπε λήμμα.

Μάλλινο ύφασμα επίσης βενετικής εισαγωγής είναι το *crespo*. Στην Κύπρο συναντάται με το όνομα αυτό μόνο μια φορά στο κατάστιχο του καπετάνιου *Leonardo Pacussi*. Της ίδιας οικογένειας με το *crespo* είναι το ύφασμα *stamina* ή *tamina*. Πρόκειται για υφαντά στριφτού νήματος, κάποτε με μετάξι στο υφάδι, από τα οποία ράβονται κάλτσες, *περισκέλια* και φούστες. Το όνομα αυτό συναντάται μόνο μια φορά στις εισαγωγές αλλά αρκετά συχνά στα ιδιωτικά έγγραφα (λ. *stamina* και *tamina*). Πιθανόν με αυτό τον όρο οι Βενετοί γραφείς ονομάζουν και αντικείμενα που δεν είχαν κατασκευαστεί στη Βενετία.

Μια φορά συναντούμε και το *crin*, το μπροκάρ ύφασμα από τρίχα αλόγου που χρησιμοποιούνταν για επένδυση των επίπλων. Το βρίσκουμε στο κατάστιχο του κεφαλονίτη *Zorzi Gulleglio* του 1764 (λ.).

Το βενετικό ύφασμα *borgo* αναφέρεται μόνο στα ιδιωτικά έγγραφα, από το 1739 μέχρι και το 1795. Είναι τριών ποιότητων, μεταξωτό, λινό και μικτό. Τα έγγραφα δηλώνουν ότι από αυτό ράβονται *braghese*, *bragioni*, *calzoni*, *crosati*, *giacchette*, *vellade* και *gillé*.

γ) Κυπριακά Υφάσματα και Υφαντουργία

Η υφαντική αποτέλεσε για την Κύπρο βασική πηγή για το εμπόριό της και σημαντικό στοιχείο για την τεχνική και αισθητική εξέλιξή της από την Προϊστορία μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Το γεγονός της ανάπτυξης της υφαντουργίας στο νησί βασίζεται μερικώς στον τοπικό φυτικό πλούτο, που εξασφαλίζει τις καλής ποιότητας κλωστικές ίνες και τις βαφικές ουσίες για τις οποίες τα κυπριακά υφάσματα είχαν πάντα καλή φήμη. Η γεωγραφική θέση της Κύπρου, διέθετε το κατάλληλο κλίμα και ενίσχυε τις τεχνικές γνώσεις των Κυπρίων αφού γεινιάζε με τις πολιτιστικές κοιτίδες της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου, της Συρίας και της Παλαιστίνης, μέσω των οποίων μεταφέρονταν οι τεχνικές και οι αισθητικές πληροφορίες της Κίνας και της Περσίας.

Η υφαντική στην Κύπρο μαρτυρείται από τη Νεολιθική Εποχή.³⁴⁰ Η ανακάλυψη λεπτών βελόνων, βαριδιών για αργαλειούς (σφονδύλια) και ομοιωμάτων αδραχιών μας επιτρέπουν να υποθέσουμε πως η υφαντική και ραπτική ποιότητα στο νησί ήταν αναπτυγμένη ήδη από αυτή την εποχή. Αυτό φαίνεται να δηλώνουν και τα ειδώλια της Εποχής του Χαλκού με λεπτομερή απόδοση ενδυμάτων και κοσμημάτων. Κατά τους ιστορικούς χρόνους οι κυπριακές παραγωγές υφαντών κατέκτησαν το μεσογειακό εμπόριο³⁴¹ και η κυπριακή μόδα εξελίχθηκε ραγδαία και πρωτοποριακά σε σχέση με τους σύγχρονους της λαούς. Η εξελικτική πορεία που επέδειξε η υφαντουργία ως προς την ποιότητα και τη μόδα, συνεχίστηκε μέχρι και την κλασική περίοδο. Αυτό μαρτυρούν οι πηγές στην περίπτωση των Ακέσα και Ελίκωνα, πατέρα και γιου από τη Σαλαμίνα της Κύπρου που ζούσαν και ύφαιναν στην Αθήνα του Περικλή³⁴² και απέκτησαν μεγάλη φήμη σε όλο τον ελληνικό χώρο. Η υφαντική στο νησί, όπως φαίνεται από ενδιαφέροντα παραδείγματα στις γραπτές πηγές, συνεχίζεται καθ' όλη την Ελληνιστική και τη Ρωμαϊκή περίοδο.³⁴³ Κατά τον Μεσαίωνα η βυζαντινή Κύπρος είναι ένα από τα πρώτα μέρη καλλιέργειας μουριάς, εκτροφής μεταξοσκώληκα και

³⁴⁰ P. Dikaios, *Khirokitia*, Oxford 1953. A. Pieridou, «Pieces of cloth from Early and Middle Cypriot periods», *Report of the Department of Antiquities Cyprus*, Λευκωσία, 1967, σσ. 25-27, A. Pieridou, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη*, Λευκωσία 1980, σ. 143.

³⁴¹ Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, τομ. Ι, σ. 104.

³⁴² Κ. Χατζηγιάννου, *Η αρχαία Κύπρος εις τας ελληνικάς πηγάς*, Λευκωσία, 1975, τομ. ΙΙΙ, σσ. 392-395. βλέπε και Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 108-109.

³⁴³ Α. Σακελλάριου, *Τα Κυπριακά*, Αθήνα, 1890 (Λευκωσία 1991), Τομ. Ι σ. 754.

παραγωγής μεταξιού. Η τοπική παραγωγή εμπλουτίζεται με το νέο και πολύτιμο υφαντικό υλικό, που μαζί με τις παραγωγές των μάλλινων και των λινών (αργότερα και των βαμβακερών) θα καθορίσει τη νεότερη τοπική υφαντική μέχρι και τον 20ο αιώνα. Με την ανάπτυξη της μεταξουργίας, μεταφέρονται στο νησί και οι τεχνικές γνώσεις της υφαντουργίας από την Κωνσταντινούπολη³⁴⁴ που, συνυφασμένες με αυτές που μεταφέρουν οι Άραβες από την Άκρα μετά την πτώση της το 1291, έθεσαν το θεμέλιο πάνω στο οποίο κτίσθηκε η νεότερη κυπριακή υφαντική.³⁴⁵

Οι παράγοντες εξέλιξης της εμπορίας και της παραγωγής των κυπριακών υφασμάτων κατά τον 13ο και 14ο αιώνα ήταν πολλοί και σύνθετοι. Συνοπτικά αναφέρουμε πως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204, πολλοί τεχνίτες μετακινήθηκαν στην Κύπρο και μετέφεραν εκεί τις πολύτιμες παραγωγές των ακριβών υφασμάτων για τα οποία ήταν γνωστή η Πόλη.³⁴⁶ Επιπλέον, τα εμπορικά προνόμια που απέκτησαν οι Βενετοί και οι Γενουάτες από τις βυζαντινές αρχές σχετικά και με την Κύπρο αύξησαν το ενδιαφέρον των κυριοτέρων διακινητών του μεσογειακού εμπορίου προς το νησί.³⁴⁷

Όπως είναι γνωστό, οι Σταυροφορίες άλλαξαν την οικονομική κατάσταση των ευρωπαϊκών αυλών καθώς και το γούστο τους με αποτέλεσμα τα πολυτελή χρυσοποίκιλα υφάσματα της Κύπρου να γίνουν περιζήτητα, ιδιαίτερα τα καλούμενα *drape d'or*, τα καμωμένα από επίχρυση λινή κλωστή που κατέκτησαν τις αγορές της Γαλλίας και της Αγγλίας.³⁴⁸ Κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας οι παραγωγές των υφασμάτων αυξήθηκαν αισθητά, η ποιότητα τελειοποιήθηκε και οι παραγωγές εξειδικεύτηκαν με βάση τη ζήτηση του βενετικού εμπορίου. Οι βενετικές εκθέσεις των τοποτηρητών του 1523 και του 1540 δηλώνουν τα ακόλουθα «Οι σαμίτες από 800 τόπια των 40 πήχων αυξήθηκαν σε 2.800, ο καμουχάς από 200 σε 1.000 και τα *cadini* από 150 σε 300».³⁴⁹ Μεγάλη εξέλιξη αυτή την περίοδο σημειώνεται και στην τεχνική των βαφών και του χρυσού, του λευκού και του έγχρωμου μπροκάρ καθώς και του κεντήματος³⁵⁰.

Η οθωμανική κατάκτηση του νησιού στα τέλη του 16ου αιώνα (1570/71) επηρέασε την υφαντική, αφού για ένα περίπου αιώνα κράτησε τα κυπριακά εμπορεύματα μακριά από την ευρωπαϊκή αγορά.

Πέρα από τα τραγικά αποτελέσματα του πολέμου και της αλλαγής της διοικούσας αρχής, οι Κύπριοι υφαντουργοί είχαν να αντιμετωπίσουν και την αλλαγή του γούστου που συνόδευε τη νέα κατάσταση πραγμάτων στην Κύπρο. Το οθωμανικό γούστο των ντόπιων παραμένει δεμένο με την Ανατολή μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα και διαφέρει αισθητά από το γούστο που επικρατεί την ίδια περίοδο στην Ευρώπη.

Ο 17ος αιώνας, όπως και για την πολιτική και οικονομική κατάσταση στο νησί, έτσι και για το εμπόριο και την υφαντουργία, αποτελεί ένα ερευνητικό και ιστορικό *desideratum*. Παρόλα αυτά, πιστεύεται πως οι παραγωγές πολύτιμων υφασμάτων που για χρόνια χαρακτήριζαν τις τοπικές υφαντικές δημιουργίες, σταμάτησαν μετά την

³⁴⁴ Α. Αριστείδου, «Επιπτώσεις των σταυροφοριών στην οικονομική ανάπτυξη της Κύπρου», στο Ν. Κουρέας, J. Riley-Smith (επιμ.), *Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες*, Λευκωσία 1995, σσ. 355-364.

³⁴⁵ Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σ. 111.

³⁴⁶ Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σ. 111.

³⁴⁷ Για τα προνόμια βλέπε, Α. Αιμιλιανίδου, «Προνόμια των αλλοδαπών και διομολογήσεις εν Κύπρω», *Κυπριακαί Σπουδαί Α'*, Λευκωσία 1937, σ. 12; Β. Mitrovic, *Cipro nella Storia Medioevale del Commercio Levantino*, Trieste 1887, σ. 27.

³⁴⁸ W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au Moyen-age*, Raynaud Leipzig, 1885, σ. 677.

³⁴⁹ Α. Αριστείδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της Κύπρου από τα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 1990, τόμ. Ι, σσ. 117-118.

³⁵⁰ Α. Πιερίδου, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη...*, σσ. 43-50.

εμφάνιση των Οθωμανών. Στην πραγματικότητα δεν είμαστε σε θέση να αποδείξουμε κάτι τέτοιο αλλά ούτε και το αντίθετο, αφού οι κυπριακές εξαγωγές στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας δεν έχουν ακόμα μελετηθεί. Οι υπόλοιπες ποιότητες υφασμάτων συνέχισαν να παράγονται αλλά σε πολύ μικρότερες ποσότητες και μόνο για εσωτερική χρήση.

δ) Τα Κυπριακά υφάσματα του 18ου αιώνα

Η εικόνα της κυπριακής υφαντουργίας που διαγράφεται από τις πρώτες δημοσιευμένες αρχειακές πληροφορίες του 18ου αιώνα είναι διαφορετική από εκείνη που παρουσιάζουν οι κυπριακές παραγωγές του Μεσαίωνα και της ύστερης Αναγέννησης. Τα υφαντικά υλικά παραμένουν τα ίδια και γενικώς παραμένει ίδια και η υφαντική δομή των παραγωγών. Αυτό που αλλάζει είναι η κοσμητική προσθήκη, που προσδίδει την πολυτέλεια στα υφαντά μέσα από τις περίπλοκες υφαντικές τεχνικές και τα χρυσά ένθετα και μπροκάρ, που αυτή την περίοδο απουσιάζουν. Τη θέση τους στο κυπριακό εμπόριο παίρνουν τα πολύτιμα βενετικά βελούδα, τα μεταξωτά μπροκάρ (*broccatello*, *damaschetto*, *damasco*, *seta*) και τα ακριβά σατέν (*raso* και *rasetto*) αλλά κυρίως τα χρυσούφαντα (*lasta* και *ganzo*) έτσι όπως παρατίθενται στα λήμματα. Ακόμα και το απλό *camelotto*, που κατά τον Μεσαίωνα παραγόταν σε μεγάλες ποσότητες, την περίοδο αυτή εισάγεται από τη Βενετία και τη Γαλλία.

Η καλύτερη τοπική παραγωγή την εποχή αυτή είναι το *rasetto*, ή κυπριακό *raso*. Η ιδιαιτερότητά του έγκειται στην καλή ποιότητα του μεταξιού που συνήθως χρησιμοποιούνταν μόνο στα υφάδια και στην απόσταση των δετικών σημείων, που ήταν ιδιαίτερα μεγάλη, δίνοντας έτσι μεγάλη λάμψη στην υφαντική επιφάνεια (λ.). Είναι, συνήθως, μονόχρωμο, πράσινο ή κίτρινο ή με παράλληλες έγχρωμες ρίγες. Η ποιότητα και η τιμή του δεν επέτρεπε τη χρήση του σε ενδύματα κατώτερης ποιότητας: από ραζέττο κατασκευάζονταν ευρωπαϊκού τύπου γιλέκα *camisiolo* και *periscéλια*, *calzoni* αλλά και ενδύματα ανατολικού τύπου όπως ζιμπούνια και καφτάνια. Σε μερικές περιπτώσεις απαντά ως επένδυση σε ακριβά πανωφόρια ή ως μπορντούρα σε ενδύματα από άλλα υφάσματα.

Τα δίμιτα ήταν επίσης ένα προϊόν με μεγάλη εμπορική επιτυχία την περίοδο που εξετάζεται. Ήταν κατ' εξοχήν βαμβακερό, σπάνια μικτό με μετάξι, και αποτελούσε ένα ενδυματολογικό *passerpartout*. Από αυτό κατασκευάζονταν πολλά εσωτερικά ενδύματα αλλά και πανωφόρια και επενδύσεις ανάλογα με το πάχος του. Τα ιδιωτικά έγγραφα αναφέρουν μεγάλες ποσότητες δίμιτων στα κατάστιχα των βενετών υπηκόων και η χρήση τους φαίνεται να είναι διαδεδομένη σε όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η εμπορική επιτυχία των υφασμάτων αυτών επιβεβαιώνεται από τα αρχειακά έγγραφα του προξενείου της Ραγούζας³⁵¹ αλλά και από τις μαρτυρίες των περιηγητών, όπως αυτή του Richard Pococke το 1738, που αναφέρει την «έντονη εξαγωγή των πολύ καλής ποιότητας δίμιτων».³⁵²

Στην ίδια κατηγορία με το δίμιτο ή καλύτερα μία από τις υποκατηγορίες του είναι τα υφάσματα που συναντούμε στα έγγραφα με τα ονόματα *bocassino* και *bottana* (λ.). Βαμβακερά (ή λινά) υφάσματα, συχνά προορισμένα για οικιακή χρήση σε καλύμματα σε καναπέδες, σε στρώματα, σε τραπεζομάντιλα, σεντόνια και πετσέτες αλλά και σε *periscéλια*, εσώρουχα, ομπρέλες και βεντάλιες. Η δυνατή στάχωση των υφασμάτων

³⁵¹ Α. Αριστέϊδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 121-129.

³⁵² C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 269.

αυτών, ο υφαντικός τους τύπος και τα υλικά κατασκευής τους, ωθούν τους Βενετούς γραφείς να τα καταγράφουν με τη βενετική τους ονομασία. Στην πραγματικότητα τα περισσότερα από αυτά ήταν κυπριακής κατασκευής έτσι όπως μας δηλώνουν τόσο τα κυπριακά έγγραφα³⁵³ όσο και οι ξένες πηγές.³⁵⁴

Η πιο επικερδής και η πιο σταθερή παραγωγή του νησιού για διακόσμηση περιήπου χρόνια ήταν αυτή των σταμπωτών, των τυπωμένων δηλαδή, υφασμάτων με ξυλότυπους.³⁵⁵ Η ινδικής προέλευσης τεχνική της διακόσμησης πολύ πιθανόν να φτάνει στο νησί όχι με τον τρόπο που φτάνει στην Ευρώπη, διαμέσου του αγγλικού εμπορίου,³⁵⁶ αλλά από τη Μικρά Ασία και την Κωνσταντινούπολη όπου είχε εισαχθεί λίγο νωρίτερα η τεχνική αυτή μέσω των Αρμενίων,³⁵⁷ των κυριότερων μεταφορέων στοιχείων πολιτισμού της κεντρικής Ασίας. Η διάδοσή τους στο νησί είναι ραγδαία και απλώνεται και αναπτύσσεται κυρίως στη Λευκωσία, όπου θα παραμείνει μέχρι και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα.³⁵⁸ Τα σταμπωτά αυτά ήταν γνωστά σε όλη τη Μέση Ανατολή και ήταν προϊόν εμπορίου για την τοπική αλλά και την εξωτερική αγορά. Ο Κυπριανός, μας μεταφέρει τις εντυπώσεις του στην Ιστορία του καλώντας τα σταμπωτά «διαφοροχρωμάτιστα...και ζηλωτά εις άλλους τόπους»³⁵⁹ ενώ ο *De Vezin*,³⁶⁰ παρών και στα έγγραφά μας, μας πληροφορεί για τον όγκο πωλήσεων: 40.000 γρόσια (πίαστρες) τον χρόνο. Ένα αξιοσημείωτο ποσό για τα δεδομένα της εποχής, αν αναλογιστούμε πως την ίδια περίοδο ο όγκος (χονδρικών) αγορών υφασμάτων όπως το *damasco* αντιστοιχεί σε λίγο περισσότερο από 1000 πιάστρες το χρόνο και στην περίπτωση του *raso* σε 3000 (βλέπε ανάλογα λήμματα). Αυτό ίσως να εξηγείται από την πολύ υψηλή ποιότητα της κυπριακής παραγωγής, που όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ξένος περιηγητής του 1720 «τα μεταξωτά και βαμβακερά υφάσματα με λουλούδια είναι μόνο λίγο κατώτερα από εκείνα την Ινδίας».³⁶¹ Η χρήση των σταμπωτών είναι αρκετά έντονη και αφορά όλα τα κοινωνικά στρώματα. Χρησιμοποιείται σε επιστρώματα ντιβανιών, παπλώματα κρεβατιών, σε μαξιλάρια, τραπεζομάντιλα και σε πετσέτες, μαντήλια αλλά και σαν *sottovesti*, *camisiolin* και *bragoni*.³⁶² Τα σταμπωτά, έτσι όπως διαφαίνεται από τη χρήση τους, είναι τυπωμένα σε διάφορα υλικά, τα μαντήλια είναι μουσελίνες, στην πελιοψηφία τους κυπριακές (λ. *mussolina*), ενώ για αντικείμενα που απαιτούν χοντρότερα υφάσματα χρησιμοποιούνται τα υφάσματα τύπου *tella*, *bocassino*, *bottana*, *bordato*, *fistan* και *beldor*. Το τελευταίο μαζί με το *cececli*, *sessa* και *stampato* αποτελούν συνώνυμα του όρου *Indiana* που ακριβώς δηλώνει το σταμπωτό (λλ.).

Τα ίδια σχόλια με το βαμβάκι μπορούν να γίνουν και για το λινό (λ. *lino*). Ένα υλικό που παράγεται και κλώθεται στο νησί από την Αρχαιότητα, η παρουσία και το εμπόριο του οποίου διαρκεί καθ' όλο τον 18ο αιώνα.³⁶³ Η παραγωγή του απλώνεται σε όλο το νησί, όπως μαρτυρούν τα διάφορα τοπωνύμια και ιδιαίτερα στην περιοχή της Πάφου³⁶⁴. Στα έγγραφα εμφανίζεται ως ένδυμα –πουκάμισα, *braghese*,

³⁵³ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 171.

³⁵⁴ Ο Savary (*Dictionnaire universel de Commerce...*) στο λήμμα *boutanes* του εμπορικού λεξικού του αναφέρει πως πρόκειται για συνώνυμο του κυπριακού διμιτού.

³⁵⁵ Για παραδείγματα βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, εικ. 77-78, σ. 111.

³⁵⁶ M. Bellezza Rosina, M. Cataldi Gallo, *Cotoni Stampati e Mezzari dalle Indie all'Europa*, Genova 1993, σσ. 9-13.

³⁵⁷ Σ. Μπόζη, *Ζωγραφιστές σταμπωτές μαντίλες Γιαζμά από τα εργαστήρια του Βοσπόρου*, Αθήνα, 1989

³⁵⁸ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, «Τα σταμπωτά της Κύπρου από τον 18ο έως τον 20ο αιώνα», *Τα Ελληνικά Σταμπωτά 18ος – 20ος αιώνας*, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας, 1997, σ. 33.

³⁵⁹ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*, σ. 367.

³⁶⁰ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σ. 372.

³⁶¹ J.W. Heyman στο C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σ. 248.

³⁶² Για τις αρχαιακές αναφορές βλέπε λήμμα.

³⁶³ Α. Αριστείδου, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδόσεις Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1988, τομ. ΙΧ, λήμμα *Λινάρι*.

³⁶⁴ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*, σ. 336.

ζιμπούνια, *calze*, μαντίλια και *berette*–, ενώ στην οικιακή χρήση, στα σεντόνια, *asciugamani* (πετσέτες), *intimelle* (μαξιλαροθήκη), *coltre* (σκεπάσματα κρεβατιού), *tonaglie* (τραπεζομάντιλα), *tornaletti* (κρεβατόγυροι - τωναλεττοι) και *zanzariere* (κουνουπιέρες). Λινές κλωστές χρησιμοποιούνται και ως ενισχυτικά δομικά στοιχεία (στημόνια) σε υφάσματα, ιδιαίτερα μεταξωτά (λ. *rasetti*). Οι ενδείξεις εισαγωγής είναι περιορισμένες και επικεντρώνονται σε ιδιαίτερα υφάσματα από την Αίγυπτο (λ.).

Η παραγωγή μαλλιού στο νησί είναι, όπως είναι φυσικό, μακραίωνη και εμμέσως εμπλέκει όλες τις εποχές και όλα τα είδη ενδυμάτων.³⁶⁵ Κατά τη βενετική περίοδο το μαλλί είναι εξαγωγικό προϊόν και παραμένει μέχρι τον 19ο αιώνα. Δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια τι είδους υφάσματα παράγονται και τι ακριβώς κατασκευάζεται από το μαλλί στην Κύπρο κατά τον 18ο αιώνα. Αυτό που ξέρουμε είναι η ποιότητα των εισαγωγών μάλλινων υφασμάτων, από τα οποία τα περισσότερα ήταν λεπτά και ακριβά, με πολύτιμα χρώματα. Αυτό πιθανόν σημαίνει πως τα χονδρά και απλά μάλλινα κατασκευάζονταν στο νησί. Στα έγγραφα (λ. *lana* και *panno*³⁶⁶) εμφανίζονται ενδύματα του τύπου *calze*, *berette*, *borse*, *sacchetti*, *strapuntini*, *crosati*, *guanti*, *braghesse*, *calzone*, *blanchette*, *scialli*, *fascie*, *cinture*, *calotte*, *cappe*, *schivaine*, *scalzonetti*, *corpetti*, *giacchette*, *scapini*, *sottovesti*, *sopratodos*, *corpetto*, *commesso*, *zuppe'giubbe'*, *vellada*, *zakjir*, *binis*, *sottovesti*, *crosati*, *gilecchi*, *tabbarri*, , *condone*, ζιμπούνια, *miliordini*, *gaban*, *camisiole*, *vollanti*, *gonnelle*, *codegugni*, *salvari*, *zimbuni*, *sopratodos*, *giacchette*, *vestiti*, επενδύσεις πανωφοριών, παπούτσια, χαλιά, όλα μάλλινα και τα περισσότερα πιθανόν από κυπριακό μαλλί, αφού σε κάθε περίπτωση σημαντικού ή εισαγόμενου υφάσματος αυτό αναφέρεται ρητά.³⁶⁷

Η Κύπρος του 18ου αιώνα παράγει και άλλα μεταξωτά υφάσματα πέραν των *rasetti* που προαναφέρθηκαν. Άλλωστε, η καλλιέργεια μεταξιού στην Κύπρο μαρτυρείται από τον έκτο αιώνα και συνεχίστηκε μέχρι και τον 19ο, αποτελώντας ένα από τα βασικά εξαγωγικά προϊόντα.³⁶⁸ Σχετικά με τους υφαντικούς τύπους που παρήγε το νησί, οι σημειώσεις των περιηγητών και διπλωματών μας πληροφορούν, μεταξύ άλλων, ότι τα μεταξωτά, μαζί με τα βαμβακερά, αποτελούσαν τα κυριότερα υφάσματα που τυπώνονταν με άνθινο διάκοσμο.³⁶⁹

Ο *De Vezin*³⁷⁰ μας μεταφέρει σχετικά πως, πέρα από τον μεγάλο όγκο εξαγωγών ακατέργαστου μεταξιού, η Κύπρος παράγει αριθμό μεταξωτών υφασμάτων που προορίζονται σε μεγάλο βαθμό για την τοπική αγορά, αυτή της Λευκωσίας, και φθάνει σε ένα συνολικό όγκο πωλήσεων αξίας 40.000 γροσιών. Ο ίδιος διπλωμάτης δηλώνει πως τα μεταξωτά υφάσματα εξαγονται στην Ευρώπη και στα ελληνικά νησιά αλλά η τιμή τους ήταν χαμηλή, επειδή ήταν χονδροκομμένα εκτός από τις μαξιλαροθήκες (πιθανόν σταμπωτές) που είχαν μεγάλη εμπορική επιτυχία.³⁷¹

Τα υφάσματα που σήμερα φυλάσσονται στα μουσεία και τις ιδιωτικές συλλογές ανήκουν στην παραγωγή του 19ου και 20ου αιώνα αλλά βάσει αυτών μπορούμε να υποθέσουμε την εικόνα των υφαντικών παραγωγών των προηγούμενων εκατό χρόνων. Τα υφάσματα αυτά είναι στις περισσότερες περιπτώσεις μικτά, με βαμβάκι ή λινό (στα στημόνια) που το καθένα δίνει αναλόγως μεγαλύτερη σταθερότητα και διάρκεια ζωής στα υφάσματα. Επιπλέον η παρουσία δυνατών νημάτων στα στημόνια

³⁶⁵ A. Pieridou, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη...*, σσ. 58-9 και Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 66-68.

³⁶⁶ Ο όρος είναι συχνά συνώνυμο του μάλλινου υφάσματος.

³⁶⁷ Σε κάποιες περιπτώσεις είναι βενετικά, λιγότερο γαλλικά και συριακά.

³⁶⁸ Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 69-73.

³⁶⁹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σ. 248.

³⁷⁰ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σσ. 371-373.

³⁷¹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*.....σ. 373.

επιτρέπει μια μεγαλύτερη απόσταση μεταξύ των δεσιμάτων των υφασμάτων στην επιφάνεια, με αποτέλεσμα τα υφάσματα να είναι πιο λαμπερά αφού το μεταξωτό νήμα μένει ελεύθερο για μεγάλη απόσταση (λ. *rasetto*).³⁷² Κάποια από αυτά, του τύπου *raso* είναι υφασμένα από άβραστη μεταξωτή κλωστή καλούμενη στην τοπική διάλεκτο «σαττακρούτα» (ιτ. *set(t)a cruda*, ελλ. μετάξι ωμό). Πολλά μεταξωτά έχουν μια στάχωση του τύπου της γάζας και χρησιμοποιούνταν σαν μαντίλες και σαν ζώνες ενώ στάχωση του τύπου ταφτά είναι τα πουκάμισα, τα σεντόνια και κάποιες πετσέτες τις εποχής.³⁷³ Τα μεταξωτά συχνά έχουν απλό υφαντό διάκοσμο με εναλλαγές υφαντικών τεχνικών, κλωστών άλλων κλωστικών υλικών και αλλαγές στην τοποθέτηση των βαριδιών στα στημόνια. Για την πρώτη περίπτωση αναφέρεται το παράδειγμα του μεταξωτού υφάσματος της συλλογής Παπαδημητρίου,³⁷⁴ του υφαντικού τύπου *chenrons*, που εναλλάσσει τις τεχνικές ύφανσης με τρόπο που να αποδίδουν γεωμετρικά σχέδια. Αναφορικά με τη δεύτερη περίπτωση, την παρουσία άλλων υλικών στις υφαντικές κλωστές, σημειώνεται το παράδειγμα του πουκαμίσου της συλλογής του Μουσείου Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας του Cambridge³⁷⁵ που είναι ολομέταξο με ρίγες βαμβακερές. Η χρήση δύο ή περισσότερων διαφορετικών τάσεων στα στημόνια, η τρίτη περίπτωση καλούμενη «ταϊστό» αφού «ταΐζει», δημιουργεί σούρες, είναι αρκετά διαδεδομένη και συνδυάζεται με τις δύο προηγούμενες. Ωραίο παράδειγμα αποτελεί το ύφασμα του Μουσείου Λαϊκής Τέχνης Κύπρου³⁷⁶ όπου το «τάισμα» των λωρίδων με λιγότερο βάρος στα στημόνια δημιουργεί μια ενδιαφέρουσα πλαστικότητα στην υφαντική επιφάνεια.

Τα υφαντά που προαναφέρθηκαν ανήκουν στην παραγωγή του 19ου αιώνα αλλά αποτελούν άμεση συνέχεια των παραγωγών του προηγούμενου. Αυτά αντιπροσωπεύουν ό,τι πιο κοντινό έχουμε στην υφαντουργία της Κύπρου του 18ου αιώνα αφού η κατασκευή τους δεν δέχτηκε καμιά τεχνική αλλαγή, τα υφαντικά υλικά παρέμειναν τα ίδια όπως και οι υφαντικές τυπολογίες.

2. Ενδύματα και ενδυματολογικές επιλογές

α) Η μόδα ως πηγή ιστορίας

Η ιστορία βασίζεται στις πηγές, αυτές αποτελούν το υπόβαθρο πάνω στο οποίο ο ιστορικός κτίζει τις κρίσεις και τις υποθέσεις του. Ως πηγές ήταν αποδεκτές, για πολλούς αιώνες και σε μεγάλο μέρος τους, μόνο οι γραπτές. Η αποδοχή και η χρήση των απτών, υλικών πηγών ως αυτοδύναμο μέρος της ιστορικής τεκμηρίωσης είναι νεότερη κατάκτηση φέροντας νέους ορίζοντες για τη γνώση και την κατανόηση του παρελθόντος. Τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ανασκαφών, τα ευρήματα και οι στρωματογραφικές μελέτες του εδάφους, συνιστούν εδώ και καιρό βασική πηγή για τους ιστορικούς.

³⁷² Για εικόνες μικτών βλέπε Ε. Παπαδημητρίου, *Κυπριακές Εθνογραφικές συλλογές σε Βρετανικά Μουσεία*, Λευκωσία, 2000. κατ. 12, σ. 113; Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, εικ. 82 δ, σ. 116.

³⁷³ Βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, εικ. 95 α, σ. 145; και Ε. Παπαδημητρίου, *Μεταξουργία στην Κύπρο. Με αναφορά στη Λάπηθο και τον Καραβά*, Λευκωσία, 1995, σσ. 24, 136.

³⁷⁴ Ε. Παπαδημητρίου, *Κυπριακές Εθνογραφικές συλλογές...*, σ. 119.

³⁷⁵ Ζ 19094, εκδόθηκε στο Ε. Παπαδημητρίου, *Κυπριακές Εθνογραφικές συλλογές...*, αρ.κατ.4, σ. 111.

³⁷⁶ Α.Μ 2813, εκδόθηκε στο Ε. Παπαδημητρίου, *Μεταξουργία στην Κύπρο...*, σ. 24.

Ιδιαίτερα μετά τη γένεση της new archaeology και της ιστορικής, πλέον, αντιμετώπισης των αρχαιολογικών δεδομένων, η επιστήμη αυτή οδεύει σε δρόμους παράλληλους, συχνά εφραπτόμενους με την ιστορική επιστήμη³⁷⁷.

Ιστορική πηγή αποτέλεσε, πριν ακόμα από την αρχαιολογία, η ιστορία της τέχνης με τη σχολή της Βιέννης που κατάφερε να τοποθετήσει το έργο τέχνης στο κοινωνικό του περιβάλλον και την ιστορική του διάσταση, αναθεωρώντας τον ρόλο του δημιουργού και του ιστορικού χώρου που τον περιλάμβανε.³⁷⁸

Κατά το δεύτερο μισό του 20ου αιώνα η μελέτη και η ανάλυση των ανθρώπινων συμπεριφορών, συνδυασμένες με τον υλικό βίο, ως ιστορική πηγή, προβλημάτισε την κοινότητα των ιστορικών και έδωσε σημαντικά έργα, ιδίως με την οπτική της «μικρο-ιστορίας»³⁷⁹ Η μικρο-ιστορία γεννήθηκε μέσα από την αποδόμηση, η καλύτερα, τη νέα δόμηση της επιστήμης της ανάγνωσης της ιστορίας του έργου του Φέρναν Μπρωντέλ, ιδιαίτερα μέρα από το τρίτομο έργο του Υλικός πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός 15ος - 18ος αιώνας³⁸⁰. Στο έργο αυτό ανασυντίθεται η ιστορική γνώση σε μια νέα σύνθεση όπου ανατρέπεται η θεωρητική ανάλυση των δεδομένων, δίνοντας χώρο στην ανάγνωση των λεπτομερειών. Για την ιστοριογραφική αυτή σχολή, η αντιμετώπιση των ενδυμάτων ήταν βασική προϋπόθεση για την κατανόηση της οικιακής οικονομίας και του εμπορίου. Η μελέτη του ενδύματος αποτέλεσε έναν νέο τομέα έρευνας που συνέβαλε στη διερεύνηση περισσότερων πτυχών του ζητήματος, στο πλαίσιο της σχολής των *Annales*.³⁸¹ Για την κατανόηση των ανθρώπων και των επιλογών τους, του γούστου και της μόδας είναι ακριβώς αυτή η οπτική που ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη.

Κάθε πρωί, στην Κύπρο του 18ου αιώνα, όπως και σε κάθε μέρος της γης και σε κάθε εποχή, ο κόσμος κάλυπτε τη γύμνια του, όπως σοφά θυμίζει ο Roche,³⁸² με ενδύματα. Εξηναπέντε χιλιάδες εσώρουχα, άλλα τόσα ζευγάρια κάλτσες, παπούτσια, πουκάμισα και επενδύσεις αποτελούσαν ένδυση των γυμνών σωμάτων των κατοίκων της Κύπρου ανεξαρτήτως κοινωνικού στρώματος, θρησκείας, χώρου κατοικίας και καταγωγής.³⁸³ Ο μεγάλος όγκος των ενδυμάτων αυτών προϋπέθετε ένα ανάλογο επίπεδο οικονομίας για τη διάθεση τόνων πρώτης ύλης, χιλιόμετρα υφαντικού νήματος, υφασμάτων, κλωστών και βελονών, πέρα από τη γνώση της επεξεργασίας τους και της διάθεσής τους στο εμπόριο. Η πρωτόγονη ενέργεια της κάλυψης του σώματος και της προστασίας του από τις καιρικές συνθήκες εξελίσσεται στον χρόνο και παίρνει μεγάλες, ανέλπιστες διαστάσεις αισθητικές και κοινωνικές, με άλλα λόγια, εξελίσσεται σε μόδα ένδυσης. Αυτή, από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας προσδιόρισε την ένδυση του ανθρώπινου σώματος και την κοινωνική αντίληψη της εμφάνισης. Η χρήση της είναι ανάλογη με τον βαθμό στον οποίο το κάθε άτομο

³⁷⁷ B. Trigger, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, New York, 1989.

³⁷⁸ J. Von Schlosser, *Die Kunstliteratur. Ein Handbuch zur Quellenkunde der neueren Kunstgeschichte*, Βιέννη, 1924.

³⁷⁹ Παραδείγματα της μικροιστορίας, κλάδου της κοινωνικής ιστορίας παραθέτουμε δυο τίτλους των ιδρυτών της. C. Ginzburg, *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del Cinquecento*, Einaudi, Torino, 1976. G. Levi, *L'eredità Immateriale*, Einaudi, Torino, 1985 και G. Levi, *Le pouvoir au village*, Gallimard, Paris, 1985.

³⁸⁰ F. Braudel, *Civiltà materiale, economia e capitalismo. Secoli XV-XVIII*

I, *Le strutture del quotidiano*, Collana Biblioteca di cultura storica, Torino, Einaudi, 1982.

II, *I giochi dello scambio*, Collana Biblioteca di cultura storica, Torino, Einaudi, 1981.

III, *I tempi del mondo*, Collana Biblioteca di cultura storica, Torino, Einaudi, 1982.

³⁸¹ Τη μελέτη του αρχαιολογικού υφάσματος ως ιστορικής πηγής ακολούθησε πλήθος επί μέρους μελετών που αποκάλυψαν πτυχές της οικονομίας, της κοινωνίας και του πολιτισμού. F. Pipponier, *Costume et vie sociale: La cour d'Anjou*, Παρίσι, 1970. P. Mane, F. Pipponier, *Se vetir au Moyen Age*, Biro, Παρίσι, 1995. S. Desrosier, *Soieries et autres textiles de l'Antiquite au XVI s. Catalogue*, Musee National de Moyen Age, Παρίσι, 2004.

³⁸² D. Roche, *Il linguaggio della moda*..., σ. 5.

³⁸³ Για τον αριθμό των κατοίκων βασιζόμαστε στον C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*..., σ. 277, ο Mariti 20 χρόνια αργότερα αναφέρεται σε 45 χιλιάδες αλλά σημειώνει πως ένας ακριβής αριθμός είναι αδύνατο να υπολογιστεί, G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro*..., σ. 21.

αποφασίζει να εκτεθεί και να επιδειχτεί, όπως συνέβαινε πάντα και όπως συμβαίνει ακόμα και σήμερα. Όντας μέρος της καθημερινότητας των ανθρώπων, αναγκαία και με μεγάλο κοινωνικό βάρος, η μόδα, αποτελεί μέρος της ιστορίας τους και η μελέτη της ισοδυναμεί με τη ανάλυση της κοινωνικής και πνευματικής ιστορίας της εμφάνισης.

β) Η εξέλιξη της ιστοριογραφικής αντιμετώπισης: ενδυμασία και μόδα

Η ιστορία της μόδας δεν πέρασε εύκολα και άμεσα στην κοινωνική ιστορία. Στην ανάλυση της καθημερινότητας των ανθρώπων, δόθηκε μεγάλη έμφαση στο περιεχόμενο των ερμαρίων και των μπαούλων, στους αριθμούς των ενδυμάτων και στην αξία τους, με τρόπο που να μπορούν να καταταχθούν στη λίστα των επενδύσεων και των ιδιοκτησιακών στοιχείων των ιδιοκτητών τους. Λιγότερη σημασία δόθηκε στην αισθητική των ενδυματολογικών επιλογών και στις σχέσεις της με τις επιλογές των ανθρώπων που σχετίζονταν με την προσωπικότητά τους.

Μετά από τα κλασικά έργα της ιστορίας της μόδας του 19ου αιώνα των *Quicherat*³⁸⁴ και *Racinet*,³⁸⁵ ιστορικοί όπως ο *Boucher*³⁸⁶ και ο *Deslandres*³⁸⁷ συνέχισαν με μια γενική και αισθητική αντιμετώπιση του ενδύματος, ενώ στη συνέχεια η *Piponnier*³⁸⁸ και ο *Perrot*³⁸⁹ ακολούθησαν με μια πιο μπρωντελική ανάλυση της ενδυμασίας στον χώρο και τον χρόνο.³⁹⁰ Αποκορύφωμα του πιο πάνω τύπου της ανάλυσης είναι αυτή του *Roche*³⁹¹ που στα τέλη της δεκαετίας του 80 θεωρεί την αναλυτική επεξεργασία των δεδομένων των πηγών ως την καταλληλότερη ανάλυση της εποχής που τον ενδιαφέρει, βασιζόμενος πάντα στη μόδα. Ήταν ίσως η πρώτη φορά που σε έργο βαθιάς ιστορικής ανάλυσης η μόδα αναφέρεται με το όνομά της και διαχωρίζεται από την ενδυμασία, το ντύσιμο, τις στολές.³⁹² Στην Ιταλία, οι ιστορικοί της μόδας ακολούθησαν τη γαλλική σχολή και ιδιαίτερα την παραδοσιακή πλευρά της, αναλύοντας και εξηγώντας τις αλλαγές των τεχνικών και αισθητικών επιλογών στον χρόνο.³⁹³ Ανοίγοντας τον τελευταίο μεγάλο τόμο της ιστορία της μόδας που εκδόθηκε στην Ιταλία, σημειώνουμε πως η δομή του έργου δεν παρουσιάζει αλλαγές σε σχέση με τον τρόπο που αυτά τα βιβλία γράφονται τα τελευταία εκατό χρόνια: παράθεση εικόνων σε χρονολογική σειρά μαζί με σύντομη επεξήγησή τους και ένα προλογικό κείμενο με ιστορικές αναφορές σχετικές ή όχι με τη μόδα.³⁹⁴ Τα τελευταία χρόνια εκδόθηκαν γενικές μελέτες που αναλύουν το φαινόμενο μόδα μέσα στο ιστορικό του περιβάλλον και σε σχέση με την οικονομία, την πολιτική αλλά και τις άλλες τέχνες. Οι *Maugeri* και *Paffumi*, για παράδειγμα, στο βιβλίο τους του 2002, τοποθετούν τη μόδα στο κέντρο της πολιτιστικής δημιουργίας, της κοινωνικής οργάνωσης και της χλιδής.³⁹⁵

³⁸⁴ J. Quicherat, *Histoire du costume français depuis le temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVIII siècle*, Παρίσι, 1879.

³⁸⁵ A. Racinet, *Le costume historique avec cinq cents planches chromolithographiques*, Παρίσι, 1875-88.

³⁸⁶ F. Boucher, *Histoire du costume en Occident, de l' Antiquité à nos jours*, Παρίσι, 1967.

³⁸⁷ Y. Deslandres, *Le costume image de l'homme*, Παρίσι, 1976.

³⁸⁸ F. Piponnier, *Costume et vie sociale...*

³⁸⁹ Ph. Perrot, *Les Dessus et les dessous de la bourgeoisie*, Παρίσι, 1981.

³⁹⁰ Για τη γαλλική ιστοριογραφία του θέματος βλέπε D. Roche, *Il linguaggio della moda...*, σσ. 46-49.

³⁹¹ D. Roche, *Il linguaggio della moda...*

³⁹² Οι τελευταίοι τρεις όροι αποτελούν κλασική μορφή αναφοράς στο θέμα και μέρος των ιστορικών της μόδας τους συγγείι ακόμα θεωρώντας τους ομώνυμους και ισάξιους.

³⁹³ Για την ιταλική ιστοριογραφία για τη μόδα και για κριτική ανάλυσή της βλέπε D. Calanca, *Storia sociale della moda*, Μιλάνο, 2002, σσ. 22-28.

³⁹⁴ L. Coccio, D. Sala, *Storia illustrata della moda e del costume*, Μιλάνο, 2004, ακριβώς όπως το R. Genori, *La storia della moda attraverso i secoli*, Μπουλόνια, 1925.

³⁹⁵ V. Maugeri, *Paffumi, Storia della Moda e del Costume*, Calderini, 2002.

Στην ίδια γραμμή αντιμετώπισης του θέματος βρίσκουμε την D. Calanca με το έργο της για την κοινωνική ιστορία της μόδας³⁹⁶ και τον M. Baldini³⁹⁷ που αναλύει τη γέννηση της μόδας και των αισθητικών ρευμάτων, σταχυολογώντας σύντομα άρθρα ξένων ερευνητών που αντιμετωπίζουν τη μόδα ως κοινωνικό, φιλοσοφικό και οικονομικό φαινόμενο. Με μεγάλο βάθος ιστορικής ανάλυσης και ευαισθησία στα κοινωνικά ζητήματα σχετικά με τη μόδα αντιμετωπίζει την ιστορική εξέλιξη της ενδυμασίας η Rosita Levi Pidetzky στο μνημειώδες της έργο *Enciclopedia della Moda: Storia del costume in Italia*.³⁹⁸ Το έργο της Ιταλίδας αποτέλεσε για καιρό το μόνο εγχειρίδιο πραγματικής ιστορικής ανάλυσης της μόδας συσχετισμένης με θέματα όπως η ηθική, το στιλ, το φύλο, η πολιτική και η ομορφιά, αποτελώντας μια πρωτοπορία για τριάντα χρόνια της ιταλικής ιστοριογραφίας.

Παράλληλα με τα ευρωπαϊκά κινήματα ιστορικής και λαογραφικής μελέτης εξελίχτηκε και η μελέτη του υλικού βίου και του παραδοσιακού πολιτισμού στην Ελλάδα. Με τη θεμελίωση της Λαογραφίας ως επιστήμης από τον Νικόλαο Πολίτη, η ελληνική εθνολογική βιβλιογραφία μελέτησε, άλλοτε εθνικά και άλλοτε υπερεθνικά, πρώτα τις πνευματικές εκφράσεις του παραδοσιακού πολιτισμού και μετά αυτές που αφορούν στον υλικό βίο Ένας από τους πρώτους μελετητές που συνδύασε τα πνευματικά με τα υλικά στοιχεία του παραδοσιακού πολιτισμού ήταν ο Αθανάσιος Σακελλάριος στο μεγάλη σημασίας έργο του Τα Κυπριακά, του 1870. Με το έργο αυτό ανοίγουν οι δρόμοι του ενδιθαφέροντος για την κυπριακή παράδοση από τους Έλληνες ερευνητές. Είναι πολλοί αυτοί που έγραψαν και μελέτησαν την Κύπρο και τις παραδόσεις της, αλλά δεν είναι στόχος της παρούσας μελέτης να τους αριθμήσει. Αναφορικά με την ενδυμασία, η ελληνική παραγωγή μελετημάτων παρουσιάζει ένα crescendo από τις αρχές του 20ού αιώνα μέχρι και σήμερα Σταθμός στην αντιμετώπιση του ενδύματος ήταν το έργο της Αγγελικής Χατζημιχάλη (Ελληνική Λαϊκή Φορεσιά, Ελληνικά Εθνικά Ενδυμασία) όπου, στα όρια του δυνατού για την εποχή που έγραψε, σημειώνει την σημασία της ποικιλίας των ενδυματολογικών τύπων του ελληνικού χώρου, καταλύοντας τους μέχρι τότε θεωρίες για ενιαία εθνική ενδυματολογική συμπεριφορά³⁹⁹.

Η μεταπολεμική εξέλιξη της επιστήμης στο ελληνικό χώρο και οι διδακτικές και ερευνητικές εμπειρίες της Ευρώπης, διαμόρφωσαν ένα νέο, σύγχρονο κλήμα μελέτης του υλικού πολιτισμού στην χώρα, όπου το ένδυμα αποτελούσε σημαίνων κεφάλαιο.⁴⁰⁰ Εμφανίστηκαν από τότε έργα εξειδικευμένης κοινωνικής και αισθητικής έρευνας σχετικής με την ενδυμασία και του πολλαπλούς τρόπους αντιμετώπισης της, τόσο σε μικρή όσο και σε μεγάλη κλίμακα.⁴⁰¹ Από την εργογραφία αυτή δεν λείπουν συγγράμματα που βασίστηκαν στην αρχαική έρευνα και στην ιστορική εικονογραφική αποτύπωση των ενδυμασιών, εμπλουτισμένα από δευτερογενής πηγές όπως η πεζογραφία, η διαφήμιση, οι τέχνες⁴⁰². Αυτά τα έργα αποτέλεσαν, μαζί με την ιστορία

³⁹⁶ D. Calanca, *Storia sociale della moda...*

³⁹⁷ M. Baldini, *L'invenzione della Moda, le teorie, gli stili, la storia*, Ρώμη, 2005.

³⁹⁸ R. Levi Pidetzky, *Enciclopedia della Moda, Storia del costume in Italia*, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1975.

³⁹⁹ Λαζογιώργος-Ελληνικός, Δ. *Αγγελική Χατζημιχάλη: η Ελληνίδα που φώτισε το Γένος*, Αθήνα, 1990.

⁴⁰⁰ Κορρέ Κ. - Κούζας Γ. (επιμ.) *Η έρευνα και διδασκαλία του υλικού πολιτισμού στα ελληνικά πανεπιστήμια* Αθήνα 2010. -

⁴⁰¹ ενδεικτικά παραδείγματα ελληνικής βιβλιογραφίας: Ι. Παπαντωνίου, *Ελληνικές φορεσιές*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1981. Μ. Γ. Μερακλής, *Ελληνική Λαογραφία*, Γ΄ Τόμος: Λαϊκή Τέχνη, , Αθήνα 1992, (Κεφ. 4: Ενδυμασία). Βρέλλη Ζάχου, Μ. «Κοινωνική διαστρωμάτωση στην ελληνική κοινότητα. Αντικατοπτρισμοί στον υλικό πολιτισμό. Το παράδειγμα του ενδύματος», *Δωδώνη*, 18 (1989), σ. 177-191. Κ. Μπάδα, «Η 'γλώσσα' του ρούχου και της ατομικής εμφάνισης στην παραδοσιακή κοινωνία», *Δωδώνη*, 21, τεύχ. 1 (1992). Λ. Δημητρίλης, *Παγκόσμια εικονογραφημένη ενδυματολογία. 5.000 χρόνια ιστορίας μόδας*, Τόμοι 1,2,3,4,5, Θεσσαλονίκη 1992-1993.

⁴⁰² Κ. Μπάδα-Τσομώκου, *Η αθηναϊκή γυναικεία φορεσιά κατά την περίοδο 1687-1834, Ενδυματολογική*

της επιστήμης στον γεωγραφικό χώρο της Κύπρου, τις βασικές εμπειρίες προσέγγισης του παρόντος μελετήματος.

Στην Κύπρο, τον χώρο στον οποίο τοποθετείται η έρευνά μας, η μόδα, ή καλύτερα η ενδυμασία, αντιμετωπίστηκε στο παρελθόν στη λαογραφική της διάσταση από την αρχαιολόγο Αγγελική Πιερίδου, η οποία με ευαισθησία και την αρχαιολογική κατάρτιση και μέθοδό της έθεσε επιστημονικές βάσεις για τις μεταγενέστερες μελέτες.⁴⁰³ Η έρευνά της δεν περιορίστηκε μόνο στην ενδυμασία αλλά σε όλα τα φάσματα του υλικού πολιτισμού και της λαϊκής δημιουργίας. Παρόλα αυτά, η Πιερίδου δεν αντιμετωπίζει το θέμα της μόδας ως ένα σύνολο αισθητικών επιλογών μιας εποχής και ενός τόπου και περιορίζεται στην καταγραφή των υλικών, των τεχνικών των χρωμάτων και των μοτίβων. Με την ίδια αρχαιολογική κατάρτιση φτάνει στην Κύπρο η Ευφροσύνη Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου η οποία, χρόνια μετά την Πιερίδου, αντιμετωπίζει τον υλικό πολιτισμό με κοινωνική και ιστορική ευαισθησία. Το έργο της, σχετικό με την ενδυμασία της Κύπρου, αποτελεί το μόνο επιστημονικό έργο που αφορά την ποιότητα, τον τύπο και την ποικιλία των ενδυμάτων της Κύπρου του 18ου και 19ου αιώνα.⁴⁰⁴ Οι πηγές της ανάλυσής της είναι εικονογραφικές και αρχαιακές και η ανάλυσή τους είναι στρωματογραφική και αυστηρά αρχαιολογική. Αν και σε κανένα από τα συγγράμματά της δεν ασχολείται αποκλειστικά με τις αισθητικές επιλογές, με τη μόδα και την παρουσία της στο παρελθόν, η Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου δεν αποφεύγει ποτέ να αναφερθεί στο ιστορικό κοινωνικό πλαίσιο, στο γούστο και στις επιλογές των ιδιοκτητών των ενδυμάτων που αναλύει.

Η εξήγηση της μόδας ως φαινομένου της κοινωνίας που τη δημιουργεί και την εφαρμόζει, όπως είδαμε πιο πάνω, είναι κεκτημένο των τελευταίων δεκαετιών. Η αντίστροφη ανάλυση, της κοινωνίας μέσα από τη μόδα της, θέτει άλλα ερωτήματα χρησιμοποιώντας το ίδιο υλικό ενώ τα αποτελέσματά της είναι, ή μπορούν να είναι απρόσμενα χρήσιμα για τη γενική ιστορική γνώση.

Η επαναφορά της προβληματικής της ιστορίας της ενδυμασίας ισοδυναμεί με την είσοδο στο κέντρο της κοινωνικής ιστορίας, θέτοντας νέα ερωτήματα: ποια είναι τα ιδεολογικά και τα αισθητικά μοντέλα της δεδομένης εποχής και στον δεδομένο χώρο, ποια είναι η θέση και το βάρος των φορέων τους στην κοινωνία, πώς και γιατί επιλέγουν οι άνθρωποι τα ρούχα τους, πού τα βρίσκουν, από πού προέρχονται, ποιοι και από τι τα ράβουν; ποια είναι τα πρότυπα τους; ποιες είναι οι παραστατικές τους εμπειρίες και ποιο είναι το βάρος τους.

γ) Τα δεδομένα ανάλυσης

Η ανάλυση της ενδυμασίας και κατ' επέκταση της μόδας, δεν μπορεί παρά να ξεκινήσει από τα ενδύματα. Αυτά πρέπει να αναλυθούν από κοντά, να αγγιχτούν, όπου είναι δυνατό, και να παρατηρηθούν μέσα από τα χρώματα και τα σχήματά τους. Η προσωπική, άμεση επαφή του ερευνητή με το υλικό του είναι ο μόνος τρόπος εξασφάλισης προσωπικής εμπειρίας με το αντικείμενο. Η εμπειρία είναι το κλειδί της

μελέτη, Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1983 (πολυγραφημένη έκδοση). Βρέλλη-Ζάχου Μ., Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο, 1864-1910. Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος, Αθήνα 2003.

⁴⁰³ Α. Πιερίδου, «Η εξέλιξη της γυναικείας ενδυμασίας στην Αρχαία Κύπρο», *Φιλολογική Κύπρος*, 1962, σσ. 159-163; Α. Πιερίδου, *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη...*

⁴⁰⁴ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, και Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Κινητά και Ακίνητα Πράγματα του Ευαγγέλη Περισιάνου Σούδιτου Βένετου κατά την Σκάλαν της Λάρνακος*, Λάρνακα, 1998; Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Turkish Cypriot Dress. The Aziz Damdelen Collection*, Λευκωσία, 2012.

ανάγνωσης των πληροφοριών, ιστορικών και βιβλιογραφικών. Η όποια περιγραφή ενός ενδύματος στα αρχαιακά έγγραφα ή στα απομνημονεύματα των περιηγητών δεν μπορεί να δώσει κανένα από τα βασικά χαρακτηριστικά για την κατανόησή του, επειδή ακριβώς οι σύγχρονοί του το θεωρούν δεδομένο. Τα πραγματικά χρώματα και οι συνδυασμοί τους αποτελούν βασικό αισθητικό στοιχείο, που καθορίζει απολύτως μια εποχή και τους ανθρώπους της. Αν όμως περιοριστούμε στην ανάγνωση των χρωμάτων, τα αποθηκεύουμε σαν στεγνές και στείρες πληροφορίες. Η προσωπική εμπειρία μπροστά από το ένδυμα προκαλεί μια ευαίσθητη επαφή μας με το αντικείμενο και η επιστημονική μας κρίση είναι εμπλουτισμένη από μια προσωπική άποψη. Οι γραμμές των ενδυμάτων, τα πλάτη και τα μήκη είναι ένα στοιχείο που σπανίως αναφέρεται στις όποιες περιγραφές τους. Πόσο βασικό όμως είναι να καθορίσουμε αν ένα ένδυμα δίνει τη δυνατότητα στον φορέα του να εργαστεί, να κινηθεί και να μετακινηθεί με τα μέσα της εποχής. Βάση αυτών των πληροφοριών και της κατευθείαν ανάλυσης των ενδυμάτων μπορεί να δηλωθεί αν οι φορείς τους ήταν ή όχι σε θέση να μετακινήσουν βάρη, να ανέβουν σε άλογο, να κωπηλατήσουν ή να σκύψουν για να σηκώσουν κάτι. Ακόμα, μπορεί να καθοριστεί η επίπλωση την οποία μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν, οι καρέκλες και τα ντιβάνια στα οποία μπορούσαν να καθήσουν και ο τρόπος με τον οποίο μπορούσαν να σηκώσουν ένα ποτήρι. Μπορεί αυτές οι πληροφορίες να μοιάζουν ανούσιες αλλά είναι οι μόνες που μπορούν να μας δώσουν σε βάθος εικόνες σχετικές με τις νοοτροπίες, τα ήθη και τη μόδα που επικρατούσαν, όπως και κάθε αισθητική ανάμειξη. Σημειώνεται σε αυτό το σημείο ότι ο όρος μόδα δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στο τρόπο ντυσίματος. Μόδα, στον 18ο αιώνα, όπως και σήμερα, είναι και ο τρόπος που περπατούν οι άνθρωποι, είναι μεν τα ενδύματα αλλά και ο τρόπος που τα φορούν, ο τρόπος που τα συνδυάζουν και τα ονόματα που τους δίνουν. Είναι η μουσική που ακούν, τα τραγούδια που σφυρίζουν και τα βιβλία που διαβάζουν. Με λίγα λόγια, μόδα είναι ο τρόπος που υπάρχουν και που ενεργούν με βάση την κοινωνική τους θέση, τον χώρο και τον χρόνο, τις επαφές και τις εμπειρίες τους.

Είναι ελάχιστα τα παραδείγματα ανθρώπων που το προσωπικό τους γούστο κατάφερε να ξεχωρίσει τόσο πολύ από το υπόλοιπο της κοινωνίας τους, ώστε να μπορεί να ονομαστεί «ανεξάρτητο» από την κοινή πραγματικότητα της εποχής και του τόπου. Ακόμα και στις περιπτώσεις που ευγενείς και αυλικόι της γαλλικής ή της Αγγλικής Αυλής έδωσαν το όνομά τους σε κομμώσεις, καπέλα, κόμπους φουλαριών και κοψίματος ενδυμάτων, πρέπει να διαβάσουμε το “βάφτισμα” των ειδών ένδυσης ως μέρος μιας ευρύτερης μόδας.

Το ίδιο μπορούν να προσφέρουν τα υφάσματα και η επιτόπια μελέτη τους. Η παρουσία τους στα μουσεία και τις συλλογές δίνει τη δυνατότητα ταύτισης των ονομάτων των εισηγμένων εμπορευμάτων με τα αντικείμενα, πέρα από το γεγονός ότι με αυτό τον τρόπο δίνεται λόγος ύπαρξης στις συλλογές αυτές, που διαφορετικά παραμένουν απολιθωμένα καρυκεύματα των προηγούμενων αιώνων.

Όπως λέχθηκε πιο πάνω, τα έγγραφα εισαγωγής αναφέρονται στα υφάσματα με ονόματα που διαφοροποιούνται ανάλογα με τον διάκοσμο, το υλικό, την προέλευση κτλ. Η αναγνώρισή τους ως υφαντικό αποτέλεσμα είναι απαραίτητη για να καταλάβουμε, όχι μόνο την αισθητική τους διάσταση, που είδαμε πόσο σημαντική μπορεί να είναι, αλλά και τις δυνατότητες χρήσης τους. Σίγουρα ένα ύφασμα ταπισερί και ένα ύφασμα για εσώρουχα έχει, πέρα από οικονομικές, και πολλές άλλες διαφορές. Ο συνδυασμός των υφασμάτων με τον τελικό προορισμό και την τελική χρήση τους είναι απόλυτα αναγκαίος για να καταλάβουμε την κοινωνική τους σημασία. Για να

παραμείνουμε στο πιο πάνω παράδειγμα, η χρήση εισαγόμενου υφάσματος για εσώρουχα δηλώνει, από τη μια τη μεγάλη οικονομική ευχέρεια του αγοραστή και από την άλλη τη χαμηλή ποιότητα ενός απλού υφάσματος της τοπικής παραγωγής. Ενώ, η παρουσία υφασμάτων για επενδύσεις επίπλων, τοίχων και παραθύρων δηλώνει τη σαφή βούληση προβολής μέσα από τη χρήση συγκεκριμένων εισαγόμενων προϊόντων και την προτίμησή τους από τα ανάλογα τοπικά ή από άλλα ανάλογα εισαγόμενα προϊόντα. Για την έρευνα αυτή έγιναν επισκέψεις και μελέτες του υλικού του Μουσείου του *Palazzo Mocenigo* στη Βενετία, που φυλάσσει τη μεγαλύτερη και την πιο ολοκληρωμένη συλλογή βενετικής μόδας και βενετικών υφασμάτων του 18ου αιώνα. Το διεθνές κέντρο μελέτης του υφάσματος και του ενδύματος (*Centro Internazionale per lo studio del Tessuto e del Costume*), που στεγάζεται στο παραπάνω μουσείο, προσφέρει την καλύτερη δυνατή συντήρηση και φύλαξη των ευάλωτων και εύθραυστων θησαυρών του και μας προσέφερε εξαιρετικά χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τα όσα αναφέραμε πιο πάνω. Η ίδια εμπειρία επαναλήφθηκε με τα «ευρισκόμενα» του Μουσείου Ιδρύματος Πιερίδη στη Λάρνακα, του Λεβέντιου Δημοτικού Μουσείου στη Λευκωσία, του Μουσείου Μπενάκη στην Αθήνα και πολυάριθμων ιδιωτικών συλλογών της Κύπρου, της Ελλάδας και της Ιταλίας.

Απόλυτα αναγκαίο δεδομένο ανάλυσης είναι οι περιγραφές της εποχής οι σχετικές με την ενδυμασία. Αυτές μπορεί να είναι δύο τύπων, ανάλογα με τον τρόπο που επιλέγουν να περιγράψουν: εικαστικές ή γραπτές.

Οι εικαστικές μαρτυρίες είναι εξαιρετικά χρήσιμες επειδή σε συνδυασμό με τα ίδια τα ενδύματα, μας προσφέρουν πληροφορίες σχετικές με τον τρόπο χρήσης τους και με το αρχικό τους χρώμα, πριν ο χρόνος τους πάρει τη λάμψη και την έντασή τους και πριν ο αέρας τους δώσει τα καστανά και θολά χρώματα της φυσικής οξειδωσης. Μέσα από τα σχέδια, τα χαρακτηριστικά και τους πίνακες μπορούμε να ανασυνθέσουμε μια αισθητική εικόνα του χώρου και να δούμε τα σχήματα και τα χρώματα των ενδυμάτων συνδυασμένα με τα σώματα, τις αρχιτεκτονικές και τα τοπία μιας άλλης εποχής. Η εμπειρία αυτή για τον ερευνητή είναι ανάλογη με την εμπειρία της φυσικής μελέτης των ενδυμάτων και των υφασμάτων. Προσθέτει στη γνώση του νέες πληροφορίες, που δεν μπορούν να μεταδοθούν με τον γραπτό λόγο και που αναφέρονται στις αισθήσεις και σε ευαίσθητες προσωπικές εντυπώσεις. Οι εικόνες αυτές, συχνά ιδιαίτερα περιγραφικές ως προϊόντα ταξιδιωτικής παρατήρησης, είναι πολύ πιο άμεσες και πιο αληθινές από την αντίληψη που ένα κείμενο μπορεί να γεννήσει στη φαντασία μας. Είναι σίγουρα πιο δυνατές και από την ίδια τη μνήμη, ακριβώς όπως συμβαίνει και σήμερα με τις φωτογραφίες. Βέβαια, τα ταξιδιωτικά έργα είναι, όπως κάθε περιγραφή, υποκειμενικές ερμηνείες των δημιουργών τους και είναι υποχρεωτική η διασταύρωση των πληροφοριών που μας παρέχουν, με τα δεδομένα άλλης φύσης που κατέχουμε. Για την Κύπρο και για την περίοδο που μας αφορά, οι εικαστικές αποτυπώσεις των ενδυμάτων είναι πολύ περιορισμένες, πρόκειται για έργα περιηγητών, χαρακτηριστικά,⁴⁰⁵ και σπάνιες εικαστικές απεικονίσεις σε εικόνες και τοιχογραφίες. Για το λόγο αυτό, στο παράρτημα με τις εικόνες, παρουσιάζουμε και έργα που αφορούν άλλες περιοχές αλλά είναι σε μεγάλο βαθμό αντίστοιχα των δικών μας δεδομένων.⁴⁰⁶

Πρώτα από όλα τα γραπτά, είναι τα βασικά και τα πιο πλούσια δεδομένα γιατί μας προσφέρουν λεκτικές, ξεκάθαρες και άμεσες πληροφορίες που δεν έχουν την

⁴⁰⁵ R. C. Severis, *Tavelling artists in Cyprus*, Λονδίνο, 2000.

⁴⁰⁶ Ως παράδειγμα αναφορικά με τις οθωμανικές στολές χρησιμοποιούμε τα έργα του A. Liotard, *De Herbt, Dessin de Liotard, Suivi du catalogue de l'oeuvre dessiné*, Γενεύη, 1992, και για τα βενετικά ενδύματα τα έργα του G. Grevembroch, *Gli abiti dei Veneziani di quasi ogni età con diligenza raccolti e dipinti nel secolo XVIII*, Βενετία, 1981.

ανάγκη καμιάς άλλης γνώσης για να διαβαστούν και να αξιοποιηθούν. Η μελέτη των υφασμάτων απαιτεί μια τεχνική γνώση της υφαντικής και των ενδυμάτων καθώς και της ραπτικής. Είναι σίγουρα χρήσιμη η τεχνική γνώση της ανάλυσης των έργων τέχνης για τη συλλογή πληροφοριών από τα εικαστικά παραδείγματα. Ένα γραπτό κείμενο όμως είναι σίγουρα η πιο ευθεία οδός συλλογής πληροφοριών, ειδικότερα αν αυτό περιέχει εντυπώσεις, εξηγήσεις και εμπειρίες των ανθρώπων της εποχής που συμβίωσαν με τα αντικείμενα που μελετούμε. Πέρα, λοιπόν, από περιγραφές, τα κείμενα μάς προσφέρουν την πολύτιμη πληροφορία της προσωπικής εμπειρίας των ανθρώπων της εποχής – υποκειμενική βέβαια, αλλά αυθεντική και άμεση. Τα είδη κειμένων που χρησιμοποιήσαμε για την έρευνά μας, πέρα από τα αρχειακά έγγραφα που λεπτομερώς παρουσιάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, είναι οι αναφορές των περιηγητών που επισκέφθηκαν την Κύπρο αλλά και εκείνων που την κατοίκησαν την περίοδο που μας αφορά. Οι εικαστικές αναφορές στο νησί και ιδιαίτερα οι σχετικές με την ενδυμασία των κατοίκων του, δεν είναι πολλές και για τον λόγο αυτό θεωρούμε απαραίτητη τη χρήση εικαστικών πηγών που αφορούν ανάλογους χώρους την ίδια περίοδο.

δ) Ενδυμασία και Βεσιτάριο

Η ανάλυση των αισθητικών επιταγών και η παρουσία των ενδυμάτων στα ερμάρια ισοδυναμεί με την ιστορία των κοινωνικών σχέσεων και την εξέλιξή τους.

Σκοπός, στην ανάλυση της μόδας και της χρήσης των υφασμάτων στο εσωτερικό της, είναι η επισήμανση πληροφοριών σχετικών με τα κοινωνικά νοήματα και τις συμπεριφορές στην Κύπρο του 18ου αιώνα.

Η χρήση των πηγών, η ανάλυση και η κατανόησή τους είναι η μόνη οδός μεταμόρφωσης της ιστορικής πληροφορίας σε ιστορική γνώση. Το βασικό στοιχείο διαχωρισμού του υλικού και του τρόπου ανάγνωσής του είναι η διαφορά των όρων «ενδυμασία» και «ιματιοφυλάκιο». Η διαφορά των δύο όρων καθορίζει τη λεπτή ισορροπία μεταξύ της δημόσιας και της ιδιωτικής αισθητικής, ενώ η δυναμική σχέση τους ορίζει σε βάθος το σύνολο των επιλογών μιας εποχής και μιας κοινωνίας. Ο όρος «ένδυση» αναφέρεται σε ένα κοινωνικό σύνολο και ποτέ ατομικά. Η παρουσία του όρου είναι τόσο απόλυτη και γενική που ισχύει για ολόκληρο το σύνολο αλλά σε καμία περίπτωση ειδικά. Δεν προκύπτει ποτέ από το μηδέν και δεν μένει ποτέ η ίδια. Ποια είναι η δυναμική σχέση της με το ιματιοφυλάκιο; Γενικά πιστεύεται πως το ιματιοφυλάκιο αποτελεί φυσική προέκταση των ενδυματολογικών επιλογών της κοινωνίας κατά τον ίδιο ακριβώς τρόπο που η έκφραση αποτελεί συνέχεια της σκέψης. Ο Άγγλος ποιητής *Oscar Wilde*, που δεν ήταν αδιάφορος στα θέματα αισθητικής, διαπιστώνει πως ισχύει το αντίθετο, πως η έκφραση, δηλαδή, καθορίζει τη σκέψη, ή καλύτερα, ο τρόπος έκφρασης καθορίζει τον τρόπο σκέψης. Το ίδιο μπορούμε να υποθέσουμε και για τη σχέση ένδυσης και ιματιοφυλακίου. Είναι αυτά, τα ιματιοφυλάκια, που στο σύνολό τους και μέσα από τη συνεχή και ενεργή τους μεταμόρφωση, καθορίζουν την κοινωνική αισθητική και αποτελούν την ελάχιστη φωνή επιταγής για τις αισθητικές επιλογές του συνόλου. Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι αυτό ισχύει την ίδια στιγμή που το σύνολο των επιταγών αυτών καθορίζει την κάθε ιδιωτική επιλογή. Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε το περιεχόμενο των ιματιοφυλακίων των ανθρώπων της Λάρνακας μέσα από μια διαγώνια επιλογή προσώπων από όλα τα κοινωνικά στρώματα. Η μόδα, όπως και σήμερα, έτσι και στο παρελθόν, καθορίζει τις κοινωνικές ιεραρχίες. Θα προσπαθήσουμε να δούμε τις

ιδιωτικές επιλογές των ανθρώπων και τις σχέσεις τους με τις επιλογές των ομοίων τους, καθώς και αυτών που προέρχονται από άλλο κοινωνικό περιβάλλον. Για τον λόγο αυτό θα υπογραμμίσουμε τις αισθητικές/πολιτιστικές επιλογές των ενδυμάτων και θα σταθούμε ιδιαίτερα στα υφάσματα, στις τιμές –όταν αυτό είναι δυνατόν– και στα άτομα που τα κατέχουν.

Έχοντας στον νου πως «Το ιματιοφυλάκιο ορίζει τον χώρο της καθημερινότητας, περιορισμένο στην διαδραστική σχέση μεταξύ κατανάλωσης και ανάγκης»,⁴⁰⁷ δεν μπορούμε παρά να ψάξουμε τις απαντήσεις μας στις πηγές που μας προσφέρονται και μέσα στο βάθος των πληροφοριών τους.

1. Στο ερμάρι του Πρόξενου

Οι φτωχοί ντύνονται για να προστατευτούν από τις καιρικές συνθήκες ενώ οι πλούσιοι για να επιδεικνύουν τις συνθήκες μέσα στις οποίες ζουν. Η άποψη αυτή ίσως να βρίσκεται πιο κοντά στη δημαγωγία παρά στην επιστήμη, η ιστορική εξέλιξη της μόδας, όμως, αποδεικνύει την ορθότητά της. Οι πρόξενοι της Γαληνοτάτης, όπως είδαμε σε πιο πάνω κεφάλαιο, προέρχονταν από την κοινωνία των εμπόρων. Σε αντίθεση με τους Άγγλους και Γάλλους συναδέλφους τους, «διπλωμάτες» στο επάγγελμα (συχνά ευγενείς, μέλη της αυλής του βασιλείου τους) οι Βενετοί πρόξενοι ήταν άμισθοι. Η έλλειψη μισθού και η παραχώρηση δικαιωμάτων επιβολής δασμών στα εμπορεύματα που έρχονταν και που έφευγαν από την Κύπρο, καθόρισε μια «εμπορική» μέθοδο άσκησης των καθηκόντων τους και κατ' επέκταση όλου του προξενείου. Πέρα από αυτό, οι Βενετοί πρόξενοι ήταν καθ' όλα διπλωματικοί εκπρόσωποι του κράτους τους, αντιπρόσωποι της κυβέρνησής τους, άρα πολιτικά πρόσωπα που συναναστρέφονταν και συνεργάζονταν με τις τοπικές αρχές και τους ξένους συναδέλφους τους. Μέσα στο σύνολο των αλλαγών που προέκυπταν από την ανάληψη των καθηκόντων του πρόξενου, πιθανόν οι Βενετοί έμποροι θα συμπεριλάμβαναν και την ενημέρωση του ιματιοφυλακίου τους. Οι πληροφορίες που έχουμε σχετικά με την εμφάνιση των ξένων διπλωματών στην Ανατολή είναι συνδεδεμένες μόνο με τις επίσημες εμφανίσεις τους και είναι αυστηρά συνδεδεμένες με τη μόδα της ιδιαίτερης πατρίδας τους.⁴⁰⁸ Είναι σαφές πως σε μια εποχή που η ένδυση αποτελούσε βασικό στοιχείο ταυτότητας των λαών, οι διπλωμάτες, επίσημοι, αντιπρόσωποι του έθνους τους, εμφανίζονταν με ενδύματα που αντιπροσώπευαν στον υψηλότερο δυνατό βαθμό την αισθητική και τη δύναμη, οικονομική και πολιτική, του κράτους τους. Βέβαια η Κύπρος βρισκόταν σχετικώς εκτός των μεγάλων πολιτικών σκηνών και σαν περιφέρεια της Αυτοκρατορίας δεν υποδέχεται σημαντικές διπλωματικές προσωπικότητες της Ευρώπης. Εντούτοις, το διπλωματικό πρωτόκολλο δεν πρέπει να διέφερε πολύ. Οι πληροφορίες που μας μεταφέρουν οι διπλωμάτες της εποχής,⁴⁰⁹ επιβεβαιώνουν αυτή τη θέση και μας προσθέτουν στοιχεία σχετικά με την ενδυμασία του πρόξενου. Για παράδειγμα, μέσα από την πληροφορία πως ο πρόξενος στέλνει πολυθρόνα στον οντά του άρχοντα που θα επισκεφθεί για να τη

⁴⁰⁷ D. Roche, *Il linguaggio della moda...*, σ. 89.

⁴⁰⁸ Παραδείγματα βρίσκουμε στις συλλογές του *Victoria and Albert Museum*, ιδιαίτερα στο έργο του ανώνυμου καλλιτέχνη που απαθανατίζει τον άγγλο διπλωμάτη *Stratford Canning* σε επίσημη συνάντηση στην Κωνσταντινούπολη (DA. 124. 1895). Το ίδιο μπορούμε να δούμε και στο έργο του *Jean Etienne Liotard*, σήμερα σε ιδιωτική συλλογή, που προσωπογραφεί το αυστριακό πρόξενο στην Κωνσταντινούπολη, όρθιο να κρατά επιδεικτικά το βεράτιο του διορισμού του με την τούγρα του σουλτάνου. Και σε αυτή την περίπτωση ο ξένος διπλωμάτης φέρει την ενδυμασία της χώρας του και συγκεκριμένα τη διπλωματική στολή τους.

⁴⁰⁹ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σσ. 284-285, G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σσ. 316.

χρησιμοποιήσει κατά την παραμονή του, μπορούμε να αντιληφθούμε πως αυτός δεν μπορεί να καθίσει στο ντιβάνι, γιατί η περιβολή του ήταν τέτοια που δεν του το επέτρεπε.⁴¹⁰

Η περίπτωση του πρόξενου *Emanuel Vassalo* αποκτά ενδιαφέρον μέσα από την καταγραφή της δημοπρασίας των προσωπικών του υπάρχοντων, μετά τον θάνατό του το 1793⁴¹¹. Είναι η μόνη περίπτωση καταγραφής που αναφέρεται σε πρόξενο, και παρότι μας προσφέρει ένα υλικό μεγάλης σημασίας, είναι ατελής. Το γεγονός ότι ο *Vassalo* κατείχε τη θέση του πρόξενου για ένα πολύ μεγάλο διάστημα (1779-1793) βεβαιώνει ότι τα υπάρχοντά του ήταν συνώνυμα της θέσης του τόσο που να μπορούν να θεωρηθούν τύπος. Πέρα από αυτό, ο μόνος άλλος πρόξενος που παρείχε για μεγάλο διάστημα στη θέση αυτή ήταν ο *Caprara* που μπορούμε να θεωρήσουμε ως μη τυπικό παράδειγμα αφού δεν ασχολούνταν με το εμπόριο σε μεγάλη κλίμακα, δεν ζούσε στο νησί πριν τον διορισμό του και κατείχε διπλωματική θέση πριν λάβει το κυπριακό βεράτιο του προξένου. Ο *Vassalo*, από την άλλη, αποτελεί κλασικό παράδειγμα βενετού πρόξενου / έμπορα, με έντονη εμπορική παρουσία πολύ πριν το διορισμό του και με κοινωνικό ενδιαφέρον για την βενετική κοινότητα των εμπόρων της Λάρνακας.

Στο έγγραφο του 1765⁴¹² που πιθανόν να συντάχτηκε για την ενημέρωση του νέου πρόξενου (*Caprara*) σχετικά με τους Βενετούς της Λάρνακας, ο *Emanuel Vassalo* παρουσιάζεται τρίτος στην σειρά. Δηλώνεται πως έφτασε στην Κύπρο το 1748 μετά από τον αδελφό του *Pietro*, κάτοχο εμπορικού οίκου και καταστήματος. Ο *Emanuel* δουλεύει στον οίκο του αδελφού του ως γραμματέας μέχρι το 1754, οπότε διορίζεται διευθυντής με επίσημη επιστολή από τις βενετικές αρχές, τους *V Savi*, αφού ο αδελφός τους επέστρεψε στη Βενετία. Σε άγνωστο χρόνο ο *Pietro* επιστρέφει και ο *Emanuel* συνεχίζει τη συνεργασία του από τη θέση που κατείχε στο παρελθόν. Σε αυτό το σημείο το έγγραφο αναφέρεται στη σύζυγο του *Emanuel*, Κατερίνα, που δηλώνεται ως συνεργάτης τους. Στην αναφορά στο όνομα της γυναίκας και με πρόσθετη εγγραφή δηλώνεται πως κατάγεται και αυτή από τη Ζάκυνθο (*pure del Zante*), αφήνοντας να νοηθεί πως από το ίδιο νησί κατάγονται και τα αδέλφια *Vassalo*. Το 1757 ο *Pietro* φεύγει οριστικά για τη Βενετία κλείνοντας τον εμπορικό οίκο του. Τον ίδιο χρόνο ο *Emanuel* εγκαινιάζει τον δικό του με κατάστημα. Ο οίκος αυτός παραμένει μέχρι το 1763 όταν στις 23 Αυγούστου ενώνεται σε συνεταιρισμό με τον *Giuseppe Giachich* από τη Βενετία. Από τότε ο οίκος *Vassalo e Giachich* είναι ένας από τους μεγαλύτερους και πιο δραστήριους της Κύπρου. Γραμματέας του οίκου αυτού δηλώνεται ο *Salesio Rizzini*, γαμπρός του πρόξενου *Caprara*, από τη Βερόνα, που είχε φτάσει στην Κύπρο ήδη από το 1762. Το 1776 ο *Vassalo* ορίζει τον Βενετό *Francesco Giachich*, προφανώς συγγενή του συνεταίρου του, ως αντιπρόσωπό τους στη Βενετία,⁴¹³ δηλώνοντας με αυτή την ενέργεια την αύξηση των εμπορικών τους συναλλαγών και την ανάγκη ενός ιδιαίτερου αντιπροσώπου στην πόλη. Το 1776 συναντούμε τον *Vassalo* στα έγγραφα του καγκελάρου, τα σχετικά με την υποβολή της διαθήκης του στη γραμματεία του προξενείου,⁴¹⁴ που δεν βρίσκεται σήμερα στο αρχείο και για την οποία δεν έχουμε καμιά λεπτομέρεια. Τον επόμενο χρόνο, 1777, βρίσκουμε την υπογραφή του, μαζί με αυτές των εμπόρων *Andrea Pelli*, *Pietro Agostin Petrina* και *Giovanni Carlo Mantovani*

⁴¹⁰ Ο τύπος του παντελονιού που χρησιμοποιείται στην Ευρώπη την περίοδο αυτή είναι απόλυτα περιοριστικός σε συγκεκριμένες κινήσεις.

⁴¹¹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 113.

⁴¹² ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

⁴¹³ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 229 v.

⁴¹⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 229 r.

, στην επιστολή που εστάλη και στους *V Savi alla Mercanzia* με την οποία διαμαρτύρονται για την κακή διαγωγή και την ανικανότητα του αντικαταστάτη του πρόξενου *Caprara, Salesio Rizzini*, το ίδιο άτομο που εργαζόταν σαν γραμματέας του οίκου *Vassalo e Giachich*.⁴¹⁵ Τον ίδιο χρόνο ο *Vassalo* αγοράζει ένα σπίτι στην ενορία της Παναγίας (Χρυσοπολήτισσας) μέσω του δραγομάνου του αγγλικού προξενείου *Fugas*.⁴¹⁶

Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, μετά τον θάνατο του *Caprara* και πριν τον διορισμό του νέου πρόξενου, τη θέση του καλύπτει ο γιος του *Giacomo* και περιοριζόμαστε από τους έμπορους *Vassalo* και *Pelli*, που του συμπαραστέκονται ως σύμβουλοι.⁴¹⁷ Η παραμονή του νεαρού *Caprara* δεν υπογράφεται από τις αρμόδιες βενετικές αρχές και προτείνεται ο *Emanuel Vassalo* ως πρόξενος. Ο διορισμός του επιβεβαιώνεται από το βεράτιο του 29 Ιουλίου 1779 και από το τότε τον συναντάμε ως πρόξενο σε όλα τα έγγραφα της γραμματείας και σαν το σημείο αναφοράς της βενετικής κοινότητας.⁴¹⁸

Το έγγραφο

Το έγγραφο που αναφέρεται στη δημοπρασία των υπάρχοντων του πρόξενου δεν είναι άρτιο. Απουσιάζουν η αρχή και το τέλος, άγνωστο πόσες σελίδες και ποιες πληροφορίες περιείχε. Απουσιάζει όλη η εισαγωγική παράγραφος και όλη η κατακλείδα με τις σχετικές τους πληροφορίες. Έτσι, δεν υπάρχει κανένα γενικό στοιχείο σχετικά με τα ποσά που εισπράχθηκαν, τη συνολική ποσότητα των αντικειμένων κοκ. Πάνω από όλα απουσιάζει το όνομα του κατόχου των αντικειμένων που κατά κανόνα αναφέρεται στην αρχή και στο τέλος. Η ταύτιση του πρόξενου *Vassalo* με το έγγραφο της δημοπρασίας επήλθε μετά από την ταύτιση των ημερομηνιών του θανάτου του και αυτών του εγγράφου και βασίστηκε στις μόνες δύο αναφορές σχετικές με τα δωμάτια μέσα στα οποία βρίσκονταν τα δημοπρατημένα αντικείμενα, *camera del console*, το δωμάτιο του πρόξενου και η αίθουσα ακροάσεών του, *sala di udienza del console*. Πιστεύουμε πως τα ενδύματά του αναφέρονται όλα στο μέρος του εγγράφου που σώθηκε αφού είναι όλα μαζεμένα σε δυο σελίδες στο μέσο της έκτασής του και αφορούν όλα τα είδη ένδυσης. Δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για τα υφάσματα που ήταν στην κατοχή του γιατί αυτά βρίσκονται διάσπαρτα σε όλη την έκταση του εγγράφου και πιθανόν κάποια να έχουν χαθεί με το υπόλοιπο έγγραφο. Το σωζόμενο έγγραφο είναι εκτεταμένο, αριθμεί 16 σελίδες και αποτελεί μια μακρά λίστα αντικειμένων σε σειρά, με βάση την τοποθέτησή τους στο σπίτι του πρόξενου, την τιμή πώλησής τους και τον αγοραστή τους.

Στη συνέχεια παραθέτουμε τα αντικείμενα που μας αφορούν και που συμπεριλαμβάνονται στο εν λόγω έγγραφο. Θα τα παρουσιάσουμε σε τέσσερις κατηγορίες: ενδύματα, αξεσουάρ ένδυσης, υφαντός οικιακός εξοπλισμός και υφάσματα.⁴¹⁹

Ενδύματα

⁴¹⁵ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 243.

⁴¹⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 256 r.

⁴¹⁷ E. Ianiro, *Levante. Veneti e Ottomani nel XVIII secolo*, Marsilio, Venezia, 2014, σ. 196.

⁴¹⁸ Ένδειξη του ρόλου του και της εκτίμησής του από τους εμπόρους της πόλης είναι η παρουσία του ως εκτελεστή διαθηκών.

⁴¹⁹ Η τελευταία κατηγορία συμπεριλαμβάνει τα άραφα υφάσματα που βρίσκονταν φυλαγμένα στο σπίτι του πρόξενου όπως ήταν συνήθεια σε όλα τα σπίτια της εποχής. Αυτός ο διαχωρισμός θα ακολουθηθεί σε όλα τα παραδείγματα που θα ακολουθήσουν.

Αρχίζουμε την περιήγηση στο ιματιοφυλάκιο του πρόξενου, ξεκινώντας από τις εσωτερικές επενδύσεις του.

Το **commesso** είναι εσωτερικό ένδυμα, με ή χωρίς μανίκια, που φοριέται 'κάτω ή πάνω από το πουκάμισο για προστασία από το κρύο'.⁴²⁰

Το ιματιοφυλάκιο του πρόξενου διαθέτει 31 *commessi*. Δεκαοκτώ είναι ραμμένα από tela, απλής ύφανσης βαμβακερό ή μικτό με λινό,⁴²¹ οκτώ είναι ραμμένα από δίμιτο⁴²², πιο σύνθετης ύφανσης βαμβακερό ή μικτό, ενώ τα υπόλοιπα οκτώ δεν αναφέρονται με κανένα μορφολογικό χαρακτηριστικό.

Η απουσία μάλλινων *commessi* ίσως να δηλώνει πως αυτά ήταν για εσωτερική επένδυση αφού το μαλλί, έτσι όπως δουλευόταν την εποχή αυτή, δεν μπορούσε να φορεθεί σε άμεση επαφή με το δέρμα. Η *tela* πρέπει να εννοείται, σε αυτή την περίπτωση, σαν λεπτό ύφασμα απλής τεχνικής ύφανσης. Η χοντρή *tela* είναι αυτή των τσουβαλιών και δεν μπορούσε να φορεθεί εσωτερικά αλλά ούτε και εξωτερικά από τον πρόξενο. Το δίμιτο είναι σίγουρα πιο χονδρό από την *tela*, πιο στενής ύφανσης και σίγουρα πιο ζεστό.

Το υποκάμισο είναι βασικό στοιχείο της ενδυμασίας του 18ου αιώνα στην Ανατολή όπως και στην Δύση. Στη βενετική ενδυμασία, όπως και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές, το πουκάμισο είναι το σημαντικότερο από τα εσωτερικά ενδύματα και είναι το μόνο που φαίνεται. Τον αιώνα που μας αφορά, αυτό εξακολουθεί να είναι φαρδύ, με στενό άνοιγμα στον λαιμό, με ή χωρίς κολάρο και πλατιά μανίκια. Είναι ένδυμα που χρησιμοποιείται από όλες τις κοινωνικές τάξεις και για τον λόγο αυτό το υλικό κατασκευής του και ο πρόσθετος διάκοσμός του, είναι απόλυτα απαραίτητος για την κοινωνική τοποθέτηση του ατόμου που το φορεί. Οι προσθήκες που συχνά συναντούμε είναι τα κεντήματα και οι μπιμπίλες στον λαιμό, στο πρόσθιο άνοιγμα και στο τέλος των μανικιών καθώς και τα κουμπιά.⁴²³

Ο *Vassalo* φυλάσσει στο ιματιοφυλάκιο του 53 **υποκάμισα**. Δεκαπέντε από αυτά είναι καλοκαιρινά, κατασκευασμένα από λινό και ο αριθμός τους δεν ξαφνιάζει αφού είναι αυτά που αλλάζονται πιο συχνά, 16 είναι από βαμβακερό ύφασμα, 10 από χονδρό υφαντό και έξη από πιο λεπτό, ενώ εννέα δηλώνονται σαν λεπτά, *fine*, και με επιπρόσθετο διάκοσμο, *fornite*, πιθανόν μεταξωτά – όπως άλλωστε όλα τα λεπτά και διακοσμημένα πουκάμισα της εποχής. Τέλος, τα υπόλοιπα 13 αναφέρονται μόνο ως *camicie* χωρίς καμιά άλλη λεπτομέρεια. Ο συνολικός αριθμός είναι σίγουρα αρκετά μεγάλος αλλά εξηγείται από τη θέση που είχε ο κάτοχός τους. Μπορούμε να υποθέσουμε πως είναι όλα δυτικού γούστου, όχι τόσο από την περιγραφή τους αλλά από τον συνδυασμό τους με τα παρακάτω ενδύματα.

Bragha, braghessa και ***bragone*** είναι τα ονόματα που δίνονται από τους Βενετούς στα περισκέλια. Η διαφορά μεταξύ των τριών, την περίοδο που μας αφορά, δεν είναι τόσο ξεκάθαρη.⁴²⁴ Σίγουρα δεν πρόκειται για τη βράκα, το τοπικό ανάλογο ένδυμα γιατί αυτό σημειώνεται πάντα, *alla greca*, *alla turca* και *alla cipriota*, και επειδή δεν μπορεί να συνάδει με το υπόλοιπο των ενδυμάτων του *Vassallo*. Ο *Achille Vitali* στο λήμμα *Bragha* αναφέρει πως ο όρος χρησιμοποιείται μέχρι και τον

⁴²⁰ Boerio G., *Dizionario....*, λήμμα 'commesso'.

⁴²¹ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

⁴²² Βλέπε ανάλογο λήμμα.

⁴²³ Για το πουκάμισο στη Βενετία του 18ου βλέπε A.Vitali, *La Moda a Venezia Attraverso i Secoli*, Βενετία, 1992, σ. 111. Για το πουκάμισο στην Κύπρο βλέπε, Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σ. 67.

⁴²⁴ A.Vitali, *La Moda a Venezia....*, σσ. 64-72.

16ο αιώνα.⁴²⁵ Για τα περισκέλια του 18ου αναφέρει πως χρησιμοποιείται ο όρος *bragone*.⁴²⁶ Σαφώς όμως, οι όροι που προαναφέραμε χρησιμοποιούνται στο τέλος του 1700 άρα η θέση του ιστορικού της βενετικής μόδας δεν ισχύει. Τα περισκέλια της εποχής αυτής ήταν στενά κατά μήκος του μηρού και τέλειωναν στο ύψος του γονάτου με κουμπιά ή κορδέλα δετή. Στο πάνω μέρος έκλειναν με κουμπιά μέχρι τον ομφαλό, περίπου, και κορδέλα περαστή. Στερεώνονταν στη μέση με υφασμάτινες ζώνες διαφόρων τύπων και ποιοτήτων.

Οι τρεις διαφορετικοί όροι αποτελούν μεγεθυντική παραλλαγή της λέξης *Bragha* και πιθανόν να δηλώνουν το μήκος του ενδύματος και το φάρδος του. Τα περισκέλια του πρόξενου είναι κατά το ήμισυ μέρος συνόλου μαζί με γιλέκο ή και σάκο. Πρόκειται για ένα σύνολο 15 αντικειμένων, οκτώ από τα οποία δεν χαρακτηρίζονται στο έγγραφο από κανένα επίθετο (πέντε *braghe* και τρεις *braghese*). Τα υπόλοιπα εφτά περισκέλια έχουν ως εξής:

Τρεις *braghe*, μια παλιά, μια άσπρη παλιά και μια παλιά από μπλε βελούδο (*veluto blu vecchie*), τρεις *braghese*, μια από κόκκινο ατλάζι (*raso cremese*) μια από *sciali* (βλ. λήμμα) και μια από μάλλινο ύφασμα, και τέλος ένα *bragoni* από λευκό ατλάζι (*raso bianco*) και με πρόσθετο διάκοσμο (*con galoni*).

Τα υφαντικά υλικά που αναφέρονται είναι το μετάξι και το μαλλί. Για την περίπτωση του παντελονιού από *sciali* δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αφού αναφέρεται σε υφαντικό τύπο και όχι σε υφαντικό υλικό.⁴²⁷

Με τον όρο **sotto abito**, **sotto vesta** και **gilè**, συνώνυμος του **camisiola**,⁴²⁸ δηλώνεται το ένδυμα χωρίς μανίκια που φοριέται πάνω από το πουκάμισο και κάτω από την *vellada* (που μπορεί να λεχθεί και *vesta*).⁴²⁹

Αυτό το είδος γιλέκου είναι, ανάλογα με την εποχή και τη μόδα, διαφορετικού μήκους και σχήματος. Τα πιο μακριά ανέρχονται στον 17ο αιώνα ενώ στενεύουν και κονταίνουν όσο πλησιάζουν τον 19ο. Την περίοδο του *Vassalo* τα ενδύματα αυτά είναι ραμμένα αρκετά στενά στη μέση, με κουμπιά καθ' όλο το μήκος του πρόσθιου ανοίγματος, δεν έχουν κολάρο και οι τσέπες είναι μικρές, πλάγιες και συνήθως ψεύτικες, χωρίς πραγματικά ανοίγματα. Ο διάκοσμος είναι συνήθως πολύ πλούσιος, κεντητός και πρόσθετος με χρυσές και ασημίες μπορντούρες. Τα ενδύματα αυτά είναι, σχεδόν πάντα, μέρη συνόλων μαζί με *braghe* και *vellada*. Για τον λόγο αυτό είναι ραμμένα από το ίδιο ύφασμα και έχουν τον ίδιο διάκοσμο. Όχι σπάνια τον συνδυασμό τον έχουν δύο από τα τρία μέρη του συνόλου, άρα συχνά συναντούμε περισκέλια και γιλέκα από το ίδιο υλικό.

Ο πρόξενος στο ερμάρι του φυλάσσει 21 γιλέκα. Σε μια περίπτωση ονομάζεται *sotto abito* και είναι παλιό, από μαύρο βαμβακερό βελούδο (*veluto nero coton*). Δεκαοκτώ από αυτά αναφέρονται σαν *sotto vesta*, 10 από τα οποία χωρίς καμιά επιπρόσθετη λεπτομέρεια, δύο είναι παλιά, ραμμένα από βελούδο, ένα είναι μαύρο. Τρία είναι μεταξωτά, ένα άσπρο παλιό και δύο από σατέν, ένα κόκκινο (*cremese*) και ένα λευκό με επιπρόσθετο διάκοσμο (*con galoni*). Τα υπόλοιπα τρία είναι, ένα παλιό μπλε από βαμβακερό ύφασμα, ένα από *sciali* και ένα άσπρο μάλλινο.

⁴²⁵ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 70.

⁴²⁶ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 72.

⁴²⁷ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

⁴²⁸ A.Vitali, *La Moda a Venezia ...*, σσ.120 -124.

⁴²⁹ Ο όρος *vesta* στους προηγούμενους αιώνες δηλώνει το μακρύ και ακριβό ένδυμα που φορούσαν πάνω από τα πουκάμισα οι ευγενείς και τα μέλη της κυβέρνησης στη Βενετία. Τον 18ο αιώνα δηλώνει τον σάκο, την *vellada* ή *marsina*. Με τον ίδιο όρο δηλώνονται και οι ρόμπες δωματίου, αυτές που φορούσαν οι ευγενείς και οι πλούσιοι στα σπίτια τους, πάνω από τα γιλέκα.

Τέλος αναφέρονται δύο *gile*. Πιθανόν είναι γαλλικού τύπου, μικρότερα και πιο στενά. Ένα είναι ραμμένο από κόκκινο *ghermisut*,⁴³⁰ το άλλο δηλώνεται απλά σαν παλιό.

Δεν είναι μικρός ο αριθμός των γιλέκων του πρόξενου, αυτά μαζί με τα περισκελία και τις *vellade* είναι τα πραγματικά ενδύματα επίδειξης και ο αριθμός τους δηλώνει ενδιαφέρον.

Η *vellada*, στην υπόλοιπη Ιταλία *Marsina*, είναι θυγατέρα του στρατιωτικού σάκου του 17ου αιώνα και μητέρα του φράκου του 19ου.⁴³¹ Είναι ο άμεσος πρόγονος του σημερινού σακακιού και φοριόταν ακριβώς με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια διάθεση. Συνοδευόταν από την *braga* και την *camisiola* και ήταν, θα λέγαμε, η ανδρική «στολή» για ένα ολόκληρο αιώνα. Αρχικά ήταν πλατιά με πολλές πιέτες στο πίσω μέρος, το πρόσθιο άνοιγμά της ήταν ίσιο από τον λαιμό έως πέντε εκατοστά κάτω από το γόνατο. Είχε γιακά και μεγάλα κουμπιά. Τα μανίκια ήταν αρκετά πλατιά και το τέρμα τους γύριζε προς τα πάνω για περίπου 25 εκατοστά. Ήταν ακόμα πολύ κοντά στο στρατιωτικό πρότυπο και ακολουθούσε και τον διάκοσμό του, στον γιακά και στα μανίκια όπως ακριβώς οι στρατιωτικές βαθμίδες. Πλησιάζοντας στο τέλος του αιώνα και απομακρυνόμενη από τη χρηστική και πρακτική δομή του στρατιωτικού ενδύματος, η *vellada* στενεύει στη μέση, χάνει τον γιακά της για να αφήσει χώρο στα κεντήματα του πουκαμίσου, κονταίνει το μήκος της κατά 10 με 15 εκατοστά, το ίδιο συμβαίνει και στα μανίκια που συρρικνώνονται σε μήκος και πλάτος για να αναδείξουν τα κεντήματα και τις μπιμπίλες του πουκαμίσου που από εσώρουχο γίνεται σταδιακά, εν μέρη, ένδυμα επιφάνειας.⁴³² Ο πρόσθετος διάκοσμος αποκτά διαστάσεις γιγάντιες και τα υφάσματα που χρησιμοποιούνται για το ράψιμό τους δεν είναι πια χονδρά και μουντά αλλά πολύτιμα και πλούσια διακοσμημένα. Το πρόσθιο άνοιγμα σταδιακά κονταίνει, αρχικά μαζεύονται οι κάτω μύτες προς τα πάνω, δίπλα από τις τσέπες, στη συνέχεια κόβονται εντελώς αφήνοντας το άνοιγμα, από τη μέση και κάτω χωρίς μύτες, στρογγυλεμένο, να τείνει προς τα πίσω. Με τον τρόπο αυτό οδηγείται στο σχήμα του φράκου, κοντό μπροστά και μακρύ πίσω. Οι οπίσθιες πιέτες εξαφανίζονται και αυτές σταδιακά, δίνοντας τη θέση τους στο κλασικό άνοιγμα του φράκου.

Ανάλογα με το γούστο και την ηλικία του ιδιοκτήτη τους, τα ενδύματα αυτά παρουσιάζουν λιγότερα ή περισσότερα στοιχεία εξέλιξης. Οι περιγραφές του εγγράφου μας δεν είναι αναλυτικές αλλά μπορούμε να υποθέσουμε πως ο πρόξενος, όντας σε μεγάλη ηλικία και μακριά από την κοιτίδα της μόδας που αντιπροσωπεύει, κατείχε ενδύματα πιο συντηρητικά αν όχι παλιομοδίτικα, σε σχέση με τα ανάλογα της Βενετίας και του Παρισιού.⁴³³

Συνολικά φυλάσσονται στο ερμάρι του πρόξενου επτά *vellade*. Σαν καλός Βενετός έχει τις τέσσερις από τις επτά από βελούδο. Μια μόνο είναι από βαμβακερό βελούδο, μαύρο, οι άλλες τρεις είναι από βελούδο μεταξωτό, σε μία περίπτωση άσπρο, μία μαύρο και μία μπλε. Οι τελευταίες δύο είναι επενδυμένες εσωτερικά με γούνα ερμίνας, σπάνιο για *vellada* αλλά πολύ λογικό, αν λάβουμε υπόψη τη χρήση της

⁴³⁰ Βλέπε λήμμα.

⁴³¹ Για την ιστορία και την εξέλιξη του ενδύματος στην Ευρώπη και ιδιαίτερα στη Βενετία βλέπε A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 395-398.

⁴³² Το γεγονός της χρήσης των εσωτερικών ενδυμάτων στην τελική εξωτερική εμφάνιση είναι πολύ σύνηθες σε πολλούς πολιτισμούς, πολλές μόδες και πολλές εποχές. Στην Κύπρο λ.χ. το γυναικείο βρακί κεντημένο, έφτανε μέχρι τον αστράγαλο, 20 εκατοστά κάτω από τη φούστα. Σήμερα, ο καβάλος των παντελονιών και η ζώνη μικραίνουν για να αφήσουν τόπο στα ανδρικά εσώρουχα που από μονόχρωμα ή άχρωμα γίνονται πολύχρωμα, διακοσμημένα και ναπατέλλες για τις φίρμες του συρμού.

⁴³³ Οι παρατηρήσεις για την εξέλιξη του ενδύματος αυτού στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στην προσωπική μελέτη τους στο μουσείο βενετικής ενδυμασίας του *Palazzo Mocenigo*.

γούνας και ιδιαίτερα στα οθωμανικά εδάφη. Οι υπόλοιπες τρεις είναι μία από μετάξι και δύο από *ghermisut*⁴³⁴ κόκκινο.

Τελειώνοντας με τα ενδύματα του ιματιοφυλακίου του πρόξενου αναφέρουμε το **abito intiero di seta moschetato**. Ένα ολόκληρο σύνολο αποτελούμενο από τα τρία τελευταία ενδύματα που αναφέραμε, ραμμένο από μεταξωτό ύφασμα διακοσμημένο από μικρά βαθύχρωμα στίγματα, *moschetato*, σαν μύγες. Το σύνολο αυτό το αναφέρουμε ξέχωριστά γιατί έτσι μας δηλώνεται στο έγγραφο.

Στη συνέχεια θα δούμε τη συλλογή από τα πανωφόρια του *Vassalo*, που δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητη, πέντε στο σύνολό τους, ένα εκ των οποίων για οικιακή χρήση.

Πρόκειται για τη **vestaglia** ή **veste da camera**, η οποία ήταν πλατιά και μακριά ρόμπα σε σχήμα πουκαμίσου, κλασικού ή σε μορφή αντερί, με σταυρωτό πρόσθιο κλείσιμο και φοριόταν πάνω από το γιλέκο. Στην περίπτωση του πρόξενου αυτό είναι ραμμένο από *bordato* και είναι παλιά.

Παλιά και σκισμένη είναι και η **pelligrina**,⁴³⁵ πανωφόρι μάλλινο, είδος μαντό κομμένο σε σχήμα κύκλου με μικρό άνοιγμα για τον λαιμό και συχνά κουκούλα. Ένα μάλλινο **codegragno**⁴³⁶ εμπλουτίζει το ερμάρι του Βενετού εκπροσώπου στη Λάρνακα. Πρόκειται για ένα είδος *vellada* από χονδρό μάλλινο ύφασμα, πολύ πιο κοντά στη στρατιωτική επένδυση που φοριόταν πάνω από τα ρούχα, συνήθως χωρίς *vellada* από κάτω και αποτελούσε μέρος της κλασικής κυνηγετικής ενδυμασίας.

Πολύ κοντά στην *pelligrina* είναι το **sopratodos**.⁴³⁷ Πρόκειται για ένα μαντό, κοντό ή μακρύ από λεπτό ύφασμα που φοριέται πάνω από τα ενδύματα, εξ' ου και το όνομά του, εδώ στα ισπανικά, το οποίο στα βενετικά λεγόταν *soratuto* και στα γαλλικά *surtout*. Το ένδυμα αυτό ο πρόξενος το είχε κόκκινο επενδυμένο εσωτερικά με φόδρα μπλε.

Πανωφόρι είναι και το **tabaro**.⁴³⁸ Ακριβό και κοινωνικά πολύ σημαντικό ένδυμα από μάλλινο ή μεταξωτό χονδρό ύφασμα, φοριόταν πάνω από τα ρούχα και αποτελούσε τη μεγαλύτερη και πιο άμεση επίδειξη πλούτου στους δρόμους και τις πλατείες της Βενετίας για όλο τον 18ο αιώνα. Είναι το ένδυμα που φορούσαν μαζί με τις μάσκες οι πλούσιοι της πόλης και κατά τη διάρκεια του καρναβαλιού, κάτω από τα πλατιά μανίκια και το μεγάλο σώμα του οποίου κάλυπταν τις ταυτότητές τους. Ο *Vassalo* έχει μόνο ένα από μπλε μαλλί και με *sani*, με μια κοντή μπέρτα που καλύπτει τους ώμους και δένεται πάνω από το *tabaro*.

Σε αντίθεση με σήμερα, και με βάση το μήκος των παντελονιών της εποχής, οι κάλτσες ήταν απόλυτα και ολοκληρωτικά εμφανείς ακόμα και με τα πανωφόρια που σπάνια έφταναν μέχρι τον αστράγαλο. Ο *Vassalo* είχε στο ερμάρι του, λίγο πριν πεθάνει, 38 ζευγάρια κάλτσες από τις οποίες 14 χονδρές, 15 λεπτές και 9 βαμβακερές, ενώ οι 29 ήταν μεταξωτές.

Αξεσουάρ ένδυσης

Κάτω από τον τίτλο αυτό, αναφέρουμε όλα τα αντικείμενα που συνδέονται και ολοκληρώνουν την ενδυματολογική έκφραση του ανθρώπου.

⁴³⁴ Βλέπε ανάλογο λήμμα.

⁴³⁵ A.Vitali, *La Moda a Venezia ...*, σ. 278.

⁴³⁶ A.Vitali, *La Moda a Venezia ...*, σ. 144.

⁴³⁷ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 357.

⁴³⁸ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 367 -372.

Για την προστασία και την κόσμηση της κεφαλής τους ο *Vassalo* είχε ένα παλιό **καπέλο** και ένα καινούριο, το τελευταίο *bordato*, κοσμημένο με μπορντούρες δηλαδή, βρισκόταν ακόμα στην καινούρια θήκη του. Χρησιμοποιούσε και πέντε beretoni, σκούφους, εκ των οποίων το ένα βελούδινο και μία **περούκα**.

Το κάλυμμα της κεφαλής είναι ιδιαίτερα σημαντικό την περίοδο που εξετάζουμε. Ήταν αδιανόητο να κυκλοφορήσει κάποιος εκτός σπιτιού ακάλυπτος, ανεξάρτητα από την κοινωνική του θέση και τη θρησκεία του. Στη Βενετία, τα καπέλα της εποχής είναι τρίκωχα, *triscogni*, και καμωμένα από μάλλινη τσόχα. Τα ακριβότερα είναι κοσμημένα με μπορντούρες μεταξωτές, όπως πιθανόν ένα από τα δύο καπέλα του πρόξενου. Οι **beretoni**, τα σκουφάκια, ήταν πολύ διαδεδομένα, χρησιμοποιούνταν από όλες τις κοινωνικές τάξεις της πόλης. Μάλλινα, βελούδινα, μεταξωτά, κεντητά, φοδραρισμένα και απλά κυκλοφορούν σε όλα τα ερμάρια και πάνω σε όλα τα ανδρικά κεφάλια μέσα και έξω από το σπίτι.⁴³⁹ Ο *Vassalo* έχει μόνο ένα από βελούδο, τα υπόλοιπα τέσσερα δεν χαρακτηρίζονται: πιθανόν πρόκειται για μεταξωτά το καλοκαίρι και για μάλλινα τον χειμώνα.

Η περούκα υπήρξε για αιώνες το πιο έντονο και πιο ιδιόμορφο αξεσουάρ που άλλαζε την εικόνα και την αναλογία του κεφαλιού. Η μόδα της κάθε εποχής βασίζεται στη δυσαναλογία αυτή και η απουσία της αδειάζει σε μεγάλο βαθμό τους όγκους και τις ισορροπίες των ενδυμάτων.⁴⁴⁰ Στη Βενετία η μόδα της περούκας φτάνει κατά το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα και κυριεύει την πόλη για διακόσια χρόνια.⁴⁴¹ Κατά τον όψιμο 18ο αιώνα, την περίοδο του πρόξενου *Vassalo*, ο όγκος της μειώνεται, το ίδιο και το μήκος της, δένεται στο πίσω μέρος σε μια μικρή κοτσίδα και στα πλάγια τυλίγεται σε δύο ή τέσσερις σπείρες. Στο έγγραφο μας παρουσιάζεται μόνο μια. Το γεγονός ότι στην Κύπρο δεν συνηθιζόταν μπορεί να επηρέασε την επιλογή του πρόξενου ώστε να μην τη χρησιμοποιεί συχνά. Αυτό υποστηρίζεται και από την έντονη παρουσία των beretoni που φοριούνται χωρίς περούκα.

Ο πρόξενος κατείχε μια δερμάτινη **ζώνη** με ασημένια μπούκλα (*cinta di cuojo con la fiuba d'argento*) ένα ζευγάρι **μπότες** «παλιές αλλά καλά διατηρημένες» (*pajo stivali vecchi curati*) και τέσσερα καινούρια ζευγάρια **παπούτσια** (*paia scarpe nuove*). Στην κατοχή του δηλώνονται και 11 **μπούκλες** για παπούτσια και για κολλάρα που συνολικά ζύγιζαν 70 δράμια (*fiubbe da scarpe da centurini e da coletto drame 70*). Από ασήμι είναι και ένα ζευγάρι από κουμπιά που βρέθηκαν σε ένα κουτί στο δωμάτιο του (1 paio bottoni da camicia).

Ο *Vassalo* στο σπίτι του φύλασσε ένα ζεύγος **gambiere**, γκέτες, δερμάτινα ελάσματα με μπούκλες ή κορδόνια που τοποθετούνταν πάνω από τα παπούτσια, στο ύψος των αστραγάλων και ανέβαιναν μέχρι και το μέσο της κνήμης για να προστατεύουν την κάλτσα και το πόδι από εξωτερικούς παράγοντες. Υποθέτουμε πως ήταν για χρήση στο κυνήγι γιατί καταγράφηκαν με ένα κυνηγετικό σάκο (*balasca da caccia*) και ένα ζευγάρι γάντια κυνηγιού (*pajo guanti da idem*).

Στο ίδιο δωμάτιο βρέθηκαν και ένα δερμάτινο πορτοφόλι σε μια μεταξωτή τσάντα και μια μεταξωτή ομπρέλα.

Μόνο δύο μικρά μαντίλια βρίσκονται στο απόσπασμα του κατάστιχου που μελετούμε. Το γεγονός είναι αρκετά παράξενο αφού πρόκειται για ένα αντικείμενο που χρησιμοποιείται συχνά και σε μεγάλες ποσότητες. Δεν εμφανίζεται κανένα άλλο

⁴³⁹ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 46.

⁴⁴⁰ Για την ιστορία της περούκας στη μόδα και την κοινωνία βλέπε, V. Sherrow, *Encyclopedia of hair: a cultural history*, Greenwood, 2006.

⁴⁴¹ Για την περούκα στη Βενετία βλέπε A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 291-305.

χαρακτηριστικό για τα μαντίλια αυτά και πιστεύουμε πως τα υπόλοιπα που πιθανόν να κατείχε θα καταγράφηκαν στο μέρος του εγγράφου που δεν διασώθηκε.

Τα αντικείμενα που προστίθενται στην εξωτερική εμφάνιση του Vassalo ήταν ένα κουτί με μονόπετρα δακτυλίδια, καθώς και αντίκες, (*scattola con qualche antiche*). Δεν αναφέρεται αν είναι χρυσά, ασημένια ή μπρούντζινα, ούτε το είδος της πέτρας που έχουν. Γνωρίζουμε από άλλα έγγραφα που θα δούμε στη συνέχεια, πως ήταν της μόδας στα ανδρικά χέρια η χρήση δακτυλιδιών με αρχαίες ή αρχαίου τύπου σκαλιστές πέτρες και καμέο.

Υφαντός οικιακός εξοπλισμός

Τα υφάσματα δεν περιορίζονται στα ενδύματα, αλλά μεγάλο μέρος τους προορίζεται στην οικιακή χρήση τους. Όπως και στα ενδύματα, έτσι και σε αυτή την περίπτωση, τα υφάσματα δεν δηλώνουν μόνο ποιότητα σχετική με τη χρηστική τους διάσταση αλλά συνδέονται και με το κοινωνικό κύρος που αντανακλούσαν.

Δύο **πολυθρόνες** στο σαλόνι ήταν επιχρυσωμένες και επενδυμένες με κόκκινο *damasco* (βλ. λήμμα). Οι πόρτες του σπιτιού ήταν εμπλουτισμένες με κουρτίνες, **portiere**, υφασμάτινα ελάσματα που κοσμούσαν τον χώρο και βοηθούσαν στη διατήρηση της θερμοκρασίας στα δωμάτια. Το σπίτι του Vassalo έχει περισσότερα από 12, τέσσερα είναι κεντημένα και οχτώ είναι βαμβακερα από *bottana*.⁴⁴² Το έγγραφο αναφέρει και άλλες, *Qualche portieri con loro ferri*, αλλά χωρίς καμιά άλλη λεπτομέρεια πέρα από το ότι βρίσκονται μέσα στο μεταλλικό τους πλαίσιο. Μεταλλικό πλαίσιο είχαν και οι κουρτίνες, **coltrina**: στου Vassalo, καταγράφηκαν τέσσερα ζευγάρια από *Indiana d'Aleppo*,⁴⁴³ βαμβακερό σταμπωτό του Χαλεπιού. Είναι μικρός αριθμός ιδιαίτερα αν υποθέσουμε πως το μεγάλο σπίτι του είχε πολλά παράθυρα. Ίσως οι υπόλοιπες να μην είναι καταγεγραμμένες στο απόσπασμα που μελετούμε ή, πάντα υποθετικά, να μην ήταν μεγάλης αξίας και να αγνοήθηκαν.

Ο πρόξενος έχει στα διάφορα σαλόνια του ιταλικού και γαλλικού τύπου καναπέδες και ντιβάνια οθωμανικά. Σε αυτά είχε 12 **μαξιλάρια** με αντίστοιχες επενδύσεις για τις οποίες δεν έχουμε καμιά περιγραφή. Αντίθετα, για τα μεγάλα **καλύμματα** που χρησιμοποιούσαν για να καλύψουν τους καναπέδες ξέρουμε πως ένα από τα δύο ήταν μεταξωτό και λεπτό ενώ το άλλο απλά μεγάλο.

Για το τραπέζι του, ο Vassalo φαίνεται να έδινε μεγάλη σημασία. Πέρα από τα ασημένια σερβίτσια, τα κρυστάλλινα ποτήρια και τα ακριβά πορσελάνινα πιάτα είχε 12 **τραπεζομάντιλα**: ένα με λουλούδια, 48 **πετσέτες** εκ των οποίων 14 λεπτές και 19 **σερβιέτες**⁴⁴⁴ από λινό. Για την προστασία του τραπέζιού του από καρυδιά, ο πρόξενος είχε έξι **καλύμματα**, δύο σταμπωτά, τρία πάνινα και ένα από πράσινη τσόχα.

Το σπίτι του πρόξενου είχε στη διάθεσή του 15 πετσέτες για τα χέρια, **suga mano**, έξι είναι βαμβακερές εκ των οποίων δύο από ύφασμα Δαμιάτης, τέσσερα από λινό και πέντε χωρίς καμιά αναφορά.

Σημαντικό ρόλο για την οικονομία του σπιτιού και σημείο αναφοράς για την ποιότητα της ζωής των κατοίκων του έχουν τα **σεντόνια**. Στο σπίτι του Vassalo βρίσκουμε 18 ζεύγη από τα οποία τέσσερα είναι μεταξωτά, τρία βαμβακερά και τα υπόλοιπα χωρίς καμιά αναφορά στο υφαντικό υλικό τους. Είναι ένας αρκετά μεγάλος αριθμός αλλά στην πραγματικότητα δεν ξέρουμε πόσα κρεβάτια

⁴⁴² Βαμβακερό χονδρό ύφασμα, βλέπε λήμμα.

⁴⁴³ Για το ύφασμα βλέπε τα λήμματα *Indiana*, *Stampato*.

⁴⁴⁴ *Serviette*, μικρές πετσέτες που χρησιμοποιούνται στο τραπέζι αλλά όχι για το στόμα αλλά για τα πιάτα, τα μπουκάλια κτλ.

στρώνονταν στο σπίτι του πρόξενου, άρα ο αριθμός είναι πολύ σχετικός. Σημασία έχει ότι τέσσερα από τα 18 είναι σίγουρα μεταξωτά και δηλώνουν ένα βαθμό πολυτέλειας και οικονομικής άνεσης.

Στο υπνοδωμάτιο βρέθηκαν και τέσσερεις **κουνουπιέρες**, *zenzaliera*, τρεις από λευκή βαμβακερή *tela* Δαμιάτης και μια από άγνωστο υφαντικό υλικό. Τα λεπτά υφάσματα της πόλης της Αιγύπτου χρησιμοποιούνταν σαν κουνουπιέρες πάνω από τα κρεβάτια κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών που στην Κύπρο διαρκούν έξη μήνες τον χρόνο. Σίγουρα οι εισαγόμενες κουνουπιέρες κόστιζαν περισσότερο από αυτές που ράβονταν από κυπριακή «κουρούκλα» και δηλώνουν ακόμα μια φορά την οικονομική άνεση του ιδιοκτήτη τους.

Δύο μόνο **παπλώματα** βρέθηκαν στο απόσπασμα του εγγράφου μας, ένα παλιό γεμιστό και ένα με σατέν σταμπωτή μπορντούρα (*viso di raso stampato*). Πρόκειται για ένα είδος σάκου ραμμένου από δύο φύλλα βαμβακερού υφάσματος γεμισμένου με μαλλί ή βαμβάκι ή μίγμα των δύο. Το αντικείμενο αυτό κατασκευαζόταν από ειδικούς τεχνίτες που όχι μόνο το έραβαν αλλά το συντηρούσαν μια φορά το χρόνο ανοίγοντας το και «αερίζοντας» το εσωτερικό του με τη μέθοδο του τοξέματος. Τα υφάσματα που χρησιμοποιούνταν για την κατασκευή του έπρεπε να είναι ανθεκτικά και αρκετά χονδρά για να αντέχουν το βάρος της επένδυσης και το άνοιγμα και κλείσιμο κάθε χρόνο. Η ποιότητα και ο διάκοσμός του καθορίζει την αξία του όπως και σε κάθε άλλο αντικείμενο. Ο πρόξενος έχει ένα από τα δύο παπλώματά του διακοσμημένο με λωρίδες από μεταξωτό ατλάζι με σταμπωτό διάκοσμο, το ακριβότερο ίσων μοντέλο στο εμπόριο της εποχής.

Υφάσματα

Ο πρόξενος φύλασσε στο νοικοκυριό του μια ποσότητα από υφάσματα, κομμάτια άραφτων υφαντών διαφόρων ποιοτήτων για τις ανάγκες του σπιτιού και των κατοίκων του. Πρόκειται για 32 πήχες χονδρού υφάσματος **tela cannovazzo**,⁴⁴⁵ τέσσερεις πήχες μάλλινο λεπτό ύφασμα, **londrina seconda**,⁴⁴⁶ 16 πήχες βαμβακερό Καΐρου **tela di Cairo**,⁴⁴⁷ 16 πήχες ύφασμα για σεντόνια (*per lenzolo*), πιθανόν βαμβακερό, δύο κομμάτια και δύο πήχες **indianelle di Aleppo**⁴⁴⁸ και ένα κουτί με μάλλινο μπλε ύφασμα **pano blu**.

Για τον διάκοσμο των ενδυμάτων του, ο πρόξενος φύλασσε στο σπίτι του μια συσκευασία (*carta*) από μπορντούρα χρυσή, **galone d'oro**, και ένα κουτί με **κουμπιά**.

Από το έγγραφο της δημοπρασίας των υπάρχοντων του Vassalo φαίνεται πως στην κατοικία του είχε ακριβά αγάλματα, ακριβές πολυθρόνες και καναπέδες, πίνακες, χαλιά, καθρέφτες με επίχρυσα πλαίσια, τραπέζια από αγγλική μαχόκανι και βενετική καρυδιά, έπιπλα μεγάλης αξίας όπως τα *comò*. Το τραπέζι του είχε όλα τα αναγκαία από ασήμι, κρύσταλλο και πορσελάνες. Το μελανοδοχείο του ήταν από βαρύ ασήμι, το ίδιο τα σερβίτσια του καφέ και του σαγιού. Όλος ο οικιακός του εξοπλισμός και η εικόνα που αυτός εξέπεμπε ήταν βασισμένα στην πολυτέλεια και στην υπογράμμιση του πλούτου του. Σε μικρότερο βαθμό, ίσως, τα ίδια χαρακτηριστικά παρουσιάζει και το ιματιοφυλάκιο του.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να θυμίσουμε πως σε δημοπρασία δεν καταλήγουν όλα τα αντικείμενα ενός νεκρού. Κάποια από αυτά παραμένουν στην οικογένεια, στα

---

⁴⁴⁵ Βλέπε λήμμα.

⁴⁴⁶ Βλέπε λήμμα.

⁴⁴⁷ Βλέπε λήμμα.

⁴⁴⁸ Βλέπε λήμμα.

παιδιά, στο υπηρετικό προσωπικό, σε φίλους, σε συνεταίρους και συγγενείς, σε εκκλησιαστικά ιδρύματα και στους φτωχούς. Μη έχοντας στα χέρια μας τη διαθήκη του δεν είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε τις τελευταίες επιθυμίες του. Έτσι, μας είναι αδύνατο να ξέρουμε αν όσα έχουν καταγραφεί αποτελούν το σύνολο του ερμαριού του. Σημειώνουμε πως ακόμα και με τη διαθήκη ενός προσώπου στα χέρια μας δεν θα είμαστε σε θέση να ξέρουμε τα πάντα για την τύχη των υπαρχόντων του, ιδιαίτερα των ενδυμάτων του. Αν τα παιδιά ή η σύζυγος του αποφασίσουν να κρατήσουν ένα μέρος τους, ο καγκελάριος που καταγράφει δεν μπορεί να το ξέρει ή δεν υποχρεούται να το σημειώσει, έτσι τα ενδύματα αυτά είναι καταδικασμένα να παραμείνουν άγνωστα σε εμάς και χαμένα στον χρόνο. Η διαθήκη της κόρης του πρόξενου *Caprara*, που είδαμε σε διάφορες περιπτώσεις στο παρόν κείμενο, αποτελεί ένα καλό παράδειγμα: αφήνει ελάχιστα ενδύματα στη μητέρα και στις αδελφές της και αυτά είναι τα μόνα ενδύματά της που εμφανίζονται στα έγγραφα. Γνωρίζοντας την κοινωνική καταγωγή της και το οικονομικό εύρος του συζύγου της, του γιατρού *Vondiziano*, υποθέτουμε πως κατείχε μεγάλο αριθμό και πλούσιας ποιότητας ενδύματα αλλά αυτά πιθανόν να δωρίστηκαν αλλού ή να κρατήθηκαν από τον σύζυγο της.

Γεγονός είναι πως σύμφωνα με ό,τι έχουμε δει, ο *Vassalo*, αρχικά έμπορας και μετά πρόξενος της Βενετίας στη Λάρνακα ντυνόταν, ανεξάρτητα από τις ποσότητες και ποιότητες των ενδυμάτων του, με απόλυτα βενετικό γούστο. Το ίδιο θα λέγαμε και για το σπίτι του κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Τα οθωμανικού τύπου ντιβάνια, τα χαμηλά τραπεζάκια για ντιβάνια και οι καφετιέρες για τούρκικο καφέ, *cozome*, μας δίνουν την εικόνα μιας σύνθετης πολιτισμικά ζωής και μιας αισθητικής πλούσιας σε ετερόκλητα στοιχεία που συμβιώνουν στη βενετική κοινωνία της Κύπρου.

Όπως έχουμε αναφέρει, ο πρόξενος δεν ήταν μέλος μια διαφορετικής κοινωνικής τάξης από τους υπόλοιπους ομοεθνείς εμπόρους στην Κύπρο, όπως μπορούσε να συμβεί με τους ομολόγους του των άλλων εθνικοτήτων. Αστός ο *Vassalo*, αστοί και οι άλλοι Βενετοί έμποροι, φορείς της ίδιας κουλτούρας και των ίδιων αισθητικών «αποσκευών» που συνυπάρχουν με τα τοπικά πρότυπα και αλληλοεπηρεάζονται σε σημείο που να ρευστοποιούνται και να ενώνονται σε συνδυασμούς που οι ιστορικοί προηγούμενων γενεών θα ταξινομούσαν κάτω από το επίθετο *levantino*.

Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως τα ενδύματα του προξένου αγοράστηκαν στην δημοπρασία όχι μόνο από Βενετούς και άλλους ευρωπαίους αλλά και από ντόπιους. Βέβαια, ενδύματα όπως οι κάλτσες και τα πουκάμισα είναι αισθητικά πιο ουδέτερα και μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διαφόρων ειδών *περισκέλια* και σάκους. Ειδικότερα, τα πουκάμισά του αγοράστηκαν από τους Βενετούς *Agostin Lazzari* και *Branco*, από τον Επτανήσιο *Varlam*,⁴⁴⁹ τον Γάλλο της Αλεξάνδρειας *Iacinto Peron* και τους ντόπιους Άγγελο Πιερί και Παυλή, όπως και οι κάλτσες του, από τους Αντωνάκη Μπρέτζα⁴⁵⁰ και τον Χατζηγιακουμή.

Η *vesta* του κόνσουλου αγοράστηκε από τον Δαλματό *Crelich*, έμπορα, και όλες οι *vellada* από τον Βενετό *Branco*. Οι *sotto vesta*, τα γιλέκα που φοριούνται κάτω από τη *vellada*, αγοράστηκαν από τον ευρωπαϊκής καταγωγής *Fugas* και τους ντόπιους Άγγελο Πιερί, Λευτέρη Ζένιου και Χατζή Χριστοδουλή.

Ενδιαφέρον έχουν τα *περισκέλια* που αγοράζονται εκτός από τους πιο πάνω και από έναν Τούρκο, τον *Mulla Iusuf*. Το *tabarro*, το *abito* όπως και οι μπούκλες για

⁴⁴⁹ Έχων δίπλωμα ιατρού, εκδοθέν εν Παταυίω¹, για τον γιατρό και την οικογένειά του βλέπε Ν. Κυριαζής, *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων της Πόλεως Λάρνακα – Σκάλα*, Λάρνακα, 1956, σ. 34.

⁴⁵⁰ Για τον Μπρέτζα ή Πρεντζα βλέπε Ν. Κυριαζής, *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων...*, σ. 42.

παπούτσια, οι *fiubbe*, αγοράστηκαν από τα αδέρφια Χατζή *Giacomo* και Χατζή Χριστόδουλο *Cruttaris* (Κρουτάρης;) τους οποίους δεν γνωρίζουμε την καταγωγή αλλά το θρήσκευμα με βάση τον τίτλο του Χατζή. Τις μπορντούρες τις αγόρασε ένας Τούρκος, *Giusef*, και τα κουμπιά ο Βενετσιάνος *Rossin* μαζί με ένα καπέλο.

2. Στα δωμάτια των αστών

Στη συνέχεια θα εμβαθύνουμε στα των Βενετών αστών και των οικογενειών τους που κατοικούν στην Κύπρο και που συνδέονται με το προξενείο. Σε αυτή την ομάδα ανθρώπων βρίσκουμε εμπόρους, γιατρούς και καπετάνιους βενετικής υπηκοότητας και με προέλευσης βενετική, δαλματική καθώς και τα Ιόνια.

Οι άνθρωποι αυτοί κατείχαν μια ιδιαίτερη θέση στην κοινωνική ιεραρχία και ιδιαίτερα οι ορθόδοξοι. Αυτοί, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι Κερκυραίοι, Ζακυνθιοί και Κεφαλονίτες αλλά και Δαλματοί, κατάφεραν να γίνουν μέρος του τοπικού κοινωνικού ιστού μέσα από γάμους που τελούσαν με ντόπιες και ξένες γυναίκες αλλά και χάρη στη φυσική δυνατότητα που τους παρείχε η γλώσσα και η θρησκεία τους, να γίνουν οι σύνδεσμοι μεταξύ κλήρου και Βενετών, μεταξύ ντόπιων και ξένων.⁴⁵¹

Είναι φυσιολογικό οι ξένοι να αποτελούν σημείο αισθητικής αναφοράς, πρότυπο μόδας, όχι μόνο ως προς την ενδυμασία αλλά και στους τρόπους. Ιδιαίτερα σε περιοχές σαν την Κύπρο, όπου η συμβίωση είναι αρμονική και οι ξένοι δεν έχουν τον ρόλο του κατακτητή ή του κυβερνώντα αλλά του εύπορου έμπορα που συνεργάζεται με τους ντόπιους και που μαζί τους, τουλάχιστον θεωρητικά, αντιπάσεται στον «απόλυτο τύραννο» τον «κακό άρχοντα».

Προχωρούμε, λοιπόν, με την εικονογράφηση της αισθητικής των ανθρώπων που έζησαν και εργάστηκαν στη Λάρνακα του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα μέσα από τα αντικείμενα που φύλασσαν στα ερμάρια τους, τα υφάσματα που χρησιμοποιούσαν στα σπίτια τους και τα υφασμάτινα εμπορεύματα που είχαν στα μαγαζιά τους.

Επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της αρχαιακής έρευνας, σχετικά με τους αστούς, κατά χρονολογική σειρά, σεβόμενοι την ιστορική εξέλιξη των γεγονότων που καθιέρωσαν τους Βενετούς στο νησί και με τρόπο που να διαφαίνεται, αν και εφόσον υπήρξε, εξέλιξη στις επιλογές και στη μόδα.

Giorgio Venier

Ο Βενετός *negoziante*,⁴⁵² λίγες μέρες πριν τον θάνατό του ζητά να εξομολογηθεί από τον παπά Παύλο του μητροπολιτικού ναού του Αγίου Ιωάννη γεγονός που δηλώνει πως ο Venier ήταν ορθόδοξος και έμενε στην ενορία του Αγίου Ιωάννη. Το γεγονός επιβεβαιώνεται *a contrario* και από το βιβλίο καταγραφής των νεκρών του καθολικού ναού που δεν αναφέρεται στον θάνατο του έμπορα. Στην εξομολόγηση αυτή, δηλώνει μετά τον θάνατο του Venier ο Πατήρ Παύλος, ο Βενετός εκφράζει την επιθυμία όπως ο ξάδελφός του Βενετός *Giovanni Battista Longhini*, αναλάβει τη διαχείριση της περιουσίας του. Μετά τον θάνατό του στις 25 Οκτωβρίου του 1751, ο πρόξενος *Girolamo Brigadi* διατάζει την σφράγιση του σπιτιού του Venier από τον

⁴⁵¹ Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...».

⁴⁵² ASVe, C.V.R.C., busta 6, cc. 36 a-g.

καγκελάριο και ζητά επίσημα από τον Longhini να αναλάβει καθήκοντα εκτελεστή περιουσίας. Στις τρεις Νοεμβρίου ο Longhini αποδέχεται την πρόταση και την επομένη ο πρόξενος διατάζει τον καγκελάριο να αφαιρέσει τις σφραγίδες από το ισόγειο που διέμενε ο αποθανών και που βρισκόταν στην αυλή του σπιτιού των εμπόρων του οίκου *Melchiori e Vallotto*. Στο σπίτι δεν βρέθηκαν εμπορεύματα όπως θα περίμενε κανείς από ένα εμπορευόμενο *negoziante*, αλλά μόνο προσωπικά αντικείμενα. Αυτό που καταγράφεται στα υπάρχοντα του νεκρού και που εξηγεί την πραγματική εμπορική απασχόλησή του είναι οι δανειακές ομολογίες και οι υποχρεώσεις, *oblighi*, που έκανε σε ντόπιους. Τα έγγραφα αυτά φωτίζουν μια πολύ ενδιαφέρουσα πτυχή της κυπριακής κοινωνίας και οικονομίας. Πρόκειται για 107 έγγραφα, όλα αναφερόμενα σε ντόπιους, χριστιανούς και μουσουλμάνους προερχόμενους από όλο το νησί, που δηλώνουν χρηματικές υποχρεώσεις προς τον Venier, στην πλειοψηφία τους με αποπληρωμή σε είδος. Βαμβάκι, κρασί και μετάξι είναι τα προϊόντα που αναγράφονται σαν εξοφλητικά των δανείων και που προορίζονταν για εξαγωγή στη Βενετία όπως δηλώνουν τα βιβλία που φύλασσε ο Βενετός στο χρηματοφυλάκιό του. *Negoziante* λοιπόν, ως εμπορευόμενος (από το ιταλικό ρήμα *negoziare*, ελλ. εμπορεύομαι, πραγματεύομαι) εμπορευμάτων και χρήματος.

Ο άνθρωπος αυτός, βενετικής καταγωγής και ορθόδοξου δόγματος, οικονομικός ρυθμιστής μέρους της τοπικής παραγωγής πρώτων υλών και κρασιού, διέμενε στη Λάρνακα, *stabilito in questo Regno*, και όπως θα ήταν λογικό, παρουσιαζόταν ντυμένος στην καθημερινότητά του με τρόπο που να δηλώνει τη θέση και τον ρόλο του. Αν οι ενδυματολογικές επιλογές του δεν ήταν ενσυνείδητα προορισμένες γι' αυτή την κατεύθυνση, ήταν σίγουρα ταυτισμένες, από μέρος των ντόπιων, με το πρόσωπό του. Το πώς ντυνόταν δηλαδή, ήταν συνώνυμο με το ποιος ήταν όπως συμβαίνει πάντα, αφού ίσως το «ράσο να μην κάνει τον παπά» αλλά ράσο και παπάς είναι συνώνυμα.

Ενδύματα

Στο ιματιοφυλάκιο του *Giorgio Venier*, καταγραμμένο απο τον καγκελάριο *Crutta*, σημειώνονται οκτώ ***crozati*** που σύμφωνα με τον *Vitali* πρόκειται για εσωτερικά ενδύματα, τα οποία είχαν την ίδια λειτουργία με τα ***commessi***.⁴⁵³ φοριόντουσαν κάτω από τα πουκάμισα για να προστατεύουν τον θώρακα από το κρύο. Κατά τον *Boerio* πρόκειται για ανδρικό ένδυμα, συνώνυμο του *farsetto*, και της οικογένειας των γιλέκων⁴⁵⁴ άρα φοριέται πάνω από τα πουκάμισα. Το όνομά του σημαίνει διασταυρωμένο και η πιθανή συγγένεια του με το *farsetto*, ελλ. διαγώνιο, μπορεί να δηλώνει ένα είδος κοντού αντερί που χρησιμοποιούσαν οι Βενετοί σαν ένδυμα εργασίας και καθημερινής χρήσης (εικόνα 18) ή κάτω από τα γιλέκα για να θερμαίνονται. Το άνοιγμά του σε σχήμα 'V' επέτρεπε σ'αυτόν που το φορούσε να το κρύβει κάτω από το γιλέκο για να μην φαίνεται. Το υλικό κατασκευής του είναι δίμιτο και *tella*,⁴⁵⁵ πιθανόν δίμιτο στο πρόσθιο μέρος και *tella* στο οπίσθιο. Ο Βενετός ίσως να τα χρησιμοποιούσε στο σπίτι ή κάτω από τα γιλέκα του ή ακόμα στο κυνήγι.

Δεκατέσσερα **υποκάμισα** λεπτά και επτά πιο χονδρά αποτελούν το σύνολο των εσωτερικών του ενδυμάτων. Δεν έχουμε καμιά αναφορά σχετική με το υλικό κατασκευής τους. Μπορούμε να υποθέσουμε, με βάση τα γιλέκα και τους επενδύτες

⁴⁵³ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 159.

⁴⁵⁴ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 210.

⁴⁵⁵ Βλέπε λήμμα.

που ακολουθούν, ότι κάποια, αν όχι όλα από τα λεπτά υποκάμισα, ήταν μεταξωτά. Σίγουρα τα χονδρά ήταν βαμβακερά και λινά.

Ο αριθμός των **γιλέκων** του, τύπου **camisiola**,⁴⁵⁶ είναι περιορισμένος. Στο ερμάρι του βρίσκουμε μόνο τέσσερα: ένα από *tella*, ένα από *ranno cenerin* ίδιο με την *vellada*, ένα από παλιό μαύρο μεταξωτό ύφασμα και ένα μεταξωτό κόκκινο με χρυσές μπορντούρες.

Τρεις **vellade** και δύο **velladin**⁴⁵⁷ είναι το σύνολο των επενδυτών του. Πρόκειται για μια *vellada* από *ranno*,⁴⁵⁸ λεπτό μαλλί χρώματος σταχτιού (*color cenerino*), μία από *camellotto*⁴⁵⁹ με το ίδιο χρώμα και μία παλιά από *Roè*.⁴⁶⁰

Τα *velladin* είναι το ένα από *Roè* και το άλλο από μαύρο μεταξωτό όπως την *camisiola*.

Τα **περισκέλια** του *Venier* είναι πέντε, τέσσερις **braghese** κόκκινες όπως το γιλέκο, και ένα λαδί (*color di oliva*). Καμιά πληροφορία δεν μας δίνεται σχετικά με τα υλικά ύφανσης. Υποθέτουμε πως, βάσει των *camisiola* και των *vellade*, αυτά θα είναι καμωμένα από μετάξι και μαλλί.

Τα **πανωφόρια** στο ερμάρι του δεν είναι πολλά και αριθμητικά είναι ανάλογα με τα υπόλοιπα ενδύματά του. Βρίσκουμε ένα **tabaro** σταχτί (*color cenerino*) και μια **γούνα** αλεπούς επενδυμένη από λεπτό μάλλινο ύφασμα με χρώμα τουρκουάζ (*di ranno turchino*).

Οι **κάλτσες** του Βενετού έμπορα είναι 12 ζευγάρια, 10 από μικτό ύφασμα μεταξιού και βαμβακιού, ένα από μαλλί και ένα από βαμβάκι.

Ο *Venier* χρησιμοποιεί και 11 ζευγάρια βαμβακερές **sotto calze**.⁴⁶¹ Πρόκειται για χονδρές κάλτσες, πολύ χαμηλές, που κάλυπταν μόνο το πέλμα και προστάτευαν τις ακριβές κάλτσες από τη φθορά.

Αξεσουάρ ένδυσης

Ο *Giorgio Venier*, για τη συμπλήρωση του ευρωπαϊοβενετικού τρόπου ένδυσής του, χρησιμοποιεί τρεις **περούκες** παλιές. Πάνω από αυτές χρησιμοποιεί ένα **καπέλο** παλιό με έντονα σημάδια φθοράς, ενώ όταν δεν φορεί τις περούκες του χρησιμοποιεί 6 σκούφους, **barette**, από βαμβακερό ύφασμα.

Στην κατοχή του έχει μια ασημένια **μπούκλα** για τον κολάρο (*fiuba da colletto*), μια για την ζώνη του και δύο ζευγάρια για τα παπούτσια του.

Είκοσι **κολάρα του λαιμού** εμπλουτίζουν τη συλλογή του και διατηρούν περισσότερο τα πουκάμισά του, το ίδιο και τα δύο ζευγάρια **μανικέτα** που τοποθετούνται πάνω από το τέρμα των μανικιών, στο ύψος των καρπών, και κοσμούν το εμφανές μέρος του πουκαμίσου, πέρα από το ότι το προστατεύουν από τη φυσική φθορά της χρήσης.

Στις τσέπες του, ο *Venier*, είχε **μαντίλια** όπως όλοι οι άνδρες της εποχής. Στο ερμάρι του βρέθηκαν οκτώ, δύο λευκά και έξη για τη μύτη.

Για την προστασία των καλτσών του, πέρα από τα **sottocalze** χρησιμοποιούσε και ένα ζευγάρι **gambieri** από χονδρό δίμιτο, πιθανόν για τις κυνηγετικές εξορμήσεις του.

⁴⁵⁶ Βλέπε πιο πάνω.

⁴⁵⁷ Το *velladin* είναι ένα είδος *vellada*, πιο κοντό και πιο στενό, G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 784.

⁴⁵⁸ Βλέπε λήμμα.

⁴⁵⁹ Βλέπε λήμμα.

⁴⁶⁰ Βλέπε λήμμα.

⁴⁶¹ G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 679.

Υφάσματα

Στο σπίτι του Venier ο καγκελάριος *Crutta* κατέγραψε μόνο πέντε κομμάτια ύφασμα, τέσσερα από *magrobina à occhiotti*⁴⁶² και ένα από το Χαλέπι με τυπωμένα πάνω μαντίλια.

Οικιακός ρουχισμός

Στο σπίτι του, τα υφάσματα που χρησιμοποιεί είναι λίγα ως προς τον αριθμό και χαμηλά ως προς την ποιότητα.

Για το κρεβάτι του έχει τέσσερα ζευγάρια **σεντόνια**, δύο από βαμβακερό και δύο από λινό ύφασμα. Για το κάλυμμα του κρεβατιού έχει έξη **coltrine** (λεπτές κουβέρτες) από *bottana*⁴⁶³ και δυο **κουβέρτες** και μια **schivina**, χοντρή μάλλινη κουβέρτα καμωμένη από αποκόμματα.⁴⁶⁴

Για τα χέρια και το πρόσωπό του έχει οκτώ **πετσέτες**, για το τραπέζι του τρία **τραπεζομάντιλα** και εννέα **πετσέτες** φαγητού.

Για τον ντιβάνι του έχει ένα **στρώμα**, έξη **μαξιλάρια** και ένα μόνο **κάλυμμα** που ο *Crutta* ονομάζει *makatti* (πόλη των Φιλιππινών;).

Ο *Giorgio Venier* ντύνεται με συντηρητικό, ως προς την αισθητική, τρόπο αν κρίνουμε από τα χρώματα των ενδυμάτων του και τη χρήση των *colletti* και *manichetti* που περιορίζονται στο πρώτο τέταρτο του αιώνα. Συντηρητικά θα λέγαμε ότι ντύνεται και με βάση την εικόνα που μας δίνει η διατήρηση των σχετικά λίγων ενδυμάτων του. Κρίνοντας από τις οικονομικές του συναλλαγές, θα περιμέναμε να βρούμε περισσότερα ενδύματα. Είναι θέμα αριθμού και όχι ποιότητας· αυτή είναι καλού επιπέδου, ιδιαίτερα για τα ενδύματα αυτά που φαίνονται, η ποσότητά τους όμως δηλώνει περιορισμένη επένδυση στο ιματοφυλάκιό του και σε αυτό που σήμερα θα μπορούσαμε να ονομάσουμε εμφάνιση. Ίσως, όπως είπαμε και για τον πρόξενο, μέρος των ενδυμάτων του να είχε παεί σε άλλα άτομα, γεγονός που θεωρείται δύσκολο αφού τα έγγραφα που διαθέτουμε μιλούν καθαρά για παραλαβή από το προξενείο με σφράγισμα του σπιτιού αμέσως μετά τον θάνατό του. Βέβαια δεν είναι απίθανο, μέρος της περιουσίας του να δωρίστηκε από τον ίδιο λίγο πριν πεθάνει. Ανεξάρτητα από τον αριθμό, όσα ενδύματα καταγράφηκαν είναι απόλυτης αισθητικής συνέπειας με τη μόδα της Βενετίας. Με λίγα λόγια, ο *Venier* ντύνεται σαν ένας συντηρητικός Βενετός έμπορος που είναι πολύ πιο κοντά στη λογική της ένδυσης του τέλους του προηγούμενου αιώνα (17ου), όπου η ποσότητα δεν μετρούσε τόσο. Επιμένει να ξεχωρίζει, όμως, με την εμφάνισή του, σε σχέση με τους συνεργάτες και τους προμηθευτές του, τους ντόπιους, με τους οποίους μοιράζεται την ίδια θρησκεία.

Giovanni Andrea Comis

Ένα από τα θύματα της πανώλης του 1760 ήταν ο Κερκυραίος γιατρός *Giovanni Andrea Comis* (Ιωάννης Άνδρες Κόμης), κάτοικος στο λιμάνι της Λεμεσού. Μετά τον θάνατό του, ο *Zuane Bizzaro*, πρώην αντιπρόξενος της Βενετίας (1754-1759), μετέφερε όλα τα υπάρχοντα τού γιατρού στο σπίτι του στη Λάρνακα για να καταγραφούν από το προξενείο και για να τεθούν σε δημόσια πώληση. Την καταγραφή

⁴⁶² Βλέπε λήμμα

⁴⁶³ Βλέπε λήμμα

⁴⁶⁴ G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 625.

έκανε, μετά από διαταγή του πρόξενου *Serioli*, ο καγκελάριος *Crutta*, παρουσία του έμπορα Ηλία Αρβανιτάκη και του γιατρού Γεωργίου Χοϊδά, και οι δυο Ιονίοι.

Μετά την καταγραφή, ο καγκελάριος προχώρησε στη δημοπρασία όλων των υπαρχόντων του νεκρού, στο μεγαλύτερο μέρος τους φάρμακα και πρώτες ύλες για την παρασκευή τους.

Τα ενδύματα που φύλασσε στο ερμάρι του ο Κερκυραίος γιατρός της Λεμεσού έχουν ως έξης:

Ξεκινώντας από τα εσώρουχα, ο Κόμης κατείχε δύο *intimelle* και ένα *commesso* από δίμιτο που αγοράστηκαν από τον *Mustafa* τον ντελάλη.

Τα **υποκάμισά** του ήταν τέσσερα, εκ των οποίων δύο *finte*, (ψεύτικα). Πρόκειται για υποκάμισα των οποίων το πίσω μέρος απουσίαζε, τοποθετούνταν πάνω από τις *intimelle* και δένονταν με κορδόνια στον λαιμό, στο ύψος της ωμοπλάτης και στην μέση.

Τα επιθωράκια του ήταν δύο *camisiolle (sottoveste)* και ένα **ζιμπούνι**. Το πρώτο γιλέκο ήταν από λεπτό μάλλινο ύφασμα, κόκκινο με χρυσά κουμπιά. Το άλλο ήταν από *carè* κόκκινο με μπορντούρες ασημίες και αγοράστηκε από τον *Zuane Sagramora* σε πολύ ψηλή τιμή, 12,25 πιάστρες. Στον ίδιο Βενετό έμπορο πουλήθηκε και το ζιμπούνι, που χαρακτηρίζεται σαν ένδυμα '*alla turca*' και ήταν από *bordato* του Χαλεπιού.

Τα **περισκέλια** του Κόμη δεν είναι πολλά ή τουλάχιστον δεν έχουν φτάσει πολλά στη Λάρνακα μετά τον θάνατό του. Μόνο ένα ζεύγος *braghessa* από λεπτό κόκκινο μαλλί, όπως και το γιλέκο μαζί με το οποίο πουλήθηκε σαν σύνολο στον Παναγή τον Κεφαλονίτη.

Το **Zahzir**, λέει ο καγκελάριος, είναι συνώνυμο του *bragoni alla turca*. Ο Κόμης έχει δύο, ένα από λεπτό κόκκινο μαλλί και ένα από *camelotto*, πάλι κόκκινο και κατώμερο. Το πρώτο το αγόρασε ο Χριστοφής Λιπέρτης και το δεύτερο ο *Mustafa*, ο ντελάλης. Πρόκειται, πιθανόν, και με βάση το υπόλοιπο των ενδυμάτων του, για τα σαλβάρια⁴⁶⁵ ή τα τζσαξίρια (βλέπε εικόνα 19).

Μια **vellada** από *carè*, χρώματος παγονιού, με ασημένια κουμπιά και φοδραρισμένη με μετάξι, εμφανίζεται στο κατάστιχο που συμπληρώθηκε στο σπίτι του *Bizzaro*, αλλά δεν εμφανίζεται στη δημοπρασία. Πιθανόν η πορεία της προς το παζάρι να σταμάτησε σε κάποιο ερμάρι Λαρνακέα έμπορου ή γιατρού. Είναι ο μόνος ευρωπαϊκού τύπου σάκος του γιατρού και, όπως μας περιγράφεται, ήταν καλαίσθητος και μεγάλης αξίας.

Τα υπόλοιπα εξωτερικά επιθωράκια ενδύματα του Κόμη ήταν ανατολίτικης αισθητικής. Ένας *τζουμπές*, (*giubbè*), από μάλλινο παγονί, παλιός, με τρύπες, ο οποίος πουλήθηκε στον Κύπριο Χριστοφή Καλλή. Πρόκειται για ένα μακρύ επενδύτη με άνοιγμα και με πλατιά μανίκια. Το άνοιγμα ήταν με ένα κουμπί ή μια καρφίτσα στον λαιμό (εικόνα 20). Όπως αναφέρει η Ηγουμενίδου, στα αρχαιακά τεκμήρια της Κύπρου της περιόδου αυτής, ο τζουμπές είναι ο συνηθέστερος τύπος επενδύτη και παρουσιάζεται σε πολλά χρώματα και συχνά με γούνινη επένδυση.⁴⁶⁶

Ένα κοντό καφτάνι του γιατρού, από κίτρινο μεταξωτό *rassetto* της Λευκωσίας, αγοράστηκε από τον Βενετό *Zuane Sagramora*. Είναι πιθανώς εσωτερικό καφτάνι που φοριέται πάνω από το πουκάμισο και που κουμπώνεται μπροστά, από τον λαιμό

⁴⁶⁵ για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία .... σ. 24 και 45.

⁴⁶⁶ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου.....*, σσ. 116-118.

μέχρι κάτω. Το **καφτάνι**⁴⁶⁷ είναι συνήθως μακρύ μέχρι τα πόδια, αλλά η περιγραφή του καγκελάρου είναι, εδώ, απόλυτη, *di mezza vita*, μέχρι τα γόνατα. Το καφτάνι του γιατρού, δηλώνεται από τον καγκελάριο συνώνυμο του ντολαμά για τον οποίο θα μιλήσουμε στη συνέχεια.

Βρέθηκαν επίσης δυο πινίσια, τα οποία καταγράφηκαν και πωλήθηκαν κατά την μεταθανάτια μετακίνηση των αντικειμένων του Κόμη. Το πινίσιν, *bivis*, είναι μακρύς επενδύτης επίσημης ενδυμασίας σε όλη την οθωμανική επικράτεια και λόγω της επιστημότητάς του ήταν συνήθως ραμμένος από ακριβά υφάσματα. Στην περίπτωση των ενδυμάτων του κόμη, τα πινίσια ήταν ένα από γαλλικό μάλλινο ύφασμα γαλάζιου χρώματος και ένα μάλλινο κόκκινο, αμφότερα κοντά (*di mezza vita*). Το πρώτο αγοράστηκε από τον *Giacometto Glesi* και το δεύτερο από τον Χατζή Φραγκίσκο Λιπέρτη, δραγομάνο του προξενείου.

Οι επενδύτες του γιατρού συμπεριλαμβάνουν και τρεις **γούνες**. Δύο είναι από τρίχωμα σκίουρου Σιβηρίας (τουρκ. *Sincap*), τα γνωστά *petit gris* που παίρνουν το όνομά τους από την αλλαγή του χρώματος που δέχεται η γούνα του τον χειμώνα και από γκρκρίζα γίνεται καφέ. Η πρώτη κατά τη σειρά της καταγραφής είναι επενδυμένη με *camellotto* πορτοκαλί και δηλώνεται σαν κανονική, *ordinaria*, σε αντίθεση με την επόμενη στη σειρά που είναι φτιαγμένη από το δέρμα της περιοχής της κοιλιάς του ίδιου ζώου, *zinzabbchillià*. Ο σιβηρικός σκίουρος έχει κοιλιά λευκού χρώματος και πολύ μαλακή. Αυτή η γούνα ήταν επενδυμένη με κόκκινο μάλλινο ύφασμα και είχε μούστρες (διακοσμητικές λορίδες) από *iallam cuccum*. Και οι δύο γούνες δεν ήταν μακριές μέχρι τα πόδια, αφού ο *Crutta* τις καταγράφει σαν *di mezza vita*. Η πρώτη γούνα πουλήθηκε στον Βενετό *Zuane Sagramora* για 14,35 πιάστρες ενώ η δεύτερη στον Δαλματό *Niccolò Smajevich* για 9.

Η τρίτη γούνα της καταγραφής είναι από αρνί, επενδυμένη με κίτρινο *camellotto* και πουλήθηκε στον Γεώργιο Σπέλτο για 3,24 πιάστρες.

Τρία ζευγάρια βαμβακερές κάλτσες και ένα μεταξωτές ολοκληρώνουν την καταγραφή του ερμαριού του γιατρού Κόμη.

Αξεσουάρ ένδυσης

Ο γιατρός χρησιμοποιούσε ένα ζευγάρι **γάντια** άσπρα, πιθανόν για να ολοκληρώνει την δυτικού τύπου ενδυμασία του και ένα παλιό κολάρο ακριβώς για τον ίδιο λόγο.

Λιγότερο δυτικότερες είναι οι δύο **πόρπες** του, που ο καγκελάριος σημειώνει με προσοχή σαν ασημένιες, με βάρος 11 ½ δράμια. Οι πόρπες αυτές ήταν, λέει ο *Crutta*, *alla turca*, πιθανόν συρμάτινες ή σφυρήλατες, όπως τα πολλά και γνωστά δείγματα που φυλάσσονται σε δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές (εικόνα 21). Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αγοραστής τους. Δεν είναι ντόπιος ούτε γεννημένος στην Ανατολή· πρόκειται για έναν Βενετό που συχνά συναντούμε ως αγοραστή στις δημοπρασίες μας, τον *Zuane Sagramora*.

Για την κάλυψη της κεφαλής του, ο Κόμης, είχε δύο **καπέλα**, ένα με χρυσή μπορντούρα και ένα άλλο παλιό σε μια σπασμένη καπελιέρα.

Τα μόνα υποδήματα που σημειώνονται είναι ένα ζευγάρι ***papuzze***, παντούφλες δερμάτινες, κίτρινες *alla turca*. Ο καγκελάριος δηλώνει πως πρόκειται για

⁴⁶⁷ Για το καφτάνι στα αρχεία της Κύπρου βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σσ. 110-111.

υποδήματα εισαγόμενα από την Κωνσταντινούπολη, ο χρωματισμός τους είναι ο πιο κλασικός, κίτρινος. Η κατασκευή τους ήταν διαδεδομένη σε όλη την οθωμανική επικράτεια και στην Κύπρο, ιδιαίτερα δε στη Λευκωσία η αγορά τους ήταν αξιοσημείωτη.⁴⁶⁸ Τα υποδήματα αυτά, που ο Βενετός ονομάζει παντούφλες γιατί δεν είχαν ράμματα ή τακούνι και έμοιαζαν πολύ με τις βενετικές *rapuzze*, δεν είναι τοπικής παραγωγής και προφανώς η κατοχή τους δηλώνει μια ευμάρεια. Η αίσθηση της ευμάρειας που τα υποδήματα μπορούσαν να εκπέμψουν ώθησε έναν Αγά, τον *Kufsetti Hussein*, να τα αγοράσει.

Στην κατοχή του γιατρού βρέθηκαν και δύο μικρές **τσάντες**, *borsette*, κεντημένες, *riccamate*, από τη Γερμανία. Η πρώτη ήταν κεντημένη με ασημένια κλωστή και η δεύτερη από χρυσή. Δεν γνωρίζουμε τι είδους τσάντες είναι, από τι υλικό είναι φτιαγμένες και ποιά η χρήση τους. Έχοντας στον νου το υλικό του κεντήματος μπορούμε να υποθέσουμε πως πρόκειται για μεταξωτές τσάντες που χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι της εποχής για τη φύλαξη των πολύτιμων αντικειμένων τους, τα κοσμήματα, τα νομίσματα και τους πολύτιμους λίθους. Τέτοιου είδους αντικείμενα κατασκευάζονταν σε όλη την οθωμανική επικράτεια και ιδιαίτερα στην Πόλη. Στην περίπτωση του Κόμη όμως, τα τσαντάκια εισαχθήκανε από τη Γερμανία, ήταν άρα δυτικού γούστου, πέρα από την προέλευσή τους. Ο αγοραστής τους ήταν ένας Τούρκος, ο *Ismail* αδελφός του *Mahmezichi* και πλήρωσε γι' αυτές το ποσό των 3.31 πιαστρών – διόλου ευκαταφρόνητο για δυο μικρά τσαντάκια.

Σε ένα μικρό κουτί βρέθηκαν και πουλήθηκαν επτά μαργαριτάρια μικρής διαμέτρου και ένα τοπάτζι, δύο σκουλαρίκια με γυάλινες προσθήκες, δεμένα με χαλκό, 11 μαργαριτάρια πράσινα και πλαστά, από γυαλί, μια σφαίρα από κρύσταλλο του βουνού, *crystallo di montagna*⁴⁶⁹ και δύο χαρτάκια με ραμμένα πάνω δύο μαργαριτάρια, ένα μεγάλο και ένα μικρό.

Τη συλλογή αξεσουάρ του γιατρού ολοκληρώνουν τρία **μαντίλια**, μια **ταμπακέρα** μπρούτζινη και μια μικρή συλλογή διακοσμητικών προσθηκών για τα ενδύματα, όπως τρία **μεταξωτά λουλούδια** (εικόνα 23), μια **μπορντούρα** κόκκινη με μεταλλικά αστεράκια και δύο πολύχρωμες μεταξωτές **κορδέλες**

Οικιακός ρουχισμός

Για την οικιακή χρήση ο Κόμης είχε, ή καλύτερα βρέθηκαν ανάμεσα στα υπάρχοντά του, και μία **πετσέτα** βαμβακερή, δύο **σεντόνια** και ένα **τραπεζομάντιλο**.

Η καταγραφή των υπάρχοντων και η δημόσια πώληση των αντικειμένων του γιατρού Κόμη φέρνει στην επιφάνεια μια πραγματικότητα μεγάλου κοινωνικού ενδιαφέροντος. Αν και πιθανόν ελλιπής, ως προς το ιματιοφυλάκιο, η καταγραφή των υπάρχοντων του δηλώνει μια αισθητική προσαρμοστικότητα και μια πολιτιστική δεκτικότητα ως προς τον τρόπο ένδυσης. Η φυσιογνωμία του γιατρού, αν και Βενετού υπηκόου, δεν είναι ταυτισμένη με τη «βενετικότητα» ή τη «δυτικότητα» του διπλωμάτη. Ο Επτανήσιος γιατρός, πιθανόν βενετικής παιδείας, επιλέγει και ντύνεται *alla franca* με *vellada*, *camisiola* κτλ, όταν η περίπτωση το επιτρέπει ή το απαιτεί. Ο μεγαλύτερος όγκος ενδυμάτων του είναι, όμως, οθωμανικού τύπου και ανταποκρίνεται σε ένα υψηλό κοινωνικό *status*. Αναφέραμε πως η καταγραφή της περιουσίας του είναι πιθανόν ελλιπής και το στηρίζουμε στο γεγονός ότι απουσιάζουν αντικείμενα όπως τα

⁴⁶⁸ E. Ηγουμενίδου Ριζοπούλου, *Tanning in Cyprus from 16th to 20th century. From traditional tanneries to modern industries*, Λευκωσία, 2009.

⁴⁶⁹ *Cristallo di Rocca*.

υποδήματα (αναφέρεται μόνο ένα ζευγάρι) και ένα μέρος των ενδυμάτων που δεν είναι πολλά σε σχέση με τα πανωφόρια. Έχουμε ήδη σημειώσει πως η *vellada* που δηλώνεται στο κατάστιχο απουσιάζει από τη δημοπρασία. Πιθανόν κάποια αντικείμενα να μην έχουν μεταφερθεί από τη Λεμεσό στη Λάρνακα. Ίσως πάλι να είχαν κλαπεί μετά τον θάνατο του γιατρού ή να είχαν μείνει στους συγγενείς του στη Λεμεσό. Όπως έχουμε πει και προηγουμένως, τα αποτελέσματά μας προκύπτουν από την αντικειμενική ανάλυση ενός υποκειμενικού υλικού ή καλύτερα μιας τυχαίας και ανακριβούς διαδικασίας καταγραφής. Παρόλα αυτά, πιστεύουμε ότι οι ποσότητες (και οριακά οι ποιότητες) μπορούν να αλλάζουν, αλλά τα όσα καταγράφονται αποδίδουν το γενικό αισθητικό πλαίσιο του ανθρώπου και των ενδυματολογικών επιλογών του.

Evangelista Peristiani

Ο Ευάγγελος Περισιτιάνης καταγόταν από το Ληξούρι της Κεφαλονιάς· γεννήθηκε το 1728 και σε ηλικία 15 χρόνων μετακινήθηκε στη Βενετία για σπουδές, στη Φλαγγίνειο Σχολή στην οποία παρέμεινε για δύο χρόνια.⁴⁷⁰ Σύμφωνα με το έγγραφο που περιέχει πληροφορίες για τους Βενετούς έμπορους που αναφέραμε σε προηγούμενο σημείο,⁴⁷¹ ο Περισιτιάνης έφτασε στην Κύπρο το 1757 και λίγους μήνες μετά την αποβίβασή του, νυμφεύτηκε με τη Μαριού, κόρη του Ζαχαρία Γαβριήλ, δραγομάνου βερατλή του προξενείου της Σουηδίας. Ο Θ. Σταυρίδης, στο άρθρο του για τον Περισιτιάνη, σημειώνει πως η οικονομική ή και η κοινωνική κατάσταση του Κεφαλονίτη πρέπει να ήταν σημαντική «αφού κατάφερε να συνάψει έναν τόσο ευνοϊκό γάμο τόσο σύντομα μετά την άφιξή του στο νησί».⁴⁷² Ο πεθερός του, πέρα από δραγομάνος, ασκούσε εμπορικές δραστηριότητες, ιδιαίτερα με τον πρόξενο της Ραγούζας *Giovanni Garmogliesi*.⁴⁷³ Ο Γαβριήλ ήταν κυπριακής καταγωγής, όπως όλοι οι δραγομάνοι βερατλήδες του νησιού.⁴⁷⁴ Είναι άγνωστο από πού και από πότε κατείχε το σχετικό βεράτιο. Γεγονός είναι πως ήταν εύπορος, αν κρίνουμε από την προίκα που έδωσε στην κόρη του,⁴⁷⁵ καθώς και ένας ιδιότυπος χαρακτήρας, αν κρίνουμε από τις περιπέτειες που μεταφέρονται μέσα από τα έγγραφα, τα προβλήματα με τον Ραγουζέο πρόξενο,⁴⁷⁶ τον μητροπολίτη Κιτίου⁴⁷⁷ και τον γαμπρό του, Περισιτιάνη.⁴⁷⁸

Ο Περισιτιάνης ασκούσε το επάγγελμα του εμπόρου αλλά, αν και είχε εξασφαλίσει άδεια από τις βενετικές αρχές (1762) για να υπάγεται στους Βενετούς εμπόρους, το 1765 δηλώνεται ως ραγιάς που δεν ασκεί «βενετικό εμπόριο».⁴⁷⁹ Πιθανόν αυτό να βασίζεται στη στέρηση της σουηδικής υπηκοότητας της συζύγου του ύστερα από τον θάνατο του πατέρα της (μετά το 1762 και πριν το 1765).⁴⁸⁰ Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, με την παύση του, ο δραγομάνος που κατείχε το βεράτιο, χάνει όλα τα προνόμιά του και μαζί και η οικογένειά του. Με τον τρόπο αυτό, από προστατευόμενος της χώρας που υπηρετούσε, επανέρχεται στην κατάσταση του ραγιά και υπόκειται στον οθωμανικό νόμο. Με βάση αυτόν, οι άνδρες που νυμφεύονται γυναίκες υπηκόους του Σουλτάνου περιπίπτουν και αυτοί στην κατηγορία των

⁴⁷⁰ Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...», σ. 186.

⁴⁷¹ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

⁴⁷² Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...», σ. 187.

⁴⁷³ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 66.

⁴⁷⁴ Βλέπε κεφ. Γ, Α1.

⁴⁷⁵ Βλέπε πιο κάτω Μαριού Περισιτιάνη.

⁴⁷⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 66.

⁴⁷⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 20, c. 113.

⁴⁷⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 212, busta 6, cc. 129,136.

⁴⁷⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

⁴⁸⁰ Στο έγγραφο του 1765, όπ, ο Ζαχαρίας Γαβριήλ αναφέρεται σαν *quondam*.

ραγιάδων.⁴⁸¹ Βέβαια, ο Περισιτιάνης δεν φαίνεται να θεωρεί τον εαυτό του υπήκοο του Σουλτάνου και πιθανόν να ασκεί πιέσεις για να του αναγνωριστεί η βενετική του υπηκοότητα. Προς την κατεύθυνση αυτή είναι και η επιστολή του 1776 που απευθύνεται στους *V Savi alla Mercanzia*, με την οποία διαμαρτύρεται για τη συμπεριφορά του Προξενείου που, κατά τον ίδιο, δεν του προσέφερε τη δέουσα προστασία⁴⁸². Υποθέτουμε πως κοντά στο τέλος της ζωής του, το 1781, κατάφερε να επαναποκτήσει τη δικαιούμενη βενετική υπηκοότητα αφού στη μεταθανάτια καταγραφή των υπάρχοντων του αποκαλείται «σουδίτος βένετος».⁴⁸³ Το γεγονός αναδεικνύει ακόμα μιαν αντίφαση στη ζωή του Περισιτιάνη, αφού το 1765 αναγράφεται στην κατάσταση των Βενετών εμπόρων αλλά δηλώνεται ραγιάς του Σουλτάνου. Στο τέλος της ζωής του δηλώνεται μεν ως σουδίτος βένετος, όμως τα έγγραφα τα σχετικά με τον θάνατό του απουσιάζουν από το αρχείο της Βενετίας και κατατίθενται στην Μητρόπολη Κιτίου όπως αυτά των ραγιάδων. Θυμίζουμε πως όλη η διαμάχη μεταξύ γαμπρού και πεθερού γίνεται υπό τη διαιτησία του Προξενείου και της Μητρόπολης και τα έγγραφα κατατίθενται στη βενετική γραμματεία την ίδια στιγμή που η Αρχή αυτή ονομάζει τον Ευάγγελο ραγιά. Η λεπτομέρεια αυτή μπορεί ίσως να σκιαγραφεί την πολύπλοκη, κοινωνική και πολιτική διάσταση των ανθρώπων αυτών, πάντως κάνει τον τρόπο αυτοπαρουσίασης τους εξαιρετικά σημαντικό. Οι αισθητικές επιλογές τους και η εντύπωση που προκαλεί η παρουσία τους είναι άμεσα συνυφασμένη με την περίπλοκη κοινωνική τους θέση και μόνο μέσα από την εμφάνισή τους μπορούμε να κατανοήσουμε τα πραγματικά τους συναισθήματα ή αυτά που ήθελαν να εκπέμπουν προς τα έξω.

Ο Περισιτιάνης, ενόσω είναι σε φιλονικία με τον πεθερό του ζει με τη Μαριού στο σπίτι του γιατρού Καριδίη⁴⁸⁴ στη Λάρνακα και στη συνέχεια, μετά τον θάνατο του Γαβριήλ, μεταφέρεται στο πατρικό της γυναίκας του πάντα στην ίδια περιοχή, στην ενορία του Σωτήρος.⁴⁸⁵ Μέσα από το κατάστιχο των υπάρχοντων του, του 1762⁴⁸⁶ και αυτό του 1781⁴⁸⁷ μπορούμε δούμε τον τρόπο εσωτερικής διαμόρφωσης και διακόσμησης του σπιτιού του που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως απόλυτα δυτικός. Τα έπιπλα, οι πίνακες, οι πορσελάνες και τα ασημικά, είναι όλα καθ' όλα ευρωπαϊκά. Η Ε. Ηγουμενίδου στη δημοσίευση της μεταθανάτιας καταγραφής των υπάρχοντων του, παρουσιάζει σε βάθος τη φύση των αντικειμένων του Περισιτιάνη και ο Θ. Σταυρίδης στο άρθρο του υπογραμμίζει πως αυτά «συνέθεταν εξοπλισμό που μόνο στις μεγαλύτερες αστικές κατοικίες θα μπορούσε κανείς να συναντήσει και φανερώνουν έναν τρόπο ζωής που πλησιάζει σε εκείνον της αστικής τάξης της Δυτικής Ευρώπης».⁴⁸⁸

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα ενδύματα του Περισιτιάνη έτσι όπως αναδεικνύονται από τρία έγγραφα συνδεδεμένα με τη φιλονικία του με τον Γαβριήλ και σε σχέση με την προίκα της Μαριούς. Θα αντλήσουμε κυρίως πληροφορίες από το έγγραφο που συντάχτηκε από τις βενετικές αρχές μετά από την αναχώρηση του Ευάγγελου για την Κωνσταντινούπολη. Ο λόγος του ταξιδιού αυτού μας είναι

⁴⁸¹ Για ένα άλλο παράδειγμα βενετού που νυμφεύεται ραγιά βλέπε Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...», σ. 193.

⁴⁸² ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

⁴⁸³ Για το κατάστιχο του Περισιτιάνη βλέπε, Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Κινητά και Ακίνητα...*

⁴⁸⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 212.

⁴⁸⁵ Για τις κατοικίες του Περισιτιάνη βλέπε Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...», σ. 195.

⁴⁸⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 212.

⁴⁸⁷ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Κινητά και Ακίνητα...*

⁴⁸⁸ Θ. Σταυρίδης, «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών...», σ. 195.

άγνωστος, πιθανόν δε συνδεόταν με την κατάσταση της υπηκοότητάς του και το γεγονός του γάμου του ή με τα προβλήματα που είχε με τον πεθερό του.

Το έγγραφο αναφέρεται στον Γαβριήλ που παρουσιάζεται στο Προξενείο και ζητά την καταγραφή των υπαρχόντων της κόρης του και του γαμπρού του, επειδή ο τελευταίος έχει «εξαφανισθεί».⁴⁸⁹ Στο έγγραφο καταγράφεται όλο το εσωτερικό του σπιτιού και δίπλα απο κάθε αντικείμενο, το όνομα του νόμιμου κατόχου του, του Περισιτιάνη και της Μαριούς.

Λόγω της μετακίνησής του, ο Κεφαλονίτης πιθανόν να μετέφερε μαζί του το μεγαλύτερο μέρος των ενδυμάτων του γιατί τα ευρισκόμενα δεν μπορούν παρά να είναι μερικά μόνο κομμάτια του ιματιοφυλακίου του.

Ενδύματα

Τα ενδύματα του Περισιτιάνη είναι ελάχιστα και αποτελούν τα όσα επέλεξε να μην πάρει στο σημαντικό ταξίδι του για την Κωνσταντινούπολη. Θυμίζουμε πως τα βεστιάρια της εποχής δεν περιείχαν πολλά πράγματα και τα μακρόχρονα ταξίδια απαιτούσαν τη σχεδόν ολική μεταφορά τους για την καλύτερη εξυπηρέτηση και σωστή ενδυμασία του κατόχου τους.

Στην ιδιοκτησία του Κεφαλονίτη παρέμειναν στο σπίτι του δύο **υποκάμισα**, ένα *alla franca* από βαμβακερή *bottana*⁴⁹⁰ και ένα απο *bordato*,⁴⁹¹ άγνωστο αν ήταν από μετάξι ή βαμβάκι, με κεντητά *manicchetti*.

Ένα μόνο **περισκέλιο** αφέθηκε στο σπίτι και ήταν από μάλλινο ή μεταξωτό *camellotto*⁴⁹² σταχτιού χρώματος, μέρος ενός συνόλου με μια όμοια *vellada* καθώς και ένα ζευγάρι κάλτσες από μετάξι του ίδιου χρώματος.

Η *vellada* δηλώνεται απλά σαν από *camellotto collar di cenere*. Μια δεύτερη, και η τελευταία, που παρέμεινε στο σπίτι ήταν από το ίδιο ύφασμα αλλά σε χρώμα καφέ ανοικτό με ασημένια κουμπιά.

Μια μόνο **γούνα** βρίσκουμε στο ερμάρι του συζύγου της Μαριούς, η οποία καθ' όλη τη διάρκεια της καταγραφής συνοδεύει τον καγκελάριο και τον βοηθά στην καταγραφή. Πρόκειται για μια γούνα από *dossi*⁴⁹³ επενδυμένη από μπλε μάλλινο ύφασμα.

Τέλος, ο Περισιτιάνης άφησε στο σπίτι πέντε ζευγάρια **sottocalze** για την προστασία των καλτσών του.

Αξεσουάρ ένδυσης

Σπίτι του ο Περισιτιάνης άφησε τέσσερα **μαντίλια** από *raso*,⁴⁹⁴ ένα από μπλε λινό, ένα άλλο βαμβακερό, δύο μπλε από τα Ιεροσόλυμα, ένα μεταξωτό και επτά μαντίλια της μύτης.

Για το κάλυμμα και τον διάκοσμο της κεφαλής του, άφησε στο σπίτι του δύο **περούκες** παλιές και μια **κεφαλή ανδρικήλου** για να στήνεται η περούκα και ένα σύνολο έξι **καπέλων**. Τέσσερα από αυτά είναι *baretta* ή *beretta*, σκούφοι, και ένα μόνο πραγματικό βενετικό **tricorno**. Από τις *berrette*, η μια ήταν από λινό, οι δύο άλλες από βαμβακερό, ενώ η τέταρτη από *tella*⁴⁹⁵ κεντημένη. Τη συλλογή σκούφων

⁴⁸⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 212.

⁴⁹⁰ Βλέπε λήμμα.

⁴⁹¹ Βλέπε λήμμα.

⁴⁹² Βλέπε λήμμα.

⁴⁹³ Σκίουρος Σιβηρίας, *Petit gris*.

⁴⁹⁴ Βλέπε λήμμα.

⁴⁹⁵ Βλέπε λήμμα.

ολοκληρώνει ένα **beretton**, μεγάλο σε μέγεθος και συνήθως προοριζόμενο για οικιακή χρήση, ήταν επενδυμένο εσωτερικά από γούνα και εξωτερικά από βελούδο μαύρο με ασημιές γαρνιτούρες.

Ένα ζεύγος **manichetti** κεντημένα και δυο κεντητά **κολάρα** βρέθηκαν σε ένα κουτί στο δωμάτιο του Κεφαλονίτη που προφανώς δεν τα πήρε μαζί του στην Κωνσταντινούπολη. Πρόκειται για τα κλασικά αξεσουάρ που προστίθενται, όπως είδαμε πιο πάνω, στο υποκάμισο και αποτελούσαν το μόνο διακριτό μέρος του.

Απόδειξη ότι ο Ευάγγελος έλειπε, είναι η απουσία όλων του των υποδημάτων, εκτός από τις **παντούφλες** οικιακής χρήσης, τρία ζευγάρια από μαύρο ύφασμα και ένα μαύρο ζευγάρι μπότες, *alla franca*. Οι παντούφλες είναι αυτές που μέχρι σήμερα χρησιμοποιούνται στη Βενετία και που είχαν διαδεδομένη χρήση και στον 18ο αιώνα. Οι **μπότες** συνοδεύονται από τον χαρακτηρισμό *alla franca*. Δεν υπάρχει ένας πραγματικός τύπος για τις γαλλικές μπότες, ούτε ένας κοινός ευρωπαϊκός τύπος, πέρα από το ότι ήταν συνήθως με κουμπιά, στενές και αποτελούσαν ένα υπόδημα ιππασίας. Την πληροφορία αυτή υποστηρίζει και ο ανώνυμος περιηγητής που επισκέπτεται την Κωνσταντινούπολη στα μέσα της δεκαετίας του 1830 και ο οποίος περιγράφει τα ενδύματα του Σουλτάνου όταν τον είδε να μεταβαίνει έφιππο προς το τζαμί.⁴⁹⁶

Για τα παπούτσια του, αυτά του βενετικού τύπου, χρησιμοποιούσε **μπούκλες** για τη διακόσμησή τους. Μόνο ένα ζευγάρι μπούκλες από μέταλλο άφησε πίσω, ενώ τα υπόλοιπα ζευγάρια που σίγουρα κατείχε δεν βρέθηκαν στο σπίτι.

Σε ένα συρτάρι ενός γραφείου και σε ένα κουτί βρέθηκαν πολλά **κουμπιά** που ανήκαν στον Περισιτιάνη· 28 ήταν από κίτρινο μέταλλο, μπρούντζο ή επίχρυσα, ένα ασημένιο, 20 από ένα απροσδιόριστο μέταλλο και ένα πακέτο με συρμάτινα ασημένια, μικρής διαμέτρου. Σε ένα άλλο κουτί βρέθηκαν μερικά κουμπιά παλιά. Τα κουμπιά ήταν απαραίτητα για το κλείσιμο των πουκαμίσων και συνήθως δεν ράβονταν αλλά εφαρμόζονταν στα ενδύματα. Την εποχή που μας αφορά ξεκινούν να παρουσιάζονται πουκάμισα με ραμμένα κουμπιά αλλά μέχρι και τα μέσα του αιώνα, τα κουμπιά ήταν εφαρμοστά και εξυπηρετούσαν περισσότερο από ένα ενδύματα. Ο Ευάγγελος φαίνεται πως άφησε τα λιγότερο σημαντικά στο σπίτι, παίρνοντας μαζί του τα καλύτερα για τις ανάγκες των εμφανίσεών του στην Πόλη.

Σε άλλο συρτάρι βρέθηκαν δύο **κομπολόγια**, ένα από τα Ιεροσόλυμα και ένα *alla turca*, πιθανόν εννοεί με 66 ή 99 πέτρες όπως συνηθίζουν οι μουσουλμάνοι, από λευκόχρωμο κόκαλο. Το βενετικό έγγραφο ονομάζει τα κομπολόγια *corone* όπως και τα καθολικά κομποσκοίνια των προσευχών, ιδιαίτερα προς την Παναγία, που έχουν ακριβώς το ίδιο όνομα, *corone*.

Στα συρτάρια των επίπλων του σπιτιού της Μαριούς και του Ευάγγελου βρέθηκαν και δηλώθηκαν ως ιδιοκτησία του Κεφαλονίτη διάφορα κομμάτια από **γαρνιτούρες**, διακοσμητικές των άκρων ή του γύρου των ενδυμάτων, υφασμένα πλαίσια για τα ενδύματα, *galloncini*, από το Χαλέπι της Συρίας.

Για τον λαιμό του ο Περισιτιάνης είχε δυο **golliere da huomo**, λεπτές κορδέλες από πολύτιμα υφάσματα που κοσμούσαν συνήθως γυναικείους λαιμούς. Στην περίπτωση μας, ο καγκελάριος διευκρινίζει πως πρόκειται για ανδρικού τύπου, *da huomo*, πράγμα απόλυτα σπάνιο. Δηλώνονται σαν μεταξωτές, μια από μαύρο βελούδο και μια λευκή. Πιθανόν να είναι φουλάρια του λαιμού, πρόγονοι της γραβάτας που ακριβώς αυτή την περίοδο εμφανίζονται στη γαλλική και βενετική μόδα (εικόνα 24).

⁴⁹⁶ Ανώνυμος, *Cento settimane di viaggi ossia amenità dei viaggi fatti in tutte le parti del mondo*, Μπουλόνια, 1838, τομ.7, σ. 143.

Οικιακός ρουχισμός

Είτε γιατί τα έφερε μαζί του, είτε γιατί τα αγόρασε ο ίδιος ή ακόμα γιατί του δωρίστηκαν από την προίκα της Μαριούς, ο Περισιτιάνης φαίνεται να κατέχει έναν αριθμό υφαντών ειδών οικιακής χρήσης.

Στο δωμάτιο βρέθηκαν δύο **κουβέρτες**, μεταξωτές πλαισιωμένες από *rasetto* και δύο μικρότερες, τύπου **blanchetta**, από μαλλί, η μια από την Πόλη. Δύο σεντόνια από *bottana* και ένα κάλυμμα/πάπλωμα, **covertor**, για το κρεβάτι από σταμπωτό της Λευκωσίας, *indiana di Nicosia*.⁴⁹⁷

Στο σπίτι βρέθηκαν και τρεις πετσέτες του τύπου **futtà**, δύο βαμβακερές και μια από μετάξι, τρεις πετσέτες για χέρια, **sugamani**, από βαμβακερό Λευκωσίας και δύο **μαξιλάρια** από σταμπωτό, όπως και μια μεγάλη **μαξιλαροθήκη** από σταμπωτό Λευκωσίας.

Στην κουζίνα δηλώθηκαν ως ιδιοκτησία του οικοδεσπότη τέσσερα **τραπεζομάντιλα**, δύο λινά και δύο βαμβακερά, ένα από *bottana*. Συνοδεύονται από εννέα **πετσέτες** τραπεζιού, όλες βαμβακερές.

Τέσσερις από τις **κουρτίνες** – παραπετάσματα των θυρών του σπιτιού ανήκαν στον σύζυγο. Ήταν όλες από *bottana* και συνοδεύονταν από τα ανάλογα μεταλλικά μέρη τους.

Τέλος, αναφέρουμε πως στην ιδιοκτησία του Περισιτιάνη δηλώνονται από τη σύζυγο του Μαριού και σημειώνονται από τον καγκελάριο 10 σύνολα ενδυμασίας, **vestiti**, και ένα **beretton** από μαύρο βελούδο με γαρνιτούρες, όλα του μικρού γιου τους, Κωνσταντίνου, μελλοντικού μεγαλέμπορα της Λάρνακας και προξένου της Ρωσίας στο νησί.

Τα ενδύματα που βρέθηκαν, όπως προαναφέραμε, είναι μικρό μέρος του ιματιοφυλακίου του Κεφαλονίτη ευγενή. Όσο αποσπασματικά και να είναι τα υπάρχοντα που δηλώνονται στο έγγραφο, δηλώνουν μια απόλυτη και ξεκάθαρη αισθητική κατεύθυνση των επιλογών του. Όλα τα ευρισκόμενα είναι βενετικού γούστου και προφανώς ακολουθούν τα όσα ο ίδιος υιοθέτησε από τη γενέτειρά του Κεφαλονιά και από τη μητρόπολη Βενετία κατά τη διάρκεια των σπουδών του.

Οι αισθητικές του επιλογές δεν φαίνεται να αφήνουν περιθώρια στην πολιτειακή και κοινωνική του κατάσταση, ιδίως σε σχέση με τη γυναίκα και τον πεθερό του. Δεν ξέρουμε βεβαίως πως ντυνόταν ο Γαβριήλ αλλά με βάση την προίκα της κόρης του – απόλυτα κυπριακής και οθωμανικής μόδας– υπολογίζουμε πως και αυτός ακολουθούσε τα πρότυπα των συναδέλφων του.

Στη μεταθανάτια καταγραφή που δημοσίευσε η Ε. Ηγουμενίδου δεν εμφανίζονται ενδύματα, αλλά από το σύνολο των αντικειμένων καθημερινής χρήσης φαίνεται ξεκάθαρα πως ο τρόπος ζωής του και τα όσα των περιέβαλλαν ήταν του ιδίου ευρωπαϊκού στιλ.

Niccolò Voltolina

Ο *Niccolò Voltolina* είναι ένα από τα άτομα τα οποία συναντούμε λίγες φορές στα έγγραφα αλλά τα αρχειακά έγγραφα τον παρουσιάζουν ως μια σημαντική προσωπικότητα. Στα έγγραφα εισαγωγής εμπορευμάτων εμφανίζεται μια μόνο φορά, το 1761, να εισάγει 720 σανίδες ελάτου από τη Βενετία που έφτασαν με το πλοίο

⁴⁹⁷ Για τις ποιότητες των υφασμάτων βλέπε ανάλογα λήμματα.

Grazia Divina, με καπετάνιο τον *Giacomo Calvi*.⁴⁹⁸ Στα ιδιωτικά έγγραφα που εξετάσαμε εμφανίζεται τέσσερις μόνο φορές, όλες συνδεδεμένες με τον θάνατό του. Πρόκειται για τη μεταθανάτια καταγραφή που συντάχτηκε από τον *Costantino Maggiotta* στις 25 Φεβρουαρίου του 1762 στο σπίτι των *Pory* στη Λάρνακα, όπου φυλάσσονταν τα υπάρχοντα του εκλιπόντος.⁴⁹⁹ Στο κατάστιχο αυτό παρουσιάζονται και αντικείμενα της ιδιοκτησίας του σε κατοχή άλλων, όπως του υποπρόξενου *Domenico Seriola*, στο σπίτι του οποίου ζούσε ο *Voltolina*, στο σπίτι του γιου του Χατζή Κυριάκου, δραγομάνου της Σουηδίας, στο σπίτι της *Baletta* της πλύστρας, στα χέρια του Νικολή Αρβανιτάκη, του *Francesco Vitolo*, του *Saraff* και του Σάββα Χατζή Νικόλα αλλά και στο εξωτερικό, στην Αλεξάνδρεττη και στο Χαλέπι. Όλα τα υπάρχοντά του πουλήθηκαν από τον καγκελάριο *Crutta* σε δημοπρασία στη Σκάλα που κράτησε επτά μέρες.⁵⁰⁰ Από το Χαλέπι έφτασαν επτά μήνες μετά τον θάνατό του κάσες με εμπορεύματα που του ανήκαν και πωλήθηκαν αμέσως με διαταγή του νεοδιορισθέντος πρόξενου *Brigadi*.⁵⁰¹ Από τις διάφορες καταγραφές των αντικειμένων, τις ποσότητες αλλά και τους χώρους φύλαξής τους, αντιλαμβανόμαστε πως ο *Voltolina* ασκούσε εμπορικές δράσεις μεγάλης κλίμακας και πως ήταν πολύ δύσκολο να τον συναντήσουμε στα έγγραφα των εισαγωγών εμπορευμάτων, αφού τα εμπορικά είδη που διαχειρίζεται είναι στην πλειονότητά τους εντόπια ή της Μέσης Ανατολής.

Την πιο σημαντική πληροφορία, όμως, την συναντήσαμε στο βιβλίο αποβιωτηρίων του καθολικού ναού την Λάρνακας όπου καταγράφεται ο θάνατός του από τον πατέρα *Pietro Antonio De Grana*, καθώς και η κηδεία του στις 28 Φεβρουαρίου.⁵⁰² Στη σημείωση αυτή αναφέρεται ο *Voltolina* ως υπάλληλος της γραμματείας του Προξενείου, γεγονός που εξηγεί και το γιατί ζούσε στο σπίτι του προξένου. Ο καθολικός εφημέριος αναφέρει τον ακριβή τόπο ταφής του και υπογραμμίζει πως την κηδεία του παρακολούθησε πλήθος κόσμου, εμπλέκοντας όλη την πόλη. Σχετικό με την κηδεία του είναι το τέταρτο και τελευταίο έγγραφο το οποίο παρουσιάζεται στο αρχαικό υλικό μας και που συνίσταται από το σύνολο των εξόδων που πλήρωσε ο καγκελάριος για την ταφή, τη θεία λειτουργία, τα μνημόσυνα, τη μεταφορά του φερέτρου του νεκρού, κκ⁵⁰³.

Ενδύματα

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα υφασμάτινα υπάρχοντά του, έτσι όπως προβάλλονται μέσα από τα τρία έγγραφα που τα καταγράφουν, και τα οποία προσπαθήσαμε να ξεχωρίσουμε σε εκείνα που προορίζονταν για ιδιωτική χρήση και σε εκείνα που προορίζονταν για εμπορεία. Στο σύνολο των εμπορευμάτων που διακινούσε ο *Voltolina*, κρασί, οπλισμό και κιάλια, τα υφάσματα δεν κατείχαν μεγάλο ποσοστό ενώ ακόμη λιγότερα ήταν τα ενδύματα και τα αξεσουάρ ένδυσης. Ο *Voltolina*, σημειώνουμε, ήταν βενετικής καταγωγής, το επώνυμό του είναι παραδοσιακά βενετικό και ιδιαίτερα διαδεδομένο στην επαρχία της Βενετίας ενώ ο ρόλος του στην προξενική γραμματεία τον τοποθετούσε σε ένα πολύ συγκεκριμένο πλαίσιο στην κοινωνία της Λάρνακας. Οι ενδυματολογικές του επιλογές αποτελούν αντικείμενο ενδιαφέροντος, όπως ακριβώς και αυτές του προξένου *Vassalo* που είδαμε πιο πάνω, γιατί είναι οι

⁴⁹⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 12, registro 1754/1764.

⁴⁹⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 53.

⁵⁰⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 51.

⁵⁰¹ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 207.

⁵⁰² M. G. Trentin, *Animam Deo Reddit. The Parish Register of the Dead, Santa Maria of Larnaca (1729-1824)*, Sources of Cypriot Learning and History, 4, Αθήνα, 2016, σ. 145.

⁵⁰³ ASVe, C.V.R.C., busta 10, c. 39.

μόνοι από το προξενικό προσωπικό για τους οποίους διαθέτουμε μια ολοκληρωμένη ενδυματολογική εικόνα και χάρη σ'αυτούς μπορούμε να ανοικοδομήσουμε τα αισθητικά πρότυπα που πέρασαν στην Κύπρο και ήταν συνδεδεμένα με τη βενετικότητα.

Το ιματιοφυλάκιο του εν λόγω Βενετού αριθμούσε έξι *intimelle*, εσωτερικές επενδύσεις απο βαμβακερό ύφασμα και μία από *tella bianca*. Δυο πουλήθηκαν στον πλοιοκτήτη *Zuanne Boscovich* και τέσσερεις στον τούρκο *Jssuph* (Yousuf).

Τα **πουκάμισά** του ήταν 25 στον αριθμό και αναφέρονται δύο από *bottana* και τρία από λινό, ενώ ένα δηλώνεται λεπτό, *fin*, πέντε σκέτα, τρία με *μανικέτα* και ένα *alla greca*.

Ο αριθμός των πουκαμισών του είναι μεγάλος και υποδηλώνει τη σημασία που ο κάτοχός τους έδινε στο ιματιοφυλάκιο του. Η απουσία μαρτυρίας για τα υλικά κατασκευής δεν μας επιτρέπει να αναλύσουμε ποιοτικά τα ενδύματα αυτά, αλλά ο αριθμός τους είναι αρκετός για να δώσει την εικόνα του οικονομικού μεγέθους, που ο *Voltolina* διέθεσε για τις επιθωράκιες επενδύσεις του. Αν αυτές συνδυαστούν με τα κεντητά *μανικέτα*, τα *κουμπιά* και τα *κολάρα* που θα δούμε στη συνέχεια, μπορούν να δηλώσουν καθαρά το αισθητικό πλαίσιο στο οποίο κινήθηκε ο Βενετός προξενικός γραμματέας. Το πουκάμισο *alla greca*, πάντα μέσα από την υποκειμενικότητα του όρου και τις γνώσεις του γραφέα του, δηλώνει πως μικρό μέρος των επιλογών του ήταν ανατολικής έμπνευσης, πράγμα που επιβεβαιώνεται στη συνέχεια. Οι αγοραστές των πουκαμισών ήταν όλων των εθνικοτήτων και θρησκευμάτων που αντιπροσωπεύονταν στην πόλη, ενώ ταυτόχρονα υπογραμμίζουν την ελαστικότητα στη χρήση και την ουδετερότητα του ενδύματος αυτού, όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω. Οι τιμές πώλησης αναπληρώνουν την απουσία των υλικών κατασκευής και μπορούν να βοηθήσουν στην ταυτοποίηση των ενδυμάτων, έχοντας όμως υπόψη πως δεν αποτελούν ακριβή δείκτη, αφού εξαρτώνται και από τις συνθήκες συντήρησης του ενδύματος, καθώς και από το υλικό, τον διάκοσμο και τη διάθεση που εκδήλωναν οι αγοραστές να το αποκτήσουν. Τα ακριβότερα πουκάμισα στοιχίζουν 2,10 πιάστρες (κατείχε τρία) και είναι αυτά με τα κεντητά *μανικέτα*. Αν και δεν αναφέρεται το υλικό κατασκευής τους, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ήταν μεταξωτά, όχι μόνο εξαιτίας της σχετικώς υψηλής τιμής τους αλλά και από το γεγονός ότι ήταν ενσωματωμένα σε ένα πολυτίμο αξεσουάρ όπως τα *μανικέτα*. Τα φθηνότερα δηλώνονται ως «παλιά» και στοιχίζουν 0,16 της πιάστρας.

Τα **γιλέκα** του *Voltolina* είναι τεσσάρων τύπων: *camisiola*, *camisiolin*, *sottovesta* και *vollante*. Η πρώτη κατηγορία αποτελεί το κλασικό γιλέκο με το διαδεδομένο του όνομα έτσι όπως χρησιμοποιείται στη Βενετία, μαζί με τις *braghe* και κάτω από τη *vellada* (εικόνα 25). Ο δεύτερος τύπος δηλώνει το μικρότερο σε μέγεθος γιλέκο του προηγούμενου τύπου, ή καλύτερα το κοντότερο και στενότερο ένδυμα σε σχέση με την *camisiola* (εικόνα 26). Η *sottovesta*, όπως είδαμε, είναι συχνά συνώνυμη του *camisiola* όπου με τον όρο *vesta* εννοείται ο σάκος, η *vellada*. Στην περίπτωση των καταγραφών που αφορούν στα υπάρχοντα του *Voltolina* οι δυο όροι συνυπάρχουν και δηλώνουν μία διαφορά, που είχε την πρόθεση να εκφράσει ο γραφέας, μεταξύ των ενδυμάτων. Είναι πεποίθησή μας πως πρόκειται για τον παλαιότερο τύπο της *camisiola* (εικόνα 27), πιο μακρύ και πιο πλατύ που συνοδεύει της παλαιότερης μόδας *vellade*, με τον ίδιο τρόπο που το *camisiolin* συνοδεύει το *miliordino*, το πρωτόγονο φράκο. Ο *Voltolina* κατείχε μια *camissiola* από μπλε μάλλινο ύφασμα, με χρυσές μπορντούρες, *con allamari d'oro*, και πουλήθηκε για 1,16 πιάστρες. Τα *cammisiolini* του ήταν, δύο από σταμπωτό ύφασμα με λουλούδια, ένα από δίμιτο, ένα με κεντημένα

λουλούδια, δυο από *damaschetto*, τρία από *tella* και ένα μάλλινο καφέ με κουμπιά από κασσίτερο. Οι *sottoveste* ήταν πέντε, μια από *carè*, χρώματος μαργαριταριού, *collor di perla*, και μπορντούρες, μια άλλη από *carè* και μπορντούρες, μια από *cambellotto*, παλιά, μια από άσπρο *raso* και μπορντούρες με 14 κουμπιά με διαμάντια, *brillanti*,⁵⁰⁴ καθώς και μια από μάλλινο ύφασμα και κασσιτερένια κουμπιά. Τα δύο τελευταία γιλέκα καλούνται *vollanti*, όρος υποδηλώνει πλούσιες πιέτες και πιθανώς να είναι αυτό το χαρακτηριστικό τους που τα ξεχωρίζει από τα προηγούμενα.⁵⁰⁵ Το πρώτο είναι από *cermesut* (βλέπε *germesut*) τουρκουάζ με ασημένιες μπορντούρες και το δεύτερο από μάλλινο ύφασμα και κουμπιά από κασσίτερο. Οι αγοραστές ήταν όλοι αλλοδαποί, Δαλματοί, Επτανήσιοι, Βενετοί, Ναπολιτάνοι κοκ.

Τα **περισκέλια** του *Voltolina* ακολουθούν την αισθητική γραμμή των υπόλοιπων ενδυμάτων. Πρόκειται για δύο μόνο τύπους που έχουμε ξανασυναντήσει, τις **braghe** και τις **braghese**. Όπως και στα γιλέκα και στις *vellade*, έτσι και στα *περισκέλια* έχουμε δύο τύπους πολύ όμοιους μεταξύ τους που διαφέρουν όμως στις διαστάσεις και σχετίζονται με την εξέλιξη της μόδας, η οποία τείνει σταδιακά, προς το τέλος του αιώνα, να στενεύει και να κονταίνει τις γραμμές. Στην πρώτη ομάδα έχουμε πέντε ενδύματα, τρία από *cambellotto* χρώματος ρουμπινιού και μαύρου (2), ένα κρεμεζί και ένα παλιό και σκισμένο. Οι *braghese* είναι δύο, μια μάλλινη κόκκινη, *pano scarlato*, και μια από πιο χονδρό μαλλί, *felpa*, παλιά.

Η συλλογή με τις **vellade** του Βενετού αριθμεί τέσσερις και εμπλουτίζεται με δύο *milordin*.⁵⁰⁶ Τα τελευταία είναι αγγλικού γούστου *vellade* (εικόνα 28) που εμφανίζονται ακριβώς αυτή την εποχή και χρησιμοποιούνται στην ιππασία. Είναι ενδύματα πολύ κομψά και πολύ μοντέρνα για την εποχή που μας αφορά. Ήταν κοντάστο μπροστά μέρος με διπλό γιακά και σταυρωτό κλείσιμο, ενώ στο πίσω μέρος ήταν μακριά με την κεντρική ραφή της πλάτης, ανοικτή κάτω από το ιερό οστό, ώστε να επιτρέπει την ομαλή ανάβαση στην πλάτη του αλόγου, χωρίς να τσαλακώνεται το ένδυμα. Ο όρος που επικράτησε για το σακάκι αυτό είναι ο όρος φράκο, (*frac, flack falc*) από το αγγλικό *frock-coat*. Ο *Voltolina* είχε μόνο δύο, ένα απλό από μάλλινο ύφασμα χρώματος καφέ που αγοράστηκε από τον δημοπράτη για 1,03 πιάστρες, καθώς και ένα πολύ πλούσιο, από *chermen(s)ut* με μπορντούρες ασημιές, το οποίο αγοράστηκε από τον *Domenico Seriola* για το υπερβολικό ποσό των δέκα πιαστρών. Οι *vellade* ήταν τέσσερις, μια από *cambellotto* μολυβί με φόδρα, μια σταχτιά με το *περισκέλιο* της και με φόδρα μπλε, μια παλιά από *cambellotto* χρώματος ώριμης ελιάς, *oliva marza*, με φόδρα από μεταξωτό δίμιτο και τέλος μια από *carè* μαργαριταρί. Οι αγοραστές είναι οι ίδιοι με αυτούς των παντελονιών με εξαίρεση ένα μουσουλμάνο, τον *Suleimano*, που αγόρασε την τελευταία *vellada*.

Ο *Voltolina*, πέρα από τα δυτικής προτίμησης ενδύματά του, φύλασσε στο ιματιοφυλάκιο του ένα **benis**, πινίχι, από κόκκινο *scial* (βλέπε *sagia*) και δυο **αντεριά**⁵⁰⁷, ένα από *bordato* κι ένα από *tella con fiori*, βαμβακερό με λουλούδια. Το πινίχι πωλήθηκε για 5,15 πιάστρες και το αντερί με τη λουλουδάτη διακόσμηση για 3,12, αμφότερα ίσης ποιότητας με τα δυτικά του ενδύματα, φανερώνοντας την ίδια προσοχή ως προς την επιλογή τους, την οποία υποδήλωνε και ο υπόλοιπος ρο

⁵⁰⁴ Κόσπισε 1,31 πιάστρες, για τον λόγο αυτό πιστεύουμε πως τα κουμπιά δεν είναι από διαμάντια αλλά από γυαλί που μιμείται τον πολύτιμο λίθο.

⁵⁰⁵ Για τον όρο βλέπε A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 422.

⁵⁰⁶ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 250.

⁵⁰⁷ για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18^{ου} αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία .... σ. 24

υχισμός του. Τα ανατολικού τύπου ενδύματά του ολοκληρώνονται με μια μακριά γούνα αλεπούς, παλιά, που αγόρασε ο *Serioli* για το ποσό των 8,10 πιαστρών.

Η καταγραφή των ενδυμάτων του γραμματέα τελειώνει με δύο **σάκους εργασίας**, ένα **codegugno**⁵⁰⁸ από δέρμα και μαλλί χρώματος μπλε και ένα **pastrano** μάλλινο. Το πρώτο ένδυμα το έχουμε συναντήσει και πιο πάνω και σημειώσαμε πως πρόκειται για σάκο του σχήματος της *vellada* από πολύ ανθεκτικά υφάσματα και δέρμα, ο οποίος χρησιμοποιείται στο κυνήγι. Το δεύτερο είναι ένδυμα ανάλογο του σημερινού αδιάβροχου, έχει σχήμα κυκλικό με πλάγιο ή πρόσθιο άνοιγμα και χρησιμοποιείται τους χειμερινούς μήνες για προστασία από τη βροχή, ιδιαίτερα από τους ναύτες και τους ψαράδες.⁵⁰⁹

Μέσα στους καταλόγους των υπαρχόντων του *Voltolina* βρέθηκαν ή καταγράφηκαν μόνο τρία εσώρουχα, **sotto braghese**, και 22 ζευγάρια **κάλτσες**, επτά από μετάξι και τα άλλα από βαμβάκι. Για την προστασία των καλτσών του είχε επτά ζευγάρια **sotto calze** από βαμβακερό χοντρό ύφασμα.

Αξεσουάρ ένδυσης

Ο *Voltolina*, στα διάφορα ντουλάπια και στο συρτάρι τα οποία καταγράφηκαν, φύλασσε 14 **μαντίλια**, *fazoletti*: οκτώ από αυτά δηλώνονται σαν μαντίλια μύτης, άρα χωρίς καθόλου ή με ελάχιστο διάκοσμο και ένα *alla turca*, πιθανόν κεντημένο κατά τον οθωμανικό τρόπο. Σε ένα κουτί βρέθηκαν δύο βεντάλιες, **ventole** και 63 **κουμπιά** για πουκάμισα. Δεκαπέντε από αυτά ήταν από φίλντισι με *brillanti*, πιθανόν κρυστάλλινες ή γυάλινες απομιμήσεις διαμαντιών. Τα τελευταία δεκαπέντε κουμπιά δεν εμφανίζονται μεταξύ των αντικειμένων που πουλήθηκαν στη δημοπρασία.

Για τα μανίκια των πουκαμίσων του χρησιμοποιούσε τρία ζευγάρια **μανικέτα** κεντημένα και δαντελένια, που ο γραφέας του καταστήχου σημειώνει ως *sunnēthē*, *ordinaria*.

Για τον διάκοσμο των σάκων του αλλά και των γιλέκων, ο *Voltolina* κατείχε 57 **allamaretti**, 50 από ασήμι και επτά από χρυσό. Πρόκειται για μπορντούρες που είναι πλεγμένες από μεταλλική ή μεταξωτή κλωστή, οι οποίες ράβονται σε σχήμα θηλιάς ή μικρής μπάλας και χρησιμοποιούνται σαν κουμπιά και κουμποθηλιές στα ενδύματα. Τα αντικείμενα αυτά έχουν στρατιωτική προέλευση, όπως άλλωστε και μεγάλο μέρος της ανδρικής ενδυμασίας, καθώς είχαμε την ευκαιρία να δούμε παραπάνω, και χρησιμοποιούνταν στην κοινωνία της Βενετίας για τον 18ο αιώνα.⁵¹⁰

Για το κάλυμμα της κεφαλής του, ο Βενετός γραμματέας, σίγουρα χρησιμοποιούσε **περούκες** αφού στο σπίτι που διέμενε βρέθηκαν δύο θήκες ειδικές για το αξεσουάρ αυτό, αν και καμιά δεν είχε το περιεχόμενό της. Για την κάλυψη του κεφαλιού του βρέθηκαν τρία **καπέλα**, ένα απλό, ένα με μπορντούρες ασημιές και ένα με χρυσές. Το τελευταίο πωλήθηκε στον κύριο *Vitola* στο αξιοσέβαστο ποσό των 9.05 πιαστρών. Οι σκούφοι, **barette**, που κατείχε και χρησιμοποιούσε ο εκλιπών ήταν επτά, έξη από βαμβακερό ύφασμα και ένας από μεταξωτό βελούδο.

Καταγράφηκαν τρία ζευγάρια **παπούτσια** στην κατοχή του *Voltolina*, δύο παλιά και ένα καινούριο, όλα φυλαγμένα στα κουτιά τους.

⁵⁰⁸ Είναι της ίδιας οικογένειας με το κοντογούνι (Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 134), ωστόσο πιστεύουμε πως ο *Voltolina*, αλλά και ο συγγραφέας του κειμένου αναφέρονται στη βενετική παραλλαγή του ενδύματος και όχι στο οθωμανικού τύπου πανωφόρι.

⁵⁰⁹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 68.

⁵¹⁰ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 40.

Για τον διάκοσμο των παπουτσιών του χρησιμοποιούσε, όπως επέβαλε η μόδα της εποχής, **μπούκλες**, από τις οποίες βρέθηκαν δύο ζευγάρια ασημένιες. Μπούκλες, επίσης ασημένιες, βρέθηκαν δύο για τον λαιμό και δύο για τη ζώνη, που όλες πωλήθηκαν στον *signor Vitolo*.

Τα κοσμήματά του περιλάμβαναν ακόμα δύο **δακτυλίδια** χρυσά με κόκκινο ημιπολύτιμο λίθο, κορνεόλη και ένα ρολόι. Το **ρολόι** τσέπης, αγοράστηκε από τον *Serioli* κατά τη δημοπρασία για 13,05 πιάστρες ενώ τα δακτυλίδια από τους *Lenardo Palma* και τον *Zorzi Gullelio* για έξη πιάστρες το καθένα.

Τον Σεπτέμβρη του 1762 έφτασαν στη Λάρνακα από τη Συρία εμπορεύματα που ανήκαν στον *Voltolina* και τα οποία πουλήθηκαν ξεχωριστά από τα υπόλοιπα υπάρχοντά του. Ανάμεσα σ' αυτά, κάποια αφορούσαν αξεσουάρ ενδυμασίας. Δεν ανήκαν στο προσωπικό ιματιοφυλάκιό του αλλά η παρουσία τους μπορεί να βοηθήσει στην κατανόηση των όσων κυκλοφορούσαν στο εμπόριο και αγοράζονταν από τους κατοίκους της Ανατολικής Μεσογείου, της Συρίας, της Κύπρου και της Αιγύπτου.

Ανάμεσα στα εμπορεύματα αυτά υπήρχαν και έξη **καπέλα** που πουλήθηκαν στον *Emanuel Vassalo*, τον *Domenico Seriola*, τον Γάλλο *monsieur Gassier*, στον ιερέα μιας φρεγάδας, στον Κύπριο Σταυρινό και σε έναν ναύτη. Δεν μας μεταφέρεται καμία πληροφορία σχετική με την ποιότητά τους αλλά με βάση την τιμή τους, από 3,35 μέχρι 110 πιάστρες, μπορούμε να υποθέσουμε πως αυτά διέφεραν ποιοτικά, ίσως και αισθητικά, γεγονός που εξηγεί και την κοινωνική διαφορά των αγοραστών.

Τα αξεσουάρ στα εμπορεύματα του *Voltolina* ολοκληρώνουν τρία ζευγάρια **manighetti** καινούρια, ένα από τα οποία πουλήθηκε στον νέο πρόξενο *Brigadi* για 1,23 πιάστρες και τα άλλα δύο στον πρώην υπό-πρόξενο *Zuane Bizzaro* για 3,6 πιάστρες.

Υφαντικός οικιακός εξοπλισμός

Ανάμεσα στα καταγεγραμμένα αντικείμενα του *Voltolina*, συναντάμε μια **πετσέτα** για το μπάνιο, τρεις **σερβιέτες**, τέσσερα ζευγάρια **σεντόνια**, τρία **μαξιλάρια** με σταμπωτή επένδυση, δύο **στρώματα** επενδυμένα από *tella* και μια **κουβέρτα**. Αυτά είναι τα μόνα αντικείμενα που βρέθηκαν στον χώρο του *Voltolina* και τα οποία του ανήκαν. Δεν εμφανίζεται καμία ποιοτική ή άλλη λεπτομέρεια σχετικά με αυτά και οι τιμές κυμαίνονται στα όρια των κοινών αντικειμένων του είδους τους.

Υφάσματα

Τα υφάσματα που βρέθηκαν και καταγράφηκαν χωρίζονται σε δυο κατηγορίες: τα όσα βρέθηκαν στο σπίτι και στους χώρους αποθήκευσής τους στη Λάρνακα και αυτά που έφτασαν τον Σεπτέμβρη από το Χαλέπι της Συρίας. Τα δεύτερα αποτελούν σίγουρα εμπορεύματα που διακινούσε ο *Voltolina*, τα πρώτα όμως προορίζονται εν μέρει για την ιδιωτική χρήση και εν μέρει για πώληση. Δεν είναι δυνατός ο διαχωρισμός των δύο και ίσως είναι άσκοπος αφού τα όσα κατείχε μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν τόσο για προσωπική χρήση όσο για εμπορικούς λόγους.

Στην πρώτη κατηγορία, δηλαδή τα υφάσματα που βρέθηκαν στη Λάρνακα, ανήκουν τρία κομμάτια από το Χαλέπι με **σταμπωτά μαντίλια** στην επιφάνειά τους, τα οποία πουλήθηκαν στον καπετάνιο *Calui* (Καλούδι;) για εννέα πιάστρες. Δυο κομμάτια μάλλινο ύφασμα, στον *Vitolo* για 1,27 πιάστρες, ένα κομμάτι **σταμπωτό Λευκωσίας** στον υπηρέτη του Κεφαλονίτη γιατρού Βοντιτζιάνο, Χοιδά, για 0,33 πιάστρες, ένα μπαούλο γεμάτο με μαύρη φόδρα στον *Georgio Speltos* για πέντε πιάστρες, ένα άλλο κομμάτι με σταμπωτά μαντίλια στον *Coni* για τρεις πιάστρες και

τέσσερα κομμάτια ύφασμα, με άγνωστο υλικό ύφανσης, στον Άγγλο πρόξενο *Turner* για 135,06 πιάστρες. Τα τελευταία δηλώνονται από τον καγκελάριο ως εισαγόμενα από το Χαλέπι και αναφέρεται ότι στην τιμή αγοράς τους συμπεριλαμβάνονται και τα έξοδα εκτελωνισμού. Τέλος ένα δέμα με **βελούδο** πωλήθηκε στον *Giacomo Calui* για 1,32 πιάστρες.

Στα εμπορεύματα που έφτασαν τον Σεπτέμβρη από τη Συρία αναφέρονται τα ακόλουθα υφάσματα, όλα τύπου **beldor**⁵¹¹ με λουλουδένιο διάκοσμο από το Χαλέπι. Από αυτά, οκτώ κομμάτια τα αγόρασε η κυρία *Costuil* για 49,35 πιάστρες, έξη κομμάτια ήταν με ασημένια λουλούδια ινδικού τύπου, *uso d'India*, και προορίζονταν για τον *monsieur Gassier* που τα πλήρωσε με 66,35 πιάστρες, δύο κομμάτια πουλήθηκαν στο *Pietro Crutta*, δραγομένο της Αγγλίας, για 14,20 πιάστρες και ένα κομμάτι στον Χατζή Νικόλα, γιο του Χατζή Κυριάκου, δραγομένο της Σουηδίας, για 6,25 πιάστρες.

Ο *Voltolina* αποτελεί μια παραδειγματική περίπτωση Βενετού στην Κύπρο του 18ου αιώνα, υπάλληλου του προξενείου και έμπορα που ζει στη Λάρνακα και εμπορεύεται κυρίως με τη Συρία. Η ιδιαίτερη προσοχή που επεδείκνυαν στην ενδυμασία είναι, για εμάς, απόλυτης σημασίας επειδή μας επιτρέπει να αναπαραστήσουμε μια ολοκληρωμένη αισθητική εικόνα ενός συγκεκριμένου προσώπου και του κόσμου που αντιπροσωπεύει την ευμάρεια ενός ξένου, Ευρωπαίου, Βενετού έμπορα και διπλωμάτη. Ο *Voltolina* ντύνεται σαν Βενετός αστός, με μια ανανεωμένη γκαρνταρόμπα και έναν ρουχισμό ποιότητας. Δεν απουσιάζουν όμως από το ιματιοφυλάκιό του ρούχα οθωμανικού τύπου, που πιθανόν χρησιμοποιούσε σε εκείνες τις περιπτώσεις που το απαιτούσαν. Μας δίνει την εντύπωση ενός ανθρώπου που δεν αποφεύγει να υπογραμμίζει, αισθητικά, την προέλευση και την κοινωνική του θέση, ο οποίος όμως δεν αρνείται τα τοπικά αισθητικά στοιχεία. Το ίδιο διαφαίνεται και από την επίπλωση του σπιτιού του, όπου μεταξύ των καρυδένιων τραπεζιών του και εισαγόμενων καρέκλων του, συναντούμε και ένα χαμηλό τραπέζι για ντιβάνι και βέβαια ένα ντιβάνι με τις μαξιλάρες του.

Δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε με ποιους συνεργάζεται εμπορικά ο Βενετός στη Συρία, ξέρουμε όμως πως μεταφέρει στην Κύπρο χαλεπιανά υφάσματα αλλά και δυτικά καπέλα, κιάλια για πλοία, κιάλια για το θέατρο και οπλισμό. Πιθανόν να εμπορεύεται αγαθά που φτάνουν στη Συρία από την Ευρώπη χωρίς να περάσουν από την Κύπρο και δεν σχετίζονται με τα βενετικό εμπόριο αφού, όπως είδαμε, αναφέρεται μόνο μια φορά στα έγγραφα που αφορούν σε εμπορεύματα που εισάγονται στην Κύπρο. Οι εξαγωγικές του δράσεις δεν μας είναι γνωστές αλλά πολύ πιθανόν να εξαγει κυπριακά προϊόντα προς την πατρίδα του ή τη Συρία.

Niccolò Smaievich

Ο *Niccolò Smaievich* είναι Δαλματός από το Περάστ (*Perasto*), μέλος σημαντικής δαλματικής οικογένειας που διέπρεψε σε πολλούς τομείς σε όλη τη βενετική επικράτεια.⁵¹² Ο *Niccolò* ήταν έμπορος και κατοικούσε στη Λάρνακα μαζί με τον αδελφό του που απεβίωσε ένα χρόνο πριν από αυτόν, το 1762, από πανώλη.⁵¹³ Ο *Niccolò* ήταν παντρεμένος σε δεύτερο γάμο με την κυπριακής καταγωγής *Rubbina*, η πρώτη του γυναίκα, για την οποία δεν γνωρίζουμε λεπτομέρειες, είχε πεθάνει σε νεαρή ηλικία και ενταφιάστηκε στην είσοδο του ναού της *Terra Santa*. Οι πληροφορίες

⁵¹¹ Βλέπε λήμμα.

⁵¹² Βλέπε για παράδειγμα τον θεολόγο *Andrea Smaievich*

⁵¹³ ASVe, C.V.R.C., busta 4, c. 159.

που έχουμε για τη ζωή του Δαλματού έμπορα πηγάζουν από τη διαθήκη του που καταγράφηκε από τον καγκελάριο του προξενείου τέσσερις μέρες πριν τον θάνατό του,⁵¹⁴ την 21^η του Αυγούστου 1763. Από τον πρώτο του γάμο είχε αποκτήσει δυο παιδιά, τον *Zuane* και την *Caterina*, και από τον δεύτερο τέσσερα, τη *Vittoria*, την *Anesou* (*Agnese*), τη *Lucia* και τον *Matteo*. Μέσα από τη διαθήκη του δηλώνεται πως ήταν συνétairos με τον ξάδελφο και γαμπρό του *Trifon Perovich*,⁵¹⁵ με τον οποίο είχε εμπορικό οίκο με ποσοστό 50% ο καθένας τους, με βάση του τη Λάρνακα. Μέσα από τον οίκο διακινούσαν εμπορεύματα στην Κύπρο, τη Βενετία, την Τρίπολη, την Άκρα και τα νησιά του Αρχιπελάγους. Το κυριότερο εμπορικό αγαθό που διακινούσαν ήταν το κρασί της Κύπρου αλλά και το βαμβάκι. Ο *Smaievich* αναφέρει τους χρεώστες και τους πιστωτές του, όλοι Κύπριοι, χριστιανοί από την Καρπασία, Μεσαορία και Πιτσιλιά, με τους οποίους είχε δoσoληψίες σχετικές με τα εμπορεύματα που εξήγαγε. Με βάση τα έγγραφα εισαγωγής, τα προς την Κύπρο εμπορικά προϊόντα που ξεφόρτωνε δεν ήταν πολλά και επιβεβαιώνουν την πληροφορία της διαθήκης όπου αναφέρονται σιδερικά και γυαλιά. Μεταξύ του έτους 1754 και 1764 ο οίκος των δύο Δαλματών εισάγει στο νησί κερί, φάρμακα, οκτώ κασέλες από ξύλο καρυδιάς, 98 οκές καλάμια, 67 βαρέλια καρφιά, δύο βαρέλια *rosoli* (ποτό) Τεργέστης, 27 μπάλες χαρτί, δύο κάσες σκοινιά, 1100 δέσμες λίμες, έξη κάσες καθρέφτες και 4000 οκάδες σίδερο για χυτήρια, 928 οκάδες καζάνια, 100 άγκυρες, ένα βαρέλι κόλλα για τις βάρκες.⁵¹⁶

Στη διαθήκη του ορίζει ως μόνο και απόλυτο εκτελεστή της τον συνétairo του *Trifon Perovich*, στον οποίο αφήνει την ευθύνη για όλες τις εμπορικές τους δραστηριότητες, τη συντήρηση και τον έλεγχο της οικογένειάς του. Είναι ενδιαφέρον να σημειώσουμε πως ο *Smaievich*, που φαίνεται να είναι ευσεβής χριστιανός και ευεργέτης της Εκκλησίας – με βάση τα όσα κληροδοτεί στους ναούς της Κύπρου και της γενέτειράς του, αφήνει αρκετά μεγάλα ποσά στη γυναίκα και τα παιδιά του αλλά και πολλούς όρους και υποδείξεις για το πώς θα συνεχίσουν τη ζωή τους. Υποδεικνύει πως η σύζυγός του πρέπει να μεταφερθεί στην πόλη του Πέραστ, όπου θα είναι η νόμιμη κάτοχος της ακίνητης περιουσίας του και θα μεγαλώσει τα παιδιά τους, καθώς και αυτά από τον πρώτο του γάμο, κοντά στους εκεί συγγενείς του. Αν η σύζυγος δεν θέλει να εγκαταλείψει τη γενέτειρά της, λέει, θα λάβει ένα μεγάλο ποσό ως ρευστοποίηση των μεριδίων της και θα στείλει τα παιδιά μαζί με τον συνétairo του στην Πέραστ. Αν η γυναίκα του αποφασίσει να παντρευτεί, ο ετοιμοθάνατος σύζυγός της δεν δηλώνει ουδεμία αντίθεση και της υπόσχεται ως προίκα το ένα πέμπτο της περιουσίας του. Οι σχέσεις του μεγαλύτερου του γιου, *Zuanne*, με τη μηριά του φαίνεται να μην ήταν πολύ καλές αφού υπογραμμίζει πως αν δεν είναι υπάκουος σε αυτήν δεν πρόκειται να πάρει κανένα μέρος των όσων του έγραψε. Επιπλέον, αρνείται κάθε κληροδότημα στα αρσενικά παιδιά του αν πρώτα δεν παντρεύουν τις αδελφές τους. Αναφέρεται και σε ένα θετό παιδί, τον *Francois*. Σε αυτόν και σε άλλες δύο γυναίκες της γενέτειράς του αφήνει ένα μικρότερο ποσό της περιουσίας του.

Μόνο στο τέλος της διαθήκης αναφέρει πως η *Rubbina* ήταν έγκυος και πως το γεγονός αυτό της δίνει τη δυνατότητα να παραμείνει στην Κύπρο για τρία χρόνια μετά τη γέννηση του παιδιού για να το μεγαλώσει και μετά να μετακινηθεί στην Πέραστ. Για το αγέννητο παιδί αναφέρει πως πρέπει να ονομαστεί Μαρία, αν είναι κόρη και αν είναι γιος θα πρέπει να πάρει το όνομά του, *Niccolò*.

⁵¹⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 223.

⁵¹⁵ Αναφέρεται σαν γαμπρός του χωρίς να συγκεκριμενοποιεί, πιθανόν σύζυγος της αδελφής του αφού οι κόρες του δηλώνεται ότι ήταν ελεύθερες.

⁵¹⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 12, registro 1754/1764.

Δεν ξέρουμε πώς καταλήγει η ιστορία της οικογένειας, η μόνη πληροφορία που έχουμε είκοσι έξι χρόνια αργότερα είναι σχετική με τον πρωτότοκο γιο του που δηλώνεται σαν γραφέας στο πλοίο *La Speranza*.⁵¹⁷

Λίγες μέρες μετά τον θάνατο του *Smaievich*, που σύμφωνα με δική του επιθυμία κηδεύτηκε στην *Terra Santa*, στο μνήμα της πρώτης συζύγου του, εμφανίζεται στη γραμματεία του προξενείου ο *Trifon Perovich*. Ο *Perovich* που απουσίαζε στη Συρία, έχοντας ενημερωθεί για το συμβάν του θανάτου, επέστρεψε για να αναλάβει τα νέα καθήκοντά του. Στη γραμματεία τού αναγνώσθηκε η διαθήκη και ο καγκελάριος προσφέρθηκε να του δώσει τα κλειδιά των σπιτιών και αποθηκών που είχε σφραγίσει μετά τον θάνατο του *Niccolò*. Ο συνεταιρός του αρνήθηκε να παραλάβει οτιδήποτε αν δεν γινόταν πρώτα γενική καταγραφή της όλης περιουσίας.⁵¹⁸ Το πολύ σημαντικό έγγραφο μας παρουσιάζει όλα τα κινητά υπάρχοντα του εκλιπόντος και του εμπορικού οίκου του και επιβεβαιώνει το μέγεθος και την οικονομική σημασία που διαδραμάτισε στην Κύπρο της εποχής. Ακολουθούν δύο δημοπρασίες ορισμένων μόνο αντικειμένων του, η πρώτη έγινε αμέσως μετά τη συμπλήρωση της καταγραφής της περιουσίας⁵¹⁹ και η άλλη ένα χρόνο μετά, αφού έφτασαν στη Λάρνακα εμπορεύματα που αποθηκεύονταν ως τότε στη Συρία.⁵²⁰ Μεταξύ των δύο δημοπρασιών πουλήθηκε το σπίτι στο οποίο κατοικούσε στη Χρυσοπολίτισσα, στους Μιχάλη και Ιωάννη του Ιωσήφ, Μαρωνίτες της Λάρνακας.⁵²¹

Βάσει των εγγράφων αυτών στοιχειοθετούμε το σύνολο των υφασμάτων αντικειμένων που ήταν στην κατοχή του και που χρησιμοποιούσε ο ίδιος προσωπικά.

Ενδύματα

Στο ιματιοφυλάκιο του *Smaievich* βρίσκουμε πέντε **πουκάμισα**, τρία από λινό και δύο από μετάξι. Σε αυτά προστίθενται πέντε **mezze camize**, πουκάμισα δηλαδή, απο τα οποία απουσιάζουν τα μανίκια. Είναι όλα βαμβακερά και συνοδεύονται από τέσσερα ζευγάρια μανίκια.

Τρία **crozatti**, τα σταυρωτά λεπτά ζιπούνια που χρησιμοποιούνταν σαν πουκάμισα, καταγράφηκαν από τον καγκελάριο και χαρακτηρίστηκαν τα δύο από κόκκινη *fanella* και το τρίτο από *tella*.

Από τα καθ' αυτό **ζιπούνια** υπήρχαν δέκα στο ερμάρι του Δαλματού έμπορα. Το πρώτο ήταν από *bordato*, φοδραρισμένο από πράσινο *boghassino*, και πουλήθηκε στον Τούρκο *Ali* για 1,11 πιάστρες. Το δεύτερο ήταν από μάλλινο πανί, χρώματος σταχτιού, καινούριο και επενδυμένο με *boghassino* λαδί, και πουλήθηκε στην καλή τιμή των 5,25 πιαστρών στον Τούρκο *Abtul Rahman*. Στη συνέχεια ένα μάλλινο μαύρο, επενδυμένο εσωτερικά με μαύρο *boghassino*⁵²² πουλήθηκε στον Τούρκο ντελάλη της Λάρνακας για 4,14 πιάστρες. Ένα άλλο ήταν από μάλλινο παγονί, φοδραρισμένο με λαδί *boghassino* και το αγόρασε ο *Zuane Buchovich*, για τέσσερεις πιάστρες. Ο Χατζή *Imbraim* αγόρασε για 0,20 της πιάστρας ένα άλλο, παλιό από κυπριακή αλατσιά χωρίς μανίκια και ένας από τη Ριγούσα αγόρασε για 1,6 της πιάστρας άλλα δύο από *bordatto* της Ατάλειας. Δεν παρουσιάστηκαν στη δημοπρασία, όπως και τα πουκάμισα, δύο άλλα ζιπούνια, ένα απο *bordato* Δαμασκού και ένα ζιπούνι γυναικείο από μεταξωτό ύφασμα με λουλούδια, διακοσμημένο με γαρνιτούρες χρυσές και μικρά ασημένια

⁵¹⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 102.

⁵¹⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 60.

⁵¹⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 237.

⁵²⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 11, c. 108.

⁵²¹ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 263.

⁵²² Βλέπε λήμμα

κουμπιά. Το τελευταίο ζιπούνι δεν ήταν το μόνο γυναικείο ένδυμα που καταγράφηκε στα υπάρχοντα του *Smaievjch*, τέσσερα μάλλινα **corpetti** (δυτικού γούστου μπούστα, βλ. εικόνα 29) και μια **scarpetta** (βλ. εικόνα 30) σημειώθηκαν στην καταγραφή του σπιτιού του, πιθανόν της ιδιοκτησίας της πρώτης του συζύγου. Τα *corpetti* πωλήθηκαν στη δημοπρασία, ένα σταχτί χωρίς μανίκια γαρνιρισμένο με ασημιά κορδόνια πουλήθηκε στον *Buchovich* για 2,34 πιάστρες και τα άλλα τρία από αυτά, με μανίκια, τα αγόρασε ο ντελάλης της Λάρνακας για 1,16. Η *scarpetta*,⁵²³ κόκκινη με χρυσά πλουμίδια, δεν παρουσιάστηκε στη δημοπρασία.

Με έκπληξη, βλέποντας τα απολύτως ανατολικά ενδύματα του *Smaievjch*, συναντούμε στην καταγραφή του γραφέα *Crutta* δύο **camiziola**, τα δυτικού τύπου γιλέκα, ένα από τα οποία ήταν από μαλλί χρώματος σταχτιού με ασημένιο ένθετο διάκοσμο και το άλλο από μάλλινο κόκκινο, χωρίς φόδρα και εμφανίστηκε στη δημοπρασία. Αγοράστηκε από τον *Zuane Buchovich* για 3,26 πιάστρες.

Τα **περισκέλια** του Δαλματού έμπορα ήταν πέντε, από αυτά τα δύο ήταν από μαλλί χρώματος τουρκουάζ και χαρακτηρίστηκαν από τον καγκελάριο σαν *alla sciavona*, μακριά μέχρι τον αστράγαλο. Αγοράστηκαν και αυτά από τον *Zuane Buchovich* για το αξιοσημείωτο ποσό των 7,36 πιαστρών, ένα άλλο του ίδιου τύπου από *boghassino* καφετί πουλήθηκε σε ένα Τούρκο για 1,16 πιάστρες. Ο *Smaievjch*, όμως είχε και δύο **περισκέλια** *alla franca*, τα στενότερα και κοντότερα ενδύματα που συνόδευαν τη δυτικού τρόπου ενδυμασία. Ήταν και τα δύο από μάλλινο *damasco* και πωλήθηκαν στον *Pietro Sciuglia*. Για άγνωστους λόγους η τιμή τους διάφερε, το ένα στοίχισε 0,36 της πιάστρας και το άλλο τα διπλάσια, 0,6.

Ένα μόνο **curto** βρέθηκε στα κατάστιχα του έμπορα, ήταν από μετάξι και ήταν επενδυμένο εσωτερικά από *rasetto* ριγέ της Λευκωσίας, γαρνιρισμένο με ασημιά κορδόνια και 44 ασημένια κουμπιά. Το ένδυμα αυτό, γυναικείο και ανδρικό επανωφόρι ανατολικού τύπου και περσικής προέλευσης,⁵²⁴ προφανώς μεγάλης αξίας καταγράφηκε στο σπίτι του νεκρού αλλά δεν παρουσιάστηκε στη δημοπρασία.

Αντίθετα, στη δημοπρασία εμφανίστηκαν τρία **πινίχια**, *binish*, όλα από μάλλινο *ranno*, λεπτό, ένα σταχτί χωρίς φόδρα, πουλήθηκε στον Γιωργαλλά για 6,3 πιάστρες, ένα μπλε, χωρίς φόδρα στον Τούρκο ντελάλη της Λάρνακας για 2,33 πιάστρες και ένα κανελί, με το ζιπούνι του, όλα με μεταξωτή φόδρα άσπρη, στον *Parisien* για 11,25 πιάστρες.

Τα πανωφόρια του Δαλματού εμπλουτίζονταν και από ένα **τσουππέ**,⁵²⁵ από *bordato* της Σμύρνης, επενδυμένο από το ίδιο ύφασμα, που αγοράστηκε από τον *Buscovich* για 2,34 πιάστρες. Δυτικού τύπου πανωφόρι είναι το καινούριο **tabarro** από λεπτό μάλλινο σταχτί ύφασμα και το *capotto* από *zaghurà*, πιθανόν από μάλλινο ύφασμα από την πόλη της *Zagouàn*, στην Τυνησία, το οποίο πουλήθηκε σε έναν Τούρκο για πιάστρες 1,37.

Τα επανωφόρια του *Smaievjch* τελειώνουν με δυο **γούνες**, μια από κοιλιά *petit gris*, *satranz*, ή και *panza di Dossi* (σιβηρικό σκίουρο), με κορδόνια και επενδυμένη με μάλλινο σταχτί ύφασμα, η οποία αγοράστηκε από τον Χατζή Πολύδωρο για 21,5 πιάστρες και μια γούνα αλεπούς, χωρίς επένδυση που αγοράστηκε από τον ίδιο για το ποσό των 1,35 πιαστρών.

⁵²³ Για το γυναικείο ένδυμα σκαρπέττα βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ.102.

⁵²⁴ Βλέπε, Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 128.

⁵²⁵ για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία .... σ. 24 -47

Δύο μόνο εσώρουχα, **sottobraghesse**, βρέθηκαν στην καταγραφή των υπαρχόντων του *Smaievjch* και δεν παρουσιάστηκαν στη δημοπρασία. Παρομοίως και οι **κάλτσες** του που αριθμούσαν 30 ζευγάρια. Τέσσερα ζευγάρια ήταν μεταξωτά, τρία ήταν μικτά με βαμβάκι, 17 ζευγάρια ήταν βαμβακερά, και έξη, επίσης βαμβακερά, δηλώθηκαν σαν *grosse*, χονδρά.

Αξεσουάρ ένδυσης

Τα **καπέλα** του Δαλματού που καταγράφηκαν είχαν ως εξής: ένα καπέλο δυτικού τύπου, μαύρο με την ξύλινη **καπελοθήκη** του. Το καπέλο πουλήθηκε σε ένα από την Ραγούσα για 3,1 πιάστρες ενώ η θήκη, άδεια, στον *Pietro Sciuglica* για μία μόνο πιάστρα.

Τα τρία **φέσια** του *Niccolò*, τύπου *barbaria*, ένα καινούριο και δύο χρησιμοποιημένα, πουλήθηκαν για 1,25 της πιάστρας στον *Parisien* ενώ τα σκουφιά του, *baretton*, που καταγράφηκαν στο κατάστιχο, δεν εμφανίστηκαν όμως στη δημοπρασία, ήταν ένα από βαμβακερό ύφασμα και το άλλο ήταν μάλλινο με επένδυση από γούνα *petit gris (dossi)*.

Η βασική ενδυμασία, έτσι όπως καταγράφηκε στο ερμάρι του έμπορα, ήταν σαφώς ανατολικού τύπου, με τις εξαιρέσεις που είδαμε, και ως εκ τούτου, χρειαζόταν τα **ζωνάρια**, τα υφασμάτινα ελάσματα, μεγάλου μήκους που τυλίγονταν στη μέση και που κρατούσαν το περισκέλιο και το πουκάμισο στη θέση τους, κοσμώντας αυτόν που τα φορούσε με τα χρώματα και τις γραμμές τους (εικόνα 31).

Τα **ζωνάρια**, *fascie* στα έγγραφα, που χρησιμοποιούσε ο *Smaievjch* ήταν έξη: ένα σταχτί, ένα κόκκινο, ένα μαύρο από μετάξι Βηρυτού, δύο λευκά μεταξωτά από την ίδια πόλη και ένα κόκκινο από μετάξι Χίου. Κανένα από τα ζωνάρια δεν παρουσιάστηκε στη δημοπρασία.

Ούτε τα **μαντίλια** του δημοπρατήθηκαν, δεκατέσσερα στο σύνολό τους, όλα από *mussulina*. Από αυτά, ένα κίτρινο ήταν σταμπωτό με φράντζες ασημιές, ένα κόκκινο σκέτο, *rosso scietto*, ένα ήταν κοσμημένο με χρυσές φράντζες, ένα ήταν για τον λαιμό, *da collo*, και δέκα δηλώθηκαν απλά ως προερχόμενα από την Κωνσταντινούπολη. Η αναφορά της τιμής, όσο υποκειμενική και αν είναι, δίνει μια εικόνα της δυνατής αξίας του αντικειμένου αλλά, στην περίπτωση αυτή, η απουσία κάθε οικονομικής ένδειξης δεν μας επιτρέπει να κάνουμε καμιά υπόθεση σχετικά με την αξία των μαντιλιών, ειδικά αυτών από την Κωνσταντινούπολη, αν και ξέρουμε πως συνήθως αυτά ήταν κεντημένα από μεταλλικές κλωστές και ήταν, τα περισσότερα, μεταξωτά.

Τα υφαντά αξεσουάρ του *Niccolò* τελειώνουν με δυο ζευγάρια **μανικέτα**, για την κόσμηση των πουκαμίσων δυτικού τύπου, δεν αναφέρεται αν ήταν κεντητά ή με μπιμπίλα ή απλά με πιέτες και η απουσία τιμής δεν βοηθά στην ταυτοποίησή τους.

Σε ένα κουτί, μεταξύ των προσωπικών υπαρχόντων του, βρέθηκαν και τρία ζευγάρια **γυναικεία γάντια**, από πλεκτό βαμβάκι, καμωμένα στη Ζάκυνθο. Ούτε αυτά πέρασαν από τη δημοπρασία.

Τα **παπούτσια** είναι, όπως είδαμε, δύσκολο να τα βρούμε στα κατάστιχα, στην περίπτωση αυτή, όμως, καταγράφηκε ένα ζεύγος **παντούφλες** κίτρινες, ένα ζευγάρι παπούτσια με διπλή σόλα και ένα ζεύγος μπότες. Μόνο οι **μπότες** πουλήθηκαν και η τιμή τους ήταν 0,10 της πιάστρας.

Το **ρολόι** του *Smaievjch* βρέθηκε στο δωμάτιο του, ήταν ασημένιο με διπλή κάσα και με καδένα, και αυτή ασημιά. Ήταν τοποθετημένο σε ειδική ασημένια βάση με

καθρεπτάκι, στην οποία αφηνόταν όταν ο ιδιοκτήτης του δεν το χρησιμοποιούσε. Το ρολόι παρέμεινε εκτός δημοπρασίας.

Από τη δημοπρασία απουσίαζαν και όλα τα κοσμήματα που είχε στην κατοχή του: ένα **περιδέραιο** με 40 χρυσά «αμύγδαλα» και ένα μενταγιόν σε σχήμα αμνού. Πρόκειται για μια πολύ ακριβή και ιδιαίτερη περίπτωση κοσμήματος, συμβόλου του τάγματος των ιπποτών του Χρυσού Αμνού ή του Χρυσόμαλλου Δέρατος, που ιδρύθηκε από τον Φίλιππο τον τρίτο της Βουργουνδίας, στην *Bruges*, το 1430 και υφίσταται ακόμα στην Ευρώπη ως ένα από τα πιο κλειστά και ευγενή τάγματα ιπποτών. Γνωρίζουμε πως ο *Giovanni di Gregorio Smaievnjch* ήταν κόμητας και πολέμησε με τη Γαληνοτάτη Δημοκρατία από το 1680 και έπειτα, και πως πολλά μέλη του τάγματος ήταν Ιταλοί αλλά δεν έχουμε κανένα άλλο στοιχείο βάσει του οποίου να βεβαιώνεται η υπόθεση της συμμετοχής του *Niccolò* στο τάγμα.

Η λίστα με τα κοσμήματα συνεχίζεται με ένα **περιδέραιο** χρυσό με 22 μεγάλα ρουμπίνια και **σταυρό**, χρυσό με τρία **dumdunetti**, αντίστοιχα των κυπριακών τουτουινιών: διάτρητα ή συρμάτινα, κενά σφαιρίδια απο χρυσό ή ασημένιο νήμα. Στη συνέχεια καταγράφονται δύο μαργαριταρένια περιδέραια και ένα μεγάλο περιδέραιο με 30 χρυσά *dumduni*, τουτούνια, και ένα χρυσό σταυρό. Σε ένα ασημένιο κουτί βρέθηκαν τέσσερεις **αλυσίδες γυναικείες** για το στήθος, ένα **χρυσό σκουλαρίκι** συρμάτινο, *a fillagrana*, και ένα χρυσό με μαργαριτάρι, αμφότερα ανδρικά.

Τα περιδέραια τελειώνουν με ένα μαργαριταρένιο απο πέρλες μικρής διαμέτρου, *collana di perle piccole*, ένα με μικρά μαργαριτάρια και δέκα *dumduni* χρυσά καθώς και ένα *caffasso*, το γνωστό κόσμημα λαιμού **καφάσι**⁵²⁶ με μικρά μαργαριτάρια και 11 *merli*: περίτεχνα διακοσμημένα ελάσματα.

Ο *Niccolò* είχε μόνο δύο **δακτυλίδια**, το ένα, μικρό, ήταν από χρυσό και έφερε δύο μαργαριτάρια. Το είχε κρεμασμένο στο λαιμό του σε χρυσή αλυσίδα. Το δεύτερο ήταν χρυσό με τοπάζι.

Τα κοσμήματά του τελειώνουν με δύο ζεύγη **πόρπες**, η πρώτη ήταν ασημένια με συρμάτινο διάκοσμο εφαρμοσμένο σε μεταλλική ζώνη από ψεύτικο ασήμι, *d'argento falso*. Η δεύτερη ήταν επίσης ασημένια και προοριζόταν για τον διάκοσμο των παπουτσιών.

Υφαντά οικιακής χρήσης

Στο σπίτι του *Niccolò* καταγράφηκαν, σαν προσωπικής του ιδιοκτησίας, δύο **πετσέτες**, μια τύπου **futtà** από *Damiatta*⁵²⁷ και ένα **sciugamano**, πετσέτα χεριών, από βαμβάκι, με κέντημα.

Στο δωμάτιό του βρέθηκαν πέντε ζεύγη **σεντονιών**, ένα λινό με κεντήματα μεταξωτά και τέσσερα από βαμβακερό ύφασμα.

Η **κουνουπιέρα** του ήταν από *Damiatta di Mograbbina*,⁵²⁸ με ρίγες τουρκουάζ και άσπρες.

Δέκα **κουβέρτες** καταγράφηκαν, τέσσερα *d'indiana di Nicosia*, από σταμπωτά Λευκωσίας, άλλες δύο από σταμπωτό Λευκωσίας με γαρνιτούρες από κόκκινη *tella*, ακόμη δύο από σταμπωτό Λευκωσίας με περιγράμμα από κόκκινο *boghassino*, άλλη μια από *rasetto di Nicosia* πορτοκαλί με περιγράμματα από το ίδιο ύφασμα χρώματος πράσινου και τέλος, δύο μάλλινες κουβέρτες, μια για παιδικό κρεβάτι και μια από μαλλί Σμύρνης.

⁵²⁶ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η ασπική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 197.

⁵²⁷ Βλέπε λήμμα.

⁵²⁸ Βλέπε λήμμα.

Τα **τορναλέττα**, τα περικλίνια υφάσματα, που κατείχε ο *Smaievjch* ήταν τρία, ένα λινό με κέντημα ανάλογο με τα σεντόνια, ένα βαμβακερό με κέντημα στις άκρες και ένα σταμπωτό της Λευκωσίας, κίτρινο με πολύχρωμα λουλούδια.

Τα υφαντά του σπιτιού τελειώνουν με ένα **τραπεζομάντιλο** από βαμβακερό ύφασμα και φράντζες στον περίγυρο.

Κανένα από τα υφαντά του σπιτιού δεν πουλήθηκε στη δημοπρασία.

Υφάσματα

Τα υφάσματα που βρέθηκαν στην ιδιοκτησία του *Niccolò* και καταγράφηκαν από τον καγκελάριο του Προξενείου δεν πέρασαν στη δημοπρασία, παραμένοντας πιθανόν στα υπάρχοντα του εμπορικού οίκου που ανέλαβε και διαχειρίστηκε ο *Trifon Perovich*.

Πρόκειται για τέσσερα κομμάτια βαμβακερά ***boghassini*** χρώματος καφέ και τέσσερις πήχες ***boghassino d' india***, όπου το επίθετο δηλώνει προφανώς ένα σταμπωτό διάκοσμο. Βαμβακερά ήταν και τα επτά κομμάτια από ***bordatti του Χαλεπίου***, οι 20 πήχες ***bombasina*** και το κομμάτι από ***tella*** με υφαντό ασπρόμαυρο διάκοσμο σε σχήμα σκακιέρας, όπως και οι κυπριακής ύφανσης 12 πήχες από βαμβακερό **δίμιτο**.

Τα μεταξωτά του *Niccolò* ήταν πέντε πήχες ***brunguti*** και 19½ πήχες ***damascetto*** χρώματος πράσινου και κόκκινου με μπροκάρ χρυσό διάκοσμο του τύπου *orogiccio*, όπου το χρυσό νήμα ανεβαίνει πάνω από το ύφασμα και δημιουργεί μια μικρή θηλιά πριν ξαναμπεί στην ύφανση, παράγοντας ένα ανάγλυφο σχέδιο με σγουρή υφή εξού και το όνομα *orogiccio* (*oro*, χρυσό; *riccio*, σγουρό). Μεταξωτά ήταν και τα δύο κομμάτια από ***rassadi Δαλματίας***⁵²⁹ που φύλασσε ο έμπορος και αποτελούν μοναδική ένδειξη υφάσματος στην Κύπρο με προέλευση από τις ανατολικές ακτές της Αδριατικής θάλασσας.

Ο *Niccolò Smaievjch* είναι Δαλματός έμπορος με μεγάλο οικονομικό και εμπορικό εύρος, έτσι όπως φαίνεται από τα αρχαιακά έγγραφα. Το βεστιάριό του που ήταν οθωμανικού γούστου, με μικρές εξαιρέσεις που σημειώσαμε πιο πάνω, καθρέφτιζε την εικόνα του Οθωμανού έμπορου που με το ένα πόδι πατούσε στην Αδριατική και με το άλλο στην Ανατολική Μεσόγειο. Οι ποσότητες και οι ποιότητες των ενδυμάτων και των αξεσουάρ ένδυσής του δηλώνουν μια προσοχή στη μόδα και μια κλίση για το ωραίο και το πλούσιο. Τα κεντητά, τα γαρνιρισμένα με ασήμι και με συρμάτινα κουμπιά, ενδύματά του δεν αποτελούν μόνο την υλοποίηση μιας προσωπικής αισθητικής· αποτελούν σύμβολα μιας κοινωνικά διευρυμένης αισθητικής γλώσσας που φαίνεται πως ο Δαλματός ήξερε να μιλά πολύ καλά και με αξιοσημείωτη ευφράδεια, όπως ακριβώς ο *Voltolina*, με τη διαφορά των αισθητικών προτύπων, που του μεν Βενετού πηγάζουν από βόρεια και του δε Δαλματού από τα ανατολικά της ίδιας θάλασσας.

Giovanni Antonio Zener

Για την οικογένεια *Zener* γνωρίζουμε ελάχιστα. Ο *Giovanni Antonio*, γιος του *Alfieri Giovanni Zener* και εγγονός του *Sebastiano*, πεθαίνει στην Αλεξάνδρεια της

---

⁵²⁹ Βλέπε λήμμα.

Συρίας, στο σπίτι του Άγγλου πρόξενου *John Usgate*, το 1763.⁵³⁰ Ο καγκελάριος του προξενείου, *Michel Clamson*, μετά από διαταγή του πρόξενου, κατέγραψε και σφράγισε σε ένα δωμάτιο τα υπάρχοντα του *Zener*. Τον Ιούλιο του 1764, ο πατέρας του πούλησε σε δημοπρασία στη Λάρνακα τα υπάρχοντα του γιού του έτσι όπως καταγράφηκαν από τον Άγγλο προξενικό καγκελάριο.⁵³¹ Δεν ξέρουμε την ηλικία του *Giovanni Antonio* αλλά το γεγονός της παρουσίας του πατέρα του σε συνδυασμό με την απουσία κάθε πληροφορίας σχετικής με μια δική του οικογένεια, μπορούν να δηλώνουν μια σχετικά νεαρή ηλικία. Το γεγονός ότι πέθανε στη Συρία αλλά η δημοπρασία έγινε στη Λάρνακα δηλώνει με κάθε βεβαιότητα πως η βάση της οικογένειάς του ήταν στο κυπριακό λιμάνι. Η εκτέλεση της δημοπρασίας από το βενετικό προξενείο βεβαιώνει πως επρόκειτο για βενετικής υπηκοότητας οικογένεια – καταγωγή που φαίνεται να δηλώνει και το πατρώνυμο. Με βάση τα αντικείμενα που καταγράφηκαν, υπολογίζουμε πως ο *Zener* ήταν γιατρός αφού βρέθηκαν στο δωμάτιό του μεγάλες ποσότητες φαρμάκων και βιβλία ιατρικής και φαρμακευτικής.

Δεν γνωρίζουμε αν ο *Giovanni Antonio* ζούσε και εργαζόταν στη Συρία ή αν ήταν σε ταξίδι στις συριακές ακτές. Παρ' όλες τις αμφιβολίες, η ένδυσή του δεν παύει να είναι αυτή ενός Βενετού υπηκόου που ζούσε ή έζησε στην Κύπρο και του οποίου τα ενδύματα πωλήθηκαν, άρα φορέθηκαν, στη Λάρνακα.

Ενδύματα

Τα *corpetti* είναι γυναικεία ενδύματα που καλύπτουν το μπούστο,⁵³² στην προκειμένη περίπτωση όμως ο Άγγλος καγκελάριος, και μετά ο Βενετός, αναφέρονται σε ανδρικό ένδυμα με αυτό το όνομα. Πιθανόν να πρόκειται για εσωτερική επένδυση, αφού είναι από *fanella*,⁵³³ που προστάτευε τον κορμό και όχι τα χέρια, όπως το γυναικείο ομώνυμο ένδυμα. Ίσως να είναι κοντές φανέλες με τιράντες από λεπτό μαλλί ή μικτό με βαμβάκι. Ο αριθμός τους, στο ερμάρι του *Zener*, είναι πέντε κομμάτια και πουλήθηκαν μαζί για 2,22 πιάστρες στον Παναγή Κονδούρη.

Μόνο τέσσερα **πουκάμισα** καταγράφηκαν και πουλήθηκαν στη δημοπρασία. Ήταν όλα από λευκό λινό και αρκετά χρησιμοποιημένα. Δημοπρατήθηκαν ως σύνολο και αγοράστηκαν από τον ίδιο Παναγή για πιάστρες 2,11.

Τα **περισκέλια** που καταγράφηκαν είναι δυο τύπων, τα τζακτσήρια, **Zakjir**,⁵³⁴ ή **bragoni alla turca** (όπως είδαμε στην περίπτωση του γιατρού Κόμη) και οι **braghese**, τα κοντά και στενότερα περισκέλια της εποχής. Τα πρώτα αριθμούν δύο κομμάτια, το ένα που ήταν από κόκκινο *camellotto* πουλήθηκε στον δραγομάνο και μετέπειτα καγκελάριο *Pietro Corella* για 2,1 πιάστρες. Το δεύτερο ήταν από μάλλινο *ranno*, κόκκινο, και αγοράστηκε από τον Λοϊζή του Χατζή Σινοδή για 2,2 πιάστρες. Τα περισκέλια του δεύτερου τύπου ήταν λευκά από λινό ύφασμα και πουλήθηκαν όλα μαζί στον Χατζή Μχαίλη Μάττο για 1,16 πιάστρες.

Τα **ζιμπούνια** του *Giovanni Antonio* ήταν πέντε και καταγράφηκαν από τον Άγγλο καγκελάριο σαν **gombas**. Ο Βενετός ομολογός του σε μια περίπτωση σημειώνει πως η λέξη αυτή δηλώνει το **zippone**, το ζιμπούνι. Ήταν τέσσερα από *bordato* και ένα από *beldor*. Το πρώτο από αυτά ήταν με γαλάζιες και λευκές ρίγες και πουλήθηκε στον Γιωργή του Λευτερούδι για 2,29 πιάστρες. Το δεύτερο ήταν παλιό και αγοράστηκε για

⁵³⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 59.

⁵³¹ ASVe, C.V.R.C., busta 5, c. 264.

⁵³² A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 155.

⁵³³ Βλέπε λήμμα.

⁵³⁴ Τζακτζήριν, βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 79.

5,39 από τον Χατζή Κυριάκο, το δραγομένο της Σουηδίας. Το τρίτο ήταν λευκό από ύφασμα Χαλεπιού με ρίγες λευκές,⁵³⁵ αγοράστηκε από τον δραγομένο Χατζή Φραγκίσκο Λιπέρτη για 3,25 πιάστρες. Το τέταρτο ήταν με ρίγες κόκκινες και άσπρες και πουλήθηκε για 3,1 πιάστρες στον Λοϊζή του Χατζή Σιδονή. Το τελευταίο ήταν από *beldor*⁵³⁶ με λουλούδια σε βάση γαλάζια και πουλήθηκε για έξη πιάστρες στον ίδιο Λοϊζή.

Ο Zener κατείχε επτά **dolliman, τολαμάδες**: πρόκειται για ανδρικό ένδυμα, αργότερα και γυναικείο, μακρύ, με πρόσθιο άνοιγμα, με ή χωρίς κουμπιά, και ζώνη στη μέση.⁵³⁷ Στην Κύπρο η χρήση του ενδύματος αυτού σημειώθηκε από την Λοϊζίδου *Pouradier-Duteil*⁵³⁸ και αναλύθηκε από την Ηγουμενίδου ως «τούρκικος μακρύς επενδύτης με στενά μανίκια, κουμπωτά στα κάτω άκρα».⁵³⁹ Μόνο σε μια άλλη περίπτωση έχουμε νύξη για τη χρήση του ενδύματος αυτού: πρόκειται για την περίπτωση του γιατρού Κόμη που κατείχε μόνο ένα και ο γραφέας το δηλώνει ως συνώνυμο του ενδύματος **καφτάνι**. Τα ενδύματα του Zener είναι όλα καμωμένα από *bordato* Χαλεπιού, εκτός από δύο που ήταν από *omoer* (βλέπε *amner*) και *ghermessut*, και ήταν πιθανόν όλα συριακής κατασκευής. Το πρώτο είναι με μπλε και πράσινες ρίγες και πουλήθηκε στον δραγομένο Γιαννή του Χριστοφή για πέντε πιάστρες. Το δεύτερο ήταν με ρίγες λευκές, πιθανόν ύφανσης που να προκαλούσε το εφέ του ριγέ, τύπου «ταϊστό» και πουλήθηκε στον Χριστοφή Λιπέρτη για τέσσερις πιάστρες. Με την ίδια τιμή ο Λιπέρτης αγόρασε και το τρίτο, πάντα από βαμβακερό *bordato* και με ρίγες λευκές και κίτρινες. Το τέταρτο αγοράστηκε από τον *Parisien* για 3,2 πιάστρες και ήταν με ρίγες κόκκινες και άσπρες ενώ για την ίδια τιμή πουλήθηκε και το πέμπτο στον γιατρό *Romanzan* που ήταν με ρίγες μπλε και άσπρες. Τα δύο τελευταία ήταν από *omoer* και *ghermessut*, το πρώτο ήταν κίτρινο και αγοράστηκε από τον δραγομένο της Σουηδίας για 3,3 πιάστρες και το δεύτερο, λευκό, από τον γιατρό *Romagnan* για 2 πιάστρες.

Τα **πινίχια** του Zener ήταν τέσσερα, τα τρία από χοντρό γαλλικό μάλλινο ύφασμα, *panno*, και το τέταρτο από λεπτότερο μάλλινο ύφασμα του τύπου *sciali*. Το πρώτο **binish**, γαλλικού υφάσματος, είναι καφέ και αγοράστηκε από έναν Τούρκο για 6,3 πιάστρες. Το δεύτερο ήταν τριανταφυλλί, πολύ χρησιμοποιημένο και με πολλούς λεκέδες, και πουλήθηκε στον γιατρό *Romagnan* για 2,2 πιάστρες. Το τρίτο ήταν χρώματος ελιάς, *collor di olliva*, και αγοράστηκε από τον Γιωργάκη *Toxon* για 7,2 πιάστρες. Το τέταρτο, από *sciali*, ήταν χρώματος τριαντάφυλλου, *collor di rosa*, και αγοράστηκε από τον δραγομένο Χατζή Κυριάκο.

Από τις τέσσερις **γούνες** που κατείχε, μια ήταν από σιβηρικό σκίουρο, *zingiab ciòè Dossi*, και οι άλλες τρεις από αλεπού. Η πρώτη ήταν επενδυμένη από κόκκινο *ghermessut* Χαλεπιού, αγοράστηκε από τον Χριστοφή Λιπέρτη για το αξιοσημείωτο ποσό των 30 πιαστρών. Οι άλλες τρεις, από αλεπού, ήταν επενδυμένες με γαλλικό μάλλινο η πρώτη, χρώματος μπλε, και αγοράστηκε από τον Χατζή Κυριάκο για 19 πιάστρες. Ομοίως η δεύτερη που αγοράστηκε για 18 πιάστρες από έναν Τούρκο γραφέα ενώ η Τρίτη ήταν επενδυμένη από *ghermessus* μπλε και αγοράστηκε από τον γιατρό *Romagnan* για τέσσερις πιάστρες.

⁵³⁵ Οι ρίγες του ίδιου χρώματος παράγονται από διαφορά στον τρόπο ύφανσης .

⁵³⁶ Βλέπε λήμμα.

⁵³⁷ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η ασκή ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 122.

⁵³⁸ Α. Pouradier Duteil Loizidou, *Consulat de France...*(I), σσ. 252, 265, 273.

⁵³⁹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η ασκή ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 122.

Τα **επανωφόρια** του *Zener* τελειώνουν με ένα **τσουπέ**, **zubbè** από γαλλικό μάλλινο ύφασμα με χρώμα βιολετί, το οποίο αγοράστηκε από τον γραφέα του *monsieur Francesco* για πιάστρες 2,30.

Αξεσουάρ ένδυσης

Μεταξύ των υπαρχόντων του *Zener* βρέθηκαν δυο **ζωνάρια**, τα οποία καταγράφηκαν και πουλήθηκαν στη δημοπρασία. Το πρώτο ήταν από *mussulina* λευκή και αγοράστηκε από τον Γιαννή του Χριστοφή για μία πιάστρα, το δεύτερο ήταν από *bordatto* και αγοράστηκε από τον Χατζή Κυριάκο για 1,25.

Ο Βενετός είχε ένα **κολάρο** κεντημένο και το αγόρασε ο *Francesco Vutturi* για μόνο 0,27 της πιάστρας. Τα έξη **μαντίλια** που καταγράφηκαν ήταν όλα από ύφασμα Χαλεπιού και αγοράστηκαν για 1,7 από τον μάστορο *Lorenzo*.

Τα τρία **καπέλα** του πωλήθηκαν, το πρώτο στον Χατζή Φραγκίσκο Λιπέρτη για 5,21 πιάστρες, ήταν γαρνιρισμένο με ασημένιες μπορντούρες και ήταν πολύ χρησιμοποιημένο. Το δεύτερο το αγόρασε ένας Τούρκος μαζί με δύο **περούκες** για 0,9 της πιάστρας. Το τρίτο το αγόρασε ο *dottor Romanzan* και ήταν *granattiera* (εικόνα 32) με χρυσές μπορντούρες.

Τέλος, ο *Zener* είχε ένα ζεύγος **μπούκλες** *alla turca*, ασημένιες και επίχρυσες με τη ζώνη τους που ήταν κεντημένη και πολύχρωμη, οι οποίες αγοράστηκαν από τον δραγομάνο του βενετικού κονσολάτου *Pietro Corella* για 17 πιάστρες.

Υφαντά οικιακού εξοπλισμού

Τέσσερα **σεντόνια** μεταφέρθηκαν από τη Συρία στην Κύπρο για τη δημοπρασία· ήταν λινά και πουλήθηκαν τα δύο στον Γιωργάκη Ταξόν για 2,32 πιάστρες και τα άλλα δύο στον *Francesco Vutturi* για 2,22 πιάστρες.

Τέσσερεις ήταν και οι **κουβέρτες** του *Zener*, μια παλιά πουλήθηκε στον Κυριάκο του *Monsieur Lenoir* για 2,5 πιάστρες και οι άλλες, λινές, στον *Filippo Ghibbi* για δύο πιάστρες. Οι τρεις τελευταίες πιθανόν να ήταν μάλλον σκεπάσματα παρά κουβέρτες, αφού το υλικό κατασκευής τους δεν χρησιμοποιείται για θερμαντικούς σκοπούς.

Πέντε **μαξιλάρια** ήταν επενδυμένα από *perpetuana*⁵⁴⁰ σταμπωτή και τα αγόρασε ο μάστορο *Giuseppe* πληρώνοντας γι' αυτά 8,6 πιάστρες.

Τα υφαντά οικιακής χρήσης τελειώνουν με τρία **futtà** από *Damiata* που πουλήθηκαν στον Λοϊζή Χαρίσιμο για 1,13 και επτά πετσέτες παλιές που αγόρασε ο *Mussà* του ντελάλη για μία πιάστρα.

Ο *Zener* είναι, για μας, μια άγνωστη προσωπικότητα. Οι πληροφορίες που έχουμε είναι αυτές που σχετίζονται μόνο με τα ενδύματά του. Φαίνεται πως όλες του οι αισθητικές επιλογές ήταν ανατολικού τύπου, ντυνόταν σαν Οθωμανός με ενδύματα επιπέδου, κάποιας ιδιαίτερης αξίας όπως οι γούνες και τα *dolliman*, τα ζιμπούνια και τα πινίχια. Το επιβεβαιώνουν και οι αγοραστές που είναι στη μεγάλη πλειοψηφία τους ντόπιοι Έλληνες ή Τούρκοι. Το μόνο αντικείμενο οθωμανικού γούστου που αγοράζεται από Ευρωπαίο είναι η ζώνη με τις επίχρυσες μπούκλες που αγοράστηκε από τον δραγομάνο του προξενείου *Pietro Corella* ο οποίος, ακριβώς εξαιτίας του ρόλου που είχε στο προξενείο, ίσως να χρησιμοποιούσε και ανατολικού γούστου ενδυμασία. Σημειώνουμε πως στα αξεσουάρ ένδυσης βρίσκουμε αντικείμενα δυτικής αισθητικής,

⁵⁴⁰ Βλέπε λήμμα.

όπως το κεντητό κολάρο, που αγοράστηκε από τον Ιταλό *Vutturi*, τα καπέλα και οι περούκες (που αγόρασε ένας Τούρκος). Δεν γνωρίζουμε αν ήταν μέρος του προσωπικού του ιματιοφυλακίου ή βρέθηκαν στην κατοχή του τυχαία. Δεν ξέρουμε αν κατείχε και ευρωπαϊκού τύπου ενδύματα, όπως ο Κόμης, και τα οποία για κάποιο λόγο δεν καταγράφηκαν. Γεγονός είναι πως ο γιατρός, απεβίωσε σε ένα περιβάλλον στο οποίο ντυνόταν όπως οι ντόπιοι και τα ενδύματα που φορούσε αγοράστηκαν από Κυπρίους και για να φορεθούν στη Λάρνακα, με τον ίδιο τρόπο και την ίδια αισθητική που είχαν στην Αλεξανδρέττη.

Γιωργής Γουλέλιος, *Zorzi Ghulleglio*

Ο Γιωργής Γουλέλιος ήταν Κεφαλονίτης έμπορος που κατοικούσε στη Λάρνακα, στο σπίτι του επίσης Κεφαλονίτη, γιατρού Παύλου Βοντιζιάνου και πέθανε την 1^η Απριλίου του 1764.⁵⁴¹ Ο Γουλέλιος βρισκόταν για δουλειές, *per interessi e negozi*, στη Λευκωσία μαζί με τον Βοντιζιάνο. Όντας Βενετός υπήκοος, μετά την ανακοίνωση του θανάτου του από τον Κεφαλονίτη γιατρό, το βενετικό προξενείο επενέβη στα υπάρχοντά του σφραγίζοντας όλα τα κιβώτια και το δωμάτιό του. Την επομένη, 2^α Απριλίου, ο καγκελάριος του προξενείου, με την παρουσία μαρτύρων αλλά και του μητροπολίτη Κιτίου Μακάριου Α΄, αφαίρεσε τις σφραγίδες που έφεραν τον φτερωτό λέοντα και προχώρησε στην καταγραφή των όσων βρέθηκαν στην κατοχή του εκλιπόντος.⁵⁴² Ο καγκελάριος δηλώνει πως όλα τα αντικείμενα που κατέγραψε είναι «προσωπικής ιδιοκτησίας και εμπορεύματα» του Γουλέλιου. Στην πραγματικότητα εμπορεύματα ήταν μόνο τα υφάσματα που βρέθηκαν σε δυο μπαούλα στο δωμάτιο του Γιωργή. Σχετικά με την κατανόηση των εμπορικών του συναλλαγών, δεν βρίσκουμε καμία βοήθεια στα έγγραφα εισαγωγής εμπορευμάτων στην Κύπρο, αντίθετα αντιλαμβανόμαστε τη φύση τους από τις σημειώσεις που ο ίδιος έπαιρνε στα τετράδιά του και που μας μεταφέρονται από τον καγκελάριο. Ο Γουλέλιος εμπορευόταν κυπριακό κρασί και τυρί, εξάγοντάς το στα παράλια της Συρίας και της Αιγύπτου. Πάνω από όλα, όμως, εμπορευόταν υφάσματα και για τον λόγο αυτό οι μεγαλύτεροι χρεώστες του ήταν ράφτες, όχι μόνο της Κύπρου αλλά και της Αλεξανδρείας.

Στη συνέχεια καταγράφονται τα υφάσματα που εμπορευόταν και που ήταν στο δωμάτιό του, τα ενδύματα και τα αξεσουάρ της ένδυσής του αλλά και τα υφαντά του οικιακού του εξοπλισμού.

Υφάσματα

Τα υφάσματα έχουν ως εξής:

12 κομμάτια από λεπτή μουσελίνα (*mussuline*), λευκή, Ινδίας. Ο όρος *d' India* εδώ δεν σημαίνει, θεωρούμε, ένα σταμπωτό αλλά ένα ύφασμα πολύ λεπτό βαμβακερό ή μεταξωτό από την Ινδία, ή υφασμένο κατά τον ινδικό τρόπο.

Ένα δέμα με κομμάτια από λευκό *crine*.⁵⁴³

Δύο κομμάτια από ύφασμα Ιεροσολύμων για το σαβάνωμα των νεκρών. Πρόκειται για χοντρό βαμβακερό ύφασμα τύπου *bottana* που κατασκευαζόταν και στην Κύπρο⁵⁴⁴ αλλά τότε, όπως και σήμερα, τα υφάσματα που κατασκευάζονται στη Ιερή Πόλη και

⁵⁴¹ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 65.

⁵⁴² ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 65 a.

⁵⁴³ Βλέπε λήμμα.

⁵⁴⁴ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου.....*, σ.197.

ευλογούνται στον Ιορδάνη ή στον ναό του Αγίου Τάφου είχαν μεγαλύτερη συμβολική αλλά και οικονομική αξία.

63 κομμάτια από χονδρό βαμβακερό χρώματος μπλε υφασσασμένο στην Αντιόχεια.

36 κομμάτια απο το ίδιο ύφασμα, λευκού χρώματος.

117½ πήχες από *spighetta* Χαλεπτιού υφασμένη από χρυσό και μοιρασμένη σε τρία διαφορετικά πακετάκια. Πρόκειται για κορδόνια που χρησιμοποιούνταν για τη διακόσμηση των ενδυμάτων ανατολικής αλλά και δυτικής αισθητικής.

20 κομμάτια με τυπωμένα μαντίλια (δύο από τέσσερα και 18 από πέντε στο κάθε κομμάτι) καμωμένα από *sessa*⁵⁴⁵ *stampata* Χαλεπτιού. Ο καγκελάριος δηλώνει πως τα μαντίλια ήταν γυναικεία, προφανώς από τον τύπο του σταμπωτού διάκοσμου.

Ενδύματα

Τα ενδύματα που βρέθηκαν στο δωμάτιο του Κεφαλονίτη, στο σπίτι του γιατρού Βοντιτζιάνου, ήταν όλα τοποθετημένα σε δυο κάσες που είχαν σφραγιστεί από τον καγκελάριο την ημέρα του θανάτου του και ανοίχτηκαν την επομένη στην παρουσία του μητροπολίτη. Βρέθηκαν πέντε λινά **πουκάμισα** και τέσσερα **camisiolle**, δύο από *raso di Nicosia* χρώματος κίτρινου και παγονιού και δύο από *camellotto* μεταξωτό της Ζακύνθου, μια μαύρη και η άλλη πράσινη ανοικτό, *mischio*.

Βρέθηκαν και καταγράφηκαν έξι **περισκέλια**, τρία από *camellotto* και μετάξι, ένα από *camellotto* ουρανό, ζευγάρι με ένα **codegugnio**, και δυο μάλλινα, ένα *alla schiavona* από ύφασμα Θεσσαλονίκης και ένα μαύρο. Το περισκέλιο *alla schiavona* είναι μακρύτερο από το κανονικό και πλατύτερο, με πιέτες γύρω από τη μέση (εικόνα 33).

Στο δωμάτιο του Γιωργή βρέθηκε ένα **ζιμπούνι** από *bordato alla turca* και μια **vellada** από *camellotto* καστανόχρωμη μαζί με δύο **codighuni**, ένα απο *camellotto* ουρανό με φόδρα από πράσινο *boghassino* και ένα από το ίδιο ύφασμα αλλά μαύρο.

Το βεστιάριο του Κεφαλονίτη συμπληρώνουν 5 **ζωνάρια** μαύρα από τη Βηρυτό και τέσσερα ζεύγη **κάλτσες**, 2 βαμβακερά, ένα μεταξωτό και ένα από λινό.

Αξεσουάρ ένδυσης

Στα μπαούλα του Γιωργή Γουλέλιου βρέθηκαν τρία **καπέλα** και τρεις **barette**, μια μαύρη και δύο άσπρες, δύο **περούκες** και έξι **μαντίλια** Χαλεπτιού. Στην καταγραφή σημειώνονται και τρία αντικείμενα που είχε μαζί του όταν πέθανε, ένα ασημένιο **ρολόι**, ένα ζευγάρι **μπούκλες** ασημένιες στα παπούτσια του και ένα χρυσό **δακτυλίδι** από αρχαία πέτρα. Σε ένα κουτάκι βρέθηκαν δύο ασημένια **βραχιόλια** με συρμάτινο διάκοσμο, ένα ζεύγος χρυσά **σκουλαρίκια** με μια κόκκινη πέτρα στο μέσο, περιτριγυρισμένη από πέντε μαργαριτάρια στο καθένα. Στο ίδιο κουτί βρέθηκε και ένα ασημένιο **δακτυλίδι**, επιχρυσωμένο, με πέτρα. Τα βραχιόλια, τα σκουλαρίκια και το δακτυλίδι δεν ήταν δικά του· τα άφησε σαν ενέχυρο ο Χριστοφής, ο υποδηματοποιός, για μια πίστωση που του είχε γίνει από τον έμπορο.

---

⁵⁴⁵ Βλέπε λήμμα.

Υφαντά οικιακής χρήσης

Στο σπίτι του Βοντιτσιάνου βρέθηκαν δύο **σεντόνια** από βαμβακερό ύφασμα, ένα **στρώμα** επενδυμένο από δίμιτο με ριγέ διάκοσμο, ένα **μαξιλάρι** με την ίδια επένδυση, μια **νιφομαντιλιά** Θεσσαλονίκης και δύο **σκεπάσματα/κουβέρτες**, η μια από σταμπωτό Λευκωσίας και η άλλη από μεταξωτό ύφασμα Χίου με διάκοσμο, *a disegno*. Στην κουζίνα βρέθηκαν δύο **πετσέτες**, μια από λινό και η άλλη από βαμβακερό ύφασμα και δύο **futtà** μπλε από το Χαλέπι.

Τυλιγμένα σε ένα σακί βρέθηκαν 30 **futtà** Χαλεπτιού για το μπάνιο, χρώματος μπλε, λεπτά και χωρίς διάκοσμο. Πρόκειται πιθανόν για εμπορεύματα που εισήγαγε από τη Συρία για τις ανάγκες της κυπριακής αγοράς. Τα ενδύματα που βρέθηκαν πιθανόν να είναι ελλιπώς καταγεγραμμένα. Η απουσία πανωφοριών και παπουτσιών και η μικρή ποσότητα ενδυμάτων που καταγράφηκαν ίσως να δηλώνει ότι κάποια ενδύματα δεν έχουν περιληφθεί στην καταγραφή. Δεν γνωρίζουμε όμως το μέγεθος των εμπορικών συναλλαγών του Γουλέλιου και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την οικονομική του ευχέρεια. Το ερμάρι του φαίνεται να ανήκει σε ένα όχι ιδιαίτερα εύπορο άνδρα ο οποίος ντύνεται με τη γνωστή δίγλωσση αισθητική, οθωμανική και ευρωπαϊκή. Μπορεί, όπως είδαμε, τα καταργημένα ενδύματα να αποτελούν μόνο μέρος και όχι το σύνολο του ιματιοφυλακίου του, αυτό όμως δεν μπορεί να αλλάξει το συμπέρασμα ως προς την αισθητική του, που κινείται άνετα και χωρίς περιπλοκές από τη Βενετία μέχρι το Χαλέπι.

Niccolò Dapovich

Στις 2 Αυγούστου, ημέρα Τετάρτη, ο έμπορος *Niccolò Dapovich* απο το *Antivari*, σημερινό *Bar* (Θηβάριο) απεβίωσε σε ηλικία 70 χρονών περίπου⁵⁴⁶, στην πόλη της Λάρνακας. Τρεις μέρες αργότερα, ο πρόξενος *Bernato Caprara*, μετά από παράκληση του Βενετού *Bortolo Scasso*, διαχειριστή της περιουσίας του εκλιπόντος *Dapovich*, διέταξε καταγραφή της περιουσίας του. Η καταγραφή πραγματοποιήθηκε από τον καγκελάριο στο σπίτι του *Zuanne Orebich*⁵⁴⁷ και των συνεταίρων του όπως και στο κατάστημα του *Dapovich* στην Μαρίνα⁵⁴⁸. Το γεγονός ότι η κατοικία του εκλιπόντος ήταν στο σπίτι των Ραγουζέων συνεταίρων του *Orebich* πιθανόν δηλώνει πως και ο *Dapovich* ήταν συνέταιρος στον εμπορικό οίκο. Μέσα από τα έγγραφα που αφορούν την καταγραφή της περιουσίας αναφέρονται κασέλες βενετικές, μεταλλικά αντικείμενα, υφάσματα και κοσμήματα. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα ενδύματα, αξεσουάρ και υφαντά οικιακής χρήσης που καταγράφηκαν στο σπίτι και το κατάστημα του *Dapovich*, διαχωρίζοντάς τα με βάση το σημείο που βρέθηκαν. Αυτό γιατί δεν αναφέρεται πουθενά ποιά και πόσα από τα ενδύματα στη Μαρίνα ήταν ιδιωτικής χρήσης ή εμπορεύματα.

Ενδύματα

Στα υπάρχοντα του *Niccolò* βρέθηκαν 20 **υποκάμισα** από *tella*, χρησιμοποιημένα και κάποια παλιά που μαζί με τα εννέα **crosatti** από δίμιτο και *tella* (ένα χωρίς манίκια) αποτελούν τους εσωτερικούς επενδυτές του Δαλματού.

⁵⁴⁶ Αναφορικά με την ηλικία του βλέπε M. G. Trentin, *Animam Deo Reddit...*, σ. 176 (*Niccolò Dabovich*).

⁵⁴⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 73 a.

⁵⁴⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 73 b.

Τα **γιλέκα** του ήταν οκτώ, ονομάζονται όλα **sottoveste** και ήταν διαφόρων ποιοτήτων. Τα δύο πρώτα ήταν από μάλλινο *panno*, ένα κανελί και το άλλο μπλε. Μάλλινα ήταν και άλλα τρία, ένα από λευκό *picottè*, ένα καστανόχρωμο από *tamina* και ένα σταχτί από *camelotto*.⁵⁴⁹ Άλλα δύο ήταν από μετάξι, ένα από *rasetto* χρώματος μπλε ανοικτού, ένα από *raso* κόκκινο με άνθινο διάκοσμο. Τέλος, ένα μαύρο χαρακτηρίζεται σαν *a' guchia*, μια λέξη που δηλώνει τις βελόνες (σμίλες) για το πλέξιμο του μαλλιού και υποθέτουμε πως πρόκειται για γιλέκο, πλεκτό από μαλλί.

Τα **περισκέλια**, *calzoni*, ήταν εννέα, ένα ήταν από από βαμβακερό *bordato* και τα υπόλοιπα οκτώ από μάλλινο ύφασμα. Από μάλλινο *panno* ήταν ένα κανελί που ήταν ζευγάρι με το γιλέκο, από το ίδιο ύφασμα και χρώμα. Απο *camelotto* ήταν έξη περισκέλια, δύο καστανά, ένα κόκκινο, ένα μπλέ, ένα παλιό σκισμένο και ένα σταχτί που ήταν ζευγάρι με μια **veste**⁵⁵⁰ από το ίδιο ύφασμα. Τελευταίο ήταν ένα μαύρο *a' guchia*, ασορτί με το γιλέκο που σημειώσαμε πιο πάνω.

Τρεις μόνο **vellade** βρέθηκαν να ανήκουν στη γκαρνταρόμπα του *Niccolò*. Η πρώτη ήταν η μπλε από *panno*, ζευγάρι με το γιλέκο. Η δεύτερη ήταν από σταχτί *camelotto*, όπως το περισκέλιο, ενώ η τρίτη ήταν από το ίδιο ύφασμα και χρώμα αλλά αναφέρεται σαν παλιά.

Τα **πανωφόρια** του *Darovich* ήταν δύο **spolverine**, μια από λινό και μια από μετάξι. Πρόκειται για ένα μακρύ και πλατύ μαντό από λεπτό ύφασμα που χρησιμοποιούσαν οι Βενετοί κατά τους καλοκαιρινούς μήνες πάνω από τα ενδύματά τους, ώστε να αποφεύγουν τη σκόνη κατά τα ταξίδια τους, ιδιαίτερα στα ταξίδια με άμαξα.⁵⁵¹ Η λέξη ακριβώς δηλώνει τη χρήση του ενδύματος για την προστασία από τη σκόνη και προέρχεται από την ιταλική λέξη *polvere*, με το στερητικό 's'.

Μεταξύ των ενδυμάτων καταγράφηκε *un flocco di panno blo con bottoni d'oro usato*, μιά φούντα (φλόκος) από μπλε μάλλινο ύφασμα με χρυσά κουμπιά, χρησιμοποιημένη. Ο όρος φλόκος στη βενετική διάλεκτο, αλλά και στην Κύπρο, χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη φούντα, το σύμπλεγμα δηλαδή νημάτων που δένονται μαζί σε μια άκρη και αποτελούν διακοσμητικό στοιχείο στην ενδυμασία και την επίπλωση. Στην περίπτωση αυτή όμως πρόκειται για ένδυμα, πιθανόν κάλυμμα του θώρακα, από *panno* με κουμπιά. Το χρώμα και το μέταλλο των κουμπιών αποτελούν ένα σημαντικό ενδυματολογικό στοιχείο αλλά το όνομά του μας είναι άγνωστο. Είναι πιθανόν να έχει μεταγραφεί λάθος από τον γραφέα του καταστήχου, ή να είναι ένδυμα με «φλόκους» όπου το διακοσμητικό στοιχείο να μεταφέρει το όνομά του στο ένδυμα, ή ακόμα να πρόκειται για μια ονομασία ενός γνωστού ενδύματος, λίγο διαδεδομένη, που εμείς δεν καταφέραμε να το εντοπίσουμε.

Τέλος, ο βενετικής υπηκοότητας κατείχε στο ερμάρι του 12 ζευγάρια κάλτσες από τις οποίες μόνο ένα ήταν μεταξωτό, οι υπόλοιπες ήταν βαμβακερές, ενώ αναφέρονται και πέντε εσώρουχα, βρακιά, *sotto calzoni* από *tella*.

Αξεσουάρ ένδυσης

Τα **καλύμματα κεφαλής** που βρέθηκαν στην κατοικία του έμπορα και καταγράφηκαν από τον καγκελάριο ήταν δέκα **berette** και τρία **καπέλα**. Οι *berette* ήταν

⁵⁴⁹ Για τα υφάσματα βλέπε τα ανάλογα λήμματα.

⁵⁵⁰ Αναφέρεται στο κατάστιχο ο όρος αυτός σαν ο σάκος του παντελονιού, ωστόσο με τον ίδιο όρο δεν αναφέρεται κανένας σάκος. Ακριβώς ανάλογο ένδυμα σε χρώμα και ύφασμα είναι η *vellada* που όπως αναφέραμε σε προηγούμενη περίπτωση μπορεί να είναι συνώνυμα και έτσι εξηγείται και ο όρος *sottovesta* για το γιλέκο που φοριέται κάτω από την *vellada*, η *camisiola*.

⁵⁵¹ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 359.

επτά βαμβακερές, τρεις μάλλινες, εκ των οποίων μια κόκκινη *alla gondoliera* (εικόνα 34). Τα καπέλα ήταν δύο βενετικά, *tricorni*, και ένα *capellin inglese*. Το τελευταίο αναφέρεται ως μικρών διαστάσεων και αγγλικού τύπου ή αγγλικής προέλευσης. Στην Αγγλία χρησιμοποιείται το ίδιο καπέλο, *tricornio*, αλλά με ψηλότερο γύρο με αποτέλεσμα όταν πιάνεται στα τρία σημεία να καλύπτει το θολωτό μέρος του κέντρου (εικόνα 35). Τέλος βρέθηκαν σε ένα κουτί τρεις **περούκες**.

Οι μόνες πληροφορίες που μας μεταφέρονται σχετικά με τα **μαντίλια** του *Darovich* ήταν ο αριθμός τους –δώδεκα– και η χρήση τους, έντεκα για τη μύτη και ένα για τον λαιμό.

Για τον διάκοσμο και την προστασία των χεριών του είχε και χρησιμοποιούσε ένα ζευγάρι μεταξωτά **γάντια**.

Για τα παπούτσια του, ο *Niccolò*, είχε δυο ζευγάρια ασημένιες **μπούκλες** και ένα για τη ζώνη του.

Τα κοσμήματά του τελειώνουν με δύο **δακτυλίδια**, μια βέρα και ένα μονόπετρο με τοπάζι.

Υφάντινος οικιακός εξοπλισμός

Στο σπίτι που έμενε ο ηλικιωμένος Δαλματός βρέθηκαν και καταγράφηκαν σαν αντικείμενα της ιδιοκτησίας του δύο **πετσέτες** τραπεζιού από *tella* και από *canevazza*, ένα **futta** με κυανόλευκο διάκοσμο *a' schacchi* από λινό Αλεξάνδρειας και ένα **κάλυμμα μαξιλαριού** από *tella* μπλε.

Κατάστημα

Στο κατάστημα/αποθήκη του *Darovich* βρέθηκαν ένα **tovagliolo**, πετσέτα, από *canevazza*, πέντε **μαντίλια** από βαμβακερό για τη μύτη, μια **κουβέρτα** και πέντε ζευγάρια **παπούτσια**.

Βρέθηκαν δύο **berette**, ένα **crocato** από δίμιτο και μια παλιά **φανέλα** μαζί με δύο **πουκάμισα**, εξίσου παλιά. Επιπλέον, μια **sottoveste** από καστανόχρωμο *ranno*, μια **velada** από μπλε *baraccan* και τέσσερα **περισκέλια**, ένα από *bordato*, δυο από *ranno* και ένα δερμάτινο.

Στη Μαρίνα της Λάρνακας βρέθηκαν και τέσσερα **πανωφόρια**, ένα **codegugno** από *ranno* παλιό, μια **giubba**, ένα **capotto**⁵⁵² και ένα μάλινο **gabano**.⁵⁵³

Τέλος βρέθηκαν δέκα ζευγάρια **κάλτσες**, έξη μάλλινες και τέσσερα από μικτό ύφασμα βαμβακιού και μεταξιού.

Είναι πεποίθησή μας πως όσα ενδύματα καταγράφηκαν στη Μαρίνα ήταν μέρος του ιματιοφυλακίου του *Niccolò*. Είναι όλα δυτικού τύπου, όπως αυτά που καταγράφηκαν στο σπίτι, είναι χρησιμοποιημένα και είναι χειμερινά, σε αντίθεση με τα όσα βρέθηκαν στο δωμάτιό του, ιδιαίτερα τα πανωφόρια, αφού τα υπόλοιπα φοριόντουσαν όλο τον χρόνο. Πιθανόν να είχαν αποθηκευτεί εκεί για το καλοκαίρι. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε αν αυτή η θέση ισχύει, λόγω της έλλειψης κάθε είδους πληροφορίας σχετικής με το θέμα. Αυτό που μπορούμε να σημειώσουμε με σιγουριά είναι το γούστο και το αισθητικό σημείο αναφοράς του έμπορα. Όλα του τα ενδύματα και αξεσουάρ ήταν δυτικού τύπου, χωρίς καμιά εξαίρεση και χωρίς καμιά ιδιαίτερη έμφαση στην ποιότητα και την ποικιλία τους. Ο *Darovich* ντύνεται σαν Βενετός της

⁵⁵² Γενικός όρος που δηλώνει πανωφόρι.

⁵⁵³ Είδος *tabarro* με μανίκια, βλέπε A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 197.

εποχής με τυπικές λεπτομέρειες της λιμνοθάλασσας, όπως το καπέλο *alla gondoliera*. Διαφέρει από τον *Smajevich*, του οποίου είδαμε την περίπτωση προηγουμένως, και μοιάζει με αυτή του *Crellich* που θα δούμε πιο κάτω. Μέσα από το κατάστιχο, επειδή απουσιάζουν οι πληροφορίες της δημοπρασίας, δεν είμαστε σε θέση να έχουμε λεπτομέρειες σχετικές με την πραγματική αξία των υπάρχοντων του, και ιδιαίτερα σε σχέση με το ιματιοφυλάκιο του. Από τα όσα καταγράφηκαν μπορούμε με σχετική βεβαιότητα να πούμε πως δεν πρόκειται για ένα πολυτελές ερμάρι· οι ποιότητες των υφασμάτων δεν είναι κακές αλλά ούτε και ψηλού επιπέδου, ο αριθμός των ενδυμάτων είναι περιορισμένος, το ίδιο και τα χρώματα και ο διάκοσμός τους. Ίσως είναι θέμα της ηλικίας του ανθρώπου (ήταν εβδομήντα χρόνων) ή του γούστου του, ή ακόμα και της οικονομικής του κατάστασης. Παρόλο που καμιά από αυτές τις ερωτήσεις δεν μπορεί να απαντηθεί με βεβαιότητα, η κύρια παρατήρησή μας σε σχέση με την αισθητική επιλογή των ενδυμάτων του και της κοινωνικής τους προέκτασης ισχύει.

Νικολής Αρβανιτάκης

Το έτος 1783, στις 7 του Απρίλη, ημέρα Δευτέρα, παρουσιάστηκε στη γραμματεία του βενετικού προξενείου ο Ιωαννίκιος, Αρχιδιάκονος της Αρχιεπισκοπής, ο οποίος, για λογαριασμό του Αρχιεπισκόπου και του Μητροπολίτη Κιτίου Μελέτιου, κατέθεσε τη διαθήκη και την απογραφή του εκλιπόντος Νικολή Αρβανιτάκη, Επτανήσιου έμπορα της Λάρνακας.⁵⁵⁴ Ο Κύπριος Χρυσάνθος (1766-1810) και ο Κιτίου Μελέτιος Α΄ (1776-1797) ήταν ορισμένοι από τον Αρβανιτάκη ως πληρεξούσιοι και διαχειριστές της περιουσίας του μαζί με τους συνεταίρους του, *Giuseppe Picherni* και *Andrea Pelli*. Ο Αρβανιτάκης στο ιδίοχειρο, ελληνικό κείμενό του, δηλώνει πως μπορεί να εμπιστευτεί μόνο τους δύο ιερωμένους και στα χέρια αυτών καταθέτει το σύνολο της χρηματικής περιουσίας του, που μεταθανάτια θα κατατεθεί στη Βενετία. Πέρα από την περιουσία, τους χρεώστες και τους πιστωτές του, που αναγράφονται στα βιβλία της εταιρίας του και που οφείλουν οι συνέταιροί του να δηλοποιήσουν στους αρχιερείς, ο Αρβανιτάκης κατέγραψε όλη την κινητή και ακίνητη περιουσία του, η οποία δεν ανήκε στην εταιρία αλλά στον ίδιο σε συνεταιρισμό με τον *Steffano Petrina*. Η κατάσταση αυτή είναι μακρά και αναφέρει όλα όσα ο έμπορας κατείχε στο σπίτι του, τα ακίνητα του, τους χρεώστες και τους πιστωτές που δεν αφορούσαν την εταιρία και τα έξοδα κηδείας, δικαιωμάτων και δωρεών. Στην κατάσταση αυτή, το κάθε αντικείμενο αναφέρεται με την τιμή εκτίμησής του και με ελάχιστες συμπληρωματικές πληροφορίες σχετικές με τη φύση του.

Ο Αρβανιτάκης δηλώνεται σαν Επτανήσιος στον κώδικα *Cirilli*, Βενετός υπήκοος, έμπορας και κάτοικος Μαρίνας της Λάρνακας.⁵⁵⁵ Η κατάθεση του εγγράφου που μόλις αναφέραμε στη βενετική γραμματεία από μέρος της Εκκλησίας βεβαιώνει πως παρέμεινε Βένετος υπήκοος μέχρι το τέλος της ζωής του, όπως και στην περίπτωση του Περισιτιάνη. Όπως και ο Περισιτιάνης, έτσι και ο Αρβανιτάκης ήταν παντρεμένος με Κυπρία, τη Μαρία από την Καρπασία⁵⁵⁶ και βάσει του οθωμανικού νόμου θα έπρεπε να είχε χάσει τη βενετική υπηκοότητά του, γεγονός που δεν φαίνεται να συνέβη. Ο Επτανήσιος δεν είχε παιδιά και η Μαρία ήταν η γενική και απόλυτη

⁵⁵⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 43.

⁵⁵⁵ Για το πρόσωπο του Αρβανιτάκη βλέπε, Α.Κουδουνάρης, «Η κάθοδος των Επτανησίων εις Κύπρον», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', 1987, Λευκωσία, σ.79, του ίδιου, «Επτανησιακή συμβολή εις την κοινωνικήν σύνθεσιν του κυπριακού πληθυσμού», *Κυπριακαί Σπουδαί*, 40, 1976, σ. 99, Ν. Κυριαζής, *Κοινωνική Δράσις της Πόλεως Σκάλα-Λάρνακα*, Λάρνακα, 1936, σ. 39.

⁵⁵⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 144.

κληρονόμος του, βάσει δικής του επιθυμίας που κατατέθηκε στη βενετική γραμματεία έξη χρόνια πριν πεθάνει.⁵⁵⁷ Οι πληροφορίες οι σχετικές με τον Νικολή που μας μεταφέρονται από τα αρχαιακά έγγραφα που συλλέξαμε δεν είναι πολλές. Τον συναντούμε συχνά να λαμβάνει μέρος σε δημοπρασίες και να αγοράζει αντικείμενα κάθε φύσης. Σε μια περίπτωση, μαζί με τον συνεταιρό του *Petrina*, αναγράφεται σαν εξαγωγέας βαμβακιού στην Ολλανδία⁵⁵⁸ και με έναν άλλο *Petrina*, τον *Agostin* – πιθανόν συγγενή του *Steffano*– και τους συνεταιρούς του, έκανε για ένα διάστημα εισαγωγές και εξαγωγές για λογαριασμό του αγγλικού προξενείου, το οποίο τους έθεσε υπό την προστασία του.⁵⁵⁹ Με την τοπική αγορά φαίνεται να είχε πολλές δοσοληψίες, πράγμα που επιβεβαιώνεται από τους λογαριασμούς που αναγράφονται στο τελευταίο μέρος της καταγραφής. Εκεί γίνεται αναφορά σε ονόματα εμπόρων, καταστηματαρχών και παραγωγών με τους οποίους είχε οικονομικές εκκρεμότητες. Σε ένα έγγραφο μάς αναφέρεται πως ο Αρβανιτάκης κάνει παράπονα στο προξενείο και καλεί να πιστοποιηθεί εκ μέρους του καγκελάρου η κακή ποιότητα ενός μεγάλου αριθμού από γυάλινες πέρλες τις οποίες είχε παραγάγει για λογαριασμό τριών ντόπιων καταστηματαρχών. Αυτό γίνεται με σκοπό να μπορέσει να στείλει πίσω το ανεπιθύμητο εμπόρευμα και να ζητήσει την αγορά του υπολοίπου μέρους από πλευράς των τριών Κυπρίων, του Χατζή Ανδρεή, του Χατζή Πιερρή και του Χατζή Κυριάκου.⁵⁶⁰

Στην καταγραφή που προαναφέραμε δεν σημειώνεται ποιά από τα αντικείμενα που καταγράφονται είναι προσωπικής του χρήσης και ποιά είναι εμπορεύματα. Βάσει του αριθμού και των ποιοτήτων, πιστεύουμε πως ο μεγαλύτερος αριθμός των αντικειμένων αφορά προσωπικά του είδη αλλά σίγουρα ορισμένα από τα καταγραμμένα είναι εμπορεύματα, όπως για παράδειγμα οι 28 σκούφοι, οι οκτώ βούρκες, τα 45 τραπεζομάντιλα, τα 74 μαντίλια και οι 65 οκάδες καφέ. Τα ενδύματα δεν φαίνεται να είναι εμπορεύματα αλλά μέρη του προσωπικού του ιματιοφυλακίου, άποψη που στηρίζεται στις ποσότητες και στην ομοιογένεια της αισθητικής που εκφράζουν. Ωστόσο, δεν θα μπορούσαμε να πούμε το ίδιο για τα αξεσουάρ και τα οικιακής χρήσης υφαντά. Για τους λόγους που αναφέραμε, θα προχωρήσουμε στην παρουσίαση των καταγραμμένων αντικειμένων που μας αφορούν, χωρίς να ξεχωρίσουμε τα εμπορεύματα από τα προσωπικά είδη, κάνοντας σε κάθε περίπτωση τις ανάλογες παρατηρήσεις σχετικές με τη χρήση και τον προορισμό τους.

Υφάσματα

Τα υφάσματα που καταγράφηκαν από τον Αρβανιτάκη δεν δηλώνονται με το μήκος τους, εκτός δύο περιπτώσεων, αλλά με τον αριθμό των κομματιών του κάθε είδους και της κάθε παραλλαγής. Πρόκειται για ένα κομμάτι κίτρινο *bordato*⁵⁶¹ που εκτιμήθηκε για 3,4 πιάστρες, ένα *sciali* σκούρο μπλε, *caranefti*, για 11,1, ένα παγονί για 23,39, ένα λευκό για 3,10, ένα τυρκουάζ για 18,30 και ένα κομμάτι που δηλώνεται απλά σαν *sciali* χωρίς καμιά ένδειξη χρώματος για 18,15 πιάστρες. Η καταγραφή υφασμάτων συνεχίζεται με δύο κομμάτια *ghermesut* κόκκινο με τιμή 10,11, ένα βαμβακερό Ολλανδίας, μήκους 18½ πηχών για 27 πιάστρες και τέλος ένα κομμάτι βαμβακερό Βενετίας μήκους 40 πηχες και τιμής 40 πιαστρών. Τέλος καταγράφεται ένα κομμάτι *bendar* για πιάστρες 4,29, που πιθανόν πρόκειται για *beldar* ή *beldor*.

⁵⁵⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 144.

⁵⁵⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 146.

⁵⁵⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 11, c. 121.

⁵⁶⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 4, c. 144.

⁵⁶¹ Για τα υφάσματα που αναφέρονται βλέπε τα ανάλογα λήμματα.

Ενδύματα

Τα ενδύματα που παρουσιάζονται στο κατάστιχο, όπως έχουμε πει, μοιάζουν να είναι του προσωπικού ιματιοφυλακίου του Αρβανιτάκη.

Πρόκειται για έξη *corpeti* που εκτιμήθηκαν για 5,10 πιάστρες και 18 **πουκάμισα** για 84,03.

Ένα **αντερί** καταγράφηκε από τον ιδιοκτήτη του μαζί με ένα μαχαιράκι και εκτιμήθηκαν μαζί για 8,30 της πιάστρας.

Μόνο ένα **περισκέλιο** εμφανίζεται στο κατάστιχο χωρίς άλλη πληροφορία, τύπου, χρώματος, ποιότητας ή τιμής.

Για το αξιολογούμενο ποσό των 141,25 πιαστρών σημειώνονται 19 *vestiti*, ενδύματα. Θα μπορούσαμε μόνο να υποθέσουμε ότι πρόκειται για ολοκληρωμένα σύνολα ενδυμάτων, φορεσιές, αν δεν ελέγχαμε το ελληνικό κείμενο που κατά τα άλλα φαίνεται να μην προσθέτει ή να αφαιρεί άλλες λεπτομέρειες στα καταγραμμένα λήμματα.⁵⁶² Στο πρωτότυπο, ελληνικό κείμενο,⁵⁶³ τα 19 αναφέρονται σαν «**σαγές με τα αντεριά τους**» άρα πρόκειται για τον γνωστό επενδυτή, ανοικτό μπροστά και μακρύ μέχρι κάτω που φοριέται πάνω από το αντερί.⁵⁶⁴

Τα **πινίσια** του Αρβανιτάκη ήταν τέσσερα. Το πρώτο ήταν τυρκουάζ και εκτιμήθηκε για 20,20 πιάστρες, το δεύτερο ήταν σταχτοπράσινο, *color di polvere* και υπολογίστηκε για 24,30, το τρίτο και το τέταρτο δεν αναφέρονται με καμιά λεπτομέρεια και στοιχίζουν αντίστοιχα 25 και 31 πιάστρες.

Στο ιματιοφυλάκιο του Αρβανιτάκη φυλάσσονταν ένα **παλτό**, *carotto*, με κουκούλα που εκτιμήθηκε για 21,05 πιάστρες και τέσσερις **τσουπέδες**, ένας τριανταφυλλίς, για 12,20 και τρίς χωρίς καμιά άλλη πληροφορία πέρα από την τιμή τους, 21,18 πιάστρες. Τέλος, ένα *codegugnio* από λευκό δέρμα που εκτιμήθηκε για 56 πιάστρες. Το τελευταίο δεν γνωρίζουμε αν εννοείται με την βενετική του ταυτότητα ή με την μεσογειακή, ως κοντογούνι.

Οι **επενδυτές** του Αρβανιτάκη τελειώνουν με 10 **γούνες**. Δυο από αυτές ήταν από ερμίνα, εκτιμήθηκε για 102 πιάστρες η μια και η άλλη για 110. Μια τρίτη καταγράφεται σαν πλαστή ερμίνα, *d'armellini falsi* και εκτιμήθηκε για 20,20 πιάστρες. Τρεις από τις γούνες ήταν από *scingiab*, τον γνωστό σκίουρο της Σιβηρίας, δύο εκτιμήθηκαν για 35,10 η καθεμιά και η τρίτη για 30. Οι υπόλοιπες τέσσερις γούνες παρουσιάζονται ως εξής: η πρώτη ήταν από *canadolemi*, από λευκή αγριόγαταγάτα με καστανές άκρες, για 30,19 πιάστρες, η δεύτερη από *zerderrà* ή καστανόχρωμη αγριόγατας, για 60,05, η τρίτη από *nafè* λευκόχρωμη γούνα αλεπούς, για 40 και η τελευταία αναγράφεται σαν *manromata* και εκτιμάται για 36,20 πιάστρες.

Τέλος, τα εσώρουχα του Επτανήσιου αριθμούσαν 13 **βρακιά** για το ποσό των 13,09 πιαστρών και 36 ζευγάρια **κάλτσες** για εννέα πιάστρες.

Αξεσουάρ ένδυσης

⁵⁶² Σε αυτό το σημείο ευχαριστούμε την καθηγήτρια κα. Φρόσω Ηγουμενίδου Ριζοπούλου που, κατέχοντας αντίγραφο του ελληνικού κειμένου, μας μετέφερε την πληροφορία.

⁵⁶³ Θυμίζουμε πως το κείμενο γράφτηκε στα ελληνικά και μεταφράστηκε από τη βενετική γραμματεία στα ιταλικά.

⁵⁶⁴ Για το ένδυμα Σαγιά και τη χρήση του στην Κύπρο βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η ασιακή ενδυμασία της Κύπρου*...., σσ. 108-109. για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία .... σ. 45

Τα αξεσουάρ ένδυσης που κατέγραψε ο Αρβανιτάκης χωρίς να δηλώσει ποιιά από αυτά ήταν προσωπικής του χρήσης παρουσιάζονται ως εξής: τα καλύμματα κεφαλής ήταν εννέα **καπέλα** για 34,07 πιάστρες, τέσσερις **calotte** από βαμβακερό για τέσσερις πιάστρες και 28 **σκούφοι** για 11,8 πιάστρες. Καταγράφηκαν πέντε **τσάντες** για φύλαξη και μεταφορά περουκών για 2,35 πιάστρες αλλά καμιά περούκα. Επίσης 11 **ζωνάρια**, επτά του τύπου **fascie** για 30,35 πιάστρες και τέσσερα **βρακοζώνια** για 6,01 πιάστρες.

Τα **μαντίλια** της μύτης ήταν 74 και τιμολογήθηκαν για 40,5 πιάστρες. Τα **υποδήματα** που αναφέρονται ήταν ένα ζευγάρι **μπότες** για 3,35 πιάστρες και πέντε ζευγάρια **παπούτσια** για 4,32 πιάστρες.

Τα αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα που αφορούσαν στην ένδυση και καταγράφηκαν στο κατάστιχο είναι μια **ταμπακιέρα** από επίχρυσο ασήμι, βάρους 24 γραμμαρίων, για εννιά πιάστρες και δύο χρυσά **δακτυλίδια**, ένα με διαμάντια για 181 πιάστρες και ένα d'inferior qualità, κατώτερης ποιότητας, για 16.

Υφαντικός οικιακός εξοπλισμός

Τα υφαντά που αφορούσαν το σπίτι και που κατέγραψε ο Αρβανιτάκης δεν είναι πολλά στον αριθμό. Πρόκειται για μια **κουβέρτα**, που μαζί με ένα **στρώμα** στοίχιζε 17,39 πιάστρες και άλλες τέσσερις για 44,30, πέντε ζευγάρια **σεντόνια** για 40,10 και 26 **μαξιλάρια**. Από αυτά, οκτώ ήταν από βελούδο και στοίχιζαν 51,10 πιάστρες ενώ τα υπόλοιπα 18 δεν περιγράφονται ποιοτικά και στοίχιζαν μόνο 18,37. Τα **futà** του Νικολή ήταν τρία και οι τιμές τους μας είναι άγνωστες, αφού γίνεται λόγος γι' αυτά πάντα μαζί με άλλα αντικείμενα. Άλλες τέσσερις **πετσέτες**, αναγράφονται ως **sciugamani**, για τα χέρια, και μαζί με ένα **futà** κοστολογήθηκαν για 6,38 πιάστρες. Ένα **κάλυμμα καναπέ** με τα αναγκαία του, *col suo fornimento*, κοστολογήθηκε για 65 πιάστρες και ένα δέμα με 45 **τραπεζομάντιλα** και **πετσέτες** εκτιμήθηκε στις 45,30 πιάστρες. Στο σπίτι του καταγράφηκαν 24 **portiere**, παραπετάσματα από χονδρό ύφασμα που έφραζε τις εσωτερικές πόρτες, και η τιμή τους ήταν 50,8 πιάστρες.

Στο κατάστιχο του Αρβανιτάκη καταγράφονται αντικείμενα οικιακής χρήσης και διάκοσμου. Από αυτά αντιλαμβανόμαστε τον πλούτο του Επτανήσιου και την αισθητική του στον ιδιωτικό χώρο. Αριθμούνται πολλοί καθρέφτες, τραπέζια, τραπεζάκια και καρέκλες από ξύλο καρυδιάς, πολύχρωμες καρέκλες με βενετική λάκα, ασημένια μαχαιροπήρουνα και κουτάλια, ασημένια ζαχαριέρα και αλατιέρες, ασημένια πιάτα και υποδοχές για φλιντζάνια (ζάρφια), ένα βαρύ ασημένιο μυροδοχείο, κρυστάλλινα βάζα και βελούδινα μαξιλάρια μεγάλης χρηματικής αξίας. Μοιάζουν να είναι εξοπλισμός δυτικού σπιτιού, βενετικού ή επτανησιακού. Απουσιάζουν αντικείμενα όπως τα ανατολικού τύπου ντιβάνια και χαμηλά τραπέζια, αν και η χρήση πολλών μαξιλαριών και μεγάλου αριθμού χαλιών αποπνέει μια ιδέα ανατολικής επίδρασης.

Εκ διαμέτρου αντίθετη είναι η αισθητική κατάσταση του ιματιοφυλακίου του Νικολή, με απόλυτα και χωρίς εξαιρέσεις ανατολικού τύπου ενδύματα, εξίσου υψηλής ποιότητας και οικονομικής αξίας με την επίπλωση, τα οποία χρησιμοποιούνται και συνδυάζονται όπως και στην υπόλοιπη Αυτοκρατορία μεταξύ των ευκατάστατων αστών.

Οι σαγές με τα αντεριά του, τα πινίχια και οι γούνες είναι ενδεικτικά της οθωμανικής υψηλής κοινωνίας στην οποία ο Επτανήσιος έμπορος ζει και εργάζεται. Καθ' όλα συνεπείς οι ενδυματολογικές του επιλογές με αυτές των ντόπιων συναδέλφων του και των Οθωμανών αρχόντων. Τελείως διαφορετικές πρέπει να ήταν

οι επιλογές των Βενετών συνεταίρων του με τους οποίους συμμεριζόταν την ίδια οικιακή αισθητική. Φαίνεται όμως πως οι ενδυματολογικές διαφορές δεν εμπόδιζαν τις οικονομικές σχέσεις τους με εμπορικούς εταίρους· αντίθετα πρέπει να ήταν απολύτως φυσιολογικό να συνεργάζονται με ανθρώπους ντυμένους με άλλους τρόπους. Η επιλογή της αισθητικής άρα και του τρόπου ζωής στο σπίτι του Αρβανιτάκη, ίσως να βασίζεται στις συνήθειες της γενέτειράς του ή στον συρμό μεταξύ των Βενετών υπηκόων. Αυτό δεν μπορούμε να το τεκμηριώσουμε· το μόνο στοιχείο που αποτελεί ένα βέβαιο γεγονός είναι η συνύπαρξη των δύο αισθητικών διαστάσεων στις εκφράσεις του ίδιου ανθρώπου. Εκφράσεις συνάμα ιδιωτικές, βαθιά προσωπικές και δημόσιες, αυτοπαρουσίασης και αυτοπροβολής, όπως μόνο η ένδυση και ο οικιακός εξοπλισμός μπορούν να εκφράσουν.

Giovanni Carlo Mantovani

Ο *negoziatore e mercator veneto* ενταφιάστηκε στις 11 Απριλίου του 1785, στη *Santa Maria delle Grazie* στη Λάρνακα, στο παρεκκλήσιο του Αγίου Ιωσήφ, στη δεξιά πτέρυγα του ναού.⁵⁶⁵ Μια μέρα πριν ο *Mantovani* είχε υπογράψει τη διαθήκη του, όπου ονόμαζε ως μόνο διαχειριστή της περιουσίας του τον Βενετό πρόξενο *Emmanuel Vassalo* και μόνους κληρονόμους του τη γυναίκα και τα παιδιά του.⁵⁶⁶ Οι πληροφορίες που έχουμε για τον Βενετό έμπορα και καταστηματούχο, μας τον τοποθετούν στη Μαρίνα της Λάρνακας και φαίνεται να κατέχει σπίτι και κατάστημα της ιδιοκτησίας του, να συνεργάζεται εμπορικά με τη Βενετία και να αποτελεί ενεργό μέλος της κοινότητας των Βενετών συναδέλφων του στη Λάρνακα. Το 1774 καταθέτει στη γραμματεία του προξενείου το έγγραφο αγοράς του καταστήματος και του σπιτιού του στη Μαρίνα από έναν Γάλλο.⁵⁶⁷ Δεν γνωρίζουμε πού ακριβώς βρισκόταν αλλά ξέρουμε πως έμεινε σε αυτό μέχρι και τον θάνατό του το 1785. Τον συναντούμε το 1775 να διορίζεται εκτελεστής της περιουσίας του Δαλματού έμπορα *Orebich* από τη χήρα *Orebich, Elena Perichetto*.⁵⁶⁸ Το 1777, μαζί με άλλους Βενετούς καταστηματούχους και έμπορες, υπογράφει την καταγγελία εναντίον του αντικαταστάτη του πρόξενου *Caprara, Giovanni Antonio Rizzini* – καταγγελία που αποσύρθηκε ένα μήνα μετά.⁵⁶⁹ Η παρουσία του ως μάρτυρα σε υποθέσεις της κοινότητας είναι πολλές και ακόμα πιο πολλές είναι οι εμφανίσεις του ως παραγγελιοδόχου εμπορικών αποστολών από τη Βενετία.

Οι εισαγωγές του, έτσι όπως καταγράφονται στα εμπορικά δημόσια βιβλία, κάλυπταν όλα τα εμπορικά είδη που έφταναν από τη Βενετία. Συγκεκριμένα, ο *Mantovani* εισήγαγε στην Κύπρο είδη ξυλείας, κατεργασμένα και ακατέργαστα, γυαλικά, φυσητά και σταμπωτά αλλά και καθρέφτες, σιδερικά, εργαλεία και ταινίες για βαρέλια, υφάσματα και διακοσμήσεις ενδυμάτων, *galloni e franze d'oro e argento*, φύλλα χρυσού, νομίσματα και πολλά βιβλία, ιδιαίτερα σε συνεργασία με τον τυπογράφο Γλυκή στη Βενετία. Για τις εμπορικές του συναλλαγές στην πόλη των Δόγηδων, ο *Giovanni Carlo* είχε εμπορικούς πράκτορες που συχνά άλλαζαν, ο *Tassati Menschemi d'Leon Vivante*, ήταν ο τελευταίος και συνέχισε μετά τον θάνατο του Βενετού να εκπροσωπεί τον εμπορικό οίκο για λογαριασμό των παιδιών του.⁵⁷⁰

⁵⁶⁵ M. G. Trentin, *Animam Deo Reddit...*, σ. 197.

⁵⁶⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 246.

⁵⁶⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 2, c. 141.

⁵⁶⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 2, cc. 225, 236.

⁵⁶⁹ ASVe, C.V.R.C., busta 12, registro 1777-1786.

⁵⁷⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 267.

Στο κατάστιχο του *Mantovani* καταγράφηκαν τα εμπορεύματα που ήταν στο κατάστημα και τις αποθήκες του καθώς και τα προσωπικά του είδη στο σπίτι του. Αναφορικά με τα ενδύματά του υπάρχει μόνο μια μνεία στην καταγραφή του δωματίου του, που σημειώνει «*varij vestiti e biancheria del defunto*», διάφορα ενδύματα και εσώρουχα του νεκρού.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα όσα βρέθηκαν προς πώληση στο κατάστημα της Μαρίνας της Λάρνακας και αφορούν τα όσα μας ενδιαφέρουν, υφάσματα και αξεσουάρ ένδυσης, χωρίς να εικάζουμε ποιά και πώς θα ήταν τα ενδύματα του *Mantovani*. Περιοριζόμαστε, στην περίπτωση αυτή, στα όσα μπορούσε και επέλεξε ο Βενετός έμπορος να διαθέσει στην κυπριακή αγορά, ιδιαίτερα αυτή της Λάρνακας.

Υφάσματα

Τα υφάσματα που βρέθηκαν στο κατάστημα περιγράφονται με αρκετές λεπτομέρειες και εκτός από λίγες περιπτώσεις καταγράφονται σε *tagli*, κομμάτια.

Τα μεταξωτά του *Mantovani* ήταν τρία κομμάτια από *gasò* Βενετίας και δύο Λευκωσίας, οκτώ κομμάτια *damaschetti* με χρυσό, *con oro*, μήκους 338,3/8 πήχες, και δύο μικρά κομμάτια *Amner*. Το τελευταίο ύφασμα το τοποθετούμε με τα μεταξωτά γιατί την περίοδο αυτή ήταν πιο συχνή η ύφανσή του από μεταξωτή κλωστή αλλά δεν αποκλείεται να ήταν και μάλλινο. Μάλλινα ήταν σίγουρα τα 13 κομμάτια από *raffi* τύπου *londrina seconde*. Βαμβακερά ήταν τα 24 στενά κομμάτια από *tele*, τα δέκα κομμάτια από *bordati* Δαμασκού και Χαλεπιού όπως και τα δύο κομμάτια από *Rùe*, ένα μπλε και ένα καφέ. Βαμβακερό μάλλον ήταν και το κομμάτι με ρίγες και χρυσά λουλούδια μήκους ενός πήχη, δεν αποκλείεται όμως να μην ήταν σταμπωτής τεχνικής αλλά με υφαντό διάκοσμο, άρα το υλικό κατασκευής θα ήταν το μετάξι. Προς την τελευταία υπόθεση ίσως να συνηγορεί και η παρουσία του μήκους του υφάσματος. Τα υφάσματα του *Mantovani* τελειώνουν με *canevazze*, 94 κομμάτια Δαμιάτης και 27 από την πόλη της *Rossetta*.

Τέλος σημειώνουμε εννέα καλύμματα μαξιλαριών από σταμπωτά Λευκωσίας και τρεις λωρίδες σταμπωτού υφάσματος Χαλεπιού για τον διάκοσμο – πλαίσια μιας κουβέρτας.

Αξεσουάρ ένδυσης

Τα αντικείμενα που κατείχε ο *Mantovani* και που σχετίζονται με την ένδυση δεν ήταν πολλά. Καταγράφηκαν τέσσερεις **σκούφοι**, *bettine*, χρώματος μαύρου, εννέα **μαντίλια** χρώματος, 24 ζευγάρια **κάλτσες** λεπτές από βαμβακερό ύφασμα και 42 **ζώνες** από μάλλινες χονδρές κλωστές, *stame*. Για τον διάκοσμο των ενδυμάτων καταγράφηκαν 14 **κορδέλες** μεταξωτές διαφόρων χρωμάτων, δύο κομμάτια λευκής κεντητής **μπορντούρας**, *meffo*, επτά κουτιά με μικρά χρυσά **κουμπιά**, 20 πακέτα με **μπορντούρα** του τύπου *galloni* και **δαντέλα** από ασημένιο νήμα.

Τέλος, σε ένα ερμάρι, βρέθηκαν και καταγράφηκαν ένα **βέλο** με χρυσό περίγυρο, τέσσερα δερμάτινα **πορτοφόλια**, δύο **σκουλαρίκια** με σμαράγδια, ρουμπίνια και μαργαριτάρια και τρία **δακτυλίδια** χρυσά με πολύτιμους λίθους.

Ο *Mantovani* στη διαθήκη του, αναφερόμενος στη γυναίκα του δηλώνει πως είναι υποχρέωσή της να μορφώσει τα παιδιά τους με καθολικές αρχές, στέλνοντάς τα στο σχολείο των Καπουκίνων της πόλης. Στο επόμενο σημείο της διαθήκης, πάντα αναφερόμενο στη σύζυγο, της επιτρέπει –αν το θελήσει– να ξαναπαντρευτεί

παίρνοντας σαν προίκα το 1/5 της περιουσίας του, υπό την προϋπόθεση πως ο γαμπρός θα είναι «αδελφός καθολικός και ευρωπαίος».⁵⁷¹ Δεν γνωρίζουμε αν η εμμονή του στη διαφοροποίησή του (και της οικογένειάς του) από τους ντόπιους και τους αλλόθρησκους του ήταν εμφανής και στο ντύσιμο. Όντας βενετικής καταγωγής πιστεύουμε πως και αυτός, απολύτως φυσιολογικά, ντυνόταν με τον βενετικό τρόπο και τη βενετική αισθητική. Δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε αν κατείχε και ανατολικού τύπου ενδύματα όπως άλλοι συμπατριώτες του, το σίγουρο είναι πως στο κατάστημά του πουλούσε και ανατολικής παραγωγής υφάσματα.

Από τα όσα καταγράφηκαν, πέραν από τα προαναφερθέντα, τα όπλα, τα τηλεσκόπια, τα γυαλικά κτλ, δημιουργούμε μια εντύπωση πολύ συγκεκριμένη για την εικόνα και την ποιότητα των εμπορευμάτων στα ράφια των καταστημάτων της εποχής που, όπως και σήμερα, αποτελούσε τη βάση της αγοραστικής επιλογής μέρους του τοπικού πληθυσμού. Τα χρυσά μπροκάρ, τα μεταξωτά σατέν, τα σταμπωτά και τα βαμβακερά, τα χρυσά κουμπιά και οι μπορντούρες του καταστήματος του *Giovanni Carlo* ήταν οι πιθανές επιλογές των κατοίκων της Λάρνακας που σχετίζονταν με την εξωτερική τους εμφάνιση. Η παρουσία, η εμφάνιση και οι εμπορικές επιλογές του Βενετού καταστηματούχου και των άλλων Ευρωπαίων συναδέλφων του, καθόριζαν τη συμβολική και πραγματική τιμή των εμπορευμάτων στο εσωτερικό της κοινωνίας της Λάρνακας και στοιχεία όπως αυτά που συγκεντρώσαμε και παρουσιάζουμε στην παρούσα εργασία δίνουν την πιο ρεαλιστική εικόνα της διάστασης αυτής.

Martin Crelich

Ο Βενετός καπετάνιος και έμπορος απεβίωσε δυο ώρες μετά τα μεσάνυχτα της 14ης Αυγούστου 1795 και ενταφιάστηκε στον καλυμμένο περίγυρο του καθολικού ναού της Λάρνακας την ίδια ημέρα.⁵⁷² Το ίδιο πρωί, ο Βενετός πρόξενος κόμητας *Angelo Rosalem* διέταξε, μετά από παράκληση, τους *Alessandro Davinich* και Κωνσταντίνο Περισιτιάνη, εκτελεστές της διαθήκης τού καπετάνιου και προστάτες της χήρας του Έλενας Φλάτι, να προβούν στο σφράγισμα όλων των των υπαρχόντων στο σπίτι και στο κατάστημά του στη Μαρίνα της Λάρνακας.⁵⁷³

Παρουσία του Παναγή Αγγελάτου και του Κωνσταντίνου Τάνου, ο *Alessandro Mantovani*, καγκελάριος του προξενείου, κατέγραψε την προσωπική περιουσία του *Martin* στο σπίτι του και τέσσερεις μέρες αργότερα στο κατάστημά του. Η δεύτερη καταγραφή έγινε με τη παρουσία των ιδίων μαρτύρων.⁵⁷⁴ Δύο μήνες αργότερα ο καγκελάριος πιστοποιεί τις υπογραφές των μαρτύρων μιας καταγραφής που πραγματοποίησε ο Κωνσταντίνος Περισιτιάνης, μετά από προτροπή της χήρας του καπετάνιου, που περιλαμβάνει και την κοστολόγηση όλων των υπαρχόντων του *Crelich*, τόσο των προσωπικών όσο και του καταστήματος.⁵⁷⁵ Το τελευταίο κατάστιχο αυτό φέρει ημερομηνία «14 Αυγούστου και επόμενες μέρες» και υπογράφηκε από τους *Jean Francois Louches*, *Barthelemy Peron*, *Domenico Antonio Scipetas*, Κωνσταντίνο Περισιτιάνη και Έλενα Φλάτι.

Ακολουθεί η παρουσίαση των αντικειμένων της ιδιοκτησίας του *Martin*, ξεχωρίζοντας τα προσωπικά αντικείμενα από αυτά του καταστήματος και συμπληρώνοντας τις πληροφορίες που καταγράφηκαν από τον Περισιτιάνη στο

⁵⁷¹ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 246.

⁵⁷² M. G. Trentin, *Animam Deo Reddit...*, σ. 232 (*Martinus Clericich*).

⁵⁷³ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 119.

⁵⁷⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 121.

⁵⁷⁵ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 126.

δεύτερο κατάστιχο. Σημειώνουμε πως το κατάστιχο που συμπλήρωσε ο Περισιτιάνης προσθέτει πολύ λίγα στοιχεία, πέρα απο τις τιμές, και παραλείπει για άγνωστους λόγους να αναφέρει τις ποσότητες των αντικειμένων.

Ενδύματα

Ξεκινούμε την περιγραφή των ενδυμάτων του Crelich με τα **εσώρουχα**. Καταγράφηκαν δύο **fanelle** λευκές που ο Περισιτιάνης κοστολόγησε για πέντε πιάστρες. Πρόκειται για ενδύματα ραμμένα από το ομώνυμο μάλλινο ύφασμα και είναι συνώνυμα, κατά τον Vitali, με το ανδρικό **commesso**.⁵⁷⁶ Παρόμοιου τύπου είναι οι **intimelle**, αλλά από βαμβακερό ύφασμα. Ο καπετάνιος είχε πέντε από αυτές, τρεις λευκές που κοστολογήθηκαν για μία πιάστρα και δύο χρωματιστές για 0,30 της πιάστρας. Την ίδια χρήση με τα παραπάνω είχαν, όπως είδαμε σε προηγούμενες περιπτώσεις, και τα **crosatti**, τα βαμβακερά ενδύματα που μοιάζουν με υποκάμισα αλλά κλείνουν σταυρωτά, χωρίς κουμπιά, όπως το αντερί αλλά κοντό μέχρι τη μέση. Ο καπετάνιος είχε 14 **crosatti**, δύο από *tela* με τιμή 1,20, ένα από δίμιτο με την ίδια τιμή και 11 παλιά χωρίς καμιά αναφορά στο υλικό του υφάσματός τους για 15 πιάστρες.

Τα **υποκάμισα** που αναφέρθηκαν στην απογραφή είναι 28. Μια ντουζίνα ήταν ραμμένη από bottana και κοστολογήθηκε στις 18 πιάστρες, άλλα επτά υποκάμισα από tela guarnite καταγράφηκαν για πιάστρες 10. Τα υποκάμισα *guarnite*, γαρνιρισμένα, είναι αυτά που έχουν στα τελειώματα, στις άκρες και στους γύρους ή ένα μέρος τους, δαντέλα. Τα πουκάμισα τελειώνουν με έντεκα παλιά λευκά, για δέκα πιάστρες, και τρία που βρίσκονταν στο σπίτι της πλύστρας, τα οποία ο Περισιτιάνης δεν συμπεριέλαβε στην απογραφή.

Τα **γιλέκα**, ή **camisiola** στην περίπτωση που εξετάζουμε, ήταν δέκα. Τέσσερα ήταν από μεταξωτό *raso*, ένα ουρανό αξίας πέντε πιαστρών, ένα λευκό για τέσσερις πιάστρες, ένα μαύρο για πιάστρες 1,20 και ένα χρώματος *pulice*, ψείρας, για πιάστρες δύο. Άλλα δύο γιλέκα ήταν από μετάξι, ένα από χιώτικο ύφασμα εκτιμώμενο για έξη πιάστρες και ένα μαύρο από μεταξωτό cambelotto για 2,20 πιάστρες. Δύο *sotto veste* ήταν βαμβακερές, μια από *tela* σταχτιά για 0,30 της πιάστρας και η άλλη από κυπριακό δίμιτο για 1,10. Τέλος, ο καπετάνιος είχε στο ερμάρι του και δύο μάλλινα γιλέκα, ένα από λευκή *felpa* και το άλλο από *stame*, και η τιμή που τους απέδωσε ο Περισιτιάνης ήταν η ίδια, δηλαδή μια πιάστρα.

Τα **περισκέλια** του Crelich ήταν δύο τύπων: **calzoni** και **bragoni**. Η διαφορά τους έγκειται στο μέγεθος ή καλύτερα στο πλάτος: τα *bragoni* είναι πιο χαλαρά στις γάμπες και κατεβαίνουν κάτω από γόνατο.⁵⁷⁷ Στον πρώτο τύπο καταγράφηκαν έξη περισκέλια, ένα από μετάξι χρώματος *pulice*, για 1,20 πιάστρες, ένα από μαύρο *raso* για τέσσερις πιάστρες, ένα μάλλινο κόκκινο για 3,2 πιάστρες, ένα από *lanchin* (ένα με ρίγες) για τέσσερις πιάστρες και ένα από λευκό *stametto* για 2,20. Τα *bragoni* ήταν δύο από μαύρο βαμβακερό βελούδο με εκτίμηση τιμής 1,20 και ένα από *lanchin* τιμής δύο πιαστρών.

Οι **vellade**, οι σάκοι του καπετάνου είναι και αυτοί δύο ειδών, **velata** και **veladon**. Στην πρώτη ομάδα καταγράφονται τρεις σάκοι από *pan(n)ο*, ένας μπλε για οκτώ πιάστρες, ένας μπλε σκούρος για επτά και ένας πράσινος που συνοδεύεται από την *sotto vesta* του για τρεις πιάστρες. Τα *veladon*, πλατύτερα απο τα πρώτα, είναι

⁵⁷⁶ A.Vitali, *La Moda a Venezia*., σ. 187.

⁵⁷⁷ A.Vitali, *La Moda a Venezia*., σ. 72.

τέσσερα: ένα από *pano scarlato* με εκτίμηση έξη πιάστρες, ένα με διάκοσμο *a moschette* (σκούρες μικρές κηλίδες σε ανοιχτόχρωμη βάση) για 1,20, ένα απο ύφασμα Πορτογαλίας για 2,20 πιάστρες και ένα που συνοδεύονταν από τα *calzoni* χρώματος σταχτιού για πέντε.

Τα **πανωφόρια** του *Martin Crelich* είναι πέντε. Από αυτά τρία είναι **sopra todos**, ένα από *tela* με μαυρόασπρο διάκοσμο σκακιέρας για 4 πιάστρες, ένα από *ghermesut* βιολετί ανοικτό για έξη πιάστρες, και ένα άλλο χωρίς καμιά περιγραφή. Ένα **tabarro** από μάλλινο *scarlato* και μια **γούνα** από αλεπού με επένδυση μάλλινου *camelotto*, προστάτευαν τον καπετάνιο κατά τους χειμερινούς μήνες. Το **tabarro** ήταν παλιό και εκτιμήθηκε για τέσσερεις πιάστρες. Παλιά ήταν και η γούνα και υπολογίστηκε για πιάστρες 10.

Έντεκα **βρακιά** από *tela* και *bottana* εκτιμήθηκαν για 2,30 πιάστρες και μαζί με τα 17 ζευγάρια **κάλτσες** που καταγράφηκαν ολοκληρώνουν το ερμάρι του καπετάνιου. Σημειώνουμε πως οι κάλτσες του ήταν δύο ζευγάρια από μετάξι λεπτό, ένα μαύρο για πιάστρες δύο και ένα λευκό για πιάστρες 1,10, ενώ άλλα έξη ζεύγη από χοντρότερο μετάξι εκτιμήθηκαν για δύο πιάστρες. Ένα μόνο ζευγάρι ήταν μάλλινο και στοίχιζε μια πιάστρα και τα υπόλοιπα οκτώ ήταν βαμβακερά. Τρία ζεύγη ήταν σε σχέδιο σκακιέρας, για τρεις πιάστρες και πέντε λευκά για 1,20.

Αξεσουάρ ένδυσης

Τα αντικείμενα που καταγράφηκαν και σχετίζονται με την εμφάνιση και την ένδυση του καπετάνιου και έμπορα *Crelich* είναι πέντε **κολάρια** για τον διάκοσμο του λαιμού που εκτιμήθηκαν μια πιάστρα και τρία **ζωνάρια**, *fasse*, ένα από βαμβάκι και μετάξι από την Συρία, για 2,20 πιάστρες και άλλα δύο από *tela* για την ευτελή τιμή του 0,01 της πιάστρας.

Για την κόσμηση του κεφαλιού του είχε τρεις παλιές **περούκες** που ο Περισιτιάνης εκτίμησε για 0,02 της πιάστρας, 10 **berette**, μια μάλλινη κόκκινη για 0,10 της πιάστρας, τρεις *levantine* για 1,10 και έξη από βαμβακερό ύφασμα για 0,50. Σε ένα παλιό ξύλινο κουτί βρέθηκε ένα **καπέλο** που, με το κουτί, κοστολογήθηκε για τρεις πιάστρες. Στο πρώτο κατάστιχο παρουσιάζεται ακόμα ένα καπέλο παλιό, ενώ ο Περισιτιάνης αναφέρει άλλα τρία που, κατά τη γνώμη του, αξίζουν 4,20 πιάστρες.

Τα **μαντίλια** του ήταν συνολικά 23: 14 ήταν της μύτης και στοίχιζαν 3,30 πιάστρες, δύο μαντίλια του λαιμού έγχρωμα, ένα μαύρο και ένα από την Κωνσταντινούπολη, καταγράφηκαν και εκτιμήθηκαν για μια πιάστρα. Άλλα δύο, που δεν φέρουν άλλη πληροφορία δηλώθηκαν για 0,30 της πιάστρας. Ένα μαντίλι λευκό για τον λαιμό, ένα έγχρωμο για τον ιδρώτα και ένα άλλο παλιό δεν παρουσιάζονται στο έγγραφο του Περισιτιάνη.

Παρομοίως δεν εμφανίζονται στο κατάστιχο του Περισιτιάνη τα **υποδήματα** του Βενετού, ένα ζευγάρι **παπούτσια** καινούρια, τρία παλιά και ένα ζεύγος **παντούφλες**, μαύρες και πολύ χρησιμοποιημένες.

Τα κοσμήματα που καταγράφηκαν στην κατοχή και προσωπική χρήση του, περιορίζονται σε τρία ζεύγη **μπούκλες** ασημένιες: ένα για τα παπούτσια, ένα για τη ζώνη και ένα για τον κολάρο. Μόνο τα τελευταία ζεύγη παρουσιάζονται στο κατάστιχο του Περισιτιάνη και εκτιμάται για 120,16 πιάστρες μαζί με 6 κουτάλια και μια κουτάλα, όλα ασημένια.

Τέλος, στο ερμάρι του *Crelich* βρέθηκε ένα **φουσερό** απο *bottana* που κόστιζε 1,30 πιάστρες.

Υφάντινος οικιακός εξοπλισμός

Στο υπνοδωμάτιο του *Crelich* βρέθηκαν, καταγράφηκαν και εκτιμήθηκαν δύο **κουβέρτες** καινούριες για 20 πιάστρες, δύο **στρώματα** με τέσσερα **μαξιλάρια** για 20 πιάστρες, ένα **imbojo** ή **maghrebbina**⁵⁷⁸ για 1,20 πιάστρες, ένα σκλουβέρι (**κουνουπιέρα**) από *tela* Αντιόχειας για 12 πιάστρες, επτά **σεντόνια** λινά για επτά πιάστρες και δύο μεταξωτά για έξη.

Στην κουζίνα αναφέρονται πέντε **τραπεζομάντιλα** από *bottana* για πέντε πιάστρες, έξη παλιά από το ίδιο ύφασμα για 0,30 και άλλα δύο καινούρια που μαζί με 11 **πετσέτες** εκτιμήθηκαν για τέσσερις πιάστρες.

Τέλος, καταγράφηκαν από τον Περισιτιάνη τέσσερις **πετσέτες χεριών** για 2,20 πιάστρες.

Υφάσματα

Είναι πολύ μικρή η ποσότητα των υφασμάτων που βρέθηκε στο σπίτι του *capitan Crelich*, ένα κομμάτι *bottana*, ένα κομμάτι για τις μπορντούρες μιας κουβέρτας και εννέα κομματάκια από γούνα. Μπορούμε να υποθέσουμε πως για τις προσωπικές του ανάγκες έπαιρνε κομμάτια από τα υφάσματα που πουλούσε στο μαγαζί του, που όπως θα δούμε αμέσως πιο κάτω, συμπίπτουν με πολλά από τα ενδύματά του. Το μόνο εκτιμημένο αντικείμενο της ομάδας αυτής ήταν η μπορντούρα της κουβέρτας, που υπολογίστηκε στη μια πιάστρα και 0,20.

Εμπορεύματα

Στο κατάστημα του Βενετού καπετάνιου και έμπορου καταγράφηκε μεγάλος αριθμός αντικειμένων και μεγάλη γκάμα στα είδη και τις ποιότητές τους. Μπορούμε να πούμε πως ο *Crelich* πουλούσε ό,τι μπορούσε να χρειαστεί ένα σπίτι ή ένας μάστορας. Ήταν σχεδόν όλα εμπορεύματα εισαγωγής και στην πλειονότητά τους βενετικής προέλευσης.

Υφάσματα, γυαλικά, ξυλεία και σιδηρικά, αντικείμενα από πολύτιμα μέταλλα και εργαλεία κάθε είδους, χαρτική ύλη, πορσελάνες και φαγώσιμα, όλα στο ίδιο μεγάλο *magasino* στη Μαρίνα.

Υφάσματα, ενδύματα και αξεσουάρ ένδυσης

Τα **υφάσματα** που περιγράφονται έχουν ως εξής:

4 1/8 μπράτσα μαύρο βαμβακερό βελούδο π. 6,08

26 κομμάτια *nanchin* κίτρινο π. 120

9 μπράτσα *lanchin* αγγλικό ριγέ

42 μπράτσα *tela cannavina* π. 14

28 μπράτσα και 1/2 *tela cannavina* π. 28,20

2 κομμάτια *tela cannavina* μπράτσα 50 π. 43,30

---

⁵⁷⁸ Χονδρό σκέπασμα κρεβατιού απο βαμβάκι ή λινό, G. Boerio , *Dizionario....*, σ. 234.

11 μπράτσα και ½ *tela* π. 10

44 μπράτσα *tela* για πουκάμισα π. 44

28 μπράτσα δίμιτο Χίου π. 11,36

50 μπράτσα *rue* κόκκινο και 44 χρώματος *pulice* π. 84,24

1 κομμάτι με τυπωμένα τραπεζομάντιλα, μπράτσα 35, π. 35

1 κομμάτι με τυπωμένα 16 μαντίλια π. 12

1 κομμάτι με 10 μαντίλια Χαλεπιού π. 4,20

Στη συνέχεια καταγράφηκαν 19 **μαντίλια** Χαλεπιού για 7,24 πιάστρες και δύο κεντημένα στον περίγυρο για 1,20.

Τα καλύμματα κεφαλής στο κατάστημα ήταν 13 **σκούφοι** από βαμβακερό ύφασμα, 6,20, άλλοι 25 από λεπτότερο βαμβακερό για 15,25, 24 **καπέλα** *tondi* για 48, τρία από ψαθί και οκτώ από κερωμένο ύφασμα, *incerati*, για έξη πιάστρες.

Από κέρινο ύφασμα, αναγκαία διαδικασία για την αδιαβροχοποίηση, ήταν και μια **ομπρέλα** που ο Περισιτιάνης εκτίμησε για τρεις πιάστρες.

Οι **κάλτσες** που πρότεινε στους Λαρνακιώτες μέσα από το κατάστημά του ήταν δύο τύπων, *alla levantina*, δώδεκα ζευγάρια, και κανονικές (για τα βενετικά δεδομένα), *ordinarie*, 22 ζευγάρια. Για τον πρώτο τύπο δεν γνωρίζουμε πολλά, ωστόσο μπορούμε να υποθέσουμε πως, με βάση την ενδυμασία της εποχής όπου η κνήμη φαινόταν ελάχιστα, οι κάλτσες ήταν πιο κοντές ή λιγότερο λεπτές, σε σχέση με τις δυτικές που κάλυπταν το ¼ του συνολικού ανθρώπινου ύψους. Είναι βέβαια μια εικασία, όπως θα μπορούσε να είναι και η διαφορά στα χρώματα ή στον διάκοσμο. Αναφορικά με τον συνήθη δυτικό τύπο, καταγράφηκαν 15 ζευγάρια από αγγλικό βαμβακερό για 16 πιάστρες, δύο από μαύρο μετάξι για οκτώ, ένα ζεύγος από λευκό μετάξι για πέντε και τέσσερα ζευγάρια μεταξωτά για τα οποία δεν γνωρίζουμε το χρώμα ή την ποιότητα και, καθώς απουσιάζουν από την απογραφή του Περισιτιάνη, δεν γνωρίζουμε ούτε την τιμή τους.

Σε ένα ξύλινο κουτί βρέθηκαν 420 **ψεύτικα λουλούδια**,⁵⁷⁹ *fiori artificiali*, μικρά, για τον διάκοσμο των ενδυμάτων, των καπέλων και των μαλλιών, τα οποία εκτιμήθηκαν για δέκα πιάστρες. Τα 63 φτερά για καπέλλα, εκ των οποίων πέντε πολύχρωμα, δεν καταγράφονται από τον Περισιτιάνη.

Τα μόνα ραμμένα ενδύματα που πουλούσε στο μαγαζί του ο Βενετός καπετάνιος ήταν τα **γιλέκα**. Κατείχε ένα μεγάλο αριθμό, 86 από μεταξωτό διαφόρων ποιότητων, για 150,20 πιάστρες και τρία από *raso* κεντημένο για 15. Και τα 89 καταγράφονται σαν γιλέκα, ***jelecchi***, και όχι με τα ονόματα, *camisiola*, *sottoveste*, με τα οποία οι ίδιοι γραφείς αποκάλεσαν τα ενδύματα του τύπου που κατείχε ο *Crelich*. Υποθέτουμε πως πρόκειται για οθωμανικού τύπου γιλέκα αλλά δεν αποκλείεται και το αντίθετο ενδεχόμενο, αφού τα υλικά κατασκευής και διακόσμου που αναφέρονται είναι κοινά και στα δύο είδη.

⁵⁷⁹ Με βάση την περιγραφή των εμπορευμάτων εισαγωγής αλλά και των ενδυμάτων της εποχής που φυλάσσονται μέχρι σήμερα, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως πρόκειται για μεταξωτά λουλούδια, φτέρια και χάρτινα, έτσι όπως καταγράφονται στο πρώτο κατάστιχο.

Σε ένα μεταλλικό κουτί καταγράφηκαν 228 δωδεκάδες μεταλλικά **κουμπιά** για πουκάμισα. Η τιμή που τους αποδόθηκε ήταν αρκετά ψηλή, 57 πιάστρες, και πιστεύουμε πως ήταν επίχρυσα ή επάργυρα γιατί στην πρώτη καταγραφή αναγράφονται ως *falsi*, ψεύτικα / πλαστά και στο δεύτερο κατάστιχο σημειώνονται ως μεταλλικά. Κουμπιά βρέθηκαν και σε ένα άλλο κουτί αλλά δεν καταγράφηκαν από τον Περισιτιάνη, όπως και τα 18 μεταλλικά μεγάλα που κατέγραψε ο καγκελάριος στο κατάστημα στη Μαρίνα Λάρνακας.

Δεν καταγράφηκαν, στη δεύτερη καταγραφή, ούτε και τα τρία **πορτοφόλια** και το **φουσερό** που είχε σ' ένα από τα συρτάρια του ο *Crelich*. Αντίθετα σημειώθηκαν και εκτιμήθηκαν οι 24 **τσάντες** από μετάξι Χίου, ½ πιάστρα η καθεμία, και οι οποίες βρισκόνταν σε μια κάσα στο πίσω μέρος του μαγαζιού.

Τέλος καταγράφονται και 50 ζευγάρια μπότες από τη Ρωσία.

Κοσμήματα

Μεταξύ των εμπορευμάτων του καταστήματος του Βενετού καπετάνιου βρίσκονται και διατίθενται προς πώληση και διάφορα κοσμήματα. Αναφέρονται και στα δύο κατάστιχα, αλλά χωρίς τιμή. Κατά τον Περισιτιάνη αυτά, εκτός από ένα, ανήκαν στον *Zuanne Minio*, έμπορο στη Βενετία, που τα είχε διαθέσει στον *Crelich* να τα πουλήσει για λογαριασμό του.⁵⁸⁰

Σε ένα κουτί βρέθηκαν τέσσερα ασημένια **ρολόγια** τσέπης, ένα είχε καδένα από κοραλένιες πέτρες, δύο από μπρούντζο και το τελευταίο ένα με κορδόνι από δέρμα.

Σε ένα μαύρο υφασμάτινο φάκελο βρέθηκαν πέντε ζεύγη **μπούκλες** για τη ζώνη, τρεις με πλαστές πέτρες, *pietre false*, πιθανόν από γυαλί. Δεν αναφέρεται το υλικό κατασκευής των αντικειμένων αυτών, συνήθως όμως ήταν από μπρούντζο, επάργυρο ή μη.

Μια άλλη πόρπη, από ασημί αυτή τη φορά, 31 δράμια, δεν ήταν αρτιμελής και εκτιμήθηκε για 12,16 πιάστρες. Μαζί με τις πόρπες καταγράφηκαν και πέντε ζώνες, τρεις ήταν μπλε με *pietre false* και οι άλλες δύο με πραγματικούς ημιπολύτιμους λίθους.

Σε ένα κουτί βρέθηκαν δύο ματσίδια από **περιδέραιο** από σφυρήλατο μέταλλο (μπρούντζο;), ένα άλλο κολιέ και δύο *scale*. Πρόκειται για περιδέραιο από μικρά σφαιρίδια που αυξάνουν κλιμακωτά τη διάμετρό τους όσο πλησιάζουν τον κέντρο (εικόνα 36).

Οι **καρφίτσες** που φυλάσσονταν στο κατάστημα ήταν εννέα, όλες με πλαστές, *false*, πιθανόν όμοιες με χρυσό ή ασημί αλλά στην πραγματικότητα από φτηνό μεταλλικό κράμα.

Για τον διάκοσμο της κεφαλής, το αγοραστικό κοινό μπορούσε να διαλέξει από 32 καρφίτσες για καπέλα και μαλλιά εκ των οποίων μια ήταν *azola*, μεταλλικός φιόγκος.

Καρφίτσες ήταν και τα δύο κοσμήματα που βρέθηκαν σε ένα κουτάκι. Η πρώτη ήταν ένας **σταυρός** για το στήθος με πρόσθετο κρεμαστό κόσμημα με πλαστούς πολύτιμους λίθους, *croce da petto con gioiello di pietre false* (εικόνα 37). Η δεύτερη

⁵⁸⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 216.

καρφίτσα καταγράφηκε σαν *tablò da petto con pietre false*. Με τον γαλλικό όρο *tablò* οι Βενετοί περιέγραφαν τους πίνακες.⁵⁸¹ Πρόκειται λοιπόν για τον γνωστό τύπο κοσμήματος με μινιατούρα εφαρμοσμένη σε μεταλλική κατασκευή, η οποία στην προκειμένη περίπτωση ήταν διακοσμημένη με πλαστούς πολύτιμους λίθους (εικόνα 38).

Σε ένα μαύρο υφασμάτινο φάκελο βρέθηκαν:

1 **δακτυλίδι** με ζirkόνια και κόκκινη πέτρα στο κέντρο

1 δακτυλίδι με ζirkόνια σε τετράγωνη πλάκα με μπλε σμάλτο στο κέντρο

1 δακτυλίδι με λευκό τοπάζι και μικρά ρουμπίνια

2 δακτυλίδια με λευκό τοπάζι και λιλά πετράδια

1 δακτυλίδι με μια προσωπογραφία (εικόνα 39)

1 δακτυλίδι με τοπάζι δεμένο σε χρυσή βάση

Πιστεύουμε πως πρόκειται για χρυσά κοσμήματα, αν και αναφέρεται μόνο μια φορά το υλικό κατασκευής τους. Η χρήση πολύτιμων λίθων υποστηρίζει αυτή την άποψη, αφού και το επόμενο αντικείμενο της καταγραφής είναι έντεκα πλαστά δακτυλίδια, όπου ο όρος πλαστά τα διαφοροποιεί από τα προηγούμενα. Κανένα από τα έντεκα δεν περιγράφεται.

Σε ένα κουτί βρέθηκαν δύο ζευγάρια **σκουλαρίκια** και μια καδένα λαιμού, όλα με πλαστές πέτρες, δύο ζευγάρια σκουλαρίκια με μαργαριτάρια από γυαλί και ένα μονό σκουλαρίκι με πράσινες πλαστές πέτρες από γυαλί (εικόνα 40).

Καταγράφηκαν και τρία ζευγάρια σκουλαρίκια, δηλωμένα σαν *preneisbech*⁵⁸² και *pincisbec*.⁵⁸³ Πρόκειται για την ονομασία ενός μεταλλικού κράματος από τσίγκο, χαλκό και κασσίτερο που μοιάζει πολύ με χρυσό στο χρώμα και τη λάμψη. Το όνομά του προέρχεται από το όνομα του Άγγλου ωρολογοποιού και εφευρέτη του, *Cristopher Pinchpeck*.⁵⁸⁴

Αρκετά σημαντική είναι η πληροφορία για την παρουσία 93 ζευγαριών **κέρινων σκουλαρικιών**, *paja orecchini di cera* στο κατάστημα της Μαρίνας. Πρόκειται για την πρώτη και μοναδική φορά που παρουσιάζονται αυτά τα αντικείμενα, τα οποία δεν μπορούσαν βέβαια να φορεθούν αλλά χρειάζονταν στα εργαστήρια χρυσοαργηροχοίας σαν καλούπια στα εγχυτήρια για την κατασκευή μεταλλικών αντιγράφων. Τα πρωτότυπα αυτά κατασκευάζονταν αρχικά από ξύλο ή πηλό και μετατρέπονταν σε κέρινα ανάτυπα. Αυτά, χρησιμοποιούνταν στο εργαστήριο που τα κατασκεύασε ή πουλιούνταν σε άλλα εργαστήρια, αν το καλούπι ήταν ιδιαίτερα πετυχημένο. Δεν αποκλείεται τα καλούπια αυτά να συμπίπτουν με την αναφορά *cere* στα έγγραφα εισαγωγής και να έφταναν από τη Βενετία για να μετατραπούν σε σκουλαρίκια στην Κύπρο, από ντόπιους μάστορες.

Τέλος, καταγράφονται δύο **βραχιόλια** με *pietra false* και ένα πλαστό **κόσμημα**, *gioiello falso*, για το οποίο κανένας από τους δύο γραφείς δεν δίνει περιγραφή.

⁵⁸¹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 728.

⁵⁸² ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 119.

⁵⁸³ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 126.

⁵⁸⁴ Εγκυκλοπαίδεια *Treccani*, λήμμα *Princisbecco* [http://www.treccani.it/lingua_italiana/articoli/parole/basire.html].

Ο *Martin Crelich* αποτελεί ένα παράδειγμα Βενετού έμπορα στη Λάρνακα, για τον οποίο δεν γνωρίζουμε πολλά, αλλά μέσα από τον κατάλογο των αντικειμένων που τον περιτριγύριζαν μπορούμε να αναπαραστήσουμε τη συμβολή του στο τοπικό εμπόριο και, κατ'επέκταση, στην τοπική αισθητική. Όπως είδαμε, το ιματιοφυλάκιό του ήταν εντελώς βενετικού τύπου, ο αριθμός των ενδυμάτων του δεν ήταν μικρός και η ποιότητά τους ξεπερνούσε κατά πολύ το μέτριο. Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι καταγραφές που αφορούν στην εμπορική του συνεισφορά. Εμπλούτιζε με καλής ποιότητας ευρωπαϊκά εμπορεύματα το παζάρι της Μαρίνας καλύπτοντας σχεδόν όλο το φάσμα των ειδών εισαγωγής. Στο εμπόριο, η ζήτηση καθορίζει την προσφορά στον ίδιο βαθμό που η προσφορά προάγει τη ζήτηση. Τα βενετικά, αγγλικά και γαλλικά εμπορεύματα του *Crelich* δεν προορίζονταν μόνο για το ευρωπαϊκό κοινό της πόλης αλλά και για τους ντόπιους, χριστιανούς και μουσουλμάνους οι οποίοι επέκτειναν τα όρια της προσωπικής και κοινωνικής τους αισθητικής μέσα από την εξωτερική τους εμφάνιση και τα εμπορεύματα που τους προτεινόταν στα καταστήματα της πόλης. Μπορούμε να φανταστούμε τον καπετάνιο πίσω από το καρυδένιο γραφείο του, ντυμένο με τα βενετικά του ρούχα, την περούκα ή τον σκούφο του να προτείνει, να εξηγεί και να πουλά σε κάθε λογής πελάτη, ξένο, ντόπιο ή περαστικό, τα χρυσαφικά, τα υφάσματα και τα γυαλικά του. Η μορφή του, η βενετική του φιγούρα, σίγουρα δεν άφηγε αδιάφορους τους πελάτες, ιδιαίτερα τους μη ευρωπαίους που πιθανόν δεν μπόρεσαν ποτέ να τον μιμηθούν αλλά συνέδεσαν αυτή τους την οπτική αισθητική εμπειρία με τα όσα μπορούσε να αντιπροσωπεύει κάποιος όπως ο *Martin Crelich*. Αποτέλεσμα αυτής της επαφής, και κάθε άλλης αυτού του τύπου, ήταν η εξέλιξη του γούστου και η σύναψη μιας νέας αισθητικής γραμματικής, βασισμένης σε αυτή την πολυπλοκότητα των σχέσεων και των αξιών της.

Cattarina Calergù

Η Κατερίνα Καλεργού πέθανε στη Λάρνακα στις 11 Ιουλίου του 1748 σε ηλικία 33 χρόνων.⁵⁸⁵ Στο σημείωμα του Γάλλου ιερωμένου *Ioannis*, η Κατερίνα, αρμενικής καταγωγής, καταγράφεται με το επώνυμο (πατρώνυμο;) *De Miguelo* Καλεργού, όπως αναφέρεται στα δύο έγγραφα που την αφορούν, γραμμένα από τον Βενετό καγκελάριο. Για πρώτη φορά εμφανίζεται στα έγγραφα της δημοπρασίας της προσωπικής της περιουσίας την 3η Ιουλίου, με σκοπό την εξόφληση των χρεών της και τη δωρεά, βάσει της διαθήκης της, στους φραγκισκανούς μοναχούς της καθολικής εκκλησίας της πόλης.⁵⁸⁶ Το επόμενο έγγραφο που την αναφέρει χρονολογείται στα 1753 και αφορά ένα κληροδότημά της, ένα κατάστημα στη Λάρνακα, στην ενορία Χρυσοπολήτισσας, που κληρονόμησε η *Caterina Mollena* και που πούλησε στον βαρατλή δραγομάνο του βενετικού προξενείου Χατζή Φραγκίσκο Λιπέρτη.⁵⁸⁷ Δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο για την άτυχη Κατερίνα εκτός από το τι φόρεσε.

Ενδύματα

Τα ενδύματα της Κατερίνας ήταν λίγα στον αριθμό. Συνολικά κατείχε, ή καλύτερα, βρέθηκαν και πουλήθηκαν τέσσερα **πουκάμισα**, δύο μεταξωτά στον

⁵⁸⁵ M. G. Trentin, *Animam Deo Reddit...*, σ. 102.

⁵⁸⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 32.

⁵⁸⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 4, c. 47.

μαραγκό *Jussufi* για 4,20 πιάστρες και άλλα δύο παλιά στον Λοϊζή για 0,28. Τα πουκάμισα δεν μας περιγράφονται σε καμία τους λεπτομέρεια παρά μόνο το υλικό κατασκευής των δύο πρώτων⁵⁸⁸. Στη συνέχεια δημοπρατήθηκαν τρία **commessi**, όπως είδαμε και πιο πάνω. Το ένδυμα αυτό αποτελούσε επένδυση του θώρακα πάνω ή κάτω από το πουκάμισο και ήταν με ή χωρίς μανίκια.⁵⁸⁹ Στην πραγματικότητα, η καθημερινή χρήση του όρου δεν δηλώνει ένα συγκεκριμένο ένδυμα αλλά δηλώνει αυτά τα ενδύματα που εξυπηρετούσαν ως επικαλυπτικά του σώματος ή των ενδυμάτων. Δεν αποκλείεται να ήταν σε *commesso* ο διάκοσμος, όπως θα δούμε πιο κάτω, και πιθανόν ονομάζονται έτσι από τον γραφέα ένα τοπικό ένδυμα που μοιάζει στη χρήση του με το *commesso*, όπως το ζιμπούνι για παράδειγμα. Πουλήθηκαν τρία από αυτά, ένα περιγράφεται σαν *Hatai* και αγοράστηκε από τον Χατζή Χριστοφή για 6,1 πιάστρες. Ο όρος *Hatai* είναι τούρκικος και δηλώνει φυτικό και άνθινο διάκοσμο, ετυμολογικά προέρχεται από το όνομα της ινδικής πόλης *Hat,a* από όπου πιθανόν έφταναν αντικείμενα με το συγκεκριμένο μοτίβο.⁵⁹⁰ Βε βάση την τιμή των έξη πιαστρών, πιστεύουμε πως πρόκειται για ύφασμα μεταξωτό με πολύτιμο σταμπωτό διάκοσμο, με χρυσό ή ασήμι, ή με υφαντή διακόσμηση του παραπάνω τύπου. Το δεύτερο *commesso* αναφέρεται σαν μικρό και αγοράστηκε από ένα *Nicolò* για πιάστρες 3,2. Το τρίτο καταγράφηκε καμωμένο από μεταξωτό της Χίου, *sciota*, και αγοράστηκε για 2,21 πιάστρες από τον *Zamagia*.

Στη δημοπρασία αναφέρεται ένα μόνο **πινίχι** και περιγράφεται σαν από ραππο, χρώματος πράσινου και αγοράστηκε από κάποιον Μάρκο για 10,25 πιάστρες.

Τέλος, ένα ζευγάρι **κάλτσες** και ένα ζευγάρι **γάντια** πουλήθηκαν σε ένα άγνωστο για 0,17.

Αξεσουάρ ένδυσης

Ο Χριστοφής ο ράφτης αγόρασε ένα **μαντίλι** κόκκινο για 0,32 της πιάστρας, δύο μικρά μαντίλια κεντημένα, αγοράστηκαν από τον Μάρκο του *monsieur Lafebure* για 0,23 της πιάστρας, άλλα δύο μεγαλύτερα, πάλι κεντημένα, αγοράστηκαν από τον χότζα *Uvaniss* για 1,20. Κάποιος Νικόλας αγόρασε για 1,22 άλλα δύο, ένα μόνο κεντημένο ενώ ένας άγνωστος πλήρωσε δύο πιάστρες για δύο μαντίλια χωρίς κανένα διάκοσμο.

Σε ένα κουτί βρέθηκαν και πουλήθηκαν στον Χατζή Λευτέρη 20 **μεταξωτά λουλούδια** από τη Βενετία για 0,15 της πιάστρας.

Σε ένα άλλο κουτί καταγράφηκαν **γυάλινα πετράδια**, *pietra falsa*, με μια μικρή πέρλα από κοράλλι. Το κουτί αγοράστηκε από τον Γιαννή για 1,1 πιάστρες.

Τα **κοσμήματα** της Κατερίνας ήταν περιδέραια και δακτυλίδια, δύο κοντά **περιδέραια** από μαργαριτάρια και πλαστές πέτρες, το ένα με σταυρό, αγοράστηκαν από τον *Augustin* για 0,31 της πιάστρας. Άλλα τέσσερα από μαργαριτάρια πουλήθηκαν στον *Alessandri* για πιάστρες 11,20 ενώ δύο μεταξωτές κορδέλες του λαιμού αγοράστηκαν από τον *Franco Abbate* 0,31.

Δύο **δακτυλίδια** και δύο ζευγάρια **σκουλαρίκια**, όλα με πλαστές πέτρες, αγοράστηκαν από τον Γιαννή για 0,38 ενώ η *Tomasina Garmogliesi* πλήρωσε πέντε

⁵⁸⁸ για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία .... σ.

44

⁵⁸⁹ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 151.

⁵⁹⁰ C. Keskiner, *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler-Hatai-*, Kultur Bakanlığı, 2000.

πιάστρες για δύο χρυσά δακτυλίδια, ένα με πραγματικά μαργαριτάρια και το άλλο μονόπετρο.

Υφαντός οικιακός εξοπλισμός

Στη δημοπρασία πουλήθηκαν έξι **μαξιλάρια** στον *Zamana* για 1,21 και μια **κουβέρτα** για οκτώ πιάστρες. Τέσσερα **σεντόνια**, ένα λινό και τρία βαμβακερά αγοράστηκαν από τον χότζα *Ueiaruss* για 9,12 και 20 πετσέτες στον ιερέα του καθολικού ναού για 2,5 πιάστρες.

Σε ένα καλάθι βρέθηκαν τρεις **πετσέτες** για τα χέρια και δύο **fottà**, δύο πετσέτες αγοράστηκαν από τον Νικόλα για 0,18 μαζί με τους δύο **fottà** Δαμιάτης για 0,20. Η τελευταία πετσέτα αγοράστηκε από τον *Francesco*, τον ηγούμενο του καθολικού μοναστηριού *Terra Santa*, για 0,15 της πιάστρας.

Η Κατερίνα του Μιχάλη, πιθανόν παντρεμένη με κάποιον Καλλέργη, αρμενικής καταγωγής, αφήνει τα καθαρά κέρδη των δημοπρατημένων προσωπικών της αντικειμένων στην καθολική εκκλησία της Λάρνακας. Από το έγγραφο του 1753 που προαναφέραμε φαίνεται πως η ακίνητη περιουσία της κληροδοτήθηκε σε ιδιώτες, πιθανόν συγγενείς. Το ίδιο πιστεύουμε και για τα ενδύματά της. Από τα όσα παρουσιάζονται στο έγγραφο της δημοπρασίας, τα ενδύματα είναι ελλιπή· απουσιάζουν οι επενδύτες και τα παπούτσια, οι κάλτσες και τα εσώρουχα. Τα κοσμήματα που πουλήθηκαν ήταν λίγα και τα περισσότερα πλαστά. Καθώς δεν έχουμε τη διαθήκη της, όπου λογικά θα αναφέρονταν όλα της τα αντικείμενα που δεν δημοπρατήθηκαν, μπορούμε μόνο να υποθέσουμε πως κάποια από τα ενδύματα και αξεσουάρ της δόθηκαν αλλού. Το μόνο βέβαιο είναι πως η παρουσία του πινισιού δηλώνει ανατολικού τύπου ενδυμασία και αφού το υπόλοιπο της δημοπρασίας δεν κατέχει άλλου είδους ξεκάθαρη αισθητική μπορούμε μόνο να υποθέσουμε πως η Καλλεργού ντυνόταν όπως συμπατριώτισσές της Κυπρίες της Λάρνακας.

Μαρία Γιωρκή

Την πρώτη Φεβρουαρίου του 1750 παρουσιάστηκαν στη γραμματεία του προξενείου ο Αντώνιος Φίλιππος από την Κεφαλονιά μαζί με τη μέλλουσα σύζυγό του Μαρία του Γιωρκή από την Κύπρο και τη θεία της Φλωρεντζού του Δημήτρη, για να καταθέσουν το προικοσύμφωνο που υπέγραψαν και να δηλώσουν ενώπιον των βενετικών αρχών πως η Μαρία υπόσχεται, με τη συγκατάθεση της θείας της (προφανώς κηδεμόνα της), να ακολουθήσει τον σύζυγό της στο νησί του εντός ενός χρόνου από τον γάμο ή όπου αλλού θελήσει να την πάρει.⁵⁹¹ Τη συμφωνία αυτή ενέκρινε ο πρόξενος προσωπικά και οι παρόντες μάρτυρες.

Το έγγραφο τελειώνει με τον έλεγχο των όσων η θεία της Κυπρίας έταξε να της δώσει για το γάμο της, ένα σπίτι με 6 δωμάτια και αυλή, ένα κρεβάτι και μια κασέλα από καρυδιά, κατσαρόλες, πιάτα και 100 πιάστρες σε μετρητά, πέρα από τα ενδύματα, κοσμήματα και οικιακό εξοπλισμό που ακολουθεί.

Ενδύματα

---

⁵⁹¹ ASVe, C.V.R.C., busta 4, c. 87.

Η Φλωρεντζού χαρίζει στην ανιψιά της 12 **πουκάμισα** για τα οποία δεν μας αναφέρονται υλικά κατασκευής ή άλλες λεπτομέρειες.

Τα **ζιμπούνια** της, παρόμοια με τα ανδρικά και με την ίδια χρήση,⁵⁹² ήταν έξη, από τα οποία τέσσερα ήταν από βενετικό ύφασμα, πιθανόν με υφαντό διάκοσμο ή από λοντρίνα.

Οι **φούστες** που καταγράφονται ήταν δύο, κόκκινες, καλούμενες σκαρπέτες, *carpette*. Ο όρος προέρχεται από τον μεσαιωνικό λατινικό *carpita* που μετατρέπεται στη βενετική αναγεννησιακή γλώσσα σε *carpetta*.⁵⁹³ Πρόκειται για απλή φούστα, πλατιά με πιέτες, που κατά τον 18ο αιώνα φοριέται σ' όλο τον ελληνικό χώρο και στην Κύπρο, συνοδεύεται από ζώνη με πόρτες και ζιμπούνη και αποτελεί τον τύπο της τοπικής παροδοσιακής ενδυμασίας.⁵⁹⁴ Οι σκαρπέτες της Μαρίας συνοδεύονταν από τις **πόρτες** τους, μία από τις οποίες ήταν χρυσή.

Οι επένδυτες της προίκας ήταν δύο **τσουπέδες**. Ο τσουπές αποτελεί τον πιο κλασικό εξωτερικό επενδύτη της εποχής όχι μόνο για άνδρες αλλά και για τις γυναίκες.⁵⁹⁵

Αξεσουάρ ένδυσης

Τα μόνα κοσμήματα που λαμβάνει η Μαρία από τη θεία της είναι ένα ζευγάρι **σκουλαρίκια** και ένα ζευγάρι **βραχιόλια**, όλα χρυσά και βαλμένα σε ένα ασημένιο κουτί.

Υφαντός οικιακός εξοπλισμός

Για τις ανάγκες του σπιτιού της Μαρίας, η Φλωρεντζού έδωσε τρία ζευγάρια **σεντόνια**, δύο **τορναλέττα** για το κρεβάτι, δύο **τραπεζομάντιλα** και 18 **πετσέτες**.

Η Μαρία μοιάζει να είναι το κορίτσι που περιγράφει ο Mariti στο κεφάλαιο που αναφέρεται στη γυναικεία τοπική ενδυμασία. Η νύφη ήταν προφανώς ορφανή και από φτωχή οικογένεια και η θεία της την προίκισε με όσα της επέτρεπαν τα μέσα της και ίσως κάτι παραπάνω. Η προίκα της μέλλουσας ξενιτεμένης Κυπρίας είναι ένα μικρό αλλά ολοκληρωμένο φωτόγραμμα της Λαρνακίωτισσας των χαμηλών στρωμάτων του 18ου αιώνα και ένα μικρό παράδειγμα της μεγάλης ιστορίας της κυριακής κοινωνίας.

Μαριού Περισιάνη

Η Μαριού, κόρη του κύπριου έμπορου και δραγομάνου βαρατλή Ζαχαρία Γαβριήλ, παντρεύτηκε τον Ευάγγελου Περισιάνη στις 18 Φεβρουαρίου του 1757.⁵⁹⁶ Είχαμε την ευκαιρία να δούμε τη ζωή και τη σχέση του Περισιάνη με τη γυναίκα του και ιδιαίτερα με τον πεθερό του στο λήμμα που αφορά τον ίδιο και το ιματιοφυλάκιό του. Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τα της ενδυμασίας της νεαρής Κυπρίας, αστής της Λάρνακας και συζύγου ενός Βενετού υπηκόου. Τα αντικείμενα που παρουσιάζονται αποτελούν το κράμα πέντε εγγράφων σχετικών με την προίκα και το σπίτι της.⁵⁹⁷ Τα ενδύματα, αξεσουάρ ένδυσης και υφαντά οικιακού εξοπλισμού που αναφέρονται στη

⁵⁹² Για τα γυναικεία ζιμπούνια του 18ου στην Κύπρο, Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σ. 94. για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου *Η Αθηναϊκή γυναικεία ....* σ. 45

⁵⁹³ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 127.

⁵⁹⁴ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σ.102.

⁵⁹⁵ Για τη χρήση του στην Κύπρο και ιδιαίτερα στις γυναίκες βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σ. 118.

⁵⁹⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

⁵⁹⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 4, c. 212, busta 6, cc. 54, 57, 58, 135.

συνέχεια συμπεριλαμβάνουν και αυτά που κατά τη συγγραφή των εγγράφων δεν της είχαν ακόμα παραδοθεί από τον πατέρα της. Συμπεριλαμβάνονται επειδή αποτελούν τα όσα η κόρη του δραγομάνου και έμπορα Ζαχαρία Γαβριήλ προβλεπόταν να πάρει μαζί της σαν προίκα, πέρα από το σπίτι με αυλή, το μαγαζί, το κρασί και τα μετρητά.

Ενδύματα

Ένα σύνολο 14 *intimelle*, εκ των οποίων μόνο τέσσερις χωρίς κεντήματα αποτελούσαν τη βάση της ένδυσης της Μαριούς. Όπως έχουμε δει άλλες φορές, πρόκειται για τις εσωτερικές φανέλες από βαμβακερό ή μετάξι που προηγούνταν του πουκαμίσου και που είχαν άμεση επαφή με το δέρμα.

Τα **πουκάμισα** της Κυπρίας ήταν 34. Από μετάξι ήταν 22 από τα οποία δύο Κωνσταντινούπολης και δύο Κύπρου. Τα υπόλοιπα 12 ήταν από λινό και *bavella*.

Τα **αντεριά** της ήταν έξη, από *bordato* Χαλεππιού ήταν δύο, άλλα τόσα από *beldari* της ίδιας πόλης, ένα ριγυτό με λουλούδια από μεταξωτό Λευκωσίας και το τελευταίο από μάλλινο *londrina* από τη Βενετία. Το αντερί σαν γυναικείο ένδυμα του 18ου αιώνα είναι πολύ παρόμοιο με το ανδρικό αλλά έχει βαθύ άνοιγμα στο στήθος και κούμπωμα πρόσθιο μέχρι και τη μέση, έχει πλατιά μανίκια και πλάγια ανοίγματα και συνοδεύεται συχνά από ζώνη⁵⁹⁸(εικόνα 41).

Τα **ζιμπούνια**, κοντότερα συνήθως των αντεριών με πολύ παρόμοια χρήση,⁵⁹⁹ που καταγράφηκαν σαν μέρος του γαμήλιου ερμαριού της ήταν συνολικά 32. Από κυπριακό ριγυτό, πιθανόν μεταξωτό, ήταν έξη ζιμπούνια, άλλα τόσα ήταν από μονόχρωμο *damaschetto* Βενετίας, επτά από *damaschetto* Κύπρου, δύο ήταν από *raso fiorato guarnito d'argento*, ατλάζι με λουλούδια και ασημένια κεντήματα, ένα ήταν από λευκό *pesmi* Λευκωσίας,⁶⁰⁰ ένα από *bordato* και τέλος, πέντε από *stoffa ricca*, ύφασμα πλούσιο (ακριβό και με πλούσιο διάκοσμο).

Οι καρπέτες ή σκαπέτες, *carpette*, *scarpette*, οι **φούστες**, στα έγγραφα της Μαριούς είναι επτά και είναι όλες από κόκκινη *tella*, βαμβακερό ύφασμα αγνώστου κατασκευής (εικόνα 42).

Ο **κούρτος**, *il curto*, όπως αναφέρει η Ε. Ηγουμενίδου, είναι περσικής καταγωγής οθωμανικός επενδύτης, ραμμένος από πολύτιμο υφάσμα και πλούσιο διάκοσμο.⁶⁰¹ Έτσι ακριβώς παρουσιάζονται και τα ενδύματα της Μαριούς, που σημειώνουμε για να δώσουμε τη διάσταση της σημαντικότητας της εν λόγω προίκας, πως ο αριθμός που κατέγραψε η Ηγουμενίδου από τα κατάστιχα της Λάρνακας και της Λευκωσίας, ισοδυναμεί με τα όσα έταξε ο Ζαχαρίας στην κόρη του: έξη κούρτα. Ένα ήταν από *scalli* πράσινο με χρυσές μπορντούρες, ένα άλλο ήταν από *amoer*, χρώματος μπλε σκούρο, με χρυσές μπορντούρες, με τον ίδιο διάκοσμο, ένα άλλο ήταν από βελούδο πράσινο. Τέλος, τρία κούρτα δηλώνονται απλά σαν από ύφασμα, *stoffa*, ένα εκ των οποίων ήταν κόκκινο με χρυσές μπορντούρες.

Οι **τσουπέδες** της Μαριούς, που πιθανόν φορούσε πάνω από τα αντεριά της, ήταν επτά στον αριθμό, τρεις ήταν από μεταξωτό ύφασμα, δύο ήταν από *camelotto*, εκ των οποίων ένας κόκκινος και ο άλλος από πράσινο γαλλικό ύφασμα με ασημένια κεντήματα, και τέλος, ένας τσούππες από μάλλινη *londrina* Βενετίας και ένας από λουλουδάτο ύφασμα, *stoffa fiorata*, με μπορντούρες χρυσές.

⁵⁹⁸ Για αναφορές σε κυπριακά κατάστιχα του ενδύματος και μορφολογικά του στοιχεία βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 100.

⁵⁹⁹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 95.

⁶⁰⁰ Μόνη περίπτωση όπου αναφέρεται αυτό το ύφασμα, πιθανόν από το περσικό *pesmi* που δηλώνει μάλλινο ύφασμα.

⁶⁰¹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 128.

Το **κοντόχι**, *condossi*, τουρκικά *kondos*, είναι μακρύς επενδύτης, με ή χωρίς μανίκια, που φοριέται σε όλη την οθωμανική αυτοκρατορία από άνδρες και γυναίκες.⁶⁰² Στα έγγραφα της Μαριούς εμφανίζονται δύο κοντόχια, ένα από κόκκινο μάλλινο ύφασμα και ένα άλλο παρόμοιο με πρόσθετο διάκοσμο, *guarnito*.

Τέλος, οι **γούνες** που εμπλουτίζουν το ερμάρι της Μαριούς είναι τέσσερις, όλες από σιβηρικό σκίουρο. Δεν αναφέρεται ποτέ το ύφασμα που τις επενδύει ούτε το μήκος τους, ο διάκοσμος ή το μέρος τους ζώου που χρησιμοποιήθηκε για την κατασκευή τους.

Αξεσουάρ ένδυσης

Υπερβολικά στον αριθμό δεν ήταν μόνο τα ενδύματα της Μαριούς αλλά και τα αξεσουάρ που τα συνόδευαν. Συνολικά εμφανίζονται 29 **μαντίλια**, οκτώ δηλώνονται σαν σταμπωτά συνήθη, έξη είναι από κόκκινο μετάξι, 11 είναι κωνσταντινουπολίτικα εκ των οποίων τέσσερα κεντημένα, ένα με ασήμι, ένα με χρυσό και δύο από μετάξι, άλλα τέσσερα δηλώνονται απλά σαν μεταξωτά, το ένα με φράντζες ασημιές. Τέλος, στην καταγραφή των αντικειμένων του σπιτιού της, σε ένα κουτί βρέθηκε ακαθόριστος αριθμός από μαντίλια που κέντησε η ίδια.

Μια **ζώνη** από ύφασμα συνόδευε τρία ζευγάρια ασημένιες **πόρπες**, ένα ήταν διακοσμημένο με μαργαριτάρια, το δεύτερο ήταν *alla stambolina*, τύπου Κωνσταντινουπόλεως, ενώ το τρίτο δηλώνεται απλά σαν ασημένιο για ζώνη, *d'argento di cintura* (εικόνα 43). Επιπλέον, καταγράφει ένα ζευγάρι μπούκλες για καρπέττα με μαργαριτάρια και μια χρυσή **καρφίτσα** για το πουκάμισο (εικόνα 44).

Τα **σκουλαρίκια** που εμφανίζονται στα έγγραφα είναι τρία ζευγάρια, όλα από χρυσό με μαργαριτάρια. Δεν είναι γνωστή η προέλευσή τους ή το σχήμα τους, αλλά τα υλικά κατασκευής και διάκοσμού τους είναι από τα πλέον σημαντικά.

Τα **δακτυλίδια** που καταγράφηκαν είχαν ως εξής :

3 δηλώνονται απλά σαν χρυσά

1 χρυσό με 11 διαμάντια

2 χρυσά με αρχαία πέτρα, *antica*

1 χρυσό με αμέθυστο (δώρο του συζύγου της)

1 χρυσό με τέσσερις λευκές πέτρες (οπαλίνα;)

1 χρυσό με μια γρανάδα και δύο μικρά διαμάντια

Τα **περιδέραια** που έλαβε η Μαριού ήταν τρία. Το πρώτο αποτελούνταν από δύο σειρές μαργαριτάρια, το δεύτερο ήταν με τουτούνια συρμάτινα⁶⁰³ και το τρίτο ήταν ασημένιο με ένα μενταγιόν. Ξεχωριστά δηλώνεται ένας **σταυρός** με μαργαριτάρια και γρανάδες (εικόνα 45) και ορισμένα παιδικά κοσμήματα.

Επιπλέον, καταγράφηκαν ως ιδιοκτησία της συζύγου του Περισιτιάνη, ένα χρυσό **κουμπί** πουκαμίσου με σμάλτο, πέντε ζευγάρια **βραχιόλια** εκ των οποίων

⁶⁰² Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 132.

⁶⁰³ Για τα τουτούνια όπως πιο πάνω.

Στο έγγραφο του βενετού γραφέα το περιδέραιο αναφέρεται σαν *un collar di perusini d'oro a fillagrana*. Την ταύτιση μπορούσαμε να την κάνουμε μετά από την πολύτιμη βοήθεια του Βενετού ειδικού για τη χρυσοχοία της πόλης του και της δαλματίας *Piero Pazzi*, που μας βεβαίωσε για τη φύση του κοσμήματος.

τέσσερα ασημένια, ένα χρυσό, και ένα **καφάσι**⁶⁰⁴ από χρυσό με μαργαριτάρια, ένα χρυσό βενετικό **νόμισμα** τύπου *zecchino* και πέντε **γρανάδες** σε ένα κουτί.

Για τον διάκοσμο της κεφαλής, η Μαριού είχε τρία **φέσια**⁶⁰⁵: δύο κεντημένα και ένα απλό και ένα **zanum** από βελούδο μαύρο με κεντήματα. Είναι η πρώτη φορά που συναντούμε αυτού του τύπου το κάλυμμα κεφαλής, αλλά πέρα από το υλικό κατασκευής και τον διάκοσμο δεν γνωρίζουμε τίποτε άλλο.

Δύο μόνο ζευγάρια **παπούτσια** αναφέρονται στα έγγραφα, ένα δηλώνεται απλά σαν υφασμάτινο και το δεύτερο καταγράφεται σαν κεντημένο, *riccamate*.

Τα αξεσουάρ ένδυσης τελειώνουν με μια κεντημένη **τσάντα** από μετάξι.

Υφαντά οικιακού εξοπλισμού

Τα όσα υφαντά αφορούσαν το σπίτι της Μαριούς ακολουθούν τους ίδιους ρυθμούς στην ποσότητα και την ποιότητα με τα προαναφερθέντα αντικείμενα. Από *damaschetto* ήταν τέσσερεις **μαξιλαροθήκες** που καταγράφηκαν στα κατάστιχα, εκ των οποίων δύο με χρυσά λουλούδια. Για την κουζίνα της προβλέπονταν οκτώ **τραπεζομάντιλα** και 36 **πετσέτες** από τις οποίες εννέα από *bottana* και δύο με κεντήματα.

Για το δωμάτιό της καταγράφηκαν 12 ζευγάρια **σεντόνια**, έξη λινά και έξη βαμβακερά, ενώ στο όνομά της ήταν επίσης δηλωμένα και δυο ζευγάρια σεντόνια για παιδικό κρεβάτι. Οι **κουβέρτες** της ήταν πέντε, από σταμπωτό της Λευκωσίας ήταν οι τρεις, μια ήταν με τον γύρο σταμπωτό και μια ήταν για παιδικό κρεβατάκι.

Για το κρεβάτι της είχε τρία **τορναλέττα**, *tornaletti*, ένα από αυτά από *bordatto*. Σημειώνουμε εδώ πως το κρεβάτι του ζευγαριού ήταν του Ευάγγελου και ήταν βενετικό με επίχρυσους πάσσαλους, με εγχάρακτες σκηνές και τέσσερα αγάλματα στις κορυφές τους.

Τέλος, καταγράφηκαν επτά βαμβακερές **πετσέτες** για τα χέρια και ένας **φουττάς** για το μπάνιο. Ο φουττάς ήταν αιγυπτιακής κατασκευής, πιθανόν Δαμιάτης, λευκός με ρίγες λευκές.

Η περίπτωση της Μαριούς Περισιτιάνη, του γένους Ζαχαρία Γαβριήλ, αποτελεί το πλουσιότερο από όλα τα παραδείγματα που παρουσιάζονται σε αυτή την έρευνα. Δεν είναι μόνο η αριθμητική και ποιοτική υπεροχή των υπαρχόντων της Κυπρίας αλλά και η κοινωνική της θέση που την καθιστούν ένα από τα πιο ενδιαφέροντα παραδείγματα. Ήταν ντόπια, κόρη έμπορα και δραγομάνου της Λάρνακας και παντρεύτηκε έναν ευγενή της Κεφαλονιάς, υπήκοο του Δόγη της Βενετίας, με καλή μόρφωση, ο οποίος έφτασε στην Κύπρο για να ασκήσει το επάγγελμα του έμπορου και αποτέλεσε την κορυφή του οικογενειακού δέντρου που ακόμα διατηρείται στο νησί.

Είδαμε πως ο Ευάγγελος ντυνόταν με τον βενετικό τρόπο, όπως άλλωστε θα ήταν φυσικό αφού όχι μόνο ήταν μέλος της κεφαλονίτικης ελίτ αλλά είχε και μεγάλη εμπειρία στη Βενετία. Η Μαριού από την άλλη, ήταν μέλος της τοπικής ελίτ, μεγαλωμένη σε μια οθωμανική διάσταση αισθητικών αρχών και αξιών. Συνεπώς σε αυτές, ντύνεται μόνο και αυστηρά κατά τον κυπριακό τρόπο, με την κυπριακή δηλαδή παραλλαγή της οθωμανικής ενδυμασίας που επικρατούσε στην περιοχή τη δεδομένη περίοδο.

Ο αριθμός και η ποιότητα των όσων αναφέραμε δηλώνουν μια ξεκάθαρη πρόθεση επίδειξης του Γαβριήλ προς τον Κεφαλονίτη γαμπρό του, που πιθανόν να

⁶⁰⁴ Για το καφάσι βλέπε Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου.....*, σ. 196.

⁶⁰⁵ για τη χρήση του ενδύματος στην Αθήνα του 18ου αιώνα βλέπε Μπάδα- Τσομώκου Η Αθηναϊκή γυναικεία ....σσ. 50-52

αποτελούσε την κορωνίδα που έλειπε από την κοινωνική διάστασή του, ευγενούς καταγωγής με ευρωπαϊκή μόρφωση και υπηκοότητα. Από τα όσα καταγράφονται είμαστε σε θέση να ανασυνθέσουμε με ακρίβεια το ιματιοφυλάκιο, άρα και την εμφάνιση, μιας αστής του 18ου αιώνα που εξακολουθεί να μιλά την ίδια αισθητική γλώσσα με τους συμπατριώτες της και τους κύριους του νησιού της, συζώντας με έναν άνθρωπο που εξέφραζε, στο ίδιο επίπεδο με αυτήν, την απέναντι αισθητική όχθη. Προφανώς, όμως, αυτού του τύπου οι αντιθέσεις δεν αποτελούσαν πρόβλημα στις σχέσεις των ανθρώπων της εποχής, ιδιαίτερα αν αυτές εξέφραζαν το βάθος της καταγωγής τους και της κοινωνικής τους θέσης.

Μαρουδιά της Αζιζούς

Στις έξι του Δεκέμβρη του 1762 η Μαρία του Πετρί, λεγόμενη Αζιζού, Μαρωνίτισσα από την Κύπρο και χήρα του Μάρκου, μάγαιρα Μαρωνίτη, παρουσιάζεται στη γραμματεία του βενετικού προξενείου για να καταθέσει το έγγραφο της προίκας που έδωσε στην κόρη της, Μαρουδιά, για τον γάμο που τέλεσε στις 28 Ιουλίου με τον Κεφαλονίτη και Βένετο υπήκοο γιατρό Γεώργιο Χοηδά.⁶⁰⁶

Έχουμε ήδη δει την περίπτωση Χοηδά και τα προβλήματα που γεννήθηκαν από τον γάμο του.⁶⁰⁷ Θυμίζουμε πως στο έγγραφο του 1765 που περιγράφει την κατάσταση των Βενετών εμπόρων της πόλης, αναφέρεται στον Χοηδά με αρκετές λεπτομέρειες.⁶⁰⁸ Μας περιγράφονται, η μητέρα και θεία της Μαρουδιάς, σαν «κακής φήμης γυναίκες» που προκάλεσαν προβλήματα σε πολλούς άνδρες. Η πρόθεση για σύναψη γάμου του Κεφαλονίτη δεν βρήκε σύμφωνους πολλούς από τους φίλους του αλλά και πολλούς από τους υψηλά ιστάμενους του νησιού, όπως τον Βενετό πρόξενο και τον αρχιεπίσκοπο. Ο γιατρός και συνεταιρός του, Παύλος Βοντιπιζιάνος, έσπασε τον συνεταιρισμό τους και μη έχοντας πτυχίο, ο Χοηδάς δεν μπορούσε να ασκήσει το επάγγελμά του. Ο πρόξενος δεν μπορούσε πια να τον προστατέψει και ο αρχιεπίσκοπος, μαθαίνοντας πως ο Κεφαλονίτης για να παντρευτεί τη Μαρουδιά έπρεπε να γίνει καθολικός, τον αφόρισε, απειλώντας με αφορισμό τον κάθε ορθόδοξο που θα συναναστρεφόταν με αυτόν. Ο νεόνυμφος Γεώργιος έπεσε σε μεγάλη οικονομική δυστυχία και επιβίωνε χάρη σε ένα συσσίτιο που του προσέφεραν οι μοναχοί της καθολικής εκκλησίας. Ο Χοηδάς επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη όπου συνάντησε τον Βενετό βάιλο, *Pietro Correr*, με τη βοήθεια του οποίου εξασφάλισε από τον πατριάρχη μια επιστολή που καλεί τον αρχιεπίσκοπο να αναιρέσει τις απειλές προς το ποίμνιό του που σχετίζεται με τον Κεφαλονίτη. Με την επαναφορά του στην Κύπρο ανακοινώνεται σε όλες τις εκκλησίες η νέα απόφαση, όμως καμιά αλλαγή δεν επήλθε στη μίζερη κατάσταση του γιατρού. Το έγγραφο του 1765 κλείνει την αναφορά στον Χοηδά με μίαν απορία σχετική με το τέλος αυτής της δύστυχης ιστορίας.

Επιστρέφοντας στην προίκα, αναφέρουμε πως δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλη αλλά αρκετά πλούσια για μια οικογένεια όπως αυτή της Μαρουδιάς, που δεν μοιάζει να είναι ευκατάστατη. Πέραν τούτου, η προίκα είναι ακόμα μια μαρτυρία Κυπρίας νύφης της Λάρνακας που παρουσιάζεται στον άνδρα της μέσα από την αισθητική παράδοση του περιγυρού της.

⁶⁰⁶ ASVe, C.V.R.C., busta 6, c. 55.

⁶⁰⁷ Μέρος Γ, Α.

⁶⁰⁸ ASVe, C.V.R.C., busta 1, c. 7.

Ενδύματα

Δέκα **πουκάμισα** από μεταξωτό ύφασμα δόθηκαν στην κόρη της Αζιζούς και δηλώθηκαν της αξίας των 50 πιαστρών. Η τιμή δηλώνει μεγάλης αξίας ενδύματα, άρα πολύ καλής ποιότητας ύφασμα.

Καλής ποιότητας πρέπει να ήταν και τα πέντε **περισκέλια**, *braghese*, που δόθηκαν στη Μαρουδιά για προίκα αφού στοίχισαν στη μάνα της 5 πιάστρες το κάθε ένα.

Αμέσως μετά την καταγραφή των παντελονιών εμφανίζονται δύο *zintiani*, *ciò è sopra braghese alla turca*, με αξία 12,5 πιάστρες το κάθε ένα. Πρόκειται για σημαντικής οικονομικής αξίας ένδυμα που πέρα από τουρκικού τύπου δηλώνεται ότι χρησιμοποιείται πάνω από το περισκέλιο. Ο όρος *zintiani* δεν μας είναι γνωστός αλλά μπορούμε να υποθέσουμε πως πρόκειται για αναφορά στην πόλη της Λιβύης *Zintian* (με το τελικό *i* στην τουρκική δηλώνεται η δοτική της *Zintian*) από όπου πιθανόν να προέρχεται το ένδυμα ή ο τύπος του. Μπορεί να δηλώνει ένα είδος ποδιάς ή κοντού αντεριού το οποίο αφήνει να φανεί το περισκέλιο που δεν είναι εσώρουχο, σε αυτή την περίπτωση, αλλά εξωτερικό ένδυμα όπως η πιο τουρκική παραλλαγή της γυναικείας ενδυμασίας (εικόνα 46).

Στη συνέχεια εμφανίζονται τρία **ζιμπούνια** από σταμπωτό ύφασμα διακοσμημένο με λουλούδια από το Χαλέπι με μια αξία του ύψους των 30 πιαστρών.

Την μεγαλύτερη αξία άρα και σημασία έχουν τρία σύνολα που αναφέρονται απλά σαν ***mutta di vestiti***, δηλαδή ένα σύνολο, σετ, στα οποία δεν εμφανίζεται καμιά περιγραφή των ενδυμάτων που τα αποτελούν παρά μόνο το ύφασμα από το οποίο είναι ραμμένα. Το πρώτο σύνολο είναι κατασκευασμένο από κόκκινο *damaschetto* με χρυσές λεπτομέρειες, αξίας 100 πιαστρών. Με την ίδια τιμή αναφέρεται και το επόμενο σύνολο ενδυμάτων ραμμένο από *damaschetto* πράσινο, ενώ το τρίτο σύνολο κατασκευάστηκε από κόκκινο *tabiño* με γαρνιτούρες ασημιές και κόστιζε 50 πιάστρες.

Η Αζιζού δώρισε στην κόρη της και ένα **κοντόχι** αξίας δέκα πιαστρών απο μάλλινο πανί χρώματος ακακίας, πράσινο ανοικτό ή σε έντονο κίτρινο, αν εννοείται από τον γραφέα το λουλούδι του δέντρου.

Τέλος, δόθηκαν στη Μαρουδιά δύο **γούνες**. Η πρώτη ήταν από ερμίνα επενδυμένη από *camellotto* μεταξωτό, χρώματος ουρανού που στοίχισε στη μάνα της 100 πιάστρες. Η δεύτερη ήταν από κοιλιά σιβηρικού σκίουρου φοδραρισμένη με μάλλινο πανί χρώματος κίτρινου και τιμής 20 πιαστρών.

Αξεσουάρ ένδυσης

Στην προίκα καταγράφηκαν τρία **μαντίλια**, δύο με χρυσό κέντημα αξίας 55 πιαστρών και ένα με χρυσά κρόσσια αξίας 15 πιαστρών.

Τα καλύμματα της κεφαλής που σημειώθηκαν ήταν δύο **φέσια** λευκά με χρυσά κεντήματα αξίας 15 πιαστρών.

Τα κοσμήματα της Μαρουδιάς είχαν ως ακολούθως:

1 **περιδέραιο** χρυσό συρμάτινο (τουτούνια;) αξίας 250 πιαστρών

1 περιδέραιο τύπου σκαλέττα, χρυσό αξίας 25 πιαστρών

1 ζευγάρι **βραχιόλια** χρυσά *alla turca* αξίας 50 πιαστρών

1 ζευγάρι **πόρπες**, ασημένιες *alla turca* αξίας 20 πιαστρών

2 **δακτυλίδια** χρυσά, ένα με *topazzo oriental*, πρόκειται για τον κοινό χρυσόλιθο, μια κατηγορία κίτρινου ζαφειριού, και το δεύτερο διακοσμημένο από μια *antica*, αρχαία πέτρα. Τα δύο στοίχιζαν 50 πιάστρες.

Ένα ζευγάρι **σκουλαρίκια** χρυσά σμαράγδια και δύο *peroli* από μαργαριτάρια στις άκρες αξίας 60 πιαστρών. Οι *peroli* είναι, όπως λέει ο *Boerio*, μικρές κρεμαστές λεπτομέρειες σε σκουλαρίκια που φορούν οι γυναίκες της επαρχίας και έχουν το σχήμα μικρού αχλαδιού (ιτ. *Pera*).⁶⁰⁹

Υφαντά οικιακής χρήσης

Για το σπίτι της κόρης της η Αζιζού προίκισε με ένα κρεβάτι με δύο στρώματα, δύο **κουβέρτες** και μια **κουνουπιέρα**, όλα αξίας 40 πιαστρών. Για τις ανάγκες του κρεβατιού προίκισε με 4 ζευγάρια **σεντόνια** λινά αξίας 24 πιαστρών. Για το τραπέζι δώρισε άγνωστο αριθμό **τραπεζομάντιλων** και **πετσετών** αξίας 20 πιαστρών και της ίδιας αξίας **σκεπάσματα** και **μαξιλάρια** για το ντιβάνι.

Πέρα από αυτά, η Αζιζού προικίζει την Μαρουδιά με χαλιά, έπιπλα, κουζινικά, μια αυλή στην Χρυσοπολήτισσα και μετρητά για ένα σύνολο 1821 πιαστρών. Δεν γνωρίζουμε την πηγή εσόδων των δύο γυναικών, δεν γνωρίζουμε ούτε την κοινωνική τους θέση. Το γεγονός ότι περιγράφονται σαν ‘κακής φήμης’ και το ότι η Αζιζού ήταν παντρεμένη με ένα μάγειρα δεν μας επιτρέπουν να υποθέσουμε πως επρόκειτο για εύπορη οικογένεια. Η προίκα της Μαρουδιάς όμως είναι πολύ αξιοπρεπής και αποτελείται από πολύ καλής ποιότητας ενδύματα και καθόλου ευκαταφρόνητα κοσμήματα. Είναι πιθανόν η μάνα και η θεία της, με την οποία ζούσαν, να πούλησαν περιουσία τους ή να δανείστηκαν για να προικίσουν τη μόνη απόγονό τους που θα παντρευόταν με ένα γιατρό, Βενετό υπήκοο και μέχρι τότε ευυπόληπτο. Η πρακτική αυτή επικρατούσε στο νησί μέχρι και πρότινος. Τα ενδύματα της Μαρουδιάς ήταν, όπως τα καταγράφει η ίδια η μάνα της, *alla tuca*, όλα τουρκικού – οθωμανικού τύπου. Αυτό μας είναι πιο ξεκάθαρο αν τα συγκρίνουμε με τα οθωμανικού τύπου κυπριακά ενδύματα της Μαριούς Περισιάνη, από την οποία απουσιάζουν τα περισκέλια. Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση σημειώνουμε πως η επιλογή της εμφάνισης της μέλλουσας νύφης δεν επηρεάζεται από την προέλευση και το γούστο του γαμπρού. Στην περίπτωση του Περισιάνη ήμασταν βέβαιοι για τις αισθητικές επιλογές του, για τον Χοηδά ωστόσο δεν γνωρίζουμε τίποτα αναφορικά με τα ενδύματά του, αλλά πιστεύουμε πως δύσκολα θα ντυνόταν με τον τρόπο που το έκανε η σύζυγός του.

Παγώνα Περισιάνη

Την 7η Αυγούστου του 1783 ο Γεράσιμος Μαύρος του Γεωργίου, καπετάνιος από την Κεφαλονιά, καταθέτει στη γραμματεία του βενετικού προξενείου το συμφωνητικό έγγραφο της προίκας που υπέγραψε μαζί με τον πεθερό του, Γεώργιο Περισιάνη, Κεφαλονίτη, την 19η Φεβρουαρίου του 1781.⁶¹⁰

Ο Γεράσιμος πήρε από τον Περισιάνη το χέρι της Παγώνας και μαζί το σπίτι και τ’ αμπέλια που κληρονόμησε από τη μάνα της και 200 πιάστρες σε μετρητά. Ο πατέρας της νύφης την προίκισε και με ενδύματα, αξεσουάρ και είδη οικιακής χρήσης.

⁶⁰⁹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 496.

⁶¹⁰ ASVe, C.V.R.C., busta 2, verbali 1782-1784, c. 86 v-r.

Ενδύματα

Δέκα **υποκάμισα** λινά, πέντε από γαλλικό λεπτό λινό και άλλα πέντε από ένα 'σύνηθες κυπριακό ύφασμα' αποτελούσαν τη βάση της ένδυσης της Κεφαλονίτισσας.

Στη συνέχεια εμφανίζεται ένα **crosatto** από βελούδο με ένθετο διάκοσμο και μια *camisiola* κόκκινη μαζί με δύο **ζιμπούνια** από *roè*, χρώματος σταχτιού χωρίς κανένα διάκοσμο.

Δύο **φούστες** από *cambeloto* διακοσμημένες με γαλόνια και ένα **sopratodos** με τον ίδιο διάκοσμο κλείνουν τη λίστα των ενδυμάτων της Παγώνας.

Αξεσουάρ ένδυσης

Σαν αξεσουάρ για την ενδυμασία της κόρης του, ο Περισιτιάνης την προίκισε μόνο με κοσμήματα. Ένα ζευγάρι χρυσά **βραχιόλια** βάρους ίσο με δέκα **βενετικά zecchini**, τρία χρυσά **δακτυλίδια** χωρίς καμιά οικονομική εκτίμηση ή περιγραφή, ένα ζευγάρι χρυσά **σκουλαρίκια** για 12 πιάστρες και ένα γενικά αναφερόμενο «**χρυσό κόσμημα**» που εκτιμήθηκε για 29 πιάστρες.

Υφαντός οικιακός εξοπλισμός

Για το σπίτι της, η Παγώνα έλαβε από τον πατέρα δύο **στρώματα** και τρία **μαξιλάρια** με κεντήματα, δυο μικρά και ένα μεγάλο. Επιπλέον, έλαβε πέντε ζευγάρια **σεντόνια** από λινό, τρία κοσμημένα με κέντημα, δύο λινές **πετσέτες** για τα χέρια, δύο **τραπεζομάντιλα**, 20 βαμβακερές **πετσέτες** για το τραπέζι και δύο κουβέρτες, η μια με μεταξωτές μόνες, γύρους.

Η προίκα της Παγώνας, όπως δηλώνουν τα έγγραφα, ήταν σχετικά φτωχή, ή καλύτερα, δεν ήταν πλούσια. Τα ενδύματα που εμφανίζονται είναι πολύ λίγα και δεν είναι ξεκάθαρα: το *crosato* δεν μπορεί να δηλώνει το βενετικού τύπου αντερί που έχουμε αναφέρει πρωτίτερα, το υλικό κατασκευής του και ο διάκοσμός του δηλώνουν επενδύτη, πιθανόν πρόκειται για σταυρωτή (*incrociato*, *crociato*, *crosato*) «φερμένη» ή σταυρωτό γιλέκο.⁶¹¹ Γιλέκο είναι και η κόκκινη *camisiola*. Ο όρος αυτό είδαμε ότι χρησιμοποιείται για το ανδρικό γιλέκο της ευρωπαϊκής ενδυμασίας, αλλά δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε τι ακριβώς εννοεί το προικοσύμφωνο σε αυτό το σημείο. Ίσως να αναφέρεται σε ευρωπαϊκού τύπου ή ευρωπαϊκής χρήσεως γυναικείο αμάνικο επενδύτη. Πέρα από τα δυο γκρι ζιμπούνια, αναφέρονται δύο μάλλινες φούστες και ένα πανωφόρι του τύπου *sopratodos*, ένας γενικός επενδύτης, λεπτός ή χοντρός που η γενική του μορφή δεν μπορεί να καταταχτεί στη δυτική ή την ανατολική ενδυμασία. Βέβαια η παρουσία των ζιμπουνιών δηλώνει μια αισθητική απόλυτα ανατολική και μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως τα ενδύματα της νεόνυμφης ήταν οθωμανικού τύπου και όχι βενετικού.

Tommasina Palma

Οι *Palma* ήταν οικογένεια εμπόρων ναπολιτάνικης καταγωγής που ζούσαν στην Λάρνακα. Ο *Leonardo Palma*, γιος του *Salvatore* και της *Rosa Linna* απο το *Vico*

⁶¹¹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, εικ. 74 και 75.

της Νάπολης, έφτασε στην Κύπρο το 1760 και ίδρυσε τον εμπορικό οίκο *Palma*, που είχε διάρκεια ζωής πάνω από ένα αιώνα.⁶¹² Ο *Leonardo* παντρεύτηκε με την Άννα, κόρη του παπά Λιασσή, Μαρωνίτη της Κύπρου⁶¹³ και μαζί της απέκτησε τέσσερα παιδιά: τον *Pietro*, τον *Gaetano*, την *Tomasina* και τέλος τη *Rosa*. Το 1783 ο *Leonardo* ήταν ήδη νεκρός και στη θέση του υπογράφει η χήρα του το έγγραφο σύναψης γάμου της κόρης τους *Tomasina* με τον Βενετσιάνο *Donà Beati*, γιο του *Giuseppe* και της *Elisabetta Basadonna*.⁶¹⁴ Το προικοσύμφωνο του γάμου έγινε ένα χρόνο πριν, το 1782 αλλά κατατέθηκε στη βενετική γραμματεία το 1787 από τον γαμπρό. Η προίκα της *Tomasina* ήταν ισάξια του ονόματος του πατέρα της, του μεγαλέμπορα *Leonardo Palma*, και ανερχόταν σε 2510 πιάστρες, εκ των οποίων 1100 ήταν η εκτίμηση του σπιτιού στη Χρυσοπολήσισα⁶¹⁵ με τις πίσω αυλές και τα γύρω υποστατικά, ενώ 450 πιάστρες ήταν σε μετρητά. Το υπόλοιπο ποσό ήταν σε μορφή ενδυμάτων, αξεσουάρ και υφαντών οικιακής χρήσης.

Ενδύματα

Η Μαρωνίτισσα Άννα προικίζει την κόρη της με 20 **υποκάμισα**. Από αυτά, 11 είναι μεταξωτά και στοιχίζουν δέκα πιάστρες το καθ' ένα, πέντε είναι από κουκούλι, *coculi*, κατώτερης ποιότητας μετάξι, για πέντε πιάστρες το καθ' ένα και τέσσερα από λινό. Όλα μαζί κόστισαν έξη πιάστρες.

Στη συνέχεια καταγράφονται 12 **sottovestiti**,⁶¹⁶ κατά λέξη, **εσώρουχα**, τρία είναι από *bordato* και τα άλλα εννέα είναι από διάφορα υφάσματα, *diversi*, που δεν αναφέρονται στο κείμενο. Η συνολική αξία τους ήταν 2720 πιάστρες και υποθέτουμε συμπεριλάμβαναν βρακιά, εσωτερικές φανέλες και κάλτσες.

Τα **ζιμπούνια** της *Tomasina* ήταν εννέα, από *bordato* ήταν τέσσερα και στοιχίζαν 65 πιάστρες, ένα ήταν από μεταξωτό ύφασμα και κόστισε 20 πιάστρες και τέλος τέσσερα λευκά, πιθανόν βαμβακερά ή μικτά, που καταγράφηκαν με οικονομική αξία 5 πιάστρες.

Οι επενδύτες που συμπεριλαμβάνονται στην προίκα είναι: ένα μάλλινο **κοντόχι** που σημειώθηκε για 40 πιάστρες και το συνόδευαν δύο **τσουππέδες**, ένας από *Bellacosa* αξίας 20 και ο άλλος από *Saja* αξίας 8 πιάστρες. Τέλος, τρεις **γούνες** για τις οποίες δεν αναφέρεται η ποιότητα, το χρώμα και η επένδυση, έκτος από μια περίπτωση που καταγράφεται σαν από *bordato d'Alleppe*. Η συνολική αξία τους δηλώθηκε 32,20 πιάστρες.

Αξεσουάρ ένδυσης

Η *Tomasina* έλαβε δύο τόπια **ύφασμα**, για τα οποία δεν γνωρίζουμε τίποτα εκτός από το ότι ένα ήταν λεπτό και το άλλο κατώτερης ποιότητας, ενώ το σύνολο της αξίας τους ήταν 60 πιάστρες. Εφόσον δεν έχουμε αναφορά στο μήκος του υφάσματος, η τιμή που αναφέρεται δεν είναι βοηθητική για τον καθορισμό της ποιότητάς του.

⁶¹² N. Κυριαζής, *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων...*, σ. 38.

⁶¹³ ASVe, C.V.R.C., busta 2, verbali 1782-1784, c. 39, και όχι *Anna Eliasi* όπως αναφέρει ο N. Κυριαζής, *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων...*

⁶¹⁴ ASVe, C.V.R.C., busta 2, verbali 1782-1784, c. 39.

⁶¹⁵ Τη θέση του σπιτιού τη γνωρίζουμε απο το έγγραφο πώλησης του σπιτιού το 1793. ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 231.

⁶¹⁶ Ξεχωρίζουμε τον όρο *sottovestiti* απο τον όρο *sottovesti* που δηλώνει ένδυμα κάτω απο μια *veste* (ελλ. σάκο) ενώ ο παρών όρος δηλώνει ενδύματα που είναι κάτω απο το *vestito*, την ενδυμασία /εξωτερικά ενδύματα.

Στη συνέχεια καταγράφονται 24 **μαντίλια**, 23 είναι μεταξωτά, ένα με χρυσές φράντζες, και αξίζουν 60 πιάστρες. Ένα από *brocato*, μεγαλύτερο στις διαστάσεις, που καταγράφηκε με μια αξία του ύψους των 3,10 πιαστρών.

Ένα μόνο κάλυμμα κεφαλής αναφέρεται, ένας **σκούφος**, beretta, και καταγράφεται μαζί με τέσσερα **μαντίλια** για τη μύτη. Η συνολική αξία των πέντε αντικειμένων είναι 3,20 πιάστρες.

Τα κοσμήματα της *Tomasina* είναι τα εξής:

1 **περιδέραιο** καλούμενο σκαλέττα, χρυσό, αξίας πιαστρών 26

1 χρυσή **καδένα** λαιμού, πιάστρες 50

1 χρυσή καδένα λαιμού πλαστή πιάστρες 6

1 χρυσό ζευγάρι **σκουλαρίκια** πιάστρες 10

5 κλωστές **μαργαριτάρια** για τον λαιμό πιάστρες 60

1 ζευγάρι **βραχιόλια** χρυσά, πιάστρες 10

1 **δακτυλίδι** πιάστρες 16

1 δακτυλίδι πιάστρες 10

1 **πόρπη** για το στήθος, με μαργαριτάρια, 2 **καρφίτσες** για το πέτο και μια **βελόνα** στήθους όλα αξίας πιάστρες 10 (εικόνα 47).

2 ζευγάρια πόρπες ασημένιες με τις ζώνες τους πιάστρες 65.

Τέλος, τα **υποδήματα** που έλαβε η κατά το ήμισυ Κυπρία ήταν 12 ζευγάρια. Από αυτά 10 ήταν από βελούδο και δύο από κίτρινο δέρμα. Η αξία που σημειώνεται δίπλα από την αναφορά αυτή είναι έξη πιάστρες.

Υφαντά οικιακής χρήσης

Για τις ανάγκες του σπιτιού της η *Tommasina* πήρε από τη μάνα της 12 **σεντόνια** αξίας 40 πιαστρών, μια **κουβέρτα** αξίας 28,20, τρία **τραπεζομάντιλα** και 30 **πετσέτες** τραπέζιου, αξίας 18 πιαστρών, πέντε **πετσέτες** χεριών αξίας πέντε πιαστρών και τα αναγκαία **υφαντά του μπάνιου** αξίας 5,20.

Η κόρη του Ναπολιτάνου *Palma* και της Κυπρίας Μαρωνίτισσας Άννας γεννήθηκε στη Λάρνακα, πιθανόν στο τρίτο τέταρτο του 18ου αιώνα. Ήταν κόρη του εύπορου έμπορα της πόλης και παντρεύτηκε ένα Βενετσιάνο, κατοίκησε στη Λάρνακα και μετά στη Μαρίνα της Λάρνακας αντιπροσωπεύοντας την τάξη αυτή των ανθρώπων που έχουν ευρωπαϊκή καταγωγή αλλά αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της τοπικής κοινωνίας. Η μάνα της ήταν ιθαγενής αλλά ο πατέρας της όχι, ούτε και ο άντρας που παντρεύτηκε. Ως εκ τούτου, η *Tommasina* συναναστρεφόταν με τους άλλους Ευρωπαίους της πόλης όντας, όμως, αισθητικά και γλωσσικά μέρος του ντόπιου πληθυσμού. Έτσι, η τοπική, οθωμανικού τύπου, ενδυμασία της *Tommasina* γίνεται συνώνυμο αυτού που κοινωνικά πρεσβεύει και που δεν διαφέρει από περιπτώσεις των άλλων γυναικών της πόλης, που είτε από υποχρέωση είτε από συνήθεια, εκφράζονται ενδυματολογικά με τον τρόπο των ιθαγενών και των κυβερνητών.

Teresa Majjoli

Ο νεότερος γιος του πρώην πρόξενου *Bernardo Caprara, Niccolò*, παντρεύτηκε, όπως είδαμε σε άλλο κεφάλαιο, την *Teresa*, κόρη του Βενετού υποπρόξενου στην Άκρη της συρο-παλαιστινιακής ακτής, *Mariano Maggioli*, το 1791. Η προίκα της Βενετής υπογράφηκε στην πόλη που εκτελούσε καθήκοντα προξένου ο πατέρας της και κατατέθηκε στη γραμματεία του προξενείου στη Λάρνακα.⁶¹⁷ Στην προίκα συνολικής αξίας 3000 πιαστρών αναφέρονται μετρητά για 2000 και τα υπόλοιπα 1000 είναι σε μορφή ενδυμάτων και κοσμημάτων.

Ενδύματα

20 **πουκάμισα** μεταξωτά αξίας 200 πιαστρών

1 **γούνα** ερμίνας αξίας 60 πιάστρες με την επένδυσή της με ασημένια λουλούδια αξίας πιαστρών 84

1 **γούνα** ερμίνας αξίας 60 πιαστρών με σταμπωτή επένδυση από βαμβακερό ύφασμα, χρώματος τριαντάφυλλου, αξίας 40 πιαστρών και ένα **φουστάνι** από το ίδιο χρώμα και ύφασμα αξίας πιαστρών 40

1 **γούνα** από σκίουρο Σιβηρίας με επένδυση από *damascato* Βενετίας αξίας 40 πιαστρών και το φουστάνι της αξίας 20 πιάστρες

1 **τσουππέ** 6 πήχες γαλάζιου υφάσματος με ασημένια λουλούδια αξίας 40 πιαστρών

1 φουστάνι Ινδίας, σταμπωτό, με λευκή βάση και ασημένια λουλούδια αξίας πιαστρών 45

1 φουστάνι με τον τσουππέ του από ύφασμα με λευκή βάση και χρυσά λουλούδια 15 πήχες, 2,5 παράδες ο πήχης, πιάστρες 37,24

1 φουστάνι μικρό με ανοικτοπράσινες και λευκές ρίγες, πιάστρες 15

1 παρόμοιο από σατέν *Damares* χρώμα μολυβί για πιάστρες 18

1 τσουππέ *cremessut* πιάστρες 12

Αξεσουάρ

Τα μόνα αξεσουάρ που καταγράφονται στην προίκα είναι κοσμήματα, ένα χρυσό **περιδέραιο** αξίας 40 πιάστρες, ένα άλλο με πολύτιμους λίθους 20 πιάστρες και ένα χρυσό **ρολόι** αξίας 105.

Το προικοσύμφωνο τελειώνει με την ακόλουθη φράση: *Molte altre robba d'uso che per esser gia usata il Padre non la passa in inventario e glieli fa in regalo*, δηλώνοντας έτσι πως πολλά άλλα συναφή αντικείμενά της δόθηκαν αλλά, επειδή ήταν ήδη χρησιμοποιημένα, δεν τα καταγράφουν ούτε τα κοστολογούν.

Βεβαία δεν είμαστε σε θέση να ξέρουμε τι ήταν ακριβώς τα μη καταγεγραμμένα αντικείμενα. Πιθανόν να πρόκειται για οικιακής χρήσης υφαντά αλλά και ενδύματα χρησιμοποιημένα.

Αυτό που παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον είναι ο τύπος των ενδυμάτων. Δεν γνωρίζουμε την καταγωγή της μητέρας της αλλά παραμένει σημαντική η θέση του πατέρα (θυμίζουμε πως η νύφη είναι κόρη Βενετού πρόξενου στην Άκρη της παλαιστινιακής ακτής). Η *Teresa* από την προίκα της φαίνεται να ντύνεται όπως τα

⁶¹⁷ ASVe, C.V.R.C., busta 3, c. 201.

κορίτσια της άρχουσας τάξης της πόλης στην οποία ζούσε. Φορεί και πουκάμισα, πάνω από αυτά φουστάνια, και ως επενδύτες, τσουπέδες και γούνες όπως προέβλεπε η αισθητική της παλαιστινιακής ακτής.⁶¹⁸ Τα φουστάνια, *rigota* ή με άνθινο διάκοσμο, με ανοικτά χρώματα και πολύτιμα ένθετα στοιχεία ήταν πλατιά στη φούστα και στενότερα στο μπούστο, με άνοιγμα στο στήθος που επέτρεπε ή καλύτερα επέβαλλε τη χρήση του πουκαμίσου. Τα υφάσματα και οι πολύ καλές ποιότητές τους εξηγούν τις τιμές που φέρουν. Δεν συναντούμε στοιχεία υπερβολής στον αριθμό ή το λούσο που θα μπορούσε να κατέχει η προίκα της κόρης του υποπρόξενου, η οποία παντρεύεται τον γιο ενός πρώην προξένου. Αναφερόμενοι στον γαμπρό, υπολογίζουμε πως, όπως οι υπόλοιποι ομοεθνείς του και ιδιαίτερα οι προξενικοί υπάλληλοι, ντυνόταν βενετικά. Με τον ίδιο τρόπο θα ντυνόταν και ο πεθερός του, αυτό όμως δεν ενοχλούσε ή επηρέαζε το ντύσιμο της γυναίκας του που εκφραζόταν στην οθωμανική αισθητική γλώσσα με παλαιστινιακή μάλιστα προφορά.

---

⁶¹⁸ J. Rajab, *Palestinian Costume*, Paul Kegan, 1989.

Συμπεράσματα

Ερωτήματα και προβληματισμοί που γεννήθηκαν κατά τη συλλογή και την ανάγνωση του υλικού, κατά τη διάρκεια των μεταγραφών των εγγράφων και της ανάλυσής τους, εξελίχθηκαν, συγκεκριμενοποιήθηκαν, ορισμένες φορές άλλαξαν, εμπλουτίστηκαν και κάποτε διευρύνθηκαν σε τέτοιο βαθμό που κινδύνευε να χαθεί ο πυρήνας της έρευνας. Ο πλούτος του αρχειακού υλικού είναι τέτοιος που το άπειρο μάτι εύκολα χάνεται στην πληθώρα των πληροφοριών και στα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσής τους. Η πειθαρχημένη, όπου ήταν δυνατό, ανάγνωση και επιλογή εγγράφων ήταν αναγκαία για την πορεία και την αποπεράτωση της έρευνας, ωστόσο θα παραμένει πάντα η αμφιβολία για τον πιθανό εμπλουτισμό που θα προσέφερε μια πλατύτερη ανασκόπηση υλικού στα ράφια του αρχείου. Οι αμφιβολίες δεν περιορίζονται σε αυτή την πτυχή και δεν θα ήταν σωστό να εξαλειφθούν, αφού αποτελούν την πρώτη ώθηση της εξέλιξης της έρευνας μαζί με τα νέα ερωτήματα που γεννούν οι απαντήσεις.

Η έρευνα κατέληξε να αφορά τη μόδα, το γούστο, την αισθητική, μέσα από μια διπλή και παράλληλη οδό: την εμπορία και τη διάθεση υφασμάτων από τη Βενετία καθώς και τον τρόπο ένδυσης των ανθρώπων. Τελικός και απώτερος σκοπός ήταν η κατανόηση των κοινωνικών νοημάτων και των συμπεριφορών στη Λάρνακα, τόσο των ντόπιων όσο και των Ευρωπαίων του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα. Πρώτο βήμα ήταν η εξακρίβωση και η κατανόηση των δεδομένων, αφού στο σύνολό του, το υλικό ήταν ανέκδοτο. Πιο συγκεκριμένα, η εξακρίβωση της παρουσίας, της διάστασης, της φύσης και της μορφής δεδομένων όπως: οι Βενετοί υπήκοοι, το βενετικό εμπόριο, οι σχέσεις με την τοπική κοινωνία κ.ο.κ. Στην πορεία της έρευνας γεννήθηκαν δευτερεύουσες απορίες που με τη σειρά τους έδωσαν νέα, παράλληλα δεδομένα, αναγκαία για την πλαισίωση των βασικών πληροφοριών.

Η δομή και η λειτουργία του προξενείου και των ανθρώπων του, ήταν το πρώτο μεταξύ των δεδομένων που έπρεπε να γίνει κατανοητό, προκειμένου να καταστεί δυνατή η ανάγνωση του υλικού που προσέφερε το προξενικό αρχείο. Η ελλιπής ή μη συγκεκριμένη βιβλιογραφία κατέστησε υποχρεωτική την ανοικοδόμηση του τρόπου λειτουργίας του προξενείου και πάνω από όλα την προσωπογραφική προσέγγιση των μελών του. Στο μέτρο του δυνατού, κατανοήθηκε ο ρόλος και η διάσταση των ανθρώπων που εργάζονταν ή συναναστρέφονταν με το προξενείο έτσι όπως καταγράφηκε σε πρηγούμενο υποκεφάλαιο. Πέρα από τον επίσημο ρόλο τους, προσπαθήσαμε να καταλάβουμε τις σχέσεις μεταξύ τους και αυτές με την υπόλοιπη κοινότητα των Βενετών υπηκόων, των άλλων Ευρωπαίων και των ντόπιων. Με τον τρόπο αυτό δομήθηκε μια ανέκδοτη μορφή της συγκεκριμένης κοινωνίας, μέσα στην οποία μπόρεσε να τοποθετηθεί το εμπόριο των υφασμάτων και το περιεχόμενο των ερμαριών των αστών.

Η κοινωνική συνείδηση των ανθρώπων καθορίζει τις αισθητικές τους επιλογές. Η κατανόηση της δομής και των δυναμικών που επικρατούσαν στη Λάρνακα του δεύτερου μισού του 18ου αιώνα, μας βοηθά να κατανοήσουμε, ή καλύτερα να εξηγήσουμε, το πώς και το γιατί των αισθητικών επιλογών. Η δικτύωση των Βενετών υπηκόων στην τοπική κοινωνία δηλώνεται με αμεσότητα και σαφήνεια στα αρχειακά έγγραφα. Η πόλη της Λάρνακας, σε μικρότερο βαθμό και η Λεμεσός, κατοικήθηκε από

Βενετούς υπηκόους κάθε κοινωνικής τάξης, ναύτες, τεχνίτες, μικροεμπόρους, ιδρυτές και ιδιοκτήτες μεγάλων εμπορικών οίκων με εμβέλεια που δεν περιοριζόταν στην τοπική αγορά, κεφαλαιοδανειστές και διπλωμάτες. Οι άνθρωποι αυτοί κατοικούν στη Λάρνακα και στη Μαρίνα, αγοράζουν ή νοικιάζουν σπίτια και καταστήματα από τους ντόπιους, τους ομοεθνείς τους και από άλλους Ευρωπαίους. Τα σπίτια τους δεν βρίσκονται σε κλειστές συνοικίες – γκέτο αλλά, με βάση την κοινωνική τους επιφάνεια, είναι διάσπαρτα στα δύο κέντρα. Τα καταστήματα, τα γραφεία και οι αποθήκες συγκεντρώνονταν σε μεγάλο βαθμό στην παράλια συνοικία για ευνόητους λόγους, αλλά δεν έλειπαν και περιπτώσεις που αυτά ήταν εγκατεστημένα στην εσωτερική, κατοικημένη περιοχή. Το αναγκαίο προσωπικό για τα σπίτια τους ήταν συνήθως τοπικής προέλευσης, ενώ για τις επιχειρήσεις τους προτιμούσαν ομοεθνείς, συχνά συγγενείς ή συμπατριώτες τους. Όπως ήταν φυσικό, οι Βενετοί υπήκοοι, ανάλογα με την απασχόλησή τους, συναναστρέφονταν και συνεργάζονταν με τους ντόπιους, χριστιανούς και μουσουλμάνους. Χαρακτηριστικά για το θέμα αυτό είναι τα έγγραφα με καταστάσεις ονομάτων πιστωτών και χρεωστών, όπως αυτά του Venier, από τις οποίες διαφαίνεται καθαρά και έντονα η οικονομική δικτύωση των σούδιτων στην τοπική κοινωνία και οικονομία.

Οι σχέσεις με τους ντόπιους δεν περιορίζονταν μόνο σε οικονομικό και επαγγελματικό επίπεδο. Οι συχνά νέοι και φιλόδοξοι μετανάστες που έφταναν στο νησί για να ασκήσουν το επάγγελμά τους στο πρόσφορο, πέρα από περίπλοκο, κυπριακό έδαφος, πολλές φορές συνήπταν γάμο με ντόπιες. Με βάση τη θρησκευτική πίστη του ο καθένας, καθολική για τους Βενετούς και ορθόδοξη για τους Επτανήσιους, επέλεγε τη νύφη του. Ο κανόνας που διαφαίνεται να επικρατεί θέλει του καθολικούς να παντρεύονται καθολικές και Μαρωνίτισσες και τους ορθοδόξους με ορθόδοξες, έτσι όπως είδαμε στα πιο πάνω κεφάλαια. Δεν είναι όμως καθόλου σπάνιοι οι γάμοι μεταξύ ανθρώπων διαφορετικών δογμάτων. Ο Χοηδός, για παράδειγμα, παντρεύτηκε μια Μαρωνίτισσα ενώ ο Κεφαλονίτης Βονιτιζιάνος την καθολική κόρη του προξένου *Caprara*. Οι γάμοι αυτοί και οι νέες κοινωνικές δυναμικές που γέννησαν, εξέλιξαν την τοπική πραγματικότητα και δημιούργησαν τον πυρήνα μιας νέας κοινωνικής ομάδας που μέσα στους αιώνες αφομοιώθηκε με την ντόπια διευρυμένη κοινωνία. Παραδείγματα είναι οι οικογένειες Πιερίδη–*Corella*, Βονιτιζιάνο, Τάνο, Καφιέρο, Τσιάζη (*Giachich*), Περισιάνη, Μαντοβάνη που υπάρχουν μέχρι σήμερα και που έχουν επίγνωση της καταγωγής τους αλλά θεωρούν τους εαυτούς τους καθ' όλα ιθαγενείς. Τα μέλη της οικογένειας *Beraud*, από τη άλλη, θεωρούν πως είναι λεβαντίνοι και η γέννησή τους στο νησί είναι ένα δευτερεύον, τυχαίο γεγονός, άσχετο με την κουλτούρα που πρεσβεύουν.

Σε αυτή ακριβώς τη διάσταση κινείται και η κοινωνική συνείδηση των ανθρώπων που μέσα από την ενδυμασία τους, εκφράζονται και επικοινωνούν με τους υπόλοιπους συμπολίτες τους. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι Επτανήσιοι οι οποίοι, βοηθημένοι λόγω της κοινής γλώσσας και θρησκείας, κατάφεραν με μεγαλύτερη ευκολία να ενταχθούν στην τοπική κοινωνία. Το ενδιαφέρον έγκειται ακριβώς στον τρόπο και τον βαθμό στον οποίο εντάχτηκαν. Από τα έγγραφα φαίνεται καθαρά η έντονη αντίδρασή τους να θεωρηθούν, μετά τον γάμο τους με Κυπρίες, υπήκοοι του Σουλτάνου και να χάσουν τα προνόμια των Βενετών υπηκόων. Αυτό ήταν απόλυτα φυσικό αφού αποτελούσε το βασικό εργαλείο εξασφάλισης του πλούτου τους.

Δεν φαίνεται να αλλάζουν καθόλου τον τρόπο ντυσίματός τους και το γούστο στο εσωτερικό των σπιτιών τους.⁶¹⁹

Η ανάγνωση των εγγράφων για την εξεύρεση υλικού σχετικού με την έρευνα, οδήγησε στην επιλογή των τεκμηρίων εκείνων που αφορούν στην εισαγωγή προϊόντων από τη Βενετία στην Κύπρο. Το θέμα αυτό, σε αντίθεση με τις εξαγωγές από την Κύπρο προς τη Βενετία, δεν έχει ερευνηθεί συστηματικά μέχρι σήμερα από κανένα ιστορικό, με αποτέλεσμα να είναι άγνωστο στους ειδικούς της περιόδου. Το μόνο δεδομένο που όλοι όσοι ασχολήθηκαν ανάφεραν κατά καιρούς ήταν η πιθανή ύπαρξη μιας εμπορικής οδού προς το νησί αφού εκεί εδρεύουν βενετικοί εμπορικοί οίκοι. Είναι ίσως το πιο σημαντικό από τις πληροφορίες που ανασύραμε στην επιφάνεια. Με βάση τα έγγραφα αυτά, που αποτελούν την πλέον επίσημη πηγή του βενετικού κράτους για την εμπορική κίνηση, το εμπόριο προς την Εγγύς Ανατολή και προς την Κύπρο ήταν ιδιαίτερα έντονο και μεγάλης σημασίας αφού, πρώτον ήταν ιδιαίτερα μεγάλου οικονομικού όγκου και δεύτερον, αφορούσε όλους τους τομείς του εμπορίου, της τοπικής οικονομίας και της γενικότερης καθημερινής ζωής των κατοίκων του νησιού.

Όπως είδαμε πιο πάνω, μεγάλος ήταν ο αριθμός ειδών από διάφορα μέταλλα που κατέφταναν στο νησί και διοχετεύονταν στην αγορά μέσω των Βενετών εμπόρων: είδη οικιακής χρήσης, εργαλεία, όπλα, εκκλησιαστικά είδη, αλλά και ακατέργαστα μέταλλα. Οι ποσότητες είναι τέτοιες που υπερκάλυπταν τη ντόπια ζήτηση. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για τα εμπορεύματα από ξύλο. Αυτά έφταναν είτε σε μορφή επίπλων είτε ως ημικατεργασμένη πρώτη ύλη για οικοδομική ή άλλη χρήση. Ενδεικτικά αναφέρουμε πως σε διάστημα 20 χρόνων εισήχθησαν 800 κασέλες, 750 βαρέλια, 4750 μορίνες και 45000 σανίδες. Η έλλειψη ποσότητας και ποιότητας κατάλληλης ξυλείας στην Κύπρο έθεσε την ανάγκη αυτού του τύπου της εμπορίας που καλυπτόταν ίσως αποκλειστικά από τα βενετικά δάση των Άλπεων. Το γυαλί, τεχνική κορωνίδα της Βενετίας, το οποίο έφτανε στη Λάρνακα σε πολύ μεγάλες ποσότητες, αρκούσε να καλύψει την ανάγκη για τα τζάμια και τους καθρέφτες σε όλο το νησί και σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη φωτιστικών, καθώς και ποτηριών και μπουκαλιών. Από τη Βενετία έφταναν και οι μικρές γυάλινες πέρλες που κοσμούσαν τα κεντήματα και τα ενδύματα των ντόπιων. Το χαρτί, που δεν παραγόταν στην Κύπρο, έφτανε σε μεγάλο βαθμό κάλυψης της τοπικής ζήτησης από τη Βενετία. Ιδιαίτερα ο τύπος κοινού χαρτιού γραφής, *tre lune*, εισαγόταν σε μεγάλες ποσότητες.

Όλα όσα προαναφέρθηκαν ως προϊόντα που εξάγονταν από την πόλη των Δόγηδων με προορισμό την Κύπρο, προσφέρουν μια άγνωστη έως τώρα, ολοκληρωμένη εικόνα της τροφοδότησης της κυπριακής αγοράς από τη Βενετία. Τα υφάσματα, ο τομέας που απασχόλησε την παρούσα έρευνα, αποτέλεσε ένα από τα σημαντικά είδη εισαγωγικού εμπορίου με τα οποία η ειδική βιβλιογραφία δεν είχε ασχοληθεί διεξοδικά. Ανυποψίαστη ήταν η βενετική βιβλιογραφία που υποστηρίζει μέχρι σήμερα πως, βάσει της τοπικής κατανάλωσης, η παραγωγή υφασμάτων στην πόλη έτεινε προς εξαφάνιση. Τα νέα δεδομένα που ήρθαν στο φως μέσα από την έρευνα αυτή, ανατρέπουν την επικρατούσα θεωρία, δίνοντας μια άγνωστη διάσταση της βενετικής παραγωγής, ειδικά καμωμένης για τον Λεβάντε, που πιθανόν να κράτησε στη ζωή την τοπική βιομηχανία για μερικές δεκαετίες, μετά τα μεγάλα πλήγματα που δέχτηκε από τις ανταγωνιστικές παραγωγές της Αγγλίας και της Γαλλίας.

---

⁶¹⁹ Για την ενδυμασία στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Ζακύνθο τον 18^ο αιώνα: Βρέλλη – Ζαχου Μ. Η Ενδυμασία στη Ζάκυνθο ...σσ.135-145'

Συγκεκριμένα, τα υφάσματα που φτάνουν στην Κύπρο την περίοδο που μας αφορά είναι δυο τύπων και διακρίνονται, με βάση το υφαντικό τους υλικό, σε μάλλινα και μεταξωτά. Είναι σχεδόν όλα πολύ καλής ποιότητας, υφάσματα που η τοπική παραγωγή δεν ήταν σε θέση να δημιουργήσει λόγω της τεχνικής πολυπλοκότητάς τους ή της ιδιαίτερης ποιότητας των υλικών τους. Η απουσία βιομηχανιών σχετικών με την κλωστοποίηση και την υφαντουργία ήταν φυσικό να αποκλείει από τις τοπικές, οικογενειακής διάστασης, παραγωγές, τα δυσκολότερα και πιο περίτεχνα υφάσματα που κατασκευάζονταν σε μεγάλους αργαλειούς, συχνά αγόμενους από τέσσερα ή και έξη χέρια. Τα υφάσματα «βάσης», αυτά που υφαίνονται με έναν από τους απλούς τρόπους ύφανσης και με σχετικής ποιότητας κλωστικό υλικό, παράγονταν στο νησί, όπως και καλής ποιότητας ραζέττα, ατλάζια με έντονη λάμψη και χρώματα. Δεν ήταν όμως αρκετή μόνο αυτή η εκλεπτυσμένη παραγωγή για να ικανοποιήσει τις τοπικές ανάγκες. Ας μην ξεχνούμε πως μεταξύ ισάξιων προϊόντων, διαχρονικά, επικρατέστερα είναι πάντα τα εισαγόμενα για λόγους σχετικούς με την προέλευση και την τιμή τους. Συγκεκριμένα, στο νησί φτάνουν με βενετικά πλοία τα ακόλουθα υφάσματα:

Μεταξωτά : *seta, damaschetti, ganzo, lastra, rasi, saglia, saviglie, velludo brocatelli, tabinetto.*

Μάλλινα : *Amner, camelotto, londrina padovanella, rassa, panni, panni scarlati, panni paragon.*

Από τα υφάσματα αυτά, βλέπουμε να κατασκευάζονται όλων των ειδών τα ενδύματα και οι επενδύσεις. Όπως φαίνεται στα πιο πάνω κεφάλαια και το παράρτημα με τους τύπους υφασμάτων, σε κάθε είδος υφάσματος, ανάλογα με το υλικό κατασκευής του, το πάχος και τον διάκοσμο, αντιστοιχούν ανάλογα ενδύματα. Είναι σπάνιο να αναφέρεται ο χώρος προέλευσης των υφασμάτων που περιγράφονται στα έγγραφα ιδιωτικού ενδιαφέροντος. Δεν λείπουν οι αναφορές σε υφάσματα βενετικής προέλευσης, όπως και γαλλικής, αγγλικής, συριακής κ.ο.κ. Είναι περισσότερες οι φορές που, με βάση τον τύπο του υφάσματος και τον όρο που χρησιμοποιούν οι γραφείς, μπορούμε να αναγνωρίζουμε την προέλευση. Είναι ακριβώς αυτός ο τρόπος που έδωσε τη δυνατότητα να διαγνωστεί η χρήση του βενετικού υφάσματος στην κυπριακή ένδυση και να ερμηνευθεί ο πραγματικά τεράστιος όγκος εισαγόμενων υφασμάτων.

Ας σημειωθεί, επίσης, πως η μεγάλη πλειονότητα των υφασμάτων που εισάγονται από τη Βενετία είναι μεγάλης χρονικής και χρηστικής αντοχής. Όπως αναλύεται με λεπτομέρεια στα τεχνικά δελτία του παραρτήματος, τα βενετικά υφάσματα χαρακτηρίζονταν από μια βιωσιμότητα πολύ πιο μεγάλη από τα άλλα, αγγλικά και ιδιαίτερα γαλλικά, υφάσματα. Ο λόγος ήταν η πολύ καλή ποιότητα της κλωστής, το πάχος της και η υφαντική δομή του προϊόντος. Για τον ίδιο λόγο οι βενετικές παραγωγές υπέκυψαν στα συνεχώς πλουσιότερα σε σχέδια και φτηνότερα στην τιμή γαλλικά και αγγλικά υφάσματα. Αυτή φαίνεται να είναι και η αιτία για την οποία επιλέγονται τα εμπορεύματα των βενετικών αργαλειών από την αγορά της Ανατολής. Η συντηρητικότητα στην αισθητική που επικράτησε στην περιοχή που μας αφορά, δεν περιοριζόταν στα σχήματα και στους χρωματικούς συνδυασμούς, εκτεινόταν και στη βαθιά και πολύ σημαντική νοοτροπία της οικονομίας του σπιτιού και των ανθρώπινων αναγκών. Το γεγονός αυτό αντιστρέφει τις αξίες του υφάσματος σε σχέση με τις δυτικές κοινωνίες, ή καλύτερα, αυτό που στο Παρίσι ήταν το αποκορύφωμα της αισθητικής με τα ανανεωμένα χρώματα και διάκοσμούς, στη Λάρνακα ή τη Βηρυτό, το Χαλέπι ή και το Κάιρο, είναι ένα κακής ποιότητας, καθόσον βραχείας αντοχής, ύφασμα.

Η νοοτροπία της συντήρησης ως αξίας διαχρονικής και κοινής σε όλα τα κοινωνικά στρώματα της Κύπρου διαβάζεται καθαρά στις προίκες και στις δημοπρασίες. Στα έγγραφα αυτά είναι έντονο το αίσθημα της μακροβιότητας και της ανακύκλωσης των υφαντικών υλικών. Τα πανωφόρια που περιλαμβάνονται στις προίκες είναι όλα από χονδρά υφάσματα, ως επί το πλείστον εξωτερικής προέλευσης και με έντονους χρωματισμούς και διάκοσμο. Τα εσωτερικά ενδύματα είναι από ανθεκτικά βαμβακερά, συνήθως ντόπια και λεπτά μεταξωτά, κυπριακά αλλά και εισαγωγής. Στα προς πώληση ενδύματα των νεκρών, βρίσκουμε πολλά σκισμένα, λερωμένα, τρυπημένα και κουρελιασμένα, τα οποία όμως έχουν συγκεκριμένη αγορά. Στοιχίζουν ελάχιστα και οι αγοραστές τους, έμποροι ή χαμηλών στρωμάτων πολίτες, τα προορίζουν για μια δεύτερη, ή τρίτη, ζωή.

Από τα μεταξωτά υφάσματα σημειώνουμε στα κατάστιχα ενδύματα όπως το σοκάρτι, πουκάμισα, *camisiola*, *sottovesti*, ζιπούνια, *fistan*, γιλέκα, *braghese*, *calzone*, *giacchette*, *scial*, *curto*, *vellade* όπως και επενδύσεις σε γούνες και σε πινίσια. Επίσης μεταξωτά ήταν κάποια υποδήματα, πολλές κάλτσες, ζώνες, καπέλα, διακοσμητικά λουλουδία, κορδέλες για τον λαιμό και τσάντες. Οικιακά είδη όπως σεντόνια, μαξιλαροθήκες, πετσέτες, κουρτίνες και πολυθρόνες ράβονται ή επενδύονται από μεταξωτά.

Στα μάλλινα συγκαταλέγονται ενδύματα όπως *corpetto*, *commesso*, τσουπέδες, *vellada*, *zakjir*, *calzone*, πινίσια, *sottovesti*, *crosati*, γιλέκα, *tabbarri*, *braghese*, *condone*, ζιπούνια, *miliordini*, *camisiole*, *vollanti*, *gonnelle*, *codegugni*, σαλβάρια, *sopratodos*, *giacchette*, *vestiti* αλλά και παπούτσια, επενδύσεις πανωφοριών και γουνών.

Τα μόνα ραμμένα προϊόντα που φτάνουν στην Κύπρο σε τέτοια ποσότητα που να μπορούν να θεωρηθούν εμπορεύματα ευρείας εισαγωγής και κατανάλωσης, είναι οι σκούφοι. Ξεφορτώνονται από τα βενετικά πλοία σχεδόν 3000 δωδεκάδες σκούφοι σε 20 χρόνια. Αυτοί είναι λεπτοί ή χοντροί, έγχρωμοι ή μαύροι, είναι πάντα δεμένοι σε δωδεκάδες και με βάση τον αριθμό τους, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως προοριζόνταν για όλο το ντόπιο αγοραστικό κοινό, χριστιανούς και μουσουλμάνους, καθώς και τους ξένους. Πιθανώς μέρος των καλυμμάτων κεφαλής να προοριζόνταν και για εξαγωγή στη Συρία και την Αίγυπτο.

Από τη Βενετία εισάγονταν και πολλά από τα ένθετα διακοσμητικά στοιχεία των ενδυμάτων. Πρόκειται για τα γαλόνια και τις γαρνιτούρες από μεταλλικά σύρματα, χρυσά και ασημένια, που τοποθετούνταν στα ενδύματα δυτικού και ανατολικού τύπου και που απέδιδαν την πολύτιμη λεπτομέρεια που διέκρινε το καλό από το πολύ καλό κομμάτι. Οι ποσότητες που εισάγονται είναι πολύ μεγάλες και πιστεύουμε πως και σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για εμπορεύματα που ικανοποιούσαν το μεγαλύτερο, ή και όλο, τον όγκο της τοπικής ζήτησης.

Στο παράρτημα που έπεται του κειμένου, έχουν καταχωρηθεί σε λήμματα όλα τα υφάσματα που εμφανίζονται στα έγγραφα του βενετικού προξενείου, ανεξάρτητα από την προέλευσή τους. Στα λήμματα αυτά καταγράφονται τα τεχνικά χαρακτηριστικά του κάθε υφαντού και σε πίνακες που ακολουθούν τα έγγραφα, τα έτη, οι εισαγωγείς και οι ποσότητές τους. Αν και το κυρίως κείμενο εστιάζεται στις βενετικές παραγωγές, η «χαρτογράφηση» όλων των υφασμάτων και η παρουσίασή τους σε μορφή λεξικού θεωρήθηκε απαραίτητη, διότι μπορεί να αποτελέσει βασικό εργαλείο για άλλες, πιο συγκεκριμένες και εις βάθος έρευνες. Επιπλέον, με την παράθεση όλου του όγκου και των ποιοτήτων των υφασμάτων που καταγράφονται στο νησί, γίνεται κατανοητή η πραγματική διάσταση του βενετικού εμπορίου και αυτή των άλλων χωρών.

Δεδομένου ότι η αναλυτική παρουσίαση των υφασμάτων δεν κάλυπτε τους στόχους της έρευνας, θεωρήθηκε αναγκαίο να προστεθούν οι καταστάσεις που ακολουθούν τα λήμματα, οι οποίες περιλαμβάνουν τη χρήση των υφασμάτων σε συγκεκριμένα ενδύματα. Όπου, δηλαδή, το έγγραφο ανέφερε ένα ύφασμα από το οποίο ήταν κατασκευασμένο ένα ένδυμα, το ένδυμα αυτό καταγράφεται και σημειώνεται μαζί με το όνομα του ιδιοκτήτη του, την οικονομική του αξία, το έτος αναφοράς του και βέβαια το έγγραφο στο οποίο αναφέρεται.

Η οικονομική διάσταση του βενετικού εμπορίου υφασμάτων γίνεται κατανοητή από τις ποσότητές τους, τα μεγέθη τους και τις τιμές τους. Τα στοιχεία αυτά από μόνα τους αποτελούν πρωτογενή μαρτυρία για την ιστορία του εμπορίου στην ανατολική Μεσόγειο του 18ου αιώνα, την οθωμανική Κύπρο, την κοινότητα των Βενετών στον Λεβάντε και τη βενετική υφαντική βιομηχανία. Το ερώτημα της κοινωνικής αξίας των εμπορευμάτων αυτών, όμως, δεν μπορούσε παρά να παραμένει στο επίπεδο της υποψίας. Την απάντηση στο ερώτημα την έδωσε η ανάλυση της χρήσης τους στην τοπική ενδυμασία.

Εξετάστηκαν δεκαεννέα περιπτώσεις αστών, διαφόρων προελεύσεων, φύλων, θρησκείων και επαγγελμάτων. Αναλύθηκαν τα ιματιοφυλάκιά τους, τα αξεσουάρ ένδυσης, αλλά και τα υφάσματα που τυχόν φύλαγαν στο σπίτι τους όπως και ο υφασμάτινος οικιακός εξοπλισμός τους. Τα δύο τελευταία στοιχεία εμπλούτισαν τη γνώση μας για τη χρήση των υφασμάτων στα ντόπια νοικοκυριά, είναι όμως τα δύο πρώτα που έδωσαν τη δυνατότητα ανασύνθεσης της εξωτερικής εμφάνισης των ανθρώπων αυτών. Μαζί με την εξωτερική εμφάνιση βγήκαν στην επιφάνεια σχέσεις και δυναμικές που βοήθησαν στην καλύτερη ανάγνωση των πληροφοριών. Πρώτες μέσα από τις άλλες πληροφορίες ανασύρθηκαν οι σχέσεις μεταξύ των διαφόρων προσωπικοτήτων, οι γάμοι, οι γαμήλιες στρατηγικές, οι εκτελεστές διαθηκών, ενώ οι μάρτυρες που εμφανίζονται δηλώνουν το δίκτυο που επικρατούσε στην τοπική κοινωνία και που αφορούσε τους Βενετούς υπηκόους. Μέσα από το υλικό αυτό είμαστε σε θέση να πούμε πως η παρουσία των ανθρώπων γύρω από το βενετικό προξενείο ήταν νευραλγικής σημασίας για την τοπική οικονομία, το εμπόριο αλλά και την εξωτερική πολιτική, αν μπορεί να αποκαλεστεί έτσι η σχέση της οθωμανικής Κύπρου με τις άλλες χώρες. Υπογραμμίζονται οι στενές σχέσεις που οι Βενετοί υπήκοοι συντηρούν μεταξύ τους και με τους ντόπιους, χριστιανούς στη μεγάλη πλειοψηφία τους, αλλά και μουσουλμάνους. Ιδιαίτερα με τους τελευταίους, οι επαφές είναι εμπορικές ή πολιτικές και σπάνια, έως ποτέ, δεν μετατρέπονται σε βαθύτερες σχέσεις. Με τους χριστιανούς η κατάσταση διαφέρει, ιδιαίτερα με τους Μαρωνίτες και τους Αρμένιους, δογματικά πιο κοντά στη ρωμαιοκαθολική εκκλησία. Με αυτούς συναπτουν γάμους και συνεργάζονται στενά ακόμα και στο προξενείο. Παράδειγμα αποτελεί ο ρόλος του δραγομάνου βερατλή, πάντα τοπικής καταγωγής, που αποτελούσε κλειδί για την ομαλή λειτουργία της προξενικής μηχανής.

Από τις σχέσεις που χρωματίζουν τα έγγραφα, αντιλαμβανόμαστε την αστική παρουσία των Βενετών στον πολεοδομικό ιστό της Λάρνακας· αντιλαμβανόμαστε την παρουσία τους παντού, σε όλες τις γειτονίες και σε όλα τα κοινωνικά επίπεδα. Μέσα από τις καταγραφές των περιουσιών σκιαγραφούνται τα εσωτερικά των σπιτιών τους, καθώς και η κόσμηση του προσωπικού χώρου τους που ισοδυναμεί με την κοινωνική εικόνα των ιδιοκτητών τους. Η φυσική προέκταση της εικόνας αυτής είναι η ενδυμασία. Και οι δύο, εσωτερική διακόσμηση σπιτιών και ενδυμασία, αποτελούν τομείς της αισθητικής έκφρασης των ανθρώπων, η οποία στηρίζεται στην ισορροπία που επιτυγχάνεται μεταξύ της σχέσης του προσώπου που εκφράζεται και της κοινωνίας

μέσα στην οποία εκφράζει τον εαυτό του. Η σχέση της επίπλωσης με την ενδυμασία δεν είναι «θυγατρική» ούτε παράλληλη· αποτελεί τη φυσιολογική εξέλιξη της ίδιας πράξης, είναι τα δύο μέλη του ιδίου σώματος. Ο συσχετισμός και η σύγκριση των δυο, όπου ήταν δυνατό από τις πληροφορίες των εγγράφων, έδωσαν ενδιαφέροντα αποτελέσματα: σπίτια που καθρέφτιζαν πιστά την αισθητική της ενδυμασίας των ενοίκων τους αλλά και εσωτερικά σπιτιών που ανταποκρίνονταν σε άλλα αισθητικά πρότυπα. Μικτού τύπου επιπλωμένα σπίτια κατοικούνταν από ιδιοκτήτες με ενδυμασία μικτού τύπου αλλά και δυτικό γούστου. Τα δυτικού τύπου εσωτερικά σπιτιών μπορούσαν να κατοικούνται από ιδιοκτήτες ντυμένους δυτικότροπα ή με οθωμανικά ενδύματα ή και ανάμικτα. Μέσα από το αποτέλεσμα αυτό αναγνωρίζονται δυο μορφές αισθητικής διγλωσσίας, μια που εκφράζεται σε όλες τις αισθητικές προβολές και μια που τις διαχωρίζει με βάση τη φύση της έκφρασης. Το φαινόμενο αυτό θα το δούμε καλύτερα στη συνέχεια μιλώντας για την ενδυμασία.

Αναφορικά με την διαχρονική και συνεχή χρήση των αγαθών και ιδιαίτερα των ενδυμάτων, πολλές απαντήσεις δόθηκαν μέσα από τα ονόματα των αγοραστών στις δημοπρασίες. Όπως διαπιστώθηκε αναλυτικά στις περιπτώσεις όπου οι καταγραφές ήταν έγγραφα που χρησιμοποιούνταν στις δημοπρασίες, οι αγοραστές συχνά κατονομάζονται ή περιγράφονται. Δεν μπορούμε να ξέρουμε με βεβαιότητα αν οι αγορές αυτές αφορούν την προσωπική χρήση των ενδυμάτων από μέρους των αγοραστών ή αν αποτελούν εμπορεύματα που πρόκειται να μεταπωληθούν. Εντούτοις, το πιθανότερο είναι πως ο ντελάλης, ο γραμματέας του προξενείου, ο μεγαλέμπορος, ο δραγομάνος και τα παιδιά του, ο μάγειρας, ο σκλάβος, ο υπηρέτης και ο ναύτης, αν και μπορούσαν να αγοράσουν για να πουλήσουν, αγόραζαν και για ιδιωτική χρήση. Αν αυτή η θέση ισχύει, τα αποτελέσματα που προκύπτουν είναι μεγάλου ενδιαφέροντος και επιβεβαιώνουν τις τάσεις που παρουσιάζονται στις καταγραφές.

Πιο συγκεκριμένα, αγοράζονται από όλους, ανεξάρτητα από θρησκεία, προέλευση και κοινωνική τάξη, κυρίως τα ουδέτερα ενδύματα, κάλτσες, πουκάμισα κτλ. Τα ενδύματα που δείχνουν την κοινωνική ταυτότητα καταλήγουν, χωρίς αυτό να αποτελεί απαραίτητο όρο, σε ανθρώπους της ίδιας προέλευσης ή της ίδιας κοινωνικής τάξης με τον εκλιπόντα. Η παρουσία των αγοραστών στις δημοπρασίες που γίνονταν στη Λάρνακα και τη Μαρίνα μας παρέχουν τη βεβαιότητα της συνεχούς χρήσης των αντικειμένων αλλά και την κατά καιρούς νέα αξία τους. Εντυπωσιάζει ο τρόπος με τον οποίο τα αντικείμενα αλλάζουν χέρια, αλλάζουν (λίγο ή πολύ) τιμή και συνεχίζουν να ζουν και να αντιπροσωπεύουν αισθητικές και κοινωνικές αξίες.

Την αναλυτική εξέταση των δεκαεννέα περιπτώσεων ακολούθησε η ανασύσταση των ενδυμασιών του κάθε ιματιοφυλακίου και η σκιαγράφηση του προσωπικού τρόπου αισθητικής έκφρασης. Αναμφίβολα, η ανάλυση του ενδυματολογίου με σκοπό την απόλυτη ταύτιση των ενδυμάτων και τη διάκριση τύπων ενδυμασιών αποτελεί το υπόβαθρο για την έρευνα της κοινωνίας των ανθρώπων της εποχής. Εντούτοις, η ανάλυση αυτή δεν είναι σε θέση να απαντήσει πλήρως το ερώτημα που αφορά την κοινωνική διάσταση των ενδυματολογικών επιλογών, αφού δεν εμπεριέχει τα άτομα ως μονάδες και τις προσωπικές τους επιλογές. Το άτομο στη διάσταση του κοινωνικού όντος, εννοείται ως το μικρότερο κύτταρο της κοινωνίας που μαζί με τα άλλα κύτταρα ανάγουν την προσωπική, διαφορετική τους φύση στη φύση μιας κοινωνικής διάστασης. Όπως σε ένα πίνακα πουαγιτισμού όπου η κατανόηση της χρήσης κάθε τελείας χρώματος, αποτελεί το κλειδί για την ανάγνωση του έργου, ακόμα και της εικονογραφίας του.

Κρίθηκε, για τον λόγο αυτό, απαραίτητη η ανάλυση των ερμαριών ένα προς ένα προκειμένου να ανιχνευθούν τα κοινά στοιχεία, οι διαφορές και οι σχέσεις που μπορούσαν να αναπτυχθούν. Το αποτέλεσμα ανταποκρίνεται απόλυτα στα όσα έχουν αναφερθεί για τους ανθρώπους και τις σχέσεις τους. Το αναμενόμενο του αποτελέσματος δεν ισοδυναμεί με μικρότερης σημασίας αποτέλεσμα. Αντίθετα, τα αποτελέσματα της έρευνας μετέτρεψαν τις υποθέσεις σε αποδεδειγμένα στοιχεία τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην ιστορική έρευνα ως δεδομένα.

Οι ενδυματολογικοί τύποι που εντοπίστηκαν ήταν τρεις με όλες, βέβαια, τις παραλλαγές που μπορούν να προκύψουν σε κάθε ερμάρι. Συναντήσαμε ανθρώπους που ντύνονταν με απόλυτα βενετικό (δυτικό με τα βενετικά χαρακτηριστικά και αισθητική) τρόπο, οθωμανικό τρόπο (όπως σε άλλα μέρη της Αυτοκρατορίας στα παράλια της Ανατολικής Μεσογείου, τον ελληνικό χώρο και την Τουρκία) και περιπτώσεις μικτής αισθητικής ενδυμασίας (δεν πρόκειται για ενδυμασία που περιέχει και τα δυο στοιχεία αλλά ερμάρια που περιέχουν αμφότερα τα πρότυπα που χρησιμοποιούνται ξεχωριστά).

Ο βενετικός τρόπος ένδυσης των ανδρών στην Κύπρο κατά το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, όπως και στη Βενετία, αποτελείται από το περισκέλιο, στενό ή πλατύτερο, μακρύ μέχρι το γόνατο, πουκάμισο πάντα λευκό με διακοσμημένα άκρα, γιλέκο / *camisiola*, με μήκος που εκτείνεται από το ένα τρίτο του μηρού μέχρι και τα τρία τέταρτά του και την *vellada*, τον μακρύ σάκο με τα μεγάλα ρεβέρ στα μανίκια και με τον συχνά πλούσιο διάκοσμο. Τα πανωφόρια είναι πλατιά, με ή χωρίς μανίκια από βαθύχρωμα μάλλινα υφάσματα. Ο διάκοσμος / κάλυμμα της κεφαλής προβλέπει περούκα και καπέλο ή στην απουσία της περούκας, σκούφο. Τα παπούτσια είναι δερμάτινα ή επενδυμένα από ύφασμα και διακοσμημένα με μεταλλικές αγκράφες. Τα κοσμήματα που συνδυάζει η ενδυμασία αυτή είναι δακτυλίδια, διακοσμημένα κουμπιά, ρολόι, καρφίτσες κολάρου, παπουτσιών και καπέλου. Με τον τρόπο αυτό είδαμε να ντύνονται οι πρόξενοι αλλά και κάποιοι έμποροι, όχι πάντα βενετικής καταγωγής.

Ο πρόξενος, *Emanuel Vassalo*, έμπορος πρώτα και μετά πρόξενος, κατείχε στο ερμάρι του ποσότητες εδνυμάτων καλής ποιότητας. Πρόκειται για ένα βεσιτάριο μεγάλης αισθητικής συνέπειας και απόλυτα συσχετισμένο με το γούστο της χώρας που ο Βενετός έμπορος εκπροσωπούσε στην Κύπρο. Το ίδιο αισθητικό πρότυπο μα σε πολύ μικρότερη κλίμακα αντανάκλα το ερμάρι του επίσης Βενετού *Giorgio Venier*. Ο έμπορος αυτός δεν εισήγε τίποτα στην Κύπρο, εξήγε προς τη Βενετία πρώτες ύλες για την υφαντουργία και κρασί. Από τα έγγραφα του φαίνεται πως συνεργαζόταν στενά με χριστιανούς και μουσουλμάνους του νησιού και πως για κάποιο, άγνωστο σε εμάς, λόγο δεν ήταν καθολικός αλλά ορθόδοξος. Η ενδυμασία του, απόλυτα βενετική, εντάσσεται σε αυτό το σύνθετο πλαίσιο σχέσεων στο νησί και συνδέεται με την ιδιωτική αισθητική του αλλά και με το σύμβολο αυτού που η χώρα του αντιπροσώπευε. Απόλυτα βενετικά φαίνεται να ντύνεται και ο Ευάγγελος Περισιτιάνης, ο Κεφαλονίτης έμπορος που νυμφεύτηκε την Κύπρια Μαριού, κόρη του Ζαχαρία Γαβριήλ, εμπόρου και προξενικού υπαλλήλου. Τα ενδύματα που σημειώνονται στην κατοχή του είναι ελλιπή αλλά αρκετά για να δώσουν τον αισθητικό προσανατολισμό του Επτανήσιου. Υποψία βενετικής ενδυμασίας, βασισμένη στα έγγραφα και τη διαθήκη του, έχουμε και για τον Βενετό έμπορο *Giovanni Carlo Mantovani* του οποίου το κατάστημα θα δούμε στη συνέχεια. Βέβαιης και απόλυτα συνεπούς βενετικής αισθητικής ήταν τα ερμάρια δύο Δαλματών εμπόρων που ζούσαν στο νησί. Ο πρώτος ήταν ο *Niccolò Darovich*, έμπορος από το Θημάριο και συνεταιρός με την εμπορική ένωση των Ραγουζέων και ο *Martin Crelich*. Ο τελευταίος ήταν ένας από τους μεγαλύτερους εμπόρους του νησιού,

εφοδίαζε την αγορά της Λάρνακας για αρκετά χρόνια με πολλών ειδών ευρωπαϊκά προϊόντα και ο πλούτος του καθρεφτιζόταν σε όλους τους τομείς της προσωπικής του ζωής. Η ενδυμασία του δεν αποτελούσε εξαίρεση, αφού ντυνόταν πολύ καλά και αυστηρά βενετικά.

Με τον όρο “οθωμανικό” εννοούμε το σύνολο των αισθητικών επιλογών που επικρατούν στην οθωμανική αυτοκρατορία με τις τοπικές παραλλαγές που μπορούν να παρουσιαστούν στις διάφορες περιφέρειες. Ο τρόπος που ντύνονται οι Κύπριοι είναι πολύ τυπικός και συγκεντρώνει τα βασικά ενδυματολογικά στοιχεία που συναντούμε σε όλη την Αυτοκρατορία. Πρόκειται για περιπτώσεις ερμαριών με αντεριά, περισκέλια *alla turca*, πουκάμισα, ζιπούνια, τολαμάδες, σαγές, πινίχια, τσουππέδες και γούνες. Οι γυναικείες ενδυμασίες, έτσι όπως φαίνονται από τα έγγραφα, είναι συνεπείς στον ίδιο βαθμό με τις ανδρικές, στην επικρατούσα αισθητική της αυτοκρατορίας. Οι γυναίκες, η ενδυμασία των οποίων αναλύθηκε, εμφανίζονται με πουκάμισα και φούστες, ζιπούνια, αντεριά, σπανιότερα φουστάνια και περισκέλια, κούρτους, κοντόχια, τσουπέδες και γούνες. Στον λαιμό φορούν περιδέραια, συχνά με σταυρό, στα χέρια βραχιόλια, στα δάκτυλα βέρες και δακτυλίδια με πολύτιμους λίθους. Στο πέτο έχουν καρφίτσες, το ίδιο και στα μαλλιά μαζί με τα μαντίλια τους. Στη μέση φορούν ζώνη με μεταλλική πόρπη, συχνά ασημένια με συρμάτινο και ένθετο διάκοσμο.

Παρατηρήθηκε πως, σε αντίθεση με τις γυναίκες, δεν είναι πολλοί οι άνδρες που φορούν μόνο οθωμανικού τύπου ενδύματα. Πρόκειται για δυο περιπτώσεις, αυτή του *Giovanni Antonio Zener*, γιατρού που πέθανε στην Αλεξανδρέττα και του μεγαλέμπορου Νικολή Αρβανιτάκη. Ο *Zener* ντυνόταν με ακριβές γούνες, τολαμάδες, καφτάνια, ζιμπούνια και πινίχια. Δεν μπορούμε να ξέρουμε πού ζούσε και εργαζόταν ο Βενετός, το μόνο που ξέρουμε είναι πως χρησιμοποιούσε κυρίως οθωμανικού τύπου ενδύματα. Ο Αρβανιτάκης, ίσως ο σημαντικότερος μεταξύ των Επτανησίων εμπόρων, ντυνόταν με αντεριά και σαγές, πινίσια, τσουπέδες και γούνες. Τα υφάσματα και τα ενδύματά του είναι πολύ υψηλής ποιότητας με ανάλογη αξία. Ο Αρβανιτάκης συναναστρεφόταν με τον ανώτερο κλήρο, με τους άρχοντες του νησιού, με τους μεγαλέμπορες και τους προξένους. Η ενδυμασία του ήταν ισάξια των μεγάλων αρχόντων της πόλης και η παρουσία του στους μικρούς κύκλους της Κύπρου θα πρέπει να ήταν συνώνυμη της αυστηρότητας της εμφάνισής του. Οι συνέταιροί του στο εμπόριο ήταν πάντα Βενετοί αλλά προφανώς το γεγονός αυτό δεν ήταν αρκετά ισχυρό κίνητρο για να ντυθεί με δυτικό τρόπο. Δεν μπορούμε να ξέρουμε τους λόγους των αισθητικών επιλογών αλλά είναι βέβαιο πως ο Αρβανιτάκης ήταν πολύ συνδεδεμένος με τον ορθόδοξο κλήρο, τη βενετική κοινότητα και πιθανόν τις τοπικές αρχές. Μια μικτή ενδυμασία θα του εξασφάλιζε την απαραίτητη διγλωσσία που πολλοί σύγχρονοί του χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή τους ζωή. Ακόμα και μια απόλυτα βενετική αισθητική δεν θα μας ξένιζε για έναν Επτανήσιο, Βενετό υπήκοο, πλούσιο και δυνατό που ζούσε στην Κύπρο και εργαζόταν σε ένα χώρο με πολλές ενδυματολογικές επιλογές. Ίσως ο πλούτος και η δύναμή του, που δεν χωρούσαν αμφισβήτηση, ίσως η θρησκευτική του προσήλωση που συνδεόταν με τον ελληνικό χώρο και όχι την Δύση, να τον ώθησαν στις επιλογές του, για τις οποίες μόνο υποθέσεις μπορούν να διατυπωθούν.

Οι πιο ενδιαφέρουσες πληροφορίες που πηγάζουν από τον όγκο της έρευνας, αφορούν τη γυναικεία ενδυμασία. Καταγράψαμε τα ενδύματα επτά γυναικών, από τις οποίες τέσσερεις ήταν Κυπρίες και τρεις ήταν ξένες. Οι Κυπρίες ήταν όλες παντρεμένες με ξένους, Βενετούς υπηκόους και ήταν ορθόδοξες, Μαρωνίτισσες και Αρμένιες. Οι ξένες ήταν μια Κεφαλονίτισσα, μια Ναπολιτάνα και μια Βενετή, όλες παντρεμένες, ή

έτοιμες να παντευτούν, Βενετούς. Καμιά από αυτές δεν παρουσιάζει στην προίκα της ή στα κατάστιχα τής περιουσίας της οποιοδήποτε ένδυμα δηλωτικό της σύγχρονης ευρωπαϊκής αμφίεσης. Παραμένουν προσηλωμένες σε *alla turca* ενδύματα, σε αντίθεση με τους συζύγους ή πατέρες τους. Είδαμε την περίπτωση της Αρμένιας Κατερίνας του Μιχάλη, παντρεμένης με τον Καλέργη, της Μαρίας του Γιωρκή που παντρευόταν τον Κεφαλονίτη Αντώνη Φιλίππου, της Μαριούς Γαβριήλ, γυναίκας του Ευάγγελου Περισιάνη και της Μαρουδιάς, κόρης της Μαρωνίτισσας Αζιζούς που παντρεύτηκε τον γιατρό Χοϊδά.

Όλες τους, η κάθε μια ανάλογα με την οικονομική της δυνατότητα, ντύνονταν με τον πιο κλασικό τρόπο που περιγράφουν οι πηγές της εποχής. Ήταν, θα λέγαμε, αναμενόμενο, αν και μια διαφορετική ενδυματολογική επιλογή, ιδιαίτερα της Μαριούς, θα ήταν απόλυτα κατανοητή. Θα περίμενε κανείς το αποτέλεσμα αυτό, αφού και οι πληροφορίες που έχουμε για τις γυναίκες τους νησιού, πλούσιες και φτωχές, είναι αυτές χωρίς εξαιρέσεις. Δεν ήταν αναμενόμενο να συναντήσουμε τις κόρες των δυτικά ενδεδυμένων προξένων και εμπόρων να ντύνονται με τον ίδιο τρόπο με τις κυπριοπούλες συνομήλικές τους. Η κόρη του Περισιάνη, όντας Κεφαλονίτισσα, μπορούσε να ντυθεί όπως στην ιδιαίτερη πατρίδα της αν όχι στο ίδιο σιλ με τον πατέρα της. Από την άλλη, η κόρη του Ναπολιτάνου *Palma*, θα ήταν φυσικό να ντυθεί με ιταλικό τρόπο, αν και η μάνα της ήταν Κυπρία, αφού παντρευόταν τον Βενετσιάνο *Donà Beati*. Η περίπτωση της κόρης του Βενετού αντιπρόξενου στην Άκρη *Majoli* που θα παντρευόταν τον επίσης Βενετό και γιο διπλωμάτη *Niccolò Caprara* δεν ήταν αναμενόμενη. Εντούτοις όλες κοπέλες για διάφορους λόγους κοινωνικού ενδιαφέροντος, ντύνονται όπως τα κορίτσια των ντόπιων. Όποιος και να είναι ο λόγος είναι συνδεδεμένος με την εικόνα που η κάθε γυναίκα μπορούσε να προβάλλει στο κοινό.

Δεν υπάρχουν απαγορευτικοί νόμοι του Σουλτάνου που να αφορούν την ενδυμασία των Ευρωπαϊκών γυναικών. Ο νόμος που αφορούσε την ενδυμασία των μη μουσουλμάνων της Αυτοκρατορίας του 1564 δεν αναφερόταν σε ξένους και πάνω από όλα δεν εφαρμόστηκε ποτέ κατά γράμμα.⁶²⁰ Οι νόμοι οι σχετικοί με τη γυναικεία ενδυμασία του 18ου αιώνα δεν αφορούν τις μη μουσουλμάνες και περιορίζονται στην απόλυτη κάλυψη της μουσουλμάνας γυναίκας και τον περιορισμό στην εμφάνιση της στο κοινό.⁶²¹ Αν και δεν είναι γνωστά στιγμιότυπα βίας σχετικά με την ευρωπαϊκή ενδυμασία στην Κύπρο, τα ενδύματα που ακολουθούσαν τον δυτικό συρμό θα ήταν πολύ προκλητικά σε μια οθωμανική κοινωνία. Θυμίζουμε πως την περίοδο αυτή, οι Ευρωπαϊκές φορούσαν βαθύκολπα κορσέ με μεγάλα ανοίγματα στο στήθος και πολύ στενές γραμμές στη μέση. Ίσως η επιλογή των γυναικών της ευρωπαϊκής κοινότητας της Λάρνακας να βασιζόταν στον σεβασμό προς τις τοπικές αντιλήψεις για την αποφυγή προκλήσεων που δεν θα ωφελούσαν κανέναν. Αναφορικά με τις ντόπιες, το πρόβλημα είναι πολύ μικρότερο αφού απλά επιλέγουν να ντύνονται όπως δηλώνει η τοπική παράδοση και να μην προσαρμόζονται με το γούστο του συζύγου τους.

Δεν είναι χωρίς σημασίας, το γεγονός της ανατολικού τύπου μόδας που επικρατούσε στην Ευρώπη καθ' όλο τον αιώνα.⁶²² Θυμίζουμε τα έργα του Ιρλανδού

⁶²⁰ Ο νόμος αναφερόταν στην αποκλειστική χρήση φούστας απο μαλλί και μικτό μετάξι. Βλ. S. Faroqhi, *Κουλτούρα και καθημερινή ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, Αθήνα, 2000 (Μόναχο 1995), σ. 146. Βρέλλη Ζάχου Μ., «Νόμοι και κανονιστικές διατάξεις για την πολυτέλεια και τις ενδυματολογικές δαπάνες στη Δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα και τους Νεώτερους χρόνους» *Δωδώνη*, 20, τεύχ.1 (1991) σσ. 227-263.

⁶²¹ G. Helmecke, «Die Stickereien», in C. Erben (επιμ.), *Reich an Samt und Seide. Osmanisches Gewebe und Stickereien*, Temmen, Βρέμη, 1993.

⁶²² A. Ribeiro, *Dress in Eighteenth/century Europe, 1715-1789*, Yale University Press, 2002.

ζωγράφου *Charles Jervas*, που παρουσιάζουν ομοεθνείς του κυρίες της «καλής» κοινωνίας ντυμένες *alla turca*. Τον ίδιο τρόπο ντυσίματος βρίσκουμε και στα έργα του *Jonathan Richardson* όπως αυτό της *Lady Mary Wortley Montagu* όπου η κυρία ντύνεται σαν αυλική του Σουλτάνου. Παραδείγματα όπως το πορτρέτο της *Margaret Kamble* και αυτό της *Abigail Smith* (1771) του *John S. Copley*, και της *Rachel Moor* (1784) του *Henry Benbridge* βεβαιώνουν τη μεγάλη τάση ένδυσης κοντά στα οθωμανικά πρότυπα των γυναικών των καλών οικογενειών της Ευρώπης.

Το ζωγραφικό έργο του *Liotard* είναι ακόμα πιο σημαντικό αφού μας παρουσιάζει τις γυναίκες των Ευρωπαίων στην Ανατολή (Κωνσταντινούπολη). Πορτρέτα όπως αυτά της κόμησας του *Coventry*, της δεσποινίδος *Hélène Glavani* ενώ παίζει ταμπουρά, και αυτό της δεσποινίδος *Beli* αποδίδουν τη συνέπεια και το πάθος των γυναικών αυτών για την ανατολικού τύπου ενδυμασία. Στα έργα του «Πορτρέτο της κυρίας *Margaret Cook*» και «Πορτρέτο της κυρίας *Marigot* από την Σμύρνη», όπως και τα σχέδια των Γαλλίδων κυριών του Πέρα, μπορούμε με λεπτομερή ανάλυση να ονομάσουμε όλα τα ενδυματολογικά στοιχεία που απαρτίζουν την οθωμανική γυναικεία ενδυμασία της άρχουσας τάξης. Σημαντικά είναι και τα έργα στα οποία ο Ελβετός ζωγράφος παρουσιάζει τις Ελληνίδες και τις Λεβαντίνες γυναίκες της Πόλης. Θυμίζουμε την «Ελληνίδα χορεύτρια» της Εθνικής βιβλιοθήκης των Παρισίων, την «Ελληνίδα κεντήτρια» (ιδιωτική συλλογή) που, σταυροπόδι στον καναπέ της, μας αφήνει να θαυμάσουμε το εύσχημο ντεκολτέ της με τον μικρό σταυρό κρεμασμένο από μια βαθύχρωμη κορδέλα, το πορτρέτο της κυρίας *Μαυροκορδάτου* και αυτό της «Λεβαντίνας κυρίας με την υπηρέτριά της» του ιδρύματος *Oskar Reinhart*. Στις προσωπογραφίες αυτές, ο κοινός παρονομαστής είναι πάντα η παρόμοιου τύπου ενδυμασία, τα κοσμήματα και γενικά η αισθητική.

Μια άλλη ενδυματολογική ομάδα που προέκυψε από την έρευνα είναι αυτή των ανδρών που στο ιματιοφυλάκιο τους έχουν ενδύματα και των δύο αισθητικών – πολιτιστικών τύπων. Τα άτομα αυτά, όπως αναφέρθηκε, δεν ντύνονται με ανάμικτο τρόπο χρησιμοποιώντας αμφοτέρους τους τύπους. Κατέχουν και χρησιμοποιούν ξεχωριστά τα δυτικότερα ενδύματα και ανάλογα τα οθωμανικά με βάση την περίπτωση και τη διάθεση. Θυμίζουμε πως κανένας νομικός περιορισμός δεν αφορούσε την ενδυμασία των ξένων υπηκόων στην Αυτοκρατορία και η επιλογή της αισθητικής διγλωσσίας πρέπει να αντιμετωπιστεί ως προσωπική επιλογή της ταυτότητας που επιθυμούσαν να προβάλουν τα άτομα αυτά.

Όντας προσωπική επιλογή, με βάση τους λόγους ή τις αιτίες της επιλογής, ο κάθε ένας είχε διαφορετική ποσότητα ενδυμάτων του ενός και του άλλου συρμού. Ο Κερκυραίος γιατρός *Ιωάννης Αντώνιος Κόμης* φυλάσσει στο ερμάρι του μεγάλο και πλήρες οθωμανικού τύπου ενδυματολόγιο ενώ τα βενετικά του ενδύματα, εξίσου καλής ποιότητας, περιορίζονται σε λίγα κομμάτια. Ακριβώς αντίθετη είναι η κατάσταση στο ερμάρι του Βενετού γραμματέα του Προξενείου και έμπορου *Niccolò Voltolina*. Ο Βενετός κατείχε μια αξιοσημείωτη γκαρνταρόμπα, υπερπλήρη σε ποσότητα και τυπολογία ενδυμάτων βενετσιάνικου τύπου. Το γεγονός αυτό δεν απέκλεισε τον *Voltolina* από την κατοχή, άρα και τη χρήση, οθωμανικού τύπου ενδυμάτων. Όπως και στην περίπτωση του Κερκυραίου γιατρού, τα ενδύματα των δύο τύπων ανήκουν στην ίδια ποιοτική κατηγορία και εκφράζουν την ίδια κοινωνική θέση σε δυο διαφορετικές αισθητικές γλώσσες. Με τον ίδιο μικτό τρόπο ντυνόταν και ο Κεφαλονίτης *Γιωργής Γουλέλλιος*, η απουσία όμως ολόκληρου του ερμαριού του δεν μας επιτρέπει να γνωρίζουμε την αναλογία των δυο τύπων ενδυμάτων.

Πραγματικά καμιά από τις τρεις ομάδες δεν μπορεί να θεωρηθεί πιο ενδιαφέρουσα από τις άλλες. Η καθεμιά από αυτές, εκφραζόμενη από τα άτομα που την εκπροσωπούσαν και την προέβαλλαν, είχε τους λόγους ύπαρξής της και κατείχε τη θέση της και την ανάλογη βαρύτητα στην κοινωνία στην οποία ανήκε. Μέσα από τους συνδυασμούς χρωμάτων (τα χρώματα είναι παράγοντας καθοριστικής σημασίας, ωστόσο η ανάλυσή τους δεν είναι του παρόντος) των ποιοτήτων των υφασμάτων και των σχεδίων των ενδυμάτων, συμπληρώνονταν οι αισθητικές «φράσεις» δυο τουλάχιστον γλωσσών που μαζί και σε συμβιωτικό δυναμισμό αποτέλεσαν την *lingua franca* ενός σύνθετου πολιτιστικού χώρου όπως η Κύπρος.

Δεν βρίσκουμε, μέσα από τις περιπτώσεις που αναλύσαμε, σχέσεις μεταξύ της ενδυμασίας και της θρησκείας των πολιτών. Βέβαια δεν έχουμε μουσουλμάνους, των οποίων η ενδυμασία την περίοδο αυτή διαφέρει και δεν αναμειγνύεται με εκείνη των Ευρωπαίων. Μεταξύ των δογμάτων των χριστιανών υπάρχει ελεύθερη ενδυματολογική κίνηση. Δεν εμποδίζονται οι ορθόδοξοι από το να ντυθούν βενετικά και οι καθολικοί με τα ενδύματα αυτά που, πέρα από οθωμανικά, καθόριζαν και χαρακτήριζαν και τους ορθοδόξους.

Η καταγωγή θα μπορούσε να είναι ένα από τα στοιχεία που καθορίζουν την ενδυματολογική επιλογή. Και πράγματι αποδεικνύεται πως η τοπική, παραδοσιακή ενδυμασία του καθενός είναι μια από τις δυο επιλογές που έχει να εφαρμόσει στην εξωτερική του εμφάνιση. Όπως είδαμε οι δυνατότητες είναι τρεις, μπορεί να επιλέξει την ενδυμασία του χώρου καταγωγής του, αυτή ενός άλλου γεωγραφικού χώρου που για κάποιο λόγο νιώθει πως του ανήκει ή να ενδύεται και με τους δύο τρόπους, ανάλογα με τη διάθεση και την ανάγκη του.

Αναμφισβήτητα η ενδυμασία αποτέλεσε για αιώνες τον κώδικα επικοινωνίας μεταξύ των λαών. Ακριβώς για τον λόγο αυτό και σε συνδυασμό με τον χρόνο και την περιοχή που αναλύουμε, το σύμβολο / ένδυμα μπορεί και χρησιμοποιείται σχετικά ελεύθερα. Είναι η ίδια αυτή η σχετική ελευθερία που θα οδηγήσει στον επόμενο αιώνα τους Οθωμανούς στο μεγάλο αισθητικό άνοιγμα στην ενδυμασία τους και που ταυτόχρονα οδήγησε σε σχετική υποχώρηση της παραδοσιακής ενδυμασίας σε λιγότερο από 100 χρόνια. Μιλώντας για αυτού του τύπου την ελευθερία δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε στους Ευρωπαίους που πολύ πριν τους Οθωμανούς αφομοίωσαν ξένα στοιχεία στην ενδυμασία τους. Η διαφορετική ταχύτητα αλλαγής της μόδας και η διαφορά στον τρόπο αντιμετώπισής της είναι καθοριστική για τον τρόπο που οι δύο, Ευρωπαίοι και Οθωμανοί, χρησιμοποίησαν τα ξένα αισθητικά στοιχεία.

Όπως αναφέραμε και πριν, η επίπλωση των σπιτιών των ανθρώπων αποτελεί μέρος της ίδιας τάσης με την ενδυμασία, μέρος της ίδιας ενέργειας και της ίδιας λογικής. Έχοντας κατά νου το δεδομένο αυτό, θα περίμενε κανείς να βρει σπίτια επιπλωμένα και διακοσμημένα με την ίδια αισθητική των ενδυμάτων των ιδιοκτητών τους. Σαφώς αυτό ισχύει αλλά ισχύει και το αντίθετο. Παράδειγμα είναι τα σπίτια της Μαριούς Περισιτιάνη και του Νικολή Αρβανιτάκη που σε αντίθεση με την προσωπική τους ενδυμασία ήταν ευρωπαϊκού τύπου. Με τον ίδιο τρόπο, ευρωπαϊκά ντυμένοι αστοί κατείχαν στο σπίτι τους οθωμανικού τύπου επίπλωση. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται (όπως και στην ενδυμασία) για ενέργειες που βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην αναγνωστική ικανότητα της κοινωνίας που απευθύνονται. Τα άτομα που συχνάζουν στα σπίτια αυτά σίγουρα ανήκουν σε μια από τις δύο αισθητικές εκφράσεις. Ως εκ τούτου, η παρουσία δίγλωσσης επίπλωσης ήταν αναγκαία σε κάποιο βαθμό. Παραμένει βέβαια η προσωπική αισθητική του κάθε ιδιοκτήτη, η σχέση του με άτομα

της μιας ή της άλλης αισθητικής όχθης και η κοινωνική του θέση, άξονες όλοι αυτοί καθοριστικοί σε σχέση με τη διακοσμητική επιλογή του.

Εξαρχής τέθηκαν ερωτήματα που αφορούσαν το γούστο, τις παραλλαγές του και τις σχέσεις του με την κοινωνία και την οικονομία. Οι απαντήσεις που δόθηκαν από τα έγγραφα ήταν πολλές και ουσιαστικές ως προς το περιεχόμενο χάρη στις πλούσιες πληροφορίες που αυτά προσέφεραν. Η εισαγωγή υφασμάτων από τη Βενετία, την υπόλοιπη Ευρώπη και την Ανατολή αποτέλεσε σημαντική μορφή εμπορίου και διακίνησε μεγάλα οικονομικά κεφάλαια, για τα δεδομένα της εποχής. Το «εξωτικό» στοιχείο της εισαγωγής και η οικονομική αξία των υφασμάτων καθόρισε την επιτυχία στη λιανική τους πώληση και ιδιαίτερα την κοινωνική τους αξία. Η ενδυμασία, βασισμένη εν πολλοίς στο ύφασμα, ολοκλήρωσε την κοινωνική διάσταση αυτού που ονομάζουμε «εξωτερική» εμφάνιση των ανθρώπων μέσα από τα σχήματα, τα χρώματα και τις πολιτιστικές – γεωγραφικές παραπομπές της. Η χρήση της ενδυμασίας και οι συνδυασμοί της καθορίζουν την ιδέα που μια κοινωνία έχει για ένα μέλος της, αποτελεί τη σύνθεση της εξωτερικής του εμφάνισης και κατ' επέκταση την εικόνα του.

Το εξαιρετικό υλικό που προσέφεραν τα υπό μελέτη έγγραφα εμπεριέκλειε, όπως είδαμε πριν, και καταγραφές καταστημάτων. Αυτές –κατεξοχήν– αποτελούν το παράθυρο που ανοίγει στην καρδιά της τοπικής αισθητικής και περιλαμβάνει όλες τις πτυχές της, αφού οι νόμοι του εμπορίου και του κέρδους δεν χωρούν καμιά διάκριση. Είναι, δε, γνωστό πως οι επιλογές κατανάλωσης βασίζονται στην προσφορά που διαθέτει το εμπόριο στον ίδιο βαθμό που το εμπόριο διαθέτει τα αντικείμενα που η ζήτηση τού επιβάλλει. Η σχέση αυτή, σε συνδυασμό με τα όσα είδαμε να επικρατούν στην κοινωνία και την αισθητική των ανθρώπων, μπορεί να ολοκληρώσει το ποιοτικό και ποσοτικό βάθος της γνώσης μας σχετικά με τη Λάρνακα του 18ου αιώνα και να αποτελέσει το αναγκαίο πλαίσιο του πίνακα που προσπάθησα να ζωγραφίσω. Θα ήθελα να κλείσω με μια μικρή ματιά στο παράθυρο των καταστημάτων ως ένα τελευταίο απολογισμό του θέματός μας και μια καινούρια αρχή με άλλα ερωτήματα, άλλους προβληματισμούς και άλλες προοπτικές.

Το κατάστημα του *Crellich* στη Μαρίνα της Λάρνακας είναι ένα πλήρες παράδειγμα στο οποίο μπορούμε να εισχωρήσουμε για λίγο, να κρυφοκοιτάξουμε στα ράφια και στις αποθήκες του χωρίς καμιά αναλυτική διάθεση και βαθύτερη έννοια εκτός από τη χαρά της ανακάλυψης. Στο κατάστημα αυτό καταγράφηκαν όλα τα αντικείμενα που βρισκόνταν προς πώληση. Τα υφάσματα που είδαμε αναλυτικά πιο πάνω, προέρχονταν από την Ευρώπη και την Ανατολή αλλά και από το ίδιο το νησί: ήταν όλων των ποιοτήτων και παρέχονταν σε μεγάλη ποσότητα. Τα συνδεδεμένα με την εξωτερική εμφάνιση εμπορεύματα ήταν πολλά και κάλυπταν όλες τις πτυχές των αξεσουάρ. Ήταν γιλέκα ανατολικού τύπου, ρωσικές μπότες, σκούφοι, καπέλα, ομπρέλες, μαντίλια, κάλτσες, διακοσμήσεις καπέλων, κουμπιά, πορτοφόλια, τσάντες και φουσερά, επιπλέον κοσμήματα όπως ρολόγια, μπουκλές, περιδέραια, καρφίτσες, σταυροί, δακτυλίδια, καρφίτσες για μαλλιά, χτένες από την Πόλη και βραχιόλια.

Πέρα από την ένδυση, στα ράφια του καταστήματος του *Crellich* καταγράφονται γυάλινα δοχεία από τη Βενετία και τη Γαλλία, πήλινα διακοσμημένα δοχεία εισαγωγής από την Ιταλία και τη Νότιο Γαλλία. Είχε ποσότητες από ροσόλι, το λικέρ από την Τριέστη και τα Δαλματικά παράλια, ρούμι και κρασί μοσχάτο, εργαλεία και σκοινιά για τη ναυσιπλοΐα και το ψάρεμα, συμπεριλαμβανομένων των κουπιών, των αγκιστριών και των αγκυρών. Όπλα και πιστόλια, σφαιρίδια και μπαρούτι αλλά και βέλη που χρειαζόνταν για το κυνήγι και την προσωπική άμυνα. Εντυπωσιάζουν οι μεγάλες

ποσότητες εισαγόμενου σαπουνιού, θειαφιού και σόδας όπως και της γνωστής θηριάκης, του βενετικού φαρμάκου, άγνωστης σύνθεσης, που βρίσκονταν σε κάσες και βαρέλια σε όλο το κατάστημα. Όπως σε κάθε μαγαζί, έτσι και σε αυτό, βρίσκονταν βαρέλια με κουμανταρία, αλλά ακόμα και πολλά βαρέλια άδεια, εισαγόμενα από τη Βενετία. Από τη Βενετία προέρχονταν και οι καθρέφτες, τα γυάλινα φανάρια, οι λάμπες και τα τζάμια που διέθετε το κατάστημα στο κοινό. Οι πελάτες της πόλης αλλά και του νησιού ολόκληρου μπορούσαν να προμηθευτούν από το μαγαζί αυτό κάθε ποιότητας χαρτί που έφτανε από τη Βενετία, τη Γαλλία και την Κωνσταντινούπολη, ισπανικό κερύ σε όλες τις μορφές του και μεταλλικά καλούπια για κέρινα ομοιώματα.

Δεν έλειπαν επίσης τα φαγώσιμα, βούτυρο, τυριά, μέλι και ξηροί καρποί, που σίγουρα συνέβαλλαν, μαζί με τα μπαχαρικά στο άρωμα του καταστήματος. Στα ράφια της δεξιάς γωνιάς του μαγαζιού θα βλέπαμε ποσότητες φελλών, καφετιέρες από την Κωνσταντινούπολη και τη Γαλλία, καρφιά και πρόκες, σβανάδες και ράσπες που έφταναν από τη Γερμανία μέσω των βενετικών πλοίων. Βρίσκονταν και πολλά τηλεσκόπια, μονά και διπλά, ζυγαριές μεγάλες και μικρές, κατσαρόλες και μαγκάλια, γαλλικές νταμιτζάνες με κυπριακή ζιβανία, φύλλα χρυσού σε δερμάτινα κουτιά και πένες από ελεφαντόδοντο. Δεν έλειπε ο καπνός, οι πίπες και οι ταμπακιέρες, οι μύλοι του καφέ, τα βιβλία, οι λεπίδες, οι βενετικές κασέλες από ξύλο καρυδιάς και ελάτου, καθώς και τα πιάτα (γαλλικά και ιταλικά, με ή χωρίς διάκοσμο), τα μαχαιροπήρουνα και τα ποτήρια κάθε ποιότητας και όλων των γούστων.

Αυτό θα βλέπαμε, αν κοιτάζαμε πίσω από την κουρτίνα του καταστήματος του *Crelich*, που χώριζε τον δημόσιο χώρο από το σπίτι του στη Μαρίνα της Λάρνακας, το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Αυτό είδαμε και στο κατάστημα του *Mantovani* και αυτό θα βλέπαμε σε όλα σχεδόν τα καταστήματα της πόλης. Επιλογή των αγαθών αυτών θα βρίσκαμε στα σπίτια των οποίων είδαμε τα ερμάρια και με αυτά τα εμπορεύματα θα επέλεγαν να ντύσουν τα εσωτερικά των σπιτιών τους. Αυτή ήταν η εικόνα της Λάρνακας των Βενετών και όσων βρίσκονταν στον περίγυρό τους και μέσα από αυτή μπορούν να αναγνωσθούν οι νοοτροπίες και οι συνήθειες, ο τρόπος ζωής και συμπεριφοράς που μαζί αποτελούν την πιο κοντινή στον άνθρωπο διάσταση της Ιστορίας.

ΠΗΓΕΣ

ARCHIVIO DI STATO DI VENEZIA

Capitolaribus de Tinctorum,

busta 25, serie LXXVI

Cinque Savi alla Mercanzia,

I serie:

busta 648, c. 15 aprile 1769.

busta 650, c. 18 Novembre 1778.

Consolato Veneto del Regno di Cipro

busta 1

cc. 7, 66.

busta 2

Verbali 1772-1778, c. 128.

Verbali 1782-1784, cc. 39, 41, 86.

cc. 5 r-v, 6 r-v, 7v, 41, 62v, 86 v, 88 r, 135 r, 138 r, 141, 185, 191r, 211 r, 225, 229, 236, 243, 251 v, 256 r, 279 r-v, 293r.

busta 3

Atti del Consolato 1787-1794, cc. 5, 210.

1784-1787, c. 250 r.

cc. 5, 6 b, 83 r, 119, 126, 163, 201, 210, 231, 246, 248, 249, 250 r, 256 r, 267, 268, 298.

busta 4

cc. 47, 87, 159, 212.

busta 5

cc. . 44, 47, 159, 162,163, 207, 212, 221, 223, 229, 237, 249, 253, 263, 264.

busta 6

cc. 28 a, 30, 32, 34 a, d, e, g, 36, 37 a-d, 38, 39, 42a-f, 44, 45, 46, 47 a, b, c, d, 47 a,b, 48, 49, 50/6, 50/9, 50/10, 50/12, 50/14, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63 a-c, 64, 65 a, b, c, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74 b, 75, 77, 84 a, b, 75, 77, 78, 82, 84 b, 98, 99, 102, 105 a, c, 106 a, b, 107 a, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114 a, 115 a, 118 a, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 129, 134, 135, 136, 207, 216, 229, 237.

busta 7

busta 8

busta 10

cc. 39, 92.

busta 11

cc. 84, 108, 146, 165, 169, 175.

busta 12

Registro di Entrata 1754-1764

Registro 1777-1786.

c. 1

busta 13

Manifesti 1754-1764

c. 2

busta 14

c. 80

busta 20

cc. 113

Senato Terra

registro 44, 1562-1563

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α΄ Ελληνική

Αιμιλιανίδου Α., «Προνόμια των αλλοδαπών και διομολογήσεις εν Κύπρω», *Κυπριακαί Σπουδαί*, Α΄, Λευκωσία, 1937, σσ. 1-59.

Ανώνυμος, *Cento settimane di viaggi ossia amenità dei viaggi fatti in tutte le parti del mondo*, τομ.7, Μπουλόνια, 1838.

Αριστείδου Α., *Ανέκδοτα έγγραφα της Κύπρου από τα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας*, τόμ.Ι, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1990.

Αριστείδου Α., «Επιπτώσεις των σταυροφοριών στην οικονομική ανάπτυξη της Κύπρου», στο Coureas N., Riley-Smith J., *Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες - Cyprus and the Crusades*, Λευκωσία 1995, σελ. 355-364.

Αριστείδου Α., *Η Υφαντουργία της Κύπρου από την Αρχαιότητα μέχρι τον 20ό αιώνα και η συμβολή του Κώστα Χριστοδούλου*, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας, LIV, Λευκωσία, 2006.

Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία της νήσου Κύπρου*, Βενετία, 1778 (reprint: Λευκωσία, 1933).

Βρέλλη-Ζάχου Μ., «Κοινωνική διαστρωμάτωση στην ελληνική κοινότητα. Αντικατοπτρισμοί στονυλικό πολιτισμό. Το παράδειγμα του ενδύματος», *Δωδώνη*, 18 (1989), σ. 177-191.

Βρέλλη-Ζάχου Μ., «Νόμοι και κανονιστικές διατάξεις για την πολυτέλεια και τις ενδυματολογικές δαπάνες στη Δυτική Ευρώπη κατά το Μεσαίωνα και τους Νεώτερους χρόνους» *Δωδώνη*, 20, τεύχ.1 (1991) σσ. 227-263.

Βρέλλη-Ζάχου Μ., *Η ενδυμασία στη Ζάκυνθο, 1864-1910. Συμβολή στη μελέτη της ιστορικότητας και της κοινωνιολογίας του ενδύματος*, Αθήνα 2003.

Δημητρέλης Λ., *Παγκόσμια εικονογραφημένη ενδυματολογία. 5.000 χρόνια ιστορίας μόδας*, Τόμοι 1,2,3,4,5, Θεσσαλονίκη1992-1993.

Η Ζωή στην Κύπρο κατά τους ΙΗ΄ και ΙΘ Αιώνες μ.Χ., Δήμος Λευκωσίας, Λευκωσία, 1984.

Θεοχαρίδης Ι. Π., *Σύμμεικτα δραγομανικά της Κύπρου*, Ιωάννινα, 1988.

Θεοχαρίδης Ι. Π., «Το μπεράτι του δραγομάνου Χριστοφάκη», στο Σαλακίδης Γ. (επιμ.), *Τουρκολογικά. Τιμητικός Τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2011, σσ. 243-252.

- Ιντιάνος Α., «Περί του θεσμού της δραγομανία εν Κύπρω», *Κυπριακά Σπουδαί*, 2, Λευκωσία, 1938.
- Ιστορία της Κύπρου*, τομ. Δ, Μεσαιωνικόν Βασίλειον, Ενετοκρατία, μέρος Α', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία, 1995.
- Καραγιώργης Β., *Excavations at Kition I, The Tombs*, Department of Antiquities of Cyprus, Λευκωσία, 1974.
- Καραγιώργης Β., *Kition: Mycenaean and Phoenician discoveries in Cyprus*, Λονδίνο, 1974.
- Καραγιώργης Β., *Excavations at Kition V, The pre-Phoenician levels*, Department of Antiquities of Cyprus, Λευκωσία, 1985.
- Κιτρομηλίδης Π. Μ., «Τα συλλογικά πεπρωμένα του Κυπριακού Ελληνισμού τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα», στο *Η ζωή στην Κύπρο τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, Λευκωσία, 1984.
- Κιτρομηλίδης Π. Μ., *Κοινωνικές σχέσεις και νοοτροπίες στην Κύπρο του δεκάτου ογδόου αιώνα*, Λευκωσία, 1992.
- Κιτρομηλίδης Π. Μ., «Η ανωνυμία μιας 'επώνυμης' γυναίκας στην Κύπρο του 18^{ου} αιώνα», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 27, 2006.
- Κοκκινόφτας Κ., «Η ίδρυση του πρώτου ελληνορθόδοξου σχολείου στην Λάρνακα (1733)», στο Μπαλτά Ε., Σταυρίδης Θ., Θεοχαρίδης Ι., *Histories of Ottoman Larnaca*, Κωνσταντινούπολη, 2012, σσ.55-68.
- Κονόρτας Π., *Οθωμανικές θεωρήσεις για το Οικουμενικό Πατριαρχείο*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1998.
- Κορρέ Κ. - Κούζας Γ. (επιμ.) *Η έρευνα και διδασκαλία του υλικού πολιτισμού στα ελληνικά πανεπιστήμια* Αθήνα 2010
- Κουδουνάρης Α., «Επτανησιακή συμβολή εις την κοινωνικήν σύνθεσιν του κυπριακού πληθυσμού», *Κυπριακά Σπουδαί*, 40, 1976, σσ. 87-105.
- Κουδουνάρης Α., «Η κάθοδος των Επτανησίων εις Κύπρον», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπρολογικού Συνεδρίου*, τ. Γ', Λευκωσία, 1987, σσ. 77-91.
- Κυριαζής Ν. Γ., «Τσελεπής Χατζηπετράκης Κυθήρειος», *Κυπριακά Χρονικά*, 1, 1923, σσ. 208-210.
- Κυριαζής Ν. Γ., *Κοινωνική Δράσις της Πόλεως Σκάλα-Λάρνακα*, Λάρνακα, 1947.
- Κυριαζής Ν. Γ., *Συλλογή Ιστορικών Ειδήσεων της Πόλεως Λάρνακα – Σκάλα*, Λάρνακα, 1956.

- Κύρρης Κ., «Ανατομία του οθωμανικού καθεστώτος στην Κύπρο 1570-1878», στο *Η ζωή στην Κύπρο τον ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα*, Λευκωσία, 1984.
- Λαζογιώργος-Ελληνικός, Δ. *Αγγελική Χατζημιχάλη: η Ελληνίδα που φώτισε το Γένος*, Αθήνα, 1990.
- Μερακλής Μ. Γ., *Ελληνική Λαογραφία, Γ' Τόμος: Λαϊκή Τέχνη*, Αθήνα 1992, (Κεφ. 4: Ενδυμασία)
- Mane P., Pipronier F., *Se vetir au Moyen Age*, Biro, Paris, 1995.
- Μιχαήλ Μ., *Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την Οθωμανική Περίοδο (1571-1878)*, Λευκωσία, 2005.
- Μιχαηλίδης Α., *Η ανακάλυψη νεκροταφείου στο ρωσικό – σουηδικό προξενείο στη Λάρνακα και το φαινόμενο των αυτόκλητων τιμωρών*, (άρθρο προς έκδοση).
- Μιχαηλίδης Σ. Γ., *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Λάρνακα, 1992.
- Molmenti P., *Storia di Venezia nella Vita Privata*, Βενετία, 1887.
- Μπάδα-Τσομώκου Κ., *Η αθηναϊκή γυναικεία φορεσιά κατά την περίοδο 1687-1834, Ενδυματολογική μελέτη*, Διδακτορική διατριβή, Ιωάννινα 1983 (πολυγραφημένη έκδοση)
- Μπαλτα Ε., Σταυρίδης Θ., Θεοχαρίδης Ι., *Histories of Ottoman Larnaca*, Κωνσταντινούπολη, 2012.
- Μπόζη Σ., *Ζωγραφιστές σταμπωτές μαντίλες Γιαζμά από τα εργαστήρια του Βοσπόρου*, Αθήνα, 1989.
- Μπόζη Σ., «Τα εργαστήρια σταμπωτών του Βοσπόρου και η 'Μαντήλα της Κοκόνα'», στο *Τα Ελληνικά Σταμπωτά 18^{ος} -20^{ος} αιώνας*, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας, 1997.
- Μυριανθόπουλος Ι.Κ., *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος ο διερμηνεύς της Κύπρου (1779-1809)*, Τύποις Μουσών, Λευκωσία, 1934.
- Παπαδημητρίου Ε., *Μεταξουργία στην Κύπρο. Με αναφορά στη Λάπηθο και τον Καραβά*, Λευκωσία, 1995.
- Παπαδημητρίου Ε., *Κυπριακές Εθνογραφικές συλλογές σε Βρετανικά Μουσεία*, Λευκωσία, 2000.
- Παπαδημητρίου Ε., *Η τέχνη του ξύλου στην Κύπρο*, Λευκωσία, 2003.

- Παπαδόπουλλος Θ., «Πρόλογος» στο *Αρχιμανδρίτης Κυπριανός: Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, φωτομηχανική ανατύπωση, Λευκωσία, 1971.
- Παπαδόπουλλος Θ. (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου: Μεσαιωνικόν Βασίλειον, Ενετοκρατία*, τομ. Δ, μέρος Α', Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία, 1995.
- Παπαδόπουλλος Θ., «Η Εκκλησία της Κύπρου κατά την περίοδο της φραγκοκρατίας», στο Παπαδόπουλλος Θ. (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου: Μεσαιωνικόν Βασίλειον, Ενετοκρατία*, μέρος Α', τομ. Δ, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', Λευκωσία, 1995, σσ. 543-665.
- Παπαντωνίου Ι., *Ελληνικές φορεσιές*, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Ναύπλιο 1981
- Παπαχαλαράμπος Γ. Χ., *Κυπριακή Οικία*, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1968.
- Παταπίου Ν., «Οι Αλυκές της Λάρνακας και οι Βενετικές πηγές», *Ο Πολίτης*, 31.05.2009.
- Παυλίδης Ά. (επιμ.), *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Λευκωσία, 1988, τομ. 14.
- Παυλίδης Α., *Η Κύπρος ανά τους αιώνες μέσα από τα κείμενα ξένων επισκεπτών της*, τομ 2, Φιλόκυπρος, Λευκωσία, 1994.
- Παυλίδη Α., «Εισαγωγή» στο *Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, Ιστορία χρονολογική της νήσου Κύπρου*, Λευκωσία, 1997.
- Παυλίδης Α., «Φραγκοκρατία», στο Μιχαηλίδης Σ. (επιμ.), *Ιστορία της Λάρνακας*, Λάρνακα, 2005.
- Πιερίδου Α., «Η εξέλιξη της γυναικείας ενδυμασίας στην Αρχαία Κύπρο», *Φιλολογική Κύπρος*, 1962.
- Πιερίδου Α., *Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη*, Λευκωσία, 1980.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Η Εθνογραφική Συλλογή του Ομίλου Λαϊκής*, Λευκωσία, 2006.
- Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου Ε., «Ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός», στο Χατζηχριστοδούλου Χ., Γερασίμου Κ. και Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου Ε., *Νέα εικόνα και ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός*, Λευκωσία, 1995, σσ. 19-46.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Ο Δραγομάνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος και η εποχή του*, Λευκωσία, 1995.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Η Αστική Ενδυμασία της Κύπρου κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα*, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζησ Κυπρου, Λευκωσία, 1996.

- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., «Τα σταμπωτά της Κύπρου από τον 18ο έως τον 20ο αιώνα», στο *Τα Ελληνικά Σταμπωτά 18ος – 20ος αιώνας*, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας, 1997, σσ. 33-43.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Κινητά και Ακίνητα Πράγματα του Ευαγγέλη Περισιτιάνου Σούδιου Βένετου κατά την Σκάλαν της Λάρνακος*, Λάρνακα, 1998.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Tanning in Cyprus from 16th to 20th century. From traditional tanneries to modern industries*, Λευκωσία, 2009.
- Ριζοπούλου Ηγουμενίδου Ε., *Turkish Cypriot Dress, The Aziz Damdelen Collection*, Λευκωσία, 2012.
- Ρόκου Β., *Παράδοση και Αισθητική*, Κέντρο Ερευνών Παράδοσης και Πολιτισμού, Ιωάννινα 1994
- Ρόκου Β., *Η παραδοσιακή κοινωνία : Από τη μεγάλη συνέχεια στη μεγάλη διάρκεια*, Αθήνα, 2005.
- Ρόκου Β., *Φορέματα από μετάξι*. Εκδ. Εργαστήριο Προβιομηχανικής Τεχνολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2006
- Σακελλάριου Α., *Τα Κυπριακά*, τομ. Ι, Αθήνα, 1890 (Λευκωσία, 1991).
- Σαλακίδης Γ. (επιμ.), *Τουρκολογικά. Τιμητικός Τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, Εκδοτικός Οίκος Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2011.
- Σβορώνος Ν., *Το εμπόριο της Θεσσαλονίκης τον 18ο αιώνα*, Θεμέλιο, 1996.
- Σταυρίδης Θ., «Η Εγκατάσταση Επτανησίων Βενετών υπηκόων στην Κύπρο στα μέσα του 18ου αιώνα και τοπικές αντιδράσεις: Ένα οθωμανικό έγγραφο του 1757'», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 35, Λευκωσία, 2010, σσ. 93-122.
- Στυλιανού Α., *Αί περιηγήσεις του Ρώσσου μοναχού Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρασκυ έν Κύπρω*, Κυπριακών Σπουδών, ΚΑ', Λευκωσία, 1957.
- Τα Ελληνικά Σταμπωτά 18^{ος} -20^{ος} αιώνας*, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας, 1997.
- Τζωρτζάτος Β., *Οι βασικοί θεσμοί διοικήσεως της αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Κύπρου μετά ιστορικής ανασκοπήσεως*, Αθήνα, 1974.
- Τριανταφυλλίδου Γ., «Το βαμβάκι στην Κύπρο, καλλιέργεια, ανάπτυξη, εκμετάλλευση στην περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 22, 1996, σσ.113-142.
- Φραγκισκανοί Αδελφοί, *Καθολική εκκλησία Παναγία των Χαρίτων*, Λάρνακα, 1990.

Χατζηιωάννου Κ., *Η αρχαία Κύπρος εις τας ελληνικάς πηγάς*, τομ.ΙΙΙ, Λευκωσία, 1975.

Χατζηχριστοδούλου Χ., Γερασίμου Κ. και Ριζοπούλου-Ηγουμενίδου Ε., *Νέα εικόνα και ιστορική μαρτυρία Ιωάννου Κορνάρου του Κρητός*, Λευκωσία, 1995.

Β΄ Ξένη

Algoud H., «Le tissu de soie, document historique», *La Soierie de Lyon*, 18 Octobre 1929, σσ. 498-507.

Arbel B., «Η Κύπρος υπό Ενετική κυριαρχία», στο Θ. Παπαδόπουλλος (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τομ. Δ, *Μεσαιωνικόν Βασίλειον, Ενετοκρατία*, μέρος Α΄, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία, 1995, σς. 455-536.

Arbel B., *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, Leiden 1995

Arbel B., *Cyprus, Franks and Venice*, Ashgate, 2000.

Argentieri Zanetti A., *Dizionario Tecnico della Tessitura*, Udine, 1987.

Arnold J., «La Coupe et la Fabrication des Vetements feminins au XVIII siecle», στο Starobinsky J., Duboy P. et alii, *La mode en France 1715-1815: de Louis XV à Napoléon Ier*, La Bibliothèque des Arts, Παρίσι 1989.

Ashtor E., *The Venetian Cotton Trade in Syria in the Late Middle Ages, Levant Trade in the Later Middle Ages*, Princeton, 1985.

At the Court of the Great Turk: Kaftans from Topkapi Palace, Παρίσι, 2009.

Bajot M., *Annales Maritimes et Coloniales*, Παρίσι, 1841.

Baker P.L., *Islamic Textiles*, Λονδίνο, 1995.

Baldini M., *L'invenzione della Moda, le teorie, gli stili, la storia*, Ρώμη, 2005.

Bearman P. J., Bianquis Th., Bosworth C. E., van Donzel E., Heinrichs W. P. (επιμ.), *Encyclopædia of Islam*, 2nd Edition, 12 τομ., E. J. Brill, Leiden, 1960–2005.

Bearman P., Bianquis Th., Bosworth C.E., van Donzel E., Heinrichs W.P. et al. (επιμ.) *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Brill Online, 2016

< <http://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-2>> [18/02/2016].

Bellezza Rosina M., Cataldi Gallo M., *Cotoni Stampati e Mezzari dalle Indie all' Europa*, Genova, 1993.

Bezon M., *Dictionnaire general des Tissus anciens et modernes*, τομ. 1, Παρίσι, 1856.

Bianchi E., *Dizionario Internazionale dei Tessuti*, Como, 1997.

Bistrot G., *Il magistrato alle pompe nella Repubblica di Venezia*, Βενετία, 1912.

Boerio G., *Dizionario del Dialetto Veneziano*, Βενετία, 1856.

Boucher F., *Histoire du costume en Occident, de l'Antiquité à nos jours*, Παρίσι, 1967.

Braudel F., *Civiltà materiale, economia e capitalismo. Secoli XV-XVIII*

I, *Le strutture del quotidiano*, Collana Biblioteca di cultura storica, Τορίνο, 1982.

II, *I giochi dello scambio*, Collana Biblioteca di cultura storica, Τορίνο, 1981.

III, *I tempi del mondo*, Collana Biblioteca di cultura storica, Τορίνο, 1982.

Civiltà materiale, economia e capitalismo. Le strutture del quotidiano, Τορίνο, 2006.

Bredif J., *Printed French Fabrics. Toiles de Jouy*, Λονδίνο, 1989.

Briquet C. M., *Les Filigranes, Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, Alphonse Picard et fils, Paris, 1968.

Bryant R., *Imagining the Modern, The Cultures of Nationalism in Cyprus*, Λονδίνο, 2004.

Cahen Cl., İnalcık H., Hardy, P., «Djizya», στο Bearman P., Bianquis Th., Bosworth C.E., van Donzel E., Heinrichs W.P. (επιμ.) *Encyclopaedia of Islam*, Second Edition, Brill Online, 2016.
<http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/djizya-COM_0192> [18/2/2016].

Calanca D., *Storia sociale della moda*, Μιλάνο, 2002.

Cecchetti B., «La industria in Venezia nel sec. XIII», *Archivio Veneto*, IV/2, Βενετία, 1872.

Clouzot H., *Histoire de la Manufacture de Jouy et de la toile imprimée en France*, Παρίσι, 1928.

Cobham C. D., *Excerpta Cypria: materials for a history of Cyprus; with an appendix on the bibliography of Cyprus*, Cambridge University press, Cambridge, 1908.

Cocciolo L., Sala D., *Storia illustrata della moda e del costume*, Μιλάνο, 2004.

Codice per la Veneta Mercantile Marina, Βενετία, 1786.

Commercial regulations of the foreign countries with which US have commercial interactions, Ουάσιγκτον, 1817.

- Costantini M., «Commercio e marina», στο Del Negro P. (επιμ.), *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima: L'ultima fase della Serenissima*, τομ. VIII, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, Ρώμη, 1998, σσ. 555-612.
- Costantini V., «Il commercio Veneziano ad Aleppo nel Settecento», *Studi Veneziani*, 42, 2001 σσ. 143-211.
- Costantini V., «From Greek village to Levantine city: The transformation of Larnaca under the Ottoman rule», στο Μπαλτά Ε., Σταυρίδης Θ., Θεοχαρίδης Ι., *Histories of Ottoman Larnaca*, Κωνσταντινούπολη, 2012, σσ. 25-32.
- Coureas N., Riley-Smith J., *Η Κύπρος και οι Σταυροφορίες - Cyprus and the Crusades*, Λευκωσία 1995.
- D'Avanzo P., *Regole per la meccanica del telaio da seta*, Βενετία, 1753, Έκδοση επ. Chiappini di Sorio I., Βενετία 1981.
- Davanzo Poli D., *I mestieri della moda a Venezia nei secoli XIII-XVIII: documenti*, Mestre, Edizioni del Gazzettino, 2 τομ., 1984.
- Davanzo Poli D., *I Mestieri della Moda a Venezia dal XIII al XVIII secolo*, Βενετία, 1988.
- Davanzo Poli D., Moronato S., *Le Stoffe dei Veneziani*, Marsilio, Βενετία, 1994.
- Davanzo Poli D., *Abiti antichi e moderni dei Veneziani*, Neri Pozza Editore, Βενετία, 2001.
- Delormois A.L., *L'arte di fabbricare l'indiane all'uso d'Inghilterra e di comporre tutti i colori ...*, Βενετία, 1775.
- Demiryurek M., «The Commercial Relations between Venice and Cyprus After the Ottoman Conquest», *Levant* 8/2010, 42(2), σσ. 237-254.
- Deslandres Y., *Le costume image de l' homme*, Παρίσι, 1976.
- Desrosier S., *Soieries et autres textiles de l'Antiquite au XVI s. Catalogue*, Musee National de Moyen Age, Paris, 2004.
- Devoti D., *Il Tessuto in Europa*, Μιλάνο, 1993.
- Diderot D., Le Rond D'Alembert J.B., *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*, τ. 17, Παρίσι, 1751.
- Dikaios P., *Khirokitia*, Oxford, 1953.
- Doherty J., *Porcelain (Ceramics handbook)*, London, 2002.

- Du Cange C. de Fresne, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Παρίσι, 1670.
- Eldem E., «Franch Trade and Commerce Policy in the Levant in the eighteenth century»,
- Ellison T., *The Cotton Trade of Great Britain*, Λονδίνο, 1886.
- Ericani G., Frattaroli P., *Tessuti nel Veneto, Venezia e Terraferma, Glossario*, Βερόνα, 1994.
- Fano N., Ricerche sull'arte della **lana** a Venezia nel XIII e XIV secolo, in: *Archivio Veneto Va serie 18* (1936) σσ.73–213.
- Faroghi S., *Peasants, dervishes, and traders in the Ottoman Empire*, Variorum, Λονδίνο 1986.
- Faroghi S., «The Venetian Presence in the Ottoman Empire», στο Isamoglu-Inan H. (επιμ.), *The Ottoman Empire and The World Economy*, Cambridge, 1987, σσ. 311-344.
- Faroghi S., *Κουλούρακαι καθημερινή ζωή στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, Αθήνα, 2000 (Μόναχο 1995).
- Faroghi S., Neumann C.K, *Ottoman Costumes, From Textiles to Identity*, Κωνσταντινούπολη, 2004.
- Faroghi S., *The Ottoman Empire and the World around it*, Library of Ottoman Studies, том. 7, Λονδίνο, 2005.
- Faroghi S., «Declines and revivals in textile production», στο Faroghi S. N., Fleet K. (επιμ.), *The Cambridge History of Turkey: The Later Ottoman Empire, 1603–1839*, том. 3, Cambridge University Press, 2006.
- Fennell Mazzaoui M., «The Cotton Industry of Northern Italy in the Late Middle Ages, 1150-1450», *The Journal of Economic History*, 32, 1972, σσ. 262-286.
- Filiasi J., *Ricerche storico-critiche sull'opportunità della laguna veneta pel commercio sulle arti e sulla marina di questo Stato*, Βενετία, 1803.
- Fleet K. (επιμ.), *The Ottoman Empire in the Eighteenth Century*, Oriente Moderno, LXXIX 1999, σσ. 27-47.
- Frangakis-Syrett E., Brummett P., «The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1700-1820)», *The International History Review*, 16.2, May, 1994, σσ. 353-356.

- Galasso G., *Corso di Storia*, Μιλάνο, 1999.
- Galloway J., *The Sugar Cane Industry, an Historical Geography from its origins to 1914*, Cambridge University Press, 1989.
- Gazioğlu A. C., *The Turks in Cyprus, A Province of the Ottoman Empire (1571-1878)*, Λονδίνο 1990.
- Genori R., *La storia della moda attraverso i secoli*, Μπουλόνια, 1925.
- Gillow J., *Textile of the Islamic World*, Λονδίνο, 2010.
- Ginzburg C., *Il formaggio e i vermi. Il cosmo di un mugnaio del Cinquecento*, Einaudi, Τορίνο, 1976.
- Given, M., «Agriculture, Settlement and Landscape in Ottoman Cyprus», *Levant*, 32, 2000, σσ. 209-230.
- Grevembroch G., *Gli abiti dei veneziani di quasi ogni età con diligenza raccolti e dipinti nel secolo XVIII*, Βενετία, 1981.
- Hadjianastasis M., «Cyprus in the Ottoman Period, Consolidation of the Cypro – Ottoman Elite, 1650-1750», στο Michael M., Kappler M., Gavriel E. (επιμ.), *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden 2009, σσ. 63-88.
- Hardouin-Fougier E., Berthod B., Chavent-Fusaro M., *Les Etoffes, Dictionnaire Historique*, Παρίσι, 1994.
- Helmecke G., «Die Stickereien», στο Erben C. (επιμ.), *Reich an Samt und Seide, Osmanisches Gewebe und Stickereien*, Βρέμη, 1993, σσ. 193-279.
- Heyd W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen-age*, Raynaud, Leipzig, 1885.
- Hill G., *A History of Cyprus, To the Conquest by Richard Lion Heart*, τομ. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1940.
- Hill G., *A History of Cyprus, The Ottoman Province, The British Colony 1571-1948*, τομ. 4, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.
- Hitzel F., *Istanbul et les langues orientales*, Varia Turcica, Παρίσι, 1997.
- Hobsbawm E. J., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι τις μέρες μας*, Αθήνα, 1994.
- Ianiro E., «Notes on Venetian Commerces on Cyprus in the 18th century», Michael M., Kappler M., Gavriel E. (επιμ.), *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden, 2009, σσ. 181-196.

- Ianiro E., *Il Commercio Veneziano nel Mediterraneo Orientale del Settecento*, διδακτορική διατριβή, Università Ca' Foscari di Venezia, 2011 [<http://hdl.handle.net/10579/1045>].
- Inalcik H., *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, τομ. II, Cambridge, 1994.
- Inalcik H., Quateart D., *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, τομ. 2, 1600-1914, Cambridge University Press, 1997.
- Isamoglu-Inan H. (επιμ.), *The Ottoman Empire and The World Economy*, Cambridge, 1987.
- Jennings R. C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York and London, 1993.
- Kanai J., «Un Desir de Plus: ceux qui vecurent une époque dramatique a travers le vetement», στο Starobinsky J., Duboy P. et alii, *La mode en France 1715-1815: de Louis XV à Napoléon Ier*, La Bibliothèque des Arts, Παρίσι 1989, σσ. 118-122.
- Karapidakis, N. E. *Le consulat de Venise à Chypre. Documents inédits 1719-1749*, Centre de Recherche Scientifique, Λευκωσία, 2013.
- Keskiner C., *Hatai, stilize cicekler*, Kultur Bakanligi, 2000.
- Koumoulides J., *Cyprus and the War of Greek Independence, 1821-1829*, Λονδίνο, 1974.
- Lamire B., *Fashion's favorite, the cotton trade and the consumer in Britain*, Οξφόρδη, 1991.
- Lane F., *Venice, a Maritime Republic*, Johns Hopkins University Press, Maryland, 1973.
- Lane F., *Storia di Venezia*, Einaudi, Τορίνο, 1978.
- Levi G., *L'eredità Immateriale*, Einaudi, Τορίνο, 1985.
- Levi G., *Le pouvoir au village*, ed. Gallimard, Paris, 1985.
- Levi Pisetzky R., *Storia del Costume in Italia*, τομ. II, Istituto editoriale italiano, Ρόμη, 1967.
- Levi Pidetzky R., *Enciclopedia della Moda, Storia del costume in Italia*, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1975.
- Lewis B., Pellat Ch., Schacht J., assisted by Burton-Page J., Dumont C., Ménage V.L. (επιμ.), *Encyclopaedia of Islam*, τομ. 2, E.J. Brill, Leiden, 1965².

- Lewis B, *From Babel to Dragomans: Interpreting the Middle East*, Oxford University Press, 2004.
- Liotard A., *De Herbt, Dessin de Liodard, Suivi du catalogue de l'oeuvre dessiné*, Γενεύη, 1992.
- Luke H., *Cyprus under the Turks (1571-1878): A record based on the Archives of the English Consulate in Cyprus under the Levant Company and after*, Oxford University Press, Λονδίνο, 1921.
- Lusignano S., *Chorografia: et breve historia universale dell'Isola de Cipro principiando al tempo di Noè per in sino al 1572*, Μπολόνια, 1572.
- Mansel P., *Viziers and Dragomans*, στο Mansel P., *Constantinople: City of the World's Desire 1453-1924*, Λονδίνο, 1995, σσ. 133–162.
- Marcus A., *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York, 1989.
- Mariti, G. *Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina fatti da Giovanni Mariti fiorentino dall'anno MDCCLX al MDCCLXVIII*, 1769, 3 Τομμ.
- Martini A., *Manuale di metrologia ossia misure, pesi e monete in uso attualmente e anticamente presso tutti i popoli*, Πώμη, 1976 (1883).
- Masters B., *The Origin of Western Economic Dominance in the Middle East, Mercantilism and the Islamic Economy in Aleppo, 1600-1750*, Νέα Υόρκη, 1988.
- Mattozzi I., *Produzione e commercio della carta nello stato veneziano nel settecento*, Μπολόνια, 1975.
- Maugeri V., *Paffumi, Storia della Moda e del Costume*, Calderini, 2002.
- Migliardi O'Riordan G., *Archivio del Consolato Veneto a Cipro*, Βενετία, 1990.
- Mitrovic B., *Cipro nella Storia Medioevale del Commercio Levantino*, Trieste, 1887.
- Molà L.,(ed.), *The Silk Industry of Renaissance Venice*, Baltimore 2000
- Muradja d'Ohsson I. , *Tableau general de l' Empire Othoman*, τομ. 2, Παρίσι, 1793.
- Nikolaou K., «The Historical Topography of Kition», *Studies in Mediteranean Archaeology*, 43, 1976.
- Occioni-Bonaffons G., *Del Commercio di Venezia nel secolo XVIII*, Βενετία, 1891.

- Palumbo Fossati Casa I., «L'ecole des "Giovani di Lingua"» στο Hitzel F., *Istanbul et les langues orientales*, Varia Turcica, Παρίσι, 1997, σσ. 109-122.
- Panzac D., «International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century», *International Journal of Middle East Studies*, 24, 1992, σσ. 189-206.
- Penkala M., *European Porcelain, Guide for the Collector and Dealer*, Universe Publications, (1947) 1985.
- Perrot Ph., *Les Dessus et les dessous de la bourgeoisie*, Παρίσι, 1981.
- Petrucchioli S., (επιμ.), *Storia della Scienza, L'Età dei lumi*, Τομ. 6, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2002.
- Pieridou A., «Pieces of cloth from Early and Middle Cypriot periods», *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 1967, σσ. 25-29.
- Piponnier F., *Costume et vie sociale, la Court d' Anjou , XIV – XV siècles*, Παρίσι, 1970.
- Pouradie Duteil-Λοιζίδου A., *Consulat de France à Larnaca, Documents inedits pour servir a l'histoire de Chypre, 1660-1696*, τομ.1, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1991.
- Pouradie Duteil-Λοιζίδου A., *Consulat de France a Larnaka. Documents inedits pour servir a l'histoire de Chypre, 1700-1702*, τομ.3, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1999.
- Pouradie Duteil-Λοιζίδου A., *Consulat de France a Larnaka. Documents inedits pour servir a l'histoire de Chypre, 1703-1705*, τομ.4, Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 2002.
- Qiucherat J., *Histoire du costume francais depuis le temps les plus reculés jusqu'à la fin du XVIII siècle*, Παρίσι, 1879.
- Katsiaounis R., «European presence in Cyprus during the seventeenth and eighteenth centuries», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, 23, 1997, σσ. 223-244.
- Racinet A., *Le costume historique avec cinq cents planches chromolithographiques*, Παρίσι, 1875-1888.
- Rajab J., *Palestinian Costume*, Paul Kegan, 1989.
- Reinhard W., *Storia dell'espansione europea*, Νάπολη, 1987.
- Ribeiro A., *Dress in Eighteen century Europe, 1715-1789*, Yale University Press, 2002.

- Roche D., *Il linguaggio della moda. Alle origini dell'industria dell'abbigliamento*, Einaudi, Topóvo 1991, (*La Culture des apparences : Une histoire du vêtement, XVIIe-XVIIIe siècle*, Fayard, Παρίσι, 1989)
- Roche D., *La culture des apparences*, Παρίσι, 1989.
- Roche J., *The International Cotton Trade*, Cambridge, 1994.
- Runciman S., *The Great Church in Captivity*, Cambridge, 1968
- Șăineanu L., *Elemente turcești în limba română*, București, 1885.
- Savary J., *Dictionnaire universel de Commerce contenant tout ce qui concerne le commerce qui se fait dans les quatre parties du monde*, Παρίσι, 1741.
- Sella D., *Commerci e industrie a Venezia nel XVII secolo*, Istituto Per La Collaborazione Culturale Venezia-Roma, Φλορεντία, 1961.
- Severis R. C., *Taveling artists in Cyprus*, Λονδίνο, 2000.
- Sherrow V., *Encyclopedia of hair: a cultural history*, Greenwood, 2006.
- Skoufari E., *La Serenissima e Cipro. Incontri di culture nel cinquecento*, Viella, Ρώμη, 2013.
- Smith A., *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα 2000.
- Starobinsky J., Duboy P. et alii, *La mode en France 1715-1815: de Louis XV à Napoléon Ier*, La Bibliothèque des Arts, Παρίσι 1989.
- Stavrides T., «Cyprus 1750-1830» in M. Michael, M. Kappler, E. Gavriel (επιμ.) *Ottoman Cyprus*, Wiesbaden 2009 σσ. 89-106.
- Trigger B., *A History of Archaeological Thought*, Cambridge University Press, New York, 1989.
- Tuchscherer M., Pedani M. P., *Alexandrie Ottomane I*, Etudes Alexandrines, 19, Institut Français d'Archéologie Orientale, Le Caire, 2011.
- Valente A., *Cenni sui Conti Caprara di Montalba*, C. Ferrari, Βενετία, 1938.
- Vitali A., *La Moda a Venezia Attraverso i Secoli*, Βενετία, 1992.
- Von Sclosser J., *Die Kunstliteratur. Ein Handbuch zur Quellenkunde der neueren Kunstgeschichte*, Βιέννη, 1924.
- Wordsworth A., De Lacy J., *The cotton trade and Industrial Lancashire 1600-1780*, Λονδίνο, 1999.

Παράρτημα 1

Λεξικό Υφασμάτων

Amner, amoer, moer (αμνέρ)

Κατά τον 18ο αιώνα στη Βενετία, με αυτό το όνομα δηλώνεται το μεταξωτό, σπανίως μάλλινο, ύφασμα δομής όμοιας με το *Taffetas* και το *Gros*.⁶²³ Ο διάκοσμος είναι κυματιστός και τα παράλληλα κύματα στην επιφάνειά του μπορεί να είναι διαφορετικού ύψους και πλάτους (εικόνα 133). Η ύφανσή του γίνεται αυστηρά στο χέρι, αφού για κάθε κύμα χρειάζεται να μετακινηθεί η ροή της ύφανσης με ειδικά ξύλινα εργαλεία. Πρόκειται για ξύλινες χτένες και ακίδες που επεμβαίνουν στην υφαντική επιφάνεια, διαμορφώνοντας τη φορά των υφαδιών με τρόπο που να δίνουν την εντύπωση κυμάτων νερού ή δακτυλίων δέντρων.⁶²⁴ Η επέμβαση αυτή καθορίζει το ύψος και το πλάτος του κάθε κύματος⁶²⁵. Η σταθεροποίηση των διακοσμητικών κυματισμών επιτυγχάνεται με ζεστό πρεσάρισμα σε ειδική πρέσα (*calandra*). Στην Αγγλία και τη Γαλλία την ίδια περίοδο, παράλληλα με αυτό τον τύπο κατασκευάζεται και ένα ολόμαλλο ύφασμα από γιδίσιο μαλλί Αγκύρας, εξέλιξη του οποίου είναι το σημερινό *mohair*.

Στα έγγραφα παρουσιάζεται πέντε φορές. Το 1755 ο έμπορος *Pietro Vassalo* εισάγει 97 πήχες μεταξωτού αμνέρ, ενώ το 1762 ο έμπορος *Andrea Pelli* εισάγει από τη Βενετία 59 πήχες και 1/5 κίτρινου αμνέρ. Η τιμή και στις δύο περιπτώσεις είναι δύο πιάστρες τον πήχη, γεγονός που επιβεβαιώνει τη σταθερή του αξία ως υφάσματος ποιότητας, που είναι σχετικά ακριβό. Δύο μικρά κομμάτια από αμνέρ βρίσκουμε και στην καταγραφή υπαρχόντων του *Gian Carlo Mantovani* το 1785. Ένα *Curto* από αμνέρ το συναντούμε στο κατάστιχο του Κεφαλονίτη έμπορου *Evangelista Peristiani* το 1762. Ένα χρόνο μετά, στα αντικείμενα του *Gio Antonio Zener* βρίσκουμε ένα *Gombas* από το ίδιο ύφασμα. Τον ίδιο χρόνο, στη δημοπρασία του *Alfieri Giuseppe Zener*, βρίσκουμε ένα *Doliman* από αμνέρ κίτρινο που πουλιέται στον Χατζηκυριάκο, δραγομένο της Δανίας, για 3.31 πιάστρες.

Η περιορισμένη παρουσία του στις εισαγωγές από τη Βενετία μπορεί να οφείλεται στο γεγονός της περιορισμένης του ζήτησης και λιγότερο στην προτίμηση εισαγωγής του από άλλες χώρες παραγωγής (πρωτίστως Αγγλία και Γαλλία). Αυτό φαίνεται να δηλώνουν και τα ιδιωτικά έγγραφα, για παράδειγμα, ενώ τα αποθέματα υφασμάτων του έμπορα *Mantovani* είναι μεγάλα, το μοέρ υπάρχει σε πολύ μικρή ποσότητα. Το ίδιο φαίνεται και από τα ενδύματα του *Peristiani*, πλούσια και με μεγάλη ποικιλία υφασμάτων αλλά μόνο ένα από αυτά είναι από το μεταξωτό αμνέρ.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα χαρακτηριστικά	Τιμή
Busta 12, registro delle entrate, 1754-1764	1755	Pietro Vassalo	Πήχες 97	Πιάστρες 2 τον πήχη
Idem	1762	Andrea Pelli	Πήχες 59 1/5, κίτρινο	Idem

⁶²³ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 346 ; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes, Dictionnaire Historique*, Editions de l'amateur, Παρίσι, 1994, σσ. 264-265.

⁶²⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale dei Tessuti*, Como 1997, σ. 264. (εικόνα 134)

⁶²⁵ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 35-36.

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, c. 250 r.	Κατάστιχο	1785	Δύο κομμάτια	Gian Carlo Mantovani	-----	----
Busta 6, c. 58	Idem	1762	Curto	Evangelista Peristiani	-----	----
59	Idem	1763	Ένα Gombas κίτρινο, χρησιμοποιημένο, Domilan	Gio Antonio Zener		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1762	Domilan	Alfieri Giuseppe Zener	Χατζή Κυριάκος Βασίλη	Πιάστρες 3.31

Baracan (μπαρακάν)

(βλέπε και **Cambelotto**)

Από την αραβική λέξη *Barakàn*, βαρύ μάλλινο ύφασμα, χρησιμοποιείται σε όλο το μήκος των μεσογειακών ακτών και κατά τον 18ο αιώνα είναι ευρέως διαδεδομένο στη Βόρεια Ευρώπη (εικόνα 135). Το μεγαλύτερο κέντρο ύφανσης την περίοδο αυτή είναι η ολλανδική πόλη της *Leiden*.⁶²⁶ Το ύφασμα είναι της οικογένειας των **cambelotto** και τα στημόνια συχνά είναι από μετάξι. Το μαλλί είναι κατά βάση γιδίσιο. Η καλύτερη παραγωγή υφαίνονταν με μαλλί γίδας Αγκύρας.⁶²⁷

Με το ίδιο όνομα καλείται και το μαντό καμωμένο από το ύφασμα αυτό, το οποίο ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στις αραβικές ακτές της Αφρικής.⁶²⁸

Στα έγγραφά μας εμφανίζεται λίγες φορές και μόνο σε μια περίπτωση μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως πρόκειται για ύφασμα (*vellada*). Στις υπόλοιπες περιπτώσεις αναφέρεται ποσοτικά (ένα). Μπορεί να εννοείται ένα κομμάτι, έτσι όπως συναντούμε συχνά σε άλλα λήμματα, αλλά πιθανόν να δηλώνει ποσοτικές μονάδες του ενδύματος.

Στα έγγραφα εισαγωγής ο όρος δεν εμφανίζεται ποτέ.

⁶²⁶ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...* σ. 79.

⁶²⁷ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 46.

⁶²⁸ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 27.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 B, c. 41	Εκτίμηση	1783	1 barachan	Niccolò Arvanitachi		
Idem	Idem	Idem	1 barachan	Idem		Πιάστρες 5.20
Idem	Idem	Idem	1 barachan	Idem		
Busta 6, 73 B	Κατάστιχο	1775	1 vellada από baraccan μπλε παλιά	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 75	Idem	Idem	1 baracano	Simon Smircich d'Antonio		

Battista (μπατίστα)

Το ύφασμα με όνομα battista είναι ένα από τα πιο λεπτά υφάσματα που παρήγε ο 18ος αιώνας(εικόνα 136). Το υλικό κατασκευής του είναι αρχικά το λινό, μετά προστίθεται το μετάξι, το βαμβάκι και το μαλλί⁶²⁹. Το όνομά του πιστεύεται πως το οφείλει στον πρώτο παραγωγό που το έθεσε στο εμπόριο, (Jean) Batiste *Chambray*.⁶³⁰ Η παραγωγή του είναι γαλλική, μεταγενέστερα και φλαμανδική, και η χρήση του εκτείνεται μέχρι και τον 20ο αιώνα. Ονομάζεται και *Renso*⁶³¹ από μια από τις πόλεις παραγωγής του, τη *Da Reims*.⁶³² Το ύφασμα αυτό θεωρείται πολύτιμο και η χρήση του είναι ιδιαίτερα περιορισμένη, όπως και οι κοινωνικές τάξεις των ατόμων που το κατέχουν. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται με το όνομά του μόνο δύο φορές, σε μια παραγγελία του πρόξενου *Rosalem* το 1795 σαν ένα ζεύγος γάντια,⁶³³ που στοιχίζουν πέντε πιάστρες και τον ίδιο χρόνο σε μια χρέωση του καπετάνιου *Berengo*, 12 μπράτσα⁶³⁴ που στοιχίζουν 12 τάβολι το μπράτσο. Δεν αποκλείεται να καταγράφεται και σαν *tela fina, cottone fino* ή *lino fino*.

Bavella (μπαβέλλα)

⁶²⁹ G. Boerio, *Dizionario*..., σ. 740; E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σ. 29.

⁶³⁰ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes*..., σσ. 81-82.

⁶³¹ A. Vitali, *La Moda a Venezia*..., σσ. 322-323.

⁶³² E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σ. 29.

⁶³³ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 11, c.169.

⁶³⁴ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 11, c. 175.

Στην ιταλική γλώσσα η λέξη *bava* σημαίνει σάλιο και η λέξη *bavella*, δηλώνει κατ' επέκταση κάτι καμωμένο από σάλιο. Η μπαβέλλα, όπως και σε άλλα λήμματα, δεν δηλώνει ποιότητα ή τεχνική υφάσματος αλλά κλωστικό υλικό. Πρόκειται για κατώτερης ποιότητας μετάξι, ή καλύτερα για μια ποιότητα μεταξιού που συλλέγεται από το πίσω μέρος του κουκουλιού πριν το βράσιμο.⁶³⁵ Στην πραγματικότητα η ποιότητα των ινών είναι διαφορετική μεταξύ του κοινού μεταξιού και της μπαβέλλα. Η μπαβέλλα παράγεται από τον μεταξοσκώληκα, αφού τερματίσει την ύφανση του κουκουλιού, και χρησιμοποιείται για να κλείσει τη μικρή οπή που άφησε για να εξέλθει όταν μετατραπεί σε νύμφη. Η ανάγκη προστασίας που πρέπει να παρέχει η μπαβέλλα είναι πολύ μεγαλύτερη σε σχέση με την κοινή μεταξωτή ίνα, ασφαλίζοντας την οπή του κουκουλιού, αφήνοντας όμως τον αέρα να περνά και να κρατά στη ζωή την προνύμφη.⁶³⁶

Το υλικό που συλλέγεται δεν έχει τη λάμψη και τη μαλακότητα του κοινού μεταξιού, είναι πιο ανθεκτικό και βεβαίως πιο φθινό.

Στην Κύπρο το συναντάμε σε μεμονομένες περιπτώσεις από το 1752 μέχρι το 1796. Βλέπουμε να υφάινεται μόνο του, με μετάξι, λινό και βαμβάκι. Σε μια μόνο περίπτωση αναφέρεται η μεταφορά ενός κομματιού *bocassino di bavella* από τον καπετάνιο *Vaxanovich*. Όπως φαίνεται στο σχετικό λήμμα, το *bocassino* είναι απλής υφαντικής δομής και κατασκευασμένο από φθινά υλικά. Σε καμία άλλη περίπτωση δεν έχουμε ένδειξη σχετική με την τεχνική ύφανσης, πιστεύουμε όμως πως πρόκειται πάντα για υφάσματα από απλές υφάνσεις. Αυτό μπορούμε να το υποθέσουμε βασιζόμενοι και στη χαμηλή ποιότητα του υλικού και στη χρήση των υφασμάτων.

Από τα υφάσματα με μπαβέλλα ράβονται μαντίλια, πουκάμισα, κάλτσες, *intime*, και ζώνες. Σε μία περίπτωση βρίσκουμε ως ένδειξη προέλευσης τη Συρία και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αν στην Κύπρο κατασκευάζονταν υφάσματα του τύπου αυτού. Από τα έγγραφα εισαγωγής δεν διαφαίνεται καμία ένδειξη που να δηλώνει βενετικής προέλευσης μπαβέλλα, αν και στην πόλη των Δόγηδων τύγχανε μεγάλης χρήσης.

Η μόνη ένδειξη τιμής αφορά στο νήμα μπαβέλλα, χρονολογείται στο 1764 και δηλώνει πιάστρες 0.62 το δράμι. Δεν αποκλείεται η ύφανσή του να γίνεται και στην Κύπρο και η παρουσία του να μην είναι γνωστή, αφού με γυμνό μάτι μπορεί να μπερδευτεί με μιας κακής ποιότητας μετάξι ή μιας πολύ καλής ποιότητας λινό.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 221	Κατάστιχο	1762	2 fazzoletti από μετάξι και bavella	Anastasi Surbi		
Busta 6, 54	Dote	Idem	4 camicie απο λινό και bavella	Zaccaria Gabrielli (Mariù)	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	1 ζεύγος calze καινούριες	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 61	Idem	Idem	13 camicie από μετάξι και bavella	Idem		

⁶³⁵ Γενικά για το λήμμα: G. Boerio, *Dizionario*..., σ. 71; D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti*..., σ. 151.

⁶³⁶ A. Vitali, *La Moda a Venezia*..., σ. 56.

			μερικώς χρησιμοποιημένες			
Busta 6, 63 A	Idem	1764	1 δέμα fazzoletto από bavella	Piero Posupovich		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	1 camicia από bavella	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 fazzoletto απλό Χαλεπιού μέσα στο οποίο υπάρχει bavella 0.5 δράμια	Idem	Michi di Lucca	Πιάστρες 0.31
Busta 6, 84 A	Κατάστιχο	1782	1 κομμάτι bocassin απο bavella χρωματιστή	Francesco Vaxanovich capitano		
Busta 6, 119	Idem	1795	1 futà Συρίας βαμβάκι και bavella παλιό	Martin Crelich		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 fascia Συρίας βαμβάκι και bavella παλιά	Idem		Πιάστρες 2.20
Busta 135	Dote	1762	13 camicie από λινό και bavella	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	3 camicie	Idem	Idem	
Busta 6, 38	Κατάστιχο	1752	1 intima μαξιλαριού απο bavella καινούρια	Iseppo Saccomani		

Beldor, beldar (μπελντόρ)

(βλέπε και *indiana*)

Το μπελντόρ εμφανίζεται για μικρό χρονικό διάστημα στα αρχαιακά έγγραφα (1760-1764) και αφορά μόνο τα ιδιωτικά. Με άλλα λόγια δεν εισάγεται από τη Βενετία αλλά χρησιμοποιείται από τους υπηκόους. Το ύφασμα αυτό δεν συναντάται στα εξειδικευμένα λεξικά υφαντικής και βενετικής διαλέκτου. Τα στοιχεία που αντλούμε από τις αναφορές του είναι αρκετά για να μας βεβαιώσουν πως πρόκειται για σταμπωτό (τύπου Ινδίας, *Indiana*), πιθανόν βαμβακερό ή μεταξωτό, ύφασμα διακοσμημένο με άνθη. Ως χώρος προέλευσής του δηλώνεται, σε περισσότερες από τις μισές αναφορές, η συριακή πόλη του Χαλεπιού, σημαντικός κόμβος στους εμπορικούς δρόμους μεταξύ της κεντρικής και ανατολικής Ασίας. Η μεγάλη υφαντική παράδοση στην πόλη αυτή επέτρεψε τη δημιουργία υφασμάτων που λόγω της ποιότητας και της αισθητικής τους ξεχώριζαν στην οθωμανική επικράτεια.⁶³⁷ Πολλά από αυτά ήταν ανατολικής έμπνευσης, όπως τα σταμπωτά.⁶³⁸

⁶³⁷ P.L. Baker, *Islamic Textiles*, Λονδίνο, 1995, σσ. 160-161.

⁶³⁸ H. Clouzot, *Histoire de la Manufacture de Jouy et de la toile imprimée en France*, Παρίσι, 1928; J. Gillow, *Textile of the Islamic World*, Λονδίνο, 2010, σσ. 96-109.

Από το μπελντόρ βλέπουμε να κατασκευάζονται ζιμπούνια ή αντερί, καθώς και μια τσάντα. Η τιμή του δεν είναι χαμηλή (6 με 7 πιάστρες το κομμάτι) γεγονός που δηλώνει πως δεν ήταν ένα απλό σταμπωτό και ίσως αυτό να ενισχύει την υπόθεση ότι το μεταξύ ήταν το υλικό ύφανσής του. Ενισχυτικό στοιχείο για την αξία του αποτελεί ο ένθετος διάκοσμός του, που σε μια περίπτωση είναι με ασημένιο κέντημα και ασημένια δαντελωτή μπορντούρα. Η παρουσία του περιορίζεται σε τέσσερα μόνο χρόνια και πιθανώς να αποτελεί τον τρόπο με τον οποίο ο καγκελάριος αναφέρει τα σταμπωτά του Χαλεπιού. Ίσως ο χρήστης του όρου **beldor** να έχει υπόψη του τον όρο **belford**, που μεταξύ των γαλλόφωνων δηλώνει το σταμπωτό από τις παραγωγές της ομώνυμης πόλης,⁶³⁹ κάνοντας μια υποσυνείδητη φωνητική αλλαγή.

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Ένας ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	1764	Κομμάτι baldor με λουλούδια	Piero Posupovich	Pietro Sciugliaga	Πιάστρες 6.10
Idem	Idem	Idem	1 beldor με λουλούδια	Idem	Iorghì di Lefteridhi	Πιάστρες 7
Idem	Idem	Idem	Ζιρrone από beldor από το Χαλέπι με λουλούδια και ασημένιο κέντημα και merlo d'argento	Idem	Niccolò Fottio	Πιάστρες 12.5
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια beldor με λουλούδια από το Χαλέπι συνήθους χρώματος ξεθωριασμένου τριανταφύλλου και patlizan	Idem	Zanetto Landi parrucchiere	Πιάστρες 7.23
Idem	Idem	Idem	Gombas	Giovanni Antonio Zener	Loisi di Cazi Sinodi	Πιάστρες 6
Busta 6, 62	Κατάστιχο	1764	Γυναικείο Zirrhone	Piero Posupovich		
Busta 6, 55	Προίκα	1762	3 ziponi	Marudhià		
Busta 6, 135	Προίκα	s.d.	2 anteri	Maria Gabrielli		

⁶³⁹ J. Bredif, *Printed French Fabrics: Toiles de Jouy*, Rizzoli, Μιλάνο, 1989, σ. 168; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 89.

Busta 5, 207	Δημοπρασία	1762	2 κομμάτια με λουλούδια από το Χαλέπι	Niccolò Voltolina	Madame Costuil	Πιάστρες 14.5
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια με λουλούδια από το Χαλέπι	Niccolò Voltolina	Madame Costuil	Πιάστρες 15.05
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια με ασημένια λουλούδια τύπου Ινδίας	Niccolò Voltolina	Monsieur Gassier	Πιάστρες 37.10
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια με λουλούδια από το Χαλέπι	Idem	Madame Costuil	Πιάστρες 14.35
Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Pietro Crutta	Πιάστρες 14.20
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια με λουλούδια από το Χαλέπι	Idem	Madame Costuil	Πιάστρες 15
Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Cazi Nicola di Cazi Chiriaco	Πιάστρες 6.25
Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Monsieur Gassier	Πιάστρες 15.15
Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Idem	Πιάστρες 14.10
Busta 6, 50	Inventario	1760	1 τσάντα καπνό από beldor, bordata	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Busta 50/6	Pubblico incanto	1760	Idem	Idem	Dellal turco	Πιάστρες 0.5
Busta 249	Testamento-codicillo	1764	4 κομμάτια beldori	Pietro Posupovich		

Bellacosa, bellecosa (μπελλακόζα)

(βλέπε και *seta*)

Μεταξωτό ύφασμα γνωστό από τον 16ο αιώνα. Από τις καταγραφές και τα άλλα αρχαιακά έγγραφα δεν αντλούμε καμία πληροφορία σχετική με τον διάκοσμο ή την υφαντική του δομή. Οι μόνες ενδείξεις που έχουμε μεταφέρονται από τον *Bistrot*, ο οποίος με τη σειρά του αντλεί από τα αρχαιακά έγγραφα των Διορθωτών των Νόμων (*Correttori delle Leggi*, 1780, busta 26) του Αρχείου του Βενετικού Κράτους.⁶⁴⁰ Με βάση αυτό, ξέρουμε πως το ύφασμα ήταν διαθέσιμο σε μονό και διπλό πλάτος και σε μια περίπτωση είναι μαύρου χρώματος.⁶⁴¹

Δεν βρήκαμε καμιά περίπτωση άμεσης αναφοράς στο μπελλακόσα μέσα από έγγραφα εισαγωγής, αν και είναι αρκετά τα μεταξωτά υφάσματα που εισάγονται χωρίς συγκεκριμένη τυπολογική αναφορά. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται μόνο δυο φορές. Η *Tommasina Palma* φέρει στην προίκα της ένα τσουπέ καμωμένο από μπελλακόσα, ενώ ο *Pietro Paolo Vondiziano*, τον ίδιο χρόνο (1782) δίνει στον *Cristodulo Condoguri* τέσσερα κομμάτια για να τα πουλήσει. Στην τελευταία περίπτωση έχουμε ένδειξη τιμής, εννέα πιάστρες το κομμάτι, αρκετά ψηλή για ένα απλό μεταξωτό ύφασμα.

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Ένας ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, 5	Προίκα	1787 (1782)	Giubbè	Tommasina Palma		
Busta 3, p.268 v.	Χρέωση	1785 (1782)	4 bellecose	Pietro Paolo Vondiziano	Cristodulo Condoguri	Πιάστρες 9 έκαστο

Bocassino, bogassino, bogassin / bottana, botana (μποκασσίνο / μποτάνα)

(βλέπε και *dimito*)

Το μποκασσίνο είναι ύφασμα από βαμβάκι ή λινό, ανθεκτικό και αρχαίας επινόησης. *Bocassinius* στα λατινικά δήλωνε ύφασμα βαμβακερό ή λινό.⁶⁴² Στη μοντέρνα εποχή το συναντούμε ήδη από τον 15ο αιώνα ως υλικό κατασκευής φτωχικών ενδυμάτων.⁶⁴³ Στη Βενετία του 18ου αιώνα συναντούμε υφάνσεις μποκασσίνο πολύ καλής ποιότητας, λεπτές και ιδιαίτερα λαμπερές (εικόνα 138).⁶⁴⁴ Εντούτοις, παραμένει ένα ύφασμα αρκετά φθηνό και προορίζεται για ενδύματα των χαμηλών κοινωνικών στρωμάτων.⁶⁴⁵ Στην Κύπρο, η παραγωγή του μποκασσίνο μαρτυρείται από τον Μεσαίωνα,

⁶⁴⁰ Giulio Bistrot, *Il magistrato alle pompe nella repubblica di Venezia*, Βενετία, 1912, σ. 444.

⁶⁴¹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 346 ; A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 58.

⁶⁴² Du Cange, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Παρίσι, 1670.

⁶⁴³ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 41.

⁶⁴⁴ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 62.

⁶⁴⁵ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 343.

έτσι όπως μας πληροφορεί ο Heyd,⁶⁴⁶ όμως, όπως ο Vitali, αναφέρονται σε ένα λεπτό και λαμπερό βαμβακερό υφαντό.

Παραλλαγή του μποκασσίνο είναι η μποττάνα⁶⁴⁷. Αυτή είναι σαφώς πιο χοντρή και ανθεκτική. Από μποττάνα κατασκευάζονταν και τα πανιά των πλοίων.⁶⁴⁸

Τα υφάσματα αυτά συναντώνται σε καταγραφές αντικειμένων και στην Ιταλία ενώ η χρήση τους είναι πολύ πλατιά. Σημειώνονται σαν κουβέρτες, σκεπάσματα, φόδρες στρωμάτων, παντελόνια, φούστες, μπέρτες, πανιά κοκ.⁶⁴⁹

Στα έγγραφα εισαγωγής δεν βρίσκουμε κανένα από τα δύο ονόματα. Αυτό δεν σημαίνει κατ'ανάγκη πως δεν εισάγονταν· μπορούν να εισάγονται από άλλες χώρες ή να καταγράφονται με άλλα ονόματα όπως *panni, tele, cotoni, lini* κοκ. Σημειώνουμε, πως τα άτομα που καταγράφουν τα εισαγόμενα είδη, συμπληρώνουν και τις ιδιωτικές καταγραφές για λογαριασμό του Προξενίου, γεγονός που μπορεί να αποκλείσει την εισαγωγή τους, τουλάχιστον από τη Βενετία. Πιστεύουμε πως μεγάλο μέρος της εγχώριας κατανάλωσης ήταν ντόπιας παραγωγής. Υφάσματα όπως το καραβόπανο είναι πολύ κοντά στη δομή του μποκασσίνο ή της μποττάνα.

Τα ιδιωτικά έγγραφα μας προσφέρουν μια μεγάλη γκάμα της χρήσης αυτών των υφασμάτων στην Κύπρο.

Το μποκασσίνο το βρίσκουμε σε χρήση από το 1751 μέχρι και το 1785. Σε δύο περιπτώσεις αναφέρεται η προέλευση του, η πόλη *Urfa* στα σύνορα Τουρκίας και Συρίας, ενώ σε μια περίπτωση αναφέρεται σαν ύφασμα Ινδίας. Τα χρώματα βαφής του είναι πολλά και απ' αυτό βλέπουμε να κατασκευάζονται τσάντες και παντελόνια. Χρησιμοποιείται επίσης και σαν επένδυση σε διάφορα πανωφόρια. Οι χρήστες του προέρχονται απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, ναύτες, έμποροι, υπάλληλοι των προξενείων. Η τιμή του δεν μπορεί εύκολα να υπολογιστεί γιατί ποτέ δεν εμφανίζεται μόνο του ή σε συγκεκριμένες ποσότητες.

Η μποττάνα, σε σχέση με το μποκασσίνο, έχει μεγαλύτερη διάρκεια κινητικότητας (1751-1796) και ευρύτερη χρήση. Σαφώς, η χρήση της στην Κύπρο είναι πολύ διαφορετική σε σχέση με τη Βενετία. Πιθανώς η χρήση του όρου στην Κύπρο να είναι πιο ευρεία γιατί με αυτό μπορεί να δηλώνουν τα λινά και τα βαμβακερά υφάσματα με δυνατή στάχωση. Σε μία περίπτωση αναφέρεται σαν ύφασμα Κύπρου και μια φορά σημειώνεται ως διακοσμημένο με σταμπωτά λουλούδια. Από αυτό κατασκευάζονται εσώρουχα, παντελόνια, σεντόνια, ομπρέλες, βεντάλιες, κουρτίνες, τραπεζομάντιλα, πετσέτες, πανωφόρια και κλινσοσκεπάσματα. Δεν μπορεί το ίδιο ύφασμα να χρησιμοποιείται σε όλες αυτές περιπτώσεις. Πιθανώς να αλλάζει το πάχος του, ίσως και η ποιότητα του υλικού κατασκευής του. Οι χρήστες του, όπως και αυτοί του μποκασσίνο, προέρχονται από όλες τις κοινωνικές τάξεις – αυτό που διαφέρει είναι η χρήση του. Στις χαμηλότερες τάξεις χρησιμοποιείται σαν υλικό ένδυσης, ενώ στις ανώτερες σαν υλικό οικιακού εξοπλισμού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναφορά του Diderot στην εγκυκλοπαίδειά του όπως και αυτή του Savary στο μνημειώδες έργο του για τα εμπορεύματα, που θέλουν τη μποττάνα (*boutanes*) ύφασμα συνώνυμο του δίμιτου Κυπριακής παραγωγής.⁶⁵⁰ Στα έγγραφα που ανέλυσε η Ηγουμενίδου βρίσκουμε τη μποττάνα σαν βαμβακερό κυπριακό που χρησιμοποιείται για το σαβάνωμα των νεκρών.⁶⁵¹

Bocassino

⁶⁴⁶ W. Heyd, *Histoire du commerce....*, σ. 702.

⁶⁴⁷ A. Vitali, *La Moda a Venezia....*, σ. 62.

⁶⁴⁸ G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 85.

⁶⁴⁹ P. Molmenti, *Storia di Venezia nella Vita Privata*, Βενετία, 1887, σ. 385.

⁶⁵⁰ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes....*, σ. 89.

⁶⁵¹ E. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου....*, σ. 171.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Ένας ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 84 A	Κατάστιχο	1782	1 κομμάτι bavella	Κάσα του πληρώματος		
Idem	Idem	idem	1 ζεύγος calzoni	Idem		
Busta 6, 78 B	Φόροι εισαγωγής	1777	1 κασέλα	Antonio Michaili		Πιάστρες 30
Busta 6, 64	Κατάστιχο	1764	7 κομμάτια, 7 πήχες το ένα από την Urfa	Giorgio Gullelio da Cefalonia		
Idem	Idem	idem	3 κομμάτια από την Urfa	Idem		
Idem	Idem	idem	1 pezza bocassino	Idem		
Busta 2, cc.209-210	Κατάστιχο	1775	4 ζευγάρια calzoni alla schiavona	Cristoforo Gregovich		
Idem	Idem	idem	1 ζευγάρι calzoni alla schiavona	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	1775	4 ζευγάρια calzoni alla schiavona	Cristoforo Gregovich		
Idem	Idem	idem	1 ζευγάρι calzoni alla schiavona παλιό	Idem		
Busta 3, c. 283	Κατάστιχο	1785	2 bragoni	Gerasimo Valsamo da Cefalonia	Anastasio Collazio	Πιάστρες 15
Busta 6, 50/9	Idem	1762	2 τσάντες κόκκινες	Zuanne Papafalco		
Busta 4, c.124	Idem	1751	Κομμάτια	Antonio Latenis	Zaccaria Gabrielli	
Busta 6, 60	Idem	1763	4 κομμάτια marroni (καστανά)	Niccolò Smajevich		
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	Ένα ζεύγος braghese	Gregorio Glesi	Signor Ciccio	Πιάστρες 0.19
Busta 5, 159	Idem	1760	Ένα ζευγος bragoni boghassino	Melchiori Smajevich	Christofi servitor del vice console	Πιάστρες 4.15
Idem	Idem	idem	Ένα κομματάκι κόκκινο	Melchiori Smajevich	Mussà Delal	Πιάστρες 0.38 (με άλλα κομμάτια)

Busta 5, 237	Idem	1763	Ένα zippone mentan φοδραρισμένο με boghassino χρώματος λαδιού (oliva)	Niccolò Smajevich	Abtul Rahman	Πιάστρες 5.25
Idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος bragoni παλιά σκισμένα	Niccolò Smajevich	Ένας τούρκος	Πιάστρες 1.16
Idem	Idem	Idem	Ένα μαύρο zippone φοδραρισμένο με boghassino μαύρο.	Idem	Idem dellal	Πιάστρες 4.15
Idem	Idem	Idem	Ένα zippone φοδραρισμένο με boghassino πράσινο.	Idem	Αλί, τούρκος	Πιάστρες 1.11
Busta 6, 42 A	Κατάστιχο	1754	Ένα ζεύγος braghese	Mariano Fuccà di Corfù		
Busta 6, 60	Idem	1763	Ένα κομματι μαύρο, καινούριο Ινδίας πήχες 4	Niccolò Smajevich		
idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος braghese χρώματος καστανού (marrone)	Niccolò Smajevich		
idem	Idem	idem	Δύο μεγάλες coltre από d'indiana με πλαίσιο από boghassino κόκκινο	Niccolò Smajevich (σύζυγος του)		
Busta 6, 63	Idem	1764	Δύο bragoni	Pierro Posupovich		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	Ένα codighuni από camelotto φοδραρισμένο με boghassino πράσινο	Zorzi Ghulleglio από την Κεφαλονιά		

Bottana

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 162	Inventario	1760	2 σεντόνια	Agalo Zuanne Papafalco		

idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος braghese alla greca χρώματος καστανού (marron)	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	Μια μεταξωτή ομπρέλα πλαισιωμένη από bottana	Francesco Maddalena		
Busta 6, 126	Εκτίμηση	1796	Ένα φουσερό	Martin Crelich		Πιάστρες 1.30
Busta 5, 163	Κατάστιχο	1760	2 σεντόνια	Aghalo Papafalco		
Busta 5, 212	Idem	1762	Μια portiera από παλιά bottana	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	Ένα μικρό τραπεζομάντιλο και πετσέτες όλα παλιά	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	Μια camisa alla franca χρησιμοποιημένη	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	3 πετσέτες χρησιμοποιημένες	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	3 portiere από bottana με τα σίδερά τους	Evangelista Peristiani		
Busta 5, 221	Idem	1762	Ένα zippone από bottana άσπρη	Anastassi di Surbi		
Busta 6, 36 A	Idem	1751	Δύο ζευγάρια σεντόνια	Giorgio Venier		
Idem	Idem	idem	Έξη coltrine	Giorgio Venier		
Busta 6, 42 A	Idem	1754	3 crosatti	Mariano Fuccà di Corfù		
Busta 6, 50/9	Idem	1762	2 σεντόνια	Agalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος braghese alla greca καστανό (marron)	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	2 μικρά πουκάμισα	Niccolò Voltolina	Messer Mariny	Πιάστρες 1.20
Busta 6, 53	Κατάστιχο	1762	2 πουκάμισα	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος μικρά σεντόνια	Niccolò Voltolina		

Idem	Idem	idem	Δύο barette	Niccolò Voltolina		
Busta 6, 57	Idem	1762	Δύο τραπεζομάντιλα	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	9 πετσέτες	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 67	Δημοπρασία	1771	Ένα ζεύγος bragoni	Spiro Caligà detto Paramono	Reis Elia Arabo	Πιάστρες 1.38
Busta 6, 69	Κατάστιχο	1771	Ένα ζεύγος braghese alla levantina χρώματος λαδί (oliva)	Spiro Caligà detto Paramono		
Busta 6, 84 A	Idem	1782	Ένα κομμάτι άσπρο	Κάσα του πληρώματος		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	Ένα κομμάτι	Marinaio Panai Bosich		
Busta 6, 102	Idem	1789	Ένα κομμάτι indiana με λουλούδια (fiorata) καινούρια	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	idem	4 camicie χρησιμοποιημένες, 2 ζεύγη braghese turchine alla schiavona.	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	2 κομμάτια	Angelo Mantovani	Giuseppe Martorello	Πιάστρες 13
Busta 6, 106 B	Κατάστιχο	1787	Ένα κομμάτι indiana με λουλούδια (fiorata) καινούρια 10 πήχες	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	idem	Braghesse alla schiavona χονδρό	Idem		
Idem	Idem	idem	Τέσσερα πουκάμισα χονδρά	Idem		
Idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος braghese χρώματος turchino	Idem		
Busta 6, 112	Idem	1793	Sei camicie	Tommaso Lorenzo Continelli, capitano		
Idem	Idem	Idem	2 asciugamani	Idem		
Idem	Idem	idem	7 intimelle	Idem		

Idem	Idem	idem	4 tovaglie	Idem		
Idem	Idem	idem	21 tovaglioli	Idem		
Idem	Idem	idem	6 lenzuoli	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	8 portiere		Giuseppe Vanes	Πιάστρες 23
Idem	Idem	idem	3 camicie		Branco	Πιάστρες 2.11
Busta 6, 119	Κατάστιχο	1795	Κομμάτι	Martin Crelich		
Idem	Idem	idem	12 camicie	Idem		
Idem	Idem	idme	9 ζεύγη mutande	Idem		
Idem	Idem	idem	5 tovaglie	Idem		
Idem	Idem	idem	6 tovaglioli	Idem		
Busta 6, 121	Idem	1795	3 camicie	Martin Crelich		
Busta 6, 126	Εκτίμηση	1796	1 φουσερό	Martin Crelich		Πιάστρες 1.30
Idem	Idem	idem	1 ζεύγος mutande	Idem		Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	idem	12 camicie	Idem		Πιάστρες 18
Idem	Idem	idem	5 tovaglie	Idem		Πιάστρες 5
Idem	Idem	idem	6 tovaglioli	Idem		Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	idem	3 κομμάτια της Κύπρου	Idem		Πιάστρες 7 l'una
Busta 3, c. 250 r	Κατάστιχο	1785	13 κομμάτια ωμά πλατιά	Gian Carlo Mantovani		
Busta 6, 65 B	Χρέωση	1764	9 κομμάτια	Zorzi Gulleglio		Πιάστρες 34
Busta 6, 98	Κατάστιχο	1783	4 κομμάτια	Pietro Calebota		
Busta 6, 120	Inventario	1795	3 κομμάτια της Κύπρου	Martin Crelich		
Busta 11, c. 11	Inventario	1739	10 κομμάτια	Zuane Rasich		
Idem	Idem	idem	3 κομμάτια μετάξι τυλιγμένο με	Luca Saletovich		

Idem	Idem	idem	10 κομμάτια και ένα ρολό με	Stefano Braconi		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι	Bortolo Padovello		

Bombasina (μπομπαζίνα)

(βλέπε και *bocassino, indiana, tela*)

Ο ιστορικός του υφάσματος *Achille Vitali* αναφέρει στο λεξικό της βενετικής μόδας πως, σε αντίθεση με αυτό που θυμίζει το όνομα, η μπομπαζίνα δεν είναι παραλλαγή του μπομπάζο/βαμβάκι και δεν είναι καν παράγωγο της ίδιας ετυμολογικής ρίζας (*bombaso, bombaggia, lat. Bombax*). Η μπομπαζίνα, κατά τον *Vitali*, είναι συνώνυμο του όρου **Indiana** και βασίζει την ετυμολογία της στην πόλη Βομβάη (*Bombay*).⁶⁵² Όπως και σε άλλες περιπτώσεις, το όνομα της πόλης γίνεται συνώνυμο του υφάσματος που παράγει ή του ενδύματος που κατασκευάζεται από αυτό (εικόνα 139).

Σε αντίθεση με αυτή τη θέση, σε άλλα λεξικά του υφάσματος, όπως και στο γνωστό λεξικό του βενετικού ιδιώματος του *Giuseppe Boerio*, η μπομπαζίνα είναι βαμβακερό ύφασμα ή ακόμα βαμβακερό στα υφάδια και στα στημόνια από κάνναβη.⁶⁵³ Στα έγγραφα τη συναντούμε δύο φορές το 1755 και το 1763 και είναι και στις δύο περιπτώσεις σε κομμάτια, *pezze*. Η παρουσία της λέξης **tela** δίπλα από το όνομα δηλώνει χοντρό ύφασμα και συνήθως μη διακοσμημένο. Ο *Boerio* υποστηρίζει πως το ύφασμα αυτό μοιάζει με το **bocassino**.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος– ποσότητα– χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
busta 6, 44	Inventario	1755	5 pezze tela bombasina	Giovanni Battista Tomasini		
Busta 6, 60	Inventario	1763	1 pezza tela bombasina pichi 20	Niccolò Smajevich		

⁶⁵² A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 72.

⁶⁵³ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 12 την ίδια θέση υποστηρίζουν οι E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 97 και E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 41.

Bombaso (μπομπάζο)

(βλέπε και *Cotone*)

Με τη λέξη *Bombaso*⁶⁵⁴ εννοούμε ακριβώς το βαμβάκι ή το βαμβακερό, στα ιταλικά σήμερα *cotone*(βενετικά *cotone*). Με αυτό τον όρο δεν δηλώνεται η τεχνική ύφανσης του αντικειμένου αλλά μόνο το υλικό κατασκευής του.

Στα έγγραφα εισαγωγής δεν παρουσιάζεται ποτέ ίσως να αναφέρεται σαν *panni*. Ισχύει και σε αυτή την περίπτωση, όπως με το μποκασίνο και την μποττάνα, η θέση της εγχώριας παραγωγής με ελάχιστες εξαιρέσεις εισαγωγής. Στα ιδιωτικά έγγραφα αναφέρεται μόνο δύο φορές η προέλευσή τους, Χαλέπι και Ζάκυνθος. Και στις δύο περιπτώσεις εισάγονται αντικείμενα από μπομπάζο, μαντίλια και καπέλα, ποτέ υφάσματα. Είναι το βασικό υλικό ύφανσης και εξυπηρετεί τις προσωπικές και οικιακές ανάγκες και είναι αναμενόμενο να υπάρχει στα κατάστιχα σε μεγάλες ποσότητες. Το δεδομένο αυτό ισχύει καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα (στα έγγραφά μας από το 1745 έως το 1795) αλλά και μεταγενέστερα. Συναντούμε καμωμένα με αυτό το υλικό αντικείμενα ένδυσης, πουκάμισα, corpetti, sottobraghe, manichetti, κάλτσες και sottocalze, berette, intimella και μαντήλια αλλά και είδη οικιακού εξοπλισμού, όπως σεντόνια, πετσέτες, κουνουπιέρες και σκεπάσματα. Η ποιότητα του μπομπάζο διαφέρει από αντικείμενο σε αντικείμενο, είναι *bocassino*, *bottana*, ή *dimito*, μπορεί να είναι κοσμημένο με κεντήματα ή να είναι βαμμένο, παραμένει όμως πάντα ένα σύνηθες ύφασμα χωρίς καμία ιδιαίτερη αξία. Ο διάκοσμός του είναι συχνά ένθετος (κεντήματα) και αποσκοπεί στην οικονομική, άρα κοινωνική διάκρισή του (βλέπε τις περιπτώσεις *Peristiani*). Σε αυτό το ύφασμα εφαρμόζεται συχνά και σταμπωτός διάκοσμος (βλέπε *Indiana*).

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 64	Κατάστιχο	1764	Κάλτσες	Giorgio Gulleglio από Κεφαλονιά		
Busta 6, 63 C	Idem	1764	Bomasso από panno	Piero Posupovich		
Busta 6, 44	Idem	1755	Tela bombasina	Giovanni Battista Tomasini		
Idem	Idem	Idem	6 κάλτσες	Idem		
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	3 berette παλιές	Gregorio Glesi da Cefalonia	Pasquale Rapeste	Πιάστρες 0.18
Idem	Idem	Idem	7 ζεύγη κάλτσες σκισμένες	Idem	Un francese	Πιάστρες 0.12

⁶⁵⁴ G. Boerio, *Dizionario*..., σ. 12 και A. Vitali, *La Moda a Venezia*..., σ. 76.

Busta 159	5,	Idem	1760	Ένα tornaletto	Melchiori Smajevich	Antonio Scuttari	
Idem		Idem	Idem	8 tovaglioli	Idem	Costandi μάγειρας του αντιπρόξενου	Πιάστρες 0.24
Idem		Idem	Idem	1 lenzuolo	Idem	Idem	Πιάστρες 1.21
Busta 162	5,	Κατάστιχο	1760	Ένα asciugamano	Agalo Zuanne Papafalco		
Idem		Idem	Idem	Ένα ζεύγος braghette alla greca καστανές (marron)	Idem		
Idem		Idem	Idem	Μία berretta παλιά	Idem		
Idem		Idem	Idem	Τρία ζεύγη calze σκισμένες	Idem		
Idem		Idem	Idem	Δύο ζεύγη calze χρώματος mischio	Idem		
Idem		Idem	Idem	30 fazzoletti από το Χαλέπι, συνήθη	Idem		
Busta 163	5,	Idem	1760	1 berretta παλιά	Aghalo Giovanni Papafalco		
Idem		Idem	Idem	3 ζεύγη sottocalze χρησιμοποιημένες	Idem		
Idem		Idem	Idem	2 ζεύγη sottocalze χρώμα mischio	Idem		
Idem		Idem	Idem	1 berretta	Idem		
Busta 212	5,	idem	1762	Ένα futtà ή asciugamano	Evangelista Peristiani		
Idem		Idem	idem	μία berretta	Evangelista Peristiani		
Idm		Idem	idem	4 lenzuoli	Evangelista Peristiani (moglie)		
Idem		Idem	idem	1 tovaglia	Evangelista Peristiani		
Idem		Idem	idem	4 tovaglioli	Evangelista Peristiani		
Idem		Idem	idem	Un asciugamano	Evangelista Peristiani		

Idem	Idem	idem	2 asciugamani της Nicosia	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	4 ζεύγη sotto calze	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	Μία berretta	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	Ένα fazzoletto	Idem		
Idem	Idem	idem	Ένα ζεύγος sotto calze	Idem		
Idem	Idem	idem	3 portiere με τα σίδερά τους	Idem		
Busta 5, 229	idem	1763	2 lenzuoli σκέτα	Vangheli Laghussi da Cefalonia		
Idem	idem	idem	1 tovaglia με κέντημα	Idem		
Idem	Idem	idem	2 lenzuoli με κέντημα	Idem		
Idem	Idem	idem	Ένα tornaletto με κέντημα	Idem		
Idem	Idem	idem	Μία tovaglia με στενό κέντημα	Idem		
Idem	Idem	idem	Δύο κομμάτια zinzalliera all'antica με κέντημα	Idem		
Idem	idem	idem	9 tovaglioli με κέντημα	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 sugamani κεντητές	Idem		
Busta 6, 42 A	Δημοπρασία	1754	7 ζεύγη calze παλιές	Marino Fuccà από Κέρκυρα		Πιάστρες 1.22
Busta 6, 44	Κατάστιχο	1755	6 ζευγάρια κάλτσες σκισμένες	Giovanni Battista Tomasini		
Busta 6, 45	Idem	1755	4 πήχεις	Micheli Marco da Millo		
Busta 6, 46	Idem	1756	4 ζεύγη κάλτσες άσπρες	Iseppo Burovich		
Busta 6, 47	Idem	1757	2 berrette από τη Ζάκυνθο	Mariano Zuppato		
Idem	Idem	Idem	3 ζεύγη κάλτσες άσπρες	Idem		

Busta 6, 48	Idem	1758	1 camicia καινούρια	Nicolò Carambombich από Κεφαλονιά		
Busta 6, 49	Idem	1759	1 berretta άσπρη	Francesco Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες άσπρες	Idem		
Busta 6, 50	Idem	1760	2 cordelle	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	Μία calotta παλιά	Idem		
Idem	idem	idem	4 ζεύγη κάλτσες παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ζεύγη κάλτσες παλιές	Idem		
Idem	Idem	idem	Ένα asciugamano παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti συνήθη καινούρια	Idem		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	1760	Ένα asciugamano	Giovanni Andrea Comis da Corfù	Ismail di Metmegich	Πιάστρες 0.26
Idem	Idem	idem	4 ζεύγη κάλτσες παλιές	Idem	Mufsa il Delal	
Idem	Idem	idem	3 ζεύγη κάλτσες	Idem	Antonio Scuttari	
Busta 6, 50/9	Inventario	1760	1 berretta	Zuanne Papafalco		
Idem	idem	idem	Ένα asciugamano άσπρο	Idem		
Idem	Idem	idem	Μία berretta παλιά	Idem		
Idem	Idem	idem	3 ζεύγη sottocalze	Idem		
Idem	Idem	idem	2 ζεύγη κάλτσες χρώματος mischio	Idem		
Idem	Idem	idem	30 κομμάτια fazzoletti του Χαλεπιού	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	6 berrette	Niccolò Voltolina	Giorgio Speltos	Πιάστρες 1.18

Idem	Idem	idem	2 ζεύγη sottocalze	Niccolò Voltolina	Mastro Ferdinando	Πιάστρες 0.28
Idem	Idem	idem	Μία berretta	Niccolò Voltolina	Ένα τούρκος	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	1762	Μία berretta διπλή	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	idem	3 ζεύγη	Idem		
Idem	Idem	idem	Εφτά ζεύγη κάλτσες σκισμένες	Idem		
Busta 6, 58	Idem	1762	5 asciugamani	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 60	Idem	1763	6 ζεύγη κάλτσες διάφορες, χονδρές	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	3 γάντια λεπτά γυναικεία από Ζάκυνθο	Niccolò Smajevich		
Idem	idem	idem	Ένα ζεύγος manichetti	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	idem	12 ζεύγη κάλτσες συνήθη	Idem		
Idem	Idem	idem	3 ζεύγη κάλτσες λεπτές	Idem		
Idem	Idem	idem	4 ζεύγη κάλτσες συνήθη λεπτές	Idem		
Idem	idem	idem	2 mezze camicie χρησιμοποιημένες χονδρές	Idem		
Idem	Idem	idem	Δύο sotto braghese χρησιμοποιημένες	Idem		
Idem	Idem	idem	1 tovaglia παλιά με πλαίσιο από frangia	Niccolò Smajevich (moglie)		
Idem	Idem	idem	Ένα asciugamano με κέντημα	Niccolò Smajevich (moglie)		
Idem	Idem	idem	2 paia lenzuoli schietti	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	idem	Δύο mezze camicie με τρία ζεύγη maniche καινούρια	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 61	Inventario	1763	4 ζεύγη lenzuola κεντημένα	Rubbina moglie di Smajevich		

Idem	Idem	idem	1 lenzuolo σκέτο	Idem		
Idem	Idem	idem	2 tovaglie κεντημένες	Idem		
Idem	Idem	idem	9 tovaglioli κεντημένες	Idem		
Idem	Idem	idem	Ένα asciugamano κεντημένο	Idem		
Idem	Idem	idem	2 fazzoletti συνήθη για το κεφάλι στο μπάνιο	Idem		
Busta 6, 62	Inventario	1764	Ένα κομμάτι	Piero Posupovich		
Idem	Idem	idem	13 camicie	Idem		
Idem	Idem	idem	5 tovaglioli	Idem		
Idem	Idem	idem	1 tovaglia	Idem		
Idem	Idem	idem	2 corpetti παλιά χωρίς μανίκια	Idem		
Idem	Idem	idem	3 tovaglioli	Piero Posupovich		
Idem	Idem	idem	1 asciugamano	Idem		
Idem	Idem	idem	8 ζεύγη κάλτσες	Idem		
Idem	Idem	idem	1 tovagliolo μεγάλο	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	1764	6 camicie	Piero Posupovich		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	1 ζεύγος κάλτσες παλιές	Zorzi Ghulleglio da Cefalonia		
Busta 6, 65 B	Idem	1764	2 lenzuoli χρησιμοποιημένα	Zorzi Ghulleglio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	1 tovagliolo χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες χρησιμοποιημένες	Idem		
Busta 6, 67	Δημοπρασία	1771	6 paia di calze	Antonio Glesi detto Malo	Signor Gentilini	Πιάστρες 1.18
Busta 6, 68		1764	Un paio lenzuola con ricamo usati e bucati	Elia Cavadia	Antoni di Cazi Michaili	Πιάστρες 3.15
Idem	Idem	idem	Ένα tovaglia στενό με κέντημα, χρησιμοποιημένο	Elia Cavada	Elia Valsamachi	Πιάστρες 0.37

Idem	Idem	idem	Ένα lenzuolo	Idem	Parisien	Πιάστρες 2.30
Idem	Idem	idem	9 tovaglioli με σύνηθες κέντημα	Idem	Nicola Pascali	Πιάστρες 2.11
Idem	Idem	idem	Ένα asciugamano με κέντημα	Idem	Idem	Πιάστρες 0.26
Idem	Idem	idem	Ένα asciugamano με κέντημα κόκκινο μεταξωτό	Idem	Niccolò Fottio	???
Idem	Idem	idem	Ένα lenzuolo με κέντημα παιδικό	Idem	Antoni di Cazi Michaili	???
Busta 6, 73 A	κατάστιχο	1775	10 ζεύγη κάλτσες χρησιμοποιημένα	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 73 B	Idem	1775	4 ζεύγη κάλτσες	Nicolò Dabovich		
busta 6, 102	Idem	1789	1 intima di cuscino alla turca καινούρια in opera di colore	Antonio Vlastelinovich		
Busta 6, 106 B	Idem	1787	1 intima di cuscino alla turca nuova in opera di colore	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες λεπτό rigate	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto μύτης καινούριο colore a scacchi	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	16 κάλτσες	Francesco Maddalena		
Idem	Idem	Idem	7 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	Μια coltra άσπρη	Idem		
Busta 2, c.6 r	Idem	1745	Ένα κομμάτι	Nicola di Lucissa		
Busta 6, 28/A	Idem	1745	Ένα κομμάτι	Nicola di Lucissa		

Bordato, bordatto (μπορντάτο)

Το ύφασμα αυτό, άγνωστο στα περισσότερα λεξικά, είναι σίγουρα παραγωγής της Ανατολικής Μεσογείου. Στα έγγραφα αναφέρεται αρκετές φορές ως πόλη ύφανσής του, το Χαλέπι, η Δαμασκός, η Αλεξάνδρεια, η Σμύρνη, η Αττάλεια και η Δαμηάτη. Πρόκειται για πόλεις της Αιγύπτου, της Συρίας και της Τουρκίας, όπου η υφαντική τέχνη έχει παράδοση χιλιετιών και οι ποιότητες υφασμάτων που παράγουν είναι πολλές. Τα χαρακτηριστικά του υφάσματος που μας μεταφέρονται από τα έγγραφα είναι σχετικά με τον διάκοσμο, το υλικό ή το ένδυμα ραμμένο από αυτό. Το συναντούμε συχνά με ρίγες γαλάζιες, μπλε, κόκκινες και πράσινες αλλά και μονόχρωμο, άσπρο, τουρκουάζ, μπλε και πράσινο. Τα υλικά κατασκευής του είναι το λινό, το βαμβάκι και το μετάξι. Το όνομα του δηλώνει σχέση με τα πλαίσια, με τις μπορντούρες (ιταλικά *bordi*) και λιγότερο με το ρήμα *bordare* που δηλώνει χρυσό ή ασημένιο ένθετο διάκοσμο.⁶⁵⁵ Ο *Savary* αναφέρει στο εμπορικό λεξικό του πως το ύφασμα αιγυπτιακής και συριακής κατασκευής ήταν στενό, ένα είδος λωρίδας⁶⁵⁶ αλλά τα έγγραφα μας περιγράφουν μια διαφορετική μορφή υφάσματος, πιθανώς ο Γάλλος ιστορικός να εννοεί ύφασμα στενό, καμωμένο δηλαδή σε μικρού πλάτους αργαλειό, όπως ήταν συνήθεια στην Ανατολική Μεσόγειο.

Από αυτό κατασκευάζονται ενδύματα ανατολικού τύπου, *alla turca*, *alla cipriota*, όπως ζιμπούνια, γιλέκα, αντεριά, παντελόνια, πουκάμισα, δολουλαμάδες και *gomras* αλλά και *corpetti*, *calzoni*, *sottovesti* κοκ. Επίσης, με το μπορντάτο επενδύονται γούνες και παλτά. Δίνει την εντύπωση σημαντικού υφάσματος, αφού σε δυο περιπτώσεις καλύπτει μόνο το εμφανές μέρος του ενδύματος και μερικές φορές κοσμεύεται με ασημένια κουμπιά. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι κάτοχοι και χρήστες του, οι περισσότεροι είναι Επτανήσιοι και Δαλματοί, λιγότεροι Κύπριοι (Λιπέρτης) και Βενετοί (*Zenner*, *Saccotmani*, *Tomasini*, *Bernardi* και *Romano*). Το ενδιαφέρον έγκειται στο ότι υφάσματα στενά συνδεδεμένα αισθητικά και κοινωνικά με την Ανατολή υπάρχουν στις γκαρνταρόμπες Βενετών και Βενετσιάνων. Αυτό επιβεβαιώνει τις θέσεις που στο παρελθόν υποστήριξαν την ύπαρξη της μικτής αισθητικής στον Λεβάντε και στην Ανατολική Μεσόγειο. Όπως θα ήταν αναμενόμενο, τα έγγραφα εισαγωγής από τη Βενετία δεν αναφέρουν ποτέ τον όρο αυτό.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος – ποσότητα- χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, c. 268 v.	Χρέωση	1785	3 bordati	Pietro Paolo Vondiziano	Cristodulo Condoguri	Πιάστρες 7
Busta 2, A c. 138 r	Δήλωση κλοπής	1774	1 ένα κομμάτι από μετάξι	Luca Perovich		Πιάστρες 8
Busta 2, A c. 191 r.	Δημοπρασία	1775	1 ζεύγος calzoni bordato βαμβακερό καινούριο	Giovanni Morgana	Antoni έλληνας	Πιάστρες 35
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni bordato βαμβακερό	Idem	Un marinaio	Πιάστρες 1

⁶⁵⁵ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 91.

⁶⁵⁶ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τομ. I, βλέπε και E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 97.

Idem	Idem	Idem	1 giacchetta i bordato βαμβακερό καινούριο	Idem	Antoni έλληνας	Πιάστρες 1.25
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta bordato βαμβακερό χωρίς μανίκια	Idem	Idem	Πιάστρες 0.35
Busta 2, A c.211 r.	Κατάστιχο	1775	1 ζεύγος calzoni μακριά απο bordato λινό χρησιμοποιημένα	Cristoforo Gregovich da Perasto		
Busta 2, A c. 251 v.	Κατάστιχο	1777	1 sottoveste παλιά	Micola Raffele από το Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe καινούρια	Idem		
Busta 2, B, c. 41	Κατάστιχο	1783	1 κίτρινο	Niccolin Arvanitachi		Πιάστρες 3.4
Busta 3, 5	Προίκα	1782	1 γούνα bordato του Χαλεπιού	Tommasina Palma	Donà Beati	Πιάστρες 28.20
Idem	Idem	Idem	1 zimbuni	Idem	Idem	Πιάστρες 35
Idem	Idem	Idem	1 zimbuni λευκό	Idem	Idem	Πιάστρες 10
Idem	Idem	Idem	3 sottovesti γυναικεία	Idem	Idem	Πιάστρες 10.20
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	1 zipon απο Damiatia	Gregorio Glesi από Κεφαλονιά	Ενας τούρκος	Πιάστρες 0.37
Busta 5, 159	Idem	1760	1 corpetto Δαμασκού mezza vita	Melchiori Smajevich	Piero Posupovich	Πιάστρες 0.35
Busta 5, 162	Κατάστιχο	Idem	1 κομάτι bordato λινό λευκό από την Αλεξάνδρεια	Agalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 τσάντα di filo	Idem		
Idem	Idem	Idem	Ενα zipon χρώματος turchin λινό, Αλεξάνδρειας χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese παλιές χρώματος turchin Αλεξάνδρειας	Idem		
Busta 5, 163	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese από λινό,	Idem		

			Αλεξάνδρειας χρησιμοποιημένες			
Idem	Idem	Idem	1 ziron λινό, Αλεξάνδρειας χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese παλιές μπλε Αλεξάνδρειας	Idem		
Busta 5, 212	Idem	1762	Μία camisa παλιά	Evangelista Peristiani		
Busta 5, 237	Δημοπρασία	1763	1 zurrà Σμύρνης φοδραρισμένο με το ίδιο bordato	Niccolò Smajevich	Zuane Buscovich	Πιάστρες 2.34
Idem	Idem	Idem	1 zirrone χρησιμοποιημένο φοδραρισμένο μα bogassino πράσινο	Idem	Alli turco	Πιάστρες 1.11
Idem	Idem	Idem	1 zirrone bordato της Allajà σκισμένο	Idem	Cazi Imbrahim	Πιάστρες 0.20
Busta 5, 264	Idem	1764	1 dolliman Χαλεπιού άσπρο, ριγέ χρησιμοποιημένο	Giovanni Antonio Zenner	Christphi Lyperti	Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	1 dolliman Χαλεπιού, με ρίγες άσπρες και κίτρινες λίγο χρησιμοποιημένο	Idem	Idem	Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	1 gombas από bordato larie παλιό	Idem	Chiriacho του κυρίου πρόξενου	Πιάστρες 5.39
Idem	Idem	Idem	1 gombas από larie bordato χρησιμοποιημένο	Idem	Christophi Lyperti	Πιάστρες 4.21
Idem	Idem	Idem	1 gombas άσπρο Χαλεπιού larie με άσπρες ρίγες παλιό	Idem	Cazi Francesco Liperti	Πιάστρες 3.25
Idem	Idem	Idem	1 zirrone με ρίγες άσπρες και ουρανιές παλιό	Idem	Iorghi di Lefteroudhi	Πιάστρες 2.29
Idem	Idem	Idem	1 gombas με κόκκινες ρίγες παλιό	Idem	Loizi di Cazi Sinodi	Πιάστρες 3.1

Idem	Idem	Idem	1 fascia larie μικρή χρησιμοποιημένη	Idem	Chiriaco del signor console	Πιάστρες 1.29
Idem	Idem	Idem	1 doliman Χαλεπιού με ρίγες πράσινες και μπλε	Idem	Ianni di signor Christophi dragomanno	Πιάστρες 5
Idem	Idem	Idem	1 doliman με ρίγες κόκκινες και άσπρες παλιό	Idem	Parisien	Πιάστρες 3.20
Idem	Idem	Idem	1 doliman παλιό με ρίγες μπλε και άσπρες	Idem	Dottor Romanzan	Πιάστρες 2.30
Busta 6, 38	Κατάστιχο	1752	1 ζευγάρι braghese καινούριες	Iseppo Saccomani		
Idem	Idem	Idem	1 valladin καινούριο	Idem		
Busta 6, 39	Idem	Idem	1 zippone Χαλεπιού	Apostoli di Nicola Rosi		
Busta 6, 44 A-F	Idem	1754	1 camisiolin μεταξωτό	Mariano Fuccà από Κέρκυρα		
Idem	Idem	Idem	2 gilecchi μεταξωτά, ένα με μανίκια και ένα χωρίς	Idem		
Busta 6, 45	Idem	1755	3 gilecchi μεταξωτά από Allajà	Micheli Marco από Μύλο		
Busta 6, 46	Idem	1756	2 zironi μεταξωτά από Αττάλεια	Iseppo Burovich da Perasto		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη braghese λευκές μια από tela και η άλλη από ranno	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ½ πήχες Αττάλειας	Idem		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	1 ζεύγος bragoni	Mariano Zurrato από Βενετία		
Busta 6, 48	Idem	1758	1 crosato Αττάλειας μισοχρησιμοποιημένο	Niccolò Carambombich από Κεφαλονιά		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese σκισμένες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola παλιά σκισμένη	Idem		
Busta 6, 49	Idem	1759	1 zippone ή anteri Χαλεπιού mezza vita	Andrea Comis από Κέρκυρα		

Idem	Idem	Idem	1 πακέτο ritagli	Idem		
Busta 6, 50	Δημοπρασία	Idem	1 ziprone alla turca Χαλεπιού παλιό *	Idem	Zuane Sagramora	Πιάστρες 6.5
Idem	Idem	Idem	Διάφορα κομμάτια *	Idem	Mufsà il Dellal	
Busta 6, 50/9	Κατάστιχο	1762	1 ziprone χρώματος turchino λινό, Αλεξάνδρειας, χρησιμοποιημένο	Zuane Papafalco		
Idem	Idem	Idem	Ένα ζεύγος braghese παλιές χρώματος turchine Αλεξανδρείας	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι, λευκό Αλεξάνδρειας	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 τσάντα	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	Idem	1 anteri παλιό	Niccolò Voltolina	Ad un parà	Πιάστρες 1.24
Busta 6, 57	Κατάστιχο	Idem	1 ziprone	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 59	Κατάστιχο	1763	6 dolamani χρησιμοποιημένοι	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	1 dolaman χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	5 gombas χρησιμοποιημένοι	Idem		
Busta 6, 60	Idem	Idem	1 ziprone Δαμασκού χρησιμοποιημένο	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone χωρίς μανίκια χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ziproni Αττάλειας χρησιμοποιημένοι	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone χωρίς μανίκια χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι Δαμασκού πήχεις 7	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ολομέταξο πήχεις 5 ½	Idem		

Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια βαμβακερά έγχρωμα πήχεις 22	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zurrà φοδραρισμένο με bordato Αττάλειας			
Busta 6, 61	Idem	Idem	1 ziprone γυναικείο alla cipriota	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone alla lingua	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 ziprone παλιό	Piero Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 κομματάκι	Idem		
Busta 6, 63 A	Idem	idem	1 ziprone	Piero Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	Κομμάτια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto	Idem		
Busta 6, 64	Idem	Idem	6 κομμάτια, έκαστο 6 πήχεις cialma Χαλεπιού	Giorgio Gullelio από Κεφαλονιά		
Idem	Idem	Idem	7 κομμάτια, έκαστο 10 πήχεις Χαλεπιού τύπου Δαμασκού	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 anteri φοδραρισμένο με bordato	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	1 ziprone alla turca σκισμένο	Idem		
Idem	Κατάστιχο χρέωσης	Idem	1 bordato	Zorzi Ghulleglio από Κεφαλονιά	Steffanachi	Πιάστρες 6.20
Idem	Idem	idem	3 bordati	Idem	Ianni ράφτης	Πιάστρες 40
Busta 5, 67	Δημοπρασία	1771	1 giurone με ρίγες σκούρο	Spiro Caligà detto Paramono	Giorgi ράφτης	Πιάστρες 2.21
Idem	Idem	Idem	1 corpettro με το μπροστά μέρος από bordato και το πίσω από tela	Idem	Signor Mondaini	Πιάστρες 1.7
Busta 6, 69	Inventario	idem	1 giurone με ρίγες σκούρο *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpettro με το μπροστά μέρος από	Idem		

			bordato και το πίσω από tela *			
Busta 6, 70	Κατάστιχο	1772	1 gilecco χρησιμοποιημένο	Constantin Flambura από Ζάκυνθο		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 spolverina λινή	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sacchetto	Idem		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni από bordato di filo παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni μακριά, λινά, παλιά	Idem		
Busta 6, 74 B	Idem	Idem	2 ζεύγη calzoni καινούρια	Giovanni Morzana (Morana)		
Idem	Idem	Idem	2 giacchette βαμβακερές καινούριες	Idem		
Busta 6, 77	Idem	1777	1 sottoveste παλιά	Niccolò Raffaele da Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe καινούριες	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	2 κομμάτια bordato	Panai Bosich ναύτης		
Busta 6, 98	Idem	1783	1 vestito μεταξωτό	Pietro Calebota καπετάνιος		
Busta 6, 99	Idem	Idem	2 crociati ένα με μανίκια και ένα χωρίς	Baldassarre Romano γραφέας		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta μεταξωτή	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	1 gilecco	Angelo Mantovani	Francesco Francovich	Πιάστρες 1.30
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni	Idem	Michiel Cristinicho	Πιάστρες 1.21
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni	Idem	Zuane Pelizzon	Πιάστρες 1.16
Busta 6, 113	Idem	1793	1 vestaglia παλιά			Πιάστρες 2

Busta 6, 115 b	Κατάστιχο	179[.]	Ένα ζευγάρι bragha, μία vellada και ένα sopratodos από bordato	Κασσέλα από το ναυάγιο του πλοίου Nuova Sorte		
Busta 6, 121	Idem	1795	1 sottoveste	Tommaso Barichievich		
Idem	Idem	idem	4 ζεύγη braghe παλιά	Idem		
Busta 6, 122	Idem	idem	1 gilecco καινούριο	Antonio Bernardi από Βενετία		
Busta 6, 134	Idem	1783	1 vestito *	Καπετάν Calebota		
Busta 6, 135	Προίκα	s.d.	Δύο anteri Χαλεπιού	Maria Gabrielli		
Busta 11, c. 82	Ισοζύγιο	1751	Ένα bordato	Giovanni Anis από τη Giaffa		Πιάστρες 12
Busta 11, c. 150	Δημοπρασία	1790	1 vellada με calzoni	Luca Perovich		Πιάστρες 4.3
Idem	Idem	idem	1 camisiola παλιά	Idem		
Busta 3, c. 250 r.	Κατάστιχο	1785	8 bordato Δαμασκού και Χαλεπιού	Gian Carlo Mantovani		
Busta 3, c. 268 v.	Μεταπώληση	idem	3 bordati	Pietro Paolo Vondiziano	Cristodulo Condogouri	Πιάστρες 7 Ίυνο
Busta 3, c. 291 r.	Δήλωση κλοπής	idem	11 κομμάτια bordati Δαμασκού	Gerasimo αρχιμανδρίτης και προκουράτορας Ιεροσολύμων		
Busta 6, 44	Κατάστιχο	1755	4 κομμάτια bordati από την Allajà	Giovanni Battista Tomasini από Βενετία		
Busta 1, registro attestati e fedi 1754	Δήλωση	1759	31 κομμάτια bordati Δαμασκού	Elia Valsamachi		
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	7 κομμάτια bordato Χαλεπιού	Niccolò Smajevich		
Busta 1, registro attestati e fedi 1760	Δήλωση	1760	Bordato σκέτο	Anastassi Valsamachi καπετάνιος		
Busta 5, 163	Κατάστιχο	Idem	1 τσάντα	Giovanni Papafalco		

Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι Αλεξάνδρειας	Idem		
Busta 5, 229	Idem	1763	1 zirrone καινούριο με 4 ασημένια κουμπιά και μικρό γάντζο	Ellia Cavadia		
Busta 5, 253	Idem	1764	2 κομμάτια Δαμασκού με πλατιές λωρίδες 20 πήχες το ένα	Pietro Posupovich από Cherso		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 κομμάτι πήχες 2	Piero Posupovich da Cherso	Pietro Castellano	Πιάστρες 1.3
Idem	Idem	Idem	1 κομματάκι bordato	Idem	Un pastore greco	
Busta 6, 68	Idem	Idem	1 zirrone γυναικείο Δαμασκού καινούριο με 4 ασημένια κουμπιά και γάντζο *	Ellia Cavadia	Abrami pellicciere	Πιάστρες 3.5
Busta 6, 118 A	Κατάστιχο	1795	2 vellade	Francesco Maddalena καπετάνιος		

Borgo (μπόργκο)

Η μόνη ιστορική αναφορά του υφάσματος είναι αυτή του γλωσσολόγου *Boerio* στο λεξικό την βενετικής διαλέκτου, τυπωμένο στα τέλη του 19ου αιώνα.⁶⁵⁷

Ο συγγραφέας περιγράφει το ύφασμα σαν «χοντρό και σκληρό ύφασμα από το οποίο οι γυναίκες της επαρχίας φτιάχνουν φουστάνια που φέρουν το ίδιο όνομα».

Στην πραγματικότητα καμιά γνωστή πηγή του 18ου αιώνα δεν το περιγράφει και ο τρόπος με τον οποίο οι υπάλληλοι του προξενείου το περιγράφουν αποτελεί μια μοναδική μαρτυρία. Το ύφασμα παρουσιάζεται μόνο στα ιδιωτικά έγγραφα από το 1739 μέχρι και το 1795. Καταγράφονται τρεις ποιότητες, μεταξωτή, λινή και μικτή. Σε τρεις περιπτώσεις είναι με ρίγες, μια φορά κίτρινες (και πιθανόν άσπρες) και από αυτό βλέπουμε ραμμένα παντελόνια του τύπου *braghese*, *braghoni* και *calzoni*, σάκοι και άλλοι επενδύτες όπως *cro sati*, *giacchette*, *vellade* και *gillè*.

⁶⁵⁷ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 92, βλέπε και D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 192.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, 47	Ordinazione	1788	1 ζεύγος braghese από borgo di seta e fodra e fattura	Monsieur Girar		Πιάστρες 7
Busta 6, 49	Κατάστιχο	1759	1 paio di bragioni	Francesco Posupovich		
Busta 6, 75	Idem	1775	2 paia calzoni di borgo alla marinara usati	Simon Smircich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto di borgo senza maniche usato	Idem		
Busta 6, 112	Idem	1793	1 giacchetta di borgo vecchia	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	1 velada di borgo di seta nuova	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 gillè di borgo a righe	Francesco Maddalena capitano		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta di borgo	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 paia braghese lunghe	Idem		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 paio braghe lunghe di borgo a righe gialle usate	Antonio Bernardi da Venezia		
Busta 11, c. 11	Nota	1739	2 pezze borgo di seta	Zuane Rasich		
Idem	Idem	Idem	4 pezze borgo seta di pindo fillo	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 pezze borgo di seta	Luca Saletovich		
Idem	Idem	Idem	1 pezza borgo di filo	Idem		
Idem	Idem	idem	2 pezze borgo di seta	Bortullo Padovello		
Idem	Idem	Idem	1 pezza borgo di filo	idem		

Brascallas (μπρασκάλλας)

Το ύφασμα αυτό εμφανίζεται μόνο μια φορά, στην καταγραφή της περιουσίας του καπετάνιου *Francesco Madalena*,⁶⁵⁸ και όπως τα περισσότερα ονόματα υφασμάτων της περιγραφής αυτής αποτελούν μοναδικές γλωσσικές πληροφορίες. Το γεγονός αυτό αποκλείει συχνά τη δυνατότητα να ταυτοποιήσουμε το ύφασμα. Για αυτό ξέρουμε μόνο πως βρισκόταν στην κατοχή του καπετάνιου σε επτά διαφορετικούς χρωματισμούς: πράσινο, λαδί, μαύρο, κόκκινο, δαμασκηνί, υπόλευκο και καφέ.

Brocatello (μπροκατέλλο)

Κατεξοχήν βενετικό ύφασμα από λινό, μεταξύ ή συνδυασμό των δύο (εικόνα 140).⁶⁵⁹ Το συναντούμε ήδη από τον 16ο αιώνα σαν χαμηλής ποιότητας **Broccato** (μπροκάτο). Αν και μοιάζει να είναι μια υποκατηγορία του, τεχνικά διαφέρει πολύ από το **Broccato**. Το μπροκατέλλο υφάινεται από δύο στημόνια και δύο υφάδια, τα σχέδια του διάκοσμού του είναι συνήθως μεγάλα και εξέχουν του φόντου. Τα μοτίβα παράγονται κατά την ύφανση και από την αντίθεση του πρώτου στημονιού και του πρώτου υφαιδιού, αμφότεροι μεταξωτοί, με τη δεύτερη στιβάδα της οποίας το υφάδι είναι πολύ σκληρό, συνήθως από λινάρι ή καναβάτσο. Το εσωτερικό των μοτίβων είναι δουλεμένο με στημόνια και υφάδια δεμένα με τον υφαντικό τύπο *taffeta* (βλέπε **tafta**), το φόντο είναι δεμένο με το τύπο σατέν (βλέπε **raso**). Με αυτό τον τρόπο τα σχέδια, σχεδόν πάντα φυτικά και άνθινα, προεξέχουν της επιφάνειας του υφάσματος και, λόγω των στημονιών παραμένουν πιο θαμπά σε σχέση με το σατέν φόντο.⁶⁶⁰

Ύφασμα κατάλληλο για ταπετσαρίες και κουρτίνες, ωστόσο κατά τον 18ο αιώνα ορισμένα είδη ενδυμασίας όπως κάποια **corpetti** και **gonnelle** ράβονται από αυτό. Στα αρχαικά έγγραφα παρουσιάζεται μόνο μια φορά⁶⁶¹ και εισάγεται από τον *Lorenzo Rossin* σε μικρή ποσότητα (δύο φακγόττι). Θεωρούμε πως η παρουσία του ήταν πολύ πιο έντονη και πιθανόν να καταγράφεται στα έγγραφα με το όνομα του υλικού του, το μεταξύ (βλέπε **seta**) ή με το όνομα της υφαντικής βάσης του, το σατέν (βλέπε **raso**).

Broccado (μπροκάτο)

Το μπροκάτο δεν είναι ένα ύφασμα αλλά μία τεχνική ύφανσης διάκοσμου, συνήθως χρυσής ή ασημένιας αλλά και έγχρωμης, σε υφάσματα διαφόρων τύπων.⁶⁶² Είναι αρχαίας ασιατικής, πιθανώς

⁶⁵⁸ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

⁶⁵⁹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 346; G. Ericani, P. Frattaroli, *Tessuti nel Veneto, Venezia e Terraferma. Glossario*, Βερόνα 1994, σ. 5.

⁶⁶⁰ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 72-78, E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 44.

⁶⁶¹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 14, c. 80.

⁶⁶² G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 100; G. Ericani, P. Frattaroli, *Tessuti nel Veneto...*, σ. 5.

κινεζικής καταγωγής και χρονολογείται στον 3ο αιώνα π.Χ. Πέρασε στις Ινδίες, την Περσία, τις Συρίες και μεταφέρθηκε στην Ευρώπη τον 12ο αιώνα.⁶⁶³

Η διαδικασία ύφανσης, ή καλύτερα πλέξης, είναι αρκετά απλή θεωρητικά, ενώ η πρακτική της εφαρμογή είναι αρκετά περίπλοκη. Το ύφασμα με διάκοσμο μπροκάτο έχει τα μοτίβα του εξογκωμένα πάνω από την επιφάνεια του υφάσματος και δίδει την αίσθηση του κεντήματος. Μια σειρά από επιπρόσθετες σαΐτες με ένα χρώμα σε κάθε μία μπλέκονται με το υφαντικό σώμα παράλληλα με τα υφάδια. Με τον τρόπο αυτό η κλωστή που γράφει το σχέδιο παραμένει στην επιφάνεια και δένεται, σε πολύ αραιά διαστήματα, με τα στημόνια.⁶⁶⁴ Εξοικονομείται, έτσι, μεγάλο μέρος της κλωστής, συχνά πολύτιμης, και το κόστος, αν και παραμένει ψηλό δεν είναι απαγορευτικό, όπως συμβαίνει στις περιπτώσεις των κεντημένων υφασμάτων (εικόνα 141).

Τα είδη του υφάσματος που μπορούν να διακοσμηθούν με μπροκάτο πρέπει να είναι αρκετά γερά και δομημένα για να αντέξουν το βάρος και την πλέξη του μοτίβου ή των μοτίβων. Η πολύχρονη και δαπανηρή διαδικασία, καθ' όλα χειροποίητη, της μπροκτούρας προσαρμοζόταν σε ακριβά υφάσματα. Τα μεταξωτά και τα βελούδα ήταν τα υφάσματα που συναντούμε συχνά σαν μπροκάτα, σπανίως βαμβακερά. Αν και δεν αναφέρεται με το όνομά του, μπροκάτο εννοούνται στα έγγραφα μας όλα τα **Damasco** (νταμάσκο) που στην περιγραφή τους αναφέρεται χρυσός ή/και ασημένιος διάκοσμος. Με τον ίδιο τρόπο, όλα τα μεταξωτά, **raso, rasetto, sete, sette, sede, sedarie, settarie** με περιγραφές διάκοσμου του τύπου που αναφέραμε είναι του τύπου μπροκάτο (εικόνα 142-146).

Στα έγγραφα που αναλήσαμε συναντούμε τον όρο μπροκάτο μόνο μια φορά,⁶⁶⁵ στην προίκα της *Tomasina Palma* το 1787 και αφορά ένα μεγάλο σάλι.

Brunguti

Το ύφασμα αυτό εμφανίζεται μόνο μια φορά, το 1763 στο κατάστιχο του *Niccolo Smaievich* σε ποσότητα 5 πηχών. Περιγράφεται σαν μεταξωτή **tela**,⁶⁶⁶ σαν μεταξωτό ύφασμα δηλαδή, με μια δυνατή δομή και σώμα αρκετά σκληρό (βλέπε **tela**).

Ο όρος δεν συναντάται σε κανένα γνωστό λεξικό υφασμάτων. Ίσως με την αντιμετάθεση του δεύτερου με το τρίτο γράμμα να εννοείται μια λέξη πολύ όμοια με τη γαλλική περιοχή της Βουργουνδίας. Στην περιοχή αυτή είναι γνωστές πολλές παραγωγές μεταξωτών υφασμάτων ήδη από τον 17ο αιώνα που επιβιώνουν μέχρι και τον 19ο.

Calancá (καλανκά)

---

⁶⁶³ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 343; A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 78.

⁶⁶⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 45.

⁶⁶⁵ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 3, c. 5.

⁶⁶⁶ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 60.

Το ύφασμα αυτό εμφανίζεται μόνο μια φορά, το 1794 σε ένα λογαριασμό του πρόξενου, κόντε *Angelo Rosalem*. Πρόκειται για ένα abito, ένα ένδυμα ή καλύτερα σύνολο ενδυμάτων (*vellada, camisiola* και *braghoni*;) όλα από το ύφασμα *calancà*,⁶⁶⁷ Το ύφασμα αυτό ήταν ιδιαίτερα ακριβό και δυσεύρετο,⁶⁶⁸ ήταν ινδικής κατασκευής αλλά και περσικής, ήταν ένα είδος σταμπωτού στο οποίο προστίθεντο σχέδια και χρώματα με το χέρι, όπως δηλώνει στα περσικά το ίδιο το όνομά του (με το στίλο).⁶⁶⁹ Ο *Savary* μας πληροφορεί πως στην Ευρώπη μόνο οι Άγγλοι μπορούσαν να παράγουν ισάξια υφάσματα του τύπου αυτού, ενώ οι παραγωγές της Γενεύης και της Φλάνδρας απείχαν πολύ από την ποιότητα του πραγματικού *calancà*.

Calorka' (καλορκά)

Πρόκειται για ύφασμα που καταγράφηκε στις αποθήκες του καπετάνιου *Francesco Maddalena*.⁶⁷⁰ Θυμίζει τον τρόπο που προφέρεται η *μοναχή* στο κυπριακό ιδίωμα. Καμιά άλλη πληροφορία δεν μας παρέχεται.

Camelotto, cambelotto, cambalotto, gambelotto (καμελόττο)

Το καμελόττο είναι ένα από τα αρχαιότερα μάλλινα υφάσματα που συναντώνται στην Ανατολή. Αρχικά υφαινόταν από τρίχωμα καμήλας και στη συνέχεια από γιδίσιο μαλλί. Ήδη από τον 13ο αιώνα παράγεται στη Γαλλία και στην Ιταλία, ενώ από τον επόμενο αιώνα το συναντάμε να υφαινεται από μετάξι. Η παραγωγή του διαδίδεται σε όλη την Ευρώπη, ιδιαίτερα στη Γαλλία, την Αγγλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία.⁶⁷¹ Ο περιηγητής *Nicolai de Marthono* αναφέρει πως στην Αμμόχωστο παράγονται μεγάλες ποσότητες καμελόττο και η παραγωγή και το εμπόριό του ήταν στα χέρια των Γενουατών.⁶⁷² Τις πληροφορίες αυτές τις αντλούμε και από άλλους περιηγητές, όπως ο *Emanuel Piloti*⁶⁷³ και ο *Santo Brasca*⁶⁷⁴, όπου περιγράφουν με θαυμασμό τις κυπριακές παραγωγές του υφάσματος με καμηλίσιο μαλλί.

Στη Βενετία, ξεκινώντας από τον 13ο αιώνα, βρίσκουμε μεγάλες ποσότητες του υφάσματος, εισαγόμενο από την Αρμενία, με βάση μια σειρά συμφωνιών που επέτρεπαν στη Βενετία να διαχειρίζεται το εμπόριο και την παραγωγή του.⁶⁷⁵ Ο *Filiasi* αναφέρεται στο εν λόγω ύφασμα ως μάλλινο από αρμενικό μαλλί.⁶⁷⁶ Δεν γνωρίζουμε από πότε η πόλη ξεκινά τη δική της παραγωγή αυτών των υφασμάτων. Το βέβαιο είναι πως τον 14ο αιώνα υπάρχουν εργαστήρια παραγωγής του στην πόλη της Βενετίας, της Πάδοβα και της Βερόνας. Η εξύφανση από μετάξι πιθανώς να αναπτύσσεται στην Ευρώπη λόγω της αύξησης της τιμής του μαλλιού από τη Μέση Ανατολή. Το μετάξι δε, ήταν το μόνο

⁶⁶⁷ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 11, c. 165.

⁶⁶⁸ Rosita Levi Pisetzky, *Storia del Costume in Italia...*, τομ. IV, σ. 294.

⁶⁶⁹ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...* βλέπε ανάλογο λήμμα.

⁶⁷⁰ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

⁶⁷¹ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 109-111.

⁶⁷² C. D. Cobham, *Exccerpta Cypria...*, σ. 22.

⁶⁷³ Α. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες...*, τομ. I, σ. 22.

⁶⁷⁴ Α. Παυλίδης, *Η Κύπρος ανά τους αιώνες...*, σ. 195.

⁶⁷⁵ G. Bistrot, *Il magistrato alle pompe nella Repubblica di Venezia*, Βενετία, 1912, σσ. 431-433, υποσημείωση I. G. Ericani, P. Frattaroli, *Tessuti nel Veneto...*, σ. 6.

⁶⁷⁶ J. Filiasi, *Ricerche storico-chritiche sull'opportunita' della laguna veneta pel commercio sulle arti e sulla marina di questo Stato*, Βενετία, 1803, σ. 49.

υλικό που μπορούσε να αποδώσει τη γυαλάδα και τη μαλακότητα του ζωικού νήματος της Ανατολής.⁶⁷⁷

Κατά τον 18ο αιώνα το καμπελόττο παράγεται και εξάγεται από όλη την Ιταλία, ιδιαίτερα την Πίζα, τη Φλωρεντία, το Μιλάνο και τη Βενετία. Ο *Occioni-Bonaffons* μας πληροφορεί πως αυτό τον αιώνα η Βενετία παράγει καμπελόττο από μαλλί γίδας Αγκύρας και το εξάγει στην Κωνσταντινούπολη.⁶⁷⁸ Το εμπόριο της παραγωγής αυτής φαίνεται να είναι πολύ διαδεδομένο και η τιμή του αρκετά υψηλή. Το γεγονός ώθησε, κατά τον 18ο αιώνα, τη δημιουργία μιας σειράς υφασμάτων – αντιγραφών του καμπελόττο όπως το *Baracan* και το *Camelin* (βλέπε λήμματα).

Η τεχνική ύφανσής του είναι πολύ απλή, μια μόνο σειρά στημόνια και μία υφάδια σε αργαλειό με διπλό πείστρο όπως στην ύφανση των *Stamina* και *Tela*.⁶⁷⁹ Η μεγάλη του ζήτηση, άρα και η αυξημένη του τιμή, βασιζόνταν στην ποιότητα της πρώτης του ύλης και της ιδιαιτερότητας της υφής της.

Στα αρχειακά έγγραφα εισαγωγής στην Κύπρο, το καμπελόττο παρουσιάζεται καθ' όλη τη διάρκεια των δυο δεκαετιών που αναλύουμε, 1760 έως το 1781. Κατά τη δεκαετία 1754-1764 εισαγωγείς του υφάσματος είναι ο *Andrea Pelli* μέχρι το 1760 (892 ½ πήχες), ενώ το 1763 παρουσιάζονται σαν εισαγωγείς οι συνέταιροι *Vassalo e Giachich*⁶⁸⁰ (109 πήχες). Η τιμή τους κυμαίνεται από τους 35 παράδες στις 4 πιάστρες ανά πήχη. Ενώ την πρώτη δεκαετία δεν αναφέρεται το υλικό ύφανσής του, τη δεκαετία 1777-1787 σε κάθε έγγραφο εισαγωγής βρίσκουμε δίπλα από το όνομα του υφάσματος το υλικό κατασκευής του (μετάξι και μαλλί). Οι εισαγωγές περιορίζονται μεταξύ του 1778 και του 1781, οι ποσότητες δεν είναι δυνατόν να υπολογιστούν αφού στις πλείστες περιπτώσεις αναφέρονται σαν 'κομμάτια' (*tagli, pezze, capezzi*). Εντούτοις φαίνεται καθαρά πως οι ποσότητες είναι μικρότερες, σε σχέση με την προηγούμενη δεκαετία. Η τιμή παρουσιάζεται μόνο σε μια περίπτωση (1779) και είναι τέσσερις πιάστρες. Οι εισαγωγείς είναι οι, πατέρας και υιός, *Evagelista* και *Costantin Peristiani*, ο *Antonio Mallada*, ο *Emanuel Vassalo* και ένας από τους δύο καπεταναίους *Petrina*.⁶⁸¹

Στα ιδιωτικά έγγραφα η παρουσία του καμπελόττο είναι αρκετά έντονη, εκτείνεται από το 1748 μέχρι το 1795 και καλύπτει όλα σχεδόν τα είδη ένδυσης. Χρησιμοποιείται για την κατασκευή παντελονιών, πουκαμισών, γιλέκων, ζυμπουνιών, γιλέκων, *zakjir, corpetto* κ.ο.κ. Χρησιμοποιείται από την ελίτ των κατοίκων και εμπόρων γύρω από το βενετικό προξενείο, πιθανόν και από όλη την ευρωπαϊκή κοινότητα. Τα υλικά κατασκευής του είναι, όπως βλέπουμε πιο κάτω, το μαλλί και το μετάξι. Τα χρώματα με τα οποία βάφεται είναι πολλά, γεγονός που δηλώνει μια μεγάλη σταθερότητα των ινών του υφάσματος σε σχέση με τις χρωστικές ουσίες. Μπλε, κόκκινο, μολυβί, καστανό, γαλάζιο, πράσινο, με κόκκινες και μαύρες ρίγες, ενώ σε μια περίπτωση αναφέρεται σαν *argentino*, αργεντινό. Πιστεύουμε πως με αυτό το όρο εννοεί, *argenteo*, αργυρό.

Ο χώρος κατασκευής του, έτσι όπως αναφέρουν τα ιδιωτικά έγγραφα, είναι η Γαλλία, επιβεβαιώνοντας πως οι εισαγωγές του δεν περιορίζονται μόνο από τη Βενετία από όπου πιθανόν να εισάγεται καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αλλά και των προηγούμενων αιώνων. Η τιμή του δεν είναι εύκολο να υπολογιστεί όταν είναι ραμμένο και χρησιμοποιημένο. Εντούτοις σε τρεις περιπτώσεις αναφέρεται η τιμή ανά πήχη, πέντε, τρία και 1,75 πιάστρες. Το πάχος, το πλάτος, το χρώμα και η ποιότητα είναι καταλυτικοί παράγοντες για την τιμή του υφάσματος και είναι απόλυτα φυσιολογικό να σημειώνονται αυτού του τύπου οι διακυμάνσεις στις τιμές.

Είναι δύσκολο να καταλάβουμε την ορθή χρήση του ονόματος του συγκεκριμένου υφάσματος, ιδιαίτερα κατά τον 18ο αιώνα όπου η κυκλοφορία, η παραγωγή, καθώς και η χρήση του ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες. Χαρακτηριστικά, ο *Savary* στο *Dictionnaire* αναφέρει «ne sont

⁶⁷⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σσ. 56-57.

⁶⁷⁸ G. Occioni-Bonaffons, *Del Commercio di Venezia nel secolo XVIII*, Βενετία, 1891, σ. 26.

⁶⁷⁹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda*..., σ. 343.

⁶⁸⁰ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12, Registro di Entrata 1754 -1764.

⁶⁸¹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12 Registro 1777 – 1786.

*proprement que des tabis et des taffetas deguises sous le nom de camelots».*⁶⁸² Προφανώς, κάτω από αυτό το όνομα βρίσκονται υφάσματα μεταξωτά και μάλλινα ψηλής ποιότητας και αντιγραφές τους. Με τον ίδιο τρόπο κάτω από το όνομα **panno fino di lana** και **panno di seta** θα κρύβονται πήχες από καμπελόττο.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα χαρακτηριστικά	Τιμή
Busta 12, registro delle entrate, 1754-1764	1760	Andera Pelli	Πήχες 697 ½ ,λεπτά, κοινά	παρά 35 ο πήχης
	1760	Idem	Μπράτσα 210	Idem
	1763	Vassalo e Giachich	Μπράτσα 118	Idem
Busta 12 Registro di Uscita 1777 – 1776	1778	Eva. Peristiani	1 κομμάτι μετάξι	_____
	1779	idem	πήςχες 42	-----
	1779	Anto. Mallada	2 κομμάτια	πιάστρες 4 ο πήχης
	1780	Ema Vassalo	μαλλί	_____
	1781	Eva. Peristiani	2 κομμάτια, μετάξι	
	1781	Cons.Peristiani	1 κομμάτια, μετάξι	
	1781	Petrina	8 μπράτσα, μετάξι	
	1781	Cost. Peristia ni		

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος–ποσότητα– χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
---------	----------------	------------	-----------------------------------	------------	-----------------	------

⁶⁸² J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τομ. Ι, σ. 152.

Busta 2 A, c. 211 r	Κατάστιχο	1775	1 zibon με μανίκια, μπλε παλιό	Cristofolo Gregovich από Perasto		
Busta 2 A, c. 251 v	Idem	1777	1 ζεύγος braghe	Nicola Raffaele από Perasto		
Busta 2 B, c. 86	Dote	1783 (1781)	1 sottanella fornita	Giorgio di Giacomo Peristiani (Pagona)	Gerasimo Mauro (marito)	
Busta 5, 162	Κατάστιχο	1760	1 ζεύγος braghoni χρώμα turchin χρησιμοποιημένα	Aghalo Zuane Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola turchin με κόκκινη φόδρα χρησιμοποιημένα	Idem		
Busta 5, 163	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese χρώμα turchin χρησιμοποιημένα *	Idem		
Busta 5, 212	Idem	1762	1 vellada χρώματος cenere	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese color cenere	Idem		
Busta 5, 221	Idem	Idem	1 zimbunni cremese καινούριο	Anastasi Surbi από Santa Maura		
Idem	Idem	Idem	2 comessi καινούρια	Idem		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	1 zakjir κόκκινο σκισμένο	Giovanni Antonio Zener	Pietro Corella	Πιάστρες 2.1
Busta 6, 31	Φορτωτική πλοίου	1748	4 βαρέλια τρίχωμα καμήλας	Nave La Sorte, san Francesco di Paola		
Busta 6, 36/A	Κατάστιχο	1751	1 vellada χρώμα cinerino	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη braghese χρώμα cinerino	Idem		
Busta 6, 47/D	Idem	1757	3 ζεύγη braghese παλιά σκισμένα	Mariano Zuppato από Βενετία		
Idem	Idem	Idem	1 vellada παλιά	Idem		

Busta 6, 50	Idem	1759	1 pelliccia από zimzab συνήθη φοδραρισμένη με camelotto χρώματος rosa, χρησιμοποιημένη	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος bragoni alla franca κόκκινα παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zakzis κόκκινο παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 pelliccietta παλιά από stranz φοδραρισμένη με camelotto κίτρινο παλιό	Idem		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	1760	1 pelliccia από zimzab συνήθη κοντή με φόδρα από camelotto χρώμα surra *	Idem	Zuane Sagramora	Πιάστρες 2.12
Idem	Idem	Idem	1 pelliccietta παλιά αρνίσια και satranz με φόδρα από camelotto κοντή, κίτρινη πολύ χρησιμοποιημένη *	Idem	Giorgio Speltos	Πιάστρες 3.24
Idem	Idem	Idem	1 zahzur κόκκινο, παλιό, κοντό	Idem	Mufsa il Dellal	Πιάστρες 0.21
Idem	Idem	Idem	Κομμάτια	Idem	Idem	
Busta 6, 50/9	Κατάστιχο	Idem	1 ζεύγος braghese turchin χρησιμοποιημένα *	Aghalo Zuane Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 camisiolin turchin με κόκκινη φόδρα *	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 ζεύγος braghe χρώματος rubin	Niccolò Voltolina	Capitan Calui	Πιάστρες 0.34
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe μαύρες αφοδράριστες	Idem	Soliman τούρκος	Πιάστρες1
Idem	Idem	Idem	1 vellada παλιά χρώματος riombino με σκισμένη φόδρα	Idem	Capitan Calui	

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse παλιές	Idem	Στον Δημοπράτη	
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste παλιά	Idem	Dottor Coidan	Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	1 vellada παλιά σκισμένη	Idem	Signor Serioli	Πιάστρες 1.20
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 millordin με μεταλλικά κουμπιά	Nicolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	1 sotto abito cenerino με μεταλλικά κουμπιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse cremese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse rubin	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse nere	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada παλιά αφοδράριστη συνήθη χρώματος riombino	Idem		
Busta 6, 55	Προίκα	Idem	1 pelliccia από ερμίνα φοδραρισμένη με cambelotto celeste	Maria di Petri λεγόμενη Azizù (Marudhià)	Giorgio Caedan	Πιάστρες 100
Busta 6, 57	Κατάστιχο (προίκας)	Idem	1 giubbè κόκκινο	Maria Peristiani		
Busta 6, 59	Idem	1763	1 ciackein χρησιμοποιημένο	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	1 binish κόκκινο	Idem		
Busta 6, 63/A	Idem	1764	1 corpetto χωρίς ;μανίκια	Piero Posupovich		
Busta 6, 63/B	Idem	Idem	1 corpetto χωρίς μανίκια *	Idem		
Idem	Idem	Idem	Κομμάτια	Idem		
Busta 6, 65/B	Idem	Idem	1 codighuni celeste φοδραρισμένο με boghassino πράσινο	Zorzi Ghulleglio από Κεφαλονιά		

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse celesti	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada χρώματος καστανού χρησιμοποιημένη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola χρώματος σκούρου παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 codighunio χρώματος σκούρου παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola από μεταξωτό camelotto Ζακύνθου χρώματος mischio	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ζευγάρια braghesse από μεταξωτό camelotto σκισμένες	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 vellada cenerin χρησιμοποιημένη	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni καστανά χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni καστανά χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada χρώμα cinerino παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste χρώματος cenerino παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni χρώμα cenerino	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calzoni μπλε παλιά	Idem		
Busta 6, 73/C	Idem	Idem	1 zibbon μπλε με στίγματα *	Cristoforo Gregovich από Perasto		
Busta 6, 77	Idem	1777	1 ζεύγος braghe *	Niccolò Raffaele		

Busta 107 A	6, Idem	1792	1 vellada μπλέ παλιά	Gasparo de Sollis		
Busta 118 A	6, Idem	1795	1 ζεύγος braghese από μεταξωτό camelotto μαύρες ριγέ	Francesco Maddalena		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese σκέτες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι καινούριο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι πράσινο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι barelin moscato	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι πράσινο ανοικτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι marron moscato	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι μπλε tre fili	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι verde moscato	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι μαύρο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι κόκκινο ριγέ	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι sandrè	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι marron	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι camelotto μεταξωτό	Idem		
Busta 119	6, Idem	Idem	1 sotto veste από μεταξωτό cambelotto μαύρη καινούρια	Martin Crelich		
Busta 126	6, Idem (τιμολόγηση)	1796	1 sottoveste από μεταξωτό cambelotto *	Martin Crelich		Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia αλεπούς πάνω από camelotto μάλλινο	Idem		Πιάστρες 10

Busta 135	6, Idem (προίκα)	???	1 giubè από cambelotto Γαλλίας χρώματος πράσινου sarfo με διακοσμήσεις από ψεύτικο ασήμι	Zaccaria Gabrielli (Maria)		
Busta 130	11, c. Λογαριασμός	1782	8 πήχες cambelotto μεταξωτό μαύρο	Giacomo Caprara-Giuseppe Picherni		Πιάστρες 14
Idem	Idem	Idem	12 πήχες cambelotto μεταξωτό argentino			Πιάστρες 36
Busta 271	11, c. ???	???	1 κομμάτι gambelotto μεταξωτό μαύρο μπράτσα 106		Pauli	Πιάστρες 5 il braccio

Cannavasse, cannevazze (καννεβάτσε)

Με το ίδιο όνομα οι Βενετοί εννοούσαν δύο υφάσματα. Το πρώτο είναι χοντρό, απλής πλέξης, ύφασμα από καναβάτσο, από φυτικές ίνες, δηλαδή, παραγμένες από την επεξεργασία (χτένισμα) βαλτώδους φυτού, του *Arundo Donax*. Οι κλωστές που παράγονται είναι ιδιαίτερα χοντρές και ανθεκτικές και χρησιμοποιούνται σαν υλικό κατασκευής σάκων, για επενδύσεις μπασούλων, σαν βάσεις για ενδύματα κτλ. Κάποιες φορές ο όρος χρησιμοποιείται και για χοντρά υφάσματα από ημιεπεξεργασμένο βαμβάκι⁶⁸³.

Το δεύτερο ύφασμα, έτσι όπως το μεταφέρει ο *Boerio*⁶⁸⁴ και μετά από αυτόν όλα τα εξειδικευμένα λεξικά⁶⁸⁵, είναι ένα είδος χοντρού μπροκάτου με χρυσή ή/και ασημένια κλωστή, πιθανόν με στημόνια από κάνναβη, για να δώσει μεγαλύτερη σταθερότητα και πάχος στην υφαντική δομή.

Στα έγγραφα εισαγωγής των δεκαετιών που αναλύουμε δεν αναφέρεται ποτέ. Αναφέρονται μόνο τα *canpara* που είναι πλεγμένες επιφάνειες από λεπτό καλάμι για οικιακή χρήση, για καρέκλες, καναπέδες, παραβάν κοκ. Πιθανόν να αναφέρονται σαν ***seta con oro, panno con oro e argento*** κτλ. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται δεκατέσσερις φορές και σίγουρα περιλαμβάνει και τις δυο κατηγορίες. Οι τσάντες και τα σακούλια είναι από χοντρό ύφασμα, φθηνό και ανθεκτικό. Το ίδιο ύφασμα πιθανόν να χρησιμοποιείται και για φθηνά ενδύματα εργασίας, όπως κάποιες ***braghe***. Άλλες ***braghe*** και ***calzoni*** μπορεί να είναι καμωμένες από το ακριβό μπροκάτο, όπως αυτές που μεταφέρει ο καπετάνιος *Andrea Crelich* και που στοιχίζουν 11 πιάστρες το κομμάτι – σαφώς πολύ ψηλή τιμή για καναβάτσα.

⁶⁸³ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 125.

⁶⁸⁴ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 128.

⁶⁸⁵ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 344.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος–ποσότητα– χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 251	Κατάστιχο	1777	1 canevazza	Nicola Raffaele από το Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe	Idem		
Busta 3, c. 231	Πιστοποιητικό φορτωτικής	1784	10 κομμάτια canevazze	Giovanni Antonio Rizzini	Delavando Raffaeli	
Busta 3, 250 r.	Κατάστιχο	1785	94 κομμάτια canavazza από τη Damiatta	Gian Carlo Mantovani		
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	1 σακούλι canavazza	Gregorio Glesi από Κεφαλονιά	Dellel	Πιάστρες 0.10
Busta 5, 212	Κατάστιχο	1762	1 κομμάτι canevazza σχεδόν 2 πήχες	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 tonagliolo	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	1 τσάντα με νομίσματα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tonagliolo	Idem		
Busta 6, 74 B	Idem	Idem	2 ζεύγη calzoni παλιά	Giovanni Morzana (Morana) detto Silvestri		
Busta 6, 75	Idem	Idem	3 ζευγάρια calzoni	Simon Smircich d'Antonio		
Busta 6, 77	Idem	1777	1 canevazza και ένα ζευγάρι braghe	Niccolò Raffaele από το Perasto		
Busta 6, 78 A	Καταχωρίσεις εσόδων	Idem	16 κομμάτια canevazze	Andrea Crelich από Βενετία, Καπετάνιος		Πιάστρες 11 η μία
Busta 6, 102	Κατάστιχο	1789	2 παλιά σακούλια	Antonio Vlastelinovich		

Care' (καρέ)

Κανένα από τα γνωστά σε εμάς λεξικά της ιταλικής και γαλλικής υφαντουργίας δεν αναφέρει τον όρο αυτό. Σε τρεις περιπτώσεις, μεταξύ 1760 και 1762 ο καγκελάριος του προξενείου *Antonio Crutta* σημειώνει τρεις *vellade*, μία με παντελόνι, *braghese*, επενδύσεις μεταξωτές και μια *sottoveste*, όλα με ασημένια κουμπιά και κατασκευασμένα από ύφασμα καρέ. Άλλες δύο *sottoveste* με μόνες από καρέ και ένα *sottoabito*, γιλέκο, με το μπροστά μέρος από το ίδιο ύφασμα και πάλι με ασημένια κουμπιά.

Χωρίς αμφιβολία το ύφασμα που περιγράφει ο καγκελάριος είναι πολύτιμο, σύνθετης δομής (*operato*) και όπως θέλει η ανδρική μόδα της εποχής, με μικρά και πυκνά διακοσμητικά μοτίβα. Τα όνομα μοιάζει να είναι φωνητική μεταποίηση μιας ακουστικής εμπειρίας, πιθανόν γαλλικής. Το μόνο ύφασμα που ανταποκρίνεται σε αυτά τα χαρακτηριστικά και φωνητικά μπορεί να ταυτιστεί με το πρότυπο της φωνητικής μεταποίησης είναι το *carle* (καρλέ), του οποίου το λάμδα τυγχάνει αφομοίωσης με το ρω σε ένα κλασικό ρωτακισμό.

Το *carle* ή *carrelé* είναι της οικογένειας των *cannelé* και ειδικότερα είναι ένα *gros de Tours* μπροκάτο.⁶⁸⁶ Το ύφασμα αυτό είναι της δομής του ταφτά και χαρακτηρίζεται από πλάγιες κοκαλώσεις που προκαλούνται από τα λυμένα στημόνια, τα οποία περνούν πάνω από περισσότερα από δύο περάσματα υφαδιών ή επιπρόσθετης σαΐτας (στα μπροκάτα). Το *cannelé*, με δύο μόνο περάσματα πριν το κτύπημα της κτένας, λέγεται *gros de Tours*.⁶⁸⁷ Πολλά από τα καρλέ είναι *damasco* και συχνά το μη ειδικευμένο μάτι δεν είναι σε θέση να τα ξεχωρίσει. Ίσως, για αυτό τον λόγο να μην το συναντούμε συχνά. Στα έγγραφα εισαγωγής δεν είναι παρόν· πιθανόν η εισαγωγή να γίνεται κατεξοχήν από τη Γαλλία.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 50	Κατάστιχο	1760	1 vellada από care' χρώμα raonazzo, μεταξωτή φόδρα και ασημένια κουμπιά	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	1760	1 sottoveste από care' χρώμα cremese διακοσμημένη με ασήμι	Giovanni Andrea Comis da Corfù	Zuane Sagramora	Πιάστρες 12.25
Idem	Idem	Idem	1 vellada από care' χρώμα raonazzo, μεταξωτή φόδρα και ασημένια κουμπιά παλιά με τις ίδιες braghese	Idem	Panaj Κεφαλονίτης	Πιάστρες 15
Busta 6, 51	Idem	1762	1 sottoveste με mostre από care' χρώμα perla	Niccolò Voltolina	Dottor Coidan	Πιάστρες 3.10

⁶⁸⁶ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 128.

⁶⁸⁷ A. Argentieri Zanetti, *Dizionario Tecnico della Tessitura*, Udine, 1987, σ. 24.

Idem	Idem	Idem	1 sottoveste παλιά με mostre από caré	Idem	Idem	Πιάστρες 0.25
Idem	Idem	Idem	Κομμάτια μίας vellada σκισμένης	Idem	Soliman	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 camisiola με mostre μπροστά από caré χρησιμοποιημένη	Nicolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	1 sottoabito το μπροστά μέρος από caré celeste με ασημένια κουμπιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από caré χρώματος perla ξηλωμένη	Idem		

Caroton(καροτόν)

Με τον όρο carotton πιθανόν να εννοείται ο υπερθετικός βαθμός της γαλλικής λέξης *carreaux*. Η κατάληξη -on ή -ton είναι χαρακτηριστική της βενετικής διαλέκτου και αφορά στον υπερθετικό βαθμό των ουσιαστικών. Δεν αποκλείεται να πρόκειται και για μια ελληνοποίηση της λέξης στην τροποποίηση από ουσιαστικό σε επίθετο: καροτό, το καροτό γιλέκο, όπως το γιλέκο με καρό ύφασμα. Το τελικό 'ν' θα αποτελούσε, σε μια τέτοια περίπτωση, το γνωστό στοιχείο της κυπριακής διαλέκτου.

Αν η υπόθεση του *carreaux* είναι βάσιμη, ο όρος του παρόντος λήμματος δεν δηλώνει ύφασμα αλλά τον χαρακτηριστικό διάκοσμο των σταυρωτών γραμμών.

Στα έγγραφα μας συναντούμε μόνο μια φορά, στο κατάστιχο του *Francesco Maddalena* το 1795⁶⁸⁸ και πρόκειται για ένα *gillè* μεταξωτό.

Cecekli (τσεντσεκλί)

(βλέπε *Indiana*)

Στην πραγματικότητα ο όρος είναι τουρκικής προέλευσης και δηλώνει άνθινο διάκοσμο, αλλά επεκράτησε ως συνώνυμο των όρων σταμπωτό και *indiana* (βλέπε λήμμα). Αναφέρεται μόνο μία φορά, στο συμβόλαιο μεταπώλησης του 1785 μεταξύ των *Pietro Paolo Vodiziano* και *Christodoulo Condogouri*.⁶⁸⁹ Πρόκειται για ένα κομμάτι με λουλούδια ασημένια και στοιχίζει 26 πιάστρες.

⁶⁸⁸ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

⁶⁸⁹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 3, c. 268.

Colamandrà (κολαμαντρά)

Ο τύπος αυτού του υφάσματος παρουσιάζεται μια φορά στα κατάστιχα του καπετάνιου *Francesco Maddalena*⁶⁹⁰ και δεν αποτελεί εξαίρεση σε σχέση με τα άλλα του ίδιου καταστήχου, αφού και αυτό μας είναι εντελώς άγνωστο.

Cot(t)one (κοτόνε)

Όπως στην περίπτωση του **Bombaso**, έτσι και σε αυτή την περίπτωση, δεν αναφερόμαστε σε ένα είδος υφάσματος, αλλά σε ένα υλικό κατασκευής. Το *cottone*, στα ελληνικά το βαμβάκι, όπως έχουμε δει, είναι συνώνυμο του *Bombaso* και στα έγγραφά μας δηλώνει υφαντά κατασκευασμένα από τη φυτική ίνα που περιβάλλει τους σπόρους του βάμβακα (*Gossypium Hirsutum*). Είναι φυτό τροπικών κλιμάτων και, όπως όλα τα τροπικά φυτά, αναπτύσσει μια ιδιαίτερη δομή στις ίνες, οι οποίες είναι μεγαλύτερες και δυνατότερες σε σχέση με άλλα της οικογένειας των *Gossypium*. Το βαμβάκι, σε σχέση με άλλες πρώτες ύλες ύφανσης, είναι πολύ πιο εύκολο στη συγκομιδή και στην επεξεργασία και μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε διάφορες υφαντικές παραλλαγές. Στη Μεσόγειο φτάνει κατά την ελληνιστική περίοδο και διαδίδεται γρήγορα σε όλη την Ευρώπη. Στην Κύπρο παραγόταν βαμβάκι από την αρχαιότητα μέχρι και τον 20ο αιώνα και η εξαγωγή του αποτέλεσε, τουλάχιστον από το 1200, σημαντικό έσοδο για το νησί και τους κατακτητές του.⁶⁹¹ Στη Βενετία εξαγόταν βαμβάκι πριν από την παρουσία της Κατερίνας Κορνάρου⁶⁹² και συνεχίστηκε μέχρι και την πτώση της Γαληνοτάτης. Το κυπριακό βαμβάκι εξαγόταν στην Ολλανδία, το Βέλγιο, την Αγγλία και τη Γαλλία.⁶⁹³ Στην Κύπρο επέστρεφε επεξεργασμένο, υφασμένο και διακοσμημένο. Στο ίδιο το νησί παρέμενε μια ποσότητα βαμβακιού που υφαινόταν από τοπικά εργαστήρια.⁶⁹⁴

Στα έγγραφα εισαγωγής δεν εμφανίζεται με αυτό του το όνομα. Σίγουρα κάποιες **tele** είναι βαμβακερές αν και ο όρος δεν συναντάται στις δεκαετίες που αναλύουμε. Στα ιδιωτικά έγγραφα η παρουσία του είναι, όπως θα ήταν φυσικό, πολύ έντονη και διάσπαρτη σε όλο το χρονικό μήκος που καλύπτει το αρχαιολογικό υλικό (1745-1795), έτσι όπως και σε όλες τις διαβαθμίσεις των κοινωνικών τάξεων. Οι χώρες προέλευσής του είναι η Κύπρος, η Αγγλία και η Συρία. Ενδύματα στα οποία αναφέρεται ως κύριο ή δευτερεύον υλικό κατασκευής είναι οι κάλτσες, τα πουκάμισα, τα παπούτσια, τα μαντίλια, τα γιλέκα, τα *crosati*, οι *vellade*, οι σκούφοι τύπου *berette* και οικιακής χρήσης αντικείμενα όπως κουβέρτες, επενδύσεις ή γέμιση σε μαξιλάρια και στρώματα, σεντόνια και πετσέτες.

Τα είδη ύφανσης που αναφέρονται είναι το δίμιτο (**dimito**), η **tela**, το **bordato**, το **bass** (είδος **μπροκάτο**) και το **velludo**. Επιπλέον, παρουσιάζεται ως υφάσματα συνδυασμένο με μαλλί, *con lana*, και με μετάξι, *con filo* ή *con filo di bavella*. Ο διάκοσμος του είναι έγχρωμος, με ρίγες και με τετράγωνα,

⁶⁹⁰ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

⁶⁹¹ Α. Αριστειδίου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σ. 76.

⁶⁹² M. Fennell Mazzaoui, «The Cotton Industry of Northern Italy in the Late Middle Ages», *The Journal of Economic History*, 32, 1972, σσ. 262-286.

⁶⁹³ J. Roche, *The International Cotton Trade*, Cambridge, 1994, σ. 34.

⁶⁹⁴ M. Given, «Agriculture, Settlement and Landscape in Ottoman Cyprus», *Levant*, 32(1), 2000, σσ. 209-230.

a scacchi. Οι τιμές του εξαρτώνται από την ποιότητα, την ύφανση και την κατάσταση του, και ως εκ τούτου είναι αδύνατο να καθορίσουμε μια οικονομική αξία στο υλικό ύφανσης.

Ο όρος *cottonina* αναφέρεται τρεις φορές στα έγγραφα και κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα απαντά σε τρία διαφορετικά υφάσματα. Το πρώτο είναι ένα χονδρό υφαντό, από υφάδια βαμβακερά και στημόνια από λινό, το δεύτερο είναι ένα χονδρό μεταξωτό *raso* με στημόνια από βαμβάκι που προέρχεται από τις Ινδίες και το τρίτο είναι ένα λεπτό διάφανο βαμβακερό συνήθως σταμπωτό.⁶⁹⁵ Τα τραπεζομάντιλα που αναφέρουν τα έγγραφα ανήκουν πιθανόν στην πρώτη κατηγορία. Ο επενδύτης του τύπου *spolverina* δηλώνεται ως μεταξωτός, άρα ανήκει στη δεύτερη κατηγορία, ενώ το μαντίλι μπορεί να είναι κατασκευασμένο από cottonina της δεύτερης ή της τρίτης κατηγορίας. Για λόγους ευκρίνειας επιλέξαμε οι τρεις αυτές περιπτώσεις να καταχωρηθούν σε ξεχωριστό πίνακα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, registro attestati e fedi 1759	Attestato	1759	1 coltra	Ellia Valsamachi καπετάνιος		
Busta 2 A, c. 6 v	Κατάστιχο	1745	9 camicie	Gianni Zantiotto		
Idem	Idem	Idem	4 crociati	Idem		
Busta 2 A, c.7 v	Δημοπρασία	Idem	1 κομμάτι tela από cotone 15 πήχες	Nicola di Lucissa	Hagi Dimitri	Πιάστρες 1.31
Busta 2 A, c. 191 r	Δημοπρασία	1775	1 ζεύγος calze από cotone παλιές	Giovanni Morgana detto Silvestri από Venezia		Πιάστρες 0.13
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni bordato από cotone καινούρια	Idem	Antoni έλληνας	Πιάστρες 35
Busta 2 A, 211	Κατάστιχο	Idem	1 κομμάτι dimitto από cotone πήχες 30 ½	Cristoforo Gregovich από Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze από cotone καινούριες	Idem		
Busta 2 A, c. 251	Idem	1777	4 ζευγάρια calze από cotone	Nicola Raffaele		
Idem	Idem	Idem	4 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 fazzoletti	Idem		

⁶⁹⁵ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale.....*, σ. 92.

Busta 2 B, c. 86	Προίκα	1781	20 tovaglioli	Giorgio Peristiani (Pagona)	Gerasimo Mauro (σύζυγος)	
Busta 2 B, c. 250	Κατάστιχο	1785	24 tele από cotone στενές	Gian Carlo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	24 ζευγάρια calze από cotone λεπτές και συνήθη	Idem		
Busta 5, 163	Κατάστιχο	1760	30 κομμάτια fazzoletti από cotone Χαλεπιού	Giovanni Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι fazzoletti από Χαλέπι αριθμός 8	Idem		
Busta 5, 221	Κατάστιχο	1762	2 fazzoletti μύτης	Anastasi Surbi από Santa Maura		
Idem	Idem	Idem	2 lenzuoli	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 camicie	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano	Idem		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	1 stromazzo από βαμβακερή κλωστή σκισμένο	Giovanni Antonio Zener	Mastro Michel di Giuseppe	Πιάστρες 2.7
Idem	Idem	Idem	1 stromazzo από βαμβακερή κλωστή	Idem	Parisien	Πιάστρες 2.14
Idem	Idem	Idem	1 stromazzo μακρύ για divano από βαμβακερή κλωστή	Idem	Fra Bernardino	Πιάστρες 3.20
Idem	Idem	Idem	1 stromazzo παρόμοιο παλιό	Idem	Christodullo di Petri	Πιάστρες 2.2
Idem	Idem	Idem	2 cuscineti σκισμένα γεμάτα από βαμβάκι	Idem	Michail di Giuseppe	
Busta 6, 28/A	Κατάστιχο	1745	9 camicie	Nicola από τη Lucissa		
Idem	Idem	Idem	4 crociati	Idem		
Busta 6, 32/B	Δημοπρασία	1748	3 lenzuoli	Cattarina Callergù	Hoggia Ueiaruss	
Busta 6, 36/A	Κατάστιχο	1751	11 ζευγάρια sottocalze	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze λεπτές	Idem		

Idem	Idem	Idem	Calze βαμβακερές σκισμένες	Idem		
Idem	Idem	Idem	6 berrette	Idem		
Busta 6, 37	Δημοπρασία	1752	4 tonaglioli και 1 tonaglia παλιά σκισμένη	Ditta Melchiori e Vallotto	Console Brigadi	Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	1 cuscino γεμάτο βαμβάκι	Idem	Hassan Delal	
Busta 6, 39	Κατάστιχο	Idem	14 ζεύγη calze	Apostoli Nicola Rosi		
Busta 6, 45	Idem	1755	1 ζεύγος calze	Micheli Marco από Millo		
Busta 6, 50/9	Idem	1760	1 pezza da 8 fazzoletti di Aleppo fondo rosso	Aghalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 ζεύγος calze λερωμένες	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 berretta λερωμένη	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια bordato από cotone χρωματιστό πήχες 22	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 lenzuoli χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	Βαμβακερή κλωστή	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	2 ζεύγη calze	Piero Posupovich		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	1 κομμάτι tela από cotone Κύπρου σκισμένη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι tela από cotone Κύπρου	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 κομμάτια tela turchina από cotone στενά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		
Busta 6, 63/B	Idem	Idem	6 ζεύγη calze	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 Αγία Έλενα καλυμμένη με ασήμι και ένα κομμάτι cotone	Idem		

Busta 6, 69	Κατάστιχο	Idem	5 ζεύγη calze	Idem		
Busta 6, 70	Idem	Idem	1 ζεύγος scappini καινούρια	Costantino Marmarino		
Busta 6, 71	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe alla levantina από tela di cotone μπλε χρησιμοποιημένα	Costantin Flambura		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe alla levantina από tela di cotone μπλε καινούρια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano με κεντημένες άκρες	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calze χρησιμοποιημένες	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	11 fazzoletti μύτης χρησιμοποιημένα	Niccolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	4 berrette χρησιμοποιημένες	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 calotte χρησιμοποιημένες	Idem		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	5 fazzoletti μύτης χρησιμοποιημένα	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	Idem	1 κομμάτι dimitto από cotone πήχες 30 ½	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze καινούριες	Idem		
Busta 6, 77	Idem	1777	4 ζεύγη calze	Niccolò Raffaele da Perasto		
Idem	Idem	Idem	4 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 fazzoletti	Idem		
Busta 6, 84 A	Idem	1782	7 κομμάτια ριγέ χρωματιστά	Francesco Vaxanovich καπετάνιος		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια ριγέ από βαμβάκι κει μετάξι Χαλεπιού	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι bottana άσπρη	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι fazzoletti χρωματιστά	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 camicie και ένβα ζευγάρι calzoni	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	Idem	1 fascia βαμβάκι και μετάξι	Ναύτης		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calze	Panai Bosich ναύτης		
Busta 6, 98	Idem	1783	6 berrette βαμβάκι και μαλλί	Pietro Calebota καπετάνιος		
Idem	Idem	Idem	12 ζεύγη calze από cotone και filo	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		
Busta 6, 99	Idem	Idem	13 ζεύγη calze μαλλί και βαμβάκι	Baldassarre Romano		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 ζεύγος calze καινούριες	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto μύτης καινούριο a scacchi	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος mezze calze άσπρες χρησιμοποιημένες	Idem		
Busta 6, 105 A	Idem	1791	2 κομμάτια tela από cotone	Angelo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	7 ζεύγη di bas από cotton	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 veste από βαμβακερό βελούδο μπλε με 22 κουμπιά ασημένια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 veste από βαμβακερό βελούδο μπλε με μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 veste από toile de cotton	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 bounets χρησιμοποιημένα	Idem		

Busta 6, 105 C	Idem	Idem	7 ζευγάρια calze χρησιμοποιημένες *	Idem	Zuane Sotolovich	Πιάστρες 2.11
Idem	Idem	Idem	2 camicie χρησιμοποιημένες *	Idem	Idem	Πιάστρες 3.34
Idem	Idem	Idem	2 camicie χρησιμοποιημένες	Idem	Francesco Francovich	Πιάστρες 3.34
Busta 2, 113	Δημοπρασία	Idem	6 ζευγάρια calze χρησιμοποιημένες		Andoni Brezas	Πιάστρες 2.6
Idem	Idem	Idem	5 ζευγάρια calze λεπτές χρησιμοποιημένες		Hagi Iacumi	Πιάστρες 1.9
Idem	Idem	Idem	4 asciugamani		Hagi Cristodulo	Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	3 lenzuoli		Ahmed del vescovo	Πιάστρες 4.5
Idem	Idem	Idem	5 camicie από χονδρό cotone		Anzuli Pieri	Πιάστρες 0.33
Idem	Idem	Idem	2 camicie από χονδρό cotone		Agostin Lazzari	Πιάστρες 1.25
Idem	Idem	Idem	3 camicie		Branco	Πιάστρες 3
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 braga βελούδο βαμβακερό	Κάσες από το ναυάγιο της checchia Nuova Sorte		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese βελούδο βαμβακερό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από cotone	Idem		
Busta 6, 119	Idem	1795	2 ζευγάρια bragoni βελούδο βαμβακερό μαύρο χρησιμοποιημένα	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	3 ζευγάρια calze a scacchi παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze άσπρες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 futà Συρίας cotone e bavella χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 ζευγάρια calze	Idem		

Idem	Idem	Idem	4 berrette	Idem		
Busta 6, 120	Idem	Idem	1 χάρτινο σακούλι με βαμβακερή κλωστή	Idem		
Idem	Idem	Idem	13 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	25 berrette λεπτές	Idem		
Idem	Idem	Idem	15 ζευγάρια calze από αγγλικό βαμβάκι			
Busta 6, 121	Idem	Idem	9 ζεύγη calze καινούριες	Tommaso Barichievich		
Idem	Idem	Idem	4 ζεύγη calze	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγη calze	Idem		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 ζεύγη calze παλιές	Antonio Bernardi		
Busta 6, 126	Estimo	1796	2 ζεύγος bragoni βελούδο βαμβακερό μαύρο	Martin Crelich		Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	3 ζεύγος calze a scacchi	Idem		Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze καινούριες	Idem		Πιάστρες 0.20
Idem	Idem	Idem	1 fascia Συρίας από cotone και bavella χρησιμοποιημένη	Idem		Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		Πιάστρες 0.20
Idem	Idem	Idem	4 ζευγάρια calze	Idem		Πιάστρες 1
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		
Idem	Idem	Idem	13 berrette *	Idem		Πιάστρες 6.20 parà 20 l'una
Idem	Idem	Idem	25 berrette *	Idem		Πιάστρες 15.25 parà 25 l'una
Idem	Idem	Idem	15 ζευγάρια calze αγγλικού βαμβακιού χρωματιστές *	Idem		Πιάστρες 16
Busta 6, 134	Κατάστιχο	1783	6 berrette μαλλί και βαμβάκι	Capitano Calebota		

Idem	Idem	Idem	12 ζευγάρια calze di cotone a filo	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette	Idem		
Busta 6, 135	Προίκα		6 ζεύγη lenzuola	Zaccaria Gabrielli (Maria)		
Busta 10, c. 33	Απόδειξη	1760	32 κομμάτια fazzoletti Χαλεπιού	Giovanni Falco	Rais Prandelli	
busta 11, c. 169	Ricevuta d'acquisto	1795	Μπράτσα 3 ½ βελούδο μαύρο 3 peli di cotone	Angelo Rosalem		Πιάστρες 10.20

Cottonina

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 37	Δημοπρασία	1752	3 tovaglie παλιές	Ditta Melchiori e Vallotto	Zuane Sagramora	Πιάστρες 1.26
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 spolverina από cottonina μεταξωτή χρησιμοποιημένη	Nicolò Dabovich		
Busta 11, c. 165	Χρέωση	1794	1 fazzoletto από cottonina	Angelo Rosalem		

Cremese, cremesin (κρεμέζε)

Το *cremese* δεν δηλώνει ύφασμα αλλά χρώμα. Προέρχεται από την αραβική λέξη *Kirmis*, σκουλήκι, που μεταβλήθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο σε *qirmiz*, *chermiz*, *cramoise*, *cremese*, ενώ στα ιταλικά λέγεται και *vermiglio* από το λατινικό *vermillius*, σκουλήκι.⁶⁹⁶ Ο όρος αυτός δηλώνει ένα φωτεινό και έντονο κόκκινο που παράγεται από την επεξεργασία των κελυφών των θηλυκών εντόμων των ειδών *Dactylopius Dactylopius coccus* και *Kermes vermilio*. Η ποσότητα εντόμων ανά κιλό χρωστικής ουσίας είναι 1 προς 100.000. Στα ελληνικά το αποτέλεσμα της επεξεργασίας αυτής ονομάζεται καρμίνιο ή κοχενίλλη.⁶⁹⁷

⁶⁹⁶ G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 217.

⁶⁹⁷ A. Vitali, *La Moda a Venezia....*, σ. 455.

Το χρώμα αυτό αποτελούσε κατ' εξοχήν βασιλικό σύμβολο. Τα ρούχα της αριστοκρατίας και της βασιλικής γκαρνταρόμπας όπως και τα οικόσημα υποχρεούνταν να συμπεριλαμβάνουν το χρώμα αυτό (εικόνα 147).⁶⁹⁸ Στη Βενετία ήταν το χρώμα του Δόγη και των αξιωματούχων του κράτους.⁶⁹⁹ Παρουσιάζεται ήδη στα έγγραφα του 13ου αιώνα της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ιταλίας και επεκτείνεται μέχρι και τα τέλη του 17ου, κατά τη διάρκεια του οποίου αρχίζει να χάνει τον συμβολισμό του, αρχικά από τη γαλλική αυλή και μετά από τα άλλα ευρωπαϊκά παλάτια.⁷⁰⁰

Στα έγγραφα εισαγωγής χρησιμοποιείται μόνο σαν χρώμα σε υφάσματα όπως **Sete** και **Damasco**, ενώ την ίδια χρήση συναντούμε και στα περισσότερα από τα ιδιωτικά έγγραφα. Σε μερικές περιπτώσεις το χρώμα γίνεται συνώνυμο του υφάσματος. Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται οι περιπτώσεις αυτές όπου δεν μπορούν να τοποθετηθούν κάτω από άλλο όνομα υφάσματος.

Από κρεμέζε είναι κατασκευασμένα παντελόνια τύπου *braghese*, ζωνάρια και μαντλία. Η τιμή του υφάσματος εμφανίζεται τρεις φορές μεταξύ 1785 και 1788 και κυμαίνεται από 1 μέχρι 1.3 πιάστρες τον πήχη. Η ποιότητα και η τιμή της βαφής, η κοινωνική της υπόσταση και η τιμή των ίδιων των υφασμάτων δηλώνουν, χωρίς αυτό να υποστηρίζεται από άλλες πηγές, πως τα υφάσματα ήταν μεταξωτά.

Ενδιαφέρον και απορία προκαλεί η αναφορά σε ένα έγγραφο του 1740, στους λογαριασμούς του *Zambelli*, όπου ο Βενετός έμπορος δίνει για μεταπώληση ποσότητα υφάσματος **londrina**, χρώματος **panonazzo** από κρεμέζε. Σε αυτή την περίπτωση ο όρος δεν σημαίνει χρώμα αλλά ούτε και ποιότητα υφάσματος.

Σημειώνουμε πως το 1759 ο καπετάνιος *Petrina* μεταφέρει από τη Βενετία, για λογαριασμό των αδελφών *Driuzzi*, ένα κουτί χρωστικής ουσίας (*cremise*). Το γεγονός ίσως να δηλώνει πως η κυπριακή παραγωγή του χρωστικού σκουληκιού, γνωστή για την ποιότητά της κατά τους προηγούμενους αιώνες, είχε σταματήσει ή δεν ήταν αρκετή ή αρκετά καλής ποιότητας.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2, registro attestati e fedi, 1759	Πιστοποιητικό	1759	1 κουτί cremise	Fratelli Driuzzi		
Busta 3, c. 46 r	Παραγγελία	1788	3 πήχες cremese	Monsieur Girau		Πιάστρες 3
Busta 3, c. 47	Idem	Idem	3 πήχες cremese	Idem		Idem
Busta 3, c. 298	Δημοπρασία	1785	29 μπράτσα cremese	V. Van Poppelen	Zecchini Ciriaco	Πιάστρες 37.28 a parà 52 (πιάστρες 1.3)

⁶⁹⁸ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 151-152.

⁶⁹⁹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 345.

⁷⁰⁰ G. Ericani, P. Frattaroli, *Tessuti nel Veneto...*, σ. 10.

Busta 6, 32 B	Δημοπρασία	1748	1 fazzoletto κόκκινο crimisino	Cattarina Calergù	Cristofi sartore	Πιάστρες 0.32
Busta 6, 51	Idem	1762	1 ζεύγος braghese cremese	Nicolò Voltolina	???	Πιάστρες 0.17
Busta 6, 60	Idem	1763	1 fascia cremese χρησιμοποιημένη	Nicolò Smajevich		
Busta 11, c.22	Μεταπώληση	1740	Ravonazza londrina από cremese			Πιάστρες 3 το μπράτσο

Crespo (κρέσπο)

(βλέπε *stamina*)

Το κρέσπο, γαλλικά *crêpe*, είναι συνήθως ύφασμα μάλλινο ή από μικτό μαλλί και μετάξι. Κατά τον Μεσαίωνα η παραγωγή του επεκτάθηκε από την Ανατολή στην Ευρώπη. Στην Ιταλία το συναντούμε από τον 14ο αιώνα και στη Γαλλία από τον 15.⁷⁰¹

Η δομική του ιδιαιτερότητα δεν έγκειται τόσο στην ύφανση, σχετικά απλή, όσο στην προετοιμασία των κλωστών του (εικόνα 148). Τα μάλλινα στημόνια πριν εφαρμοστούν στον αργαλειό στρίβονται πολλές φορές, πέραν των 300 στροφών το μέτρο. Περνούν στην καδένα, εναλλάξ, κλωστές δεξιόστροφες και αριστερόστροφες. Λόγω της φύσης της, η κλωστή δεν βάφεται πριν την ύφανση αλλά μετά, με αποτέλεσμα το χρώμα να εισχωρεί στις ίνες και να προκαλεί διαφορετικού τύπου εντάσεις εξαιτίας των διαφορετικών περιστροφών.⁷⁰² Το αποτέλεσμα είναι ένα σκληρό ύφασμα με ανώμαλες φωτοσκιάσεις στην υφασμένη επιφάνεια. Στη βενετική διάλεκτο το στριμμένο στημόνι λέγεται *stama* ή *tama*, έτσι, οι όροι *stamina* και *tamina* σημαίνουν ακριβώς κρέσπο.⁷⁰³

Το ύφασμα αυτό είναι πολύ ανθεκτικό, σκληρό και μονωτικό. Η μόνη περίπτωση που σημειώνεται το ύφασμα με τον όρο κρέσπο, είναι αυτή του καπετάνιου *Leonardo Pacussi*⁷⁰⁴ ο οποίος μεταφέρει 12 *palmi* (37,74 εκ. ανά *palmo*) το 1805.

Crin, crine (κρίνε)

⁷⁰¹ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda....*, σ. 346; D. Devoti, *Il Tessuto in Europa*, Μιλάνο, 1993, *glossario*, σ. 252; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 152.

⁷⁰² E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 98.

⁷⁰³ G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 207.

⁷⁰⁴ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 10, c. 92.

(βλέπε *Tela Cavallina*)

Το ύφασμα εμφανίζεται στα έγγρατά μας μόνο μία φορά, στο κατάστιχο του Κεφαλονίτη *Zorzi Gulleglio* το 1764, ενώ στα έγγραφα εισαγωγής δεν εμφανίζεται ποτέ. Η παραγωγή του ήταν ως επί το πλείστον γαλλική και αναπτύχθηκε ιδιαίτερα μετά το τέλος του 18ου αιώνα.⁷⁰⁵ Είναι υφασμένο με τρίχα αλόγου (ουράς) και συχνά είναι **μπροκάτο** (εικόνα 149). Η χρήση του ήταν περιορισμένη στις επενδύσεις επίπλων και τοίχων.⁷⁰⁶ Η απουσία τιμής και χαρακτηριστικών δεν μας επιτρέπει να δηλώσουμε με βεβαιότητα την άποψη πως πρόκειται για το κρίνε, αποκλείοντας την υπόθεση του κρινολίνο. Συχνά τα δύο υφάσματα συγχέονται στη γλώσσα των μη ειδικών. Το κρινολίνο είναι ύφασμα από αλογότριχα και λινό και χρησιμοποιείται μέχρι σήμερα σαν βάση για τη δημιουργία όγκων στους σάκους και τις φούστες.

Στα ιδιωτικά έγγραφα συναντούμε άλλες τρεις φορές τη λέξη αλλά αναφέρεται σε μία περίπτωση σε σκινί από αλογότριχα και στις άλλες δύο σε βούρτσες από το ίδιο υλικό για το καθάρισμα των ενδυμάτων.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 279	Κατάστιχο	1778	1 σκινί από crine	Giorgio Valsamachi		
Busta 5, 212	Idem	1762	1 βούρτσα από crin λευκό καινούρια για τα ρούχα	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	1 βούρτσα da drappi di crine bianco	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	drappi από crine	Idem		

Damascetto, Damaschetto, Damaschin (νταμασκέττο)

⁷⁰⁵ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 157.

⁷⁰⁶ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 346, E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 99.

Το *Damaschetto* ανήκει στην οικογένεια των **Damasco**, είναι βενετικής προέλευσης και ανήκει στην παραγωγή του 18ου αιώνα.⁷⁰⁷ Το ύφασμα είναι μεταξωτό και διακοσμημένο με φυτικούς και άνθινους πλοχμούς, πολύχρωμους ή χρυσοί και αργυρούς (**Brocato**).⁷⁰⁸ Η καταγωγή του πιστεύεται πως είναι συριακή, από την ομώνυμη πόλη, αλλά εξελίχθηκε και διαδόθηκε ιδιαίτερα στη Γαλλία και την Ιταλία. Η εξαγωγή του υφάσματος από τη Βενετία προορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην Ανατολή, ειδικά στην Ανατολική Μεσόγειο και την Κωνσταντινούπολη.⁷⁰⁹ Η δομή του υφάσματος δεν είναι γνωστή και η σχέση του με το **Damasco** είναι βασισμένη σε μια μόνο παρουσία του όρου στην κατηγορία των **Damasco**, στο τιμολόγιο του 1722 το οποίο φυλάσσεται στο Κρατικό Αρχείο της Βενετίας.⁷¹⁰ Η μόνη τεχνική πληροφορία που έχουμε προέρχεται από τον *Vaucanson* το 1746, ο οποίος δηλώνει πως αποκάλυψε το μυστικό της ύφανσής του, δηλαδή με τη χρήση δύο κυλίνδρων, ένα ξύλινο και ένα δερμάτινο (;).⁷¹¹

Στην Κύπρο εισάγεται καθ' όλο τον 18ο αιώνα και ειδικά τις δύο δεκαετίες που αναλούμε (1754-64, 1776-86) σε μεγάλες ποσότητες. Συγκεκριμένα φτάνουν στο νησί 13.364 πήχες, σε αυτές προστίθενται άλλες 5 κασέλες γεμάτες και 8 κομμάτια, *tagli*. Η τιμή του κυμαίνεται από 2 ½ πιάστρες μέχρι και 5 και εξαρτάται από τον διάκοσμο, το χρώμα και το πάχος του υφάσματος. Το ολικό ποσό που πληρώνεται από τους εμπόρους για την αγορά του στις δύο δεκαετίες είναι 48 395,4 πιάστρες.

Οι έμποροι που το εισάγουν είναι πολλοί, γεγονός που μπορεί να δηλώνει πως το εμπόριο του ήταν επικερδές και η πώλησή του δεν περιοριζόταν σε συγκεκριμένα εμπορικά κανάλια. Οι μεγαλύτεροι εισαγωγείς είναι ο *Pietro Vassalo* και οι συνεταιρισμοί *Vassalo* και *Giachich* και *Serioli* και *Pelli*.

Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται από το 1752 μέχρι το 1789. Ο διάκοσμός του είναι σχεδόν πάντα άνθινος (*con fiori, fiorato, con naturali*) από χρωματιστές μεταξωτές κλωστές και από χρυσό, σπανίως από ασήμι. Αν και δεν γνωρίζουμε την τεχνική ύφανσης του, μπορούμε να πούμε με σχετική βεβαιότητα πως ο διάκοσμός του είναι συνυφασμένος με το κύριο υφαντικό σώμα με την τεχνική του **brocato** ή του **lanciato**. Η τελευταία είναι παρόμοια με την πρώτη, αλλά οι κλωστές που εισέρχονται στα στημόνια είναι του ίδιου μήκους με τα υφάδια και εκτείνονται παράλληλα με αυτά καθ' όλο το πλάτος του σχεδίου. Αυτή η τεχνική προτιμάται σε περιπτώσεις που τα σχέδια εκτείνονται σε μεγάλο μέρος του πλάτους του υφάσματος. Με αυτό τον τρόπο εξοικονομείται χρόνος στην ύφανση και η ποσότητα των χρωματιστών κλωστών που μένει στο κάτω μέρος του υφάσματος δεν επιβαρύνει το κόστος της παραγωγής. Με αυτή τη λογική το **lanciato** δεν χρησιμοποιείται για τις μεταλλικές κλωστές, γιατί το μεγάλο κόστος του μετάλλου, χρυσό και ασήμι, δεν επιτρέπει την σπατάλη του. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζονται δύο, άγνωστοι σ' εμάς, τρόποι εργασίας, οι παραγωγές, *Opera Riosa* και *Opera Palma*.

Από το ύφασμα αυτό κατασκευάζονται ζιπούνια, ζιπούνια *alla cipriota*, αντεριά, γιλέκα και φουστάνια, επενδύσεις παλτών και γουνών και καλύμματα μαξιλαριών. Η ποιότητα του υφάσματος είναι τέτοια που μπορούν να κατασκευαστούν πολλά είδη ενδυμασίας και ο διάκοσμός του ανταποκρίνεται σε πολλών ειδών γούστα, ανδρικά και γυναικεία. Την περίοδο αυτή στην Ευρώπη προτιμούνται οι γαλλικές παραγωγές με διάκοσμο παρόμοιο με το νταμασκέττο. Το βενετικό νταμασκέττο, πολύ πιο ακριβό από τα γαλλικά υφάσματα, ανταποκρίνεται στις αισθητικές ανάγκες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προσφέροντας μια ποιότητα και μια ανθεκτικότητα πολύ καλύτερη από τη γαλλική και συναφή με τις ανάγκες και τις συνήθειες της συντηρητικής Ανατολής. Δεν είναι τυχαίο που οι χρήστες του υφάσματος είναι όλοι οικονομικά ευχερείς αλλά και από τις τρεις βασικές εθνικότητες που κατοικούν το νησί.

⁷⁰⁷ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...* σ. 345

⁷⁰⁸ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 104.

⁷⁰⁹ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 171.

⁷¹⁰ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, εικόνα σ. 82.

⁷¹¹ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τόμ. II, λήμμα *brocadell*; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 163.

Το νταμασκέττο δεν μπορούμε να το περιορίσουμε στους κάτωθι καταλόγους αφού πολλά από τα *seta fiorata*, *seta con oro* κοκ, ανήκουν ακριβώς σε αυτή την υφαντική ονομασία.

Έγγραφα εισαγωγής

Damaschetti	1754	Zuan. Bizzaro	Pichi 645	Piastre 3 ½
Con oro e naturali	1754	Pietro Vassallo	Pichi 6	Piastre 5 il picho
	1754	Zuan. Bizzaro	Pichi 256	Piastre 3 ½
Tutto seda e naturali	1755	Pietro Vassallo	Pichi 202	Idem
	1755	Zuan. Orebich	Pichi 36 ½	Piastre 2 ¾
Oro e naturali				
opera Riosa	1755	Idem	Pichi 21 1/2	Piastre 3 ½
con oro				
con oro e naturali	1756	Pietro Vassallo	Pichi 304	idem
con oro	1756	Idem	Pichi 205	piastre 3
con oro e naturalipoveri				
poveri	1756	Idem	Pichi 434	piastre 3 ½
con oro idem	1756	Idem	Pichi 201	piastre 3
idem e naturali				
oro e fiori naturali	1756	Serioli e Pelli	Pichi 387	idem
	1756	Idem	Pichi 386	idem
con oro	1757	Idem	Pichi 679	piastre 2 ½
oro e fiori naturali				
con oro	1757	Pietro Vassallo	Pichi 310 ¼	piastre 3
idem	1758	Serioli e Pelli	Pichi 404	piastre 3 ½
	1758	Amad per Orebich	2 cassette	piastre ---
	1758	Zuan. Orebich	pichi 120 ¼	piastre 3 ½
con oro				
idem	1759	Serioli e Pelli	pichi 439	piastre 5 ½
	1759	Idem	pichi 165 ½	piastre 3 ½

con oro e fiori naturali	1759	Marin Roldi	pichi 316	idem
3 fiori d'oro	1759	Gio. Fugas	pichi 118	idem
2 fiori con naturali	1760	Andrea Pelli	pichi 108	idem
con oro	1760	Zuan. Orebich	pichi 797	idem
con oro a 3 fiori	1760	Idem	pichi 751 ½	idem
con oro e naturali	1760	Eman. Vassalo	pichi 205 ½	idem
con oro a 3 fiori	1760	Idem	pichi 250	piastre 3
idem	1761	Andrea Pelli	pichi 413	piastre 3 ½
con oro	1761	Eman. Vassalo	pichi 625	idem
idem	1761	Ferd. Raffaelli	pichi 286	idem
idem	1762	Diodat. Di Michiel	pichi 355 ¼	idem
idem	1763	Andrea Pelli	pichi 119 3/8	idem
idem	1763	Stef. Saratt	pichi 356 ¾	idem
idem	1763	Zuan. Orebich	pichi 363 ¾	idem
idem	1763	Stef. Saraff	pichi 351 ½	idem
idem	1763	Vassalo e Giachich	pichi 1076 ¾	idem
idem	1764	Andrea Pelli	piachi 524 ½	idem
D'oro	1778	Gio.Bta. Salvadori	Pichi 96	p.4 il picho
idem	1778	Eva. Peristiani	1 cassetta	p. 845.30
idem	1778	Vassalo e Giachich	braza 380	p. 2 ½ il pico
idem	1778	Antonio Melada	pichi 43	piastre 36
idem	1779	Andrea Clerich	brazza 11	p. 4 il pico
cremese	1779	Antonio Mellada	pichi 35	p. 787.50
	1779	Vassalo e Giachich	pichi 450	piastre 243
	1780	Petrina	pichi 81	p. 3 il pico
	1780	idem	pichi 81	piastre 1615
	1781	idem	1 cassa	piastre 1190

	1781	idem	1 cassetta	
	1783	Giachich	8 pezze	
	1783	Gio. Beneduzzi		
	1785	Giachich e Caenazzo		

Ιδιωτικά Έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, registro attestati e fedì	Φορτωτική	1756	6 κομμάτια damaschetti con oro	Michele Marchiori	Signor Vassallo	
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια damaschetti con oro naturali	Idem	Idem	
Idem	Idem	1757	8 κομμάτια damaschini con oro	Giuseppe Pelli	Domenico Seriola e Pelli	
Idem	Idem	1758	1 κάσσα damaschetti	Fratelli Druzi	Fratelli Druzi	
Busta 3, c. 250 r	Κατάστιχο	1785	8 κομμάτια damaschetti con oro πήχες 338 και 3/8	Giovanni Carlo Mantovani		
Busta 5, 229	Κατάστιχο	1763	1 zippone γυναικείο από damaschetto μπλε κοντό με 4 κουμπιά και γάντζο ασημένια	Ellia Cavadia		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	2 μικρά camisiolini damaschetto σκισμένα	Niccolò Voltolina	Soliman turco	Πιάστρες 0.17
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	2 crosati damaschetto	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια damaschetti κατασκευής Χαλεπιού	Idem		

Busta 6, 54	Idem, dote	Idem	4 zipponi di damaschetto	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 55	Dote	Idem	1 mutta di vestiti damaschetto d'oro πράσινο	Maria di Petri detta Azizù (Marudhià)	Dottor Giorgio Caedan	Πιάστρες 100
Idem	Idem	Idem	1 mutta di vestiti από damaschetto πράσινο	Idem	Idem	Idem
Busta 6, 57	Κατάστιχο	1762	1 ζευγάρι intimelle di cuscinetti di damaschetto con oro	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι intimelle από damaschetto σκέτο για cuscinetti	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 zipponi από damaschetto alla cipriota	Idem		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 coltretta παλιά παιδική από damaschetto και πλαίσια από rasetto κίτρινο Λευκωσίας	Rubbina relitta Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι damaschetto con oro πλούσια χρώμα πράσινο πήχες 11 ½	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι damaschetto con oro πλούσιο χρώματος κόκκινου πήχες 8	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	1 pelliccia από dossi φοδραρισμένη με damaschetto	Rubbina relitta Niccolò Smajevich		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 zuprà από damaschetto πράσινο από Βενετία πλασιωμένο από λεπτό merlo αργυρό φοδραρισμένο με gaso Λευκωσίας κίτρινο	Piero Posupovich		

Busta 6, 64	Idem	1764	4 κομμάτι damaschetto d'oro πήχες 179 ¼	Giorgio Gulleglio από Κεφαλονιά		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 zuprè από damaschetto con oro πράσινο πλαισιωμένο από merletto αργυρό φοδραρισμένο από ύφασμα Λευκωσίας κίτρινο	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 14.20
Busta 6, 68	Idem	Idem	2 ziproni γυναικεία alla cipriota από damaschetto, ένα μπλε κοντό με 16 κουμπιά ασημένια all'antica και το άλλο με μανίκια κοντά, κοντό με 17 κουμπιά ασημένια	Ellia Cavadia da Cefalonia	Pollidhoro di Cazi Loizi	Πιάστρες 7.26
Busta 6, 135	Προίκα	1762 (s.d.)	6 ziproni σκέτα από damaschetto Βενετίας	Zaccaria Gabrielli	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	2 ziproni από damaschetto	Idem	Idem	
Busta 10, c. 57	Έσοδα	1783	9 κομμάτια damaschetti μπράτσα 499 ½	Domenico Antonio Sciperas (αποστολέας)		
Busta 11, c. 110	Έσοδα	1765	14 κομμάτια damaschetti con oro μπράτσα 895, πήχες 335 μεδίνια 120	Andrea Pelli		Πιάστρες 2505
Idem	Idem	Idem	5 κομμάτια damaschetti con oro μπράτσα 310, πήχες 288 μεδίνια 120	Idem		Πιάστρες 264
Idem	Idem	Idem	12 κομμάτια damaschini con oro μπράτσα 715, πήχες 664 μεδίνια 120	Idem		Πιάστρες 1992

Busta 11, c. 120	Idem	1773	8 κομμάτια damaschetti φτωχά μπράτσα 432, πήχες 400	Capitan Steffano Petrina		Πιάστρες 2 ο πήχης (tot. 800)
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια damaschetti opera palma μπράτσα 221, πήχες 204 ½	Idem		Πιάστρες 3 ½ (tot.715.75)
Busta 11, c. 121	Registro entrate Nicolò Arvanitachi	Idem	8 κομμάτια damaschetti φτωχά brazza 432 πήχες 400	Niccolò Arvanitachi		Πιάστρες 2 (800)
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια damaschetti opera palma μπράτσα 221	Idem		Πιάστρες 3 ½ (204)

Damaras (Νταμάρας)

Το ύφασμα εμφανίζεται μόνο μια φορά στην προίκα της Τερέζας, κόρης του *Mariano Maggioli*, που παντρεύεται τον καγκελάριο του βενετικού προξενείου *Nicoletto (Niccolò) Caprara* και αδελφό του πρόξενου *Giacomo*, το 1791.⁷¹² Πρόκειται για ένα *fistan*, φουστάνι, από σατέν (*satino*) χρώματος μολυβί (*riombino*). Το ύφασμα αυτό είναι δομής μεταξωτού ταφτά (*taffetas*) με άνθινο διάκοσμο, ύφανσης σατέν στο φόντο. Η σατέν ύφανσή του προσδίδει γυαλάδα και φωτεινότητα ενώ η δομή του, του δηλώνει σταθερότητα και μεγάλη διάρκεια ζωής. Το Νταμάρας είναι εισαγωγής από τις Ανατολικές Ινδίες αλλά κατασκευαζόταν και στη Λιόν και τη Φλωρεντία.⁷¹³

Damasco (νταμάσκο)

Το ύφασμα αυτό είναι γνωστό αυτό από τον 12ο αιώνα, εποχή στην οποία η μεγάλη παραγωγή της συριακής πρωτεύουσας έγινε συνώνυμο του υφαντικού και διακοσμητικού τύπου.⁷¹⁴ Στην πραγματικότητα η επινόηση του υφάσματος είναι κινέζικη και πέρασε στις Ινδίες και στην Περσία μεταξύ του 9ου και 11ου αιώνα. Η ύφανσή του ήταν γνωστή στον βυζαντινό κόσμο και η παραγωγή του στη Δαμασκό πιστεύεται πως έγινε για λογαριασμό βυζαντινών εμπόρων.⁷¹⁵ Ο διάκοσμός του είναι φυτικός και άνθινος, στιλιζαρισμένος και μεγαλόμορφος (εικόνα 150 - 154). Η δομή του είναι αυτή του σατέν (*raso*) και υφαίνεται με μία μόνο σειρά από στημόνια και μια από υφάδια, η φορά ύφανσης των οποίων αλλάζει για να δημιουργήσει την αντίθεση λαμπερού και θαμπού που δημιουργεί τα μοτίβα. Με τον τρόπο αυτό το ύφασμα δεν έχει ίσια και ανάποδη, μία πλευρά έχει μοτίβα θαμπά και φόντο λαμπερό και η άλλη πλευρά έχει μοτίβα λαμπερά και φόντο θαμπό.⁷¹⁶ Το υλικό των κλωστών είναι

⁷¹² ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 3, c. 210.

⁷¹³ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 69-70, 159.

⁷¹⁴ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 171, E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 159-162.

⁷¹⁵ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 104; Davanzo Poli D., *I Mestieri della Moda...*, σ. 345.

⁷¹⁶ Attiliana Argentieri Zanetti, *Dizionario Tecnico della Tessitura*, Ούντινε, 1987 σ. 32.

συνήθως το μετάξι, αλλά δεν είναι σπάνια η χρήση στημονιών από βαμβάκι ή λινό (*mezza seta*).⁷¹⁷ Τον 14ο αιώνα συναντούμε εργαστήρια ύφανσης του δαμάσκο στην Ιταλία, στη Μπολόνια και αμέσως μετά στη Βενετία και τη Γένουβα.⁷¹⁸ Στη Γαλλία εισάγεται μετά από επιθυμία του Λουδοβίκου του ενδέκατου, τον 15ο αιώνα, δίνοντας έτσι ζωή στις ιστορικές και περίφημες παραγωγές της Τουρ και της Λιόν.⁷¹⁹ Κατά τον 18ο αιώνα στα δαμάσκο προστίθενται χρυσές και ασημένιες λεπτομέρειες με τεχνική μπροκάρ.

Στα έγγραφα εισαγωγής συναντούμε μόνο μια φορά το ύφασμα αυτό με το όνομά του⁷²⁰ και μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε πως πολλές από τις *sete con naturali* ήταν ακριβώς αυτού του τύπου. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται από το 1751 μέχρι και το 1793 και χρησιμοποιείται για επενδύσεις καρεκλών και πολυθρόνων, για παλτά, ζιπούνια και παντελόνια τύπου *braghese*. Η σχετικά περιορισμένη παρουσία του, σε σχέση με το *damaschetto*, μπορεί να δηλώνει πως αυτό προτιμάται από το δαμάσκο.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, 201	Dote	1791	1 γούνα petit gris με πανωφόρι από damascato di Venezia	Mariano Maggioli (Teresa)	Nicoletto Caprara	Πιάστρες 40
Busta 5, 229	Κατάστιχο	1763	1 corto από damasco μπλε φοδραρισμένο με rasetto κίτρινο Λευκωσίας	Ellia Cavadia από Κεφαλονιά		
Bust 5, 237	Δημοπρασία	1763	1 ζεύγος braghese alla franca μάλλινες damascate χρησιμοποιημένες	Niccolo Smaievich	Pietro Scuglia	Πιάστρες 0.36
Busta 6, 36 A	Idem	1751	6 careghoni di Damasco di seta	Giorgio Venier		
Busta 6, 61	Idem	1761	1 zippone γυναικείο alla cipriota	Rubina, χήρα Niccolò Smajevich		
Busta 6, 68	Δημοπρασία	Idem	1 curto από Damasco χρώμα celeste φοδραρισμένο με rasetto Λευκωσίας διακοσμημένο με galloncino από ασήμι και 45 κουμπιά από	Ellia Cavadia από Κεφαλονιά	Cazi Michaili	Πιάστρες 8.11

⁷¹⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 105.

⁷¹⁸ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 171, E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 160.

⁷¹⁹ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 159-162.

⁷²⁰ 10 μπράτσα δαμάσκο, 2 πιάστρες το μπράτσο. Εισαγωγή για λογαριασμό των *Vassallo e Giachich*. ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12, registro 1754-1764.

			ασήμι συρμάτινα, παλιά λερωμένα			
Busta 6, 113	Idem	1793	2 πολυθρόνες φοδραρισμένες με damasco κόκκινο παλιές	???	Hago Pauli	Πιάστρες 15
Busta 11, c. 262	Σημείωση		8 κομμάτια damaschi			Πιάστρες 160

Damiatta (δαμιάτη)

Στη συνέχεια ακολουθεί ο πίνακας με τις αναφορές στον όρο *Damiata* ως ύφασμα. Ως γνωστόν, η Δαμιάτη είναι πόλη της Αιγύπτου, αραβικά *Dumyāt*, στην οποία, όπως έχουμε δει πιο πάνω, κατασκευάζεται το **bordato**. Αν και η ταυτοποίηση ενός υφάσματος με την πόλη παραγωγής του δεν είναι σπάνιο φαινόμενο, στην προκειμένη περίπτωση δεν γνωρίζουμε για ποιο υφαντικό τύπου πρόκειται.

Τα αντικείμενα που παρουσιάζονται ραμμένα από το ύφασμα αυτό είναι όλα οικιακής χρήσης και αφήνουν να νοηθεί πως πρόκειται για ύφασμα δομής τύπου **scialli** ή άλλου τύπου, ιδιαίτερα δυνατού και ανθεκτικού. Οι τιμές του είναι χαμηλές (εκτός από τις κουνουπιέρες που πιθανόν ήταν λεπτές) και ο διάκοσμός του είναι φτωχικός.

Πρόκειται για ένα ύφασμα που προορίζεται για την κατασκευή αντικειμένων που αντέχουν στον χρόνο και στη συνεχή χρήση. Πιθανόν πρόκειται για βαμβακερό, όπως ακριβώς αυτό της περιοχής του Δέλτα του Νείλου, με τις χαρακτηριστικές μεγάλες και δυνατές ίνες, αφού και η Δαμιάτη απλώνεται στην ανατολική πλευρά του Δέλτα κοντά στη σημερινή διώρυγα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 6 v.	Δημοπρασία	1745	2 futtà από Damiatta	Giovanni zantiotto	Anzuli sartore	Πιάστρες 0.30
Busta 2, c. 211 r	Κατάστιχο	1775	1 πετσέτα μπλε από Damiatta	Cristofolo Gregovich detto Crillasco από Κεφαλονιά		
Idem	Idem	Idem	1 κασέλα με Damiatta και άλλα κομμάτια	Idem		

Busta 5, 121	Κατάστιχο	1762	1 stiora από Damiatta της συζύγου	Evangelista Peristiani		
Busta 5, 229	Idem	1763	3 πετσέτες a scacchi μπλε από Damiatta	Ellia Cavadia		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	3 futtà από Damiatta	Giovanni Antonio Zener	Loisi Carissimo	Πιάστρες 1.13
Busta 6, 32 A	Κατάστιχο	1748	2 futtà από Damiatta	Cattarina Calergù		
Busta 6, 32 B	Δημοπρασία	Idem	2 futtà από Damiatta *	Idem	Niccola	Πιάστρες 0.20
Busta 6, 44	Idem	1755	2 σεντόνια μπλε από Damiatta και 2 teli	Giovanni Battista Tomasini		
Idem	Idem	Idem	1 futtà από Damiatta παλιό αλλά σε καλή κατάσταση	Idem		
Busta 6, 63 C	Idem	1764	1 sproviera από tela της Damiatta	Piero Posupovich		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 pezza από tela μπλου για stromazzi	Piero Posupovich	Signor Parisien	Πιάστρες 1
Busta 6, 68	Idem	Idem	3 tovaglioli μπλε a scacchi *	Ellia Cavadia	Ibrahim Subasci turco	Πιάστρες 0.15
Busta 6, 70	Κατάστιχο	1771	1 futtà μπλε καινούριο από Damiatta	Costantino Marmarino da Cefalonia		
Busta 6, 73 B	Idem	1775	1 asciugamano μπλε από Damiatta*	Cristoforo Gregovich detto Crillasco da Perasto		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	2 lenzuoli από Damiatta	Cristoforo Condoguri scrivano		
Idem	Idem	Idem	2 asciugamani από Damiatta	???	Iorghi di Caprara	Πιάστρες 1.22
Idem	Idem	Idem	1 zenzaliera bianca από Damiatta	???	Marc Antoni	Πιάστρες 6.29
Idem	Idem	Idem	1 zenzaliera λευκή από Damiatta	???	Lefteri Vardan	Πιάστρες 7.25

Busta 10, c. 28 F	Κατάστιχο	1760	7 schalli από Damiatta καινούρια	Antonio Crittico		
----------------------	-----------	------	-------------------------------------	---------------------	--	--

Darai (νταράι)

Εμφανίζεται μόνο μια φορά στα ιδιωτικά έγγραφα του 1763. Πρόκειται για ένα κομμάτι χρώματος bluroceleste, μπλε ουρανό, μήκους 8 πήχες και 1/3. Το ύφασμα ήταν στο κατάστιχο της *Rubbina*,⁷²¹ χήρας *Smaievich (Niccolò)*. Ίσως πρόκειται για το γαλλικό ύφασμα *darain* του τύπου *mousseline* (βλέπε *mussolina*), ύφανσης των εργαστηρίων της περιοχής της *Champagne*.⁷²²

Dimitto

(βλέπε και *Bocassino/Bottana*)

Το δίμιτο είναι ύφασμα αρχαίας προέλευσης, πιθανόν από την Ανατολική Μεσόγειο, και είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο σε όλο τον μεσογειακό χώρο μέχρι και τον 19ο αιώνα. Το ύφασμα αυτό αποτελεί την απλοποιημένη μορφή του εξάμιτου, του περίφημου υφάσματος των βυζαντινών που πέρασε στη Βενετία τον 13ο αιώνα και διαδόθηκε σε όλες τις μεσαιωνικές αυλές της Ευρώπης.⁷²³ Το δίμιτο είναι κατά βάση βαμβακερό με περισσότερες από μια σειρά λινά στημόνια. Δεν είναι σπάνιο να συναντήσουμε δίμιτο όλο βαμβακερό ή μεταξωτό.⁷²⁴

Είναι γνωστό πως στην Κύπρο παραγόταν ποσότητα τέτοιων υφασμάτων και τα οποία είχαν μεγάλη εμπορική επιτυχία, έτσι όπως καταδεικνύουν τα αρχαιολογικά έγγραφα.⁷²⁵ Οι Γάλλοι του 18ου αιώνα θεωρούν το δίμιτο συνώνυμο του *bottana* (*boutanes*) και την παραγωγή του, την τοποθετούν αποκλειστικά στην Κύπρο.⁷²⁶ Η χρήση του όρου, όπως και στα υπόλοιπα λήμματα, είναι βασισμένη όχι τόσο στη φιλολογική του διάσταση όσο στην ιστορική. Αυτό που μας ενδιαφέρει να αποτυπώσουμε είναι η εικόνα του υφάσματος έτσι όπως μας μεταφέρεται από τη γνώση, την παιδεία και τις εμπειρίες των ανθρώπων που την καταγράφουν. Οι γραφείς των εγγράφων που μελετούμε είναι βενετοί υπήκοοι, συχνά βενετικής καταγωγής, σχεδόν πάντα βενετικής μόρφωσης αλλά και μέλη μιας σύνθετης πολιτιστικής πραγματικότητας, όπως αυτή της Κύπρου του 18ου αιώνα.

Ως εκ τούτου, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε κανένα ενδεχόμενο σχετικό με την ποιότητα του υφάσματος που μελετούμε. Το μόνο αντικειμενικό δεδομένο είναι το υλικό του μεταγράφεται και περιγράφεται στα έγγραφα. Είναι παρόν από το 1739 μέχρι και το 1795 σε μεγάλες, σχετικά,

⁷²¹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 60.

⁷²² E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 164.

⁷²³ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 173-174.

⁷²⁴ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 152

⁷²⁵ Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου*, σσ. 121-129.

⁷²⁶ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τόμ. II, E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 103, 165-166.

ποσότητες. Οι μόνες λεπτομέρειες σχετικές με την ταυτότητά του περιορίζονται στα χρώματα, τουρκουάζ και λευκό, στο υλικό, βαμβάκι και μετάξι και την προέλευση, Κύπρος και Χίος, *Scio*. Από το ύφασμα αυτό ράβονται ενδύματα όπως τα γιλέκα, οι ζακέτες, τα ζιπούνια, τα παντελόνια αλλά χρησιμοποιείται και σαν επένδυση σε μαξιλάρια και στρώματα, σεντόνια και πετσέτες.

Τέλος, η τιμή του είναι αρκετά χαμηλή και οι χρήστες του είναι απ' όλα τα κοινωνικά στρώματα και όλες τις εθνικότητες. Καμία ένδειξη εισαγωγής του δίμιτου δεν εμφανίζεται στα έγγραφα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, registro attestati e fedì	Φορτωτική	1760	7 κομμάτια dimitti	Anastassi Valsamachi		
Busta 2 A, c. 6	Δημοπρασία	1745	4 gilecchi από dimitto λευκό	Giovanni Zantiotto	Giovanni Maria	Πιάστρες 1.18
Busta 2 A, c. 191 r	Idem	1775	1 giacchetta από dimitto καινούρια	Giovanni Morgana detto Silvestri από Venezia	Giovanni marangon	Πιάστρες 1.09
Busta 2 A, 211	Κατάστιχο	Idem	1 crosatto από dimitto χωρίς μανίκια	Cristofolo Gregovich detto Crillasco από Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι dimitto βαμβακερό πήγες 30 ½	Idem		
Busta 2 A, c. 251 v	Idem	1777	3 giacchette από dimitto δύο με μανίκια	Nicola Raffaele από Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta από dimitto turchina	Idem		
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	3 crosatti από dimitto παλιά	Gregorio Glesi από Κεφαλονιά	Ένας στρατιώτης	Πιάστρες 0.25
Idem	Idem	Idem	3 crosatti	Idem	Ένας τούρκος	Πιάστρες 0.20
Idem	Idem	Idem	1 crosatto	Idem	Ένας τούρκος	
Busta 5, 159	Idem	1760	1 corpetto από dimitto	Melchiori Smajevich		

Busta 5, 162	Κατάστιχο	Idem	1 crosatto από dimitto παλιό με μανίκια	Agalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από dimitto παλιό			
Busta 5, 163	Idem	Idem	3 commessi χωρίς μανίκια από dimitto παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από dimitto παλιό*	Idem		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	5 corpetti χρησιμοποιημένα	Giovanni Antonio Zener	Panay Condouri	
Busta 6, 30	Κατάστιχο	1747	1 commesso	Giuseppe Molona		
Idem	Idem	Idem	1 commesso καινούριο	Idem		
Busta 6, 34 A	Idem	1751	5 pettorali	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 34 G	Idem	Idem	2 comessi	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	Idem	8 crosatti από dimitto και tela	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος gambieri	Idem		
Busta 6, 38	Idem	1752	5 crosati παλιά	Iseppo Saccomani dispensiere		
busta 6, 41	Idem	1754	3 camisiolini	Mariano Fuccà από Κέρκυρα		
Busta 6, 45	Idem	1755	5 gilecchi άσπρα	Micheli Marco από Millo		
Busta 6, 46	Idem	1756	3 crosatti παλιά	Capitano Nicola Palleologo		
Busta 6, 47	Idem	1757	2 crosati χρησιμοποιημένα	Mariaqno Zuppato από Βενετία		
Busta 6, 48	Idem	1758	1 crosato σκισμένο	Nicolò Carambombich		
Busta 6, 50	Idem	1760	1 commesso παλιό	Giovanni Andrea Comis από Κέρκυρα		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	Idem	1 commesso παλιό	Idem	Mufsa il Dellal	

Busta 6, 50/9	Κατάστιχο	Idem	3 commessi χωρίς μανίκια παλιά	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto παλιό με μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese turchine παλιές	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 camisiolino	Niccolò Voltolina	Bronzich καπετάνιος	Πιάστρες 1.16
Idem	Idem	Idem	1 pezzo dimitto	Idem	Soliman	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 vellada από ραννο χρώματος oliva σάπια με φόδρα απο dimitto μεταξωτό	Idem		
Busta 6, 59	Idem	1763	5 corpetti από dimitti χρησιμοποιημένα	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	4 cammice από tella από dimitta χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια lenzuoli από dimitta παλιά	Idem		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 κομμάτι από dimitto βαμβακερό πήχες 12	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 camisiola	Piero Posupovich		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	9 κομμάτια από tela από dimitto	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 corpetti χωρίς μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camisiole παλιές	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	1 corpetto με ασημένια κουμπιά στα μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola turchina	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 corpetti χωρίς μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 πήχες dimitto	Idem		
Busta 6, 64	Idem	Idem	1 crosatto	Giorgio Gullelio από Κεφαλονιά		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	1 stromazzo από dimitto με ρίγες με το	Idem		

			ίδιο capezzale γεμάτα από μαλλί			
Idem	Idem	Idem	1 cuscinetto από dimitto με ρίγες γεμάτο με φτερά	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 ritaglio di dimitto grosso, 2 picchi circa*	Piero Posupovich	Un pastore greco	
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	8 crosatti από dimitto και tela	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	1 crosatto παλιό	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	Idem	1 crosatto χωρίς μανίκια παλιό	Cristoforo Gregovich detto Crillasco		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι dimitto βαμβακερό πήχες 30 ½	Idem		
Busta 6, 74 B	Idem	Idem	1 giacchetta καινούρια	Giovanni Morzana detto Silvestri		
Busta 6, 75	Idem	Idem	3 crosatti χωρίς μανίκια χρησιμοποιημένα	Simon Smircich		
Busta 6, 77	Idem	1777	3 giacchette με μανίκια	Niccolò Raffaele από Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta turchina	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	1 κομμάτι dimitto	Luca Macinich νοστρόμος		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 gilecco σέκτο με μανίκια χρώματος turchino	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 commesso χωρίς μανίκια turchino χρησιμοποιημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti λευκά χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 6, 105 A	Idem	1791	1 κομμάτι dimitto βαμβακερό	Angelo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	1 corsetto χρησιμοποιημένο	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	Idem	1 κομμάτι dimitto	Idem	Gerasimo Droso	Πιάστρες 1.21

Busta 106 B	6, Κατάστιχο	1787	1 gilecco σκέτο με μανίκια turchino χρησιμοποιημένο *	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 commesso χωρίς μνίκια turchino χρησιμοποιημένο *	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti λευκά χωρίς μανίκια χρησιμοποιημένα	Idem		
Busta 107 A	6, Idem	1792	2 ζεύγη braghe, ένα καινούριο και ένα παλιό	Gasparo de Solis		
Idem	Idem	Idem	2 giacchette χρησιμοποιημένες	Idem		
Busta 109	6, Idem	1792	4 crosatti	Paolo Ziminiun		
Idem	Idem	Idem	5 camisiolini	Idem		
Busta 110	6, Δημοπρασία	Idem	4 crosatti*	Idem	Nicola Raguseo	Πιάστρες 2.22
Idem	Idem	Idem	5 camisiolini *	Idem	Prassanich	Πιάστρες 4.5
Busta 112	6, Κατάστιχο	1793	2 camisiolini καινούρια	Tommaso Lorenzo Contelli καπετάνιος		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola σκούρα	Idem		
Busta 113	6, Δημοπρασία	Idem	5 commessi	???	Anzuli Pieri	Πιάστρες 1.20
Busta 118 A	6, Κατάστιχο	1795	2 crosatti	Francesco Maddalena		
Busta 119	6, Idem	Idem	1 sottoveste χρησιμοποιημένη	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto	Idem		
Idem	Idem	Idem	11 corsatti χρησιμοποιημένα	Idem		
Busta 120	6, Idem	Idem	34 κομμάτια dimitto μεταξωτά	Idem		
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 22 ½ dimitto από Scio	Idem		
Busta 121	6, Idem	Idem	5 crosatti	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 pezze	Idem		
Busta 6, 126	estimo	1796	1 sottoveste *	Idem		Πιάστρες 1.10
Idem	Idem	Idem	1 crosatto *	Idem		Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	11 crosatti χρησιμοποιημένα*	Idem		Πιάστρες 15
Idem	Idem	Idem	28 μπράτσα dimitto από Scio	Idem		Πιάστρες 11.36 (17 parà il braccio)
Idem	Κατάστιχο	Idem	34 κομμάτια dimitto	Di ragion di diversi		
Busta 11, c. 11	Nota	1739	13 κομμάτια dimitto	Zuane Rasich		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια dimitto λεπτές	Idem		
Idem	Idem	Idem	66 κομμάτια	Stefano Braconi		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτια dimitto	Bortullo Padovello		
Busta 11, c.13	Fattura	Idem	8 camicie			Soldi 0.16
Busta 11, c. 150	Δημοπρασία	1790	1 κομμάτι dimitto	Luca Perovich capitano		

Dobletto (ντουμπλέττο)

Γαλλικής προέλευσης ύφασμα από λινό και βαμβάκι αλλά και από μετάξι, υφασμένο στο σχήμα του ψαροκόκαλου (εικόνα 155).⁷²⁷ Στην Κύπρο το συναντούμε μόνο μια φορά στο κατάστιχο του καπετάνιου *Francesco Maddalena* του 1795.⁷²⁸ Πρόκειται για 3 *gillè* εκ των οποίων δύο λευκά.

⁷²⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*....., σ. 115.

⁷²⁸ ASVe, *Cosolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c.118 a.

Drappi (ντράππι)

Η χρήση του όρου είναι πολύ γενική και ουσιαστικά δηλώνει «ύφασμα».⁷²⁹ Στη χρήση του, ανά τους αιώνες, προστίθενται ή αφαιρούνται χαρακτηριστικά σχετικά με την ποιότητα, τη δομή και την καταγωγή του. Στη Βενετία του 16ου αιώνα ο όρος *drappo* δήλωνε μεταξωτό χόνδρο ύφασμα.⁷³⁰ Τον 18ο ο κωμωδιογράφος *Carlo Goldoni* το αναφέρει σαν ύφασμα λεπτό και πλούσιο για ακριβά ενδύματα.⁷³¹ Ως μεταξωτό ύφασμα το παρουσιάζει στο λεξικό του και ο *Boerio* στο τέλος του 19ου αιώνα (εικόνα 156).⁷³²

Οι αναφορές στα έγγραφά μας είναι περιορισμένες στον αριθμό. Περιοριζόμαστε, λοιπόν, να πούμε πως με τον ντράππι εννοείται ύφασμα που μπορεί να παράγει *drappeggio*, να πέφτει, δηλαδή, με χάρη κάνοντας μεγάλες κόγχες.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6 . 34 A	Κατάστιχο	1751	Ένα λινό	Giovanni Battista Dou		
Idem	Idem	Idem	1 drappo l.s. μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κουβέρτες από drappo μπλε	Idem		
Busta 6. 105 A	Idem	1791	3 coulotte de drap πολύχρωμα	Angelo Mantovani		
Busta 6, 121	Idem	1795	Διάφορα drappi παλιά	Martin Crelich		

Fanella (φανέλλα)

⁷²⁹ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 171.

⁷³⁰ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 153.

⁷³¹ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 178.

⁷³² D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 153.

Fanella ή *flanella* είναι μάλλινο ύφασμα δομής ταφτά, μονής κλωστής στο στημόνι και στο υφάδι (εικόνα 157). Από το τέλος του 17ου αιώνα παρουσιάζεται και με στημόνια βαμβακερά.⁷³³ Η καταγωγή του θεωρείται αγγλική και τοποθετείται χρονολογικά στη βασιλεία του Καρόλου Β' (1630-1685).⁷³⁴ Η εμπορική του επιτυχία ήταν άμεση και μεγάλη αφού ικανοποιούσε απόλυτα τις ανάγκες των καταναλωτών, ιδιαίτερα κατά τους χειμερινούς μήνες.⁷³⁵ Το πάχος του δεν ξεπερνούσε το ένα χιλιοστό και το βάρος του τα τετρακόσια γραμμάρια ανά τετραγωνικό μέτρο.⁷³⁶ Η υφή του ήταν πολύ μαλακή και μπορούσε να φορεθεί σαν εσώρουχο. Σημειώνουμε, πως την περίοδο αυτή δεν είναι πολλά τα μάλλινα υφάσματα που δεν είναι σκληρά και μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε άμεση επαφή με το δέρμα. Οι μεγαλύτερες και πιο διαδεδομένες παραγωγές ήταν αγγλικές και γαλλικές⁷³⁷ και δεν αποκλείεται να παραγόταν και στην Κύπρο.

Η χρήση του, έτσι όπως φαίνεται από τα ιδιωτικά έγγραφα, δεν είναι πολύ διαδεδομένη ή καλύτερα, η χρήση του όρου δεν έχει ιδιαίτερη παρουσία στα έγγραφα. Οι **panni**, για παράδειγμα, μπορούν να είναι *flanella*, και πιο συγκεκριμένα οι **panni di lana fina** και οι **panni lanini**. Στα έγγραφα η *flanella* παρουσιάζεται από το 1758 μέχρι και το 1783 και οι μορφές που παίρνει συνάδουν απόλυτα με τα χαρακτηριστικά του υφάσματος. Τα περισσότερα ενδύματα είναι εσώρουχα αλλά συναντούμε και γιλέκα ραμμένα από αυτό. Σ' αυτές τις περιπτώσεις υποθέτουμε πως το ύφασμα ραβόταν πάνω σε πιο σκληρές βάσεις που του επέτρεπαν να κρατά το σχήμα. Το μόνο χρώμα που συναντούμε είναι το κόκκινο και δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα αφού το χρώμα αυτό χρησιμοποιείται πολύ, στην περίοδο που εξετάζουμε, ιδιαίτερα στο μαλλί που για χημικούς λόγους έχει μεγαλύτερη αντοχή σε σχέση με άλλα χρώματα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 162	Κατάστιχο	1760	1 crosatto από fanella κόκκινη χρησιμοποιημένη	Aghalo Zuanne Parafalco		
Idem	Idem	Idem	1 crosato από dimitto δηλαδή fanella κόκκινη παλιά	Idem		
Busta 5, 136	Idem	Idem	1 crosato σκισμένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato από fanella κόκκινη *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από fanella άσπρη χρησιμοποιημένο			Parà 25

⁷³³ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 193.

⁷³⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale.....*, σ. 158.

⁷³⁵ G. Boerio, *Dizionario.....*, σ. 260.

⁷³⁶ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale.....*, σ. 158.

⁷³⁷ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 194.

Busta 5, 237	Δημοπρασία	1763	1 camisiola κόκκινη παλιά χωρίς φόδρα	Nicolò Smajevich	Zuane Buscovich	Πιάστρες 3.26
Idem	Idem	Idem	2 corpetti από fanella παλιά	Idem	Dellah turco	
Busta 5, 264	Idem	1764	1 corpetto από fanella παλιό	Giovanni Antonio Zener	Paron Panaj	
Busta 6, 48	Κατάστιχο	1758	1 camisiola παλιά σκησμένη	Nicolò Carambombich		
Busta 6, 50/9	Idem	1760	1 crosato rosso vecchio	Aghalo Zuane Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 crosato κόκκινο σκησμένο *	Idem		
Busta 6, 50/12	Nota di vendita	Idem	1 crosatto από fanella	Idem		Πιάστρες 0.25
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	2 crosatto από fanella κόκκινη παλιά ένα χωρίς φόδρα	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι fanella κόκκινη καινούρια, μπράτσα 8	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 75	Idem	1775	1 crosatto από fanella κόκκινη	Simon Smircich d'Antonio		
Busta 6, 99	Idem	1783	1 crosatto	Baldassarre Romano		

Forella (φορελλα)

Ένα γιλέκο του καπετάνιου *Francesco Maddalena* 1795⁷³⁸ ήταν απο το άγνωστο αυτό ύφασμα.

Frolentina (φρολεντίνα)

⁷³⁸ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

Δύο κομμάτια, ένα πράσινο και ένα μαύρο καταγράφηκαν στο κατάστιχο του *Francesco Maddalena*.⁷³⁹ Ίσως να εννοείται ένα φλωρεντινής κατασκευής ύφασμα, *florentina*, που δέχτηκε μια πιθανή ανταλλαγή του δεύτερου με το τρίτο σύμφωνο, γεγονός συχνό αλλά όχι αρκετό στην περίπτωση μας, αφού και από μόνη της η καταγωγή του υφάσματος δεν βοηθά στην ταύτισή του.

Fustagno (φουστάνιο)

Το *fustagno* είναι βαμβακερό ύφασμα, συχνά με στημόνια από λινό, και ύφαινεται με δομή του τύπου *raso* ή του τύπου *saglia*.⁷⁴⁰ Η ύφανσή του, με υφάδια, 1 προς 5 ή 1 προς 8 σε σχέση με τα στημόνια, του δίνει μια ιδιαίτερη λάμψη τύπου σατέν και γι' αυτό τον λόγο λέγεται και *cottonerasato* ή *satinato*.⁷⁴¹ Η προέλευσή του είναι πιθανόν αιγυπτιακή, από την περιοχή *Al-Fustat* λίγα χιλιόμετρα έξω από το Κάιρο.⁷⁴² Στην Ευρώπη εμφανίζεται στα τέλη του 12ου αιώνα και η χρήση του είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Βόρεια Ιταλία, όπου το χρησιμοποιούν οι λιγότερο πλούσιοι στη θέση του μεταξωτού σατέν.⁷⁴³ Η πρόσθεση μεταξωτών υφαδιών γεννά το μικτό *raso* ή το *raso mezza seta*. Τον 18ο αιώνα με τον όρο *fustagno* εννοείται ύφασμα βαμβακερό με ή χωρίς διάκοσμο. Ο κλασικός διάκοσμος του υφάσματος αυτού είναι γεωμετρικός και γίνεται μέσω της λύσης ορισμένων κλωστών των υφαδιών. Συχνά το *fustagno* περνά από ειδική χτένα κόβοντας μέρος των υφαδιών, δίνοντας στο ύφασμα μια υφή χνουδωτή όμοια με το σουέτ.⁷⁴⁴

Στα έγγραφα εμφανίζεται πολύ λίγες φορές από το 1752 μέχρι το 1795 και τα ενδύματα που κατασκευάζονται από αυτό είναι ζιπούνια, *crosati*, παντελόνια τύπου *braghese*, και ζακέτες. Πολύ πιθανόν με τον όρο *cottone* και *bombaso* να αναφέρονται στα έγγραφα και υφάσματα του τύπου *fustagno*.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 38	Κατάστιχο	1752	1 ζευγάρι braghese fustagno μαύρο παλιό	Iseppo Saccomani		
Busta 6, 49	Idem	1759	1 crosato από fustagno χρησιμοποιημένο	Francesco Posupovich		
Busta 6, 108	Idem	1791	1 zipon από fustagno turchine	Giuseppe Biasutti		

⁷³⁹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 6, c. 118 a.

⁷⁴⁰ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 152.

⁷⁴¹ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σ. 166.

⁷⁴² G. Boerio, *Dizionario*..., σ. 292.

⁷⁴³ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σ. 166.

⁷⁴⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale*..., σ. 167.

Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 giacchetta από fustagnetto	Capitano Francesco Maddalena		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese από fustagnotto Αγγλίας μαύρες παλιές	Idem		

Ganzo (γκάντζο)

Πρόκειται για ένα από τα σημαντικότερα υφάσματα που παρήγαγε ποτέ η βενετική υφαντουργία (εικόνα 158). Το όνομα δηλώνει μια γενική αναφορά στην τεχνική προέλευσή του και πηγάζει από το όνομα του μεγαλύτερου ποταμού της Ινδίας, του Γάγγη, βενετικά *Ganze*.⁷⁴⁵ Είναι σύνθετο ύφασμα, πολύχρωμο με μεγάλη ποσότητα χρυσού και ασημιού στα υφάδια. Η τεχνική ύφανσης είναι αυτή του **brocado** σε ύφασμα δομής *lamras*, πάντα μεταξωτό.⁷⁴⁶ Ο διάκοσμος της επιφάνειας ήταν δύο τύπων, ο πρώτος βασιζόταν σε μεγαλόσχημα, άνθινα μοτίβα χρυσά και ασημιά με λεπτά έγχρωμα περιγράμματα, σε φόντο μονόχρωμο ή πολύχρωμο. Ο δεύτερος τύπος ήταν καλυμμένος από χρυσό και ασήμι στη βάση ενώ τα διακοσμητικά μοτίβα εμφανίζονταν πολύχρωμα, άνθινα και φυτικά.⁷⁴⁷ Η παραγωγή του περιορίζεται στο τέλος του 17ου μέχρι και το δεύτερο μισό του επόμενου αιώνα.⁷⁴⁸

Εμφανίζεται τρεις φορές στα έγγραφα, το 1754, 1762 και 1765. Και στις τρεις περιπτώσεις πρόκειται για εμπορεύματα εισαγωγής, δύο στα επίσημα έγγραφα και ένα στα ιδιωτικά. Και στις τρεις περιπτώσεις οι εισαγωγές γίνονται από τη Βενετία σε μεγάλες ποσότητες και από σημαίνοντες εμπόρους, όπως ο *Vassalo* και ο *Pelli*. Η τιμή του υφάσματος κυμαίνεται από τις 5 μέχρι τις 5 ½ πιάστρες ο πήχης. Συνολικά φτάνουν στην Κύπρο 692.5 πήχες και στοιχίζουν στους εισαγωγείς τους 3760 πιάστρες.

Δεν εμφανίζεται ποτέ σαν ραμμένο ένδυμα. Πιθανόν η χρήση του όρου να περιορίζεται στο ύφασμα σαν εμπόρευμα, ενώ στα ιδιωτικά έγγραφα και στις ιδιωτικές καταγραφές μπορεί να αναφέρεται σαν **seta con oro e fiori (naturali)**.

Έγγραφα εισαγωγής

⁷⁴⁶ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 345; G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 299.

⁷⁴⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 175, G. Ericani, P. Frattaroli, *Tessuti nel Veneto...*, σ. 5.

⁷⁴⁸ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 199.

Ganzetto con oro e argento	1754	Pietro Vassalo	Pichi 385	Piastre 5 ½ il picho
Ganzo	1762	Diodato di Michiel	Pichi 97 ½	Piastre 5 il picho

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 11, c. 110	Lista di carico	1765	1 κουτί με ένα κομμάτι ganzetti με χρυσό μπράτσα 226, πήχες 210	Andrea Pelli		Πιάστρες 1155 tot (pichi 210 a medini 220)

Ghellian (γκελλιάν)

Τα ύφασμα αυτό εμφανίζεται μόνο δύο φορές, στο ίδιο κατάστιχο του 1762 σαν αντικείμενο ιδιοκτησίας της Μαριούς, κόρης του *Zaccharia Gabrielli* και συζύγου του *Evangelista Peristiani*. Πρόκειται για μεταξωτό υφάσμα που το έγγραφό μας το δηλώνει ως κυπριακής κατασκευής. Η χρήση του σαν κουνουπιέρας βοηθά να καταλάβουμε πως δομικά το ύφασμα είναι τύπου γάζας. Το όνομά του μάλλον προέρχεται από την πόλη *Gheilan* της Βορείου Αφρικής, Λιβύη.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 212	Κατάστιχο	1762	1 zanzariera από μεταξωτό gheillan Κύπρου	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι, όπως τις zanzariera, από μεταξωτό gheillan, πήχες 7	Idem		

Ghermesut (γκερμεσουύτ)

Το 1885 ο Ρουμάνος γλωσσολόγος και μελετητής του λαϊκού πολιτισμού *Lazar Şăineanu* (1859-1934) εκδίδει τον κατάλογο των τουρκικών λέξεων που επιβίωσαν στη ρουμανική γλώσσα⁷⁴⁹ και παραθέτει λήμματα με αρχειακές παραπομπές που τεκμηριώνουν τις θέσεις του. Για το λήμμα *ghemesut*, ο *Şăineanu*, παραθέτει μια σειρά από καταγραφές του 18ου αιώνα στις οποίες παρουσιάζεται σαν ύφασμα λεπτό μάλλινο ή μικτό μεταξωτό και είναι παράγωγο της οθωμανικής λέξης *germsud*, για την οποία δεν έχουμε καμία άλλη πληροφορία. Τον όρο *ghemesut* τον βρίσκουμε σαν μεταξένιο και μεταξωβάμβακο σε δύο εμπορικές αναφορές του 19ου αιώνα, μία αμερικάνικη και μία γαλλική και το τοποθετούν γεωγραφικά ως παραγωγή Κωνσταντινούπολης και Χαλεπιού.⁷⁵⁰

Στην Κύπρο, γράφει η Ηγουμενίδου,⁷⁵¹ το ύφασμα προφέρεται με τον ίδιο τρόπο, κερμεσουύτι ή γερμεσουύτι και είναι, και σε αυτή την περίπτωση, μικτό βαμβάκι με μετάξι.

Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται από το 1749 μέχρι και το 1796. Οι ιδιοκτήτες και οι χρήστες του είναι ντόπιοι, Βενετοί και ξένοι. Το υλικό κατασκευής του δεν εμφανίζεται ποτέ και η τιμή του δεν αναφέρεται σε καθορισμένες ποσότητες, γεγονός που δεν επιτρέπει την απόδοση συγκεκριμένης τιμής. Η μόνη ένδειξη προέλευσης είναι η πόλη του Χαλεπιού, έτσι όπως μας μεταφέρουν και οι μαρτυρίες του 19ου αιώνα. Το *ghemesut* μπορεί να φέρει και να διατηρεί καλά τα χρώματα αφού, πέρα από το ασημί τύπωμα με άνθινο διάκοσμο, παρουσιάζεται στα έγγραφα με χρώματα όπως κίτρινο, κόκκινο, άσπρο, μπλε, μαύρο, τουρκουάζ, *gazia*, ροζ, γαλάζιο και λαδί. Από αυτό κατασκευάζονται επενδύσεις γουνών, επενδύτες τύπου *soprados* και *doliman*, γιλέκα, ζιπούνια, *vellade*, παντελόνια τύπου *braghoni*. Ενδύματα με σχετικά ψηλή αξία δηλώνουν χρήση υφάσματος αντίστοιχης ψηλής αξίας.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 B,c. 41	Κατάστιχο	1783	2 ghermessut κόκκινα	Niccolò Arvanitachi		Πιάστρες 10.11
Busta 5, 249	Idem	1764	7 κομμάτια ghermesutti	Piero Posupovich		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	Idem	1 doliman άσπρο από ghermesut παλιό και 1 γούνα αλεπούς απλή, παλιά με	Giovanni Antonio Zener	Dottor Romanzan	Πιάστρες 6.5

⁷⁴⁹ L. Şăineanu, *Elemente turceşti în limba română*, Bucureşti, 1885.

⁷⁵⁰ *Commercial regulations of the foreign countries with witch US have commercial interactions*, Ουάσινγκτον, 1817, σ. 526; M. Bajot, *Annales Maritimes et Coloniales*, Παρίσι, 1841, σ. 625.

⁷⁵¹ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 170.

			επένδυση από παλιό ghermesut μπλε			
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia zingiab δηλαδή dossi, καινούρια μα απλή φοδραρισμένη από ghermesut κόκκινο Χαλεπιού	Idem	Christophi Lyperti	Πιάστρες 30
Busta 6, 51	Idem	1762	1 κομμάτι cermenut μαύρο	Niccolò Voltolina	Joxon	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 vollante από cermenut turchino με allamari d'argento	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	4 πήχες cermenut	Idem		
Busta 6, 59	Idem	1763	3 pellicce αλεπούς και το πανωφόρι της με ghermesut χρησιμοποιημένη	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia idem	Idem		
Busta 6, 63 b	Idem	1764	1 ζευγάρι bragoni από ghermesut χρώμα gazia	Piero Posupovich από την Cherso		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 ghermesut Χαλέπιού χρώματος raonazzo	Idem	Chiriaco del signor console	Πιάστρες 4.25
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ghermesut μπλέ Χαλεπιού απλό	Idem	Diacò del signor Cazi Francesco Lyperti	Πιάστρες 4.1
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ghermesut Χαλεπιού χρώματος rosa	Idem	Nicola Pascali	Πιάστρες 3.25
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ghermesut χρώματος cenere	Idem	Ένας άραβας	Πιάστρες 3.30
Idem	Idem	Idem	1 ziprone από stoffa γυναικείο με χρυσό, χρώμα κόκκινο alla cipriota παλιό με gallon d'oro και την πλάτη από ghermesut κόκκινο	Idem	Niccola Pascalin	Πιάστρες 4.13
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ghermesut Χαλεπιού κίτρινο	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 4

Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια ghermesut Χαλεπιού απλά, χρώματος turchin και olivastro	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 8
Busta 6, 84 A	Κατάστιχο	1782	2 κομμάτια ghermesut Χαλεπιού χρωματιστά	Πλήρωμα του Madonna di Cosoppo e sant'Antonio da Padova		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	1 vellada ghermesut κόκκινη	???	Branco	Πιάστρες 3.1
Idem	Idem	Idem	1 gilè ghermesut κόκκινο	???	Idem	
Busta 6, 119	Κατάστιχο	1795	1 sopratodos από ghermesut violetta Chiara	Martin Crelich capitano		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 sopratodos από ghermesut viola chiaro	Idem		Πιάστρες 6
Busta 10, c. 28 I	Κατάστιχο (ricevuta)	1762	1 κομμάτι ghermesut με ασημένια λουλούδια τύπου Ινδίας	Niccolò Voltolina		
Busta 11, c. 82	Conto	1749	1 bordato και ένα ghermesut	Giovanni Anisi di Giaffa		Πιάστρες 12

Goton (γκοτόν)

(βλέπε **Cotone** και **bombaso**)

Η λέξη gotton ή gottone είναι παραλλαγμένη προφορά του **cot(t)on, cottone**, βαμβάκι και συνώνυμο του **bombaso**. Το κάτωθι υλικό ανταποκρίνεται απόλυτα στα είδη που έχουμε δει στα άλλα δύο λήμματα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 162	Κατάστιχο	1760	1 κομμάτι με 8 fazzoletti Χαλεπιού από gotton με βάση κόκκινη	Aghalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 74 B	Idem	1775	1 ζεύγος calze άσπρες από gotton	Giovanni Morzana (Morana?) detto Silvestri		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze χρώμα mischia	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	6 ζεύγη braghese από rigadin από gotton μαύρα	Francesco Maddalena capitano		
Busta 11, c. 11	Nota	1739	1 mazzo gotton fillo	Steffano Braconi		
Busta 11 c. 13	απόδειξη	1709	Calze governate από gotton, μετάξι και μαλλί			Soldi 2

Grisetta (γκριζέττα)

Η *grisetta*, από το γαλλικό *grisetto*, είναι χαμηλής ποιότητας μάλλινο λεπτό ύφασμα, γαλλικής παραγωγής.⁷⁵² Κατά τον 18ο αιώνα συναντούμε *grisetta* από μικτό μετάξι με μαλλί και πιο σπάνια με βαμβάκι.⁷⁵³ Το χρώμα ήταν πάντα γκριζο, απ' όπου και το όνομα.⁷⁵⁴

Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται τρεις φορές, το 1774 και το 1792, στην πρώτη περίπτωση είναι μια κουβέρτα και στη δεύτερη, δύο γιλέκα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 72	Διαθήκη	1774	1 μικρή coperta από grisetta fornita	Anna Caprara Vondiziano		
Busta 6, 109	Κατάστιχο	1792	1 sottoveste	Paolo Ziminiun		
Busta 6, 110	Δημοπρασία	Idem	1 sottoveste	Idem	Giorgachi Costopalon	Πιάστρες 1.20

Indiana (ιντιάνα)

(βλέπε και *Cececli, Sessa, Stampato*)

Η διακόσμηση των υφασμάτων χωρίς τη χρήση κλωστών, κεντημένων ή υφασμένων, είναι γνωστή ήδη στους προϊστορικούς πολιτισμούς.⁷⁵⁵ Η τεχνική *indiana* είναι έντυπη, γραπτή και διακατεύσεως αποτύπωση χρώματος ή χρωμάτων σε μια από τις δύο επιφάνειες.

Στην Ευρώπη η κοινωνική χρήση του υφάσματος εξυπακούει τον οικονομικά μετρήσιμο διάκοσμο. Γι' αυτό τον λόγο η ποιότητα των ευρωπαϊκών υφασμάτων, από τον Μεσαίωνα έως και τον 19ο αιώνα, βασιζόταν στο υλικό, την τεχνική ύφανσης και πάνω από όλα στο διάκοσμο. Ο τελευταίος έπρεπε να είναι υφασμένος ή κεντημένος με ένθετες μεταξωτές και μεταλλικές κλωστές και τα μοτίβα του έχουν τόση σημασία όση και η τεχνική κατασκευής του.

Στην Ανατολή η κοινωνική χρήση του υφάσματος, και πάνω απ' όλα το κοινωνικό βάρος του διακόσμου ήταν πολύ διαφορετικά. Αν και οι πιο σύνθετες και περίπλοκες τεχνικές ύφανσης είχαν εφευρεθεί στην Ανατολή, η χρήση των έντυπων υφασμάτων είχε πλατιά διάδοση και χρήση, αφού η

⁷⁵² A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 210; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 211.

⁷⁵³ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 199.

⁷⁵⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 196.

⁷⁵⁵ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 260.

τεχνική του τυπώματος είναι η μόνη που μπορεί να κοσμήσει τα πολύ λεπτά υφάσματα που αποτελούν τη βάση των παραδοσιακών ενδυμασιών, πολλών από τις χώρες της ανατολικής Ασίας.

Αν και στη Μικρά Ασία η τεχνική των σταμπωτών μεταφέρθηκε, μέσω των Αρμενίων, στις αρχές του 17ου αιώνα,⁷⁵⁶ πιστεύεται πως τα πρώτα δείγματα εντύπων υφασμάτων στην Ευρώπη φτάνουν με τα αγγλικά και τα ολλανδικά πλοία σαν σουβενίρ από τις Ινδίες, εξου και το όνομα *indiennes*.⁷⁵⁷ Εντυπωσιάζουν τα χρώματα και τα σχήματα που φέρουν τα πολύ λεπτά και σχεδόν διάφανα υφάσματα των Ινδών. Σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα (δεύτερο τέταρτο του 17ου αιώνα) η παρουσία των σταμπωτών ήταν απλωμένη σε όλες τις χώρες της Γηραιάς Ηπείρου. Στα τέλη του 1600 τα ινδικά υφάσματα, μεγάλο μέρος των οποίων σταμπωτά, αποτελούσαν το 70% με 80% της αγγλικής εισαγωγής.⁷⁵⁸

Η τεχνική δεν άργησε να εφαρμοστεί και στην Ευρώπη. Η Αγγλία, η Γαλλία, η Ολλανδία και η Ιταλία ξεκινούν έναν αγώνα τεχνικής εξέλιξης σχετικής με το σκάλισμα των ξύλινων μητρών, τις διαδικασίες τυπώματος και τη σταθεροποίηση των χρωμάτων.⁷⁵⁹ Αρχικά τα μοτίβα έτειναν να είναι τα ίδια με αυτά των Ινδιών αλλά οι τεχνικοί και οι αισθητικοί παράγοντες ώθησαν την τροποποίησή τους με τον ίδιο τρόπο που επήλθε η εξέλιξη στη διακόσμηση της πορσελάνης λίγα χρόνια αργότερα.⁷⁶⁰

Η εμπορική επιτυχία των σταμπωτών, εισαγόμενων και ντόπιων, ήταν άμεση και μετετρέπει γρήγορα σε μόδα, υποχρεωτική σε όλες της ευρωπαϊκές αυλές.⁷⁶¹ Το χαμηλό κόστος παραγωγής, σε σχέση με τα άλλα υφάσματα, και η ποσότητα πώλησής του προκάλεσε μεγάλο οικονομικό ανταγωνισμό. Από τη μια οι μεγάλοι παραγωγοί και έμποροι των ακριβών 'δουλεμένων' υφασμάτων εκτός μόδας και από την άλλη οι παραγωγοί και έμποροι των σταμπωτών. Το πρόβλημα λύθηκε σταδιακά, με βάση την εξέλιξη του γούστου. Με λίγα λόγια, η κλασική υφαντουργία, πρώτα η γαλλική και μετά οι άλλες, υιοθετούν τα εξωτικά μοτίβα εφαρμόζοντάς τα στις κλασικές τεχνικές ύφανσης. Τα σταμπωτά παρέμειναν, έτσι, η φτηνή απομίμηση των σύνθετα διακοσμημένων υφασμάτων αφού η μόδα μεταφέρθηκε, ή καλύτερα επέστρεψε, στα ποιοτικά, ακριβά και λαμπερά υφάσματα του κοντινού παρελθόντος. Στην Αγγλία και τη Γαλλία πρέπει να περιμένουμε μέχρι το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα για να συναντήσουμε τη νομική απελευθέρωση της παραγωγής σταμπωτών.⁷⁶²

Τα σταμπωτά ήταν μια από τις σημαντικότερες εγχώριες παραγωγές της Κύπρου, ευρείας εσωτερικής κατανάλωσης αλλά και προϊόν εξαγωγής. Τα μεγαλύτερα και τα πιο δημοφιλή εργαστήρια βρίσκονταν στη Λευκωσία, που ποτέ δεν ξεπέρασαν το επίπεδο της μικρής ή μεσαίας βιοτεχνίας.⁷⁶³ Η ποιότητά τους, και ιδιαίτερα η ποιότητα των χρωμάτων τους ήταν ιδιαίτερα καλή και αυτό σημειώνεται και από ξένους περιηγητές που γνώριζαν καλά τις ευρωπαϊκές παραγωγές.⁷⁶⁴ Στο νησί η τεχνική αυτή, βάσει των εγγράφων και των υλικών μαρτυριών του 19ου αιώνα, περιοριζόταν στη διακόσμηση καλυμμάτων κεφαλής, βασικό στοιχείο της τοπικής ενδυμασίας.⁷⁶⁵ Στην Κύπρο δεν έχουμε καμία ένδειξη απαγόρευσης ή περιορισμού στην παραγωγή των σταμπωτών.

⁷⁵⁶ Σ. Μπόζη, «Τα εργαστήρια σταμπωτών του Βοσπόρου και η *Μαντήλα της Κοκόνας*», στο *Τα Ελληνικά Σταμπωτά 18^{ος} -20^{ος} αιώνας*, Λαογραφικό Ιστορικό Μουσείο Λάρισας, 1997, σ. 45.

⁷⁵⁷ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σσ. 221-222.

⁷⁵⁸ M. Bellezza Rosina, M. Cataldi Gallo, *Cotoni Stampati...*, σ. 10.

⁷⁵⁹ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 212, M. Delormois, *L'arte di fabbricare l'indiane all'uso d'Inghilterra e di comporre tutti i colori e buone tinte proprie e convenienti alle medesime*, Βενετία, 1775.

⁷⁶⁰ Όπως και τα σταμπωτά, έτσι και η πορσελάνη εισάγεται στην Ευρώπη μέσω των εμπορικών καναλιών, χερσαίων πρώτα και μετά θαλάσσιων. Η τεχνική κατασκευής, ή καλύτερα αντιγραφής των δύο τελειοποιείται την ίδια περίοδο και αρχικά αμφότερα τα προϊόντα διακοσμούνται με τον ίδιο τρόπο και τα ίδια μοτίβα των χωρών προέλευσής τους. Σε μικρό χρονικό διάστημα και στα δύο προϊόντα προστίθενται νέα στοιχεία βασισμένα στην αισθητική των νέων κατασκευαστών τους. Σε αντίθεση με τα σταμπωτά, η πορσελάνη κρατά ένα κοινωνικό και οικονομικό χαρακτήρα πολύ ψηλό και η εξέλιξή της προεκτείνεται μέχρι τις μέρες μας. Για την ιστορία της πορσελάνης γενικά βλέπε M. Penkala, *European Porcelain, Guide for the Collector and Dealer*, Universe Publications, (1947) 1985, J. Doherty, *Porcelain (Ceramics handbook)*, London, 2002.

⁷⁶¹ M. Bellezza Rosina, M. Cataldi Gallo, *Cotoni Stampati...*, σσ. 10-13.

⁷⁶² E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 212.

⁷⁶³ E. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, «Τα σταμπωτά της Κύπρου...

⁷⁶⁴ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria...*, σ. 372.

⁷⁶⁵ A. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 121-129.

Η χρήση και η επιτυχία των υφασμάτων με αυτή τη διακόσμηση ήταν πολύπλοκη και ήταν πάντα βασισμένη στους δύο παράγοντες που καθόρισαν την ιστορία της τεχνικής του σταμπωτού στη Δύση: η μόδα του νέου και του εξωτικού και η φτηνή αλλά ευχάριστη μίμηση των ακριβών υφασμάτων και κεντημάτων. Ο πρώτος παράγοντας προσπερνάται με βάση την περιορισμένη βιωσιμότητα της φύσης του συρμού. Ο δεύτερος, βασισμένος σε υλικές και οικονομικές αξίες επεκράτησε μέχρι και το τέλος του 18ου αιώνα.

Η χρήση των σταμπωτών στην Κύπρο, έτσι όπως φαίνεται από τα έγγραφα του Βενετικού Προξενείου, ακολουθεί πιστά την ευρωπαϊκή λογική και τη μόδα. Όπως και αλλού, έτσι και στην Κύπρο οι *indiane* χρησιμοποιούνται στον οικιακό εξοπλισμό και σε ενδύματα σπιτιού ή εσώρουχα. Από το 1748 μέχρι και το 1793 εφαρμόζονται σε επενδύσεις στρωμάτων και επίπλων, σε κλινοσκεπάσματα, σε τραπεζομάντιλα, σε καλύμματα καναπέδων, σε μαξιλαροθήκες, σε μαντίλια, κουβέρτες, τортаλέττα, γιλέκα, παντελόνια και επενδύσεις γουνών. Η προέλευση των σταμπωτών είναι, με εξαίρεση κάποια αντικείμενα από το Χαλέπι, από τη Λευκωσία. Ο διάκοσμος δεν αναφέρεται ποτέ αφού ο ίδιος ο όρος *Indiana* υποδηλώνει άθινο σταμπωτό (ίσως και το καλούμενο *tieanddye*), με εξαίρεση την τύπωση με φύλλο ασημιού (*fiori d'argento*, άνθη από ασήμι). Αναφέρεται συχνά το ύφασμα στο οποίο τυπώνονται τα μοτίβα, μετάξι, βαμβάκι, ***bottana, tella, bordato, mussolina, boccassino, fistan*** και ***beldor***.

Δεν αποκλείουμε κάποια από τα υφάσματα να προέρχονται από τις Ινδίες και άλλα από τη Γαλλία ή την Κωνσταντινούπολη. Στα έγγραφα εισαγωγής ο όρος εμφανίζεται μόνο μια φορά σε εισαγωγές του Κωνσταντίνου Περισιτιάνη το 1783,⁷⁶⁶ σε ποσότητα 10 *pezze* και χωρίς ένδειξη τιμής. Δεν γνωρίζουμε αν ο όρος χρησιμοποιείται για να δηλώσει σταμπωτά ή λεπτά μεταξωτά αφού δεν περιέχεται στο έγγραφο καμιά άλλη ένδειξη και ο όρος *indiana* στη βενετική δηλώνει και τα δύο.

Παρατίθενται δύο κατάλογοι με τα αρχειακά στοιχεία, ένας για την *Indiana* και ένας για την *India*. Ο δεύτερος παρουσιάζεται σαν 'τρόπος' ή 'χρήση' των Ινδιών. Σε αυτές τις περιπτώσεις υποθέτουμε πως πρόκειται για την ίδια τεχνική, αλλά δεν αποκλείεται να πρόκειται και για άλλα υφάσματα ινδικού τύπου.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 212	Κατάστιχο	1762	2 coltre d'indiana Λευκωσίας παλιές	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 coltra d'indiana Λευκωσίας παλιά	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	idem	1 coverton για κρεβάτι d'indiana Λευκωσίας	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 intimella για μαξιλάρι μεγάλο παλιο	Idem		

⁷⁶⁶ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12, Registro di entrata 1776-1785.

Idem	Idem	Idem	3 μαξιλάρια	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 μαξιλάρι	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 covertor μακρί και στενό 4 πήχες για τον canarè	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 pararetto d'indiana παλιό καρφομένο στο τραπέζι	Idem		
Busta 5, 229	Idem	1763	1 tornaletto d'indiana Λευκωσίας	Ellia Cavadia		
Busta 6, 31	polizza carico	1748	1 βαρέλι indiana	Paolo Brandi capitano nave atta La Sorte, san Francesco di Paola		
Busta 6, 38	Κατάστιχο	1752	1 coltra imbottita παλιά	Iseppo Saccomani		
Busta 6, 53	Idem	1762	1 κομμάτι indiana	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	2 μαξιλάρια d'indiana	Idem		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 coltra d'indiana με πλαίσια από tela κόκκινη παλιά	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 coltra d'indiana Λευκωσίας με πλαίσια από tela κόκκινη παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 coltre μεγάλες d'indiana Λευκωσίας με πλαίσια από boghassino κόκκινο λίγο χρησιμοποιημένες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι indiana Χαλεπιού πήχες 4	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 coltra παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 coltre καινούριες d'indiana Λευκωσίας mezzane	Idem		
Busta 6, 68	Δημοπρασία	1764	1 tornaletto d'indiana Λευκωσίας πολύ παλιό	Ellia Cavadia	Cumi inglese	Πιάστρες 0.31

Busta 6, 71	Κατάστιχο	1771	1 κομμάτι d'indiana απλή	Costantin Flambura		
Busta 6, 98	Idem	1783	1 κομμάτι indianella	Pietro Calebota		
Idem	Idem	Idem	1 coltrina d'indiana	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste d'indiana	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 coltrina d'indiana	Idem		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 κομμάτι d'indiana άνθηνη καινούρια από bottana πήχες 10	Antonio Vlastelinovich		
Busta 6, 106 B	Idem	1787	1 κομμάτι d'indiana άνθηνη καινούρια από bottana πήχες 10 *	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	2 πήχες indianella	???	Giorgi di Zegno	
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια indianella Χαλεπιού	???	Haggi Nicola di Haggi Pieri	Πιάστρες 7.11
Idem	Idem	Idem	2 coperte τραπεζιού d'indiana	???		
Idem	Idem	Idem	Ένα materasso μάλλινο με covertor από panno με κάλυμμα από indianella	???	Ahmett Ogga	
Busta 6, 134	Κατάστιχο	1783	1 κομμάτι indianella*	Pietro Calebota		
Idem	Idem	Idem	1 coltrina d'indiana*	Idem		
Busta 11, c. 262	Nota	s.d.	15 κομμάτια Indiana			Πιάστρες 50

India

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
---------	----------------	------------	-------------------------------	------------	-----------------	------

Busta 1, c. 72	Annotazione da rivedere	???	Bordati d'India	Fratello del fu Antonio Spelto		
Busta 2 A, c. 138	Κατάστιχο (furto)	1774	1 fazzoletto μεταξωτό d'India	Equipaggio luca Perovich		Πιάστρες 2
Busta 3, c. 201	Dote	1791	Sopra pelliccia από bombaggio χρώμα rosa d'India	Mariano Maggioli (Teresa)	Nicoletto Caprara	Πιάστρες 40
Idem	Idem	Idem	1 fistan από bombaggio χρώμα rosa d'India	Idem	Idem	Πιάστρες 40
Idem	Idem	Idem	1 fistan d'India, βάση άσπρη, άνθη ασημένα	Idem	Idem	Πιάστρες 45
Busta 3, c. 283	Κατάστιχο	1785	2 bragoni από tela λευκή dell'India	Gerasimo Valsamo	Anastasio Collazio	Πιάστρες 15
Busta 5, 159	Δημοπρασία	1760	1 fazzoletto μεταξωτό d'India	Melchiori Smajevich	Christoffi Liperti	
Busta 5, 207	Κατάστιχο	1762	2 pezze beldor λευκά με ασημένα άνθη χρήσης Ινδίας	Niccolò Voltolina	Monsieur Gassier	Πιάστρες 37.10
Busta 6, 32 A	Carico	1748	1 κάσα 65 ρολά fazzoletti d'India	Zuane Bizzaro		
Busta 6, 57	Κατάστιχο	1762	1 coltra με facioli d'India	Maria Peristiani		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 κομμάτι bogassino μαύρο καινούριο d'India πήχες 4	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	10 κομμάτια mussoline λεπτές d'India λευκές	Zorzi Gulleglio da Ceffalonia		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	2 κομμάτια mussoline λευκές d'India	Idem		
Busta 6, 112	Idem	1793	1 camisiolin άσπρο απο tela d'India	Tommaso Lorenzo Contelli		
Busta 6, 135	Dote	1762	1 coltra με faccia d'India	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 10, c. 28 I	Ricevuta	1762	1 κομμάτι ghermessut με άνθη χρήσης Ινδίας	Niccolò Voltolina		

Lana (λάνα)

Η λάνα, το μαλλί, δεν δηλώνει ύφασμα αλλά πρώτη ύλη και υλικό κλώσης και ύφανσης. Όπως και σε άλλα λήμματα, έτσι και εδώ, αντιμετωπίζουμε το πρόβλημα της ταυτοποίησης των υφασμάτων με μόνη ένδειξη το υλικό ύφανσής τους.⁷⁶⁷

Τα έγγραφα εισαγωγής δεν αναφέρουν ποτέ το μαλλί σαν ύφασμα αλλά σαν υλικό ύφανσης συγκεκριμένων υφασμάτων, αφού τα μάλλινα υφάσματα, εκτός περιορισμένων εξαιρέσεων, είναι απλά και φθηνά και δεν εισάγονται αλλά παράγονται στο νησί.

Στα ιδιωτικά έγγραφα το φαινόμενο της γενικευμένης χρήσης των ορολογιών είναι σχετικά συνηθισμένο, πρωτίστως γιατί δεν εξυπηρετεί τη φύση των εγγράφων αλλά και γιατί τα άτομα που συμπληρώνουν τα έγγραφα αυτά δεν κατέχουν αναγκαστικά τις απαραίτητες γνώσεις για να διαχωρίζουν τα υφάσματα ανάλογα με την τεχνική ύφανσής τους. Σε δύο μόνο περιπτώσεις αναφέρονται ενδείξεις ύφανσης: στην πρώτη πρόκειται για ένα *crosato* από μάλλινη *rassa* και στη δεύτερη για ένα παντελόνι τύπου *braghese alla franca* από μάλλινο *damascato*. Εδώ σημειώνουμε πως η μεγάλη πλειονότητα των μάλλινων υφαντών ήταν του υφαντικού τύπου *saglia* (βλέπε λήμμα). Η παρουσία του υφάσματος στα έγγραφα, αν και δεν αναφέρεται με τον όρο αυτό, μπορεί να καταγράφηκε σαν *saglia* ή *panno scarlato*. Σε τρεις περιπτώσεις εμφανίζεται ο όρος *schivina* που δηλώνει ύφασμα αλλά και ένδυμα. Κάποιες φορές αναφέρεται πως το ύφασμα είναι μικτό μαλλί με βαμβάκι και σε μια περίπτωση με μετάξι. Το μαλλί είναι καλή βάση απόδοσης χρωμάτων και για τον λόγο αυτό εμπλουτίζεται με πολλά και έντονα χρώματα: τουρκουάζ, γαλάζιο, μολυβί, *riombin*, καστανό, καφέ πέραν από πορτοκαλί, μαύρο, άσπρο και μπλε.

Τα ενδύματα ραμμένα από μάλλινα υφάσματα, στα ιδιωτικά έγγραφα, εκτείνονται από τα πρώτα χρονολογικά ευρήματα (1709) μέχρι και τα πλέον προχωρημένα στον χρόνο (1796): κάλτσες, σκούφοι, γάντια, σάκοι, παλτά, κάπες, *sorpatodos*, παντελόνια, ζώνες, σάλια, εσώρουχα.

Σε τρεις μόνο περιπτώσεις δηλώνεται η προέλευση των υφασμάτων: Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και Ανατολία.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 5	Κατάστιχο	1745	1 ζευγάρι calze	Battista Calafati		
Busta 2, c. 6 v	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze	Gianni Zantiotto		
Busta 2 A, c. 191 r	Δημοπρασία	1775	1 berretta από lana κόκκινη	Giovanni Morgana (Morana) detto	Cuzzo Giorgio	Πιάστρες 0.20

⁷⁶⁷ Για την καλλιέργεια του μαλλιού και την κατασκευή μάλλινων υφασμάτων βλέπε Α. Πιερίδου, *Κοπριακή Λαϊκή Τέχνη...*, σσ. 58-59 και Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου...*, σσ. 66-68.

				Silvestri da Venezia		
Idem	Idem	Idem	1 fascia μαύρη παλιά	Idem	Giorghachi Botter	Πιάστρες 0.21
Idem	Idem	Idem	1 borsa από lana παλιά	Idem	Un ragazzo	Πιάστρες 0.02
Busta 2 A, c. 211	Κατάστιχο	Idem	1 berretta από lana alla gondoliara σκισμένη*	Cristofolo Gregovich detto Crillasco		
Idem	Idem	Idem	1 strapontino από lana με το μαξιλάρι του *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato di rassa di lana blu vecchio*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι stivali με τις παλιές κάλτσες του*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από lana παλιό	Idem		
Busta 2 A, c. 251	Idem	1777	2 ζεύγη calze από lana παλιές	Nicola Raffaele da Perasto		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγος από guanti	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berretta κόκκινη	Idem		
Busta 3, c. 283 r.	Nota	1785	1 strapontino	Gerasimo Valsamo		Πιάστρες 10
Busta 4, c. 124	Attestato	1751	14 braghezze	Antonio Latenis		
Busta 5, 162	Κατάστιχο	1760	1 ζευγάρι κάλτσες χρώμα riombin παλιές	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 borsa από lana a ghirchia (ghucchia)	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 berrette, 2 κόκκινες και 1 marron	Idem		
Busta 5, 163	Idem	Idem	1 borsa από lana*	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 berrette, 2 κόκκινες και 1 marron	Idem		
Busta 5, 212	Idem	1762	1 blanchetta από lana παλιά	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 blanchetta απο lana ordinaria από την Κωνσταντινούπολη	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 scall απο lana κόκκινο κεντημένο	Maria Peristiani		
Busta 5, 237	Δημοπρασία	1763	1 ζεύγος braghese alla francese από lana damascate	Niccolò Smajevich	Pietro Sciuglia	Πιάστρες 0.36
Busta 6, 28 A	Κατάστιχο	1745	1 ζεύγος calze απο lana	Giorgio Zantiotto		
Busta 6, 30	Idem	1747	1 fascia κόκκινη	Giuseppe detto Molona		
Idem	Idem	Idem	1 fascia κόκκινη καινούρια *	Idem (da consegnare a Florendù)		
Busta 6, 32 B	Δημοπρασία	Idem	2 stramazzi από lana	Cattarina Calergù	Reverendo padre guardiano	Πιάστρες 7
Busta 6, 34 D	Κατάστιχο	1751	1 cintura κόκκινη	Giovanni Battista Dou		
Idem	Idem	Idem	1 cintura κίτρινη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 barnus (baruis) άσπρο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 calotta άσπρη	Idem		
Busta 6, 34 G	Idem	Idem	1 cappa άσπρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia κόκκινη*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia κίτρινη *	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette άσπρες	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	Idem	1 ζεύγος calze	Giorgio Venier		
Busta 6, 39	Idem	Idem	1 berretta	Apostoli di Nicola rosi		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calze	Idem		
Busta 6, 42	Idem	1754	1 berretta κόκκινη	Mariano Fuccà di Corfù		
Idem	Δημοπρασία	idem	3 berrette άσπρες	Idem	Paron Andrea	
Idem	Idem	Idem	1 berretta κόκκινη*	Idem	Idem	Πιάστρες 1.30
Busta 6, 45	Κατάστιχο	1755	1 ζεύγος calze χρώματος caffè	Micheli Marco da Millo		

Idem	Idem	Idem	1 berretta παλιά	Idem		
Busta 6, 46	Idem	1756	1 crosatto	Iseppo Burovich da Perasto		
Idem	Idem	Idem	1 berretta κόκκινη	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ζεύγη calze idem			
Idem	Idem	Idem	2 fasce	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 schiavina παλιά	Idem		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	2 crosatti παλιά από mezza lana	Mariano Zuppato da Venezia		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος bragoni mezza lana	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 berrette, 2 κόκκινες 1 oscura παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 ζευγάρια scalzarotti	Idem		
Busta 6, 48	Idem	1758	1 crosatto κόκκινο λίγο παλιό	Niccolò Carambombich		
Busta 6, 59	Idem	1759	3 ζευγάρια calze παλιές	Francesco Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι bragoni παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια calzoni παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze άσπρες	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti με μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 6, 50	Idem	1760	2 ζεύγη calze χονδρές από lana	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Busta 6, 50/9	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze χρώμα riombin*	Aghalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 corpetto παλιό	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 blanchetta απο lana άσπρη Σμύρνης	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	2 fasce άσπρες καινούριες	Piero Posupovich		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	1 fascia άσπρη καινούρια	Idem		

Busta 6, 63 B	Idem	Idem	2 fasce άσπρες *	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 fascia άσπρη απο τη Natolia καινούρια τρυπημένη *	Piero Posupovich	Franco Vutturi	Πιάστρες 0.22
Idem	Idem	Idem	1 fascia idem *	Idem	Iorghachi di Toscon	Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	Idem*	Idem	Idem	Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	1 fascia από lana μικρή ακάθαρτη και τρυπημένη *	Idem	Cassab Mehmed	
Idem	Idem	Idem	1 fascia από lana μικρή με πολλές τρύπες	Idem	Un greco	
Busta 6, 69	Κατάστιχο	1771	1 ζεύγος calze άσπρες	Spiro Caligà		
Idem	Idem	Idem	1 sacchetto από lana γεμάτο με βαμβάκι	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 berretta από lana alla gondoliera κόκκινη παλιά	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	6 ζευγάρια calze παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette παλιές	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	Idem	1 berretta σκισμένη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 strapontino από lana με το cuscinetto	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto απο rasa di lana μπλε παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berretta από lana alla gondoliera παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος stivali με τις calze απο lana όλα παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto παλιό	Idem		
Busta 6, 74 B	Idem	Idem	1 berretta καινούρια	Giovanni Morzana (Morana) detto Silvestri		

Idem	Idem	Idem	1 fascia μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 borsa από lana με 4 πιάστρες			
Busta 6, 75	Idem	Idem	2 borsette από lana κόκκινες παλιές	Simon Smiscich d'Antonio		
Idem	Idem	Idem	8 ζευγάρια calze	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος scapini	Idem		
Busta 6, 77	Idem	1777	2 ζεύγη calze παλιές	Niccolò Raffaele από Perasto		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη guanti	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berretta κόκκινη	Idem		
Busta 6, 84 A	Idem	1782	1 fascia κόκκινη	Cassa equipaggio Madonna di Cosoppo e sant'Antonio di Padova		
Busta 6, 84 B	Idem	Idem	2 berrette	Panai Bosich marinaio		
Busta 6, 98	Idem	1783	7 ζεύγη calze	Pietro Calebota capitano		
Busta 6, 99	Idem	Idem	1 giacchetta	Idem		
Idem	Idem	Idem	13 ζεύγη calze απο lana και cotone	Idem		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 ζεύγος braghese d'aba από lana λευκή και χονδρή παλιές alla schiavona	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese turchine παλιές alla schiavona	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 schiavina μικρή απο lana άσπρη παλιά	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	2 ζεύγη calze	Angelo Mantovani	Francesco Francovich	Πιάστρες 0.35
Busta 6, 106 B	Κατάστιχο	1787	1 ζεύγος braghese d'abà από lana άσπρες χονδρές alla schiavona*	Antonio Vlastelinovich		

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese turchine παλιές alla schiavona*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 schiavina μικρή άσπρη παλιά*	Idem		
Busta 108	6, Idem	1791	3 ζεύγη calze	Giuseppe Biasutti		
Busta 109	6, Idem	1792	4 ζεύγη calze	Paolo Ziminiun		
Busta 110	6, Δημοπρασία	Idem	4 ζεύγη calze *	Idem	Mustafa guardiano	Πιάστρες 1.29
Busta 112	6, Κατάστιχο	1793	1 ζεύγος calze celesti	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste	???		
Busta 118 A	6, Κατάστιχο	1795	1 ζεύγος braghese από razzo lana μαύρο	Francesco Madalena		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze	Idem		
Busta 119	6, Idem	Idem	1 ζεύγος calze	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	2 sopratodos ή suchi παλιά	Idem		
Busta 121	6, Idem	Idem	1 ζεύγος calze	Tommaso Barichevich		
Idem	Idem	Idem	6 ζεύγη calze	Idem		
Busta 122	6, Idem	Idem	2 ζεύγη calze παλιές	Antonio Bernardi		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calze	Idem		
Busta 126	6, estimo	1796	1 ζεύγος calze*	Martin Crelich		Πιάστρες 1
Idem	Idem	Idem	1 berretta κόκκινη	Idem		Πιάστρες 0.10
Busta 134	6, Κατάστιχο	1783	6 berrette απο cotone και lana	Capitano Calebota		
Idem	Idem	Idem	7 ζευγάρια calze	Idem		
Busta 11, c. 13	Fattura	1709	Calze governate απο coton, seta και lana			Soldi 2

Lanchino - Nanchino (λανκίνο-νανκίνο)

Ο *Boerio* αναφέρει για αυτό το ύφασμα: “βαμβακερό κιτρινωπού χρώματος προερχόμενο από τις Ινδίες, παίρνει το όνομά του πιθανόν από την πόλη *Nanchin*, μια από τις κινεζικές πρωτεύουσες”.⁷⁶⁸ Στην πραγματικότητα το ύφασμα αυτό, πέρα από τις εισαγόμενες ποσότητες από την Κίνα, κυκλοφορεί σε όλη την Ευρώπη, υφασμένο στην Αγγλία και την Ελβετία, λιγότερο στη Γαλλία.⁷⁶⁹ Είναι δομής *tela* τύπου *lisseetserré* με λεπτές αλλά σκληρές κλωστές στα υφάδια και στα στημόνια (εικόνα 159).⁷⁷⁰ Η ύφανσή του, του δίνει μεγάλη ανθεκτικότητα και παράγει μια υφή σχεδόν ανάγλυφη πλαγιών και καθέτων κορδονιών, πολύ λεπτών, που δημιουργούνται από το μαθηματικό μοτίβο του περάσματος των υφαδιών στα στημόνια. Το ύφασμα αυτό έχει μεγάλη εμπορική επιτυχία στην Ευρώπη και την Αμερική από το τρίτο τέταρτο του 18ου μέχρι και τα μέσα του 19ου αιώνα.⁷⁷¹

Στην Κύπρο το συναντούμε τη δεκαετία του '90 και παρουσιάζεται ραμμένο ή σε κομμάτια. Η μόνη χώρα που αναφέρεται στα έγγραφα σαν τόπος προέλευσής του είναι η Αγγλία. Το χρώμα είναι κίτρινο, έτσι όπως το εξηγεί ο *Boerio*, και χρησιμοποιείται για το ράψιμο κοστουμιών και παντελονιών του τύπου *braghe*, *braghesse*, *bragoni* και *calzoni*. Ο διάκοσμός του αναφέρεται να είναι τριών ειδών, με ρίγες, με άνθη και *fiammato*, φλεγόμενο. Ο πρώτος τύπος, με ρίγες, είναι ο κλασικός του τύπου λανκίν. Ο δεύτερος, με λουλούδια, μοιάζει να είναι ένθετος, τυπωμένος ή κεντημένος αφού η υφαντική δομή δεν επιτρέπει άλλου είδους επέμβαση εκτός από το μπροκάτο, που δύσκολα θα γινόταν σε βαμβακερό ύφασμα. Ο τρίτος τύπος, *fiammato*, είναι μια παραλλαγή στο μοτίβο ύφανσης που αντί να παράγει ρίγες εναλλάσσεται, κάτω και πάνω, δημιουργώντας ένα ακανόνιστο ζικ-ζακ που θυμίζει φλόγες, (ιτ. *Fiamma*).

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 109	Κατάστιχο	1792	2 vestiti παλιά	Paolo Ziminiun		
Busta 6, 110	Δημοπρασία	Idem	2 vestiti παλιά	Idem	Antonio Tiozzo	Πιάστρες4
Busta 6, 112	Κατάστιχο	1793	2 ζεύγη bragoni	Tommaso Lorenzo Contelli		

⁷⁶⁸G. Boerio, *Dizionario....*, σ. 359; D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda....*, σ. 345.

⁷⁶⁹ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes....*, σ. 279.

⁷⁷⁰ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 276.

⁷⁷¹ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes....*, σ. 279.

Busta 6, 115 B	Idem	179[.]	1 ζεύγος braghe	Casse di recupero naufragio checcia Nuova Sorte		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	2 ζεύγη braghese lanchino ένα με άνθη και ένα με ρίγες	Francesco Madalena capitano		
Idem	Idem	Idem	1 cavezzo lanchin fiammato	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 cavezzi lanchin rigato	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 cavezzo lanchin απλό	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιό	Martin Crelich capitano		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιό	Idem		
Busta 6, 120	Idem	Idem	9 μπράτσα lanchin Αγγλίας	Idem		
Idem	Idem	Idem	26 κομμάτια lanchin κίτρινο	Idem		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 ζεύγος calzoni παλιό	Idem		Πιάστρες 1
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιό με ρίγες	Idem		Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	9 μπράτσα nanchin αγγλικό με ρίγες	Idem		Πιάστρες 18
Idem	Idem	Idem	26 κομμάτια nanchin	Idem		Πιάστρες 5 (tot 120)
Idem	Κατάστιχο	idem	2 κομμάτια nanchin	Idem		

Lastra (λάστρα)

Το ύφασμα αυτό είναι χωρίς αμφιβολία τα πιο πολύτιμο και το πιο ακριβό από όλα τα υφάσματα που παρήγαγε η Βενετία κατά την περίοδο που εξετάζουμε (εικόνα 160-161)). Πρόκειται για την ύφανση χρυσών ή ασημένιων πλακιδίων και όχι κλωστών όπως στα χρυσά και αργυρά μπροκάτο ή **ganzo**.⁷⁷² Τα πλακίδια αυτά έχουν πλάτος από δύο μέχρι τέσσερα χιλιοστά και περνούσαν στα καρούλια των στημονιών και σε αυτά των υφαδιών. Τα πιο ακριβά ήταν αυτά που παρήγγελλε ο Δόγης για τον μανδύα του και ήταν μόνο χρυσά, ενίοτε δουλεμένα **damasco** για να δημιουργήσουν ανάγλυφα σχέδια.⁷⁷³ Το όνομα προέρχεται από το βενετικό *lasta* που είναι συνώνυμο του ιταλικού *lamina* και δηλώνει επίπεδη μεταλλική επιφάνεια, όπως και το γαλλικό *lamè* που σήμερα σημαίνει απλά γυαλιστερό, ενώ στο παρελθόν ήταν συνώνυμο του *lasta*.

Στα έγγραφα παρουσιάζεται μόνο τρεις φορές σαν εισαγόμενο προϊόν, το 1754, το 1756 και το 1778 και είναι πάντα συνδεδεμένο με το όνομα του έμπορα *Pietro Vassallo*, εισαγωγέα τις πρώτες δύο φορές και την τρίτη συνεταίρου εισαγωγέα με τον Δαλματό έμπορα *Giachich*. Η τιμή και η περιγραφή των υφασμάτων μας πληροφορούν πως δεν πρόκειται για την ακριβότερη έκδοση του πολύτιμου υφαντού αλλά μια φθηνότερη, πιθανόν με πλακίδια μόνο στα υφάδια και μετάξι στα στημόνια (*seta e oro*) και πιθανόν με μπροκάτο επεμβάσεις άνθινων και φυτικών πλοχμών (*naturali*). Το αποτέλεσμα θα έμοιαζε πολύ με το **ganzo** αλλά με πιο έντονη την παρουσία του χρυσού, όχι αναγκαστικά σε περισσότερη ποσότητα αλλά σίγουρα σε μεγαλύτερη επιφάνεια. Έτσι εξηγείται και η τιμή, πέντε πιάστρες και μισή ανά πήχη, όσο το **ganzo**, και πολύ κοντά στην τιμή των ακριβότερων **damaschetti** και βελούδων.

Αν και το ύφασμα δεν ήταν το ακριβότερο του είδους του, η ποσότητα εισαγωγής του είναι αξιοσημείωτη: 487 πήχες και μια κασέλα γεμάτη με άγνωστη ποσότητα υφάσματος. Το γεγονός είναι πολύ σημαντικό αφού μια τέτοια ποσότητα ήταν ικανή να ντύσει ολόκληρη τη λατινική μειονότητα της εποχής ή την οθωμανική ελίτ στην Κύπρο. Μπορούμε να υποθέσουμε πως μέρος του υφάσματος προοριζόταν για άλλες αγορές της περιοχής όπως η Αλεξάνδρεια, το Κάιρο, η Δαμασκός και το Χαλέπι, αγορές με τις οποίες γνωρίζουμε πως ο *Pietro Vassallo* είχε οικονομικές επαφές.

Lastra d'oro	1754	Pietro Vassallo	Pichi 385	Piastre 5 ½ il picho
Idem con naturali	1756	Idem	Pichi 102	Idem
Seta e oro	1778	Vassallo e Giachich	1 cassetta	-----

Lino (λίνο)

⁷⁷² E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 232.

⁷⁷³ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 152.

Το λινό είναι βασικό κλωστικό υλικό για τις μεσογειακές κοινωνίες από την τέταρτη χιλιετία π.Χ. Η καταγωγή του είναι ασιατική, ενώ το πότε ακριβώς πέρασε στη Μεσόγειο είναι άγνωστο. Άγνωστη επίσης είναι η αρχική του ποικιλία αφού σήμερα μετριοούνται περισσότερα από 230 είδη μόνο στις μεσογειακές ακτές, πέραν αυτών που εξελίχθηκαν στην ηπειρωτική Ευρώπη και στις άλλες Ηπείρους. Οι κλωστικές ίνες του λιναριού είναι σκληρές στην υφή, έχουν καλή στιλπνότητα και αντέχουν στη χρήση και τον χρόνο. Είναι ίνες εύκολες στην κλωστοποίηση και την ύφανση αλλά δύσκολες στη βαφή. Στην Κύπρο, κατά την αρχαιότητα, πιθανόν να μεταφέρεται από την Αίγυπτο ή τη Συρία, αν και δεν γνωρίζουμε περιπτώσεις ανεύρεσης τεκμηρίων σε αρχαιολογικές ανασκαφές.⁷⁷⁴ Ξέρουμε, δε, πως κατά την περίοδο της βασιλείας των Λουζινιανών η παραγωγή του λινού είναι έντονη στο νησί, τόσο που τα τοπωνύμια να παραμένουν μέχρι και τις μέρες μας. Το λινό μαζί με το μετάξι και το βαμβάκι παραμένουν τα κυριότερα προϊόντα εξαγωγής και υφαντικής παραγωγή καθ' όλη τη διάρκεια της Ενετοκρατίας και της Αγγλοκρατίας. Κατά τη διάρκεια της Βενετικής κυριαρχίας η παραγωγή αυξήθηκε αισθητά, το 1523 ήταν 25.000 μόδια και το 1540 80.000.⁷⁷⁵ Λινά υφάσματα παράγονταν στην Κύπρο μέχρι και τον 20^ο αιώνα.

Δεν είναι πολλές οι τεχνικές ύφανσης του λινού. Συνήθως πρόκειται για απλής δομής υφάσματα τύπου ταφτά, λεπτά και χονδρά, ανάλογα με τη χρήση. Τα λινά είναι υφάσματα των οποίων η ίνα έχει τη δυνατότητα να μαζεύει και να απελευθερώνει υγρασία, πέρα από το ότι είναι μονωτική και καθόλου ελαστική. Αναλόγως εκμεταλλευόμενα, τα υφάσματα αυτά χρησιμοποιούνταν στις ενδυμασίες αλλά και στη δουλειά, όπως και για τις ανάγκες του σπιτιού.

Στα έγγραφα παρουσιάζεται σε αυτή την πολυδιάστατη μορφή, σαν ένδυμα, πουκάμισα, παντελόνια, κάλτσες, ζιπούνια, μαντίλια, σκούφοι ενώ στην οικιακή χρήση σαν σεντόνια, πετσέτες, τραπεζομάντιλα, κουνουπιέρες, κλινοσκεπάσματα. Μέρος των λινών υφασμάτων που καταγράφονται, προέρχονται από την Αλεξάνδρεια και σε κάποιες περιπτώσεις είναι **bordati** (σε μια μόνο περίπτωση το λινό είναι από τη Ζάκυνθο). Ο διάκοσμος του υφάσματος είναι σχετικά απλός, σε μια μόνο περίπτωση είναι έγχρωμος (*turchino*, τουρκουάζ) και σε μερικές άλλες υφαντός με έγχρωμες κλωστές, **occhietti**, **scacchi**, **rigati**, δηλαδή με τετραγωνάκια μαύρα και άσπρα εναλλάξ, καρό και με ρίγες, συνήθως μπλε, για τις επενδύσεις των στρωμάτων.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 5 r.	Κατάστιχο	1745	6 camice	Teodori calafato Zentiola		
Busta 2 A, c. 6 v	Δημοπρασία	Idem	4 camice από tela	Giovanni Zantiotto	Hagi Cristofaci	Πιάστρες 1.38

⁷⁷⁴ Α. Αριστίδου, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, Λευκωσία 1988, том. ΙΧ, λήμμα “λινάρι”.

⁷⁷⁵ Α. Αριστίδου, *Ανέκδοτα έγγραφα της κυπριακής ιστορίας από το Κρατικό Αρχείο της Βενετίας*, τ. Α', Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία, 1990, σ. 117.

Busta 2 A, c. 211	Κατάστιχο	1775	1 lenzuolo από lino a scacchi καινούριο	Cristofolo Gregovich detto Crillasco		
Idem	Idem	Idem	3 asciugamani από tela παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	5 camice από tela από lino	Idem		
Busta 2 B, c. 86	προίκα	1781 (1783)	5 camice	Giorgio Peristiani (Pagona)	Gerasimo Mauro	
Busta 3, 5	Idem	1782 (1787)	4 camice	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	Πιάστρες 6
Busta 5, 162	Κατάστιχο	1760	3 intimelle	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese από tela παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι tela lino Αλεξάνδριας πήχες 5	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camice μία occhietti και η άλλη λευκή από lino	Idem		
Busta 5, 163	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese από bordato από lino παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camice μία occhietti και η άλλη λευκή απο lino*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese παλιές από bordato μπλέ Αλεξάνδριας *	Idem		
Busta 5, 212	Idem	1762	3 caimicie	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	3 lenzuoli	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κουτιά από filato di lino	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo από tela di lino	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tovaglia από tela di lino	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	2 camice παλιές	Maria Peristiani		

Idem	Idem	Idem	1 σακούλι με filati di lino	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berretta από tela	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tovaglia παλιά	Idem		
Busta 5, 221	Idem	Idem	1 lenzuolo μπλε από το Κάιρο	Anastasi Surbi		
Busta 5, 222	Idem	1763	3 lenzuoli με κέντημα στον γύρο με frange di filo	Ellia Cavadia		
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo απλό	Idem		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	2 lenzuoli από tela λινό χοντρό	Giovanni Antonio Zener	Jorghachi Toxon	Πιάστρες 2.32
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος lenzuoli tela παλιά και απλά	Idem	Francesco Vutturi	Πιάστρες 2.22
Idem	Idem	Idem	4 camice απο tela	Idem	Panay Conduri	Πιάστρες 2.11
Idem	Idem	Idem	5 paia braghese από tela παλιά	Idem	Cazi Michaili Matto	Πιάστρες 1.16
Idem	Idem	Idem	3 coltrine από tela και μια servietta	Idem	Filippo Ghibbi	Πιάστρες 2
Busta 6, 32 B	Idem	1748	1 lenzuolo	Caterina Callergù	Hoggia Ueiaruss	
Busta 6, 34 E	Κατάστιχο	1751	1 drappo	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 36 A	Idem	1751	2 ζευγάρια lenzuoli	Giorgio Venier		
Busta 6, 46	Idem	1756	7 camice παλιά	Iseppo Burovich		
Busta 6, 50	Idem	1760	1 tovaglia παλιά	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camice franche χρησιμοποιημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 intimelle παλιές	Idem		
Busta 6, 50/9	Idem	1762	1 κομμάτι απο bordato λευκό Αλεξάνδριας	Aghalo Zuanne Papafalco		

Idem	Idem	Idem	3 intimelle*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese από tela παλιές *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι από tela από Αλεξάνδρια πήχες 5*	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camice, 1 με occhietti και η άλλη λευκή παλιά *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zipon από bordato turchino Αλεξάνδριας παλιό	Idem		
Busta 6, 53	Idem	Idem	3 camice παλιές	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος lenzuoli	Idem		
Idem	Idem	Idem	7 ζεύγη calze	Idem		
Busta 6, 54	Dote	Idem	4 camice από λινό και bavella	Zaccaria Gabrielli (Mariù)	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 55	Dote	Idem	4 ζεύγη lenzuoli από tela	Maria di Petri detta Azizù (Marudhià)	Dottor Giorgio Cordan	Πιάστρες 24
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	3 camice	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος lenzuola κεντημένα με πλατύ κέντημα απο filo	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tornaletto από lino με κέντημα όπως πάνω	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tornaletto απλό με κεντημένο γύρο	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	1 camicia παλιά	Rubbina relitta di Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano κεντημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo κεντημένο	Idem		
Busta 6, 63 A	Idem	1764	1 κομμάτι από tela Ζακύνθου	Piero Posupovich		

Idem	Idem	Idem	4 camicie με λινό και βαμβάκι	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	6 camice με λινό και βαμβάκι	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	1 tovagliolo di παλιό	Zorzi Gulleglio από Κεφαλονιά		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze παλιές	Idem		
Busta 6, 68	Δημοπρασία	Idem	1 ζεύγος lenzuoli από tela καινούρια με κέντημα και frangette κοντές από filo στον γύρο *	Ellia Cavadia	Nicolò Fottio	Πιάστρες 8.10
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo από tela παλιό με κέντημα στενό στις δύο άκρες *	Idem	Zorzi Calighà	Πιάστρες 1.25
Idem	Idem	Idem	1 lenzuolo παλιό *	Idem	Parisien	
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια zanzariera με λίγο κέντημα all'antica παλιά και χρησιμοποιημένη	Idem	Zorzi Calighà	Πιάστρες 1.25
Idem	Idem	Idem	1 tornaletto με κέντημα από filo	Idem	Nicola Pascali	Πιάστρες 2.1
Busta 6, 70	Κατάστιχο	1771	2 fazzoletti παλιά	Costantino Marmarino		
Busta 6, 71	Idem	1772	1 ζεύγος lenzuoli Αλεξάνδριας	Costantin Flambura		
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια tela rigata για stramazzi	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto Αλεξάνδριας	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 spolverina από bordato παλιό	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	1 fotà a scacchi μπλε και άσπρο Αλεξάνδριας	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	Idem	1 lenzuolo a scacchi*	Cristoforo Gregovich detto Crillaschi		

Idem	Idem	Idem	3 asciugamani παλιά*	Idem		
Idem	Idem	Idem	5 camice απο tela παλιά *	Idem		
Busta 6, 105 A	Idem	1791	1 corsetto από tela	Angelo Mantovani		
Busta 6, 106 A	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze άσπρες	Giuseppe Mondonuovo		
Busta 6, 108	Idem	Idem	8 ζεύγη calze	Giuseppe Biasutti		
Busta 6, 109	Idem	1792	7 ζεύγη calze	Paolo Ziminiun		
Busta 6, 112	Idem	1793	4 lenzuola	Tommaso Lorenzo Contelli		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	Idem	4 asciugamani	???	Giacomo Caprara	Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	4 tovaglie και 15 servette tovagliate	???	Hagi Pauli	Πιάστρες 10.20
Idem	Idem	Idem	4 camice	???	Capitan Pauli	Πιάστρες 5.20
Idem	Idem	Idem	4 camice	???	Idem	Πιάστρες 5.5
Idem	Idem	Idem	4 camice	???	Iacinto Peron	Πιάστρες 4.25
Idem	Idem	Idem	3 camice	???		Πιάστρες 6.7
Busta 6, 126	Τιμολόγιο	1796	4 lenzuoli			Πιάστρες 4
Busta 6, 135	Προίκα	1762	6 ζεύγη lenzuoli	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	12 camice	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	8 camice *	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	1 camicia	Idem	Idem	
Busta 11, c. 165	Fattura	1794	1 fazzoletto	Angelo Rosalem		Lire 20

Londrina (λοντρίνα)

Το ύφασμα αυτό παράγεται αρχικά στο Λονδίνο και η παραγωγή του προορίζεται, σε μεγάλο βαθμό, για εξαγωγή και ιδιαίτερα στην Ανατολή.⁷⁷⁶ Είναι μάλλινο, λεπτό και ανθεκτικό.⁷⁷⁷ Από τα τέλη του 17ου αιώνα η παραγωγή του συναντάται και σε άλλες χώρες πέραν της Αγγλίας. Η Ιταλία, η Ισπανία και η Γαλλία παράγουν μεγάλες ποσότητες οι οποίες διατίθενται στις ανατολικές αγορές.⁷⁷⁸ Στην Κύπρο η λόντρα ή λοντρίνα είναι γνωστή ήδη από τις έρευνες της Ηγουμενίδου⁷⁷⁹ και τις εκδόσεις της Pouradie Λοϊζίδου⁷⁸⁰ των αρχείων του γαλλικού προξενείου.

Σε αντίθεση με αυτό που πιστεύεται μέχρι σήμερα, οι λοντρίνες δεν εισάγονται μόνο από την Αγγλία και τη Γαλλία. Τα έγγραφα εισαγωγής μαρτυρούν, αν και λίγες, πληροφορίες εισαγωγής και από τη Βενετία από το 1757 μέχρι και το 1786. Οι εισαγωγείς είναι οι εταίροι *Serioli e Pelli*, ο *Andrea Pelli*, και οι καπετάνιοι *Petrina*, *Giaxich* και *Remssi*. Η τιμή είναι ψηλή για μάλλινο ύφασμα, αφού ανέρχεται σε μία πιάστρα και μισή τον πήχη. Η συνολική ποσότητα είναι 2334 πηχών συν 10 δέματα και 2 κάσες. Το γεγονός ότι το ύφασμα αυτό δεν ανήκει στη βενετική παράδοση υπογραμμίζεται από τους γραφείς του προξενείου με τον χαρακτηρισμό *uso estero* ή *uso di Francia*, με τον τρόπο που το υφαίνουν στο εξωτερικό και ιδιαίτερα στη Γαλλία.

Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται από το 1749 μέχρι και το 1793 και στις πλείστες των περιπτώσεων είναι σε άραφα κομμάτια. Η προέλευση είναι γαλλική και μια φορά βενετική, ενώ ποιοτικά χαρακτηρίζεται συχνά *seconda*, δεύτερης ποιότητας και *sografina*, λεπτής ποιότητας. Φαίνεται να είναι καλός δέκτης βαφών όπως όλα σχεδόν τα μάλλινα. Βάφεται πράσινο, κόκκινο, λαδί, καστανό κτλ. Σαν ένδυμα το βρίσκουμε ραμμένο ως γιλέκο, αντερί, *corpetto* και επένδυση για γούνες. Σε μια περίπτωση αναφέρεται σαν ύφασμα νέου τύπου, χαρακτηριστικό επίθετο της εποχής, όπου το εμπόριο και ο τεχνικός πειραματισμός στον χώρο της υφαντικής έφτασε στο μέγιστο ιστορικό του επίπεδο. Οι χρήστες του είναι άτομα που ανήκουν στις προνομιούχες τάξεις και η τιμή του, στο βαθμό που μπορούμε να καταλάβουμε, κυμαίνεται από τη μιάμιση μέχρι τις δύο πιάστρες τον πήχη.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα / χαρακτηριστικά	Τιμή
---------	------------	---------	---------------------------	------

⁷⁷⁶ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 228, D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 199.

⁷⁷⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 24.

⁷⁷⁸ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 245.

⁷⁷⁹ E. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 170.

⁷⁸⁰ A. Pouradier Duteil Loizidou, *Consulat de France...*(III), A. Pouradier Duteil Loizidou, *Consulat de France...*(IV).

Londrina (uso di Francia) seconda uso di Francia	1757	Serioli e Pelli	Pichi 628	Piastre 1 ½ il picho
	1758	Idem	Pichi 56	Idem
seconda uso estero Londrine	1760	Andrea Pelli	Brazza 401	Idem il brz
	1761	Idem	½ pichi 630	Piastre 951
	1761	Agostin Petrina	pichi 650	Piastre 1 ½
	1780	Giachich	5 balle	
	1783	Idem	idem	
	1786	Giuseppe Remssi	2 casse	

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 3, c. 231	Patente	1784	2 κομμάτια londrine seconde	Giovanni Antonio Rizzini		
Busta 3, 250 r.	Κατάστιχο	1785	13 κομμάτια ranni londrine seconde	Giovanni Carlo Mantovani		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	1764	1 κομμάτι από ranno γαλλικό londrina πήχες 2 με λίγες τρύπες, πράσινο	Pierro Posupovich da Cherso	Iorghachi capoter	Πιάστρες 2.4
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια ranno λαδί και πράσινο πήχες 4 από londrina secondaria απλή	Idem	Pietro Corella	Πιάστρες 5.36
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι από ranno londrina πήχες 3 ½ marrone τρυπημένο	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 6.6

Busta 6, 70	Κατάστιχο	1771	1 gilecco από panno londrina χωρίς μανίκια παλιό	Costantino Marmarino		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	1 corpetto από Londrina	Angelo Mantovani	Francesco Francovich	Πιάστρες 1.24
Busta 6, 113	Idem	1793	4 πήχες panno londrina seconda	???		Πιάστρες 11.20
Busta 6, 135	Dote	1762	1 anterì από panno londrina seconda Βενετίας	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 10, c. 44	Ricevuta	1764	24 ½ πήχες panno londrina πλατιά Γαλλίας σε πολλά χρώματα	Stathi Paxinò	Melchiori Castellano (creditore)	
Busta 10 c. 57	Ricevuta	1783	5 μπράτσα panno londrina τύπου Γαλλίας	Signor Seriola	Zaccaria di Francesco	Parà 7 il picco in tutto picchi 2033
Busta 11, c. 22	Conto di vendita	1740	Londrina soprafin n.868.332 χρώμα rubin			
Idem	Idem	Idem	Londrine soprafin n.1219 μπράτσα 20			Πιάστρες 4.4
Idem	Idem	Idem	Londrine 1468 panno sopra fin 332			Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	Pano sopra fin κίτρινο 332			Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	Londrina rubin μπράτσα 30.1			Πιάστρες 3.90
Busta 11, c. 84	Δημοπρασία	1753	1 pelliccia d'agnello με fodra από panno μπλε londrina απλή			Πιάστρες 6
Busta 11, c. 110	Estimo di carico	1765	3 μπάλες με 21 κομμάτια londrine νέου τύπου 567 μεδίνια110			Πιάστρες 1559.25
Busta 11, c. 324	Registro x spese entrata	???	2 κάσες londrine	Giuseppe Hampsi		

Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται μόνο μια φορά στον λογαριασμό του *Tommaso Barichievich*,⁷⁸¹ πρόκειται για 20 κομμάτια *lunette* για 3.40 πιάστρες. Κυριολεκτικά το όνομα αυτό δηλώνει φεγγαράκια. Ίσως να αναφέρεται στο διάκοσμο του υφάσματος και όχι στον τύπο του.

Έγγραφα εισαγωγής

Lunette mezze	1778	Petrina	1000 brazza	Piastre 175
	1784	Lucca Barichievich	10 pezze	Piastre 140

Mograbina (μογκραμπίνα)

(βλέπε και *Damiata, Lino*)

Hmograbina ή *magrabina*⁷⁸² είναι λινό ύφασμα που κατασκευαζόταν κυρίως στην Αίγυπτο (*Damiata*) και προοριζόταν για το εμπόριο ολόκληρης της Μεσογείου, ιδιαίτερα στην ανατολική.⁷⁸³ Ο διάκοσμός του είναι σχεδόν πάντα καρό μικρό ή ριγέ και χρησιμοποιείται, έτσι όπως δηλώνουν τα έγγραφα, για το ράψιμο πουκαμίσων. Παρουσιάζεται μόνο στα ιδιωτικά έγγραφα από το 1751 μέχρι και το 1795.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 36 A	Κατάστιχο	1751	4 κομμάτια mograbina a occhietti	Giorgio Venier		
Bust 6, 60	Idem	1763	Μια zanzariera από damiata τύπου mograbina turchina και άσπρη ριγέ	Nicolo' Smaievich		
Busta 6, 62	Idem	1764	13 camicie από bombaso και από magrabina	Piero Posupovich		

⁷⁸¹ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 11, c. 146.

⁷⁸² Αραβικά *al maghrib*, τόπος ηλιοβασιλέματος, κεντρική και δυτική μεσογειακή Αφρική. Αν και δηλώνει πως η κατασκευή τον 18ο αιώνα είναι αγγυπτιακή, το όνομα προδίδει μια καταγωγή πιο δυτική σε σχέση με την Αίγυπτο, Λιβύη, ίσως, ή Μαρόκο.

⁷⁸³ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce....*, τόμ. II, λήμμα *Magrabines*.

Busta 6, 63 A	Idem	Idem	4 κομμάτια από tela magrabina a occhietti	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	4 κομμάτια από mograbina από rossetto a occhietti καινούρια για zanzariera*	Piero Posupovich	Cazi Francesco Liperti	Πιάστρες 5.9
Busta 6, 112	Idem	1793	4 camicie από magrebina	Tommaso Lorenzo Contelli		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	13 camicie από magrabina	Francesco Maddalena		

Mussolina (μουσολίνα)

Το όνομα του υφάσματος προέρχεται από την πόλη της Μεσοποταμίας Μοσσούλ (*Mossul*), πέρασε στα μεσαιωνικά λατινικά σαν *musolium* και κατά τον 17ο αιώνα εμφανίζεται στα βενετικά έγγραφα σαν *mussolina*.⁷⁸⁴ Πρόκειται για πολύ λεπτό ύφασμα, συνήθως βαμβακερό, πιο σπάνια μάλλινο ή μεταξωτό.⁷⁸⁵ Η ύφανσή του γίνεται με συνεχή λεπτή στριφτή κλωστή στα στημόνια και στα υφάδια. Κάποιες φορές, ανάλογα με τη χρήση του, τα στημόνια μπορούσαν να είναι πιο χονδρά. Στη βενετική διάλεκτο, κατά τον *Boerio*, η μουσολίνα λέγεται και *turbante*, από το ομώνυμο κάλυμμα κεφαλής φτιαγμένο από αυτή.⁷⁸⁶ Στην Ευρώπη το ύφασμα εισάγεται μέχρι και το τέλος του 1600, ενώ κατά τις πρώτες δεκαετίες του επόμενου αιώνα φαίνεται να παράγεται σε μικρές ποσότητες στη Γαλλία και το Βέλγιο.⁷⁸⁷ Η Βενετία δεν παράγει ποτέ καλής ποιότητας μουσολίνα, ενώ η Κύπρος παράγει, ίσως από πολύ νωρίς, μεγάλη ποσότητα και μάλιστα καλής ποιότητας.

Στα έγγραφα εισαγωγής ήταν αναμενόμενο να μην εμφανίζεται ποτέ η μουσολίνα. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζονται από το 1761 μέχρι το 1795, τις περισσότερες φορές είναι σε μορφή μαντιλιών, *fazzoletti*, σταμπωτά και κεντητά με χρυσές και ασημένιες κλωστές ή με ρίγες. Σε κάποιες περιπτώσεις φέρουν φράντζες, *frange*, μεταλλικές και συχνά προέρχονται από την Κωνσταντινούπολη. Πέραν από τα μαντίλια απο μουσολίνα καταγράφηκαν ζωνάρια, γιλέκα και φουστάνια. Σε μεμονωμένες περιπτώσεις συναντούμε μουσολίνες Ινδίας λευκές. Σε αυτές τις περιπτώσεις πιθανόν να πρόκειται για εισαγόμενο ύφασμα από τις Ινδίες αφού ως γνωστόν, η μουσολίνα είναι βασικό ύφασμα στην ινδική υφαντουργία. Σε μια μόνο περίπτωση η μουσολίνα είναι μεταξωτή.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
---------	----------------	------------	-------------------------------	------------	-----------------	------

⁷⁸⁴ G. Boerio , *Dizionario....*, σ. 433; E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 273, H. Algoud, «Le tissus de soie, document historique», *La Soierie de Lyon*, 18 Octobre 1929, λίκμα *Mousseline*, σ. 409.

⁷⁸⁵ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 273.

⁷⁸⁶ G. Boerio , *Dizionario....*, σ. 433.

⁷⁸⁷ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 272.

Busta 5, 253	Testamento, Κατάστιχο	1764	8 fazzoletti	Melchiori Castellano	Piero Posupovich	
Busta 5, 264	Δημοπρασία	Idem	1 fascia λευκή παλιά	Giovanni Antonio Zener	Janni di signor Christophi	Πιάστρες 1
Busta 6, 34 E	Κατάστιχο	1761	1 κομμάτι	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 54	Dote	1762	9 fazzoletti stampati από mussolina	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 58	Idem	1762	3 fazzoletti Κων/πόλης από mussolina κεντημένα τα δύο με χρυσό και ένα με ασήμι	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 fazzoletto από mussolina κίτρινο stampato με frange ασημίες	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	μισό fazzoletto λαιμού	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto από mussolina κόκκινο απλό με frange ασημίες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 μισό fazzoletto λαιμού	Idem		
Idem	Idem	Idem	10 fazzoletti από mussolina Κων/πόλης καινούρια	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	17 fazzoletti κεφαλής stampati Κων/πόλης	Rubbina relitta di Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	4 fazzoletti κεφαλής	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 fazzoletti κίτρινα	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti Κων/πόλης με κέντημα μεταξωτό και χρυσό	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto κόκκινο Κων/πόλης με frangia χρυσές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto stampato Κων/πόλης με frangia ασημιά	Idem		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	10 κομμάτια mussolina λεπτή d'India λευκή	Zorzi Gilleglio da Cefalonia		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	2 κομμάτια mussoline λευκές d'India ολόκληρες	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 fascia μπλε απλή κεφαλής, πήχες 8	Piero Posupovich	Cazi Salomon	Πιάστρες 0.35
Busta 6, 68	Idem	Idem	3 fazzoletti από mussolina Κων/πόλης	Ellia Cavadia	Hamalo toukgi	Πιάστρες 3.14
Busta 6, 112	Κατάστιχο	1793	3 fazzoletti άσπρα	Tommaso Lorenzo Contelli		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	4 gillè διάφορα	Francesco Maddalena		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι mussolina rigata	Idem		
Busta 10, c. 44	Ricevuta	1764	1 κομμάτι mussolina λευκή απλή	Stathi Paxinò	Melchiori Castellano	
Busta 11, c. 165	Nota di debito	1794	1 abito από mussolina Ινδιών	Angelo Rosalem		Lire 210
Busta 11, c. 169	Idem	1795	1 κομμάτι mussolina rigata	Idem		Πιάστρες 32

Occhietti (οκκιέτι)

(βλέπε και **Mograbina**)

Ο όρος *occhietti* (ματάκια) αναφέρεται σε υφαντό διάκοσμο και όχι σε ύφασμα. Ειδικότερα στη βενετική διάλεκτο δηλώνει ύφασμα με μικρά τετραγωνάκια, καρό.⁷⁸⁸ Το συναντούμε στα ιδιωτικά έγγραφα από το 1751 μέχρι και το 1795 και αναφέρεται αποκλειστικά σε πουκάμισα, *camicie*, στις πλείστες των περιπτώσεων αφορά στο ύφασμα που καλείται *mogrebina*.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος–ποσότητα–χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, 163	Κατάστιχο	1760	1 camicia παλιά a occhietti	Agalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 camicia a occhietti	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	1751	4 κομμάτια magrebina a occhietti	Giorgio Venier		
Busta 6, 38	Idem	1752	1 camicia παλιά a occhietti	Iseppo Saccomani		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	3 camicie από tela a occhietti	Mariano Zuppato da Venezia		
Busta 6, 49	Idem	1759	1 camicia παλιά a occhietti	Francesco Posupovich		
Busta 6, 50/9	Idem	1760	1 camicia a occhietti χρησιμοποιημένη *	Agalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 camicia από tela a occhietti	Piero Posupovich		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	4 κομμάτια tela magrabina a occhietti	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	4 κομμάτια mograbina a occhietti καινούρια για zanzariera*	Piero Posupovich	Cazi Francesco Liperti	Πιάστρες 5.9
Busta 6, 122	Κατάστιχο	1795	1 camicia a occhietti χρησιμοποιημένη	Antonio Bernardi da Venezia		
Idem	Idem	Idem	1 camicia a occhietti χρησιμοποιημένη	Idem		

⁷⁸⁸ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 200.

Padovanelle (παντοβανέλλε)

(βλέπε και *Iana*)

Το όνομα του υφάσματος *padovanella* (από την πόλη της *Padova*) δεν αναφέρεται σε κανένα λεξικό υφάσματος, εντοπίζεται από τη *Davanzo Poli*⁷⁸⁹ στα έγγραφα του Αρχείου του Κράτους Βενετίας (*ASVe, V Savi alla Mercanzia, Diversorum, busta 372*) και σύμφωνα με αυτά δηλώνει μάλλινο ύφασμα από ισπανικό ή βενετικό μαλλί. Στα έγγραφα εισαγωγής εμφανίζεται από το 1755 μέχρι και το 1778. Στις δυο δεκαετίες που αναλύουμε εισάγεται από τους *Giovanni Garmogliesi, Domenico Serioli, Stefano Saratt, Antonio Gallicioli* σε συνολικό μήκος 616 πηχών. Η τιμή του είναι σταθερή, τρεις πιάστρες. Στα ιδιωτικά έγγραφα εμφανίζεται μόνο δύο φορές, το 1740, είναι σε δυο περιπτώσεις κόκκινο, *scarlato*, και η τιμή του είναι 2.25 πιάστρες. Πιθανόν το ύφασμα αυτό να αναγράφεται σαν απλό μάλλινο ύφασμα σε άλλα έγγραφα με τρόπο που να μην μπορούμε να το εντοπίσουμε. Έχοντας υπόψη πως στην Κύπρο παραγόταν αρκετή ποσότητα μάλλινων, η τιμή του και οι εισαγωγείς του δηλώνουν πως επρόκειτο για ιδιαίτερο ύφασμα.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα χαρακτηριστικά	Τιμή
Padovanelle	1755	Gio. Garmogliesi	Πήχες 165	Πιάστρες 3 ο πήχης
	1761	Domenico Serioli	Πήχες 165	Idem
	1763	Stef. Saratt	Πήχες 231	Idem
	1778	Antonio Gallicioli	Πήχες 55	

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα- χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
---------	-------------------	------------	-----------------------------------	------------	--------------------	------

⁷⁸⁹ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 200.

Busta 11, c. 22	Conto di vendita	1740	Padovanella scarlata da 60 n. 49			Da Πιάστρες 2.25
Idem	Idem	Idem	Padovanella scarlata da 60 brazza 25.7			

Panno (πάννο)

Με τον όρο αυτό, στη βενετική διάλεκτο, δηλώνεται το μάλλινο ύφασμα, χονδρό και μαλακό, χωρίς αυτό να είναι απόλυτο, ιδιαίτερα κατά την περίοδο που αναλύουμε (εικόνα 162). Ο *Boerio* στο λεξικό του, του 1856, αναφέρει στο αντίστοιχο λήμμα, 'πανί υφασμένο από μαλλί...' και συνεχίζει με μια σειρά από είκοσι παραδείγματα, δεκαεφτά από τα οποία αναφέρονται στον όρο σαν γενικό ύφασμα και όχι σαν μάλλινο υφαντό.⁷⁹⁰ Αντίστοιχα στα ελληνικά, το πανί δηλώνει συχνά το βαμβακερό σκληρό ύφασμα, το πανί του πλοίου, το πανί προβολής, τα πάνινα παπούτσια, αλλά και το ύφασμα γενικότερα.

Στα έγγραφά μας με το όνομα *panno* δεν δηλώνεται κανένα συγκεκριμένο ύφασμα ή υλικό ύφανσης, αν και πολλές φορές αυτό εννοείται σαν μάλλινο. Στα έγγραφα εισαγωγής, τα οποία εκτείνονται από το 1754 μέχρι το 1785, τα υφάσματα με το όνομα αυτό είναι διαφόρων ποιότητων. Κάποια είναι τύπου *paragon* (βλέπε λήμμα), άλλα δηλώνονται με το χρώμα τους *scarlato* και *panonasso* και άλλα με τον τρόπο ύφανσής τους *saia* (βλέπε λήμμα) και *uso Ollanda*. Οι τιμές του κυμαίνονται από 1½ μέχρι 5 πιάστρες τον πήχη και η ποσότητά του δεν μπορεί να υπολογιστεί, αφού τις περισσότερες φορές καταγράφεται σε κομμάτια. Αν και σε μια μόνο περίπτωση αναφέρεται πως το ύφασμα είναι μάλλινο, σίγουρα μεγάλο μέρος των εισαγωγών ήταν από μαλλί και σίγουρα υψηλής ποιότητας, αφού η ντόπια παραγωγή μάλλινων δεν υστερούσε σε ποσότητες. Οι εισαγωγείς είναι πολλοί και οι πιο δυνατοί και σημαντικοί της εποχής έχουν ασχοληθεί με την εισαγωγή του *panno*.

Η κατάσταση στα ιδιωτικά έγγραφα είναι πιο ανακριβής. Από το 1745 μέχρι το 1795 η ποσότητα του *panno* είναι αξιοσημείωτη. Εμφανίζεται σε όλων των ειδών τα έγγραφα και χαρακτηρίζεται συχνά σαν ύφασμα γαλλικού τύπου, *uso di Francia*, και πολύ λιγότερο συριακού, *di Aleppo*. Τα χρώματα που το διακοσμούν είναι πολλά, γεγονός που δηλώνει καλή υποστήριξη των χρωστικών ουσιών. Πιο συγκεκριμένα βρίσκουμε πανιά σε χρώματα μαύρου, άσπρου, κόκκινου, ροζ, πράσινου, μπλε, λαδί, σάπια ελιά, σταχτί, τουρκουάζ, κερασί. Από το *panno*, σύμφωνα με τα έγγραφα, κατασκευάζονται τα ακόλουθα ενδύματα: γιλέκα, *commesso*, ζυπούνια, *vellada*, πινίχια, κοντογούνια, *zakjir*, παντελόνια, φούστες, *cro sati*, *tabbarri*, *miliordini*, *camisiole*, *sopratodos*, παπούτσια και χαλιά.

Σε καμιά από τις πιο πάνω περιπτώσεις δεν μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα για τι είδους ύφασμα πρόκειται, βλέποντας ωστόσο τα χρώματα και τα ενδύματα, μπορούμε να πούμε πως δεν πρόκειται για ένα μόνο είδος υφάσματος. Έχοντας υπόψη τη χρήση του όρου στη βενετική διάλεκτο, τη γλώσσα των γραφών, μπορούμε να πούμε με κάθε βεβαιότητα πως μεγάλο μέρος των υφασμάτων είναι μάλλινα. Δεν ξέρουμε αν όλα είναι από τη ζωική κλωστή, σίγουρα δεν έχουν όλα την ίδια υφή, πάχος, πλαστικότητα και ύφανση, βάσει των αναγκών των ενδυμάτων που προαναφέραμε. Οι χρήστες

⁷⁹⁰ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 468.

τους και οι τιμές τους δεν είναι βοηθητικές στην ταυτοποίησή τους, αφού καλύπτουν όλα τα κοινωνικά στρώματα και όλα τα ύψη τιμών.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα χαρακτηριστικά	Τιμή
Panni scarlati	1754	Amand	Pezze 22	Πιάστρες 250 η pezza
				idem
	1754	Idem	Pezze 20	Idem
	1754	Idem	Pezze 8	Idem
	Tutto paragon	1755	Zuan. Orebich	Pezza 1 ½
Paragon	1755	Pietro Vassalo	Pezze 5	piastre 5 il picho
	1755	Idem	Pichi 10	250 η pezza
				idem
	1755	Agostin Petrina	Pezze 6	idem
	Saia	1755	Gio. Garmogliesi	Pezze 7
Paragon	1756	Pietro Vassalo	Pezze 6	idem
	1756	Serioli e Pelli	Pezze 3	idem
	1756	Pietro Vassalo	Pezze 6	idem
	1758	Serioli e Pelli	Pezze 9	idem
	1759	Idem	Pezze 2 ½	idem
Paragon	1761	Andrea Pelli	Pezze 2	idem
	1761	Dom. Seriola	Pezze 6	200 η pezza
	1762	idem	Pezze 6	250 η pezza
Nostrani	1762	Zuan. Bizzaro	Pezze 4	
Paragon	1763	Andrea Pelli	Pezze 4	
Panni	1754	Trif. Perovich	Pezze 3	Piastre 250 η pezza
				idem
	1756	Serioli e Pelli	Pezze 7	idem
	1756	Pietro Vassalo	Pezze 3	idem
	1757	Agostin Petrina	Pezze 2	idem

	1760 1762 1764	Eman. Vassalo Andrea Pelli Agostin Petrina	Pezza ½ Brazza 12 Pichi 756	πιάστρες 3 ½ το μπράτσο πιάστρες 1 ½ ο πήχης
Panni paragon Scarlato Idem Scarlato	1754 1755 1755 1755 1761 1763	Gio.Bat. Longhin Zuan. Orebich Agostin Petrina idem Andrea Pelli Idem	Pezza 1 Pezza 1 ½ Pezze 6 Pezze 2 Pezze 2 Pezze 4	πιάστρες 250 η pezza Idem idem idem idem idem
Panni Pavonasso Dello statto uso d'Ollanda scarlato di lana 2 abito di	1778 1778 1778 1779 1779 1779 1779 1780 1780 1780 1780 1781 1781 1782 1782 1782 1782 1782 1783 1783	Steffano Petrina Salesio e Rizzini Domenico Rossin Elia Valsamachi Pavolo Gazzale Salesio e Rizzini Bulos Paolo Francovich Idem Giro. Calimeri Rizzini Idem idem Fugas Calimeri idem idem idem Antonio Mellada Erede di Rubi	Brazza 200 Brazza 108 Pezze 4 6 balle 24 pezze Pezze 4 Pezze 24 10 tagli 3 tagli 3 balle 3 balle 1 3 balle 1 taglio pichi 2100 pichi 250 6 balotti 1 balla 3 balle 2 baloti	Πιάστρες 350 p.3το μπράτσο πιάστρες 802 <hr/> πιάστρ.422.62 πιάστρες1200 f. 490 f. 2156 <hr/> <hr/> <hr/> πια. 1 ο πήχης <hr/> π. 2 ¼ ο πήχης <hr/> <hr/>

	1784	Rizzini	3 balle	
	1785	Idem	4 pezze	
	1785	Const. Peristiani	brazza 6 ½	

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, registro attestati e fedì	Attestato	1754	9 μπάλες panni	Signori Amand e compagni		
Idem	Idem	Idem	2 μπάλες panni	Idem		
Idem	Idem	1756	1 μπάλα panni, 2 κομμάτια 4	Domenico Seriola		
Idem	Idem	1758	2 μπάλες panni χρήσης Francia	Fratelli Driuzzi		
Busta 2 A, c. 5 r	Κατάστιχο	1745	1 vellada από panno απλό γαλλικό χρώματος carminio	Battista Calafati		
Busta 2 A, c. 132 v	Attestato	1774	2 μπάλες panni	Giacomo Caprara		
Busta 2 A, c. 251 v	Κατάστιχο	1777	3 ζεύγη calzoni από panno	Nicola Raffaele		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti από panno turchino ένα με δέρμα νεαρού castrato	Idem		
Busta 2 B, c. 41	Κατάστιχο riscossioni	1783	1 χαλί από panno	Niccolò Arvanitachi		Πιάστρες 21.10
Busta 3, c.5	Dote	1787	1 condoni από panno	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	
Busta 3 c.46 r	Ordine	1788	1 gaban νέο panno	Monsieur Girau		Πιάστρες 6
Busta 3, c. 47	Idem	Idem	1 gaban από panno*	Idem		Idem

Idem	Idem	Idem	3 πήχες ραννο κόκκινο	Idem		Πιάστρες 5 il picco
Busta 3, c. 283 r	Κατάστιχο	1785	1 gunella από ραννο με cordelle	Gerasimo Valsamo		Πιάστρες 45
Idem	Idem	Idem	1 salvari ραννο fino	Idem		Πιάστρες 20
Busta 3, 291 r	Inventario furto	Idem	4 giubbè από ραννο καινούρια	Gerasimo Archimandrita		
Busta 3, c. 298	Δημοπρασία	Idem	Μπράτσα 12 e 3/8 ραννο χρώμα μορο ανοικτό	V. Van Poppelen e Michel di Smirne	Haggi Antonio capotaro	Parà 58 il picco, Πιάστρες 17.38
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 21 e 3/4 μορο έντονο	Idem	Haggi Antoni	Parà 58, Πιάστρες 31.21
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 21 1/8 πρασινο	Idem	Haggi Antoni capotaro	Parà 60, Πιάστρες 31.27
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 29 cremese	Idem	Zecchini Ciriaco	Parà 52, Πιάστρες 37.28
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 27 neranza (arancia?)	Idem	Lefteri Malta	Parà 36, Πιάστρες 24.12
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 30 rosa	Idem	Idem	Parà 36, Πιάστρες 27
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 29 scarlato	Idem	Zecchini Ciriaco	Parà 36, Πιάστρες 26.4
Idem	Idem	Idem	Μπράτσα 22 πολλά χρώματα	Idem	Nicola	Parà 45, Πιάστρες 24.30
Busta 4, c.87	Dote	1750	2 καλάθια ραννο ένα mahut	Girolamo Brigadi (Maria)	Antonio Filippo di Cefalonia	
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	1 binis από ραννο μπλε απλό	Gragorio Glesi da Cefalonia	Jannachi Bottegher	Πιάστρες 3.31
Idem	Idem	Idem	1 gilecco από ραννο	Idem	Un soldato	Πιάστρες 2.22

Idem	Idem	Idem	1 binis και 1 gilecco από ραννο παλιό σκισμένα	Idem	Un turco	Πιάστρες 0.24
Idem	Idem	Idem	4 ζεύγη braghese παλιές σκισμένες	Idem	Un greco	Πιάστρες 0.32
Busta 5, 159	Idem	1760	1 ζεύγος bragoni ραννο μπλε	Melchiori Smajevich	Niccolò Smajevich	Πιάστρες 10
Idem	Idem	Idem	1 ziprone από ραννο κόκκινο με 40 μικρά κουμπιά ασημένια	Idem	Christofi servitor del vice console	Πιάστρες 5.25
Busta 5, 162	Κατάστιχο	Idem	1 camisiola από ραννο χρώμα camelin με fodra	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι bragoni χρώμα camelin παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγη bragoni turchini παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato χωρίς μανίκια επιδιορθωμένο με 2 χρώματα	Idem		
Busta 5, 163	Idem	Idem	1 camisiolin από ραννο camelin παλιό *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese camelin παλιό *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese turchine usate*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato χωρίς μανίκια με δυο χρώματα *	Idem		
Busta 6, 212	Idem	1762	1 pellicetta d'agnello παλιά με fodera από ραννο σκισμένο	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia di dossi foderata με ραννο μπλε	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 221	Idem	Idem	1 binish από ραννο αγγλικό χρώμα canella	Anastasi Surbi		

Idem	Idem	Idem	1 zimbuni alla greca από ραννο χρώμα canella	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe alla greca χρώμα cremese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe alla greca μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato από ραννο χρώμα cammello	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zippone alla greca turchino	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 commesso turchino	Idem		
Busta 6, 222	Idem	1763	1 condosci από ραννο χρώμα oliva σκούρο με galloncino Χαλεπιού	Ellia Cavadia		
Idem	Idem	Idem	1 condosci χρώμα ciliegia με galloncino Χαλεπιού	Idem		
Busta 6, 237	Δημοπρασία	Idem	1 zippone mentan από ραννο χρώμα cenere, με fodera από bogassino χρώμα olive	Niccolò Smajevich	Abtul Rahman	Πιάστρες 5.25
Idem	Idem	Idem	1 zippone χρώμα cenere	Idem	Mussà turco	Πιάστρες 5
Idem	Idem	Idem	1 binis μπλε παλιό χωρίς φόδρα	Idem	Un turco Dellal	Πιάστρες 2.33
Idem	Idem	Idem	1 zippone χρώμα violetta με fodera ένα bogassino χρώμα oliva παλιό	Idem	Zuane Buscovich	Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	1 ζευγος bragoni μπλε παλιά	Idem	Idem	Πιάστρες 6.04
Idem	Idem	Idem	1 ζευγος bragoni μπλε	Idem	Idem	Πιάστρες 1.32
Idem	Idem	Idem	1 corpetto cenericio χωρίς μανίκια με galloncino από ασήμι	Idem	Idem	Πιάστρες 3.4

Idem	Idem	Idem	1 zippone μαύρο με fodera από bogassino μαύρο	Idem	Un turco Dellal	Πιάστρες 4.15
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia από κοιλιά dossi με fodera από ranno cenere	Idem	Cazi Polidhoro	Πιάστρες 21.5
Idem	Idem	Idem	1 binis χρώμα cannella με fodera απ άσπρο από μετάξι	Idem	Parisien	Πιάστρες 11.25
Idem	Idem	Idem	1 corpetto από ranno	Idem	Un turco Dellal	
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese πολύ παλιές	Idem	Pietro Sciuglia	Πιάστρες 0.6
Busta 5, 249	Testamento-codicillo	1764	40 πήχες από ranno	Pietro Posupovich		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	Idem	1 pelliccia από volpe foderata με ranno μπλε γαλλική παλιά	Giovanni Antonio Zener	Caji Chiriako	Πιάστρες 19
Idem	Idem	Idem	1 binis από ranno γαλλικό χρώμα caffè	Idem	Un turco	Πιάστρες 6.3
Idem	Idem	Idem	1 binis από ranno γαλλικό χρώμα rosa πολύ παλιό και ακάθαρτο	Idem	Dottor Romagnan	Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	1 zubbè από ranno γαλλικό χρώμα violetta παλιό	Idem	Scrivano di monsieur Francesco	Πιάστρες 2.30
Idem	Idem	Idem	1 zakjir από ranno κόκκινο παλό	Idem	Loisi di Cazi Sinodi	Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	1 binis από ranno γαλλικό χρώμα olive	Idem	Jorghachi Toxon	Πιάστρες 7.20
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia από volpe απλή foderata από ranno μπλε γαλλικό	Idem	Scrivano turco del Deidaban	Πιάστρες 18.1
Busta 6, 30	Κατάστιχο	1747	1 ζεύγος braghese	Giuseppe detto Molona		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese*	Idem		
Busta 6, 32 A	Idem	1748	1 binish	Cattarina Calergù		

Busta 6, 32 B	Δημοπρασία	Idem	1 binish από ραννο πράσινο *	Idem	Marco	Πιάστρες 10.25
Busta 6, 34 A	Κατάστιχο	1751	1 pelliccia από dossi παλιά foderata από ραννο χρώμα ciliegia	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 34 G	Idem	Idem	1 sottoveste alla turca από ραννο μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola από ραννο μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 braghessa ή scalvar από ραννο μπλε	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	Idem	1 vellada από ραννο cinerino	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	1 tabarro από ραννο cinerino	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia από volpe καινούρια foderata από ραννο turchino	Idem		
Busta 6, 37 A-D	Idem	idem	Κάλυμμα καναπέ νέος ραννο πράσινο	Girolamo Vallotto		
Idem	Δημοπρασία	1752	3 κομμάτια από ραννο γαλλικό πράσινο του καναπέ*	Idem	Cortan sartore	Πιάστρες 58.10
Busta 6, 38	Κατάστιχο	Idem	1 ζεύγος braghese vecchie	Iseppo Saccomanni		
Busta 6, 39	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese μπλε	Apostoli di Nicola Rosi		
Idem	Idem	Idem	2 binish μπλε	Idem		
Busta 6, 42 A-F	Idem	1754	1 ζεύγος braghese	Mariano Fuccà		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zippon marrone	Idem		
Idem	Δημοπρασία	Idem	1 ziprone χωρίς μανίκια	Idem		Πιάστρες 0.27
Idem	Idem	Idem	1 gilecco marrone	Idem		

Busta 6, 46	Κατάστιχο	1756	Ένα ζευγάρι braghese	Iseppo Burovich		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	1 crosato παλιό σκισμένο	Mariano Zuppata		
Busta 6, 48	Idem	1758	1 ζεύγος braghese χρώμα caffè	Niccolò Carambombich		
Busta 6, 50	Idem	1760	1 camisiola κόκκινη με κουμπιά χρυσά σκισμένο	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Idem	Idem	Idem	1 zabzir ή bragoni κίκκινο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fagottino με κομμάτια από ranno	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giubbè παλιό	Idem		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	Idem	1 binish από γαλλικό ranno κοντό χρώμα celeste	Idem	Giacometto Glesi	Πιάστρες 6.20
Idem	Idem	Idem	1 zahzir ή bragoni alla turca κόκκινο κοντό *	Idem	Christoffi Liperti	Πιάστρες 4.15
Idem	Idem	Idem	1 pellicietta από zinzapochillià με τις mostre από iallam cuccum επενδυμένη από ranno κόκκινο	Idem	Niccolò Smajevich	Πιάστρες 9
Idem	Idem	Idem	1 sotto veste από ranno κόκκινο με χρυσά κουμπιά * και 1 braghessa από ranno όλα παλιά	Idem	Panaj Cefaloniotto	Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	1 giubbè raonazzo παλιό *	Idem	Christoffi Calli	Πιάστρες 0.23
Idem	Idem	Idem	1 πακέτο με κομμάτια ranno	Idem	Christoffi servitor del console	Πιάστρες 0.10
Busta 6, 50/9	Κατάστιχο	1762	1 camisiolin cannellin από ranno με επένδυση *	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese camelin	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese turchine *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από panno χωρίς μανίκια ραμμένο με δύο χρώματα *	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	Idem	1 pastrano από panno κόκκινο παλιό	Niccolò Voltolina	Un papà	Πιάστρες 2.21
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια panno	Idem	Signor Vitolo	Πιάστρες 1.27
Idem	Idem	Idem	1 camisiolin panno χρώμα caffè με κουμπιά από κασσίτερο	Idem	incantatore	Πιάστρες 0.23
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste παλιά από panno με κουμπιά από κασσίτερο	Idem	Incantatore	Πιάστρες 0.31
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese scarlatte	Idem	Soliman	Πιάστρες 1.11
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno λευκό παλιά	idem	Idem	Πιάστρες 2.19
Idem	Idem	Idem	1 miliordino χρώμα caffè	Idem	Incantatore	Πιάστρες 1.03
Idem	Idem	Idem	1 camisiola από panno μπλε με allamari χρυσά	Idem	Capitan Calui	Πιάστρες 6.30
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 vollante από panno παλιό με κουμπιά από κασσίτερο*	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	1 sotto abito χρώμα caffè idem*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese από panno cinerino παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoabito από panno turchino με allamari χρυσά * (?)	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 paia braghese	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 sottoabito παλιό με κουμπιά ασημένια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από ranno cenerino και εμένδυση μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από ranno χρώμα oliva marza με επένδυση από dimitto μεταξωτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 prastrano παλιό *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 codegagno από ranno με δέρμα από αλεπού παλιό	Idem		
Busta 6, 54	Idem	Idem	1 condossi από ranno κοσμημένο	Idem		
Busta 6, 55	Dote	idem	1 pellicetta από ranzetta di dossi επενδυμένη από ranno κίτρινο	Maria di Petri (Marudhià)	Dottor Giorgio Cordan	Πιάστρες 20
Idem	Idem	Idem	1 condossi από ranno χρώμα gazia	Idem	Idem	Πιάστρες 10
Busta 6, 56	Κατάστιχο	Idem	1 τραπεζάκι επενδυμένο με ranno πράσινο	Pietro Paolo Vondiziano		
Busta 6, 57	Idem	Idem	1 condossi κόκκινο τρυπημένο σε 3 τόπους	Maria Peristiani		
Busta 6, 59	Idem	1763	2 pellicce από αλεπού επενδυμένες από ranno	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	3 binish από ranno γαλλικό παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 giubbè από γαλλικό ranno	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ciackein παλιό	Idem		
Busta 6, 60	Idem	Idem	1 tabarro καινούριο από ranno λεπτό χρώμα cenere	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 zippone χρώμα cenere καινούριο	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 camisiola χρώμα cenere χωρίς μανίκια, καινούρια με gallone ασημιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone χρώμα cannella επενδυμένο από άσπρο μετάξι	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone μαύρο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone raonazzo	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 pelliccia από stranz ή pancia di dossi con i filetti di dossi επενδυμένη από panno χρώμα cenere	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 binish από panno λεπτό χρώμα cenere	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 binis από panno χονδρό μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη braghese turchine alla schiavona	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berrettone από panno επενδυμένο από dossi	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	3 condossi ή bonish από panno, δύο λεπτά από ύφασμα γαλλικό χρώμα κόκκινο, oliva και πράσινο σκούρο, καλούμενο carò nefi	Rubbina relitta di Nicolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 zubbè από panno κόκκινο λεπτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος scarpe από panno κόκκινο κοσμημένες με gallon χρυσό	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	Ένα κομμάτι panno	Piero Posupovich		

Idem	Idem	Idem	2 pellicce μαύρες από γάτο επενδυμένες με panno μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 condosci μπλέ παλιό	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	2 bragoni διαφόρων χρωμάτων	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone χρώματος ghiordun baidim με κουμπιά ασημένια μικρά στα μανίκια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola από panno κόκκινο με κουμπιά χρυσά alla franca	Idem		
Idem	Idem	Idem	Κομμάτια panno	Idem		
Busta 6, 63 C	Idem	Idem	1 bomasso από panno	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese alla schiavona από Θεσσαλονίκη	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese χρώμα σκούρο παλιό	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 μικρό κομμάτι panno*	Piero Posupovich	Cazi Salomon	
Busta 6, 67	Idem	1771	1 ζεύγος bragoni χρώμα cenerino alla levantina παλιό	Antonio Glesi detto Malo	Hagi Giorgi candiotto	Πιάστρες 6.1
Idem	Idem	Idem	1 corpetto από panno χωρίς μανίκια χρώμα capellino	Idem	Liassi greco	Πιάστρες 2.39
Idem	Idem	Idem	1 ziprone χρώμα olive	Idem	Gianni di Hagi Vassili	Πιάστρες 3.32
Idem	Idem	Idem	1 corpetto κόκκινο	Idem	Gentilini	Πιάστρες 0.36
Busta 6, 68	Idem	Idem	1 condosci από panno χρώμα oliva σκούρο πολύ κοντό	Ellia Cavadia	Miri di Chiriaco	Πιάστρες 6.10

			με galloncino Χαλεπιού			
Busta 6, 69	Κατάστιχο	1771	1 ζεύγος braghesse χρώμα cenerino παλιές	Spiro Caligà		
Idem	Idem	Idem	1 giurone χρώμα oliva παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto χωρίς μανίκια χρώματος capelino παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto κόκκινο παλιό	Idem		
Busta 6, 70	Idem	Idem	1 gilecco μπλε παλιό	Costantino Marmarino		
Busta 6, 71	Idem	1772	1 codegugno χωρίς μανίκια παλιό	Costantin Flambura		
Idem	Idem	Idem	1 gilecco πράσινο παλιό	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	1 vellada μπλε παλιά	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste χρώμα canella	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni χρώμα cannella παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste μπλε παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 flocco μπλε με χρυσά κουμπιά παλιό	Idem		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	1 codegugno panno παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 gabano παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρι di calzoni παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste marron παλιά	Idem		
Busta 6, 75	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni παλιό	Simon Smircich d'Antonio		
Busta 6, 77	Idem	1777	3 ζευγάρια calzoni	Niccolò Raffaele da Perasto		

Idem	Idem	Idem	2 crosatti panno turchino, ένα με δέρμα από castratto	Idem		
Busta 6, 78 C	Somma di conto in nave	Idem	50 πήχες panno	Petrina e compagnia		Πιάστρες 2 il picco (100)
Busta 6, 84 A	Κατάστιχο	1782	2 camisiolle με μανίκια χρωματιστές	Francesco Vaxanovich capitano		
Idem	Idem	Idem	1 cavezzo panno ολλανδικό χρωματιστό	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	Idem	7 crosatti από panno	Cristoforo Condoguri		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 gilecco	Luca Macinich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto μπλε	Panai Bosich		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola κόκκινη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto παλιό	Niccolò Mussich		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 camisiolle	Zuane Salghera		
Busta 6, 98	Idem	1783	1 vestito μπλε με τα calzoni	Pietro Calebota		
Busta 6, 99	Idem	Idem	1 giacchetta turchina	Pietro Calebota		
Busta 6, 120	Idem	1789	1 gilecco με μανίκια από panno χονδρό μπλε παλιό	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	1 corpetto	Angelo Mantovani	Zuane Pellizzon	Πιάστρες 1.13
Idem	Idem	Idem	1 corpetto με μανίκια	Idem	Idem	Πιάστρες 4.80
Idem	Idem	Idem	[.] calzoni από panno	Idem	Luca Binich	Πιάστρες [..]5
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni	Idem	Zuane Pellizzon	Πιάστρες [...]

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιά	Idem	Alvise Pancoton	Πιάστρες 0.26
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos	Idem	Francesco Francovich	Πιάστρες 8
Busta 6, 106 A	Κατάστιχο	Idem	1 paio bragoni panno rosso	Giuseppe Mondonuovo		
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos από panno σκούρο	Idem		
Busta 6, 106 B	Idem	1787	1 gilecco με μανίκια από panno χονρό μπλε *	Antonio Vlastelinovich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto χωρίς μανίκια παλιό *	Idem		
Busta 6, 107 A	Idem	1792	1 vellada από panno κόκκινο με braghe παλιές	Gasparo de Sollis		
Idem	Idem	Idem	1 vellada χρώμα cenerin παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada μαυρη με braghe παλιές	Idem		
Busta 6, 108	Idem	1791	1 giacchetta από panno turchino	Giuseppe Biasutti		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια calzoni από panno turchini	Idem		
Busta 6, 109	idem	1792	2 giacchette παλιές	Paolo Ziminiun		
Busta 6, 110	Δημοπρασία	Idem	2 giacchette παλιές*	Idem	Prassanich	Πιάστρες 3
Busta 6, 112	Κατάστιχο	1793	1 sopratodos μπλε	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno χονδρό με κουμπιά μεταλλικά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος bragoni παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta από panno κόκκινο παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno μπλε με κουμπιά από σίδηρο	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος stivelle panno μαύρο	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	1 copercchio για τραπεζάκι από panno πράσινο	???	Giuseppe Orebich	Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	3 coperte τραπεζιών	???	Iorghi Amascari	
Idem	Idem	Idem	1 covertor από panno επενδυμένο από indianella	???	Ahmett Ogga	
Idem	Idem	Idem	1 παλιά vellada από panno	???	Grutaris	
Idem	Idem	Idem	1 codegragno panno παλιό	???	Zenio Mestice	
Idem	Idem	Idem	1 tabarro panno μπλε	???	Hagi Cristodulo Cruttari	Πιάστρες 16.36
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste panno λευκό	???	Branco	
Idem	Idem	Idem	1 κουτί με panno μπλε	???	Branco	Πιάστρες 7.15
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 vellada από panno γκριζο	Casse di recupero dal naufragio della checchia Nuova Sorte		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos από panno μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 bragoni panno	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 vellada από panno violetto	Francesco Madalena capitano		
Idem	Idem	Idem	1 rasador μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese panno μπλέ παλιές	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghesse panno μπλε καινούριες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta panno μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tabarro panno μπλε παλιό	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	1 vellada από panno μπλε παλιό	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno απλό σκούρο παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni scarlatti παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada και vesta πράσινη απο panno παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 veladon panno portogallo παλιό	Idem		
Busta 6, 121	Idem	1795	1 velada από panno μπλε	Tommaso Barichevich		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta panno μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta panno	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη braghesse, μια μπλε και μια cenerina	Idem		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 ζεύγος braghe panno μπλε παλιές	Antonio Bernardi		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta panno μπλε παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 gilecco panno σκισμένο	Idem		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 vellada panno μπλε παλιά*	Martin Crelich (elena Flati)		Πιάστρες 8
Idem	Idem	Idem	1 velada panno απλό scuro*	Idem		Πιάστρες 7
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni panno scarlato*	Idem		Πιάστρες 3

Idem	Idem	Idem	1 velada και veste από i panno πράσινη παλιά*	Idem		Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	1 veladon panno portogallo*	Idem		Πιάστρες 2.20
Busta 6, 134	Κατάστιχο	1783	1 vestito από panno μπλε με τα calzoni	Capitano Pietro Calebota		
Busta 6, 135	προίκα	1762	3 cordoni από panno διακοσμημένοι	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 10, c. 54	Λογαριασμός	1779	Πήχες 2 ½ panno γαλλικό (londrina?)	Nani Sagramora		
Busta 11, c.60	Λογαριασμός	1749	Panno	Zaccaria Gabrielli	Alij Coggià	
Busta 11, c. 82	Idem	1748	1 πήχη panno caffè	Giovanni Anijs di Giaffa		Πιάστρες 2.10
Idem	Idem	Idem	1 πήχη panno turchino	Idem		Πιάστρες 2.10
Idem	Idem	Idem	1 πήχη και ½ panno vinado	Idem		Πιάστρες 3.20
Busta 11, c. 120	Επορεύματα εταιρίας Petrina	1774	2 κομμάτια panno scarlatto μπράτσα 55	Pietro d'Agostin Petrina		Πιάστρες 5 il braccio (275)
Busta 11 c. 121	Λογαριασμός	??	2 κομμάτια panno scarlatto μπράτσα 55	Pietro d'Agostin Petrina	Nicolò Arvanitachi	
Busta 11, 1790	Δημοπρασία	1790	1 giacchetta από panno turchino	Luca Perovich		Πιάστρες 0.32
Idem	Idem	Idem	2 calzoni από panno	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta από panno κόκκινο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada από panno σκούρο	Idem		Πιάστρες 4.11
Busta 11, c. 151	Conto	1790	4 πήχες panno μπλε	Niccolò Caprara		Πιάστρες 24
Busta 11, c. 270	Nota	??	1 binish από panno λεπτό πήχες 5	Al governatore		

Paragon (παραγκόν)

Ο *Boerio*, και μετά από αυτόν όλοι οι μελετητές των βενετικών υφασμάτων, αναφέρει πως ο όρος *paragon*, ως επίθετο στο **panno** δηλώνει «τα μάλλινα και μεταξωτά υφάσματα, εκείνα που κατά τον δέκατο έκτο και έβδομο αιώνα ονομάζονταν *paragon* για την λεπτότητα και την τελειότητά τους και που κατασκευάζονταν σε αυτή την πρωτεύουσα (Βενετία) και που έπαιρναν το όνομα αυτό από το κτίριο που βρίσκεται στην πλατεία του Ριάλτο...». ⁷⁹¹ Ιστορικά ο όρος αυτός που προέρχεται από το ρήμα *paragonare* (συγκρίνω) αποδιδόταν στα εμπορεύματα που παρήγαγε η πόλη και που περνούσαν από τον ποιοτικό έλεγχο του κράτους. ⁷⁹²

Στα ιδιωτικά έγγραφα και στα έγγραφα εισαγωγής, ο όρος εμφανίζεται καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα αλλά περιορίζεται σε πολύ λίγες περιπτώσεις (στα ιδιωτικά τέσσερεις και στα εισαγωγής έξη). Το γεγονός είναι φυσιολογικό αφού συνήθως τα υφάσματα αναφέρονται με το όνομα και όχι με την ποιότητά τους. Το γεγονός ότι ο όρος διατηρείται και τον αιώνα της κατάρρευσης της Γαληνοτάτης αποτελεί ενδιαφέρουσα ιστορική πληροφορία για την παραγωγή και την κρατική μηχανή της Δημοκρατίας, που εμφανίζεται για πρώτη φορά μέσα από την παρούσα ανάλυση αρχαιακού υλικού. Σε μία μόνο περίπτωση συναντούμε τον όρο *sotto paragon*, που δηλώνει μια υποκατηγορία, χαμηλότερης ποιότητας.

Έγγραφα εξαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα χαρακτηριστικά	Τιμή
Panni paragon	1754	Gio.Bat.Longhin	Κομμάτι 1	Πιάστρες 250
Tutto paragon	1755	Zuan. Orebich	κομμάτι 1 ½	Idem
Paragon	1755	Agostin Petrina	Κομμάτια 6	Idem
Paragon	1763	Andrea Pelli	Κομμάτια 4	Πιάστρες 250 το κομμάτι
Paragon	1761	Anrea Pelli	Κομμάτια 2	Idem
Paragon Saglia di	1778	Vassalo e Giachich	1 balla	-----

⁷⁹¹ G. Boerio , *Dizionario....*, σ. 468.

⁷⁹² D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti....*, σ. 151; A.Vitali, *La Moda a Venezia....*, σ. 275.

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1754	Registro fedì	1754	2 κομμάτια parangon	Giovambattista Longhini		
Busta 11, c. 22	Conto di vendita	1740	Sagia meneui από 10 parangon testa n. 83	Facio Zambelli		
Busta 11, c. 110	Registro di carico	1765	4 κομμάτια ranni parangon	Andrea Pelli		Medini 12 la meza
Busta 11, c.120	Idem	1773	2 κομμάτια ranno sotto parangone πήχες 54	Stefano Petrina		4 Πιάστρες ο πήχης (216)
Busta 11, c. 121	Nota di debito	1773	2 κομμάτια ranno sotto parangon πήχες 54*	Idem	Nicolò Arvanitachi	Πιάστρες 4 (206)

Perpettuana (περπεττουάνα)

(βλέπε **Rassa**)

Ο όρος αυτός παράγεται από το λατινικό *perpetuare* (συνεχίζω μέχρι τέλους, διαρκώ για πάντα). Σαν ποιότητα υφάσματος συναντάται σπάνια και μόνο κατά τον 18ο αιώνα.⁷⁹³ Πρόκειται για μάλλινο υφαντό της οικογένειας της **rassa**, πιο λεπτό από αυτή και πολύ ανθεκτικό στον χρόνο.⁷⁹⁴ Στα έγγραφα εμφανίζεται μια μόνο φορά και είναι κοσμημένο με έντυπο διάκοσμο (**stampato**, βλέπε και **indiana**) και χρησιμοποιείται σαν επένδυση μαξιλαριών.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
---------	----------------	------------	-------------------------------	------------	-----------------	------

⁷⁹³ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 291, 321; E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 303.

⁷⁹⁴ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 494.

Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	5 μαξιλάρια από perpetuana stampata με τρύπες	Giovanni Antonio Zener	Michael di Giuseppe	
--------------	------------	------	---	------------------------	---------------------	--

Pesmi (περσμί)

Ένα ζιπούνι της Μαριούς Περισιάνη καταγράφηκε το 1762 να είναι καμωμένο από *Pesmi di Nicosia*. Πιθανόν να πρόκειται για λεπτό μάλλινο ύφασμα περσικής προέλευσης (στα περσικά το λεπτό μαλλί ονομάζεται *resm*), καμωμένο στη Λευκωσία.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 58	Κατάστιχο	1762	1 zippone pesmi λευκό από τη Λευκωσία	Evangelista Peristiani		

Pezze di Spagna (κομμάτια από την Ισπανία)

(*Seviglie?*)

Ισπανικό ύφασμα που είναι αδύνατον να ταυτοποιηθεί. Η τιμή του δηλώνει ύφασμα καλής ποιότητας. Πιθανόν να πρόκειται για μάλλινο ύφασμα, ίσως βενετικής κατασκευής και ισπανικής παράδοσης.⁷⁹⁵

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή

⁷⁹⁵ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 77.

Busta 5, 163	Λογαριασμός	1760	4 pezze di Spagna			Πιάστρες 1.20

Piccotè (πικοτέ)

Μάλλινο ή μικτό μεταξωτό ύφασμα γαλλικής παραγωγής, συνήθως με άνθινο διάκοσμο και φόντο σατέν.⁷⁹⁶ Εμφανίζεται μόνο μια φορά, το 1775, ραμμένο ως sottoveste, μεσοφόρι, λευκό και παλιό.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 sottoveste από piccotè λευκό χωρίς μανίκια παλιά	Nicolò Dabovich		

Piassa (πιάσσα)

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 84 B	Κατάστιχο	1782	1 κομμάτι απο piassa	Cristoforo Condoguri scrivano		

Ύφασμα μεταξωτό ή βαμβακερό, είδος γάζας με ύφανση αραιή και χαλαρή.

⁷⁹⁶ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 305.

Rasetti (ραζέττι)

(βλέπε και *Raso*)

Το rasetto είναι ένα είδος *raso* (ατλάζι, σατέν). Η ιδιαιτερότητά του έγκειται στον αριθμό των σημείων δέσης των υφαιδιών με τα στημόνια, στο *rasetto* η απόσταση είναι οκτώ.⁷⁹⁷ Αυτό σημαίνει πως το υφάδι περνά πάνω από 8 στημόνια πριν δεθεί με το επόμενο. Τα συνδεδεμένα σημεία του *rasetto* δεν έρχονται ποτέ σε επαφή μεταξύ τους, όπως και σε όλα τα *raso*, και η διαγώνια απόστασή τους είναι 3 νήματα. Για να αντέχει η δομή με οκτώ νήματα ελεύθερα, οι κλωστές, που είναι πολύ λεπτές, πιέζονται πολύ στο χτένι, με αποτέλεσμα να έχουμε μέχρι και 40 υφάδια σε 1 εκατοστό υφάσματος. Το rasetto είναι συχνά ολομέταξο με στημόνια συνήθως πιο χονδρά ή λιγότερο κατεργασμένα, δεν είναι σπάνιο τα στημόνια να είναι βαμβακερά.⁷⁹⁸ Η βαφή του *rasetto* γίνεται πάντα μετά την ύφανσή του.

Ο *Giovanni Mariti* μας πληροφορεί πως στην Κύπρο παράγεται καλής ποιότητας *rasetto* και προορίζεται και για εξαγωγή⁷⁹⁹ ενώ ο Κυπριανός στο χρονικό του μας αναφέρει πως: 'ράζαγίνονται στη Λευκωσία από μετάξι και βαμβάκι εις διάφορα χρώματα'.⁸⁰⁰

Στα έγγραφα εισαγωγής δεν αναφέρεται ποτέ η ποικιλία αυτή, ενώ στα ιδιωτικά εμφανίζεται από το 1760 μέχρι το 1795, και καταγράφεται 23 φορές. Από αυτό κατασκευάζονται γιλέκα τύπου *camisiole* και *camisolino*, παντελόνια τύπου *calzoni*, τσουπέδες, κούρτα, καφτάνια, μπορντούρες σε διάφορα ενδύματα, καλύμματα επίπλων και κλινოსκεπάσματα. Όσες φορές αναφέρεται η προέλευσή του, αυτή είναι κυπριακή, Λευκωσίας, και ο διάκοσμός του είναι ριγέ ή μονόχρωμος, πράσινος ή κίτρινος.

Η τιμή του φαίνεται να είναι ψιλή και οι κάτοχοί του είναι όλοι των ανωτέρων κοινωνικών στρωμάτων. Πολύ πιθανόν πρόκειται για το καλούμενο *satin de Chypre*, πολύ καλής ποιότητας και διαδεδομένο σε όλη την Ανατολική Μεσόγειο, έτσι όπως λέει ο *Bezon*.⁸⁰¹

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1760	Attestato	1760	rasetti σκέττα και ριγέ κομμάτια 17	Anastasi Valsamachi		
Busta 5, 212	Κατάστιχο	1762	1 coltra παλιά μεταξωτή με πλαίσιο από rasetto	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	2 κομματάκια rasetto Λευκωσίας ένα πράσινο και το	Idem		

⁷⁹⁷ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 338.

⁷⁹⁸ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 553.

⁷⁹⁹ G. Mariti, *Viaggi per l'Isola di Cipro...*, σ. 119.

⁸⁰⁰ Αρχιμανδρίτης Κυπριανός, *Ιστορία χρονολογική...*, σ. 366.

⁸⁰¹ M. Bezon, A. Lorrain, *Dictionnaire general des Tissus anciens et modernes*, Παρίσι, 1856, том. 1 σ. 213.

			άλλο giallo di corca 1 πήχη και ½			
Busta 5, 229	Idem	1763	1 bocza από rasetto	Ellia Cavadia da Cefalonia		
Busta 6, 50	Idem	1760	1 caftan ή dolliman από rasetto Λευκωσίας κίτρινο κοντό	Andrea Comis da Corfù		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	Idem	1 caftan από rasetto κίτρινο Λευκωσίας κοντό	Idem	Zuanne Sagramora	Πιάστρες 5
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	1 curto από μεταξωτό ύφασμα επενδυμένο με rasetto ριγέ Λευκωσίας κοσμημένο με gallon και κουμπιά ασημένια	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 coltra απο rasetto Λευκωσίας πορτοκαλί και πλαίσιο από rasetto πράσινο παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι απο rasetto πράσινο Λευκωσίας, πήχες 3 ½	Rubbina relitta di Nicolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 μικρή coltretta παλιά, παιδική με damaschetto και πλαίσιο απο rasetto κίτρινο Λευκωσίας	Idem		
Busta 6, 65 B	Credito	1764	2 rasetti	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		Πιάστρες 8
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 zurrè από damaschetto πράσινο και χρυσό με διάκοσμο από merletto ασημένιο επενδυμένο με rasetto κίτρινο Λευκωσίας	Piero Posupovich da Cherso	Piero Castellano	Πιάστρες 14.20
Busta 6, 68	Idem	Idem	1 curto απο damasco ουρανί επενδυμένο απο	Ellia Cavadia da Cefalonia	Andoni di Cazi Michaili	Πιάστρες 8.11

			rasetto Λευκωσίας κοσμημένο με galloncino ασημένιο και n.45 κουμπιά ασημένα a filigrana, παλιό και λερωμένο			
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 sottoveste από rasetto μπλε ανοικτό παλιά	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni από rasetto μπλέ ανοικτό παλιό	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	2 κομμάτια rasetti τετραγωνισμένα	Angelo Mantovani	Zuane Pellizzon	Πιάστρες 5.6
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια rasetti	Idem	Iorgachi Policroni	Πιάστρες 5.20
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια rasetti	Idem	Capitano Giovanni Battista Gambillon	Πιάστρες 5.25
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια rasetti	Idem	Idem	Πιάστρες 8.20
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια rasetti	Idem	Zuane Pellizzon	Πιάστρες 5.30
Busta 6, 107 A	Κατάστιχο	1792	1 ζεύγος braghe με το camisiolino απο rasetto Κύπρου καινούριο	Gasparo de Sollis		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola διορθωμένη άσπρη απο rasetto κυπριακό, παλιά	Idem		
Busta 6, 121	Idem	1795	1 sottoveste και calzoni από rasetto	Tommaso Barichievich		

Raso (ράζο)

(βλέπε και *broccato, damasco, rasetto, seta*)

Το *raso* (ατλάζι, *satini*) δεν είναι ύφασμα αλλά τρόπος ύφανσης. Δηλώνει τα υφάσματα εκείνα στα οποία η απόσταση μεταξύ των συνδετικών σημείων είναι μεγαλύτερη των τεσσάρων κλωστών στημονιού για κάθε υφάδι και η διεύθυνσή τους είναι σύμφωνη με έναν *αύξοντα αριθμό*, ο οποίος καθορίζεται με βάση συγκεκριμένους κανόνες και σύμφωνα με τον αριθμό της *επανάληψης της ύφανσης*.⁸⁰² Το αποτέλεσμα είναι μια λεία επιφάνεια που έχει στο μπροστά μέρος τα άδετα υφάδια και στο πίσω τα άδετα στημόνια (εικόνα 163-164). Με βάση το υλικό των κλωστών και την επεξεργασία τους οι επιφάνειες είναι λιγότερο ή περισσότερο λαμπερές και μαλακές. Οι κυριότερες πρώτες ύλες είναι το μετάξι, συχνά σε συνδυασμό με το βαμβάκι και σπανιότερα με το λινό.⁸⁰³

Η προέλευση της τεχνικής αυτής είναι κινέζικη και πέρασε στην Ευρώπη μέσω της Περσίας και της Συρίας που της πρόσθεσαν τεχνικές αλλαγές και εμπλουτισμούς.⁸⁰⁴

Η χρήση των υφασμάτων αυτών, χάρη στην ιδιαιτερότητα της γυαλάδας τους και του υλικού τους, ήταν περιορισμένη στα ψηλότερα κοινωνικά στρώματα από τον μεσαίωνα μέχρι και τη σύγχρονη εποχή. Αν και κάποιες ποιότητες και ποικιλίες ήταν φθηνότερες (μικτό μετάξι με βαμβάκι, κακής ποιότητας μετάξι κτλ), μόνο με την εισαγωγή των συνθετικών ινών τον 20ο αιώνα τα υφάσματα σατέν μπόρεσαν να μπουν σε όλα τα σπίτια και να φορεθούν από όλους.

Ο διάκοσμος που φέρουν τα υφάσματα αυτά είναι υφαντός αλλά και κεντητός. Συνήθως τα βρίσκουμε σαν *damascato* και *broccato* ή και τα δυο μαζί, όπου το *raso* παίζει τον ρόλο της βάσης στις αντιθέσεις του χρώματα στο *broccato* και υπογραμμίζεται η πλαστικότητα στο *damascato*.

Στην Κύπρο παράγονται υφάσματα με αυτή την υφαντική μέθοδο, ιδιαίτερα μια λεπτή ποικιλία, τα ραζεττα, *rasetti* (βλέπε λήμμα). Είναι όμως και προϊόν έντονης εισαγωγικής κίνησης από τη Βενετία, έτσι όπως φαίνεται από τα ανάλογα έγγραφα.

Συγκεκριμένα στη δεκαετία 1754-64 εισάγονται στην Κύπρο 24,543 πήχες *raso* για ένα συνολικό ποσό που ξεπερνά τις 31,916 πιάστρες. Τα χρόνια 1778-86 η κατάσταση είναι διαφορετική, οι πήχες του εισαγόμενου υφάσματος είναι 8,351 συν 2 κουτιά, 8 κομμάτια και 1 μποξά, που συνολικά δεν μπορούν να ξεπερνούν 1000/2000 πήχες. Το συνολικό ποσό που ξοδεύτηκε για τους 8,351 πήχες είναι 11,791 πιάστρες.

Ο μέσος όρος τιμής είναι 1,3 πιάστρες ανά πήχη, την πρώτη δεκαετία και 1,4 για τη δεύτερη, από ένα σύνολο τιμών που δεν πάνε κάτω από 1 πιάστρα και δεν ξεπερνούν τις 2 ½. Η τιμή δεν είναι ιδιαίτερα υψηλή και βασίζεται στα υλικά (μετάξι ή μικτό βαμβάκι) και το διάκοσμο. Δυστυχώς, δεν εμφανίζονται σε όλες τις περιπτώσεις τα στοιχεία αυτά που θα μας βοηθούσαν να καθορίσουμε τη σχέση τιμής και ποιότητας αν και τα απλά (*rasi schietti, rasi lisci*) έχουν τις χαμηλότερες τιμές, ενώ αυτά με άνθινο διάκοσμο (*fiorati, con fiori, fiori d'oro*) τις ψηλότερες.

Οι έμποροι που εισάγουν τα *rasi* είναι πολλοί, γεγονός που αποκλείει το δικαίωμα της αποκλειστικότητας. Τα πιο σημαντικά εμπορικά ονόματα, *Serioli, Pelli, Vassalo* και *Giachich* έχουν μεγαλύτερο μερίδιο στις εισαγωγές. Έμποροι όπως ο *Petrina*, ο *Clelich*, ο *Peristiani*, ο *Caprara*, ο *Orebich* και ο *Amand* εισάγουν αραιά αλλά μεγάλες ποσότητες από *raso*. Όπως έχουμε δει πιο πάνω, τα επίθετα που συχνά συνοδεύουν τα υφάσματα στην περίπτωση αυτή είναι λίγα. Σε δυο περιπτώσεις αναφέρονται σαν *rasi alla Fiorentina*, φλωρεντιανού τύπου δηλαδή και όχι φλωρεντιανά. Μια μόνο φορά σαν *Venezian*, αλλά εξυπακούεται πως τα υφάσματα που φορτώνονται στη Βενετία είναι παραγωγή της πόλης που φημιζόταν για την ποιότητα και ποσότητά τους. Μια φορά αναφέρονται σαν

⁸⁰² A. Argentieri Zanetti, *Dizionario Tecnico della Tessitura...*, σ. 57.

⁸⁰³ E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 342

⁸⁰⁴ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 338.

raso Indiana και *Persiana*. Αυτά τα επίθετα δεν πρέπει να σχετίζονται με την καταγωγή, αλλά με το τύπο του υφαντού. Το φλωρεντιανό *raso*, για παράδειγμα, είναι πιο χονδρό και πιο σκληρό από το βενετικό και χρησιμοποιείται για επενδύσεις καθισμάτων και κουρτίνες.⁸⁰⁵ Δεν έχουμε υπόψη μας τις περσικές και ινδικές ποιότητες, ή καλύτερα δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια ποιότητα εννοεί ο υπάλληλος του προξενείου από τις πολλές που υφαίνονται σε αυτές τις χώρες. Ο διάκοσμος, όπου αυτός αναγράφεται, είναι άνθινος, *con fiori, fiorati, rigati con fiori*, κλασικό κοσμητικό μοτίβο της εποχής και του συγκεκριμένου υφαντού.

Στα ιδιωτικά έγγραφα συναντούμε το *raso* από το 1739 μέχρι και το 1796. Πέρα από εμπόρευμα το βρίσκουμε ραμμένο σαν μαντίλι, γιλέκο, πλαίσιο σε κουβέρτες, σκεπάσματα, τσάντες, ζιπούνια, γιλέκα τύπου *camisiole*, τσουπέδες, φούστες ή μεσοφόρια, παντελόνια τύπου *bragoni* και *calzone*, αντεριά και φουστάνια. Τα χρώματά του είναι πολύ περιορισμένα, κόκκινο, κίτρινο, πράσινο άσπρο και μαύρο ενώ ο διάκοσμός του είναι κεντητός, *damasco, broccato, alla fiorentina* και ένθετος με χρυσά και αργυρά γαλόνια. Ο τόπος ύφανσής του είναι η Κύπρος (η Λευκωσία), η Βενετία, η Φλωρεντία και η Χίος. Η παρουσία του υφάσματος στα ιδιωτικά έγγραφα διαφέρει από τις εισαγωγές. Τα υφάσματα δομής *raso* είναι πολύ περιορισμένα και πολλά από αυτά είναι ντόπια παραγωγής. Πιθανόν τα υφάσματα που εισάγονται, αφού ραφτούν ή αφότου μπουν στο εμπόριο, να περιγράφονται στα έγγραφα με άλλο όνομα. Για παράδειγμα, το υλικό κατασκευής τους, λ.χ. μετάξι, τον διάκοσμό τους, λ.χ. μπροκάτο, μπορούν να δώσουν τη θέση τους, την τεχνική ύφανσης και στο όνομα **raso**. Είναι δυνατόν τα *rasi* της Λευκωσίας να είναι τα **rasetti** (βλέπε λήμμα). Σ' αυτή την περίπτωση η δήλωσή τους σαν **rasi** δεν είναι λανθασμένη, αφού πρόκειται για την ίδια οικογένεια υφασμάτων.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα / χαρακτηριστικά	Τιμή
Rasi	1754	Giro. Wakeman	Πήχες 1410	Πιάστρες 1 5/8 x π
	1754	Amand	Πήχες 1466	Idem
	1754	Zuan. Bizzaro	Πήχες 713	Idem
Alla fiorentina	1754	Pietro Vassalo	Πήχες 259	Πιάστρες 1 3/4 ο πήχης
rigati	1754	idem	Πήχες 142	Ριάστρε 2 ο πήχης
	1755	Zuan. Orebich	Πήχες 207	Πιάστρες 1 5/8 x π
				Idem
	1755	Costantin Ciccio	Πήχες 130	idem
				idem

⁸⁰⁵ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 338.

schetti	1755	Pietro Vassalo	Πήχες 457	idem	
	1755	Idem	Πήχες 974	idem	
	1755	Gio. Wakeman	534 $\frac{2}{3}$	riastre 2 $\frac{1}{2}$ x π	
indiana e persiana	1755	Gio. Garmogliesi	πήχες 499 $\frac{1}{2}$	πιάστες 1 $\frac{5}{8}$ x π	
	1755	Zuan. Orebich	Πήχες 315 $\frac{3}{4}$	idem	
alla fiorentina	1756	Fouquie Sermet	Πήχες 1245	idem	
	1756	Serioli e Pelli	Πήχες 250	riastre 1 $\frac{1}{2}$ x π.	
	1756	Gio. Wakeman	Πήχες 2127 $\frac{1}{2}$	para' 44 x πήχης riastre 1 $\frac{1}{2}$ xπ	
	1756	Idem	Πήχες 619	idem	
	veneziani	1758	Serioli e Pelli	Πήχες 508	idem
		1758	Zuan. Bizzaro	Πήχες 799	idem
Con fiori	1759	Serioli e Pelli	Πήχες 416	riastre 2 x πήχης	
	1759	Zuan. Orebich	Πήχες 1665	riastre 1 $\frac{1}{2}$ x π	
	1759	Marin Roldi	Πήχες 971	idem	
	1759	Gio. Fugas	Πήχες 336	idem	
	1760	Andrea Pelli	Πήχες 246 $\frac{1}{2}$	idem	
	1760	idem	Πήχες 580 $\frac{1}{2}$	para' 60 o πήχης	
	1760	Gio. Fugas	Πήχες 822	idem	
	1760	Gio. Fugas	Πήχες 373 $\frac{1}{2}$	riastre 1 $\frac{1}{2}$ x π.	
	1760	Andrea Pelli	Πήχες 2353	idem	
	1760	Zuan. Orebich	Πήχες 434	riastre 2 o πήχης	
	1761	Andrea Pelli	Πήχες 472	π. 1 $\frac{1}{2}$	
	1761	Idem	Πήχες 253	idem	
	1761	Zuan. Orebich	Πήχες 430	riastre 2 x π.	
	1762	Zuan. Bizzaro	Πήχες 1424		

Rigati con fiori Lissi Fiori d'oro	1762	Diodato di Michiel	Πήχες 237 ¼	
	1763	Andrea Pelli	Πήχες 294 ½	
	1763	Stef. Seratt	Πήχες 1286 ¾	
	1763		Πήχες 145 ¼	
	1764	Vassalo e Giachich	Πήχες 559 ¼	
	1764	Andrea Pelli Idem		
fiorati fiorati lissi lissi fiorati schiatti lissi	1778	Andrea Clelich	Πήχες 480	π.1 ¼ ο πήχης
	1778	Idem	Πήχες 200	π. 1 ½ ο πήχης
	1778	Gio.Bat. Salvadori	Πήχες 640	π.1 1/3 ο πήχης
	1778	Zua. Sbrignatello	Πήχες 600	π.1 ½ ο πήχης
	1778	Steffano Petrina	Πήχες 730	π. 1003.75
	1778	idem	Πήχες 450	π.2 ο πήχης
	1778	idem	Πήχες 650	π. 1 3/8 ο πήχης
	1778	Bernardo Caprara	1 cassetta	ρ.1 ½ ο πήχης
	1779	Petrina	πήχες 800	πιάσ 169
	1779	Anto. Mellada	πήχες 123	πιάσ 133
	1779\	Idem	πήχες 50	πιάσ. 1200
	1779	Ema Vassalo	1 pezza	πιάσ. 750
	1780	Gero. Calimeri	πήχες 800	ρ.1 il pico
	1780	Petrina	πήχες 500	πιας. 1871
	1781	Giuse. Sforcina	pezze 12	
	1781	Petrina	πήχες 708	
1782	Cost. Peristiano	1 taglio	πιάσ. 439	

	1782	Fra.Pao.Ferdrigo	1 fagotto	
	1785	Giaxich.Caenazzo	πήχες 1608	
	1786	Peristiai	1 cassetta	
	1786	Nic. Caprara	1 cassetta	
	1786	Luca Lucich	6 pezze	

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1754	Βεβαίωση	1754	1 κουτί rasi	Signor Amand e compagni		
Busta 1, 1756	Responsale	1756	1 κουτί rasi alla fiorentina	Sabbato Alteras	Giorgio Wakerman	
Busta 2, c. 74	Αποθήκευση	1773	8 κομμάτια rasi απλά Βενετίας	Abate Giacomo Zambelli		
Busta 3, c.46	Παραγγελία	1788	3 κομμάτια rasi άσπρα λευκά	Monsieur Girau		A parà 4 \ ½ la pezza (Πιάστρες 13.20)
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι raso κίτρινο λεπτό	Idem		Πιάστρες 5.20
Busta 3, c. 47	Idem	1787	3 κομμάτια rasi άσπρα λεπτά *	Idem		Πιάστρες 13.20
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι raso κίτρινο λεπτό *	Idem		Πιάστρες 5.20
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto raso λεπτό	Idem		Πιάστρες 2
Busta 3, c. 250	Κατάστιχο	1785	3 κομμάτια raso Βενετίας	Gian Carlo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια raso Λευκωσίας	Idem		
Busta 3, c. 291 r	Idem (furto)	Idem	Rasi	Gerasimo archimandrita e procuratore di Gerusalemme		

Busta 5, 212	Idem	1762	4 fazzoletti από raso	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	Idem	1 sottoveste με mostre raso λαυκή παλιά με brillanti	Niccolò Voltolina	Dottor Napolitano	Πιάστρες 1.31
Busta 6, 58	Κατάστιχο	Idem	1 zippone από raso fiorato κοσμημένο με ασήμι	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 61	Idem	1763	1 detto από tabino κόκκινο παλιό κοσμημένο με gallon χρυσό και επενδυμένο με raso κίτρινο Λευκωσίας	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 zuppè από damaschetto πράσινο Βενετίας κοσμημένο με merlo ασημί επενδυμένο με raso Λευκωσίας κίτρινο	Piero Posupovich da Cherso		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	4 bragioni di raso di Nicosia	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	1 camisiola από raso Λευκωσίας κίτρινο	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	1 camisiolla από raso παλιά χρώμα raonazzo	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 coltra από raso μεταξωτό κατασκευής Χίου με σχέδια παλιά	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 borsetta από raso λευκό κεντημένη για λεφτά παλιά με τους δακτύλιους ασημένιους	Piero Posupovich da Cherso	Cazi Iorghi dragomanno	Πιάστρες 1.23
Idem	Idem	Idem	1 collar από raso κίτρινο απλό, κεντημένο ολομέταξο	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 2.10

Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 sottoveste από raso fiorato cremese	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 78 A	Registro d'entrata	1777	4 κομμάτια rasi πήχες 293	Andrea Crelich		Πιάστρες 5 il ricco
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια με ρίγες πήχες 85	Idem		Πιάστρες 6 il ricco
Busta 6, 78 C	Idem	Idem	12 κομμάτια rasi χρυσό και damaschi πήχες 604 ½	Steffano Petrina		Πιάστρες 3
Busta 6, 106 A	Κατάστιχο	1791	1 sottovesta από raso λευκό με κέντημα	Giuseppe Mondonuovo		
Busta 6, 112	Idem	1793	1 sottoveste από raso μαύρη παλιά	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από raso cremese παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από raso λευκή κεντημένη και παλιά	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	Idem	1 coperta με πλαίσια από raso stampato	???	Ahmet	Πιάστρες 17.1
Idem	Idem	Idem	1 sottovesta και bragioni raso cremese	???	Capitan Pauli	
Idem	Idem	Idem	1 sottovesta και bragioni raso λευκό με galoni	???	Hagi Giacomo Cruttari	Πιάστρες 12.1
Busta 6, 119	Κατάστιχο	1795	1 sottoveste raso celeste κεντημένη παλιά	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από raso λευκή παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από raso μαύρο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni από raso μαύρο	Idem		
Busta 6, 120	Idem	Idem	3 gilecchi από raso κεντημένο	Idem		

Busta 6, 121	Idem	Idem	1 sottoveste πράσινη από raso	Idem		
Busta 6, 123	Idem	Idem	2 fazzoletti απλά από raso stampati παλιά	Antonio Bernardi da Venezia		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 sottoveste raso celeste κεντημένη *	Martin Crelich		Πιάστρες 5
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste raso λαυκό *	Idem		Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste raso Χίου	Idem		Πιάστρες 6
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από raso μαύρο *	Idem		Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni raso μαύρο*	Idem		Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	3 gilecchi από raso κεντημένα	Idem		Πιάστρες 15
Busta 6, 135	Dote (nota)	1762	1 anteri από raso με ρίγες κε κανένα λουλούδι, Λευκωσίας	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 11, c. 11	Nota	1739	1 κομμάτι raso	Steffano Braconi		
Busta 11, c. 110	Nota di carico	1765	1 κουτί με 10 κομμάτια rasi απλά μπράτσα 833, πήχες 774	Andrea Pelli		A medini 120 (Πιάστρες 264)
Busta 11, c. 122	Conto	1774	5 rasi λεπτά + άλλα 5	Zuane Sagramora		Πιάστρες 23+9
Busta 11, c. 167	Conto	1794	Πήχες 11 raso	Conte Rosalem		Πιάστρες 2 ½ ο πήχης (27.20)
Busta 11, c. 270	Conto ?	???	1 vesta raso από Firenze διπλό πήχες 10	Al governatore		

Rassa (ράσσα)

(βλέπε *Lana* και *Panni*)

Μάλλινο ύφασμα, χονδρό και χαμηλής ποιότητας.⁸⁰⁶ Παίρνει το όνομά του από τη χώρα προέλευσής του, τη σημερινή Σερβία, παλαιότερα *Rascia* ή *Raska*.⁸⁰⁷ Στη Βενετία εμφανίζεται από τον 14ο αιώνα και είναι το κατ' εξοχήν ύφασμα επένδυσης των *felzi*, των καλυμμάτων δηλαδή της γόνδολας.

Στη Βενετία διατηρείται μέχρι τις μέρες μας το όνομα του υφάσματος στο δρόμο που ήταν εγκατεστημένα τα εργαστήρια ύφανσής του. Ο *Boerio* αναφέρει πως στη Βενετία η *rassa* χρησιμοποιείται για ενδύματα χαμηλών τάξεων και μαζικής παραγωγής.⁸⁰⁸

Στα έγγραφα παρουσιάζεται μόνο σαν αγαθό ιδιωτικής χρήσης από το 1755 μέχρι το 1775. Αναφέρεται λίγες φορές, σαν όρος είναι πολύ εξειδικευμένος και χρησιμοποιείται μόνο στη βενετική διάλεκτο. Πολλά από τα ενδύματα από *rassa* ίσως έχουν καταγραφεί σαν *lana* ή *panni lani* (βλέπε λήμματα). Από αυτό κατασκευάζονται, βάσει των εγγράφων, παντελόνια τύπου *calzoni*, *braghese* και *bragoni* και ενδύματα για το μπούστο, όπως ζιμπούνια και *crosati*, κοντά αντεριά. Τα χρώματα είναι κλασικά του μάλλινου υφάσματος, μπλε, καφέ/κανέλα και καμελό. Ενδιαφέρον προκαλεί η αναφορά στα αρχαιακά έγγραφα του 16ου αιώνα, όπου ο όρος *rassa* εξηγείται σαν μάλλινο βενετικό ύφασμα από μαλλί Θεσσαλονίκης.⁸⁰⁹

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2, c. 211	Κατάστιχο	1755	1 crosatto από rassa μάλλινη μπλε παλιά	Cristofolo gregovich detto Crillasco da Perasto		
Busta 5, 162	Idem	1760	1 ζεύγος bragoni από rassa camelin παλιό	Aghalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 46	Idem	1756	1 zippone από rasia παλιό	Iseppo Burovich da Perasto		
Bust 6, 50/9	Idem	1760	Ένα ζεύγος braghese από rassa canellin παλιό	Agalo Zuanne Papafalco		
Busta 6, 75	Idem	1775	2 crosatti με μανίκια από rassa	Simon Smircich d'Antonio		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto από rassa χωρίς μανίκια	Idem		

⁸⁰⁶ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 202.

⁸⁰⁷ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 321.

⁸⁰⁸ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 554.

⁸⁰⁹ ASVe, *Senato Terra*, registro 44, 1562-1563.

Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calzoni παλιό από rassa	Idem		
------	------	------	----------------------------------	------	--	--

Rigadin (ριγκαντίν)

Λεπτό ύφασμα μεταξωτών υφαδιών και βαμβακερών στημονιών, σπανιότερα μικτό με μαλλί.⁸¹⁰ Όπως εξυπακούεται από το όνομά του, ο διάκοσμος είναι με ρίγες διαφόρων πλατών, με κάθετη φορά.⁸¹¹ Στα έγγραφα παρουσιάζεται μόνο τρεις φορές κατά την τελευταία δεκαετία του 1700. Πρόκειται για μία *vellada* μπλε, ένα άσπρο γιλέκο και έξη ζεύγη κάλτσες μαύρες. Δεν παρουσιάζεται καμιά αναφορά στο κόστος τιμής.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 vellada rigadin blu	Casse da naufragio checchia Nuova Sorte		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	6 paia calze di rigadin di cotone e neri	Francesco Maddalena		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 gilecco di rigadin bianco nuovo	Antonio Bernardi da Venezia		

Roè, ruè (ρουέ)

Ο όρος, έτσι όπως αναφέρεται στα ιδιωτικά έγγραφα του τέλους του 1700, δεν ανταποκρίνεται σε κανένα λήμμα λεξικού και σε καμιά εξειδικευμένη έκδοση, σύγχρονη ή της εποχής εκείνης. Πιθανόν με τον όρο αυτό να δηλώνεται ο γαλλικός όρος *roié* (με ρίγες) αλλά δεν υπάρχει καμιά ένδειξη στις περιγραφές που να το υποστηρίζει (εικόνα 165). Αυτό βέβαια δεν είναι καθοριστικό, αφού ούτε στην περίπτωση του *rigadin* δεν αναφέρεται η παρουσία των ριγών. Είναι, δε, πιθανότερο να δηλώνεται ο όρος *rouen*, άρα τα ακριβά βαμβακερά που υφαίνονταν στην ομώνυμη γαλλική πόλη, συχνά από κυπριακές πρώτες ύλες.⁸¹² Με βάση τα ενδύματα που αναφέρονται να είναι κατασκευασμένα από αυτό, ζιπούνια και *vellada*, μπορούμε να υποθέσουμε πως πρόκειται για τα

⁸¹⁰ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 575, D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 202.

⁸¹¹ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 377.

⁸¹² E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 330.

γνωστά βαμβακερά βελούδα της *Rouen* με τα χαρακτηριστικά χρώματα παστέλ, καφέ, σταχτί και κόκκινο.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος–ποσότητα–χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 c. 86	Προίκα	1781 (1783)	2 ziproni απο roè cenerini απλά	Gerasimo Mauro (Pagona)	Giacomo Peristiani	
Busta 3, c. 250	Κατάστιχο	1785	1 κομμάτι ruè μπλε 4 πήχες	Gian Carlo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ruè caffè messa a mano	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	1751	1 vellada παλιά από Roè	Giorgio Venier		
Busta 6, 120	Idem	1795	50 μπράτσα ruè κόκκινο	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι ruè χρώμα pulice	Idem		
Busta 6, 126	Εκτίμηση	1796	50 μπράτσα ruè κόκκινο*	Idem		Parà 36
Idem	Idem	Idem	44 μπράτσα ruè pulice*	Idem		Parà 36 (Πιάστρες 84.24 con sopra)

Saglia (σάλια)

(βλέπε και *Lana, Panno, Scarlato, Sarzetta*)

Με τον όρο αυτό δηλώνεται, όπως και σε άλλα λήμματα, ένας τύπος ύφανσης (εικόνα 166). Πρόκειται για το ύφασμα με τρία στημόνια και τρία υφάδια, στο οποίο το πρώτο υφάδι ανεβαίνει στο πρώτο στημόνι, το δεύτερο στο δεύτερο και το τρίτο στο τρίτο, δημιουργώντας έτσι μια διαγώνια

ύφανση, η οποία επαναλαμβάνεται με μονό ή διπλό συνδετικό σημείο του τύπου ABA-BBB (όπου Α το υφάδι κάτω από το σημόνι).⁸¹³

Στη βενετική διάλεκτο του 18ου αιώνα, με τον όρο *saia*, *saglia*, *sagia*, *sarza* δηλώνεται μάλλινο πολύτιμο υφάσμα με την πιο πάνω υφαντική δομή.⁸¹⁴ Την ίδια έννοια έχει και η φωνητική παραλλαγή *scaglia*, *scalli* που συχνά συγχέεται με τον όρο *scalli*, *scallia*, ο οποίος δηλώνει το σάλι, το υφαντό δηλαδή που καλύπτει τις πλάτες, το κεφάλι ή το λαιμό.⁸¹⁵ Δεν υπάρχει ορθογραφική διαφορά μεταξύ των δύο και, αν δεν αναφέρονται συμπληρωματικά στοιχεία σχετικά με τη φύση του υφάσματος, δεν είναι δυνατή η αναγνώριση του ενός από το άλλο. Στη συνέχεια παρατίθενται οι παραπομπές των εγγράφων με ξεχωριστούς πίνακες για τις δύο φωνές του ίδιου όρου, από τον οποίο έχουν αφαιρεθεί όλα όσα αφορούν στο *scalli* σαν ένδυμα.

Στα έγγραφα εισαγωγής ο όρος αναφέρεται πάντα *saglia* (και μια φορά σαν *saja*), συχνά με το επίθετο **paragon** (βλέπε λήμμα) και **scarlato** (βλέπε λήμμα), που σε αυτή την περίπτωση δηλώνει το χρώμα: βαθύ κόκκινο, πορφυρό. Σε δύο περιπτώσεις αναφέρεται σαν *mezza* (½), μισή, γεγονός που δηλώνει μικτές κλωστές, μίξεις με βαμβάκι ή με κατώτερης ποιότητας μαλλί. Οι έμποροι είναι οι συνήθειες, *Vassalo*, *Giaich*, *Pelli*, *Amand*, *Rissin*, *Petrina*, *Calimeirs* κλπ, και οι ποσότητες είναι αρκετά μεγάλες στις δύο δεκαετίες που αναλύουμε (1754-64, 1778-86). Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι τιμές οι οποίες είναι πολύ ψηλές (από 3 μέχρι 7 πιάστρες ο πήχης), γεγονός που δηλώνει πολύ καλής ποιότητας μαλλί, πέρα από το ακριβό χρώμα (βλέπε **scarlato**), ενώ η ύφανση δεν είναι ιδιαίτερα πολύτιμη. Αυτή η υπόθεση υποστηρίζεται και από τα ιδιωτικά έγγραφα, όπου το μαλλί αναφέρεται και ως τύπου *angora*.

Στα έγγραφα ιδιωτικών υποθέσεων τα υφάσματα αυτά εμφανίζονται από το 1740 μέχρι και το 1795. Ο χώρος προέλευσής τους είναι η Βενετία, η Αγγλία και η Αλεξάνδρεια. Μεγάλο μέρος είναι κόκκινο, *scarlato*, όπως φαίνεται και από τις εισαγωγές αλλά μας αναφέρονται και υφάσματα βαμμένα μαύρα, πράσινα, άσπρα, ροζ, τυρκουάζ και παγονί. Καταγράφονται σε κομμάτια, *pezze*, πολύ σπανιότερα σε μπράτσα και πήχες και από αυτά ράβονται σε φουστάνια, τσουπέδες, κούρτα, πινίχια, παντελόνια, *vellade* και λεπτομέρειες σε γούνες. Οι ιδιοκτήτες και χρήστες τους είναι όλοι των ανωτέρων κοινωνικών τάξεων και οι περισσότεροι είναι ξένοι. Δεν αποκλείεται ο υφαντικός τύπος να έχει δώσει το όνομά του στο ένδυμα *σαιά* ή *σαγιά*. Προς υποστήριξη αυτής της θέσης χρησιμοποιείται η περιγραφή του *Muradja d'Ohsson*⁸¹⁶ που δηλώνει πως οι Οθωμανοί αξιωματούχοι και τα μέλη των ανωτέρων κοινωνικών τάξεων φορούσαν μακρύ μανδύα, κόκκινο από πολύτιμο υφάσμα βενετικής κατασκευής με το όνομα *saya* (*saglia scarlata*). Αυτό δεν αποκλείει πως κάποια από τα ενδύματα ήταν καμωμένα από άλλα υφάσματα, όπως αυτά που σημειώνει η Ηγουμενίδου στα κατάστιχα της Κύπρου.⁸¹⁷

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα / χαρακτηριστικά	Τιμή
Saglia				

⁸¹³ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 154; E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 370.

⁸¹⁴ A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 340.

⁸¹⁵ Boerio, σ. 592 A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 340.

⁸¹⁶ I. Muradja d'Ohsson, *Tableau general de l' Empire Othoman*, Παρίσι 1793, том. 2, σ. 290.

⁸¹⁷ E. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 108.

Scarlata	1754	Pietro Vassalo	Pichi 25	Piastre 5 il pico
Idem	1755	idem	Pezze 4	Piastre 250 la pezza
Mezza	1755	idem	Pezze 2	Idem
	1755	idem	Pichi 150	Piastre 4 il picho
	1756	Amand	Pezze 5	Piastre 250 la pezza
	1760	Andrea Pelli	Pezze 6	Idem
	1760	Eman. Vassalo	Pezze 3 ½	Idem
Scarlata	1760	Zuan. Orebich	Pezze 3	idem
	1760	Zuan. Bizzaro	Pezze 12	idem
	1760	Agostin Petrina	Pezze 6 ½	
Saglia	1778	Steffano Petrina	Pichi 55	p.7 il pico
Scarlata ½	1778	Pier.Ant. Malanoti	1 baletta	
	1778	Antonio Melada	brazza 55	p. 7 .20 il br
	1779	Giuse. Giustiniani	1 involto	f.480
	1779	Vassalo e Giachich	1 pezza	piastre417.50
	1779	Ema. Vassalo	1balotto	piastre 400
Scarlata	1779	Zuan. Germogliesi	1 balotto	-----
	1780	Giro. Calimeri	pichi 58	
	1781	Agostin Petrina	3 pezze	piastre 350
	1781	Lore Rossin	pezze 4	
	1781	Lore Rossin	pezze 24	
idem parang.	1783	Michele Devezen	1 balla	
Scarlata	1784	Amand	pichi 50	
Saje	1778	Anto Gallicioli	Pichi 55	p.3 il pico

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1757	Fede	1757	3 κομμάτια saglia scarlata	Agostin Petrina		
Busta 1, 1759	responsale	1759	Κομμάτια 3 ½ panni saglie scarlate	Agostin Petrina		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια panni saglie scarlate	Giuseppe Loris	Agostin Petrina	
Busta 3, c. 5	Dote	1787	1 giubbè από saia	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	Πιάστρες 8
Busta 3, c. 231	Attestato di carico	1784	4 pezze απο saglia Βενετίας	Giovanni Antonio Rizzini		
Busta 11, c. 22	Conto di vendita	1740	Saglia meneui 1 di 70 da parangon	Facio Zanbelli		Πιάστρες 5.5
Idem	Idem	Idem	Sagetta scarlatta των 60 coda n. 29	Idem		Πιάστρες 2.25
Idem	Idem	Idem	Sagetta scarlatta των 60	Idem		Πιάστρες 1.13
Idem	Idem	Idem	Saglia maneui των 70 parangon testa n.83 μπράτσα 27	Idem		Πιάστρες 4 (208)

Sciali

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 78	Fede	1773	40 πήχες sciali d'angora	Giacomo Montich		
Busta 2 A, c. 41	Δημοπρασία	1783	1 sciali caranefti	Niccolin Arvanitachi		Πιάστρες 11.15
Idem	Idem	Idem	1 sciali pavonazzo	Idem		Πιάστρες 23.39

Idem	Idem	Idem	1 sciali άσπρο	Idem		Πιάστρες 3.10
Idem	Idem	Idem	1 scialli	Idem		Πιάστρες 18.15
Idem	Idem	Idem	1 sciali turchino	Idem		Πιάστρες 18.30
Busta 6, 46	Ordinazione	1788	4+4 πήχες sciali Αγγλίας	Monsieur Girau		Πιάστρες 4+4
Bust 6. 58	Κατάστιχο	1762	Curto από scialli πράσινο με gallon χρυσό	Evangelista Peristani		
Busta 6 , 63b	Idem	1764	1 corpetto από sciali με 11 κουμπιά ασημένια	Piero Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto από sciali κόκκινο χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 3, 47	Ordinazione	Idem	4+4 πήχες sciali Αγγλίας *	Idem		Πιάστρες 4+4
Idem	Idem	Idem	2 abiti μαύρα απο scialon d'angora	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 abito από scialon d'angora με γούνα	Idem		
Idem	Idem	Idem	12 scialloni d'ancora πολλά χρώματα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κόκκινο sciallon Αγγλίας	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 benis από scial κόκκινο	Niccolò Voltolina	Signor Branco	Πιάστρες 5.15
Busta 6, 53	Κατάστιχο	1762	1 benis απο sciali κόκκινο*	Idem		
Busta 6, 71	Idem	1772	1 scial κόκκινο απλό Αλεξάνρειας	Costantin Flambura		
Busta 6, 106 A	Idem	1791	1 vestito απο sciali χρώμα rosa	Giuseppe Mondonuon o		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	1 sottovesta και braghese απο sciali	???	Martin Crelich	Πιάστρες 2.20
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 vellada scialli	Casse dal naufugio		

				checchia Nuova Sorte		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 ζεύγος braghese sciali Αγγλίας μαύρο	Francesco Maddalena		
Busta 6, 119	Idem	Idem	1 γούνα από αλεπού με viso sciali παλιά	Martin Crelich		
Busta 11, c. 151	Conto	1790	Πήχες 4 $\frac{3}{4}$ sciali	Niccolò Caprara		Πιάστρες 3.20

Sarzatta, sarzetta (σαρτζέττα)

(βλέπε **saglia**)

Υποκοριστικό του όρου sarza, συνώνυμο του όρου **saglia**.⁸¹⁸ Στα έγγραφα αναφέρονται μόνο μια φορά, το 1762 στη δημοπρασία του τέως *Niccolò Voltolina*. Πρόκειται για ένα παλιό κομμάτι ύφασμα, ένα μανίκι κόκκινο και ένα ζευγάρι μανίκια κόκκινα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 κομμάτι sarzatta παλιό	Niccolò Voltolina	Soliman turco	
Idem	Idem	Idem	1 μανίκι απο sarzetta κόκκινο	Idem	Giacomo Calui	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 ζεύγος μανίκια από sarzetta κόκκινη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 μανίκι από sarzetta κόκκινη*	Idem		

⁸¹⁸ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 603, D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 154; A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 340; E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 340-341.

Scarlato (σκαρλατο)

(βλέπε και *Saglia*)

Το *scarlato* δηλώνει χρώμα (βαθύ κόκκινο, πορφυρό) αλλά και μάλλινο λεπτό ύφασμα ύφανσης τύπου *saglia*.⁸¹⁹ Ο *Boerio* γράφει πως το χρώμα αυτό επικρατούσε στη Βενετία μέχρι και 1797.⁸²⁰ Αποτελούσε συνώνυμο την Γαληνοτάτης και από αυτό βαφόταν ο *gomfalone*, η σημαία του κράτους, τα ρούχα του Δόγη και των αξιωματούχων της κυβέρνησης, των στρατηγών και του βενετικού στόλου και στρατού.⁸²¹ Η συνταγή κατασκευής του ήταν κρατικό μυστικό,⁸²² όπως ακριβώς η ναυπηγία των γαλέρων και το γυαλί του Μουράνο. Η τιμή του ήταν ψηλή, όχι τόσο για το κόστος των πρώτων υλών, σε αντίθεση με το *cremesi*, όσο για την πολύπλοκη και πολύωρη διαδικασία κατασκευής του χρώματος. Τα υφάσματα που ακολουθούν ανήκουν στην κατηγορία των *saglia* και είναι συνώνυμα των *saglie scarlate*, αλλά εδώ εμφανίζονται μόνο με το χρώμα τους. Πρόκειται για δυο καπέλα βενετικού τύπου, ένα παλτό τύπου *cosachino*, και δυο παλτά τύπου *tabarri*, ένα μόνο κομμάτι δηλώνει την τιμή, 3 πιάστρες τον πήχη.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 6	Κατάστιχο	1745	1 berretta veneziana από scarlato	Gianno Zantiotto		
Busta 3, c. 283	Idem	1785	1 cosachino με τις επενδύσεις scarlato και ασημένια κουμπιά	Gerasimo Valsamo	Anastasio Collazio	Πιάστρες 60
Busta 6, 28 A	Idem	1745	1 berretta veneziana από scarlatto	Paron Giorgio Zantiotto		
Busta 11, c.130	Conto	1782	Πήχες 4 ½ scarlattina veneziana	Giacomo Caprara		Πιάστρες 3 ο πήχης
Idem	Idem	Idem	2 tabarri scarlattina	Giuseppe Picherni		Πιάστρες 64.37

⁸¹⁹D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 154.

⁸²⁰G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 612.

⁸²¹D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 154.

⁸²²A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 344.

Sessa (σέσσα)

(βλέπε *Indiana, Stampato*)

Συνώνυμο του όρου *indiana* (βλέπε λήμμα) και δηλώνει σταμπωτά, *stampato*, υφάσματα.⁸²³
Από τον κάτωθι κατάλογο καμιά διαφορά δεν διακρίνεται σε σχέση με το υλικό του *indiana*.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 34 E	Κατάστιχο	1751	1 sessa σκούρα	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 34 H	Idem	Idem	1 sessa turchina	Idem		
Busta 6, 57	Idem	1762	3 fazzoletti απο sessa κόκκινα	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 65 A	Idem	1764	14 κομμάτια fazzoletti γυναικία απο sessa σταμπωτή Χαλεπιού	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		
Busta 6, 135	Nota (dote)	1762	2 fazzoletti απο sessa κόκκινη	Zaccaria Gabrielli (maria)	Evangelista Peristiani	

Seta (σέτα)

Seta (μετάξι) αποτελεί ένα από τα λήμματα στα οποία εμπερικλείονται πολλά είδη υφασμάτων κατασκευασμένα με το ίδιο υλικό. Η ιδιαιτερότητα της ζωικής αυτής ύλης, πρώτα σαν εξαγωγίμο προϊόν της Κίνας και μετά σαν παραγωγικό προϊόν της Ευρώπης, έγκειται στην ανθεκτικότητα της ίνας και την ιδιαίτερη λάμψη της. Από πάντα αποτελούσε προϊόν ιδιαίτερης χρηματικής και κοινωνικής αξίας και το εμπόριο, όπως και η χρήση του, αποτέλεσαν (και αποτελούν μέχρι τις μέρες μας) δείκτη οικονομικού και κοινωνικού εύρους.

⁸²³ E. Bianchi, *Dizionario Internazionale....*, σ. 203.

Το μετάξι παραγόταν και σε μεγάλο βαθμό εξαγόταν από την Κύπρο στην Ευρώπη και από εκεί επέστρεφε σε μορφή υφασμένου προϊόντος. Οι πληροφορίες που καταγράφουν οι *Alexander Drummond* και *Michael de Vezin* (αντίστοιχα Άγγλος και Βενετός πρόξενος στο Χαλέπι) σχετικές με τις εξαγωγές μεταξίου από την Κύπρο, δηλώνουν εμπορεύματα βάρους 50 τόνους τον χρόνο που μεταφέρονται από την Κύπρο στην Ευρώπη.⁸²⁴ Στο ίδιο το νησί παράγονταν και μεταξωτά υφάσματα πολλών ποιτήτων και εμπορικών αξιών, έτσι όπως είδαμε σε πιο πάνω λήμματα.⁸²⁵

Στα έγγραφα εισαγωγής ο όρος συναντάται σχετικά λίγες φορές και ιδιαίτερα μετά το 1777, συχνά με την ένδειξη χρυσής και ασημένιας κλωστής στην ύφανση (**broccado**). Σε άλλες περιπτώσεις τα υφάσματα συνοδεύονται από το όνομα της υφαντικής κατηγορίας στην οποία υπάγονται (βλέπε **amner, cremese, damaschetti, damaschi, ganzo, raso**).

Στα ιδιωτικά έγγραφα η παρουσία του όρου είναι πολύ διαδεδομένη και συχνά συνοδεύεται από τον υφαντικό τύπο του υφάσματος (βλέπε **bordato, camelotto, caregheillan, brugundi**). Το γεγονός όμως, της ιδιαίτερης αξίας του υλικού πολλές φορές περιορίζει τις περιγραφές και μας στερεί από το όνομα του υφαντικού τύπου. Στη συνέχεια παραθέτουμε μόνο τις περιπτώσεις αυτές όπου δεν αναφέρεται η ύφανση των ρούχων αλλά μόνο η πρώτη ύλη, το μετάξι, σαν το μόνο χαρακτηριστικό.

Από το 1745 μέχρι και το 1805 γίνονται αναφορές σε μεταξωτά υφάσματα που προέρχονται από την Κύπρο, τη Μεσσηνία, τη Βηρυτό, τη Χίο, την Κωνσταντινούπολη και τη Γαλλία. Μεγάλος αριθμός αφορά σε κάλτσες, ζωνάρια, μαντίλια, καπέλα αλλά και σε διακοσμητικά λουλούδια, κορδέλες για το λαιμό και τσάντες. Τα ενδύματα από μετάξι, χωρίς άλλη αναφορά στον τύπο ύφανσης, έχουν ως εξής: πουκάμισα, γιλέκα, camisiola, ζιμπούνια, σοκάρδια, γουστάνια, παντελόνια, μεσοφόρια, κούρτι και *vellade*, επενδύσεις σε γούνες και σε πινίχια. Οικιακά είδη όπως σεντόνια, μαξιλαροθήκες, πετσέτες, κουρτίνες και πολυθρόνες ράβονται από μετάξι. Σε κάποιες περιπτώσεις αναφέρεται ότι το μετάξι είναι μικτό με βαμβάκι και σε κάποιες άλλες πως είναι κεντημένο ή κοσμημένο με γαλόνια και φράντζες, *galloni, frange*. Αν και εδώ συλλέγουμε τα μεταξωτά που δεν έχουν περιληφθεί σε άλλα λήμματα γιατί έχουν άγνωστη υφαντική δομή, οι τύποι των υφασμάτων μπορούν να αναγνωριστούν σε μεγάλο βαθμό με βάση τα ενδύματα που μας αναφέρονται.

Είναι αξιοσημείωτο πως στα ιδιωτικά έγγραφα αρκεί το υλικό της ύφανσης ενός ενδύματος για να αποδώσει την οικονομική και κοινωνική αξία των αντικειμένων.

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα / χαρακτηριστικά	Τιμή
Seta riccamata	1755	Pietro Vassalo	Pichi 19	Piastre 5 il pico
Seta (setarie)	1777	Petrina	1 cassa	piastre 400 p. 7 il brz p. 8 il brz. Piastre 4604
	1778	Zuan. Destuni	1 cassa	
D'oro	1778	Anto Melada	brazza 53	
Idem	1778	Filippo Zanibon		
idem	1780	Francovich	1 cassetta	

⁸²⁴ C. D. Cobham, *Excerpta Cypria*....., σσ. 218, 371.

⁸²⁵ Για την κυπριακή παραγωγή μεταξίου και μεταξωτών βλέπε Α. Αριστείδου, *Η Υφαντουργία της Κύπρου*..., σσ. 69-73.

	1781	Giachich	12 pezze	
	1781	Amand	4 pezze	
	1781	Petrina	pezze 3	piastre 753
	1781	Dom. Rossin	1 cassetta	-----
	1781	Rossin Lore.	1 cassetta	
Oro e argento	1782	Idem	1 cassetta	
	1782	idem	la stessa	
Oro e argento	1782	idem	2 cassette	
	1783	Picherni		
Con oro	1784	Piero Zuane	1 cassa	
Cavezzi di	1784	Giachich	20	
	1785	Pietro Sparafaghi	1 cassa	
	1785	Gio. Gambillo	2 casse	
	1786	Nic. Caprara	3 cassette	

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1754	Certificato	1754	1 κουτί λουλούδια από seta	Alvise Marussi		
Busta 1, 1757	Fede	1757	Fazoletti από seta	Nadal Boschin		
Busta 1, 1759	Attestato	1759	2 fazzoletti από seta	Ellia Valsamachi		
Busta 2 A, c. 6	Κατάστιχο	1745	1 camicia από seta	Gianni Zantiotto		
Idem	Idem	Idem	1 settaria κόκκινα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia από seta μαύρη	Idem		
Busta 2, c. 6	Δημοπρασία	Idem	1 camicia από seta απλή *	Idem	Costantin di Michele	Πιάστρες 1.30

Busta 2 A, 138	Κατάστιχο (furto)	1774	1 fazzoletto από seta d'India	Luca Perovich da Perasto		Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	1 berretta από seta	Idem		Πιάστρες 1
Busta 2 A, c. 211	Idem	1775	1 borsa από seta καινούρια	Cristofolo Gregovich detto Crillasco		
Busta 2 A, c. 251	Idem	1777	2 ζεύγη κάλτσες από seta	Nicola Raffaele da Perasto		
Idem	Idem	Idem	2 fasce από seta μαύρες	Idem		
Busta 2 B, c. 86	Dote	1783	1 coltra με mostre από seta	Giorgio Peristiani (Pagona)	Gerasimo Mauro	
Busta 3, c. 5	Idem	1787	1 zimbuni από settarie	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	Πιάστρες 20
Idem	Idem	Idem	11 camicie από seta	Idem	Idem	Πιάστρες 110
Idem	Idem	Idem	23 fazzoletti από seta και ένα με frange χρυσές	Idem	Idem	Πιάστρες 60
Busta 3, c. 46	Παραγγελία	1788	1 fazzoletto από seta λαϊμού	Monsieur Girau		Πιάστρες 0.30
Busta 3, c. 47	Idem	Idem	1 fazzoletto λαϊμού από seta*	Idem		Πιάστρες 0730
Busta 3, c. 201	Προίκα	1791	20 camicie από seta καινούριες	Mariano Maggioli (Teresa)	Nicoletto Caprara	Πιάστρες 200
Busta 3, c. 250	Κατάστιχο	1785	14 κομμάτια cordelle από seta διάφορα χρώματα	Gian Carlo Mantovani		
Busta 3, c. 283	nota	Idem	1 fascia από seta με χρυσό στην ύφανση, zecchini 20	Gerasimo Valsamo	Anastasio Collazio	Πιάστρες 100
Idem	Idem	Idem	1 socardi από seta	Idem	Idem	
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	1 ζευγάρι κάλτσες seta κόκκινες	Gregorio Glesi da Cefalonia	Paron Pasquale	Πιάστρες 0.15
Busta 5, c. 159	Idem	1760	1 fascia από seta di mezza	Melchiori Smajevich	Piero Posupovich	Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto από seta d'India	Idem	Cristoffi Liperti	

Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto από seta πράσινη Μεσσηνίας	Idem	Andrea Condoghuri	Πιάστρες 1.20
Busta 5, c. 162	Κατάστιχο	Idem	1 υφάντα από seta παλιά πράσινη	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta κόκκινη παλιά	Idem		
Busta 5, c. 163	Idem	Idem	1 fascia seta κόκκινη παλιά *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 τσάντα seta παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze cenerine	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta σκισμένο	Evangelista Peristiani		
Busta 5, c. 221	Idem	Idem	1 fascia seta cremese	Anastasi Surbi		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη κάλτσες seta άσπρα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta λαιμού	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti seta και bavella με κεντημένες άκρες	Idem		
Busta 5, c. 237	Δημοπρασία	1763	1 binish από ranno χρώμα cannella επενδυμένο με seta λευκή, παλιό	Niccolò Smajevich	Parisien	Πιάστρες 11.25
Busta 6, 28 A	Κατάστιχο	1745	1 camicia seta	Giorgio Zantiotto		
Idem	Idem	Idem	1 setaria κόκκινη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta μαύρη	Idem		
Busta 6, 30	Idem	1747	1 commesso seta με λουλούδια	Giuseppe detto Molona		
Busta 6, 32 A	Idem	1748	2 camicie seta	Catarina Callergù		
Idem	Idem	Idem	2 collane seta	Idem		
Busta 6, 32 B	Δημοπρασία	Idem	2 camicie seta*	Idem	Jussufi Marangone	Πιάστρες 4.20
Idem	Idem	Idem	1 settaria	Idem	Zamagia	Πιάστρες 2.21

Idem	Idem	Idem	2 collane από seta*	Idem	Franco Abbate	Πιάστρες 0.31
Busta 6, 34 G	Κατάστιχο	1751	2 fazzoletti μύτης από seta	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 36 A	Idem	Idem	10 ζεύγη κάλτσες seta και cotone σκισμένες	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola απο seta μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	6 caregoni από Damasco μεταξωτό	Idem		
Busta 6, 38	Idem	1752	4 ζεύγη κάλτσες παλιές από seta	Iseppo Sacomanni		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta παλιά	Idem		
Busta 6, 39	Idem	Idem	1 fazzoletto λαιμού από seta κυπριακή	Apostoli di Nicola Rosi		
Busta 6, 42 A-F	Idem	1754	1 zurron από seta	Mariano Fuccà da Corfù		
Idem	Idem	Idem	1 jellech από seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese από seta ξαναβαμμένες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiolino από bordato μεταξωτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta παλιά	Idem		
Idem	Δημοπρασία	Idem	1 gilecco από seta κόκκινο*	Idem	Paron Andrea	Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese από seta*	Idem	Idem	Πιάστρες 1.10
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες	Idem		Πιάστρες 0.11
Busta 6, 45	Κατάστιχο	1755	1 camicia	Micheli Marco da Millo		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta μαύρη	Idem		

Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti seta Λευκωσίας ένα μαύρο κεντημένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ½ πήγες futtà μεταξωτό	Idem		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	2 ζευγάρια κάλτσες παλιές	Mariano Zuppata da Venezia		
Idem	Idem	Idem	2 fasce seta μαύρες από τη Βηρυτό καινούριες	Idem		
Busta 6, 48	Idem	1758	1 fazzoletto λαιμού	Niccolò Carambombich		
Idem	Idem	Idem	1 fascia από mezza seta παλιά	Idem		
Busta 6, 49	Idem	1759	1 fascia μαύρη παλιά	Francesco Posupovich		
Busta 6, 50	Idem	1760	3 λουλούδια από seta για torè	Giovanni Andrea Comis da Corfù		
Idem	Idem	Idem	2 κορδελίτσες και ένα scial απο seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες άσπρες παλιές	Idem		
Busta 6, 50/6	Δημοπρασία	Idem	2 κομμάτια κορδέλας , μια sguarda και μια μαύρη*, 1 κομμάτι κορδέλας με πολλά χρώματα, 3 λουλούδια από seta*	Idem	Antonio Scutari	
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες παλιές *	Idem	Antonio Scuttari	
Busta 6, 50/9	Κατάστιχο	Idem	1 borsa απο seta για νομίσματα, πράσινη παλιά	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 fascia από seta κόκκινη παλιά	Idem		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 κομμάτι seta σκισμένη	Niccolò Voltolina	Giorgio Speltos	
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες	Idem	Capitan Calui	

Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες	Idem	Capitan Giacomo Calui	
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες σκισμένες	Idem	Signor Vitolo	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 ζεύγος braghese από seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες μαύρες *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia από seta μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες άσπρο*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 cintura μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη κάλτσες μαύρες *	Idem		
Busta 6, 54	Dote (oggetti mancanti)	Idem	3 fazzoletti από seta κόκκινα	Zaccaria Gabrielli	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	1 zubbè setaria	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	8 camicie seta	Idem	Idem	
Busta 6, 55	Idem	Idem	1 pelliccia απο ermellino επενδυμένη με camelotto μεταξωτό μπλε	Maria di Petri (Marudhià)	Giorgio Coedan	
Idem	Idem	Idem	10 camice seta	Idem	Idem	Piaster 50
Busta 6, 57	Κατάστιχο	1762	Camicie seta κυπριακές	Maria Peristiani		
Busta 6, 58	Idem	Idem	2 camicie seta απο Κων/πολη	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	3 fazzoletti διάφορα χρώματα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 borsa απο seta	Idem		
Busta 6, 59	Idem	1763	1 borsa από seta παλιά κεντημένη με ασήμι	Giorgio Antonio Zener		
Busta 6, 60	Idem	Idem	1 zippone απο panno χρώμα canella επενδυμένο με άσπρο μετάξι	Niccolò Smajevich		

Idem	Idem	Idem	1 fascia απο seta κόκκινη Χίου παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 δέσμες από κομματάκια seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια από κάλτσες καινούριες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta παλιά χρώμα cenere	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 curto απο stoffa seta επενδυμένο με rasetto rigato Λευκωσίας κοσμημένο με gallone και 44 κουμπιά όλα ασημένια	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 camice λεπτές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia μαύρη από τη Βηρυτό καινούρια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia λευκή από τη Βηρυτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta mezzana από τη Βηρυτό	Idem		
Busta 6, 60	Idem	Idem	13 camice seta και bavella	Rubbina relitta Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 camicia seta καινούρια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto κόκκινο	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti μαύρα κεφαλής με το μπροστά κεντημένο με χρυσό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 cordella κόκκινη	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	2 ζεύγη κάλτσες άσπρες	Piero Posupovich da Cherso		
Idem	Idem	Idem	1 fascia	Idem		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες	Idem		

Busta 6, 63 B	Idem	Idem	1 fazzoletto seta με κέντημα άσπρο	Idem		
Busta 6, 64	Idem	Idem	2 κομμάτια seta κόκκινη από rabbini Χαλεπιού	Giorgio Gullelio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	9 κομμάτια των 6 τετάρτων για fazzoletti γυναικεία από seta stampata Χαλεπιού	Idem		
Busta 6, 65 A	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες μαύρες	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	5 fasce μαύρες από seta από τη Βηρυτό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 coltra από raso di seta sguardo, Χίου με σχέδια παλιά	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 camicia από seta Κων/πόλης, καινούρια	Piero Posupovich da Cherso	Cazi Francesco Liperti	Πιάστρες 7
Idem	Idem	Idem	1 collar από raso κίτρινο κεντημένο απλό απο seta	Idem	Piero Castellano	Πιάστρες 2.10
Busta 6, 68	Idem	Idem	1 sugamano απο tela βαμβακερή με κέντημα κόκκινο από seta	Idem	Niccolò Fottio	Πιάστρες [...]
Busta 6. 70	Κατάστιχο	1771	1 camicia παλιά	Costantino Marmarino da Cefalonia		
Busta 6. 71	Idem	1772	1 μικρή fascia από seta cremese παλιά	Costantin Flambura da Zante		
Idem	Idem	Idem	1 camicia απο gallette di seta παλιά	Idem		
Busta 6, 72	Testamento	1774	1 coltra καινούρια από seta	Anna Caprara Vondiziano		
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 spolverina από cottonina και seta παλιά	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 73 C	Idem	Idem	1 borsa απο seta καινούρια	Cristoforo Gregovich detto Crillasci		

Busta 6, 75	Idem	Idem	1 fascia από seta μαύρη παλιά	Simon Smircich d'Antonio		
Busta 6, 77	Idem	1777	2 ζεύγη κάλτσες	Niccolò Raffaele da Perasto		
Busta 6, 78 A	Registro d'entrata	1777	8 κομμάτια setarie πήχες 563 ¾	Gasparo st. Amand e compagnia		Πιάστρες 60 il pico
Busta 6, 84 A	Κατάστιχο	1782	2 κομμάτια rigati απο cotone και seta	Francesco Vaxanovich		
Idem	Idem	Idem	1 δωδεκάδα fazzoletti seta Χαλεπιού	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 berrette seta alla schianona	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fascia seta λευκή	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	Idem	2 fazzoletti λαιμού	Cristoforo Condoguri		
Idem	Idem	Idem	1 fascia απο cotone και seta	Luca Macinich		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	7 ζευγάρια κάλτσες πολύχρωμα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto μαύρο	Idem		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 fascia απο seta rigata με πολλά χρώματα	Antonio Vlastelinovich		
Busta 6, 105 A	Idem	1791	Deux peires bas de soie	Angelo Mantovani		
Idem	Idem	Idem	Un veste de bours de soie rayes	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	Idem	1 ζευγάρι calzoni από seta	Angelo Mantovani	Piero leni	Πιάστρες
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni από seta	Idem	Idem	Πιάστρες 0.23
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες	Idem	Francesco Francovich	Πιάστρες 3.5
Busta 6, 106 A	Κατάστιχο	Idem	1 corpetto απο seta λευκό	Giuseppe Mondonuovo		

Busta 6, 106 B	Idem	1787	1 fascia από seta rigata με πολλά χρώματα παλιά *	Antonio Vlastelinovich		
Busta 6, 107 A	Idem	1792	1 vellada απο seta rigata παλιά	Gasparo de Sollis		
Idem	Idem	Idem	1 camisiola απο seta καινούρια και braghese παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti από seta μαύρα	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες	Idem		
Busta 6, 112	Idem	1793	1 vellada και μια camisiola από mezza seta κόκκινη moschetata	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti παλιά	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	1 borsa από seta	???	Archimandrita di Panagia	
Idem	Idem	Idem	1 ombrello απο seta παλιά	???	Figlio di Casari	Πιάστρες 3.1
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες	???	Marco cossovich	
Idem	Idem	Idem	13 ζευγάρια κάλτσες καινούριες και παλιές	???	Giacinto Peron	Πιάστρες 3.30
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι lenzuoli	???	Orebich	Πιάστρες 13.11
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι lenzuoli φαγωμένα από τα ποντίκια	???	Hagi Giacomo	Πιάστρες 4.30
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι lenzuola φαγωμένα από τα ποντίκια	???	Zegno servo	Πιάστρες 7.01
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι lenzuola φαγωμένα από τα ποντίκια	???	Idem	Πιάστρες 6.25
Idem	Idem	Idem	4 portieri di seta με τα σιδερά τους	???		Πιάστρες 3
Idem	Idem	Idem	1 παλιά vellada από seta σκισμένη	???	G. Branco	Πιάστρες 0.22

Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe και 1 sottoveste άσπρα	???	Giorgio Fugà	Πιάστρες 0.26
Idem	Idem	Idem	1 abito ολόκληρο από seta moschettata	???	G. Branco	Πιάστρες 9.15
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 sottoveste από seta a schacchi	Naufragio checchia Nuova Sorte		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 velada seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada seta cremese	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese seta μαύρα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese από seta mischio	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese seta a stivaletto λεπτές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη braghese απλές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	63 κομμάτια κορδέλα από seta με πολλά χρώματα	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	1 sottoveste seta χρώμα pulice παλιά	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste cambelotto seta μαύρη καινούρια	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni χρώμα pulice παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze seta μαύρο	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι calze seta λεπτές	Idem		

Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες απλές από seta μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 ζευγάρια κάλτσες απλές	Idem		
Idem	Idem	Idem	86 gilecchi seta διάφορες ποιότητες	Idem		
Idem	Idem	Idem	6 cavezzi κορδέλες seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	24 τσάντες seta Χίου	Idem		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 fazzoletto λαιμού χρωματιστό	Antonio Bernardi		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 sottoveste seta χρώμα pulice*	Martin Crelich		Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος κάλτσες seta μαύρο*	Idem		Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες μαύρες*	Idem		Πιάστρες 8
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια κάλτσες μαύρες*	Idem		Πιάστρες 9
Idem	Idem	Idem	86 gilecchi seta di διάφορες ποιότητες*	Idem		7 parà Πιάστρες 150.20
Idem	Idem	Idem	6 cavezzi κορδέλλες seta*	Idem		Πιάστρες 15
Idem	Idem	Idem	24 borse Χίου*	Idem		Parà 20, Πιάστρες 12
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι κάλτσες *	Idem		Πιάστρες 5
Busta 6, 134	Κατάστιχο	1783	7 ζευγάρια κάλτσες διάφορα χρώματα	Capitano Calebota		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta μαύρο	Idem		
Busta 6, 135	Dote	1762	6 fazzoletti κόκκινα	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	3 giubbè seta	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	18 camicie seta	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto seta κόκκινο	Idem	Idem	

Busta 10, c. 92	Ricevuta	1805	6 ζεύγη κάλτσες	Leonardo Pacussi	Giovanni Battista Prej	
Idem	Idem	Idem	3 κομμάτια seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια seta	Idem		
Idem	Idem	Idem	11 fazzoletti i seta	Steffano Braconi		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια borgo di seta	Bortulo Padovello		
Busta 11 c. 82	Conto	1748	1 ζευγάρι κάλτσες	Giovanni Anis di Giaffa		Πιάστρες 3.20
Busta 11, c. 130	Idem	1782	8 ζευγάρια κάλτσες	Giacomo Caprara	Giuseppe Picherni	Πιάστρες 37.12
Idem	Idem	Idem	1 seta γαλλική	Idem	Idem	Πιάστρες 32.56
Busta 6, c. 180	Idem	1795	1 κομμάτι κορδέλας celeste μπράτσα 3.48	Angelo Rosalem console		Lire 13
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι κορδέλα κόκκινη μπράτσα 49 ½	Idem		Lire 15.14
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι κορδέλα marasca μπράτσα 50	Idem		Lire 9
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι κορδέλα, κόκκινη, μπράτσα 50	Idem		Lire 10.15

Siviglie (σιβίλιε)

Μεταξωτό ύφασμα κατασκευασμένο αρχικά στην ομώνυμη ισπανική πόλη, συνήθως σκούρου χρώματος. Στη Βενετία κατασκευάζεται από τον 17ο μέχρι τον 19ο αιώνα.⁸²⁶ Το ύφασμα το συναντούμε και στα τιμολόγια των υφασμάτων βενετικής κατασκευής του κρατικού αρχείου.⁸²⁷ Στα έγγραφα εμφανίζεται μόνο μια φορά σαν ύφασμα εισαγωγής του Pietro Vassalo το 1755, πρόκειται για 97 πήχες κόστους 194 πιάστρες.

⁸²⁶ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 203.

⁸²⁷ D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σ. 82.

Stamina, stametto, tamina (σταμίνα)

(βλέπε *crespo*)

Stama ή *tama* δηλώνει, στη βενετική διάλεκτο, μια ιδιαίτερη κλώση μαλλιού. Ο όρος δεν είναι σαφής στα λεξικά της διαλέκτου ούτε και σε αυτά της ιστορία της υφαντικής. Μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα πως πρόκειται για μάλλινο ύφασμα, δεμένο με τον τύπο του ταφτά ή του *saglia* ανάλογα με τη χρήση του.⁸²⁸ Πολλοί θεωρούν πως πρόκειται για το *crespo*, αφού στη βενετική διάλεκτο ο όρος *tamina* ή *stamina* δηλώνει την στριμμένη κλωστή.⁸²⁹

Ο *Savary* αναφερόμενος στο *stametto* μας πληροφορεί πως τα στημόνια και τα υφάδια του υφάσματος αυτού βράφονται πριν δεθούν στον αργαλειό.⁸³⁰ Ο *Boerio* στο λήμμα *tamina* αναφέρει πως συχνά εμπεριέχεται και μεταξύ στο υφάδι.⁸³¹

Στα έγγραφα εισαγωγής αναφέρεται μόνο μια φορά, το 1779, προϊόν που παράλαβε ο *Elia Valsamachi* σε ποσότητα ενός δέματος.⁸³²

Στα ιδιωτικά έγγραφα αναφέρεται από το 1750 μέχρι το 1796 σε διάφορα κατάστιχα, σε μορφή κομμένου υφάσματος προς ραφή, ως κάλτσες, μεσοφόρια, και παντελόνια. Τα χρώματά του είναι άσπρο και μαύρο και σε μια μόνο περίπτωση αναφέρεται ως ύφασμα γαλλικής προέλευσης. Η τιμή του εμφανίζεται μόνο δύο φορές σαν ραμμένο ένδυμα και είναι χαμηλή σε σχέση με άλλα μάλλινα ή μικτά υφάσματα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 73 A	Κατάστιχο	1775	1 ζευγάρι calze από stame μαυρο παλιό	Nicolò Dabovich		
Busta 6, 118 A	Κατάστιχο	1795	1 paio di calze di stome	Francesco Maddalena		
Busta 6, 73 B	Idem	Idem	1 sottoveste απο tamina χρώμα marron παλιά	Idem		
Busta 6, 81	Polizza di carico	1750	1 κομμάτι tamina	Michiel Glichì		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 κομμάτι iamina γαλλική	Francesco Maddalena		

⁸²⁸ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 154; E. Bianchi, *Dizionario Internazionale...*, σ. 404.

⁸²⁹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 700, D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 346.

⁸³⁰ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τ.3, σ. 573.

⁸³¹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 733.

⁸³² ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12, registro 1777-1786 (1779).

Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι iamina μαύρη	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι iamina cinerino rosso	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι verdon	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	1 ζευγάρι calzoni απο stametto άσπρο καινούριο	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από stame λευκή	Idem		
Busta 6, 121	Idem	Idem	1 sottoveste και calzoni από stamina μαύρα	Idem		
Busta 6, 126	Estimo	1796	1 ζευγάρι calzoni stametto λαυκό*	Idem		Πιάστρες 2.20
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από stame*	Idem		Πιάστρες 1
Busta 11, c. 11	Nota	1739	2 κομμάτια stamaci	Zuane Rasich		

Stampato (σταμπάτο)

(βλέπε *Indiana*)

Συνώνυμο του όρου *Indiana* και *sesta* (βλέπε λήμματα) και δηλώνει σταμπωτά υφάσματα (εικόνα 168). Από τον κάτωθι κατάλογο καμιά διαφορά δεν διακρίνεται σε σχέση με το υλικό του *indiana*.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1759	Attestato	1759	3 fazzoletti από rasetto stampati	Elia Valsamachi		

Busta 3, c. 250	Κατάστιχο	1785	6 cuscini stampati Λευκωσίας	Gian Carlo Mantovani		
Busta 5, 264	Δημοπρασία	1764	5 cuscini από perpetuana stampata	Giovanni Antonio Zener	Michael di Giuseppe	
Busta 6, 45	Κατάστιχο	1755	6 camice από tela stampate	Micheli Marco da Millo		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	2 camisiolini από tela stampata	Niccolò Voltolina	Capitan Calui	Πιάστρες 1.23
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι tela stampata	Idem	Gianni servo del dottor cefaloniotto	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 κομμάτι tela stampata κοινή Λευκωσίας *	Idem		
Busta 6, 54	Nota (dote)	idem	9 fazzoletti stampati από mussolina	Maria Gabrielli	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 57	Κατάστιχο	Idem	8 fazzoletti από stampato απλά	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 60	Idem	1763	1 fazzoletto από mussolina κίτρινη stampato κοσμημένο με frangia d'argento	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 tornaletto από Λευκωσία stampato κίτρινο με λουλούδια	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	17 fazzoletti κεφαλής stampati από mussolina	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	4 fazzoletti stampati κεφαλής από mussolina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto stampato Κων/πολης με frangia d'argento	Idem		
Busta 6, 64	Idem	1764	6 fazzoletti γυναικεία μεταξωτά stampati Χαλεπιού κομμάτια 9	Giorgio Gulleglio da Cefalonia		

Busta 6, 122	Idem	1795	1 fazzoletto stampato κίτρινο καινούριο	Antonio Bernardi da Venezia		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti απλά απο raso stampati παλιά	Idem		
Busta 6, 135	Nota (προίκας)	1762	24 fazzoletti stampati Κων/πόλης	Zaccaria Gabrielli	Evangelista Peristiani	

Stoffa (στόφα)

Στην ιταλική γλώσσα η λέξη *stoffa* δηλώνει αυτό που στα ελληνικά ονομάζουμε ύφασμα. Ο γενικός χαρακτήρας του όρου συμπεριλαμβάνει όλων των ειδών τα υφάσματα που εμφανίζονται στα άλλα λήμματα. Στη συνέχεια παρατίθενται μόνο οι περιπτώσεις στις οποίες η λέξη *stoffa* γίνεται συνώνυμο ενός υφάσματος, άγνωστου σε εμάς, και χωρίς σαφείς ενδείξεις για τον τύπο και την ποιότητά του. Ακολουθούν οι αναφορές των σχετικών εγγράφων στα οποία συναντούμε κομμάτια υφάσματος μονόχρωμα, με ρίγες και με άνθινο διάκοσμο. Από *stoffa* ράβονται τσουπέδες, κούρτι, ζιπούνια και *sottonesti*. Σε κάποιες περιπτώσεις ο διάκοσμος είναι ιδιαίτερα πλούσιος, με ασημένια κουμπιά και γαρνιτούρες χρυσές. Άλλοτε ο διάκοσμος είναι άνθινος με χρυσά και ασημένια λουλούδια, πολύ πιθανόν υφασμένα σε **broccato**. Σε δύο περιπτώσεις αναφέρεται η προέλευσή τους, το Χαλέπι και η Λιόν.

Στα έγγραφα εισαγωγής το συναντούμε από το 1781 μέχρι το 1786, σε μια περίπτωση είναι κοσμημένο με χρυσό (**broccado**) και σε μια άλλη είναι λεπτό και στοιχίζει 4 πιάστρες ο πήχης (πρόκειται ίσως για μεταξωτό). Υποθέτουμε πως πρόκειται για μια τοπική χρήση του όρου, όπου η λέξη 'ύφασμα' στα ιταλικά δηλώνει τα κατεξοχήν υφάσματα, ίσως τα υφάσματα του τύπου *operato*, 'δουλεμένο' δηλαδή, με σχέδια και αρκετά χονδρό. Αυτό υποστηρίζεται και από τα κυπριακά αρχεία που μελέτησε η Ηγουμενίδου, βάσει των οποίων 'στόφα' είναι 'ύφασμα μεταξωτό, συνήθως για αρχιερατικές και ιερατικές στολές'.⁸³³

Έγγραφα εισαγωγής

Έγγραφο	Χρονολογία	Έμπορος	Ποσότητα / χαρακτηριστικά	Τιμή
Stoffa	1781	Pelli	1 pezza	Piastre 100
Leggera	1781	Petrina	picchi 32	p.4 il pico
	1783	Giachich	1 pezza	piastre 200
	1783	Picherni	picchi 80	piastre 183.87
Con oro	1785	1 pezza	-----	piastre 384

⁸³³ Ε. Ριζοπούλου Ηγουμενίδου, *Η αστική ενδυμασία της Κύπρου...*, σ. 284.

Cai (fine pezza)	1786	Giuseppe della Mistra		piastre 100
------------------	------	-----------------------	--	-------------

Ιδιωτικά έγγραφα

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1757	Fede	1757	Stoffe	Nadal Buschin		
Busta 3, c.5	Dote	1787	1 sarto di stoffa	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	
Busta 3, c. 201	Idem	1791	1 giubbè 6 picchi di stoffa celeste e fiori d'argento	Mariano Maggioli (Teresa)	Nicoletto Caprara	Πιάστρες 40
Busta 3, c. 250	Κατάστιχο	1785	1 picco stoffa a righe e fiori d'oro	Gian Carlo Mantovani		
Busta 3, c. 283	Nota	Idem	1 socardi di stoffa celeste con cordelle fornite e con bottoni d'argento	Gerasimo Valsamo	Anastasio Collazio	
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	4 pezze stoffe venute d'Aleppo	Niccolò Voltolina	Turner console inglese	Πιάστρες 135.06
Busta 6, 54	Nota (dote)	Idem	5 zipponi di stoffa ricca	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Busta 6, 57	Κατάστιχο	Idem	1 curto di stoffa rossa guarnito	Maria Peristiani		
Busta 6, 58	Idem	Idem	1 giubbè di stoffa fiorata guarnito con galloni d'oro	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 61	Idem	1763	1 zippone di stoffa da donna guarnito alla cipriota	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 curto di stoffa bianca di Lione con fiori guarnito con galloni d'oro e foderato di taftà rosso	Idem		

Busta 6, 63 B	Idem	1764	1 zippone da donna alla cipriota di stoffa di Francia con oro e galloni d'oro	Pierro Posupovich		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 zippone di stoffa da donna con oro color rosso alla cipriota, usato e vecchio, guarnito con gallon d'oro ma la schiena di ghermesut rosso*	Pierro Posupovich da Cherso	Niccola Pascalini	Πιάστρες 3.25
Busta 6, 113	Idem	1793	2 sottovesti di stoffe vecchie	???	Christodulo Samsani	Πιάστρες 2
Busta 6, 119	Κατάστιχο	1795	1 sottoveste di stoffa di Scio usata	Martin Crelich		
Busta 6, 135	Nota (dote)	1762	6 zipponi di stoffe ricche	Zaccaria Gabrielli (Maria)	Evangelista Peristiani	
Idem	Idem	Idem	3 curti di stoffa	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	1 zipon di stoffa*	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	5 zipponi di stoffa ricchi	Idem	Idem	
Idem	Idem	Idem	1 curto di stoffa *	Idem	Idem	
Busta 11, c. 82	Conto	1751	Picchi 10 di stoffa regalati dal capitano Beroaldo	Giovanni Anisi di Giaffa		Πιάστρες 15

Tabino (ταμπίνο)

Ο όρος *tabino* προέρχεται από τον αραβικό όρο *al-attābija* που δηλώνει μια γειτονιά στη Βαγδάτη, όπου αρχικά κατασκευαζόταν το πολύτιμο ύφασμα.⁸³⁴ Από τα αραβικά περνά στα γαλλικά σαν *tabis*⁸³⁵ και στη βενετική διάλεκτο σαν *tabino*. Είναι αδύνατο να καθοριστεί με βεβαιότητα αν ο όρος πέρασε από τα γαλλικά στα βενετικά ή απευθείας από τα αραβικά, γλώσσα με την οποία έχουν επαφή οι Βενετοί μέσα από το εμπόριο στην Ανατολή αλλά και στην ίδια την πόλη τους.

Στη Βενετία, το ύφασμα αυτό υφάινεται από τον 15ο αιώνα μέχρι και το τέλος του 18ο.⁸³⁶ Αναφέρεται σε πολλά έγγραφα και βιβλία εμπορίου, αλλά η πραγματική του όψη είναι άγνωστη. Ο

⁸³⁴ A.Vitali, *La Moda a Venezia...*, σσ. 373-374; D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...*, σ. 204.

⁸³⁵ Για τις γαλλικές παραγωγές του υφάσματος βλέπε E. Hardouin-Fugier, B. Berthod, M. Chavent-Fusaro, *Les Etoffes...*, σ. 403.

⁸³⁶ D. Davanzo Poli, *I mestieri della moda...Documenti...*, σ. 155.

*Diderot*⁸³⁷ αναφέρεται στο βενετικό *tabino* σαν ένα broccado με χρυσά και ασημένια ένθετα. Ο *Savary*⁸³⁸ περιγράφει το ύφασμα σαν ένα ταφτά μεταξωτό, χονδρό με κυματιστό διάκοσμο που επιτυγχάνεται δια μέσου δύο πιεστηρίων (βλέπε *amoer*). Στα έγγραφα αναφέρεται από το 1745 μέχρι το 1765 στα χρώματα του κόκκινου, του πράσινου και του μελιντζανιού, *melanzana*. Από αυτό ράβονται ζιπούνια, τσουπέδες και κούρτα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, c. 229	Κατάστιχο	1763	1 zippone da donna di tabino	Ellia Cavadia da Cefalonia		
Busta 6, 55	Dote	1762	1 muta di vestiti di tabino color rosso guarnito di gallon d'argento	Maria di Petri (Marudhià)	Giorgio Coedan	Πιάστρες 50
Busta 6, 61	Κατάστιχο	1763	2 zubbè di tabino guarniti con galloni uno verde e l'altro rosso	Rubbina relitta di Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 curto di tabino rosso usato e in parte consumato guarnito con galloni d'oro e foderato di raso giallo di Nicosia	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 curto di tabino guarnito con merli d'oro e foderato intorno con taftà	Pierro Posupovich da Cherso		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	1 curto di tabino color melanzana guarnito con merlo d'oro e frangette nelle maniche*	Idem	Pietro Castellano	Πιάστρες 15
Busta 6, 68	Idem	Idem	1 zippone da donna di tabino color melanzana di mezza vita con 4 bottoni d'argento basso e un gancio	Ellia Cavadia da Cefalonia	Andoni di Cazi Michaili	Πιάστρες 2.39

⁸³⁷ D. Diderot, J.B. Le Rond D'Alembert, *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des Sciences, des Arts et des Métiers*, Παρίσι, 1751, τ. 17.

⁸³⁸ J. Savary, *Dictionnaire universel de Commerce...*, τ. 3.

Busta 11, C. 60	Conto	1745	5 picchi tabini	Signor Melchiori		Parà 13.75
Idem	Idem	Idem	3 picchi tabini gialli	Idem		Parà 3.75
Idem	Idem	Idem	2 picchi ½ tabini	Idem		Parà 3.12

Taftà (ταφτά)

Πρόκειται για τον πρώτο από τους τρεις τρόπους κλασικής ύφανσης, έπονται η *saia-saglia* και το *raso* (εικόνα 171). Είναι ο απλούστερος τρόπος, και ίσως ο αρχαιότερος, ύφανσης κάθε τύπου και ποιότητας κλωστής και αποτελεί τη βάση για πολλούς άλλους υφαντικούς τύπους.⁸³⁹ Στην ύφανση *taftà* ή *taffetas* η αναλογία μεταξύ στημονιών και υφαδιών στο δέσιμο είναι ένα προς ένα και το πέρασμα πάνω και κάτω από το στημόνι επέρχεται σε κάθε νέο κτύπημα της χτένας. Στα λήμματα που αναλύσαμε έχουμε σίγουρα συναντήσει πολλά υφάσματα αυτού του τύπου, όπως κάποια *brocado* και *broccatello*. Ακόμα, πολλά από τα υφάσματα στο λήμμα *seta*, είναι σίγουρα τύπου *taftà* αφού ο υφαντικός τύπος εφαρμόζεται συνήθως με μεταξωτή κλωστή και συχνά γίνεται και συνώνυμο μεταξωτών υφασμάτων. Από την ύφανση αυτή σίγουρα έχουμε συναντήσει υφάσματα στα λήμματα *bombaso* και *lino* αφού και αυτά, βαμβάκι και λινό, συχνά υφαίνονται με τον απλούστερο από τους τρεις τρόπους παραδοσιακής ύφανσης.

Στα έγγραφα εισαγωγής αναφέρεται μόνο μια φορά, πρόκειται για 93 πήχες από ύφασμα ριγέ λευκό που εισάγει το 1754 ο *Pietro Vassalo*.⁸⁴⁰ Στα ιδιωτικά έγγραφα συναντούμε δύο μόνο φορές τον όρο αυτό και σε καμία περίπτωση δεν συνοδεύεται από άλλα επίθετα ή χαρακτηριστικά που θα βοηθούσαν την ταυτοποίησή τους.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 6, 62	Κατάστιχο	1764	1 curto di tabino guarnito con merlo d'oro e foderato intorno con taftà	Pierro Posupovich da Cherso		
Busta 10 c. 92	Nota	1805	50 palmi di taftà bianco	Giovanni Battista prej		

Tela (τέλα)

⁸⁴⁰ ASVe, *Consolato Veneto del Regno di Cipro*, busta 12, registro di entrata 1754-1764 (1754).

Για την τέλα ο *Boerio* γράφει: ‘με τον όρο αυτό εννοείται το ύφασμα από όλες τις κλωστές, αλλά εμείς εννοούμε μόνο τα λινά και τα από κάνναβη υφάσματα’, στη συνέχεια παραθέτει όλα τα πιθανά ονόματα της τέλα, μαζί και την *tela bombazina*, το βαμβακερό.⁸⁴¹ Πρόκειται για όρο συνώνυμο του υφάσματος και δηλώνει συχνά ύφασμα απλής ύφανσης με στημόνια και υφάδια που εναλλάσσονται αρμονικά με τον ίδιο αριθμό εναλλαγής, 1 προς 1, 2 προς 2 κοκ (εικόνα 169). Στα έγγραφα συναντούμε μια ποσότητα ιδιαίτερα μεγάλη, όπως θα ήταν αναμενόμενο, αφού πρόκειται για τα υφάσματα καθημερινής χρήσης. Τα υλικά κατασκευής που αναφέρονται είναι αυτά του *Boerio*, λινό, κάνναβη και βαμβάκι. Οι χώροι παραγωγής του είναι η Κύπρος, η Βενετία, η Αλεξάνδρεια, η Ολλανδία, η Αντιόχεια και η Δαμιέτη. Τα χρώματα που αναφέρονται είναι το λευκό, το καφέ, το μπλε, το τουρκουάζ και το κόκκινο. Οι διακοσμήσεις, όπου αυτές υπάρχουν, είναι σταμπωτές ή κεντημένες. Από τέλα ράβονται παντελόνια, πουκάμισα, ζιμπούνια, γιλέκα, σάκοι, *vellade*, *corpetti*, *commessi*, *soprados*, ζωνάρια, σεντόνια, πετσέτες, μαξιλαροθήκες και σάβανα.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος–ποσότητα–χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 2 A, c. 6	Κατάστιχο	1745	7 κομμάτια άσπρα	Gianni zantiotto		
Busta 2 A, c. 6 v	Idem	Idem	1 κομμάτι	Nicola di Lucissa		
Busta 2 A, c.6 r	Δημοπρασία	Idem	1 braghessa άσπρη	Giovanni Zantiotto	Costantin di Michiel	Πιάστρες 1.6
Idem	Idem	Idem	3 braghessa παλιά μαύρη	Idem	Hagi Ianni	Πιάστρες 2.28
Idem	Idem	Idem	1 μικρό gibbone παλιό μαύρο	Idem		Πιάστρες 0.11
Idem	Idem	Idem	4 camicie λινές παλιές	Idem	Hagi Cristofaci	Πιάστρες 1.38
Idem	Idem	Idem	7 μικρά κομμάτια	Idem	Hagi ianni	Πιάστρες 1.11
Busta 2 A, c. 7	Κατάστιχο	Idem	1 braghessa καφέ	Nicola di Lucissa	Francesco il cuogo	Πιάστρες 1.31
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι βαμβακερό πήχες 15	Idem	Ianni di Hagi Dimitri	Πιάστρες 1.31

⁸⁴¹ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 740.

Busta 2 A, c. 191	Δημοπρασία	1775	1 camicia άσπρη	Giovanni Morgana detto Silvestri	Un marinaio francese	Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	Κομμάτια	Idem	Antoni greco	
Busta 2 A, c. 211	Κατάστιχο	Idem	3 asciugamani παλιά λινά	Cristoforo Gregovich detto Crillasco		
Idem	Idem	Idem	5 camicie λινές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 calzoni alla marinara από tela cartelli	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camicia παλιά	Idem		
Busta 2 A, c. 279	Idem	1778	1 gilecco σκούρο σκισμένο	Giorgio Valsamachi		
Idem	Idem	Idem	1 gilecco λευκό παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 gilecco με μανίκια	Idem		
Busta 2 B, c. 41	Inventario riscossioni	1783	40 πήχες από Venezia	Niccolin Arvanitachi		Πιάστρες 40
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι	Idem		Πιάστρες 3.24
Idem	Idem	Idem	Πήχες 18 ½ tela d'Olanda	Idem		Πιάστρες 27
Busta 3, c. 283	Nota	1785	2 bragioni λευκά από tela dell'India	Gerasimo Valesano	Anastasio Collazio	Πιάστρες 15
Busta 4, c. 124	Κατάστιχο	1751	9 κομμάτια μπλε	Zaccaria Gabrielli		
Busta 5, 44	Δημοπρασία	1752	2 braghese σκισμένα	Gregorio Glesi da Cefalonia	Un figliolo della Marina	Πιάστρες 0.13
Idem	Idem	Idem	1 zippone	Idem	Cazi Mehemet	Πιάστρες 0.20
Busta 5, c. 159	Idem	1760	1 bragioni από tela di bogassino	Melchiori Smajevich	Christofi servitor del signor vice console	Πιάστρες 4.15
Idem	Idem	Idem	1 telo barbaresco καινούριο	Idem	Un turco	Πιάστρες 0.36
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto	Idem	Mussà il Delal	
Busta 5, c. 162	Κατάστιχο	1760	1 bragioni άσπρα παλιά	Aghalo Zuanne Papafalco		

Idem	Idem	Idem	1 tovaglia και 2 tovaglioli	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese λινές παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	XXX πήχες lino d'Alessandria	Idem		
Busta 5, c. 163	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese παλιές *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 tovaglia και due tovaglioli*	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese λινές παλιές *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι καινούριο από lino d'Alessandria*	Idem		
Busta 5, 212	Idem	1762	1 lenzuolo λινό	Maria Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 tovaglia λινή	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 berretta λινή	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 berretta παλιά λινή κεντημένη	Idem		
Busta 5, c. 229	Idem	1763	1 scarpetta κόκκινη με την πόρπη	Ellia Cavadia		
Idem	Idem	Idem	1 fottà alla turca με το peschir καινούρια λινό σταμπωτό μπλέ από τη Giaffa	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 zippone λευκό γυναικείο	Idem		
Busta5, c. 264	Δημοπρασία	1764	2 lenzuoli χοντρό λινό	Giovanni Antonio Zener	Jorgachi Toxon	Πιάστρες 2.32
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια παλιά	Idem	Mustaphà giannizzero	Πιάστρες 0.11
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι lenzuoli λινά παλιά	Idem	Francesco Vutturi	Πιάστρες 2.22
Idem	Idem	Idem	4 camice λινά παλιά	Idem	Cazi Michaili Matto	Πιάστρες 1.16
Idem	Idem	Idem	3 coltrine λινές	Idem	Filippo Ghibbi	

Busta 6, 28 A	Κατάστιχο	1745	7 κομμάτια λαικά *	Giorgio zantiotto		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι*	Nicola di Lucissa		
Busta 6, 32 A	Idem	1748	2 camice	Cattarina Calergù		
Busta 6, 34 A	Idem	1751	4 camice από tela alessandrina	Giovanni Battista Dou		
Idem	Idem	Idem	1 braghessa alla turca από tela alessandrina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 asciugamano tela	Idem		
Busta 6, 36 A	Idem	Idem	2 camisiolini	Giorgio Venier		
Idem	Idem	Idem	8 crosatti από dimitto και tela	Idem		
Busta 6, 44	idem	1755	5 κομμάτια tela bombasina	Giovanni Battista Tommasini da Venezia		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια παλιά	Idem		
Busta 6, 45	Idem	Idem	2 ζευγάρια braghese καινούργιες alla greca	Micheli Marco da Millo		
Idem	Idem	Idem	6 camice stampate	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 πήχες tela bombaso	Idem		
Busta 6, 46	Idem	1756	1 ζευγάρι braghese από bordato λευκό	Iseppo Burovich da Perasto		
Idem	Idem	Idem	2 πήχες	Idem		
Busta 6, 47 D	Idem	1757	1 borsetta παλιά	Mariano Zuppato da Venezia		
Idem	Idem	Idem	2 crosatti από tela castelli χρωματιστά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto σκισμένο	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 ζευγάρια braghese από tela castelli παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 camice από tela a occhietti	Idem		

Busta 6, 49	Idem	1759	2 ζευγάρια bregoni παλιά	Francesco Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 camisotto παλιό	Idem		
Busta 6, 50/9	Idem	1760	1 ζευγάρι braghese παλιές λευκές *	Aghalo Zuanne Papafalco		
Idem	Idem	Idem	1 tovaglia και δύο tovaglioli*	Idem		
Busta 6, 50/11	Conto spese	1760	Tela για το σώμα του νεκρού	Aghalo Zuanne Papafalco		Πιάστρες 1.3
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 intima λευκή	Niccolò Voltolina		
Idem	Idem	Idem	1 camisiolino με mostre από tela κεντημένη με λουλούδια	Idem	Capitan Calui	Πιάστρες 1.23
Idem	Idem	Idem	2 camaiiolini από tela stampata	Idem	Idem	Πιάστρες 1.23
Idem	Idem	Idem	1 stramazzo λευκό	Idem	Idem	Πιάστρες 3.10
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι από tela stampata	Idem	Gianni servo del dottor cefaloniotto	
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese	Idem	All'incantatore	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 tela για capezzale	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι tela stampata Λευκωσίας *	idem		
Idem	Idem	Idem	3 camisiolini λαυκά χωρίς μανίκια *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι*	Idem		
Busta 6, 55	Dote	Idem	4 ζεύγη lenzuoli λινά	Maria di Petri (Marudhià)	Giorgio Coedan	Πιάστρες 24
Busta 6, 58	Κατάστιχο	1762	1 scarpetta κόκκινη	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 59	Idem	1763	5 braghe λευκές	Giorgio Antonio Zener		
Idem	Idem	Idem	4 camice από dimitta παλιές	Idem		

Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια παλιά	Idem		
Busta 6, 60	Idem	Idem	1 κομμάτι a scacchi	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 sottobraghesse από tela di bombaso παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 scarpetta από telarossa με galloni di oro ferletti	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 coltra d'indiana με πλαίσιο από tela κόκκινη παλιά πάνω από τον καναπέ	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια λεπτα κόκκινα πήχες 15	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 μαξιλάρι καναπέ από tela stampata μπλέ	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 mezze camice με 3 ζευγάρια μανίκια καινούρια από tela di bombaso	Idem		
Idem	Idem	Idem	20 πήχες tela bombasina	Idem		
Busta 6, 61	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese για γυναίκες κεντημένες καινούριες	Niccolò Smajevich		
Idem	Idem	Idem	2 scarpette κόκκινες με τα ferretti di cordella	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ziprone λευκό alla lingua	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fazzoletti λευκά κεντημένα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto κεντημένο	Idem		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 κομμάτι από βαμβάκι	Pierro Posupovich		
Idem	Idem	Idem	1 camisa a occhietti	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι bragoni λευκά βαμβακερά	Idem		
Busta 6, 63 A	Idem	Idem	9 κομμάτια dimitto βαμβακερό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι από Caramania βαμβακερό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι Κύπρου, βαμβακερό ελλiptές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 idem	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι turchina βαμβακερό στενό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 pezzo κομμάτι λεπτό Ζακύνθου	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 turbante ριγέ	Idem		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	2 bragoni turchina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι turchina	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια bragoni λευκά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto λευκό	Idem		
Busta 6, 63 C	Idem	Idem	22 κομμάτια μπλε Αντιοχείας	Idem		
Busta 6, 65 A	idem	idem	2 κομμάτια Ιεροσολύμων για τους νεκρούς	Zorzi Gulleglio da Cefalonia		
Idem	Idem	Idem	2 barette λευκές	Idem		
Busta 6, 65 B	Idem	Idem	2 lenzuoli παλιά λινά	Idem		
Idem	Idem	Idem	60 κομμάτια μπλε Αντιοχείας	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 κομμάτια μικρά, μπλε Αντιοχείας	Idem		
Idem	Idem	Idem	36 idem	Idem		
Busta 6, 66 A	Δημοπρασία	Idem	2 κομμάτια μπλε για stromazzi από τη Δαμιέττα	Pierro Posupovich	Cazi Francesco Liperti	Πιάστρες 2.6
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι idem	Idem	Signor Parisien	Πιάστρες 1
Idem	Idem	Idem	1 idem	Idem	Christoffi Frango	Πιάστρες 0 .18

Busta 6, 67	idem	1771	1 corpetto με το μπροστά μέρος από bordato και το πίσω από tela	Spiro Caligà	Servitore del signor Mondaini	Πιάστρες 1.7
Idem	Idem	Idem	2 corpetti ριγέ	Idem	Elia Valsamachi	Πιάστρες 0.18
Idem	Idem	Idem	6 camice di tela	Idem	Uno zingaro	Πιάστρες 2.3
Idem	Idem	Idem	2 μαξιλάρια κρεβατιού με τα καλύμματα τους από tela	Idem	Fallumi Gibrailli	Πιάστρες 1.10
Idem	Idem	Idem	1 zippone χωρίς μανίκια για γυναίκα και μια intimella απλή	Idem	Niccolò Fottio	Πιάστρες 0.20
Busta 6, 69	Κατάστιχο	Idem	6 camice παλιές *	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 corpetto με το μπροστά μέρος από bordato και το πίσω από tela	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 corpetti ριγέ *	Idem		
Busta 6, 70	Idem	Idem	1 gilecco χωρίς μανίκια	Costantino Marmarino da Cefalonia		
Busta 6, 71	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe alla levantina παλιές μπλε βαμβακερές	Costantin Flambura di Zante		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe alla levantina μπλε βαμβακερές καινούριες	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια λινά ριγέ για stramazzi	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosato παλιό	Idem		
Busta 6, 73 A	Idem	1775	20 camice παλιές	Nicolò Dabovich		
Idem	Idem	Idem	8 crosatti από dimitto και tela	Idem		
Idem	Idem	Idem	5 ζευγάρια sotto calzoni παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος calze παλιές	Idem		

Idem	Idem	Idem	1 tovagliolo παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 intimella για μαξιλάρι μπλε	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto χωρίς μανίκια	Idem		
Busta 6, 73 C	Idem	1776	3 asciugamani λινά παλιά	Cristoforo Gregovich detto Crillasco		
Idem	Idem	Idem	5 camice λινά παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζευγάρια calzoni alla marinara από tela di cartelli	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camicia παλιά	Idem		
Busta 6, 74 B	Idem	Idem	2 κομμάτια, 1 καινούριο μαύρο και 1 παλιό	Giovanni Morzana detto Silvestri		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι παλιό	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	3 camisiolle	Cristoforo Condoguri		
Idem	Idem	Idem	8 camice	Luca Macinich		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe	Idem		
Idem	Idem	Idem	36 κομμάτια για camice	Niccolò Mussich		
Idem	Idem	Idem	1 crosatto ριγέ	Zuane Salghera		
Idem	Idem	Idem	3 camice	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 ζεύγη calzoni	Idem		
Busta 6, 98	Idem	1783	1 vestito με sottoveste και calzoni stampata	Pietro Calebota		
Idem	Idem	Idem	3 mutande και ένα corpetto	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 corpetti	Idem		
Busta 6, 99	Idem	Idem	2 μπράτσα	Baldassarre Romano		
Busta 6, 102	Idem	1789	1 fazzoletto μικρό, παλιό με κέντημα alla turca και χρώμα στις άκρες	Antonio Vlastelinovich		

Idem	Idem	Idem	1 asciugamano παλιό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camicia alla greca παλιά	Idem		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	2 ζεύγη calzoni μακριά	Angelo Mantovani	Zuane Duvicich	Πιάστρες 2.90
Idem	Idem	Idem	1 corpetto	Idem	Haggi Nicola	Πιάστρες 0.11
Busta 6, 106 B	Κατάστιχο	1787	1 asciugamano παλιό	Antonio Vlastelinovich		
Busta 6, 108	Idem	1791	4 ζευγάρια calzoni turchini	Giuseppe Biasutti		
Busta 6, 109	Idem	1792	2 ζευγάρια calzoni	Paolo Ziminiun		
Busta 6, 110	Δημοπρασία	Idem	2 ζευγάρια calzoni	Idem	Marco Cerigovich	Πιάστρες 0.25
Busta 6, 112	Κατάστιχο	1793	5 ζευγάρια mutande χοντρά	Tommaso Lorenzo Contelli		
Idem	Idem	Idem	1 veluta γκριζα	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 camisiolin άσπρο d'India	Idem		
Idem	Idem	Idem	8 camice από tela costanza	Idem		
Idem	Idem	Idem	4 lenzuola λινά	Idem		
Idem	Idem	Idem	36 κομμάτια Αντιοχείας	Idem		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	Idem	1 κομμάτι 32 πήχες tela canovazzo	???	Pavli	Πιάστρες 8.16
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι 16 πήχες Καΐρου για lenzuola	???	Janni Vartan	Πιάστρες 5.11
Idem	Idem	Idem	5 cuscini λεπτά	???	Giorgachi Lefterudi	
Idem	Idem	Idem	2 globi di tela incerata con i suoi pali per i ferali	???	Arcimandrita	Πιάστρες 2.1
Idem	Idem	Idem	5 commessi	???		Πιάστρες 2
Idem	Idem	Idem	5 commessi	???		Πιάστρες 1.15

Idem	Idem	Idem	5 commessi	???		Πιάστρες 1.10
Idem	Idem	Idem	3 camice λινά	???		Πιάστρες 6.7
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	16 camice	Tommaso Costa		
Idem	Idem	Idem	7 bragoni	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 vellada	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 ζεύγος braghese λευκές	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos	Idem		
Idem	Idem	Idem	10 serviette	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 tovaglie	Idem		
Idem	Idem	Idem	13 mutande	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	4 intimelle	Francesco Maddalena		
Idem	Idem	Idem	8 camice απο tela costanza	Idem		
Idem	Idem	Idem	6 camice από tela bergamasca	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 κομμάτια tela costanza perla για επενδύσεις	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι muneghina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι muneghina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι tovagliata	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	2 crosatti παλιά	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos a quadrelli	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από tela cenerina παλιά	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 moschettiera tela d'Antiochia	Idem		
Idem	Idem	Idem	7 camice διακοσμημένες και μη	Idem		

Idem	Idem	Idem	9 ζεύγη mutande tela και bottana παλιές	Idem		
Idem	Idem	Idem	2 fasce	Idem		
Busta 6, 120	Idem	Idem	2 κομμάτι tela cavallina	Idem		
Idem	Idem	Idem	43 μπράτσα χονδρή	Idem		
Idem	Idem	Idem	14 μπράτσα tela cavallina	Idem		
Idem	Idem	Idem	28 μπράτσα και ½ tela cavallina	Idem		
Idem	Idem	Idem	11 μπράτσα και ½ tela cavallina	Idem		
Idem	Idem	Idem	44 μπράτσα tela cavallina	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι, μπράτσα 35 tela tovagliata	Idem		
Busta 6, 121	Idem	Idem	4 mutande	Martin Crelich		
Idem	Idem	Idem	1 fazzoletto λευκό	Idem		
Busta 6, 122	Idem	Idem	1 gilecco παλιά	Antonio Bernardi da Venezia		
Busta 6, 126	Estimo	1796	2 crosatti παλιά *	Martin Crelich		Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	1 sopratodos a quadrelli*	Idem		Πιάστρες 4
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste tela cenerina	Idem		Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	1 ventaglio από tela botana*	Idem		Πιάστρες 1.30
Idem	Idem	Idem	1 moschettiera από tela d'Antiochia*	Idem		Πιάστρες 12
Idem	Idem	Idem	2 fasce *	Idem		Πιάστρες 0.02
Idem	Idem	Idem	2 κομμάτια cavallina μπράτσα 50*	Idem		35 parà, Πιάστρες 43.30
Idem	Idem	Idem	42 μπράτσα tela cavallina*	Idem		Πιάστρες 14

Idem	Idem	Idem	28 μπράτσα και ½ tela cavallina*	Idem		Πιάστρες 28.20
Idem	Idem	Idem	11 μπράτσα και ½ tela*	Idem		Πιάστρες 10
Idem	Idem	Idem	44 μπράτσα tela για camisa*	Idem		Πιάστρες 44
Busta 6, 134	Κατάστιχο	1783	1 vestito με sottoveste και calzoni από tela stampata	Pietro Calebota		
Idem	Idem	Idem	3 mutande και 1 corpetto	Idem		
Idem	Idem	Idem	3 corpetti	Idem		
Busta 11, c. 82	Rendiconto a partita doppia	1751	2 πήχες tela λεπτή και απλή	Giovanni Anis di Giaffa		Πιάστρες 2
Busta 11, c. 108	Δημοπρασία	1764	3 μαξιλάρια παλιά από tela stampata Ιεροσολύμων γεμάτα με alligha	Niccolò Smajevich	Nicolò Pascalli	Πιάστρες 0.30
Busta 11, c. 150	Idem	1790	1 κομμάτι turchina	Luca Perovich		
Busta 11, c. 175	Quietanza	1795	130 μπράτσα tela costanza	Domenico Beringo		4 tavoli il braccio, tavoli 520
Idem	Idem	Idem	12 μπράτσα tela battista	Idem		12 tavoli/braccio, tavoli 144
Busta 11, c. 271	???	???	24 κομμάτια tela castelli	Haggi Nicola		Πιάστρες 24
Idem	Idem	Idem	4 κομμάτια tela lenis για lenzoli μπράτσα 228			Parà 26 (Πιάστρες 148.28)

Velluto

Το βελούδο ήταν για χρόνια το καμάρι της βενετικής παραγωγής, το εμπόρευμα που πάνω από κάθε άλλο προσέφερε οικονομικό κύρος και αίγλη. Η παραγωγή του πολύπλοκου υφάσματος μαρτυρείται στη Βενετία από τον 13ο αιώνα σαν μέρος των εξαμίτων.⁸⁴² Η σχέση των δύο υφασμάτων είναι πολύ στενή και θεωρείται πως το βελούδο είναι η εξέλιξη ή μια παραλλαγή του εξαμίτου. Πρόκειται για ένα διπλό ύφασμα με μια απλή βάση στην οποία υφαίνεται μια δεύτερη στρώση ύφανσης που εξέχει της πρώτης και δίνει τη βελουδένια υφή στο τελικό αποτέλεσμα. Οι παραλλαγές στην τεχνική κατασκευής είναι πολλές και άλλες τόσες είναι οι διακοσμητικές του δυνατότητες. Οι δυο βασικές μορφές του βελούδου είναι με κομμένες και άκοφτες κλωστές (εικόνα 172-173). Οι κομμένες κλωστές του δευτέρου στρώματος δίνουν το γνωστό αποτέλεσμα του κοινού βελούδου.⁸⁴³ Οι άκοφτες, πολύ σπάνιες στις σημερινές παραγωγές, παράγουν ένα εφέ σγουρής επιφάνειας. Ο διάκοσμος του βελούδου στηρίζεται στις δύο αυτές μορφές και τις παραλλαγές τους, συνδυασμένες με ένθετα στοιχεία, μπροκάρ, συχνά μεταλλικά, χρυσά και ασημένια. Το βελούδο, λόγω της τιμής του, θεωρούνταν από πάντα το πλέον αυλικό και αριστοκρατικό μεταξύ των υφασμάτων (εικόνα 174-179). Τα χρώματά του και ο διάκοσμός του κατευθύνονται προς αυτή την αγορά και γίνονται συνώνυμο των ανθρώπων που τα φορούν. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τα βελούδα που μπαίνουν ως φόντο στους πίνακες του 15ου και 16ου αιώνα, τις ταπετσαρίες των βασιλικών δωματίων της Αγγλίας και της Γαλλίας, τα βασιλικά ενδύματα και μανδύες. Ο 18ος αιώνας βρίσκει το βελούδο να απευθύνεται και σε μη ευγενείς, σε εκείνες τις ανερχόμενες κοινωνικές βαθμίδες των εμπόρων και των κρατικών υπαλλήλων, των διπλωματών, των γιατρών και των δικηγόρων. Το υλικό κατασκευής του δεν είναι μόνο το μετάξι, όπως παλαιότερα, αλλά και το βαμβάκι και τα χρώματά του δεν περιορίζονται στο μαύρο, το πορφυρό και το μπλε, αλλά σε μια πολύ μεγαλύτερη γκάμα.⁸⁴⁴ Το βελούδο και τα μοτίβα του, στην εποχή που μας αφορά, ακολουθούν την ευρύτερη αισθητική εξέλιξη της μόδας. Με λίγα λόγια, δεν είναι πια το απόλυτο συνώνυμο της αριστοκρατίας, αν και κατέχει ακόμα (18ο αιώνα) το κύρος μιας παλαιότερης αίγλης.

Στην Κύπρο, τα βελούδα είναι διαδεδομένα στον ίδιο βαθμό με την υπόλοιπη Ευρώπη. Σε καμιά περίπτωση δεν αναφέρεται η χώρα κατασκευής τους και δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι πως πρόκειται για μόνο βενετικά προϊόντα, αφού ποσότητες βελούδων εξήγαγε και η Γαλλία αλλά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Τα υλικά κατασκευής είναι το μετάξι και το βαμβάκι, ή καλύτερα, αναφέρεται μόνο το βαμβάκι σε κάποιες περιπτώσεις αφήνοντας να νοηθεί πως τα υπόλοιπα είναι μεταξωτά. Τα χρώματα είναι το λευκό και το μαύρο, το κόκκινο, το λαδί, το σταχτί, το παγονί, το βιολέ, το μπλε και το πράσινο. Από αυτό κατασκευάζονται καπέλα, κορδέλες παπούτσια, παντελόνια, vellade και παλτά. Ο διάκοσμός τους αναφέρεται σαν κεντητός, με χρυσό (μπροκάρ) και άνθινος. Ο τελευταίος αφορά βέβαια το διακοσμητικό θέμα και είναι αδύνατο να ξέρουμε ποια ήταν η τεχνική διακόσμησής του.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 1, 1756	Attestato	1756	2 κομμάτια	Pietro Vassallo		

⁸⁴² A. Vitali, *La Moda a Venezia...*, σ. 398; D. Davanzo Poli, S. Moronato, *Le Stoffe dei Veneziani...*, σσ. 31-45.

⁸⁴³ D. Davanzo Poli, *Abiti antichi e moderni...*, σ. 346.

⁸⁴⁴ G. Boerio, *Dizionario...*, σ. 784.

Busta 2, c. 41	Κατάστιχο riscossioni	1779	8 cuscini από velluto	Niccolò Arvanitachi		Πιάστρες 51.10
Busta 2, c. 86	Dote	1783 (1781)	1 crosatto από velluto fornito	Giorgio Peristiani (Pagona)	Gerasimo Mauro	
Busta 3, c. 5	Idem	1787 (1782)	10 ζευγάρια scarpe από velluto	Anna Palma (Tommasina)	Donà Beati	Πιάστρες 6
Busta 5, c. 212	Κατάστιχο	1762	1 beretton από γούνα dossi επενδυμένο από velluto μαύρο με μπορτνούρες	Evangelista Peristiani		
Idem	Idem	Idem	1 beretton μικρό από velluto μαύρο με galloncino του υιού	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 golliera απο velluto μαύρο αντρική	Idem		
Busta 6, 34 G	Idem	1751	1 borsa από velluto	Giovanni Battista Dou		
Busta 6, 37 A	Idem	Idem	9 cuscini από velluto	Melchiorri e Vallotto		
Busta 6, 51	Δημοπρασία	1762	1 berretta από velluto	Niccolò Voltolina	Giacomo Calui	
Busta 6, 53	Κατάστιχο	Idem	1 berretta από velluto*	Idem		
Busta 6, 57	Idem	Idem	1 curto από velluto πράσινο με galloni d'oro	Maria Peristiani		
Busta 6, 58	Idem	Idem	1 zanum από velluto μαύρο κεντημένο	Evangelista Peristiani		
Busta 6, 61	Idem	1763	1 ζευγάρι scarpe από velluto πράσινο κεντημένες με χρυσό	Rubbina relitta di Nicolò Smajevich		
Busta 6, 62	Idem	1764	1 ζευγάρι pantofole γυναικίες από velluto με gallone d'argento	Pierro Posupovich da Cherso		
Busta 6, 63 B	Idem	Idem	1 corpetto από velluto με κουμπιά χρυσά alla franca	Idem		
Busta 6, 84 B	Idem	1782	1 gilecco από velluto	Luca Macinich		

Idem	Idem	Idem	1 crosatto από velluto κεντημένο με χρυσό	Panai Bosich		
Busta 6, 105 C	Δημοπρασία	1791	1 corpetto από velluto μπλε	Angelo Mantovani	Matteo Sagramora	Πιάστρες 2.16
Idem	Idem	Idem	1 camisiola από velluto	Idem	Spiro Margari	Πιάστρες 3.5
Busta 6, 106 A	Κατάστιχο	Idem	1 ζευγάρι bragoni και corpetto από velluto μαύρο	Giuseppe Mondonuovo		
Idem	Idem	Idem	1 giacchetta από velluto μπλε	Idem		
Busta 6, 107 A	Idem	1792	1 camisolino από velluto παλιό	Gasparo de Sollis		
Busta 6, 113	Δημοπρασία	1793	1 berretto από velluto	???	Marco Cossovich	
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe και 1 sottoveste από velluto παλιό	???	Anzuli Pieri	Πιάστρες 0.19
Idem	Idem	Idem	1 sottoveste από velluto μαύρη παλιά	???	Idem	Πιάστρες 0.30
Idem	Idem	Idem	1 vellada απο velluto μαύρο επενδυμένη με armellino	???	Crambis	Πιάστρες 13.20
Idem	Idem	Idem	1 vellada από velluto μπλε	???	Mulla lussuf	Πιάστρες 13.20
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghe από velluto μπλέ παλιό	???	Idem	Πιάστρες 2.14
Idem	Idem	Idem	1 vellada από velluto μαύρο παλιό	???	Branco	Πιάστρες 1.12
Idem	Idem	Idem	1 vellada από velluto	???	Idem	
Busta 6, 115 B	Κατάστιχο	179[.]	1 vellada velluto violetto	Cassa di recupero naufragio checchia Nuova Sorte		
Idem	Idem	Idem	1 ζευγάρι braghese από velluto βαμβακερό	Idem		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 ζευγάρι braghese velluto μαύρες	Francesco Maddalena		

Idem	Idem	Idem	1 gille από valudin raonazzo	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 gille από velludin λευκό	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι velludin ριγέ cinerin	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι velludin oliva verde fiorito	Idem		
Idem	Idem	Idem	1 κομμάτι rigato	Idem		
Busta 6, 119	Idem	Idem	2 ζευγάρια bragoni velluto βαμβακερό μαύρο, παλιό	Martin Crelich		
Busta 6, 120	Idem	Idem	4 μπράτσα και 1/8 velluto βαμβακερό μαύρο	Idem		
Busta 6, 126	estimo	1796	2 ζευγάρια bragoni από velluto βαμβακερό μαύρο*	Idem		Πιάστρες 1.20
Idem	Idem	Idem	4 μπράτσα και 1/8 από velluto μαύρο βαμβακερό *	Idem		Πιάστρες 6.08
Busta 11, c. 167	Rendiconto	1795	4 πήχες velluto	Conte Rosalem		Πιάστρες 8 il picco
Busta 11, c. 169	Ordinazione	Idem	3 μπράτσα και ½ velluto μαύρο a 3 peli di cotone	Idem		Πιάστρες 10.20
Busta 11, c. 271	Idem	S.d.	1 κομμάτι 13 μπράτσα velluto			Πιάστρες 15 il brazzo (65)

Zaghurà (ζαγκουρά)

Το ύφασμα αυτό εμφανίζεται στα κατάστιχα μας 6 φορές και περιγράφει το υλικό από το οποίο είναι ραμμένα 6 διαφορετικά παλτά. Πρόκειται λοιπόν για μάλλινο χοντρό ύφασμα. Το όνομά του μπορεί να συνδέεται με την τυνησιακή πόλη *Zagouà*.

Έγγραφο	Είδος εγγράφου	Χρονολογία	Είδος-ποσότητα-χαρακτηριστικά	Ιδιοκτήτης	Νέος ιδιοκτήτης	Τιμή
Busta 5, c. 163	Κατάστιχο	1760	1 cappotto zaghurà παλιό	Aghalo Zuanne Papafalco	Console Serioli per beneficenza	Πιάστρες 5 ½
Busta 6, c. 50/12	Quietanza	Idem	1 cappotto zaghurà	Idem	Idem	Πιάστρες 8.25
Busta 6, 60	Κατάστιχο	1763	1 cappotto zaghurà παλιό τρυπημένο	Niccolò Smajevich		
Busta 6, 71	Idem	1772	1 cappotto παλιό από zaghurà	Costantin Flambura		
Busta 6, 112	Idem	1793	1 cappotto παλιό από zagorà	Tommaso Lorenzo Contelli		
Busta 6, 118 A	Idem	1795	1 cappotto από zagarà	Francesco Maddalena		

Παράρτημα 2

Εικόνες

4. Victoria and Albert Museum, SD 1307. Έμπορος του 1780 με ενδύματα οθωμανικού συρμού, κόκκινο φαρδύ παντελόνι, λευκό αντερί και μπλε τσουπέ επενδυμένο με γούνα. Φορεί ψιλό μάλλινο καπέλο, φούξια ζωνάρι και κλασικά δερμάτινα παπούτσια κίτρινου χρώματος. Επιδεικνύει τα εμπορεύματα του, καφέ, με γραμμένο πάνω το σύμβολο του εμπορικού του οίκου και το βάρος του κιβωτίου.

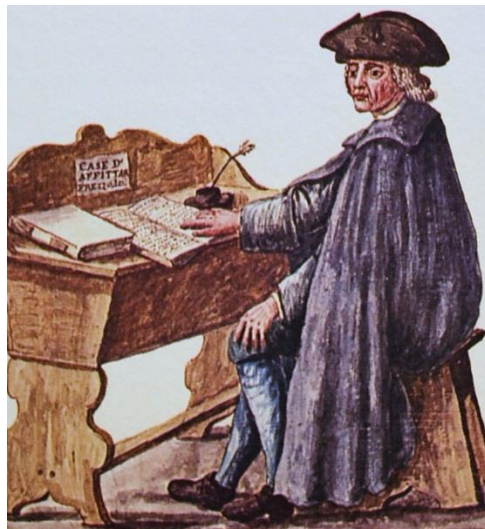
5. Giovanni Grevembroch, *Gli abiti dei Veneziani di quasi ogni eta' con diligenza raccontati ne secolo XVIII*. Έκδοση Facsimile, Βενετία 1981, τομ.1 εικ.81. Δημοπρασία ενδυμάτων από κρατικό λειτουργό. Η εικόνα των δημοπρασιών στη Λάρνακα δεν πρέπει να ήταν πολύ διαφορετική, αν εξαιρέσουμε την ενδυμασία του ακροατηρίου.

6. Βασίλειος Barsky, σχέδιο της πόλης της Λάρνακας και της μαρίνας από το Α. Στυλιανού, *Αι περιηγήσεις του Ρώσου Μονάχου Βασιλείου Γριγοροβιτς Βαρσκι εν Κύπρο, Λευκωσία 1957*. Η πόλη παρουσιάζεται χωρισμένη σε δυο μέρη, το εσωτερικό, η Λάρνακα, με τα προξενεία και το παράλιο με το κάστρο και τα καταστήματα. Αν και προηγείται 20 χρόνων των έγγραφων μας, η πόλη, όπου διαδραματίζονται τα δεδομένα μας, είναι ακριβώς η ίδια.

7.

7. Victoria and Albert Museum, D. 124-1895. Ο Άγγλος αξιωματούχος Stratford Canning σε επίσκεψη στον όντα του καϊμακλή του Μεγάλου Βεζίρη, λεπτομέρεια. Από τη σκηνή σημειώνουμε την ευρωπαϊκού συρμού ενδυμασία του Άγγλου διπλωμάτη και την παρουσία του δραγουμάνου με τη χαρακτηριστική ενδυμασία και καπέλο, καλπάκι σαμούρι.

8.

8. Grevembroch ο.π , Τομ.1. εικ. 96. Κρατικός γραφέας και εισπράκτορας. Την εμφάνιση αυτή είχαν και οι γραφείς του προξενείου αλλά και οι έμποροι. Κάτω από τον μεγάλο επενδύτη, το tabarro, φαίνεται ο μακρύς σάκος, vellada και το παντελόνι, braghe. Οι κάλτσες είναι από μπλε μαλλί και στο κεφάλι φορεί το tricorno πάνω από τη λευκή του περούκα.

9

10.

9. Bureau trumeau, Βενετία μέσα του 18^{ου} αιώνα. Ξύλο καρυδιάς με λεπτομέρειες από ξύλο εβένου, καθρέφτες και επίχρσο μπρούντζο. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

10. Bureau trumeau, Βενετία μέσα του 18^{ου} αιώνα. Ξύλο με πολύχρωμες λάκες και φύλο χρυσού σε γούστο chinoiserie. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

11.

12.

13.

11. Βενετικές καρέκλες του δεύτερου μισού του 18^{ου} αιώνα. Κιτρίνη λάκα σε σκαλισμένο ξύλο, κάθισμα από βελούδο. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

12-13. Κασέλες, casseranche, Βενετία, ξύλο καρυδιάς. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

14.

15.

16.

14. Βενετικός καθρέφτης από γυαλί Μουρανο με εγχάρακτες λεπτομέρειες, molature και σκαλισμένο επίχρυσο ξύλο. Τέλος 18^{ου} αιώνα. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

15. Βενετικός καθρέφτης από γυαλί Μουρανο με εγχάρακτες λεπτομέρειες, molature και σκαλισμένο επίχρυσο ξύλο. Μεσα 18^{ου} αιώνα. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.

16. Σύνολο από 2 καράφες και 6 κολονάτα ποτήρια για λικέρ. Βενετία τέλος 18^{ου} αιώνα. Ιδιωτική συλλογή, Βενετία

17.

18.

17. Grevembroch ο.π Τομ.4, εικ.98. Βενετός τεχνίτης στον αργαλειό.

18. Pietro D'Avanzo, *Regole per la macchina del telaio da Seta*, Βενετία 1753, σ.34.

19.

20.

19- 20. ASVe, *Inquisitori di Stato, Riferte contrabbandi, busta 946*. Δειγματολόγιο από τη βιομηχανία του Bortolo Accorsi, 1778. 19. Μικτό μετάξι και βαμβάκι σε διάφορες υφάνσεις και σχέδια. 20. Cambelotti e Velludi.

21. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume*, n.175. Βενετία. Βενετικό βελούδο του 1765 με τεχνική ύφανσης sorgarizzocai βάση σαγιά και ασημένια κλωστή στα υφάδια.

22. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume*. Βενετία. Λεπτομέρεια από Vellada. Βελούδο rizzo μπλε σκούρο σε βάση σαγιά κίτρινη. 1780

23. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume*, Vc 3217, St. 167 . Βενετία. Raso μεταξωτό με μπροκαρ χρυσή κλωστή.

22.

23.

24.

24. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι, 20198.* Ζιμπούνι από κυπριακή αλατσιά. Λεπτομέρεια.

25.

25. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 1920.* Πουκάμισο από κυπριακό μετάξι. Λεπτομέρεια.

26. *Musée des Arts Décoratifs Παρίσι 44143.* Κυπριακό γλέκο από μαύρο και μπλε βελούδο, επένδυση από κίτρινη βαμβακερή bottana. Λεπτομέρεια .

26.

27. *Musée des Arts Décoratifs*
Παρίσι, 20180. Ζωνάρι Κύπρου,
βαμβακερή μουσουλινα με ριγέ
διάκοσμο.
Λεπτομέρεια.

28. *Musée des Arts Décoratifs*
Παρίσι, 20191.
Πουκάμισο από κυπριακό
μεταξωτό ταϊστό. Λεπτομέρεια.

29. *Musée des Arts Décoratifs*
Παρίσι, 20199.
Ζιμπούνι από κυπριακή αλατζιά με
ριγέ διάκοσμο και επένδυσης από
βαμβακερή bottana. Λεπτομέρεια.

27.

28.

29.

30

31.

30. *Grevembroch*, τομ. 1. εικ. 96. Ευγενής Βενετός καθώς πίνει ζεστό καφέ. Είναι ντυμένος με τη μακριά, μονόχρωμη, μπλε vellada του με ρεβέρ κόκκινα, όπως και η camisiona του, ενώ οι braghe είναι ασορτί με τον σάκο. Κάτω από τη μασχάλη κρατά το tricorno, που θα φορέσει πάνω από τη λευκή περούκα του, όταν βγει από το κατάστημα.

31. ο.π., τομ. 1. εικ. 98. Άνδρας με tabarro. Από κάτω διακρίνονται τα ρούχα του, πράσινη vellada με χρυσές λεπτομέρειες, ασορτί με την camiziola, ενώ οι braghe είναι μαύρες.

32. ο.π., τομ. 3. εικ. 32. Καπετάνιος βενετικού πλοίου.

.33.

34.

33. *Pietro Longhi, Il concertino, Gallerie dell'Accademia, 466, Βενετία. Λεπτομέρεια.*

Ο μουσικός στα δεξιά φορεί την *robbia* ή *abito da camera*, από κίτρινο μεταξωτό ατλάζι. Από την άκρη των μανικιών φαίνονται τα πλούσια μανίκια του *πουκαμισού* και από το πρόσθιο άνοιγμα, η χρυσοκέντητη *camiziola*. Δεν φορεί περούκα, αλλά το μεταξωτό καπέλο για χρήση στο εσωτερικό του σπιτιού.

34. του ιδίου *La famiglia Segredo, Fondazione Querini Stampalia, 441. Βενετία. Λεπτομέρεια.*

Ο οικοδεσπότης εμφανίζεται να φέρνει στο σαλόνι το δίσκο με τα φλιτζάνια και την ασημένια καφετιέρα. Φορεί την περούκα του, αλλά και την αυστηρή του *vellada*

35..

36

35. του ιδίου, *Il concertino in famiglia, Ca' Rezzonico 1311. Βενετία. Λεπτομέρεια. Ηλικιωμένος με *abito da camera* με γούνινη επένδυση.*

36. του ιδίου, *Η μπρασια, Fondazione Querini Stampalia. Στη σκηνή της προετοιμασίας για το κυνήγι της πάπιας, οι Βενετοί καπνίζουν τις πίπες τους και πίνουν κρασί. Διακρίνουμε τα όπλα στο βάθος, όπως αυτά που μεταφέρονται στην Κύπρο. Οι κυνηγοί φορούν το *Codegugno*, από τη λέξη *κοντογούνη*, αλλά με τη βενετική σημασία η οποία δηλώνει το είδος της *vellada* από χοντρό ύφασμα ή δέρμα για τις κυνηγετικές εξορμήσεις.*

37

37. του ιδίου, *Η πωλήτρια λουκουμάδων Ca' Rezzonico*, Βενετία, λεπτομερία.

Στη λεπτομέρεια αυτή παρουσιάζεται μια απόλυτα τυπική μορφή της βενετικής ενδυμασίας στην καθημερινή της διάσταση. Ο εύπορος Βενετός αγοράζει λουκουμάδες φορώντας στενό παντελόνι από μαύρο βελούδο, μαύρες μεταξωτές κάλτσες και μαύρα παπούτσια με ασημένιες μπούκλες. Το λευκό του πουκάμισο είναι φαρδύ, ενώ η *camisiola*, λευκή και αυτή, είναι αρκετά κοντή. Η *vellada* είναι από γκρι μάλλινο ύφασμα και παρουσιάζει το μοντέλο αυτό που τείνει προς το φράκο ανοίγοντας προς τα κάτω. Τα κουμπιά του είναι χρυσά, ενώ το *tricornio* του είναι κοσμημένο από ασημένια μπορντούρα και καρφίτσα. Είναι σίγουρα μια κλασική και σύνηθες φιγούρα που σίγουρα θα μπορούσαμε να συναντήσουμε και στη Λάρνακα.

38.

38. *Grevenbroch*, ό.π. τομ 4, εικ. 102. Ο ράφτης είναι μια πολύ σημαντική φιγούρα για την έρευνά μας. Η μετάδοση τεχνικών πληροφοριών από χώρα σε χώρα είναι εμφανές πρώτα στους τεχνίτες, του ράφτες πάνω από όλα, που πρέπει να ανταποκριθούν στις ανάγκες της νέας κοινωνικής ομάδας. Στα έγγραφα μας εμφανίζονται αρκετοί ράφτες σαν αγοραστές στις δημοπρασίες. Είναι όλοι ντόπιοι χριστιανοί.

39.

39. *Pietro Longhi, Εργαστήριο κεντητικής, National Gallery, Λονδίνο, λεπτομέρεια.* Άριστο παράδειγμα ανδρικής κομψότητας με ενδυματολογικές λεπτομέρειες λεπτού γούστου όπως η σταμπωτή φόδρα της vellada και η λευκή μεταξωτή κάλτσα πάνω από το παντελόνι, κεντητά μανίκια και κολάρο, χρυσές μπορντούρες και φρεσκοχτενισμένη περούκα.

40.

40. Του ιδίου, *Ο Λαχανάς*. Longleat, συλλογή Bath. Λεπτομέρεια.

Ο πλανόδιος πωλητής φορεί ένα μπλε μάλλινο καπέλο, beretta, μάλλινο μοιάζει και το φαρδύ παντελόνι του, alla levantina Επιπλέον φορεί ζωνάρι, fascia και χοντρό βαμβακερό πουκάμισο με φαρδιά μανίκια, που στερεώνονται με επιπλέον κουμπί στο μέσο του βραχίονα για διευκόλυνση στην εργασία του.

41.

41. Antonio Canaletto, *Festa della Sensa*, National Gallery, Λονδίνο. Λεπτομέρεια.

Η ομάδα των βαρκάρηδων είναι ντυμένη με τα ρούχα εργασίας της εποχής. Σημειώνουμε τα καπέλα alla gonoliera.

42. *Grevembroch*, ό.π, Τομ. 4, είκ. 58. Λεπτομέρεια. Πράσινα braghoni με ζωνάρι, camisiola και πουκάμισο, beretta alla condoliera.

42.

43.

43. *Grevembroch*, ό.π, Τομ. 4, είκ.61. Ο πλανόδιος πωλητής φορεί braghoni alla levantina μπλε και zirrone, ζιμπούνι λευκό.

44.

44. Πανάγια Χρυσοπολήτισσα, εικόνα με ομάδα Αγίων και σκηνή δολοφονίας,

Στο κάτω μέρος της εικόνας αυτής παρουσιάζεται μια σκηνή δολοφονίας στο εσωτερικό ενός σπιτιού. Βασισμένοι στον εσωτερικό διάκοσμο και την ενδυμασία, οι ιστορικοί τέχνης απέδωσαν το έργο στην Επτανησιακή σχολή. Από όσα είδαμε στα κατάστιχα μας, εσωτερικά αυτού του τύπου, αλλά και ενδυμασίες όπως αυτές που παρουσιάζονται στην εικόνα ήταν παρούσες στη Λάρνακα. Σημειώνουμε μαζί τους καθρέφτες, και τους πίνακες στους τοίχους, τις περούκες και τις μακριές vellade με τους κεντητούς ή υφαντούς διακόσμους, το ιταλικό πιστόλι και το νεοκλασικό στοιχείο πάνω από την πόρτα.

45.

45^α.

45-45^α .Πανάγια Χρυσοπολίτισσα, εικόνα με δωρητή.

Η εικόνα εικάζεται ότι ανήκει στην Επτανησιακή σχολή, με βάση την ένδυση του δωρητή. Από την έρευνα μας, είδαμε να διακρίνονται πολλές προσωπικότητες που θα μπορούσαν να παρουσιάζονται ντυμένες με αυτό τον τρόπο και που διέμεναν στη Λάρνακα. Το έργο αυτό, βάση της ενδυμασίας του δωρητή, του ύψους της vellada τα μανίκια της και αυτά του πουκαμισού, αλλά και το είδος της περούκας, είναι νεότερο του προηγούμενου και απέχει από αυτό 2 με 3 δεκαετίες.

46.

47.

48

49.

46. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Σύνολο από vellada και braghoni από βελούδο με βάση gaso, επένδυση από κίτρινο ατλάζι και πολύχρωμα μεταξωτά κεντήματα και χρυσές υφαντές μπορντούρες. Τρίτο τέταρτο 18^{ου} αιώνα.

47. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Velleda από μεταξωτό ταφτά χρώματος καφέ (απο σημόνια μαύρα και υφάδια βιολέ) με πλούσιο κεντητό διάκοσμο από μεταξωτές κλωστές. Προσθετές μπιμπιλενιες μπορντούρα. Τέταρτο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα.

48. *Museo Correr, Βενετία*. Velleda από μπλε μεταξωτή liserè με πολύχρωμα μεταξωτά κεντήματα και χρυσά κορδόνια. 1775-80

49. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Velleda από μελιτζανί σατέν μεταξωτό. 1740-1760

50.

51.

50. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Vellada από οξειδωμένο ροζ μικτή μεταξωτή σαγιά με ασημένιες κεντητές προσθήκες. 1750

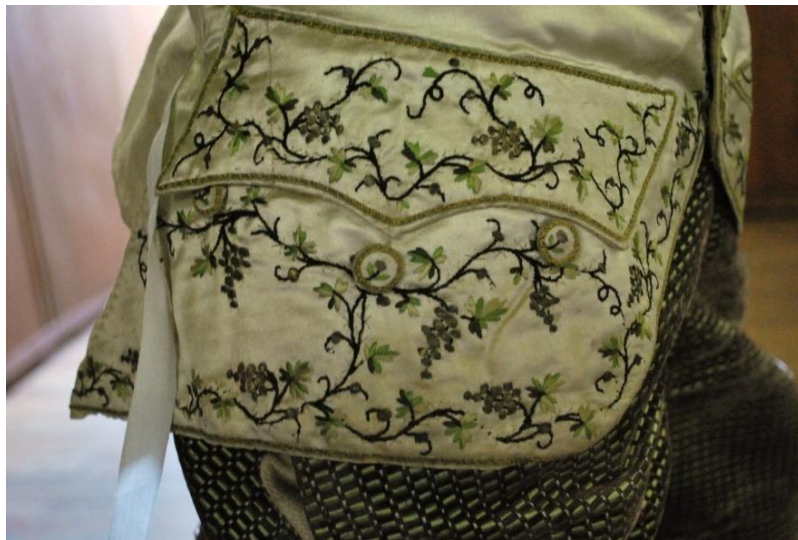
51. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Vellada από μάλλινο ραμπο, οξειδωμένο μοβ. Τέλος 18^{ου} αιώνα.

52. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Vellada και braghe από πράσινο και μαύρο μεταξωτό βελούδο και camisiola από gaso με κεντητές μεταξωτές προσθήκες και κεντητά κουμπιά. 1790 περίπου. Η vellada τείνει προς τη μορφή του επόμενου αιώνα με τις κάτω άκρες να κόβονται προς τα πίσω αφήνοντας πάντα ανοικτό, άρα εμφανές, όλο το μήκος του παντελονιού. Οι braghe είναι στενές και παραμένουν μακριές μέχρι και τέσσερα δάκτυλα

53.

53^α.53^β

53-53-^{α-β}. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία. Camisiola.*

Το γιλέκο είναι η επένδυση του κορμού πάνω από το πουκάμισο και η βάση για τον σάκο. Η αισθητική του εξέλιξη, μορφολογική και διακοσμητική, είναι απόλυτα συνδεδεμένη με αυτή της vellada. Την εποχή που εξετάζουμε, το μήκος του κονταίνει, μετά το τελευταίο κουμπί ανοίγει προς τα πίσω, οι τσέπες γίνονται πάντα μικρότερες (β), στο τέλος είναι απλά διακοσμητικές μέχρι που αφαιρούνται τελείως στο τέλος του αιώνα. Το γιλέκο αυτό είναι από σατέν ημίλευκο με απόχρωση πράσινου, που συνάδει με τους τόνους του βελούδου του σάκου και του παντελονιού. Ο διάκοσμος είναι κεντητό με μοτίβα αμπέλου και κεντημένα κουμπιά. Το πίσω μέρος (α) είναι από tella βαμβακερή του τύπου bottana και αποδεικνύει πως το ένδυμα αυτό συνοδευόταν πάντα από την vellada και ποτέ μόνο του.

55.

56.

56^α.

55. *Museo Correr*, camisiola, μεταξωτό σατέν, λευκό με πολύχρωμο κεντητό διάκοσμο από μεταξωτές κλωστές. Ο κολάρος είναι ψηλός και δηλώνει πως το ένδυμα ανήκει στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 90. Πίσω μέρος από βαμβακιά tella.

56-56^α. *Museo Correr 381*. Δεκαετία του 80. Λευκό σατέν μεταξωτό με λευκά κεντήματα, κύκλοι, στο κυρίως σώμα και μικτό διάκοσμο στα περιγράμματα και τις τσέπες. Πρόκειται για προσθήκες μαύρου βελούδου με *raillettes* χρυσές, πολύχρωμα μεταξωτά κεντήματα και λεπτομέρειες από χρυσές και ασημένιες κεντημένες κλωστές.

57.

57. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Camisiola. Μεταξωτό σατέν με ασημένια μπορντούρα και ασημένια κεντήματα.

58.

58. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Camisiola. Μεταξωτό σατέν με προσθήκες κεντητών λεπτομερειών και πολύχρωμα κεντητά άνθινα μοτίβα από μεταξωτές και χρυσές κλωστές.

59.

59. *Museo Correr 292*. Camisiola. Μεταξωτό σατέν με πλάτη και μανίκια από βαμβακερή σαγιά. Πολύχρωμα μεταξωτά κεντήματα στο πρόσθιο μέρος και τα κουμπιά. Αυτό αποτελεί σπάνιο γιλέκο με μανίκια για χειμερινή χρήση.

60.

60^a

60-60^a. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Braghe, παντελόνι του 1780 από μπλε βελούδο, μικτό βαμβάκι με μετάξι, με ύφανση rizzo e tagliato. Λεπτομέρειες κεντημένες με μεταξωτές κλωστές. Το παντελόνι της εποχής ήταν αρκετά στενό με κουμπιά ή ράμματα στο γόνατο. Το μήκος του εκτεινόταν από 5 περίπου εκατοστά πάνω από τον ομφαλό μέχρι και 5 κάτω από το γόνατο. Δεν ήταν σπάνια η χρήση τσαντών για να το

Berretta, cuffia, Ταφτάς από γαλάζιο μετάξι με πορτοκαλί κέντημα και χρυσό galone. 1775-1780 *Castello Sforzesco, 988C. 948A. Βερόνα*

62. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Berretta, cuffia. Μεταξωτό κίτρινο damasco, lanciato με πολύχρωμες μεταξωτές κλωστές και brocato με ασημένιες. Διάκοσμος από ασημένια galloni στην περίμετρο.

63. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Berretta, cuffia. Μεταξωτό σατέν με brocato από πολύχρωμες μεταξωτές και ασημένιες κλωστές και μεταξωτό φλόκο στην κορυφή

64. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Berretta, cuffia. Μάλλινο μπλε και κόκκινο με μπορντούρα από υφαντό, πολύχρωμο μεταξωτό διάκοσμο

65-65^a. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Κάλτσες μεταξωτές με πολύχρωμο κεντητό διάκοσμο και ραμμένες τις sottocalze στο μέρος του πέλματος. Συχνά το κομμάτι αυτό εφαρμοζόταν με το χέρι, πριν φορεθούν τα παπούτσια, και αποσκοπούσε στην προστασία του ευαίσθητου μεταξιού από τη τριβή με το δέρμα του παπουτσιού.

65^a.

66.

67.

66. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Δερμάτινα παπούτσια βενετικής κατασκευής του 1750-1769.

67. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Τσαντάκι – φάκελος. Broccatello με ένθετα ασημένια μπροκάρ και μπορντούρες δερμάτινη επένδυση. Στην κορυφή του καλύμματος ασημένιος φλόκος.

68.

68. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.*

Μεταξωτό τσαντάκι από σατέν λευκό με κεντήματα από χρυσοκλωστή. Galloni από χρυσό στον περίγυρο και μεταξωτά, μαύρα και κίτρινα, κορδόνια και φλόκους.

69. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Φυσερό. Βάση από σκαλιστό ελεφαντόδοντο με ζωγραφικό διάκοσμο. Το κυρίως μέρος είναι από τυπωμένο χαρτί, χαλκογραφία του C. Contarini.

70.

71.

70 και 71. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Λεπτομέρειες από γυναικεία ενδύματα. Λουλούδια και άλλα διακοσμητικά ένθετα από μετάξι και κερωμένο χαρτί.

72.

72. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Corpetto γυναικείο. Βενετία 1780. Αμοερ μεταξωτό κίτρινο.

73.

73. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Corpetto γυναικείο. Κρεμεζής μεταξωτός ταφτάς. Βενετία 1770.

74. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Δύο Corpetti γυναικεία. Μεταξωτοί ταφτάδες με μπροκάρ πολύχρωμων μεταξωτών κλωστών. Βενετία 1740-1750.

74.

75.

76.

75. *Grevenbroch, ό.π. τομ.4 εικ. 47.* Ο τίτλος του σχεδίου είναι «Το φρούτο της ειρήνης». Στο κείμενο που ακολουθεί, εξηγείται η σημασία των Οθωμανών εμπόρων, από την Αλβανία και κάτω, στην πόλη της Βενετίας. Η εικόνα παρουσιάζει έμπορο με λευκό πουκάμισο, κόκκινο ζιμπούνι, πράσινο τσουπέ με κίτρινη επένδυση – μούστρες, μπλε βράκα – bragoni alla levantina, με κίτρινο ζωνάρι, λευκές κάλτσα με κόκκινα δερμάτινα παπούτσια και κόκκινο τσουπε με επένδυση λευκής γούνα. Στο κεφάλι φορεί μαύρο σκούφο.

76. *Συλλογή Δρος Αλεξ. Θεμ. Φιλαδελφέως, Αθήνα.* Έλληνα άρχοντα με bragoni alla turca, σαλβάρια, ριγυτό ένδυμα σαν μακρύ πουκάμισο, αντερί με ζωνάρι, τσουπέ πράσινο και κάλυμμα κεφαλής σαν μήτρα.

77. *Lively lith. Imp. Litho. De M. Formentin, Παρίσι.* Έλληνας άρχοντας με σαλβάρια κόκκινα κε κίτρινα δερμάτινα πούσια, ριγυτό αντερί με ζωνάρι, γιλέκο μπλε με χρυσό διάκοσμο και τσουπέ τριανταφυλλί.

77.

78. B.Pigart, *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, Παρίσι, τομ. 3. Εικ. 23. 1746. Οθωμανός πρίγκιπας – Σουλτάνος. Μπροκάρ αντερί ευρωπαϊκής κατασκευής, κεντητό γιλέκο και μεταλλική ζώνη με ένθετο διάκοσμο, συρμάτινο και σφυρήλατο με πολύτιμους λίθους. Ο τσουπές είναι με διπλή επένδυση ερμίνιας που καλύπτει εξωτερικά και τα μανίκια.

79. B.Pigart, *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, Παρίσι, τομ. 3. εικ. 15. Ο νερουλάς ή σακάς. Ο ηλικιωμένος άνδρας φορεί βράκα πλατιά, φανέλα, intimella, και ανοικτό γιλέκο. Το καπακλί του είναι ψηλό και μοιάζει με αυτά των Κούρδων

80. B.Pigart, *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, Παρίσι, τομ. 3. εικ. 16. Ο κρεοπώλης φορεί πουκάμισο και κοντό αντερί, βράκα και ζιμπούνι ανοικτό. Στο κεφάλι φορεί berretta.

81. Luigi Mayer, *Views in the Ottoman Empire*, Λονδίνο 1803, εικ. 19. Το χαρακτικό παρουσιάζει σκηνή καθημερινής ζωής στην Κύπρο, στα τέλη του 18ου αιώνα. Οι άνδρες που παρουσιάζονται φορούν πλατιά και μακριά παντελόνια, μακριές βράκες ή κοντά σαλβάρια. Τα πουκάμισά τους έχουν πλατιά μανίκια, φορούν όλοι γιλέκα και ζωνάρια. Στο βάθος διακρίνεται ένας σπλοφόρος να φορεί αντερί. Στο κεφάλι φέρουν όλοι κόκκινο

81.

82.

83.

82. B. Pigart ό.π. εικ. 20. Αρχόντισσα με αντερί διακοσμημένο και κοντομάνικο ζιμπούνι με ζωνάρι.

83. Ό.π. εικ. 24. Σουλτάνα, πουκάμισο μακρύ, αντερί και τσουπέ με επένδυση ερμίνας.

84.

84^α.

84-84^α. J. E. Liotard, *Ιδιωτική συλλογή, Γενεύη*. Χριστιανή (Ελληνίδα?) της Κωνσταντινούπολης. Μακρύ πουκάμισο, αντερί και σάρκα. Στη μέση φορεί ζώνη με διπλή ασημένια πόρπη και στο λαιμό βαθύχρωμη κορδέλα με σταυρό με πέτρες. Το πουκάμισο φαίνεται αμυδρά κάτω από το αντερί, ενδεχομένως να πρόκειται για λεπτό, μεταξωτό ένδυμα. Το αντερί είναι αρκετά ανοικτό στο πέτο και στερεώνεται στη μέση με τη ζώνη, ενώ η σάρκα είναι στερεωμένη μόνο σε ένα σημείο κάτω από τα στήθη. Στα μαλλιά φορεί μικρό φέσι και κεντητό μαντίλι.

85 Του ιδίου, *Fondation Oskar Reinhart, Winterthur*. *Servante présentant une théière à la turque sur un divan*

85-86. Τα ενδύματα των γυναικών, ανεξάρτητα από τη θρησκεία και την κοινωνική τους κατάσταση, είναι δομημένα με τον ίδιο τρόπο, πουκάμισο, σαλβάρι, αντερί και τσουπές. Οι ποιότητες των υφασμάτων, οι πρόσθετες διακοσμήσεις τους, τα κοσμήματα και τα καλύμματα κεφαλής, αποτελούν περισσότερο κοινωνική παρά αισθητική παραλλαγή. Πρόκειται για εσωτερικά κωνσταντινουπολίτικων σπιτιών μεταξύ 1740 και 1750. Πολύ παρόμοια δηλώνεται η αισθητική στη Λάρνακα μεταξύ του 1750 και 1790.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

Δείγματα οθωμανικής αστικής ενδυμασίας Ελληνίδων και Γαλλίδων του 18ου αιώνα.

87. Του ιδίου. *Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Παρίσι*. Daneur grecque aux castagnettes

88. Του ιδίου. *Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques, Παρίσι*. Portrait de Madame James Fremeaux née Margaret Cooke, Smyrne.

89. Του ιδίου. *Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques, Παρίσι*. Portrait de la Signora Marogot à Smyrne.

90. Του ιδίου. *Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques, Παρίσι*. Portrait de Mademoiselle Beli à Constantinople

91. Του ιδίου. *Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques, Παρίσι*. Portrait d'une dame franque de Constantinople.

92. Του ιδίου. *Fondation Custodia (coll. F. Lugt) Institut Néerlandais, Παρίσι*. Dame franque de Galata et son esclave.

93. του ιδίου, *Musée du Louvre, Παρίσι. Portrait Monsieur Levett et Mademoiselle Hélène Glavani.* Στην ιδιωτική στιγμή, που απαθανάτισε ο Ελβετός ζωγράφος, απεικονίζεται ένας Άγγλος έμπορος και μια Ιταλίδα νεαρή βυθισμένοι στο λούσο. Τα ενδύματα της Ηέλενε είναι από ακριβά ευρωπαϊά υφάσματα, η πόρπη της αποτελεί αριστούργημα χρυσοχοΐας, τα κεντήματα και οι μπορντούρες της είναι πανάκριβες. Το ίδιο θα λέγαμε και για τον τσουπε του Άγγλου αστού από καμελόττο μπλε και ακριβή γούνινη επένδυση. Τα υφάσματα του ντιβανιού είναι κεντητά, οι μαξιλαροθήκες είναι από την Πόλη, ενώ το άνθινα διακοσμημένο ριχτάρι είναι κεντημένο από καυκασικά χέρια. Το κουτί μπροστά τους είναι δαμασκηνό άριστης ποιότητας και η μερέχα και το θυμιατήρι είναι άριστα δείγματα Πολίτικης

94. Ανώνυμος καλλιτέχνης, *Victoria and Albert Museum, SD 1312*. Η οικογένεια του Δραγουμάνου. Έλληνες, Αρμένιοι, Ιταλοί ή όποιας άλλης εθνικότητας, τα μέλη της οικογένειας του δραγομάνου παρουσιάζονται ντυμένοι απόλυτα οθωμανικά. Σημειώνουμε τη μικτή αισθητική του οθωμανικού σπιτιού με τη γαλλική πανάκριβη console.

95.

95. Κύπριος καλλιτέχνης, Οικία Χατζηγεωργακη, Λευκωσία.

Λεπτομέρεια από το ζωγραφικό διάκοσμο αγγλικού στητού ρολογιού. Το ρολόι ανήκε στον πρόξενο Michael de Vezin. Τυπική οθωμανική φορεσιά της Οθωμανής αστής της Κύπρου του 18ου αιώνα.

96.

96. Άγνωστος καλλιτέχνης, Οικία Χατζηγεωργάκη, Λευκωσία.

Προσωπογραφία του δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου, με αντερί από πολύτιμο ύφασμα εισαγωγής, γούνα από κρεμεζί μάλλινο ύφασμα και με επένδυση γούνας κουκούμ. Στο χέρι κρατά το βαρλάτιο με τη τούγρα του σουλτάνου.

97. Άγνωστος καλλιτέχνης, Οικία Χατζηγεωργάκη, Λευκωσία.

Προσωπογραφία του δραγομάνου Χατζηνεωνάκη. Στον πίνακα αυτό

98.

98. Άγιος Γεώργιος, τοιχογραφία με δωρητές, Αρπερα, Τερσεφάνου Λάρνακα, 1745. Πρόκειται για την οκταμελή οικογένεια του δραγουμάνου Χριστοφάκη, που παρουσιάζεται σε ολόσωμες φιγούρες όλες ντυμένες με τα ενδύματα που αρμόζουν σε ένα δημόσιο πορτρέτο. Ο δραγουμάνος φορεί την επίσημη στολή του, πολύ παρόμοια με αυτή των γιων του. Οι γυναίκες παρουσιάζονται όλες ντυμένες, ανάλογα με την ηλικία τους, με τα τυπικά ενδύματα της οθωμανικής ελίτ, έτσι όπως φαίνονται και από τα κατάστιχα. Σημειώνουμε πως πολλά από τα υφάσματα μοιάζουν να είναι εισαγωγής, όπως τα μπροκαρ κόκκινα και πράσινα, αλλά και τα βελοούδα.

99.

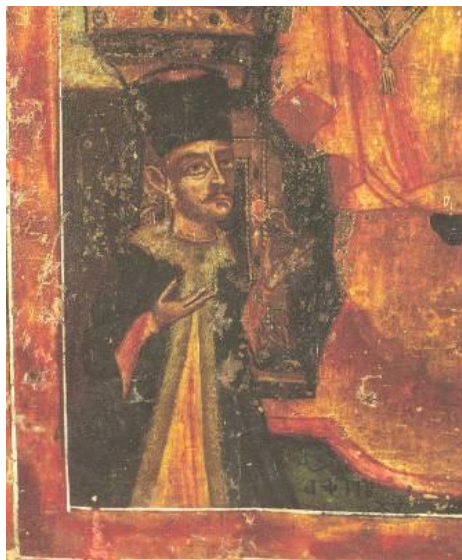
99.

99. Άγιος Ιωάννης Πρόδρομος, Δρομολαξια, εικόνα Αγίου Ιωάννη, 1794, λεπτομέρεια με δωρητές.

Ο Μιχαήλ και η Ελένη, μαζί με τα παιδιά τους, δέονται τον Άγιο σε μια ζωγραφισμένη πόζα άξια της καλύτερης οικογενειακής φωτογραφίας για δημόσια χρήση και διαφημιστικούς λόγους. Τα ενδύματα τους δηλώνουν σαφή οικονομική άνεση, που εκφράζεται μέσα από τις γούνες ερμίνες, τα χρυσά κοσμήματα και τα μπροκαρ με χρυσά μεταξωτά υφάσματα. Οι Κύπριοι άρχοντες είναι ντυμένοι με την τυπική οθωμανική αστική αισθητική.

100. Παναγία Φανερωμένη, Λευκωσία. Εικόνα δέησης στην Πανάγια με την οικογένεια του δραγουμάνου Χατζηιωσήφ, τρίτο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα. Αριστερά ο δραγουμάνος με τους δύο γιους του και δεξιά η σύζυγός του με τη θυγατέρα τους. Η πενταμελής οικογένεια, όπως και οι δυο προηγούμενες, απεικονίζονται στη μέγιστη αισθητική τους έκφραση. Επιλέγουν να παρουσιαστούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, που θα τους εξασφαλίσει την αμεσότερη μετάδοση των κοινωνικών μηνυμάτων, που μια δημόσια εικόνα παράγει.

101.

101. Άγιος Αντώνιος, Λευκωσία. Εικόνα Αγίου Σπυρίδωνα, 1782, λεπτομέρεια με τον δωρητή Σπυρίδωνα.

102.

103.

104.

105.

106.

102. *Grenvembroch ó.π., τομ. 4 εικ. 64.* Βενετσιάνα εργάτρια με κόκκινη φούστα τύπου σκαρπέττα.

103. *Συλλογή Ινώς Χατζηπαύλου, Λεμεσός.* Κυπριακή σκαρπεττα, απο το Ηγουμενίδου 1996, εικ. 85.

104. *Musée des Arts Décoratifs, Παρισι 1920.7.* Πουκάμισο από κυπριακό μετάξι και ασπροπλούμια στα μανίκια.

105. *Musée des Arts Décoratifs, Παρισι 20203 E.* Πουκάμισο από κυπριακό μετάξι και βαμβάκι.

106. *Musée des Arts Décoratifs, Παρισι D. 20191.* Πουκάμισο από κυπριακό ταϊστό μετάξι.

107.

107. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20198.* Ζιμπούνι από κυπριακή αλατζιά με ριγέ διάκοσμο και επένδυση από βαμβακερή bottana. Πρόσθιο άνοιγμα με τρία κουμπιά στον κολάρο. Μανίκια ανοικτά κάτω από τον αγκώνα.

108.

108. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20199.* Ζιμπούνι από κυπριακή αλατζιά με ριγέ διάκοσμο και επένδυση από βαμβακερή bottana. Σταυρωτό πρόσθιο άνοιγμα όπως το αντερί. Μανίκια ανοικτά κάτω από τον αγκώνα με μελανόχρωμο κέντημα

109.

109. *Cambridge University Museum of Archaeology and Anthropology, M44.* Ζιμπούνι από μικτό βαμβάκι και μετάξι με κεντητό διάκοσμο και προσθήκη γυάλινων βενετικών χαντρών, contaria.

110.

110. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 44143.* Κυπριακό γιλέκο απο μαύρο βελούδο με μαύρο πρόσθετο διάκοσμο απο μεταξωτά κορδόνια και μπάλες. Εσωτερική επένδυση απο κίτρινο βαμβακερό.

111.

111^α.

112.

112^α.

113.

111-111^α. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20180*. Ζωνάρι από λεπτή σαγιά μεταξωτή με τριχρωμες κλωστές και ριγέ σταυροτό διάκοσμο. Κύπρος (?) 18ος -19ος αιώνας.

112. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20202*. Ζωνάρι από μουσελίνα σταμπωτή, Χαλέπι 18ος -19ος αιώνας.

113. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20189*. Ζωνάρι από μουσελίνα σταμπωτή, Χαλέπι 18ος -19ος αιώνας.

114.

114^α.

114. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 201391.* Σαγιά από βαμβακερό μπροκάρ ύφασμα με ριγέ και άνθινο διάκοσμο. Μπορντούρες από πολύχρωμα μεταξωτά κορδόνια. Συρία (?)

115.

115^α.

115. *Musée des Arts Décoratifs, Παρίσι 20194.* Σαγιά από βαμβακερό μαύρο ύφασμα με κόκκινες βαμβακερές μπορντούρες και κουμπιά, εσωτερική φόδρα από ασπρισμένο βαμβακερό.

116.

116. *Cambridge University Museum of Archaeology and Anthropology, Z 19176.* Σαγιά από βαμβακερό ύφασμα του ομώνυμου υφαντικού τύπου με κεντητό διάκοσμο και προσθήκη γυάλινων βενετικών χαντρών, contaria.

117.

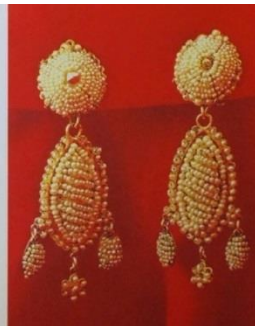
118.

119.

120.

121.

117. *Μουσείο Correr, Βενετία.* Περιδέραιο με βενετικά τουτούνια 17ος αιώνας.

118. *Ιδιωτική συλλογή, Φλωρεντία.* Περιδέραιο με βενετικά τουτούνια 17ος αιώνας.

119. *Εθνογραφικό Μουσείο AM 4065, Λευκωσία.* Περιδέραιο με σταυρό από συρμάτινα τουτούνια, Κύπρος 19ος αιώνας.

120. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Σκουλαρίκια από χρυσό και πέρλες. Βενετία 18ος αιώνας.

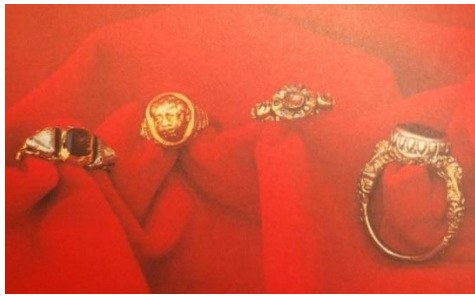
121. *Ιδιωτική συλλογή, Πάδοβα.* Σκουλαρίκια από χρυσό και πέρλες. Βενετία 18ος αιώνας.

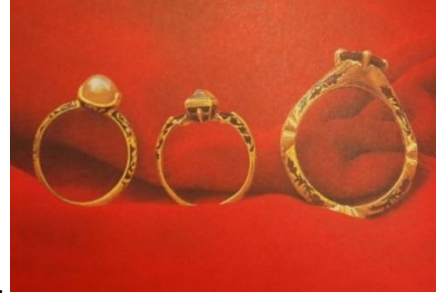
122.

122^α.

123.

124.

125

122. *Ιδιωτική συλλογή Βενετίας*. Δακτυλίδι από χρυσό με μινιατούρα γυναικείας φιγούρας σε ελεφαντόδοντο.

123. *Ιδιωτική συλλογή, Τρεβίζο*. Δακτυλίδια με πολύτιμους λίθους και σφυρήλατο διάκοσμο.

124. *Ιδιωτική συλλογή, Πάδοβας*. Δακτυλίδια με πέτρες και σμάλτα.

125. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία*. Κουμπιά και πόρπες για παπούτσια με διαμάντια.

126

127.

128.

126. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Πόρπη από 2 αμυγδαλόσχημα ασημένια δισκία με χαραχτό και σφυρήλατο διάκοσμο με φιλιτισένια ένθετα με δικέφαλους αετούς.

127. *Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο 2003.0146, Λευκωσία.* Χυτή πόρπη από κράμα ασημιού και χαλκού με ένθετα γυάλινα στοιχεία.

128. *Λεβέντειο Δημοτικό Μουσείο 1989.239, Λευκωσία.* Ασημένια πόρπη με συρμάτινο διάκοσμο με ένθετα κοράλλινα σφαιρίδια.

129.

129. *Ιδιωτική συλλογή, Λευκωσία.*
Διακοσμητικό στοιχείο από μαύρο κομμένο με μπορντούρες από χρυσό κορδόνι και με κεντητό διάκοσμο από πολύχρωμες μεταξωτές κλωστές.

130.

130. *Συλλογή Ιδρύματος Πιερίδη, Λάρνακα.* Τσεβρές μεταξωτός με πολύχρωμο μεταξωτό και ασημένιο κέντημα.

131.

131. *Συλλογή Ιδρύματος Πιερίδη, Λάρνακα.* Τσεβρές μεταξωτός με πολύχρωμο μεταξωτό κέντημα.

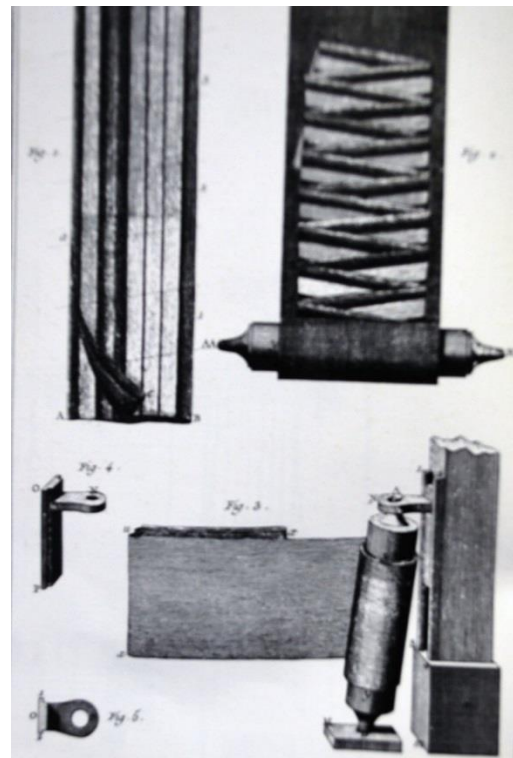

132.

132. *Συλλογή Ιδρύματος Πιερίδη, Λάρνακα.* Τσεβρές μεταξωτός με πολύχρωμο μεταξωτό κέντημα.

133. *Palazzo Moncenigo*. Αμοερ, φουστάνι, 18^{ος} αιώνας.

134. *Encyclopédie*, τομ. XI εικ. CXXXI . Μηχάνημα του 18ου αιώνα για το χτένισμα και φιξάρισμα του αμοέρ, μουαρέ.

135.

135. Baracan, δειγματολόγιο του 1760. σελ.11, Βιβλιοθήκη Forney, Παρίσι.

136.

136. Battista, μαντίλι από το Μουσείο Υφάσματος της Λιόν.

137.

137. Cambelotto, δειγματολόγιο του 1760. Σελ. 48. Βιβλιοθήκη Forney, Παρίσι.

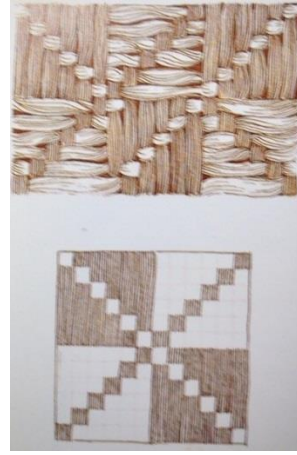
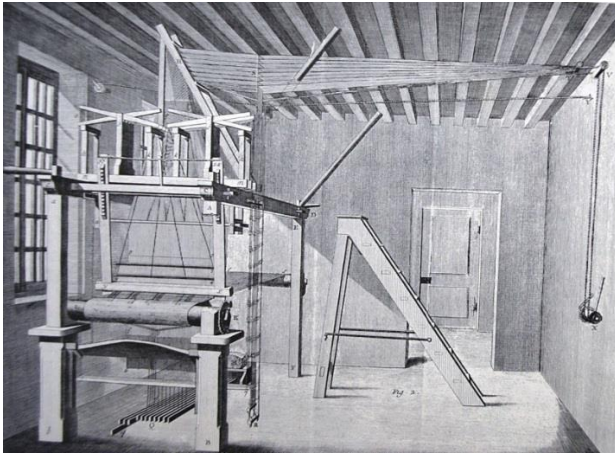
138.

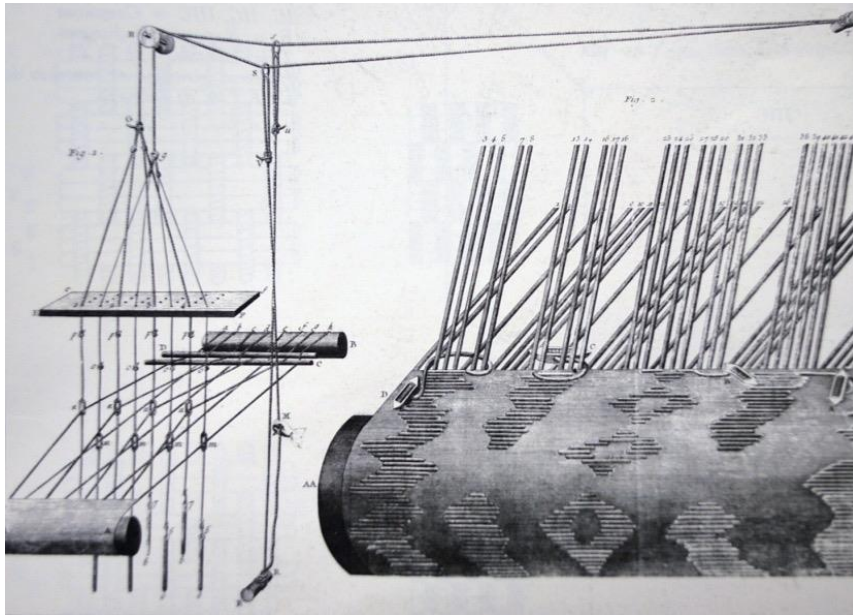
139.

138. Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία. Bocassino, λεπτομέρεια από camisiola.

139. Γαλλική συλλογή Rastatt, Παρίσι. Vellada, βαμβακερό σταμπωτό.

140.

141

140. Zanetti, *Dizionario Tecnico della Tessitura*, Udine 1987. Broccadello, σχήμα υφαντικής εκτέλεσης.

141. *Encyclopédie* Τομ. XI εικ. VX. Αργαλειός για την ύφανση του broccado,

142

143.

144.

145.

146.

146^α.

142. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Πολύχρωμος διάκοσμος σε μεταξωτό gross lisière με μπροκάρ διάκοσμο από ασημένιες κλωστές. Βενετία 18ος αιώνας.

143. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Διάκοσμος μπροκάρ με χρήση κλωστή σε damasco μεταξωτό ύφασμα, Βενετία 18ος αιώνας.

144. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* μεταξωτό σατέν με πολύχρωμο μπροκάρ διάκοσμο. Βενετία 18ος αιώνας.

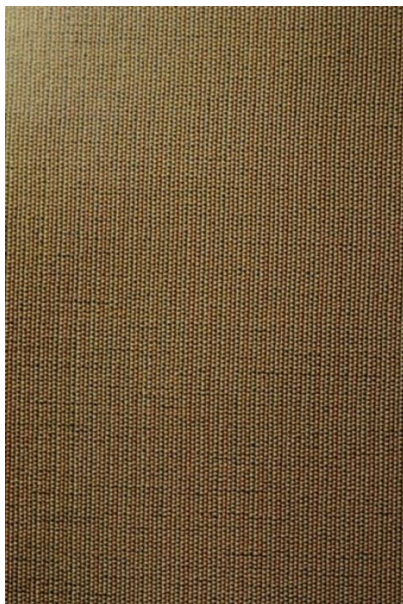
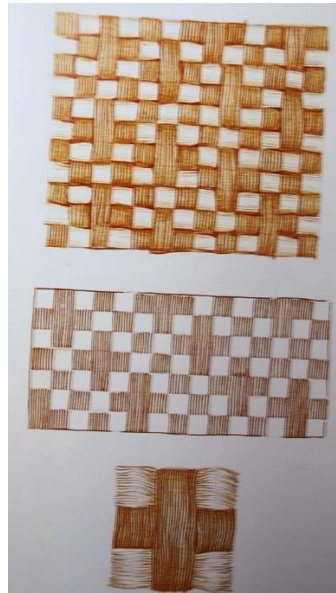
145. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Μεταξωτό damasco lisière με μπροκάρ χρυσό ένθετο. Βενετία 18ος αιώνας.

146. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Μεταξωτό damasco με μπροκάρ διάκοσμο πολύχρωμων μεταξωτών κλωστών, Βενετία 18ος αιώνας.

146α. Το πίσω μέρος της εικ. 146.

147.

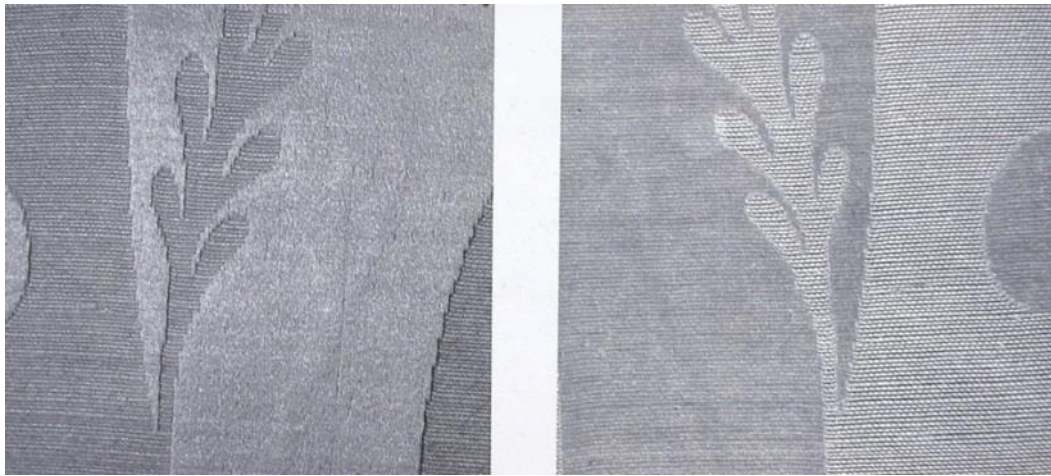
148.

147. *Giabattista Tiepolo, Daniele Dolfin, Querini Stampalia*. Επίσημη στολή του μέλους του Consiglio dei Dieci. Όλα τα ενδύματα είναι από μεταξωτά χρώματος Cremesi.

148. *Zanetti, Dizionario Tecnico della Tessitura, Udine 1987*. Crespo, δομή ύφανσης και ύφασμα.

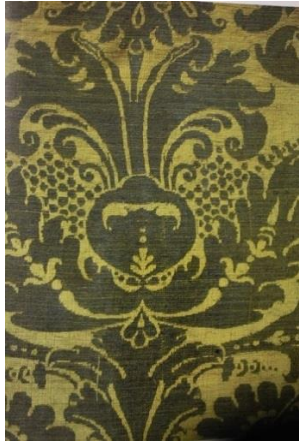

149. Crine

Damasco, verso και recto

150.

151.

152.

153.

154.

151. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Damasco, μετάξι και βαμβάκι. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

152. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Φόρεμα από Damasco μεταξωτό. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

153. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Damasco μεταξωτό . Βενετία 18^{ος} αιώνας.

154. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Damasco, μαλλί και βαμβάκι. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

155.

156.

157.

155. Ιδιωτική συλλογή, Κύπρος. Dobletto

156. Αρχείο συλλογής Rastatt. Γαλλικός στρατιωτικός σάκος από drappo di lana.

157. Εθνική Βιβλιοθήκη, Παρίσι. Δειγματολόγιο, αρχείο Richelieu, Flanella.

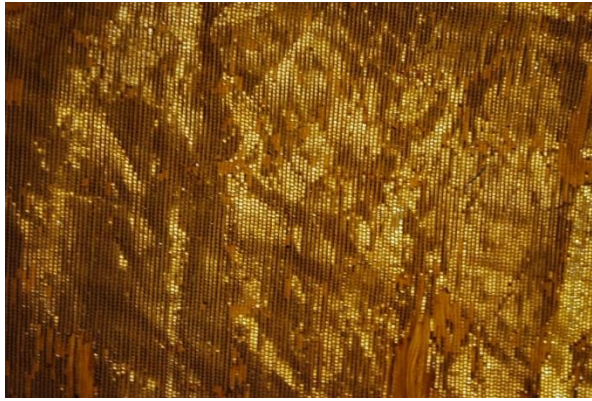
158

158. Ganzo, μεταξωτό lampasso με βάση σατέν με χρυσές και ασημένιες κλωστές μπροκαρ. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.*

159

159. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Δείγμα από lanchin ή nanchin κεντημένο. Λεπτομέρεια από γιλέκο.

160

161.

160 - 161. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Δυο δείγματα από lasta υφασμένης από λεπτά ελασματα χρυσου.

162. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Παλτό από panno lano, λεπτομέρεια.

163.

163^α.

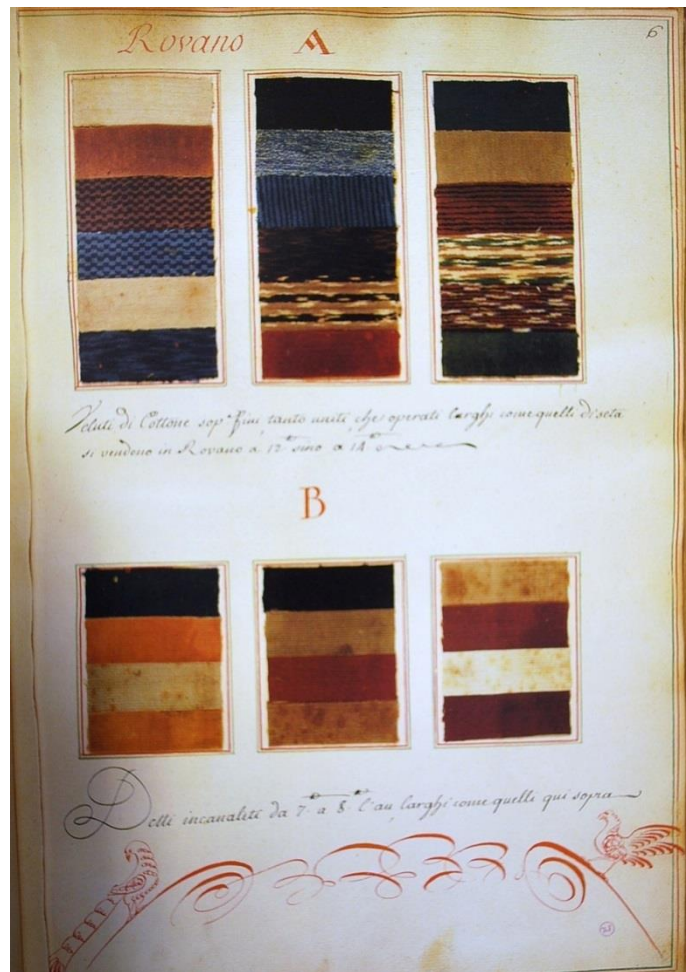
163-163^α . *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία*. Vellada από μεταξωτό raso.
Βενετία 18^{ος} αιώνας.

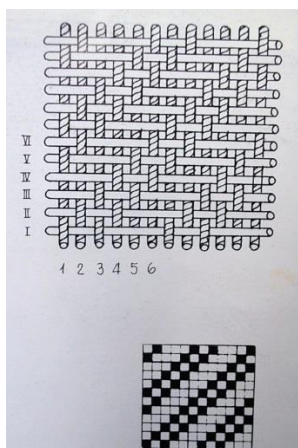
164.

164. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία*. Ριγωτό raso με υφάδια μεταξωτά και στημόνια βαμβακερά. Βενετία
18^{ος} αιώνας.

165. Βιβλιοθήκη Forney, αρχείο Mocassi, Παρίσι . Δειγματολόγιο από υφάσματα τύπου Rouen.

166.

167.

166. *Dizionario Tecnico della Tessitura, Udine 1987.* Δομή του υφαντικού τύπου Saglia από το Zanetti.

167. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Σύγχρονο υφαντικό παράδειγμα από Settacruta.

168

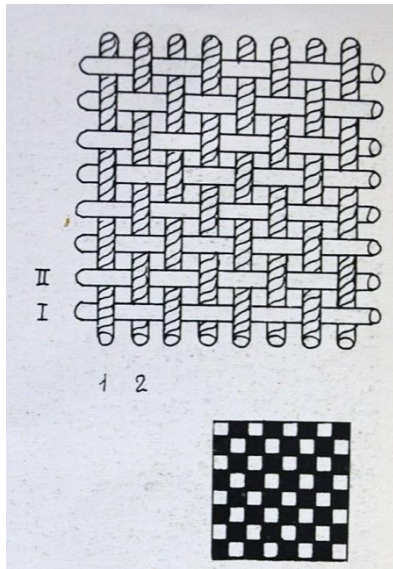
169.

168. Ιδιωτική συλλογή, Κύπρος. Δείγμα από Stampato του 18^{ου} αιώνα.

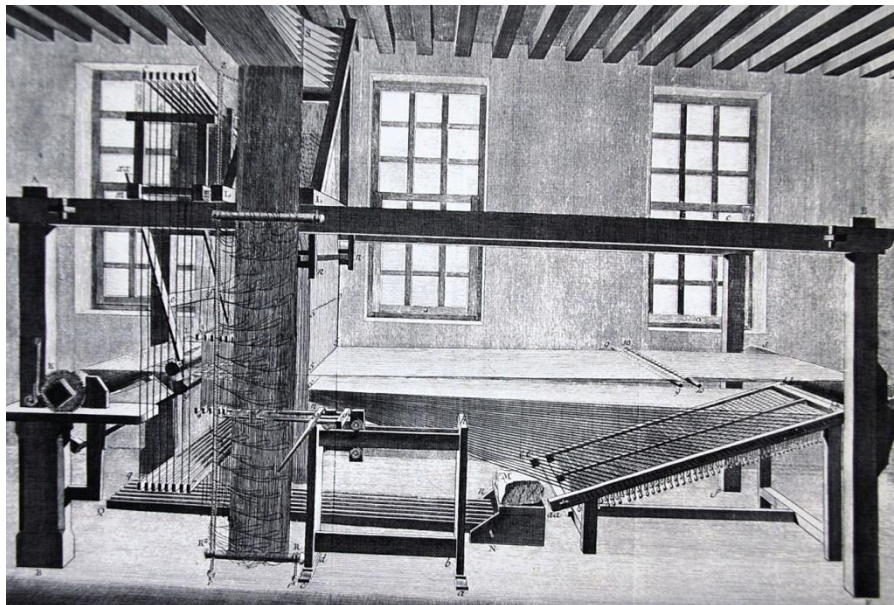
169. ASVe, V Savi alle Mercanzie, b.317. Κατάλογος, δειγματολόγιο από telle του 1768.

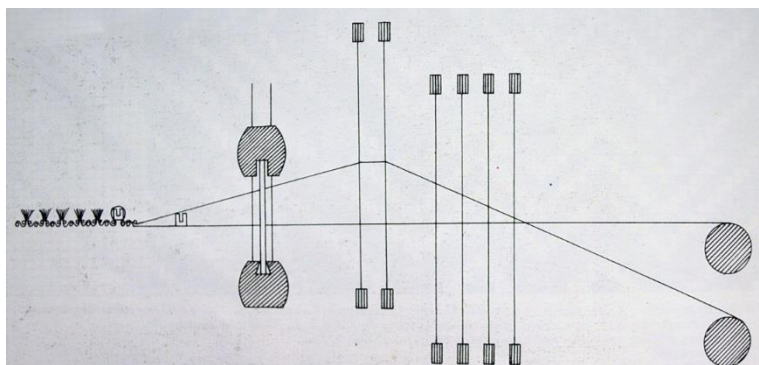
170. Musei Civici, Πάδοβα. Alessandro Longhi, προσωπογραφία του Antonio Renier,. Vellada, camisiola braghe, όλα βαμμένα στο χρώμα vermiglio.

171. Dizionario Tecnico della Tessitura, Udine 1987. Υφαντική δομή ταφτά από το Zanetti.

172. Encyclopédie, τομ. XI εικ. XCI. Αργαλειός για την ύφανση του βελούδου.

173. Zanetti, Dizionario Tecnico della Tessitura, Udine 1987. Σχήμα κοπής του βελούδου από τον ιδικό αργαλειό.

174.

175.

176.

177.

178.

179.

174. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Βελούδο sorrarizzo μεταξωτό με ασημένια βάση και καφέ σώμα. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

175. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Βελούδο μεταξωτό με βάση raso. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

176. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Μεταξωτό πράσινο βελούδο σε βάση βαμβακερή tela. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

177. *Centro Studi di Storia del Tessuto e del Costume, Βενετία.* Βελούδο μεταξωτό με βάση 'lisere'. Βενετία 18^{ος} αιώνας.

178. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Βελούδο μεταξωτό sorrarizzo σε κίτρινη βάση από tela βαμβακερή.

179. *Ιδιωτική συλλογή, Βενετία.* Βελούδο μεταξωτό με δυο χρωματικά σώματα σε μεταξωτή βάση.

